

T.C.
NİĞDE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANABİLİM DALI

108931

“SİNAN PAŞA’NIN MAÂRİF-NÂME” ADLI
ESERİ ÜZERİNE BİR GRAMER ÇALIŞMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

108931

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Muzaffer AKKUŞ

HAZIRLAYAN
Semra BAYSAL

T.C. YÜKSEKÖRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

NİĞDE-2001

NIĞDE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

.....ait.....
.....
.....
.....
.....

adlı çalışma, jürimiz tarafından Türk Dili Anabilim dalı Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir

(İmza)

Akademik Unvanı, Adı Soyadı

Başkan

(İmza)

Akademik Unvanı, Adı Soyadı

Üye

(İmza)

Akademik Unvanı, Adı Soyadı

Üye

ÖZET

Eski Anadolu Türkçesi, Doğu Türkçesi'nden Batı Türkçesi'ne geçerken Doğu Türkçesi özelliklerini devam ettirmekle beraber (inanğan, arağan) Oğuzca şekillerinin kendini Anadolu sahasında yazı dilinde yerleştirdiği bir dönemin başlangıcıdır. Bu başlangıç, Doğu Türkçesi'nden ayrılıp yavaş yavaş yerleşik hayata geçtiğimiz için kullanmış olduğumuz kelimelere de bu yerleşik hayatın bazı özellikleri yansımış oluyor. Bunlar:

Kök-ek uyumsuzluğu

... diğkhat itsen bulursın ki bir habiṣ olmagil 183/13

“-sa gerek” gereklilik ifadesi, gelecek zaman fonksiyonunu üstlenmiştir.

... yıllarla yir altında ḳalsan gerek ve cemi'-i azan çürüyüp topraḳ olsa gerek 44/3, iki gözüm diyü sevdüklerüñ gözlerüñ yumsalar gerek ve üstüne toz ḳandurmayanlar topraḳa gömseler gerek 171/10

“-mak gerek” yalnızca Teklik III. şahıs için değil diğer şahıslarla da kullanılmıştır.

... elbette şunu bilmek gereksin ki zahmet çekmeyince iş olmaz 43/11

“-up tur” Öğrenilen geçmiş zaman ifadesi sadece Teklik III. şahıs için değil, diğer şahıslarla da kullanılmaktadır.

... düşüp ṭurursın 72/4, olup ṭururlar 90/16, inanup ṭururam 199/5

Bugün gereklilik için kullanılan -malı, -meli metinlerimizde -malu, -melü şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu yapı, daha çok gelecek zaman ifade etmektedir

... vakti şol kadar geçürdük hasad vaktinde anmalu olduk, sakalumuz ağardı hiç ahiri yok anmalu olduk, sakalumuz ağardı hiç ahiri yok fesadumuzun gitmelü olduk 45/4, bir ulu pâdişâha elçi göndermelü olalar 269/11

SUMMARY

Old Anatolian Turkish, while transforming from the Eastern Variety to Oriantel Variety. The Eastern Variety kept its features (inangan, aragan). Besides this Oğuzca's ortographis had still its characterictics, in written language of Anatolia this is the beginning of on era. Some of the features of his settlead life is reflectèd on the words we used as we gradually adopted a settled life.

Disharmany of base and suffix.

... diḡkat itsen bulursın ki bir ḡabiş olmagil 183/13

-sa gerek' an obligation form, has a future meaning time function

... yıllarla yir altında ḡalsan gerek ve cemi'-i azan çürüyüp topraḡ olsa gerek 44/3, iki gözüm diyü sevdüklerüñ gözlerüñ yumsalar gerek ve üstüne toz ḡandurmayanlar topraḡa gömseler gerek 171/10

-mak gerek' was used not only with third person singular but also with other persons

... elbette şunu bilmek gereksin ki zahmet çekmeyince iş olmaz 43/11

'-up tur-' this past time expression was used not only with third person singular but also with other persons

... düşüp ḡurursın 72/4, olup ḡururlar 90/16, inanup ḡururam 199/5

'-malı, -meli' which is currently used for necessity appeared in our texts as '-malu, -mélü' However, this structure mostly expressed future time.

... vakti şol kadar geçürdük hasad vaktinde anmalu olduk, sakalumuz ağardı hiç ahiri yok anmalu olduk, sakalumuz ağardı hiç ahiri yok fesadumuzun gitmelü olduk 45/4, bir ulu pâdişâha elçi göndermelü olalar 269/11

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....	1
SİNAN PAŞA	
HAYATI.....	1
I. BÖLÜM.....	6
1. Yazılış Özellikleri ve Metod.....	7
A. Kelime Köklerinde Ünlülerin Yazılışı.....	8
a ünlüsü.....	8
e ünlüsü.....	9
ı ünlüsü.....	10
i ünlüsü.....	10
o ünlüsü.....	11
ö ünlüsü.....	12
u ünlüsü.....	13
ü ünlüsü.....	14
B. Yapım Eklerinde Ünlülerin Yazılışı.....	15
1. İsimden İsim Yapan Ekler.....	15
2. İsimden Fiil Yapan Ekler.....	16
3. Fiilden İsim Yapan Ekler.....	17
4. Fiilden Fiil Yapan Ekler.....	18
Partisip Ekleri.....	19
Gerindium Ekleri.....	20
C. Çekim Eklerinde Ünlülerin Yazılışı.....	21
1. İsim Çekim Ekleri.....	21
2. Fiil Çekim Ekleri.....	23
II. BÖLÜM.....	27

FONETİK ÖZELLİKLER.....	28
ÜNLÜLER.....	28
A. ÜNLÜ DEĞİŞMELERİ.....	28
1. i/e meselesi (i>e, e>i; é>i)	28
2. Ünlü Düşmesi.....	30
3. Ünlü Birleşmesi.....	31
4. Hece Düşmesi.....	32
B. ÜNLÜ UYUMU.....	32
a) İncelik Kalınlık Bakımından.....	32
b) Düzlük Yuvarlaklık Bakımından.....	33
1) Kelimelerde Yuvarlaklaşma.....	33
a. ğ ve g ünsüzlerinin düşmesi neticesinde.....	33
b. Teşkil eklerindeki yuvarlak ünlü sebebiyle	34
c. Bir sebebe bağlı olmadan yuvarlak ünlü taşıyan kelimeler.....	34
2) Eklerde Yuvarlaklaşma.....	34
A. Ünlüsü aslında yuvarlak olanlar.....	34
B. Ünlüsü Sonradan Yuvarlaklaşmış Olan Ekler	36
C. Düz Ünlü Taşıyan Ekler.....	37
ÜNSÜZLER.....	40
A. ÜNSÜZ DEĞİŞMESİ.....	40
B. ÜNSÜZ İKİLEŞMESİ.....	42
C. SEDALILAŞMA.....	43
D. ÜNSÜZ DÜŞMESİ.....	43
E. ÜNSÜZ TÜREMESİ.....	44
F. METATEZ.....	44
III. BÖLÜM.....	46
ŞEKİL BİLGİSİ.....	47
Yapım Ekleri.....	47

a) İsimden İsim Yapan Ekler.....	47
b) İsimden Fiil Yapan Ekler.....	49
c) Fiilden İsim Yapan Ekler.....	50
d) Fiilden Fiil Yapan Ekler.....	52
e) İsimden Yardımcı Fiillerle Fiil Yapma.....	54
ÇEKİM EKLERİ.....	56
İSİM.....	56
Çokluk Eki:	56
İYELİK EKLERİ.....	56
İSİM ÇEKİMİ.....	57
SIFATLAR.....	65
A. NİTELEME SIFATLARI.....	65
B. KÜÇÜLTME SIFATLARI.....	65
C. BELİRTME SIFATLARI.....	65
ZAMİRLER.....	68
A. ŞAHİS ZAMİRLERİ.....	68
B. İŞARET ZAMİRLERİ.....	73
C. DÖNÜŞLÜLÜK ZAMİRLERİ.....	76
D. BELİRSİZLİK ZAMİRLERİ.....	76
E. SORU ZAMİRLERİ.....	78
F. VASFİYET ZAMİRİ.....	79
ZARF.....	79
A. ZAMAN ZARFLARI.....	79
B. YER ZARFLARI.....	81
C. MİKTAR ZARFLARI.....	81
D. SURET ZARFLARI.....	83
EDAT.....	86
A. BAĞLAMA EDATLARI.....	86

B. SON ÇEKİM EDATLARI.....	93
C. SORU EDATLARI.....	96
D. İŞARET EDATLARI.....	97
E. BERKİTME EDATLARI.....	97
F. ÇAĞIRMA EDATLARI.....	98
G. TEESÜRİ NİDÂ EDATLARI.....	99
H. DENKLEŞTİRME EDATLARI.....	99
FİİLLER.....	104
A. BİLDİRME EKLERİ ve CEVHERİ FİİLLER.....	104
I. BASİT ÇEKİMLER.....	108
a) Bildirme (Haber, İhbar) Çekimleri.....	108
1. Görülen Geçmiş Zaman.....	108
2. Öğrenilen Geçmiş Zaman.....	109
3. Geniş Zaman.....	111
4. Gelecek Zaman.....	115
5. Şimdiki Zaman.....	116
b) Dilek Çekimleri.....	116
1. İstek.....	116
2. Emir.....	118
3. Şart.....	120
4. Gereklilik.....	121
II. BİRLEŞİK ÇEKİMLER.....	124
a) Hikaye Şekli.....	124
b) Rivayet Şekli.....	126
c) Şart Şekli.....	126
PARTİSİPLER (İsim Fiiller)	128
GERİNDİUMLAR (Zarf-Fiil)	131

BİBLİYOGRAFYA.....	135
METİN.....	137

METİNDE KULLANILAN TRANSKRİPT İŞARETLERİ

Elif	a/e
Be	b
Pe	p
Te	t
Se	s
Ce	c
Ha	h
Hı	h
Del	d
Zel	z
Ra	r
Ze	z
Sın	s
Şın	ş
Şat	ş
Dat	d
Tı	t
Zı	z
‘Ayn	‘
Ġayn	ġ
Fe	f
Ḳaf	ḳ
Ḳef	k/g/ü
Lam	l
Mim	m
Nun	n
Vav	v
He	h
Lâm elif	-
Ye	y

ا
ب
پ
ت
س
ج
ح
ه
ه
د
ذ
ر
ز
س
ش
س
د
ت
ز
ع
غ
ف
ق
ک
م
ن
و
ه
ل
ی

ÖN SÖZ

Mensur edebiyatımızın şaheseri diye nitelendireceğimiz Maârif-nâme, Sinan Paşa'nın Türkçe eserlerinin üçüncüsüdür. Türk Edebiyatı'nda sanatlı nesrin XV. yüzyıldaki en büyük temsilcisi olan yazarın bu eseri konu bakımından olduğu kadar dil yönüyle de büyük öneme haizdir.

Sinan Paşa bu eserinde düşüncelerini, kültürünü, zekasını ve sanatını en mükemmel şekliyle ifade etmiştir.

Eski Anadolu Türkçesi'nden Klasik Osmanlı Türkçesi'ne geçerken dilin gramer yapısını ortaya koymaya çalıştığımız bu eserin faksimilesi (tıpkıbasım) Prof. İsmail Hikmet ERTAYLAN tarafından yapılmıştır. Eser İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları arasında 865 numarada kayıtlıdır.

Yüksek lisans tezi olarak hazırlamaya çalıştığımız bu eser, inceleme ve metin olmak üzere iki bölümden meydana gelmektedir. İnceleme bölümünde imla, fonetik ve şekil bilgisi yer almaktadır. İmla kısmında sadece Türkçe kelimelerin imlası üzerinde durulmuştur. Fonetik ve şekil bilgisi ile ilgili tespit ettiğimiz özellikler ve değişik yapılar inceleme bölümünde gösterilmiştir. Eserde bulunan ve çoğu araştırmacı tarafından belki de dikkat edilmeyen bazı unsurlar referanslarıyla verilmeye çalışılmıştır.

Türk dili ve kültürü açısından büyük önem taşıyan bu eser üzerinde çalışırken, bir takım hatalarımızın olması muhtemeldir. Hatalarımızın iyi niyetimize bağışlanmasını temenni ederiz.

Böyle mükemmel bir eser üzerinde çalışmamı sağlayan, ilgi ve desteğini hiç bir zaman esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Muzaffer AKKUŞ'a ve tezimin yazılmasında büyük emeği geçen oğlu A. Çağatay AKKUŞ'a teşekkürlerimi sunarım.

GİRİŞ

SİNAN PAŞA

Hayatı:

Sinan Paşa, İstanbul'un ilk kadısı Hızır Paşa'nın oğludur. Doğum yeri ve yılı belli değildir. M. Mecdi'nin Hadâik uş Şakââik Tercümesine göre¹ babasını ölümünde 20 yaşlarında olan yazarın hicri 844 (miladi 1440) yılında doğduğu tahmin edilebilir. Bursalı, Sivrihisarlı ya da İstanbullu olduğuna dair çelişkili bilgiler vardır. Ancak babasının hicri 850, miladi 1446 yılında Bursa'da olduğu göz önüne getirilirse Sinan Paşa'nın Bursa'da doğmuş olması muhtemeldir

İlk öğrenimini babasından alan Sinan Paşa, İstanbul'a geldiğinde 13-14 yaşlarındaydı. Dedesi Molla Yegân'ın sayesinde kendisine bilim adamlarından bir çevre edinmiştir. Bu bilim adamları arasında Molla Hüsrev, Molla Gürânî, Şemseddin Fenârî, Molla Kırîmî ve Kestelî gibi çok ünlü isimler vardır

Hicri 863 (miladi 1459) yılında babasının ölümünde sonra Fatih, onu önce Edirne'de bir medresede, daha sonra da Dâr'ül-hadîs'te müderris olarak görevlendirilmiştir. Ayrıca bu arada padişah hocası yani Hâce-i Sultânî olmuş. Hicri 875/miladi 1474 yılında kendisine vezaret rütbesi verilmiş ve Hoca Paşa lakâbıyla anılmıştır.

Hicri 881 (miladi 1473) yılında vezîr-i âzam olmuş, fakat aynı yıl görevden alınmıştır. Bazı kaynaklar Sinan Paşa'nın kendi isteğiyle vezaretten ayrıldığını yazıyor ise de, Hoca Saadeddin, Padişah tarafından uzaklaştırılmış olduğunu söyler²

Fatih Sultan Mehmet, Paşa'ya o kadar gazap etmiştir ki onun öldürülmesine karar vermiş ancak kararından vaz geçerek onu hapis cezasıyla cezalandırmıştır. Bunun üzerine ulemalar toplanmış Sinan Paşa'nın affedilmesini aksi takdirde kendilerinin de eserlerini yakıp memleketi terk edeceklerini bildirmiştir. Böylece Fatih, Sinan Paşa'yı hapisten çıkarmış ve Sivrihisar'a sürgün etmiştir

¹ Büyük Türk Klasikleri, İstanbul 1985, Cilt II, sh.270

² İsmail Hikmet ERTAYLAN, Sinan Paşa-Maârif-nâme, İstanbul 1961, sh.5

Sinan Paşa, Fatih'in ölümünden sonra II. Bâyezid'e tahta çıkışı üzerine tekrar İstanbul'a gelmiş kendisine itibarı ve vezirlik rütbesi iâde edilmiş ve günlük 100 akçe ile Edirne Dârülhâdisi müderrisliğine tâyin olunmuştur. Buna rağmen Paşa, 1482 de bütün görevlerini bırakarak bu ücretle emekliye ayrılmıştır. Kendisi Türkçe eserlerini bu devirde yazmıştır.³

Sinan Paşa'nın hicri 891 (milâdî 1486) yılında Edirne'de öldüğünü söyleyen kaynaklar varsa da onun mezarının Ebû Eyyûb-ı Ensârî civarında olduğunu gösteren kaynaklar daha inandırıcıdır.⁴

Edebî Şahsiyeti:

Sinan Paşa zamanın her alimi gibi nazım tekniğine sahiptir. Kaynaklarda babasının da Türkçe, Acemce, Arapça şiirler yazdığı ve nazım kurallarını başarıyla uyguladığı belirtilmektedir⁵. Şu halde Paşa'da atadan gelen bir yetenek vardır denilebilir. Paşa'nın mensur yazıları bile bir çeşit serbest nazım gibidir. Nesrinin kafiyeli nesir oluşu nazımın önemli bir özelliği olan kafiye, her yerde ve kolaylıkla kullana bildiğini ispat etmektedir. Vezin uygulamasında da oldukça başarılıdır. Onun Maârif-nâme'de Tazarru-nâme ile ilgili şu satırları bunun en güzel örneğini teşkil eder.

"... cihân bağında bir tâze gülistân düzetdüm. 'Aşk ehline yine bir iki sâz öğretdüm ve derd üslerine biñ dürlü zâr u niyâz öğretdüm. Şevk erenlerine pül velvele vü cûş kıldum. Zebânî sözüm dürlerine halka begûş kıldum. Felek tâķında yine bir ķandîl-i zer aşdum ki dil ehline şevk-le geniş nûrımı başdum. Rûĥanîyân meclisine bir şem' düzdüm. İlahî ve 'uşşâķ hengâmesine bir 'ışķ-nâme yazdum kemâhi dil bûlbûllerine bir gül-i ra'nâ getürdüm ve şîne-i serîri ne bir maĥbûb-ı dil-ârâ getürdüm. Cân tûfisine gönül mısrından şeker getürdüm. Bir def'a degül defa'âtle mükerrer getürdüm. Fdâmen-i âĥir-i zamanı cevâhir-i kelimâtuyla taldurdum ve yük yük saĥun güherlerini dost yolına nişar kıldum⁶" diyor.

³ Büyük Türk Klasikleri, İstanbul 1985, Cilt II, sh. 270

⁴ Büyük Türk Klasikleri, İstanbul 1985, Cilt II, sh. 270

⁵ İsmail Hikmet ERTAYLAN, Sinan Paşa-Maârif-nâme, İstanbul 1961, sh.8

⁶ İsmail Hikmet ERTAYLAN, Sinan Paşa-Maârif-nâme, İstanbul 1961, sh.25/10

Sinan Paşa, Maârif-nâme'yi nasıl ve nee maksatla yazdığını ise:

“‘Ömür geçmekde ve eyyâm dükenmekde zamân-ı muḳtezî ve dehr-i münḳazî şebâbı ise bilkülliye gitdi ve ḳuvây-ise sûret-i sâ‘it oldı. Âsiyâb-ı devransa ḥalkı dâim öḡütmekde ve dolâb-ı çarḥ ise herdem ḫoldurup dökmeḳde ve âşhâb u aḥbâb ise ḫurmayup eksilür ve etbâ‘u ḥuddâm ise biri gider biri gelür nice bildüklerümüzüñ eṣerleri ḳalmadı belürsiz oldı ve bu nice gördüklerimiz var-idi ki ḫikâyetleri daḫı kesildi muzaḫat itdügümüz mevâlinüñ çoḡu gitdi ve iḫtilâḫ itdügümüz umrânüñ ekseri Allah emrine vardı. Bizüm daḫı ‘ömrümüzde kim bilür ki ne ḳaldı eger birḳaç gün var-ısa ḫutalum ol ki anuñ hevâsına yiler âḫir oldı çün gördüm dünyânüñ ḫâli böyledür aña uymaḡ-ıla olmaz her gişi ki anuñ hevâsına yiler âḫir nidemden ḡayrı fâyide ḳalmaz pes ḳışsa eyledüm ki ebnâ-yı dünyâdan münḳatı‘ olup kesilem bir ḫalvet ḡuşeye varup ‘uzlet ḳılam’”⁷

“ ... Gah fenânüñ fenâsından şikâyetler idem ve ḡâh nefsüñ mekrlerinden hikâyetler idem ḡâh aḫlâḳuñ eyülerinden taḳrîr ve ḡâh şifâtuñ yaramazlarından taḫrîr idem ḡâh ḫikmet yolundan maḳâlât idem ve ḡâh tevbiḫ yüzinden kelimât idem ḡeh ‘aḳl-ı ma‘âşdan beyân idem ḡeh ‘aḳl-ı ma‘âddan ḡeh aḫlâḳ-ı fuḳarâdan söyleyem’⁸ diyerek amacının tamamıyla öḡüt verici öḡretici olduğunu anlatır. Bu yapısı itibariyle Sinan Paşa, derviş tabiatlı, dünya malına kıymet vermeyen, cömert yardımsever, sadelikten hoşlanan, cesaret sahibi korkusuz bir kimsedir. Serbest düşünceli, alim, münazara ve ilmi münakaşalarda eşsizdir. Mükemmel hitabeti vardır. Fatih’inde çok sevdiği münazara ve münakaşalarda rakiplerini alt eden, büyük bir bilgin, düşünür ve sanatḳâr’dır. Bir nesir üstadıdır.

Eserleri:

Arapça Eserleri:

1. Hâşiye alâ şerh il-mülahhas: Kâdızâde Rûmi’nin Çagmini Şerhi’ne yazılmış bir haşiyedir.

⁷ İsmail Hikmet ERTAYLAN, Sinan Paşa-Maârif-nâme, İstanbul 1961, sh.23/2

⁸ İsmail Hikmet ERTAYLAN, Sinan Paşa-Maârif-nâme, İstanbul 1961, sh.26/4

2. **Risâle Mine'l-Hendese:** Ali Kuşçu'nun Fatih'in huzurunda tartıştığı hendese ile ilgili bir meselenin Sinan Paşa tarafından yazılmasıdır

3. **Hâşiye alâ Şerhil-Mekâkif:** Eş-şerif el Cürcâni'nin Şerh ül Mevâkif adlı ilm-i kelamla ilgili eserine yapılan haşiyedir. Eser, II. Bâyezîd zamanında yazılmıştır

4. **Feth ül Fethiyye:** Ali Kuşçu'nun Fethiyye isimli eserinin şehridür.

Bunların dışında Arapça yazılmış matematik, anstronomi, tefsir, kelam, fıkıh bahislerinde medrese kitaplarına yazılmış haşiyelerle toplam 12 eseri vardır.

Türkçe Eserleri:

1. **Tazarru-nâme:** İran edebiyatından Hâce Abdullah-ı Ensârî (1005-1088)'nin Münâcaat-nâme adlı esri örnek alınarak meydana getirilen bu eser, Tazarruât veya Tazarrû-name ismini taşır. Eser Türkçe'de seci'li nesrin en güzel örneğini teşkil eder. Bu nesir, bir nevi mensur şiirdir. Nazmın birçok özellikleri, kafiye başta olmak üzere, ayırılmaz hale gelmiştir. Ahenkli ve câzip üslubu, düşünce ve duygu derinliği ve coşkunluğu ile türünün ilk ve tek örneğidir.

2. **Tezkiret-ül Evliya:** Attâr'ın Tezkiret-ül Evliyâsını örnek alıp ilavelerle meydana getirdiği eseridir. Bunu Maârif-nâme'nin son kısmında şöyle anlatır.

"... ammâ gördüm ki cemi' geçmişler añarsam söz uzanur ve eger ba'zına iktişar idersem anı tercih añlanur huşûşa ki kütüb-i tezkire taşnif olunduğdan soñra niçe evliyâ-i 'izâm gelmişlerdür ve anca meşâyih-i kirâm geçmişlerdür vebizüm memleketimüzün dahı niçe geçmiş uluları vardır cemi'sinün ahvâli şahih bilinmek olmaz ve menâkıblarından zann olunmayan yazılmağ olmaz eger bildüğümü yazarsam anca bilmedüğüm dahı kalur ol qalanlaruñ ruḥâniyyetlerinden utanılır pes şöyle fikr eyedüm ki taḥşîş-i bi'z-zıkr benden olmaya ve şâyibe ter-ciḥ benüm kitabdan añılmaya şol tâife ki ... feridüdîn 'Aṭṭar Kaddasallahu Sırrehu tezkiresinde añmıştır. Zıkr idem ve anlardan zâyid meşâyih-i meşhureden birkaç müselleme 'azizleri dahı añam"⁹ diyerek eseri yazarken çok düşündüğünü ve Attar'ın eserinden yararlandığını açıklamaktadır.

⁹ İsmail Hikmet Ertaylan, Sinan Paşa-Maârif-nâme, İstanbul 1961, sh.293/3

3. Maârif-nâme: Diğer bir adı “Nasihat-nâme” olan bu eser, mensur şekilde yazılmıştır. Başka bir deyişle bu eser “Nasihat-nâme” olarak da bilinir. İslami ahlak üzerine dayanır. Sinan paşa, bu eserde şeriata bağlı kalmış, Kur’andan ve Eflâtundan aldığı öğütlerle de eserini zenginleştirmiştir. Eserin İstanbul ve Anadolu’nun çeşitli kütüphanelerinde nüshalarının olduğu İ.Hikmet ERTAYLAN tarafından belirtilmekte ise de kesin bir yer belirtilmemektedir¹. Daha öncede belirtildiği gibi çalışmamızda İ. Hikmet ERTAYLAN’ın yayımlamış olduğu tıpkıbasımdan istifade etmek suretiyle tezimizi hazırladık.

¹ İsmail Hikmet ERTAYLAN, Sinan Paşa-Maârif-nâme, İstanbul 1961, s.20-21

BİRİNCİ BÖLÜM

Yazılış Özellikleri ve Metod

İncelemeye çalıştığımız Sinan Paşa'nın "Maârif-nâme" adlı eseri XV. yüzyılda yazılmasına rağmen imla bakımından Uygur yazı dilinden gelen bir takım özelliklerle, Arap ve Fars yazı dili geleneğinden gelme yazılış özelliklerini karışık olarak bünyesinde taşımaktadır. Bu karışıklıktan dolayı ünlülerin yazılışlarını bir kurala bağlamak mümkün değildir. İmla düzensizliği diyebileceğimiz bu durum bize bir yandan devrin imlası hakkında bir karşılaştırma, diğer yandan da yazı dilinde meydana gelen fonetik özellikleri ayrı bölümde inceleme imkanı vermesi bakımından büyük önem taşımaktadır.

Bu sebeple; birinci bölümde ünlülerin yazılış kök ve eklerde ayrı ayrı ele alınıp değerlendirilmiş, kök ve eklerdeki farklı yazılışlar verilmeye çalışılmıştır.

Türkçemizde ki sekiz ünlü, kelimelerde hem hareke hem de elif (ا), vav (و) ve ye (ي) ile gösterilmiştir. Metnin çeşitli yerlerinde ise okunuşta bir takım tereddütleri ortadan kaldırmak için sadece hareke kullanılmıştır.

Gerek yapım ekleri, gerekse çekim ekleri sonlarına eklendikleri kelime kök ve gövdelerine bazen bitişik bazen de ayrı olarak yazılmıştır.

Ünlülerin kalınlık incelik bakımından ayırıldılmasında, kelimelerin alınıp oldukları ekler dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Umumiyetle ince sıradan bir köke ince sıradan bir ek, kalın sıradan bir köke kalın sıradan bir ek getirilmiştir. Bazen bir takım kelimelerin yazılışları birbirine benzemesine rağmen bu kelimeleri okunuşundan ayırdetmekteyiz.

Metni incelerken yazılış tibiyle ilgi çekici bir çok örneğe rastladık. Bunların bazısını burada vermeyi uygun bulduk:

طور	كسب	kesülmeyüp	tırur 54/16
طور	بزه	bezenüp	durur 55/16
طور	جهنم	cehennem	yana

حاضر ايليو بطورورۇر hâzır eyleyüp tururuz 56/10
اوليدورر olup durur 59/14

A. Kelime Köklerinde Ünlülerin Yazılışı

“a” ünlüsü

1. Başta

Üzerinde çalıştığımız metinde başta “a” ünlüsünün yazılışı üç şekildedir.

a) Medli üstünlü elif (آ) ile yazılanlar

آچماغا açmağa 127/6

b) Medli elif (ا) ile yazılanlar

آدي adi 2/9	آلوب alup 9/3	آقب aqub 9/10
آز az 23/14	آني anı 45/3	آغر ağır 95/3
آصدقلي ashduqları 149/1	آت at 201/13	آراسون arasun 234/3

c) Üstünlü elif (ا) ve elif (ا) ile yazılmıştır

التون altun 8/17	اغلامقدن ağlamaqdan 10/11	التي alti 34/8
التندہ altında 39/6	اغزدي ağardı 45/5	اتره atar 49/17

اغليا ağlaya 78/11	ادني adını 131/10
اناسندن anasından 134/11	اتاى atası 142/8
الورلر alurlar 145/5	ادنى adını 222/3

2. Ortada

a) Üstünlü elif (ا) ile yazılanlar

صايلدي sayıldı 74/10

شانلن şanılan 90/1

چالسون çalışsun 92/12

b) Elif (ا) ile karşılanmıştır

وار var 5/10

باشنده başında 9/3

چاتی çatı 9/8

قیان kaçan 16/16

چalışور çalışur 94/13

قالمز qalmaz 201/3

c) Üstün (ا) ile karşılanmıştır

صقن şaqın 2/16

صالینور şalınur 9/17

قَتَرَدِي қатарды 75/10
قَرَه қара 82/10

قُزِلْمَشْدُر қазылmışdur 81/15
صَيَّرَ sayarlar 88/15

3. Sonda

a) Metnimizde a ünlüsünün bir kelimedede üstünlü he ile (َ) diğەر yerlerde ise umumiyetle he (ِ) ile yazılmıştır.

أَنْبِ anca 30/16 أَشَاغَ aşığa 74/8 قَرَه қара 82/10

b) Elif (ا) ile yazılanlar

أَرَادَهْ كِي aradaki 24/2 أَرَادَهْ arasında 75/8
أَرْقَا سِيْلَهْ arqası-y-ıla 77/12 أَرَا يِي arayı 89/1
أَتَا سِي atası 142/8

“e” ünlüsü

1. Baştа

a) e ünlüsü üstünlü elif (ا) ile yazılmıştır

أَتَكِي etegini 52/3 أَوْلَادِي evlerini 58/13
أَكِنْدِر ekinler 65/11 أَيْلِيْوْب eyleyüp 66/13 أَلْدِيْ elleri 67/3

b) Elif (ا) ile karşılanmıştır

أَيْلِيْ eyledi 3/8 أَلْدِن elinden 3/10 أَسْن esen 67/15
أَغْرِي egri 225/12 أَرْتَلَرِن erenlerine 249/4
أَكْسُك eksük 253/2 أَيْلَه eyle 273/6

2. Ortada

Metnimizde e ünlüsünün yazılışı üstün (ُ) karşılanmıştır

بَلِي belli 76/11 بِن ben 78/1
بَكْنَدِي begendi 94/6 كَزَر gezer 95/9
سَن sen 225/10 بَدَنُك bedenün 235/10

3. Sonda

e ünlüsü üstün (ُ) ve he (ِ) ile yazılmıştır

أَوْتَه öte 88/6 أَوِيْلَه öyle 89/6
أَكْلَمَكْتَن eglemekden 231/5 أَيْلَه eyle 273/6

“ı” ünlüsü

Metnimizde -ı/-i ünlüsünün belirlenmesi için ayrı bir işaret kullanılmamıştır. Bu ayırımı kelimenin okunuşundan veya cümlenin gelişinden anlamaktayız. İki ünlünün

yazılışında bir farklılık olmamasına rağmen ayrı ayrı ele almayı uygun bulduk.

1. Başta

a) esreli elif (ا) ile yazılmıştır

ارلمز ırılmaz 5/14

ارليوب ırılmayup 145/8

b) elif (ا) ile yazılmıştır

اصمرالق ışmarlamak 255/4

اصمرايلا ışmarlaya 255/14

اصمراليوب ışmarlayup 262/15

2. Ortada

esre (ا) ile karşılanmıştır

يلده yılda 33/15

قيلماز kılinmaz 43/5

يل yıl 43/6

بيچوسيل biçausıla 44/14

3. Sonda

a) ye (ي) ile yazılmıştır

التي altı 34/8

بايغي bayığı 40/11

آني anı 45/3

b) esreli ye (ي) ile yazılmıştır

اجيسي acısını 134/6

“i” ünlüsü

1. Başta

a) esreli elif (ا) ile yazılmıştır

ايسنه itseñene 44/11 ايشلي مي işleye mi 209/8

b) elif ye (ا) ile yazılmıştır

ايكي iki 3/3

ايدي idi 6/15

ايچون için 8/17

ايلىنده ilinde 11/8

ايلتدم iletdüm 25/10

ايدنور idinür 200/9

ايرشدور irışdürür 218/15

c) sadece elif (ا) ile yazılmıştır

ايشدۇگچە	iştdüğce 7/14	ارىشدى	irişdi 11/4	اىدى	itdi 15/12
اىشلرى	işleri 18/7	امدى	imdi 201/14	انجو	incü 206/4
انجه	ince 217/5				

2. Ortada

a) esre (ع) ile karşılanmıştır

يىلر	yiler 23/9	بىزى	bizi 44/6	بىلە	bile 44/11
گىتمەلۇ	gitmelü 45/5	بىلدۇك	bildük 45/14	ايشىكى	işigi 55/8
انكىمىيە	eskimeye 200/9	دلىرمە	dilerse 220/15		
اكرۇپ	eğirüp 225/10				

b) ye (ي) ile karşılanmıştır

بىك	biñ 25/12	گىچە	gice 29/17
-----	-----------	------	------------

c) herhangi bir işaret kullanmadan

كىمە	kimse 2/2	يىنە	yine 2/14	دلىينە	diline 25/7
گىردىم	girdüm 28/16	بىزدىن	bizdün 44/14	بىزە	bize 39/13

3. Sonda

ye (ي) ile karşılanmıştır

ايكى	iki 3/3	اللى	elli 23/13	گىشى	gişi 46/13
بىلى	belli 76/11	امدى	emdi 256/9	اىشى	eski 257/9

“o” ünlüsü

Metnimizde o, ö, u, ü ünlülerinin karşılanması için ayrı bir işaret kullanılmamıştır. Bunları okunuşlarından ve kelimenin gelişinden çıkarıyoruz. Yazılışları aynı olmasına rağmen ünlülerin tespiti ve yazılışlarını ayrı ayrı ele aldık.

1. Başta

a) ötreli elif vav (اؤ) ile karşılanmıştır

اُولمزاڭ olmazsañ 46/7
 اوغادىڭ onamadın 178/9
 اولگلمیشدۇر olgelmişdür 292/8

اورانى 144/2
 اوتورمىسىن oturamazsın 229/2

b) elif vav (او) ile yazılmıştır

اول ol 25/6
 اوتورورۇز otururuz 39/15
 اوڭ oñ 230/7
 اولسا olsa 272/12

اوغلانلارنى oğlanları 29/9
 اون on 147/5
 اولدۇر oldur 280/17

c) ötreli elif (ا) ile yazılmıştır

المنش olmuş 79/7

2. Ortada

a) ötreli vav (و) ile karşılanmıştır

بوزەسىن bozasın 75/16
 بولالۇر bolalur 95/13

سورالار soralar 94/4

تولماز tolmaz 95/15

b) vav (و) ile karşılanmıştır

كۆيىم koyam 26/14

چوغي çogı 29/11

تولا tola 29/14

بوغۇلۇر boğulur 30/14

چوغ çoğ 35/17

بوزلسە bozulsa 41/4

يوق yok 42/9

كۆپ çok 42/15

شول şol 49/17

3. Sonda

vav (و) ile yazılmıştır

كۆمامىش kōmamış 91/11

كۆدى kodı 94/4

كۆماق kōmaq 130/5

كۆيىچەك koyıcak 136/3

“ö” ünlüsü

1. Başta

a) ötreli elif vav (ا) ile yazılmıştır

أولم ölüm 55/14
أودنچ لئالر ödünçleteler 142/14

أولم ölmü 66/4

b) elif vav (او) ile yazılmıştır

أوكو كچه öñüñce 9/5

أوكدم ögdüm 51/4

أوتت öteden 53/1

أورتse örtse 68/11

أويكنه بلور öykinebilür 16/16

أولچوملوق ölçümlük 52/8

أولور ölür 56/3

2. Ortada

vav (و) ile karşılanmıştır

كوكده göñülde 2/9

كوترب götürüp 9/9

جوب چة çöpce 59/4

دوندوره لر döndüreler 3/10

دوككده dökmekde 23/4

كولغر göline 134/7

b) ötreli vav (و) ile karşılanmıştır

كوزكور gözikür 3/5

كور ايليوب kör eyleyüp 65/3

يوندن yönden 53/2

“u” ünlüsü

1. Baştta

a) ötreki elif vav (او) ile yazılmıştır

اونتمزسن unıtmazsın 42/5

اوزار uzar 190/16

اويپ uyup 228/5

اويدرب uydurup 276/10

b) elif vav (او) ile karşılanmıştır

اوجوب uçup 5/16

اوغı uğur 191/11

اوياندرسا uyandırsa 241/1

اومارلنور umarlanur 36/6

اويدرمشدر uydurmuşdur 181/6

2. Ortada

a) ötreli vav (و) ile yazılmıştır

يؤوا yuva 31/9

بولنق bulanuq 86/13

چقورنده çukurında 42/1

قورسین kursın 178/4

صُو نلئدر şunılmışdur 181/5 طُورن turan 189/12

قُو جاغر kucağa 277/14

b) ötre (ِ) ile karşılanmıştır

چُقُو رنده çukurunda 42/1

بُغْضِي buğzı 177/3

c) vav (و) ile karşılanmıştır

بولئور bulunur 2/11

طُولُوم tulalum 23/8

قُورئور kurtarur 24/17

بولود bulud 33/14

قوشلر kuşlar 99/6

طُورغُورسا turğursa 240/17

قُورئدن kurtan 278/3

3. Sonda

a) vav (و) ile yazılanlar

قُيو kuyu 75/5

صُوسُز şusuz 285/11

“ü” ünlüsü

1. Baştta

a) ötreli elif vav (اُو) ile yazılmıştır

اُوزلئمز üzülmez 59/5

b) elif vav (او) ile yazılmıştır

اُچ üç 5/7 اوزرنده üzerinde 10/12 اوستئne üstine 11/4

اُleşد üleşed 124/3 اوستئن üstün 209/5

2. Ortada

a) ötreli vav (وُ) ile yazılmıştır

بُويُپ büyüüp 16/1

دُورئشئمك dürişmemek 51/16

b) ötre (ئُ) ile yazılmıştır

بُتُون bütün 57/7

كُؤل ايلئوب küleyleyüp 65/4

تُتُونئد tütünden 64/17

c) vav (و) ile yazılmıştır

يُوزبئك yüzbiñ 1/4

يُور yürür 9/5

بُويك büyük 13/9

دُوكئمكه dükenmekde 23/2

دُوش düşe 64/5

يُوك yük 129/10

دوز düz 214/14

3. Sonda

vav (و) ile yazılmıştır

برو berü 192/13

انجو incü 206/4

ايو eyü 239/13

B. Yapım Eklerinde Ünlülerin Yazılışı

1. İsimden İsim Yapan Ekler

-lık/-lik; -luğ/-lük

Ekin ünlüsü için bir kaç kelimedede vav (و) kullanılmış, diğer kelimelerde herhangi bir işaret kullanılmıştır.

شاهلىق	şahlıq 11/4	سارخوشاغندن	sarhoşlığından 40/6
يوقلىق دۇر	yoklık-dur 60/14	ايولوكلىرى	eyülükleri 62/14
يالا نلغىن	yalan-lıg-ına 140/1	ايلىك	eylük 154/7
يوقلىق	yoklık 285/14		

-lu/-lü

Ekin ünlüsü daima vav (و) ile yazılmıştır.

دۇرلۇ	dürlü 2/8	يىرلۇ	yirlü 34/12
دۇگىملى	dügümlü 45/10	يۈزلۇ	yüzlü 53/1
تاتلۇ	tatlu 206/7	ھايىرلۇسى	hayırlusu 243/5
ادلۇ	adlu 293/i		

-sız/-siz; -suz/-süz

a) Ekin ünlüsü için herhangi bir şekil kullanılmamıştır.

قۇلا وسىز	qulavuzsuz 86/1	عەلسىز	amelsüz 151/10
سەھەمسىز	cehenemsüz 159/16	تۈتۈنسۇز	tütünsüz 177/9
سۇسىز	şusuz 285/11		

b) Ekin (و) ötre ile gösterilmiştir.

غەيبسىز	aybsuz 177/6	يارسىز	yarsuz 177/9
---------	--------------	--------	--------------

c) Ekin ünlüsü ötreli vav (و) ve vav (و) ile yazılmıştır

عَيْبُوسُ ayıbsuz 94/10 نَقِصَاسُ نَقِصَاسUZ naqısasuz 94/10
عِلْمُ سُوْز ilmsüz 135/4 بَدَنُوز bedensüz 210/14

d) Ekin ünlüsü bir yerde ye (ي) ile yazılmış olup düz ünlü taşımaktadır.

نَارِ سِيز narsız 177/10

-ncı/-nci

Ekin ünlüsü ye (ي) ile gösterilmiştir. Ekden sonra başka bir ek geldiğinde ünlü için harf kullanılmamıştır.

دَرْدَنْجِي dördinci 11/7 بِيْشِي bişinci 34/11
اَكْبَنْدِه ikincisinde 76/12

-ki

a) Ekin ünlüsü ye (ي) ile yazılmıştır

گُزَلِرْدَه كِي gözelerdeki 29/10

b) Ekin ünlüsü için he (ه) kullanılmıştır

وِلَايَتِنْدَه كِي vilayetindeki 131/2

اَنْلَرِكِي anlarıñki 146/3

گِشِيدَه كِي gişideki 216/5

-cek/-çek

Ekin ünlüsü için herhangi bir işaret kullanılmamıştır.

گُوكْچَاك gökçek 3/6

تِيْزْجَاك tizcek 29/13

-daş

Ekin ünlüsü elif (ا) le yazılmıştır.

يُولْدَاشِينِي yoldaşımı 31/4

قَرْدَاشَلَرِكِي kardaşların (< karındaş) 44/8

-ğa/-ke; -ğa/-ge

Ekin ünlüsü he (ه) ile yazılmıştır.

بَاشْغَا başğa 27/7

اُوزْگِه özge 234/4

2. İsimden Fiil Yapan Ekler

-al/-el

Ekin ünlüsü için üstünlü elif (ا) veya üstün (ا) kullanılmıştır.

يُؤَلْمَدِنِ yönelmedin 34/15

بُولَالُور bolalur 95/13

-da/-de; -ta/-te

Ekin ünlüsü için her hangi bir işaret kullanılmamıştır.

أَلْدَنْحَقُ aldanmamak 176/1 اِسْتَيْه isteğe 276/11

-la/-le

Ekin ünlüsü ya üstün (ُ) ya da elif (ا), he (ه) ile yazılmıştır. Ünlü için işaret kullanılmadığını da görebiliriz.

بِغْلَمَشِي دِر	bağlamışdur 3/4	قَوْنَقْلِيْب	konuqlayup 16/5
كُوْز لِيَاوْز	gözleyevüz 24/2	كَلَه	kesele 40/15
اِخْلَه	inile 45/5	اِصْلَاغْز	uşlanmaz 63/9
اِحْلَدَه	işlede 188/13		

-i/-i-

Ek için esre (ِ) kullanılmıştır.

بِرِكِدُوْب berkidüp 100/11 بِرِكْتِمِشْلَرْدِر berkitmişlerdür 284/16

3. Fiilden İsim Yapan Ekler

-mağ/-mek-

a) Ekin ünlüsü için herhangi bir şekil kullanılmamıştır.

بُولْمَاغِيْچُون	bulmağičün 8/1	بُوْمَكْدَن	bükmekden 10/
اِتْمَهْ	itmeğe 27/1	قَوْمَاْمَاْ	qomamağ 54/6

b) Ekin ünlülü elif (ا) ile yazılmıştır.

اَوْنَمَاْ onmağ 169/5 اِصْنَمَاْ işınmağ 170/2

-ma/-me-

a) Ekin ünlüsü için her hangi bir şekil kullanılmamıştır.

اَوْلِيَه olmaya 59/13 وِيرْمَسِيْدِر virmesidür 152/4

b) Ekin ünlüsü elif (ا) veya he (ه) ile yazılmıştır.

وَارْمَاْسِي varması 182/4 اِتْمَسِيْنْدِن itmesinden 293/6

-k/-k

Ek'ten önce gelen ünlü ya vav (و) ya da ötre (ُ) ile yazılmıştır.

قَوْنَقْلِيْب konuqlayup 16/5 بِرَلْتِكْنِي birleşigini 35/5

بولۇق bulanuç 136/3

اويانۇق uyanuç 163/17

دەينۇك deynük 195/15

يىقۇق yıkuç 229/2

بۆلۈگۈنۈڭ bölügünüñ 273/5

-ğu/-gü

Ekin ünlüsü vav (و) ile yazılmıştır.

سۈزگۈسىلە süzgüsüyle 79/5

-ğın/-gin, -ğun/-gün

Ekin ünlüsünün yazılışı ye (ي) ya da vav (و) ile veya hiç bir harf kullanılmadan yazılmıştır.

دولغىن dolğın 9/5

كۈسگىن küsgin 177/5

-u/-ü

Ekin ünlüsü vav (و) kullanılarak belirtilmiştir.

قوڭلارم қоқуларım 103/3

تۇلو tulu 174/8

-mur

Tek örnekte geçen -mur ekinin ünlüsü için vav (و) kullanılmıştır.

ياغۇمۇرلار yağmurları 263/6

-ın/-in

Bu ekin ünlüsü için ya esre (ـ) kullanılmış ya da herhangi bir işaret kullanılmamıştır.

اگىنلرې اگىنلرې ekinleri 95/13

باطىندە batınında 215/11

4. Fiilden Fiil Yapan Ekler

-ar-/-er-

Ekin ünlüsü ya he (ه) ya da elif (ا) ile yazılmaktadır.

چىقارمىسىن چىقارمىسىن çıkarmazsın 41/4

گىدەرەۋىز گىدەرەۋىز giderevüz 50/5

قوپارۇرلار قوپارۇرلار koparurlar 102/1

گىدەرەسىن گىدەرەسىن gideresin 156/5

چىقارمىغىلا چىقارمىغىلا çıkarmağıla 256/3

-ur-/-ür-

Ekten önce gelen ünlü için ya vav (و) ya da hiçbir işaret kullanılmamıştır.

دو شورىنى düşürsin 208/16 geçürmişdür 10/9 كورمىشدر

دو شورىنى düşüren 210/9

-gur/-gür

Ekin ünlüsü bazen herhangi bir işaret kullanmada ya da vav (و) ünlüsüyle yazılmıştır.

طورغورلار тұرғурлар 284/9 طورغورلار 209/6 тұرғурاسىن

-dur-/dür-

Ekin ünlüsü için vav (و) kullanılırken herhangi bir harfin kullanılmadığını da

görebiliyoruz.

ياغدۇرۇر yağdurur 10/8 بىلدۈرەلەر bildüreler 3/8

ۈلەشۈرەسىن üleşdüresin 124/3 تۇلدۇردى tuldurdi 58/7

قارشۇرۇر qarışdurur 211/1

Partisip Ekleri

-acak/-ecek

Partisip ekinin ikinci ünlüsü genellikle elif (ا) le yazılmıştır.

بوزلۇچاق bozulacaq 82/16 ياپىشچاق yapışacak 39/17

اندورچاك indürecek 151/16 اولاجاق olacaq 134/1

-ası/-esi

Ekin kendisinden sonra ek gelmiyorsa ekin, birinci ünlüsü elif (ا) ve he (ه) ile ikincisi ye (ي) ile yazılmakta, ek geliyorsa genellikle ikinci ünlü için harf kullanılmaktadır.

كالىن سەسى kalın sevesi 279/4 گەلىسى gelesi 50/5

-ğan/-gen

Ekinin ünlüsü bir yerde üstünlü elif (اُ) ile, bir yerde de üstün (ـُ) ile yazılmıştır.

اراقان اولور aragan olur 157/8 اينغان inagan 157/9

-ar, -er

Ekin ünlüsü elif (ا) kullanılarak veya herhangi bir işaret kullanmadan yazılmıştır.

اومارلنور umarlanur 36/6

گüler güler 206/6

Gerindium Ekleri

-a/-e-

Ek bir yerde elif (ا) ile ve diğer yerlerde he (هـ) ile yazılmıştır.

ايد بيله ide bile 1/7

اولا بيله ala bile 16/14

قويه بلور qoya bilür 23/16

بصه بلدي başa bildi 32/8

طوره ايدى tura idi 33/15

دوكة دوكة döge döge 93/1

-i/-i, -u/-ü

Ekimiz vav (و) ve ye (ي) ile karşılanmıştır.

طولنو طولنو tolanu tolanu 9/10

يوريو بيلور yüriyü bilür 35/3

دوندري كورسك döndüri görseñ 38/4

دوكدي يوروزr düketi yürürüz 45/2

قويو وچيرر سن qoyu virürsin 48/5

ديو diyu 49/11

طولو طولو tolu tolu 169/17

يدوري yidüri 178/9

-ınca/-ince

Ekin ikinci ünlüsü he (هـ) ile yazılmıştır.

گلىنجه gelince 11/17

چكمنينجه çekmeyince 43/11

بوزلماينجه bozılmayınca 83/8

Bu kelimede ekin ünlüsü elif (ا) ile yazılmıştır.

طولنچاق tolıncaç 33/12

-ıcağ/-icek

Ekin ünlüsü için herhangi bir harf kullanılmamıştır.

اير شچك irişicek 7/14

سورونچك sürünicek 64/8

اچليچق anlayıcaç 234/4

اولچاق olıcaç 229/1 örneğinde ise ikinci ünlü elif (ا) ile yazılmıştır.

-up/-üp

Bu ekin ünlüsü genellikle vav (و) ile yazılmış, bir kaç yerde ise hiç bir harf kullanılmamıştır.

طوروب	tırup 1/8	دوزنوب	düzinüp 9/2
چوریب	çüriyüp 39/17	بقوب	bağup 60/13
قیوب	koyup 79/6	یویوب	yuyup 113/7
اوشیوب	üşüyüp 184/4		

-uban/-üben

Ekin birinci ünlüsü için genellikle vav (و) kullanılmış ikinci ünlüsü için harf kullanılmamıştır.

طوغوبن	toğuban 13/9	طوتوبن	ütuban 175/9
قالوبن	kaluban 249/5	ایلیوبن	eyleyüben 294/6

C. Çekim Eklerinde Ünlülerin Yazılışı**1. İsim Çekim Ekleri****Çokluk eki: -lar/-ler**

Çekim ekinin ünlüsü elif (ا) le ya da hiçbir harf kullanılmadan yazılmıştır.

شونلر	şunlar 2/11	سوزلردن	sözlerden 2/16	اولولار	ulular 38/1
گچلر	giceler 47/14	بیر اتلر	bir atlar 56/5		
		گندولره	gendülere 187/7		

İyelik Ekleri**Teklik III. Şahıs İyelik: -i-, -i-, -sı, -si**

Ek, kendisinden sonra ek almışsa ekin ünlüsü için herhangi bir harf kullanılmamıştır.

یا یینی	yayını 10/6	ایکینه	ikisine 112/7
ایجینی	acısını 134/6		

Ek, sonda yer alıyorsa ye (ی) ile yazılmıştır.

گندوسی	gendüsü 91/15	سودی	südi 258/7	ایوسی	eyüsü 256/9
--------	---------------	------	------------	-------	-------------

Çokluk I. Şahıs İyelik: -muz-, -müz-

Ekin ünlüsü ötreli vav (و) veya ötre (ؤ) ile yazılmıştır.

تَحْمُرُ مَزْدَنٌ ömrümüzden 23/8 الموزدن elümüzden 24/1
 اوکوموز öñümüz 34/14 قیومزه çapumuza 39/13

Bazen de hiç bir şekil kullanılmadan yazılmıştır.

المزدن elümüzden 54/1 شوابلرومن sevablarımız 56/7

Çokluk III. Şahıs: -ları, -leri, -laru, -lerü

Ekin ikinci ünlüsü ye (ي) veya vav (و) ile yazılmıştır.

بونلری bunları 35/2 ایشلری işleri 39/2
 اوغلانلری oğlanları 29/9 انماقلیقلارونی anmaçlıklarını 171/6
 جبینلرندن cibînlerinden 90/15 امچکلری emcekleri 258/7

Hal Ekleri

(Akkuzatif) Belirtme Hali: -ı-, -i-

Ek ye (ي) ile karşılanmıştır.

صفا نی şifatını 2/1 خلقی halk-ı 3/10
 کندوی gendüyi 49/17 کمنه یی kimesneyi 266/9

Yönelme/Yaklaşma Hali: -a/-e

Ek elif (ا) ya da he (ه) ile yazılmıştır.

درگاهنا dergâhına 1/1 سا saña 9/2
 Hastaya 50/10 آخیره aħirine 78/4
 halka 124/2 گشیه gişiyeye 152/5
 دنیایه dünyaya 174/5

Bulunma Hali: -da, -de

Ekin ünlüsü he (ه) ile yazılmıştır.

نفسده nefesde 1/4 دنیاده dünyada 36/1
 اوشده üşde 48/14 قالده çalde 180/6
 دمده demde 124/5 زماننده zamanında 266/2

Eşitlik Hali: -ca, -ce; -ça, -çe

او كوجے	öñüñce 9/5	صو جیبیچے	mucibince 36/3
اولدوغنجے	olduğunca 145/1	مرتبے سبجے	mertebesince 145/3
اردنجے	ardınca 165/7	ذره جے	zerrece 195/11
طاغلا جے	tağlarca 227/12		

Yön Gösterme Eki: -ra, -re; -aru, -erü < -ğaru, -gerü

Ekin ünlüsü genelde he (ه) ile karşılanmıştır.

نرہ یے	nereye 2/6	اچرہ	içerü 39/14
ٹاشرادن	taşradan 47/8	ٹاشرا	taşra 235/4

Vasıta Eki: -la, -le, -ıla, -ile

Ekin ünlüsü he (ه) ile yazılmıştır.

و جودکلا	vüçuduñ-ıla 7/9	تا جیلے	tac-ile 9/3
جانانلے	canan-la 11/6	گوزیلے	göz-i-y-ile 24/7
انوکلا	anuñ-ıla 53/4	ایاغلکلا	ayağuß-la 208/12

Soru Eki: mı, mi

Soru eki kelimenin sonunda yer alıyorsa ünlüsü ye (یے) ile kendisinden sonra ek alıyorsa ye (یے) şeklinde yazılmıştır.

نقصابیچی	noqşanı mı 154/13	اچمیدر	aç mıdur 229/5
ٹو قھیدر	toq mıdur 229/5		

2. Fiil Çekim Ekleri

Görülen Geçmiş Zaman

Teklik III. Şahıs: -dı/-di

Ekin ünlüsü ye (یے) ile yazılmıştır.

ایلدی	eyledi 3/8	ایتدی	itdi 15/11
اپاردی	apardı 75/10	قالدیسا	qaldıysa 151/3
چالمدی	çalmadı 202/12		

Geniş Zaman

-ur/-ür

a) Ekin ünlüsü vav (و) ile yazılmıştır.

اولتور	olınur 1/1	قلورلر	qılurlar 2/12
بلورلر	bilürler 3/5	طونانور	tonanur 9/2
طاغلورلر	tağılurlar 31/3	اوره نور	örenür 33/5
صینور	şınur 33/6	اولورلار	olurlar 34/7
بلوریز	bilüriz 39/10	چالیشوریز	çalışırız 39/11
اوصانوریز	uşanuruz 40/10	طوروریز	tururuz 54/11
بلدوروریز	bildürürüz 161/2	صنورسن	şanursın 163/17
الده نورسن	aldanursın 167/16	قوشانورسن	kušanursın 208/17

b) Ekin ünlüsü ya ötre (ـ) ile ya da hiç bir işaret kullanılmadan yazılmıştır.

کورسن	görürsın 38/4	اردرلر	arıdurlar 102/12
ویر	virür 126/1	دور	durur 203/2
طور	turur 203/5		

İstek

a) Ekin ünlüsü he (ه) ile karşılanmıştır.

ایده بله	idebile 1/7	صیمیه	şaymaya 36/4
بله سن	bilesin 36/17	اینچنه سن	incinesin 37/4
ایره وز	irevüz 40/2	چالاش سن	çalışasın 41/5
گیدره وز	giderevüz 50/5	اینچمه	incinmeye 201/17

b) Ekin ünlüsü elif (ا) ile yazılmıştır.

گوزلیاؤز	gözleyevüz 24/2	قالاسن	qalasin 44/11
اولاؤز	olavuz 199/12		

c) Ekin ünlüsü üstün (ـ) ile veya hiç bir işaret kullanılmadan yazılmıştır.

بولسن	bulasın 37/2	گولسن	gülesin 43/15
قو قولیه	koqulaya 81/16		

Emir

Teklik I. Şahıs: -ayın/-eyin

Ekin birinci ünlüsü he (ه) ile yazılmıştır.

گوره یین	göreyin 51/6	ایده یین	ideyin 102/2
----------	--------------	----------	--------------

ویرهین vireyin 102/3

Teklik III. Şahıs: -sun/-sün

Ekin ünlüsü vav (و) ile yazılmıştır.

اويدرسون uydursun 50/16 يازلسون yazılsun 56/7
ایشلسون işlesün 92/9 دیریشسون dürişsün 112/3
وارسون varsun 210/9

Çokluk I. Şahıs: -alum/-elüm

Ekin birinci ünlüsü için genellikle elif (ا), ikinci ünlüsü için vav (و) kullanılmıştır.

طوتالوم tütalum 23/8 ایدیلوم idelüm 23/17
آلی قویالوم alikoyalum 23/17 دیالوم diyelüm 61/1

Çokluk II. Şahıs: -ñ, -u-ñ/-ü-ñ

Ekten önce gelen ünlü için genellikle vav (و) harfi kullanılmıştır.

ایلتونک iletüñ 50/11 خالدورک kalduruñ 50/14
بیلونک bilüñ 239/2

Şart

Ekin ünlüsü için he (ه) kullanılmıştır.

یوریره yürise 17/13 ایریشه irişse 46/15 آکلیسه añılsa 90/5
گورنره görinse 171/16 ایله eylese 213/14

Birleşik Çekimler

Hikaye Şekli

Hikaye şekli -dı/-di-, -idi-

Hikaye ekinin ünlüsü ye (ي) ile gösterilmiştir.

دوشمیدی düşmemiş idi 10/14 اولمیدی olmışdı 10/16
اولمامیدی olmamışdı 10/17 یتممیش ایدی yetişmemiş idi 11/1
بولمیشلر ایدی bulmuşlar idi 12/2 طوره ایدی tur-a idi 33/15
اولا پیدی olaydı 216/7 بلممیشدی bilmişdi 246/15
گورمیشدی görmemiş idi 246/15 گورمیشلر ایدی görmemiş idi 253/1

belüreyidi 259/16 | ولغندي | olınmışdı 284/10

Rivayet Şekli

Rivayet eki “miş” kelimeye bitişik yazıldığında her hangi bir harf, ünlüyü karşılamıyor, ayrı yazıldığında ise “-i” için ye (ې) kullanılıyor.

اولمز ايچش	olmaz imiş 23/13	طورر مشر	tururmuş 53/15
اولور يچش	olur ımış 54/1	بولور مشر	bulurmuş 138/1
اولور مشر	olurmuş 187/5		

Şart Şekli

Şart ekinin ünlüsü her zaman he (ه) ile yazılmıştır

اولدے	oldıyisa 17/9	بولدیے	buldıyisa 35/12
اڭدیے ایے	itdiyise 51/1	ویرلدیے	virildiyise 107/14
چالٹورسوز	çalışursavuz 222/13	قلدیے	kıldıyisa 238/16
کورر ساوز	görürsevüz 289/5		

İKİNCİ BÖLÜM

FONETİK ÖZELLİKLER

ÜNLÜLER

A.ÜNLÜ DEĞİŞMELERİ

Türkçe’de gerek kelime köklerinde gerekse eklerde bir takım ünlü değişimleri görülmektedir. Bu değişimlerin hangi sebeplerden ileri geldiğini kestirmek mümkün değildir. Türkçe’nin değişik sahalarına ait metinlerde gördüğümüz bu değişiklik Sinan Paşa’nın Maârif-nâme’sinde de görülmektedir.

1. i/e meselesi (i>e, e>i; é>i)

Bu mesele eski metinlerde olduğu gibi, Sinan Paşa’nın Maârifnâme’sinde de bir hayli karışık durumdadır. Eski Türkçe devresinden beri ilk hecede çok yönlü olarak karşımıza çıkan i>e, e>i, é>i değişmesi, bu meselenin çözümünü bir hayli güçleştirmektedir. Bu hadise sadece Anadolu Türkçesine mahsus olan bir hadise olmayıp, bugünkü Türk lehçe ve şivelerinde de aynı ikililiğin devam ettiğini görmek mümkündür¹¹ 15 yüzyıl eseri olan Sinan Paşa’nın Maârif-nâme’sinde de bu gibi hadiseleri görmek gayet tabidir.

Bu i/e meselesinin yanında bir de kapalı é durumu söz konusudur. Ancak é’nin varlığını izah etmemizi güçleştiren en mühim sebeplerden biri de yazıda bu sesi gösteren herhangi bir işaretin olmayışıdır. Bu konuda bazı araştırmacılar elif-ye (ا ب) ile yazılıp kelimenin ilk hecesinin üzerine üstün koymak şeklinde bunların é olacağını, bazıları da üstün yoksa i şeklinde okumayı tercih etmişlerdir¹². Biz de bu son görüşe bağlı kalarak bu tür kelimeleri yazılışlarını esas almak suretiyle tespit ettik. Bugün “e” olan bazı ünlüler metnimizde hep “i” ile yazılmıştır. Bunları aşağıda vermeyi uygun bulduk:

¹¹ F. Kadri TİMURTAŞ, Eski Türkiye Türkçesi, İstanbul 1981, sh.21, Muzaffer AKKUŞ, Kitab-ı Gunya, Ankara 1995, sh.123

¹² F. Kadri TİMURTAŞ, Eski Türkiye Türkçesi, İstanbul 1981, sh.21, Muzaffer AKKUŞ, Kitab-ı Gunya, Ankara 1995, sh.123

bil “bel”

...hezâr ‘ûḳûd-ı derecât velây-ile biline bağlamışdır 6/1, ...cebbârûn bilinde seyfi turup ... 8/14, âsûmân-ı âsitâne-i hizmetüñde bil bükmekden 10/10

di- “demek”

miḥnet didüğüñi döndüri görseñ 38/4, aña içinden var git dimezler 46/14, her anda olmadı diyü kayura 49/11

él “el, yabancı, başkası”

eger élde bir ‘ayb olursa 177/8, hayf éllere nasihat iderüz 54/9

ir- “ermek, varmak, kavuşmak”

tevfikden irilmez 5/14, eger andan hidâyet irmezse 40/8, ol ‘azîzüñ huzûr-ı can-fezâsına irevüz 55/67, haberi yoğ-iken menzîle irse gerek 66/11, anuñ ‘inâyeti irerse 86/3, çün boyuna irmezem 106/8, tâ ‘inâyet irüp göñül gözi açıla 180/11, ğarba irer ammâ ne fayide 257/10

işit- (<éşit-) “işitmek”

şubḥ-ı evrâduñ işitdüğce rahşân olur 7/14, sen de anda gülererek işitseñene 44/10, 44/11, müz‘ac işidicek hayretinden 71/17, cañ kulağı işidicek her ne murġı görürse 87/15, 87/16, bir aḥduñ haberin işitmeyeler 114/12, her ne lafzı işidürse ol ma‘ninüñ zarfı gelür 148/5, kulaqları işitmez olmışdır 181/17, bülbül işitdüğce yanına düşüp feryâd ider 206/3, işideni muḥarrık ola 243/5, üç sıfatı kimesne işitmemiş-idi 253/1

git (<gét-) “gitmek”

bedr-i tamam gitdi 16/15, aña içinden var git dimezler 46/14, ‘ömr yağasına binüp gider 66/10, geh hiç ötmedin gitdüğinden 99/9, devlet gidince bahane ile kesilür 113/16, ‘aḳıbet gitmesi olmaz 196/5, egerçi ‘izzetleri dahı düşdi-y-ise 234/8, beşerriyyetleri gitmişdür 291/5

géy- “giymek”

geyeceğimiz fikr idüp gücenmezüz 56/1, aḥsenini ve melâbisüñ géyersn 228/17, gâh aḳ géyerler gâh kara 279/4

gice “gece”

gice ferehlik-iken 29/17, giceler uyumaz 47/14, gicede harem etrafında tavâf idüp 68/15, mi‘râc gicesi-y-ile ma‘lûmdur ki 145/12, gice-gündüz baħru berri gezersin 208/10, gicede kâyim olup 284/9

it “etmek”

gerek sen kabul it gerek inkar 2/15, sen anı irak meremmet idemezsun 42/13, ol anı élden utanur idemez 76/17, ne men‘ itdi-y-ise 198/8, cehli ucından bilmez itdüğünü 245/7, hiç aħvâlini tetabbu‘ itmemişdür 292/1

vir- (<bir-) “vermek”

bir nefesde virdüğü 1/4, sadaħa vireydi 94/17, saħa hayât virüp 142/5, ğarâte virürsin 249/13, 249/14, tevfiķ vire 294/3

biz > bez “bez, kumaş”

sen ğafil yürürsin kefenüñ bizi toķunmuş 44/6

yi- “yemek”

şekerler yiyem 26/9, her ne yirse hażm idebilür 68/6, 68/7, taħam diyü virdüğü azredür 112/2, kısmet daħı yimeyesin 250/5

yil “yel, rüzgar”

bir evde yille ve bir evde âh ü vâh olur 29/15, yıllarla geķer ki 116/8, vesvese yili esicek gönül deñizi bulanur 136/1, ve yıllar-ile halka karışana 290/15

yir “yer”

esed dairesinde yir ider 10/7, aħiretde yirlü yirine varınca 34/12, ‘aķıl bir yirdedür ki 74/2, niķe yirlerde hâcetlerinde bulunur 130/1, 130/2, degme yirde anuñ tamâm bilürü yokdur 188/14, her yirinde buna beñzer bir veich ola 290/10, 290/11

2.Ünlü Düşmesi

Üzerinde çalıştığımız eserde yer yer orta hecedeki dar ünlülerin düşmesine rastlamaktayız.

“ayır-” > ayru

kaşd-ıla ayrulup 48/1, dostdan ayru haber idebilürler 283/13

“göñül” > gönli

hiçbir göñle yitişmeye 278/14, göñli Allah-ıla olur 76/13

“emecek” > emcek

emcekleri kuruyup gide 258/7

yumuşak > yumşak

anı yaşdura ol katılık itdükce bu yumşaklık ide 72/12

yügrütdüklerüñ > yügrütdüklerüñ

vekanı bunca hevâ yolına yügrütdüklerüñ 163/12

Hikaye Ekinde Ünlünün Düşmesiyle

yonardı 11/3, görürdi 217/9

Bazen ünlü düşmeyerek varlığını sürdürmektedir

düşmemiş-idi 10/14, belürey-idi 259/16

Rivayet Ekindeki Ünlünün Düşmesiyle

hükümler kıurlarmış 187/8, tururmuş 53/15

Bazen ünlü düşmeyerek varlığını sürdürmektedir

hasıl olmaz imiş 23/13, demekle mi olur imiş 54/1, kuşlar dilün bilürler imiş 99/6

Şart Ekindeki Ünlünün Düşmesiyle

bir zerresi kesilürse 147/8, görürsevüz 289/5

Bazen ünlü düşmeyerek varlığını korumaktadır

kıldıy-ısa 238/16, yumaz-ısañ 66/15, başarmaz-ısa 78/15

3. Ünlü Birleşmesi

Sinan Paşa'nın Maârifnâme'sindeki ünlü birleşmesi ne kelimesinin birleşikleri ile beyle (bu + eyle) şimdi (şu + imdi) gibi ünlü birleşmeleri verilebilir.

n'idelüm < ne idelüm 210/3, n'eyleseñ < ne eylersen 249/17, bele ola < bu eyle

ola 176/15, şöyle ki < şu eyle ki 100/12, şimdi < şu imdi 280/10

4. Hece Düşmesi

Maârifnâme'de hece düşmesinin başlıca örneğini Eski Türkçe'deki turur fiilinden gelen durur fiilinin tam olarak -dur/-dür şeklinde anlam kaymasına uğrayarak ekleşmesi oluşturmaktadır. Haploloji yoluyla meydana gelmiş olan bu ekleşme, Eski Anadolu Türkçesi devresinde başlamıştır. Ancak bu ekleşme ta 20. yy.'e kadar devam etmiştir.

-dur/-dür < durur < turur

yoğdurur 245/4, usuldür 22/7, konmamışdur 35/10, divânuñdur 8/17, mülk anuñdur 262/4

B. ÜNLÜ UYUMU

a) İncelik Kalınlık Bakımından

Maârifnâme'de göze çarpan önemli özelliklerden biri de kalınlık-incelik bakımından meydana gelen ek-kök uyumsuzluğudur. Bu uyumun Türkçe'nin aslı özelliklerinden biri olduğu kabul edilse de yer yer ağızlardan bozulduğu gerçeği çeşitli sebeplere dayandırılmaktadır¹³.

Batı Türkçesi dışında kalan sahalarda yazılmış olan eserler incelendiği zaman bazı eklerin istinsah hatalarını aşan ölçüde kalınlık-incelik uyumuna aykırı bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Aslında Türkçe'nin aslı yapısına göre kalın sıradan bir köke kalın, ince sıradan bir köke ise ince ekin gelmesi gerekir. Ancak dilimize yabancı dillerden gelen kelimeler bu uyumun dışında kalır. Zaman zaman Arapça ve Farsça kelimelere kalın ünlülü ek getirme temayülünü daha ziyade onların kalın telaffuz edilişleriyle izah etmek yerinde olur sanırım. Bunun yanında bazen de kalın köke ince sıradan bir ek getirilmekte ve bunun ise bir imla istikrarsızlığı yanında tereddütlü telaffuz durumunun mevcudiyetini düşündürdüğü belirtilmektedir¹⁴.

¹³ Ahmet CEFEROĞLU, Anadolu Ağızlarındaki Kalınlık, İncelik Uyumsuzluğuna Dair-Anadolu Ağızlarından Derlemeler Serisi, 1940-1950

¹⁴ M.AKKUŞ, Kitab-ı Gunya, Ankara 1995 (bkz. İndeks Bölümü)

Kemal ERASLAN'ın bu hadiseyi sadece Doğu Türkçesi'ne ve bilhassa Çağatay Türkçesi'ne teşmil etmesine rağmen¹⁵, Anadolu'da yazılan bir çok eserde bu ek-kök uyumsuzluğunu görmekteyiz¹⁶. Üzerinde çalıştığımız eserde de bazı kelimelerde aynı durum söz konusudur. İnce sıradan bir köke ince bir ek, kalın sıradan bir köke ise kalın ek getirilmesi gerekirken tersini görmek de mümkündür.

ki:

ten şehrindeki 131/2, şol gözelerdeki âba 29/10, bu aradaki evkâttumuzu 24/2, dünyadaki 'âkıl 137/5, şunuñki 200/16, bir yirdeki 289/3

-ğıl/-gil Teklik II. Şahıs Emir Eki:

ammâ nazar itseñ görürsin ve diğķat itseñ bulursın ki bir ĥabîs olmagil ve şakilü'l heykeldür 183/13,

-ken Zarf Fiil Eki:

girmiş-iken 10/4, yatur-iken 91/15, ĥaberüñ yoğ-iken 167/17, elüñ işde-iken 178/7, getürmiş-iken 286/15

b) Düzlük Yuvarlaklık Bakımından

Eski Türkçe ve bugünkü yazı dilimizde düz ünlülü olarak kullanılan bazı kelime ve eklerin metnimizde yuvarlak ünlülü olarak kullanılması Eski Anadolu Türkçesinin en önemli özelliklerinden biridir. Eski Anadolu Türkçesi'nde meydana gelen bu yuvarlaklaşma ya bir ünsüzün düşmesi neticesinde ya dudak ünsüzü olan b, m, p'nin yuvarlaklaştırıcı tesiriyle ya da bir ağız meselesi olarak ortaya çıkmıştır.

1) Kelimelerde Yuvarlaklaşma

a. ğ ve g ünsüzlerinin düşmesi neticesinde

Eski Türkçe'den Batı Türkçesi'ne geçerken birden fazla heceli kelimelerin sonunda bulunan ğ ve g ünsüzlerinin düşmesi, kendisinden sonra gelen düz ünlünün yuvarlaklaşmasına sebep olmuştur. Bunlardan bazıları şunlardır:

¹⁵ Kemal ERASLAN, Doğu Türkçesinde Ek Uyumsuzluğuna Dair, TDED C.XVIII, sh.113

¹⁶ M.AKKUŞ, Kitab-ı Gunya, TDK., Ankara 1995 (bkz. İndeks Bölümü)

ayru < adriğ “ayrı”

dostdan ayru haber idebilürler 283/13

kapu < kapığ “kapı”

şehvet kapusını takva kapucısı-y-ıla bekleye 139/15

b. Teşkil eklerindeki yuvarlak ünlü sebebiyle

Bazı teşkil eklerindeki ünlüler, Eski Türkçe devresinden beri taşıdıkları yuvarlak ünlüyü muhafaza ederek Batı Türkçesi'nin çeşitli devrelerinde varlığını sürdürmüştür. Bu yapının metnimizde çeşitli örnekleri vardır.

-uk/-ük Fiilden İsim Yapan Ek

konuğ “konuk, misafir”

ümmetüni konuğlayup 16/5

deynük “deyinik”

hemin halka deynük kala 195/15

bulanuğ “bulanık”

nete ki bulanuğ şuyı biraz karışdırmıyıcak 136/3

yırtuğ “yırtık”

yırtuğlarını bulmazsın 229/10

c. Bir sebebe bağlı olmadan yuvarlak ünlü taşıyan kelimeler

degül > değil

ol gişi degül miyem 34/3, yaramaz degüldir 126/17, mümkün degül pâk olmaz 171/2

2) Eklerde Yuvarlaklaşma

A. Ünlüsü aslında yuvarlak olanlar

Ünlüsü yuvarlak olan ekler ya vav (و) ile ya da doğrudan doğruya ekin okunuşundan çıkartılmaktadır.

1. -duğ, -dük Partisip Eki

hikemâtuñ şol mücerredât didügi 53/16, umulmaduk yirden 57/17, anlaruñ gamze didükleri 147/1, nigâr didükleri anlaruñ bir zât olur 148/6, bunca heva

yolına yügrütdüklerün 163/11

2. -dur/-dür- Fiilden Fiil Yapan Ek

feyz için rahmet şuyunu yağdurur 10/8, nâgâh mevt eli tutar yakasını unutturur 41/14, tabîbe ilâc itdürmemek gerek 184/17, cevheri hâzî idigin bildüre 216/2, öldürmeyüp hâbs itdüreler 266/11

3. -dur/-dür Bildirme Eki

benüm hâlüm degüldür 26/11, hâlûñ nedür 59/2, ahmağ degül midür 47/9, cehennem önündedür 164/17, dünya hod anı talebdür 174/7, mülk anuñdur 262/4

4. -lu, -lü İsimden İsim Yapma Eki

yirli yirine 34/12, saffetli gerek 47/15, sa'âdetli ol kimse 201/1, ne devletliüdür 211/1, adlu adıla 293/1

5. -mur Fiilden İsim Yapma Eki

etrafdan buludları cem' idüp yağmurları yağdurur 263/6

6. -sun/-sün Emir Eki

illâ nefsinüñ qahrına bir ilâc fikr itsün 50/16, şimdi anı işlesün fırsatı var-iken 92/9, gendüye nazâr itsün bir bir görür 177/9, her gün turmayup ol hevâda yilsün mi 210/8, gendü ahvâlin arasun 234/3

7. -u, -ü Zarf-Fiil Eki

olmadı diyü kayıra 49/11, fülân idermiş diyü 157/10, naqdüñi harçlanu gör 178/8, ilm okuram diyü 182/9, aç oldum diyü ağlamaya 197/5, oldum diyü

261/17

8. -up/-üp Zarf Fiil Eki

anlaruñ işiginde yatup 80/6, cennet kapuların açup 92/15, kafir elinden kurtarup 124/10, yol-ıçun ağlayup yilerler 196/15, turmayup dönüp turur 268/12, çekmeyüp varurlar 272/1

9. -uban/-üben Zarf-Fiil Eki

turmayuben şeker tartar 213/11, hayatdan tutuban 175/9, herbiri luğf

eyleyüben bir meded ide 294/6

10. -uptur/-üpdür Öğrenilen Geçmiş Zaman Eki

sebâdan bana virülüpdür bir riya-i 'azim 107/16

11. -muz/-müz I. Çokluk İyelik Eki

bizüm hâlimüz 50/10, bizüm himmetümüzle 54/12, bizüm hiç tedbirimiz
54/14, bizüm ne sözümüz 280/13

12. -ur/-ür Geniş Zaman Eki

zârûfî zirve-i 'izzete yetişür 6/4, her gişi maķamına vara anda kalur 134/13,
lisânını hemîn şeytâna virür 138/14, turmaz andan dilenür 194/2, aña yig
gözikür 206/14, şol mal ki irkilür 238/17, hezâr zînet ve ârayiş-ile görünür
282/6

13. -ur-, -ür- Fiilden Fiil Yapan Ek

yemm-i himmetünde emn-ile zamânlar geçürmişdür 10/9, anı kadr-i kifayetden
geçürmez 49/2, günden güne hurķatümü artururlar 102/15, idüp düşürsin
208/16

B. Ünlüsü Sonradan Yuvarlaklaşmış Olan Ekler

1. -alum/-elüm Çokluk I. Şahıs Eki

dervişlik degüldür lîkin nice idelüm 23/17, alıkoyalum dimezüz 56/9, amma
nice idelüm şoñra melholduñ 179/10, ne fâyide olur andan tıyalum 195/16

2. -duñ, -düñ Teklik II. Şahıs Eki

ya yetişirdüñ sen ol hâtem-i nübüvetsin 6/17, ğafletle geçürdüñ şebâbuñı
42/11, kadrüñi bilmeyüp çüritdüñ 164/12, mertebeye varduñ didüm 91/12

3. -duķ, -dük Görülen Geçmiş Zaman Eki

biz yâd yada kâlduķ 40/2, egerçi âna yarar işitmedük 54/15, çün levh-i kazâyı
okımaduķ 210/4

4. -duķca, -dükce Zarf Fiil Eki

şubķ-ı evrâduñ işitdükce raķşañ olur 7/14, eyle eşerlerin gördükce ta'zîmler
eyle ve bulışduķca 46/8, elünden geldükce devşirür 199/4, ziyade olduķca

253/3, halvelden çıkmaya kudreti yitdükce 290/17

5. -ñuz/-ñüz Çokluk II. Şahıs Eki

rızâ gösterüñüz 139/6

6. -uñ, -üñ Çokluk II. Şahıs Emir Eki

beni kalduruñ filan yire iledüñ dir 50/11, beni bir yire dañı iledüñ dimeye başlar 50/12

C. Düz Ünlü Taşıyan Ekler

Üzerinde çalıştığımız bu eserde düz ünlüler umumiyetle ye (ﻱ) ile yazıldıkları halde bazen de y'sız esre (ﻱ) ile yazılmaktadır.

1. -dı/-di Görülen Geçmiş Zaman Eki

Teklik ve Çokluk I. ve II. şahıslar hariç genelde düz ünlüdür.

mahv idüp izâlet itdi 15/11, sinaçdı ve gene yumdı 39/3, ma'arif-i dürri dökilürdi ben taktır iderdim 25/6, gördüñ ki sonra bozulmadı 202/14, ol gişiler ki gendüleri bildiler 282/8, yerine kodım 265/16

2. -dı/-di Hikaye Eki

benî âdeme düşmemiş idi 10/14, risâletüñ velâyeti hestide hüveydâ olmuşdı 10/16, eger ol yoklık olmasa varlık bilinmezdi 60/15, 'aybı olmaya idi 94/7, ol gözlü saçılsa ol vakt yakışurdu 280/9

3. -ğıl, -gil Emir Eki Teklik II. Şahıs

koğıl beni dilüñden 97/7, kani' olğıl varına 120/12, habiñ olmagil 183/13, eger severseñ ofluñı rahm eylegil 237/1, eger 'ögr iderseñ yine sen korkğıl 237/8, nuşret eylegil 237/15, hoş tutğıl 250/6

4. -ı, -i, -sı, -si Teklik III. Şahıs İyelik Eki

kerem-i ihsânıñ her guşesinde 5/10, semâk-ı râmiñ elinde 9/9, bela acısını 134/6, 'aşk meclisüñ sâzı 147/2, gişi gendüyi bilmeye 180/13, koyun kemüğine bakarlar 187/3, anuñ zindesidür 262/4, benüm gibinüñ medh itmesinden anlara ne irişe 293/16

5. -ı/-i Belirtme (Akkuzative) Eki

Eski Türkçe’de -ğ/-g şeklinde olan ek, ünlü uyumuna bağlı olarak -ı-ğ, -i-g, -u-ğ, -ü-g şeklinde kullanılmaktadır. Ancak Batı Türkçesine geçişte -ğ, -g’lerin düşmesi sonucu geriye kalan yardımcı ses bu ekin fonksiyonunu üstlenerek asıl ek durumuna geçmiştir. Bu ek metnimizde de -ı/-i; -n şeklinde düz ünlülü olarak kullanılmıştır. Ekin yazılışı metnimizde hem y (ﻱ) ile hem de esre (ﻱ) ile yazılmıştır.

hâtıruma ne kısım gelürse anı yazam 26/17, merkeblerini yırağ yakın iderler ve kılavuzlarını bedreka-i deyn iderler 34/16, hemen gendü gendüyi aldamak olur 50/17, bu kara yüzümüzi eşigi tozına sürevüz 55/7, 55/8, herdem gönül ka’besini tâife olur 148/7, i’kâb-ı ‘âlemini elbetde başardur 183/6, fesâdla kalbini qarartmışdur 183/15, senüñ devletüne anuñ devletini mülâzım bilesin 240/12, hiç kimesneyi katl itmeyeler 266/9

6. -ınca, -ince Zarf-Fiil Eki

Eski Türkçe’de -ğınça, ginçe şeklinde olan ek, ğ ve g’nin düşmesiyle -ınca, -ince şekline dönüşmüştür.

ta devr-i hâtemi vefiyye gelince her ‘ahd ü zamanda 11/17, bes vardum menaķıba inince olan ezzâyı ayırdum 27/6, ensesi tozunınca müsavisine iverler 113/10, gice uyķusuzlığı olmayınca 134/9, her külüñ yanınca hânı 177/10, sen layık olmayınca 244/15, ağac toğrulmayınca gölge kaçan toğrılır 264/2,

Ek bir kaç yerde şu şekilde geçmektedir.

sen ķoduğınca ol turur 193/4

7. Fiilden Fiil Yapan Ek -ı-l/-i-l-

yalñuz gezer mizân-ı ‘adlün-içün kurulmuş bir terâzüdür 10/5, ķabrimüz kazılmalu oldu hiç girecegümüz añup ķayurmazuz ve kefenimüz biçilmelü oldu 55/17, eger saña bir melek virildise ki virilmedi 107/14, şol melik ki şâhlık nişânı anuñ cebînde ķonılmışdur 192/7, uyķularda başılıp turur 203/7, gönli toğrıldıcak 248/9

8. -lık, -lik; (-lîğ, -lîg) İsimden İsim Yapım Eki

Her iki şekilde de kullanılmış vav (و) ile yazılan şekillere de rastlanmıştır.

dervişlik degüldür 23/17, ey(ü)lük 46/14, beden süstligidür 205/5, kabır
karâñulığında 209/16

9. -mı, -mi Soru Eki

hiç bilür miyüz ki menûn bize mürtebiğ olupdur 39/13 fikretmez misin 152/1,
bir pâdişâhuñ devletinüñ noğsanı mı 154/13, şol şarâbdan şadar mı ki 175/15,
hiç ‘âkıll olan bunı ide mi 209/7

10. -mış/-miş Öğrenilen Geçmiş Zaman

her mevcûda nefes itmişdür 1/14, ecel cellâdı karşımuza gelmişdür 39/14, ne
bahışler eylemişdür Süleyman-ıla 107/14, ehlinüñ dağı çoğı halden
geçmemişlerdür 180/7, menzilesinden inmiş 234/9, 234/10, gördüm ki cemiç
geçmişler 293/3

11. -mış, -miş Rivayet Eki

haşıl olmaz imiş 23/13, kuşlar dilin bilürler-imiş 99/6, fülân idermüş diyü
157/10, hükümler kıurlarmış 187/8

12. -n- Fiilden Fiil Yapım Eki

Eski Türkçe’de ekin yardımcı ünlüsünün uyuma tabi olmasına rağmen, Eski
Anadolu Türkçesi’nde bu uyum bozulmuştur. Bu devrede ekin yardımcı ünlüsü
genellikle düzdür. Metnimizde hem düz hem de yuvarlak ünlülü fiil tabanlarına düz
ünlü getirilmiştir.

şol padişâhuñ dergâhına ‘arz olunur 1/1, vakti geçer kılinmaz olur 43/5, şol
nâz-ıla bislenen bedenün haşerâta kuvvet olsa gerek 44/2, bir dost bulunmaz
91/4, cezm olunur 126/8, vekil idinmedi 182/8, amal idinür ki 200/10, ol yirden
kocınur 264/15

13. -sın, -sin Teklik II. Şahıs Bildirme Eki

Bu ekin ünlüsü metnimizde daima düzdür.

çarḥ-ı firûze gülşen-sin 7/16, misafirsin 167/16, sen bugün gereklüsin eyle yirinde kim 234/17, ve eyüsin yavusın temyiz idince 256/7

14. -sın, -sin II. Teklik Şahıs Eki

Zamirden meydana gelen -sın, -sin ekinin ünlüsü düzdür. Metnimizdeki örnekleri şunlardır:

karışmayasın kimesnenüñ müsâvisine 139/1, tır dönmeğe aldanursın 167/16, kuşanursın 208/17, görürsin 262/8

15. -ş- Fiilden Fiil Yapma Eki

Ekin ünlüsü metnimizde hem düz hem de yuvarlak olarak geçmektedir.

elüñ ayâḡuñla dürüşürsin 208/12, tiryak oluşturur 213/14, anuñ-ıla tıruşulmaz 268/6

Ya'küb Yûsuf rîḡına yitişmez gitdi 40/3, iki gişi çekişse 113/9, halka karışursa 207/7, kiminle dögişürsin 208/13, ilme yetişilmez 213/5, tiryâk oluşturur 213/14, hiç bir gönle yitişmeye 278/14

ÜNSÜZLER

A. ÜNSÜZ DEĞİŞMESİ

1. k > ħ değişmesi

Kelime kökünde görülen bu değişiklik ilk olarak Eski Anadolu Türkçesi devresinde ortaya çıkmıştır. Bu da bize Azeri Türkçesi ile Anadolu Türkçesi'nin ses özelliği bakımından yavaş yavaş birbirinden ayrıldığını göstermektedir. Bu devreden itibaren Eski Anadolu Türkçesi'nde kelime içinde ve sonundaki bir takım k'lar ħ'ya dönmüştür. Azeri ve Osmanlı Türkçelerini müşterek ana devresi olan Eski Anadolu Türkçesi'nde bu k / ħ değişimi bakımından hem k hem de ħ'li şekilleri müştereken kullanılmıştır. Bu devrenin sonuna doğru Azeri Türkçesi'nde ħ'lar Osmanlı sahasında ise k'lar ağırlık kazanmaya başlamıştır. Bu da bize göstermektedir ki, bugün Azeri sahası ile Osmanlıdan günümüze gelinceye kadar bu iki saha arasındaki belirgin ses farklılıklarının başında k-ħ değişmesi gelmektedir. Maârifnâme'de birkaç örnekte bu

değişimi görmekteyiz.

sücûdda dapı olursa 10/1, yoħsa 36/5, aħşam 48/13, ħıma 116/4, koħuldı 152/9, burnuñ koħu tuymaz 174/10, can koħusın alur 206/1

Metnimizde k'nın aslını koruduğu örneklere rastlıyoruz.

her kankısı 248/13

2. k > ğ değişmesi

Batı Türkçesi'nde kelime sonunda meydana gelen bu değişiklik Eski Anadolu Türkçesi'nde ve daha sonra da Azeri Türkçesi'nde görülür. Osmanlı sahası k'da kalırken, Azeri sahası sonda bulunan k'ları çoğu zaman p'ya bazen de f'ya çevirmiştir. Bu ise k'nın bir sadalılaşması olarak değerlendirilmelidir. Aslında burada ilk göze çarpan husus k'dan sonra gelen ve ünlü ile başlayan bir kelimenin bu değişikliğe sebep olduğudur. Ancak kullanılışta geçici olarak ortaya çıkan bu değişiklik veya sadalılaşma zamanla bazı kelimelerde kalıcı hale de gelmiş.

vücûduñ zuhurda mir'âtı çoğ olur 2/14, müta'ımuñ semini olıcak yirsın ğaşşını atarsın 229/1

3. b > m değişmesi

Eski Türkçe devresinden Batı Türkçesinin ilk devresine kadar olan sahada kelime başında bu b-m değişmesine rastlanılır. Batı Türkçesi'nin ilk devresi olan Eski Anadolu Türkçesi'nden sonra Osmanlı sahası b, Azeri sahası ise m'yi tercih etmiştir. Böylece kelime başındaki bu b-m değişikliği Azeri Türkçesinin başlıca hususiyeti olmuştur.

bürhâmı igm ü men döne 19/1, benefşe yaşar doğınca 206/3

4. ç > ş değişmesi

eger uş uşa koyasın ben nice ögdüm ise sen dapı öyle ögesin 51/4, üstine üalibleri uşmış zübâb bigi dünya 'îşi 134/3

5. b > v değişmesi

Eski Türkçe'de bazı kelimelerde bulunan b'lerin Batı Türkçesine geçişte v'ye dönüştüğü bilinmektedir

iblisüñ 'ibâdeti aña ne manfâ'at viridi 58/2, 'alîm ve habîr vardır ki 59/10, arada 'ukûbet olmayınca maqşûd ilerü varmaz 72/15, hâkîm oldur ki her yire hükmini vire 73/4, fenâ makamına varmağ-ıla dervîşüñ işi bitmez 145/2, 'âleme hüsn-i bahâ viren anlardur 149/17

6. t > d değişmesi

Kelime başında bulunan t'ler Eski Anadolu Türkçesi'ne gelinceye kadar varlığını muhafaza etmiş Eski Anadolu Türkçesi'nden sonra t/d değişmesi başlamış ve bu değişme son dönemlere kadar devam etmiştir. Hatta bugün bile ağızlarımızda yer yer hem "t" hem de "d"li şekiller kullanıla gelmektedir. Metnimizde de t/d değişiminin hem t'li hem d'li örneklerine rastlamaktayız.

bir 'uıvuñda nice şamarlar bağlanmışdur 42/5, anlaruñ eşiginde yatup taş yasadnağı (<yassı-ta-n) dünyânuñ ve âhîretüñ râhatı bilürler 80/6, ammâ dünyâ murâdâtı dükenmez 51/7, aña dirler ki mebde-i ve ma'âdını tuya 149/8

7. k > g değişmesi

her gişi aña nâzır-iken 2/3, vücûdda gendüden ğayrı nesne bulunmaz 2/7

8. g > v değişmesi

sovuğ gelmeyince kayurmaz 161/3, bir öksüz üşüyüp şovukdan buyar 184/4

9. ğ > v değişmesi

çeşmesi suğaldı (< suval-) arzularuñ seyl seyl gelür 171/1

B. ÜNSÜZ İKİLEŞMESİ

Türkçe'nin hemen her devresinde rastlanan bu hadise esas itibariyle bazı ünsüzlerin

boğumlanma özelliğine bağlamak mümkün ise de; vurgunun tesirine ve

bununla ilgili olarak boğumlanma hareketlerindeki yeğînliğe bağlamak gerekir. Bununla beraber anlatış özelliğine bağılı olarak meydana gelen ikizleşmeler de vardır¹⁷. Bunlar ise geçicidir. Fakat bunların dışında da bir takım ikizleşme olayları vardır ki örnekleri eski tarihi metinlerden değışik lehçe ve şivelere varıncaya kadar, hep aynı söyleyişte devam ettirilmiştir. Yetti, yeddi, sekkiz dokkuz gibi Türkçe'nin hemen her alanında görülen bu ikizleşme olayı Anadolu'da meydana getirilen bir çok eserde ve ağızlarda da bulunmaktadır.

getürdüğün hayyat dağı götürür ve gülistân gül bitür dikenleyin hâr dağı bitürür 190/5, seni müta'ımuñ semîni olıcağ yirsin ğaşşını atarsın 229/1

C. SEDALILAŞMA

Kelime sonunda bulunan p, ç, t, k, ğ ünsüzleri iki ünlü arasına geldikleri zaman sedalılaşırlar. Bu hadise birdenbire ortaya çıkmamış, zamanla gelişmiş ve sonunda bugünkü halinin almıştır. Bu hadisenin Eski Türkçe devresinden sonra yeni yazı dilleri devresinde olduğunu söylemek yerinde olur sanırım.

sa'adet göğinde cephe-i murâduñ her dem güşâdedir 9/11, birleşigini bağlamayınca Tanğrıya ısmarlamaz 35/5, bir zerrece eylügüñ tağlarca sevâbı yetişse gerek 195/11, başmağını çıkardığı vağıt 187/6

Eserde sonda ğ olması gereken bazı ünsüzlerin ğ ile yazılmasıdır.

‘adem mir‘âtında vücûduñ zühurda mir‘âtı çoğ olur 2/14, yoğ idi 13/15, mâlı çoğ ola 174/2

D. ÜNSÜZ DÜŞMESİ

ķapug > ķapu

ölüm ķapumuza gelmişdür 39/13

ķuruğ > ķuru

ķuru hayâle 163/16

¹⁷ Zeynep KORKMAZ, Nevşehir Yöresi Ağızları, Cilt I, Ankara 1977, sh.102, Muzaffer AKKUŞ, Seyyid Nigârî Divânı, Niğde 2001, sh.43

böyle > bele

silme bele ola 177/2

oldur > odur

sözden maşşûd oldur söz aña çekilür çün her yirde murâd' odur 280/17

olturur > oturur

saña ta'zîm için felekde diz çöküp oturur 9/8

keltürdüm > getürdüm

dil bülbülllerine bir gül-i ra'nâ getürdüm 25/15

yuvarlanan > yuvalanan

her yuvalanan üaş başına tokınmış 58/10

kaşık > gâşşı

gâşşımı atarsın 229/1

E. ÜNSÜZ TÜREMESİ

ırak > yırak

aña göre zâd ve yırak fikr itmez 35/4

ur- > vur

taşla urursın gitmez 193/5, sözine aşlâ kulağ urup ihfâ itmemek gerek 254/13

eksi- > eksil-

ol şadağadur ki şahibinden nesne eksimez 124/3

F. METATEZ

Kelime içinde iki ünsüzün yer değıştirme olayına metatez denir. Metatez olaylarını

Türk dilinin bütünü içinde değıerlendirdiğimiz zaman, genel bir kurala bağlamak oldukça

zordur¹. Ancak bu olayın gelişmesinde ünsüzlerin karşılaşmasından doğan söyleyiş

zorluklarını giderme eğiliminin önemli bir etkisi olduğu kabul edilebilir.

¹ A. CAFEROĞLU, Anadolu Ağızlarında Metathésé Gelişmesi, TDAY, Ankara 1995, sh.2; Muzaffer AKKUŞ, Seyyid Nigârî Divânı, Niğde 2001, sh.45

Ağızlarımızda metatez olayına uğramış olan kelimeler incelendiği zaman bilhassa komşu ünsüzler arasındaki değişmelerde bazen de bölgeye mahsus bir takım özel sebepler bulmak mümkündür¹⁹.

gibi > bigi

insân bigi nesî olmaz ve âdem gibi kaçısı olmaz 31/3, haķ bigi 237/4, şıdķ bigi 237/15

servetini > sevretini

şuret-i şevrân görse bu hîlmi-y-ile anuñ servetini şavura 72/11

¹⁹ Zeynep KORKMAZ, Nevşehir ve Yöresi Ağızları, Ankara, 1977, sh.97

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞEKİL BİLGİSİ

Yapım Ekleri

a) İsimden İsim Yapan Ekler

-lık/-lik, -luğ/-lük

Bu ekin asıl fonksiyonu sıfatlardan isim yapmak olduğu halde, sıfat olarak kullanılmayan isimlerden de sıfat yaptığı görülür. Metnimizde işlek olarak kullanılan eklerden biridir.

şâh-lık 11/4, derviş-lik degüldür 23/17, sarhoş-luğ-ından 40/6, bilmez-lik-le 50/3, yok-luğ-dur 60/14, eyü-lük-leri 62/14, karañu-lık-da 74/1, yalan-lık-ına 140/1, acı-lık-ı 135/12, ulu-luğ-ı 149/10, tok-luğ-un ardınca 177/11, birün şafı-lık-ından 204/13, sultân-lık-ı 262/2, yok-lık 285/14, derviş-lik 290/16

-lu/-lü

Eski Türkçe’de -lığ/-lig, şeklinde düz ve yuvarlak ünlü taşıyan ekin Eski Anadolu Türkçesi’nde sadece -lu/-lü şeklinde yuvarlak ünlülüsü kullanılmıştır. Ekin sonundaki -ğ ve g’ler Batı Türkçesi’ne geçerken düşmüş, bu düşme ise ekin ünlüsünün yuvaklaşmasına sebep olmuştur. Esas fonksiyonu sıfat olarak kullanılan vasıf isimleri yapmaktır. Sıfat eki diye anılan bu ek, yerine göre hem isim hem sıfat olarak kullanılmaktadır. Başka bir ifadeyle bu ek, bulundurma, sahiplik ve bağlılık ifade eder.

dür-lü 2/8, yir-lü 34/12, düğüm-lü 47/15, yüz-lü 53/1, devlet-lü 174/2, bağ-lu-dur 186/15, sa‘adet-lü ol kimse 201/1, tat-lu sözün 206/7, hayır-lu-sı 243/5, bir dürr-lü 260/5, ad-lu odıla 293/1

-suz/ -süz

Bu ek, -lu, -lü ekinin olumsuz şeklidir. Bu durum itibariyle -lu, -lü eki bir şeyin nesnede bulunduğunu -suz, -süz ise bulunmadığını ifade eder.

kulavuz-suz 86/1, ‘ayb-suz ev 94/10, naqışa-suz bina 94/10, ‘ilm-süz 135/4, cehennem-süz 159/16, ‘ayb-suz 177/6, tütün-süz nâr isteyen nar-suz kalur 177/9, yâr-suz 177/9, beden-süz 210/14, şu-suz 285/11, râhle-süz 168/1

-nci/-nci

Sıra sayı yapmak için kullanılır.

dörd-inci 11/7, üç-inci 34/10, iki-nci 34/10, biş-inci 34/11, ikin-cisinde 76/12

-cek/-cağ, -çek/-çağ

kañkı fi'liñ şureti anda gök-çek gözükür 3/6, hayât egerçi verd-i tarîddür ammâ tiz-cek şolar 29/13, aç ve şusuz yalın-cağ ve yayağ kalsa gerek 66/8

-ki

Bu ek, bulunma, bağıllık ve aitlik ifade eder. Ek, nesneyi bağılı ve ait olduğu başka bir nesneye göre veya zaman ve mekan içindeki yerini işaret etmek suretiyle belirtir.

bu arada-ki evkâtumuzu 24/2, şol gözelerde-ki âba 29/10, ten şehrinde-ki 131/2, beden vilayetinde-ki 131/2, dünyada-ki 'ağıl 137/5, anlarıñ-ki 146/3, şunuñ-ki 200/16, gişide-ki 216/5, gendü nefsiñde-ki 228/2, bir yirde-ki 289/3

-daş

Türkçe'de eskiden beri kullanılan bu ekin asıl fonksiyonu eşitlik, ortaklık, mensubiyet ve bağıllık ifade etmektedir.

yol-daş-ını 31/4, yol-daş-ları 39/2, yol-daş-larumuz 40/5, kar-daş-larun 44/8, yol-daş-un 243/5

-ağı/-egü

bu esir-iken bir-egü-yi âzâd itmek 124/12, gendüyi koyup bir-egü-yi araya 177/14

-ka/-ge

İşlek olmayan eklerden biridir.

ol memû'ayı baş-ka bir kitâb kıldum 27/4, öz-ge-lere tınmaz olur 234/4, ma'ni 'âlemi öz-ge-dür 234/14, her birisi baş-ka bir kitab gibi ola 294/9

-kak/-kek

bir eşegini (<eş-kek) bağlamayınca Tañrıya ısmarlamaz 35/5

b) İsimden Fiil Yapan Ekler

-da-/-de-

Eskiden beri kullanılan bir ektir.

neyidügi zâhir ola zamâna al-da-nma ki 38/6, al-da-nmamağ gerek 176/1, bir pâdişâh emân-ıla al-da-yup bir hişarı alur 254/3, anuñ arzularınıñ huşûlin isteye (<iz-de-ye) 276/11, cemi'sinden is-te-dügümüz 288/11

-l-

İşleklik derecesi pek geniş olmayan bu ek de bazı sıfatlardan olma ifade eden fiiller yapar.

diri-l-ürüz 49/15, diri-l-ür 57/10, diri-l-mezler 113/13, koğu-l-dı 152/9, toğru-l-dursa 262/14, eksi-l-enler 261/16

-al-/-el-

sa'î idüp az-al-tmağ gerek 198/16

-la-/-le-

Türkçe'de eskiden beri kullanılan isimden fiil yapan en işlek eklerden biridir.

bağ-la-mışdur 3/4, konuğ-la-yup 16/5, göz-le-yevüz 24/2, ısmar-la-maz 35/5, kese-le 40/15, iş-le-yüp 45/2, baş-la-ya 62/5, yük-le-nmeyüp 65/15, boğaz-la-rlar 107/6, harc-la-nısar 173/7, harc-la-nmayıcak 208/7, iş-le-de 188/13, sol-la-mayınca 230/1, iş-le-ne 243/9, yir-le-şmedün 256/8, bağ-la-nur 277/3

-ı-/-i-

anuñla üabi'at berk-i-tup 100/11, bay-ı-maz 224/2, şamt kilidi-y-ile şanduk-ı levhât-ı berk-i-dmişlerdür 284/16

-ı-k-/-i-k-

eger mevcûd degülmiş ise niçün göz-i-k-ürdi 60/9, 'adem âyinelerinde dürlü dürlü göz-i-k-ür (< kö-z-i-k) 60/10, göz-i-k-ür 144/13

-a-/-e-

anı bu şüret-ile göz-e-dürler 2/11, saña beñz-e-mez 10/1, cihân bağında bir tâze gülistân düz-e-ddüm 25/10, anı dil-e-mez 31/5, 'ömür urğanına binüp

oyn-a-sa (< oyun-a-) gerek 33/9, vücûduñ anda te'ayyünin bile göz-e-dürseñ
61/1, dil-e-rsen 124/8, bir bâle beñz-e-r ki 134/2, nakdine güc-e-nmemek gere
175/10, hayr dil-e-se 204/2, hıfâbından güc-e-nesin 219/11, devlet şaraba
beñz-e-r 268/15

c) Fiilden İsim Yapan Ekler

-mağ/-mek

Eskiden beri işlek olarak kullanılan bu ek, fiilden hareket isimleri yapar.

bul-mağ-içün 8/1, bük-mek-den 10/10, it-mek-e 27/1, deg-mek-le 31/8, yi-mek
44/5, bil-mek-e 50/4, ko-ma-mağ 54/6, aldan-mağ-a 67/14, yap-mağ-a 94/13,
oğkı-mağ-ı 130/13, inan-mağ 153/5, dön-mek-e 167/16, ısı-n-mağ 170/2, çalış-
mağ 248/6, şı-mağ 254/5, yaz-dur-mağ-a 294/10

-ma/-me

Bu ek, iş isimleri yapmaktadır.

tur-ma-sı 143/17, ol Allahuñ vir-me-sidür 152/4, meselenin her gişiye açıl-ma-
sı 160/7, dünyanuñ tur-ma-sı 170/12, var-ma-sı 182/4, yıkıl-ma-sın ister 186/5,
ağla-ma-sı ol-ma-sı 196/4, al-da-ma-larıdır 199/9, dın-ma-masında 210/3, kaz-
ma alup 277/12, iç-me-den pür cûş olur 281/13, it-me-sinden 293/16

-ış/-iş

Bu ek, daha çok hareket ve iş isimleri yapar.

gelüp konduğu vakt kon-ış-ından ve ol kanatları ger-ış-inden 99/7, bir gişinüñ
bir yirde otur-ış-ından 187/7, 'âkıll olanuñ bil-ış-ince olur 202/2

-k, -ak, -ek, -ık, -ik, -uğ, -ük

İşlek olarak fiillerden isim yapar.

kon-uğ-layup 16/5, birleş-ik-ini 35/5, yo-k 49/16, yay-ağ 66/9, sovu-k 87/10,
bulan-uğ 136/3, dile-k-cidür 155/15, uyan-uğ 163/17, tol-uğ-dı 175/3, tuna-k
188/7, deyn-ük 195/15, yık-uğ 229/2, yırt-uğ-larımı 229/10, yaraş-uğ 257/16,
böl-ük-ünüñ 273/5, buy(u)r-uğ 261/14

-gu/-gü, -kı/-ki, -ku, -kü

Türkçe’de eskiden beri kullanılan ve işleklik alanı geniş olan bir ektir.

süz-gü-siyle câm-ı rızâda şâfi kıla 79/5, hergün uyu-ku-larda başılıp turur 203/6

-ğın/-gin, -ğun/-gün

dol-ğun bir hayvân-ı bahırdur ki 9/5, dostlarla küs-gün olmaya ve işlerine ivegen olmaya 177/5, boz-ğun-luğ düz-gün-lük dahı dürlü dürlü olur 260/4, boz-ğun-luğı bulunur 260/5

-m

ölü-m-de diri-m-de senden ayrılaşmaya 172/11, zayıf olana ölçü-m-luğ yaraşmaz 224/5

-a/-e

şiş-edede ve gah şuda 188/8, öt-e-sini görmedüğinden berüden şanur 192/12

-t

ölümde dirimde senden ayrı-t-laşmaya 172/11 (<ayırı-t-laşmaya)

-u, -ü

koğ-u-larum anlara ki 103/3, yap-u yapılmaz 170/5, çün ‘alem tol-u ni‘metdür 174/8, ammâ bu bil-ü ile Hâkka varılmaz 179/15

-ağan/-egen

‘amelleri ‘ibadet şaydur-ağan olur 77/4, dostlarla küsgün olmaya ve işlerine iv-egen olmaya 177/5

-cek

em-ecek, ecek eki partisip ekidir. Sesli düşmesine uğramıştır. Metnimizde geçtiği şekliyle fiilden isim yapan ek olarak da kabul edilebilir.

em-cek-leri kuruyup gide 258/7

-du/-dü

küdûretleri gétmeyince nefis kavî idrâk olmaz tevbe çârûbı süpürmeyince dil hanesini süprün-dü 229/17

-mur

buludları cem' idüp yağ-mur-ları yağdurur 263/6

-i-n, -i-n

göñül evini tütü-n-den göstermez 64/17, ni'met eki-n-leri şuarılıp oñmaz
95/13, tütü-n-süz nar isteyen narsız çalur 177/9

-maz, -mez

andan ki yara-maz-lıķ idesin 236/7, hiç kimesne yaramaz-lıķ-ıla daķı añmaz
257/7

-suk/-sük

hergünüñ hayr ola emsükden 76/4

d) Fiilden Fiil Yapan Ekler

-ar-/-er-

gönülden çık-ar-mazsın 41/4, gid-er-evüz 50/5, kop-ar-urlar 102/1, çık-ar-
mağıla 256/3

-u-r-/-ü-r-

geç-ü-r-mişdür 10/9, toğ-u-r-ur 15/5, geç-ü-r-ürsin 42/11, art-u-r-a 63/8, gey-
ü-r-mişdür 192/9, düş-ü-r-en 210/9

-ğur-/-gür-

saķlayup tur-ğur-asın 209/6, iķâmet idüp tur-ğur-sa gerek 240/17, nizam-ı
'âlemi tur-ğur-urlar 284/9

-n-, -ı-n-/-i-n-

ol-ı-n-ur 1/1, bul-ı-n-maz 2/7, it-i-n-ür 6/4, okı-n-duķca 24/14, bisle-n-en 44/2,
sez-i-n-ür 53/3, bul-ı-n-a 74/2, it-i-n-meyeydi 182/9, id-i-n-mişdür 187/10,
taya-n-ur 199/7, gör-ü-n-ür 216/17, yür-i-n-mez 229/16, süp(ü)r-i-n-dü 229/17,
işle-n-e 243/9, koc-ı-n-ur 264/15, di-n-ilüp 266/3, 266/4, sız-ı-n-ma 280/10,
280/11

-dur-/-dür-; -tur-/-tür-

Bugünde işleklğini muhafaza eden eklerden biridir. Metnimizde birçok örneği vardır. Bazıları:

bil-dür-eler 3/8, otur (<ol-tur-ur) 9/8, getir (<kel-tür-düm) 25/15, öl-dür-ür 31/6, karşı-dur-ur 52/9, tol-dur-dı 58/7, al-dur-maya 71/16, üleş-dür-esin 124/3, sevin-dür-mez 146/7, bil-dür-ürüz 161/2, it-dür-memek gerek 184/17, karşı-dur-ur 211/1, 211/2, yaz-dur-mağa 294/10

-t-

getür-t-emez 56/1, aındur-t-maz 56/2, kayna-t-a 79/4, arı-t-ururlar 102/12, çürüt-ürsin 164/9, benze-t-eler 176/9, 176/10, kabart-t-mağ-ıla 183/11, geber-t-mişdür 183/15, işle-t-e 188/13, toğrul-t-up 248/6, inci-t-me 250/1, toğrul-t-ursa 262/14,

-ı-l-, -i-l-

ayır-ı-l-maz 5/15, yıķ-ı-l-ıcaķ 33/13, şay-ı-l-alar 49/9, seç-i-l-di 55/2, vir-i-l-en 62/14, düz-i-l-ür 79/17, unıt-ı-l-a 84/6, boz-ı-l-ur 144/1, dök-i-l-medin 166/15, aç-ı-l-a 180/11, boz-ı-l-ur 190/10, yap-ı-l-madı 202/16, yetiş-i-l-mez 213/5, kon-ı-l-mışdur ki 221/4, söğ-i-l-ür 235/8, dik-i-l-mek gerek 255/1, düz-i-l-mez 267/14, çuruş-ı-l-maz 268/6

-ş-, -ı-ş-, -i-ş-; -u-ş-, -ü-ş-

ir-i-ş-ür 6/3, yap-ı-ş-maz 37/15, yit-i-ş-üp 44/1, kar-ı-ş-durur 52/9, çek-i-ş-se 113/9, çur-ı-ş-indan 187/6, dür-i-ş-ür 197/9, dög-i-ş-ürsin 208/13, yet-i-ş-ilmez 210/7, yara-ş-maz 247/16, gir-i-ş-mek gerek 268/1, çur-ı-ş-ılmaz 268/6, yit-i-ş-meye 278/14

-ma-/-me-

yazıl-ma-dı 27/6, uy-ma-dum 48/13, it-me-dük 54/15, ırıl-ma-yup 145/8, derviş ol-ma-yıcaķ 149/6, kadrüni bil-me-yüp çüritdüñ 164/12, andan-ma-mağ gerek 176/1, habiş ol-ma-gil 183/13, haber şor-ma-mağ gerek 185/2, harclan-

ma-yıcağ taşla 208/7, eksük ço-ma 210/10, şol sözi söyle-me ki 219/10, düzil-me-yince 260/4, sen okı-ma 265/13, öldür-me-yüp 266/11, kaçur-ma-mak gerek 268/7

e) İsimden Yardımcı Fiillerle Fiil Yapma

Yabancı menşeli kelimeler, it-, kıl-, eyle-, ol- fiilleri kullanılmak suretiyle fiil haline dönüştürülmektedir. Bu fiillerden it-, kıl-, eyle- ile yapılanlar geçişli, ol- ile yapılanlar ise geçişsiz mana ifade eder.

1. eyle- ile yapılanlar

şerh eyleyem 26/12, fikr eyleyüp 44/4, tehir eylerüz 50/4, hâzir eyleyüp tururuz 56/10, terk eyleye 77/1, hâlt eyleye 79/11, çavuşlık eyledi 83/14, işlâh eyleyeler 94/5, nazâr eylerler 109/15, hıfz eylemez 111/8, hañt eyleye 111/9, cehd eyler 113/17, merhem eylerler 116/4, özr eyledi 230/7, mahv eylediler 235/5, emr eyleye 261/15

2. it- ile yapılanlar

şoñbet iderdi 11/6, şikâyetler idem 26/5, şarf ide 24/8, fikr itdüm 26/1, yırağ yakın iderler 34/16, zıkr itmez 35/3, halâs itmege 41/2 fikr itsün 50/16, naşihat iderüz 54/10, sözün zabı ide 57/2, fikr iderse 61/6, selam ideler 68/17, işaret ider 88/3, hayâl itmezler 89/11, gönüllerinde yir itmez 90/13, merhamet ide 91/4, eda iderem 100/9, pâre pâre iderler 102/11, terk itmezem 107/2, itiraf iderler 113/15, âzâd itmek 124/12, kâth ide 139/6, tenbiy itmekdi 158/1, nüks idersin 164/6, terk idmedin 166/17, cenk iderse 176/16, nazâr itsen 183/13, kanâat itmeye 200/1, hayr idelüm 222/11, garğ ider 263/3, 263/10, katl itmeyeler 266/9, men' idemez 278/9

3. kıl- ile yapılanlar

karar kılurlar 53/6, fikr kılmazlar 90/9, şafi kıluram 101/4, yavı kılamaz 145/10, yir kılmaya 223/13

4. ol- ile yapılanlar

kışar olur 33/10, daim olmaz 33/13, zayı olur 33/17, yiler olursan 43/3,

ekmelü olduğ 45/4, hükm olunur 53/5, işlâh olunur 79/8, nâr olur 91/1, karar olur 91/1, sürûr ola 93/11, ğayib olduğum 108/2, şabır olur 110/1, zayil olursa 113/13, müselmân olurdı 127/1, elkin olur 128/5, hebâ olur 135/5, öküş olur 167/7, tâze olur 170/17, görmez oldu 171/4, raızı olmaz 176/3, muhtac olmaz 200/13, cerrah ola 221/17, tamam ola 261/14

ÇEKİM EKLERİ

İSİM

Çokluk Eki: -lar, -ler

Eski Türkçe'den günümüze gelinceye kadar çokluk eki olarak -lar, -ler kullanılmıştır. Maârif-nâme'de de durum böyledir.

şu-n-lar 2/11, söz-ler-den 2/16, ‘abes yir-ler-e 24/3, olmayan-lar-a 35/16, gice-ler 47/14, giçi-ler 56/3, bir at-lar 56/5, haram-lar-a 77/13, pehlivan-lar 145/8, dost-lar-la 177/5, gendü-ler-e 187/7, uyku-lar-da 203/7, gendü-ler 208/4, kapu-lar-da 225/14, derviş-ler-e 239/3, anlar-da 252/1, 252/2, bina-lar 263/3, diğkat-ler 269/9

İYELİK EKLERİ

Teklik I. Şahıs: -m, -(u)m, -(ü)m

Teklik birinci şahıs iyelik eki -m'dir. Ek, ünlü ile biten kelimelere doğrudan doğruya ünsüzle biten kelimelere ise araya “-u veya -ü” yardımcı sesini alarak gelmektedir. Daha sonra düz olarak kullanılan bu yardımcı sesler günümüzde her iki şekliyle de düzlük yuvarlaklık uyumuna uygun kullanılmaktadır.

hatır-u-m-a 25/4, el-ü-m-e 26/15, beden-ü-m-de 34/4, gendü-m-i 54/4, muhabbet-ü-m 101/6, hurkat-ü-m-i 102/15, nefis-ü-m 102/17, hizmet-ü-m-den 107/2, söz-ü-m-den 223/3

Teklik II. Şahıs: -ñ, -u-ñ, -ü-ñ

Teklik ikinci şahıs iyelik eki -ñ(ñg)'dir. Ünlü ile biten kelimelere doğrudan, ünsüzle biten kelimelere ise araya bir yardımcı ünlü almak suretiyle bağlanır.

Nur-u-ñ 7/10, madde-ñ-den 8/3, divân-u-ñ-dur 8/17, öñ-ü-ñ-ce 9/5, feleg-ü-ñ 9/17, el-ü-ñ-e kalb-ü-ñ 42/12, nazar-u-ñ 42/12, cenaze-ñ-i 44/6, nefis-ü-ñ-e 76/6, hizmet-ü-ñ-den 108/1, el-ü-ñ-den 122/14, tekbir-ü-ñ 123/8, gendü-ñ-de 125/1, lisan-u-ñ 131/17, ‘ibret-ü-ñ 171/5, yoldaşları-ñ 163/9, ata-ñ ana-ñ 179/5, beden-ü-ñ 209/2, dost-u-ñ-uñ 240/4

Teklik III. Şahıs: -ı, -i, -sı, -si

Ünsüzle biten kelimelere -ı, -i; ünlüyle biten kelimelerde ise -sı, -si şeklinde eklenir.

dergah-ı-na 1/1, 'aşa-sı-dur 1/3, kapu-sı-n-da 1/2, gûşe-si-n-de 5/10, el-i-n-e 9/3, yay-ı-n-ı 10/6, süd-i-n-i 75/10, evvelgi-si-n-de 76/11, gendü-si 91/15, ömr-i-n-e 108/15, yas-ı-n-a 122/10, uğru-sı 136/1, heva-sı 214/2, fikret-i-n-den 215/8, kimi-si 226/15, vefa-sı 239/17, ulu-sı 246/13, aşş-ı-sı-yıla 254/3, eyü-si 256/9, kuru-sı-n-a 258/7, süd-i 258/7, gendü-si-nüñ-dür 289/8, it-me-si-n-den 293/16

Çokluk I. Şahıs: -muz, -müz, -(u)muz, -(ü)müz

Ünlü ile biten kelimelere doğrudan ünsüzle bitenlere ise araya yardımcı ses olarak eklenmektedir.

el-ü-müz-den 24/1, evkât-u-muz-ı 24/2, 'ömr-ü-müz-den 23/8, ön-ü-müz 34/14, ecel-ü-müz 39/11, kapu-muz-a 39/13, dost-lar-u-muz 40/11, kendü-z-ü-müz-e 45/1, iş-ü-müz 45/1, rüzgar-u-muz 50/3, ard-u-muz-a 50/7, el-ü-müz-den 54/1, kefen-ü-müz 55/17, emel-ü-müz 56/1, sevablar-u-muz 56/7

Çokluk III. Şahıs: -ları, -leri

Aslında Türkçe'mizde çokluk üçüncü şahıs iyelik eki diye başlı başına bir ek yoktur. Bu ek çokluk eki olan -lar, -ler ile teklik üçüncü şahıs iyelik eki -ı, -i'nin birleşmesiyle meydana gelmiştir.

cihan padişâh-ları 1/2, evliyâ-i rûşen bal-ları-nun berat-ları-nuñ 7/5, el-leri-ne 9/14, oğlan-ları 29/9, ne iş-leri kaldı 39/2, âyine-leri-n-de 60/11, cibîn-leri-nden 90/15, didük-leri 135/16, hulk-ları-nda 169/2, kulak-ları işitmez olmuşdu 181/17, gerçek-leri 207/3, gönül-leri-ne 212/15, eren-leri-ne 249/4, em-cek-leri 258/7, bulud-ları cem' idüp 263/6, çiçek-leri-n 282/12

İSİM ÇEKİMİ

İlgi (Genetif) Hali: -uñ, -üñ, -nuñ, -nüñ, um, -üm (-nuñg)

Tamlayan eki de denilen bu ek,

a) İsmi isme bağlamak suretiyle tamlama teşkil eder. Ekin asıl fonksiyonu da budur. Buna göre ilgi halindeki ve tamlama durumundaki isim cümlede esas fiilin ya öznesi ya da nesnesi durumundadır.

padişah-uñ dergah-ına 1/1, senüñ muhabbet-üñ 7/10, düşmenleri-nüñ başını 9/5, fena-nuñ fenâ-sı-n-dan 26/4, insân-uñ yol-ı-n-da 34/8, Allah-uñ afv-ı-na 36/4, kefen-üñ biz-i 44/6, ahîr-i yok fesâd-ımız-uñ 45/5, hâl-i-n-i fuâd-ımız-uñ 45/6, biz-üm hâl-i-müz 50/10, haqq-uñ heybet-i 57/6, dost-uñ cefa-sı-n-dan 64/1, minnet-leri a-nuñ ‘umumu rahmet-i-ne 88/10, biri-nüñ bir-i-ne 91/5, anlar-uñ dil-leri-ni 99/3, a-nuñ karar-ı 101/17, gül-üñ kôhüsü 104/14, biri-nüñ ziyân-ı-n-a 124/1, bu-nuñ kankı biri-si 125/13, gişi-nüñ iç-i-n-de 13/10, a-nuñ hisse-si 136/16, rûh-ları anlar-uñ 148/8, dost-ı-nuñ ‘ayb-ı-n-a 177/12, adem-ün şeref-idür 200/6, vilâyet-ün vali-si 263/15, anun bir akçe-si 290/6

b) Teklik I. şahıs ile çokluk I. şahıs zamirlerinin ilgi hali eki -üm’dür. Burada dikkati çeken önemli unsur damak ünsüzü -n’nin m’ye dönüşmesidir. Bunun da sebebi ya baştaki b’nin damak ünsüzü n’yi kendine benzetmesi ya da iyelik ekinin tesiriyledir.

biz-üm hâlimüz 50/10, biz-üm sa’yimizle 54/12, biz-üm himmetümüzle 54/14, ben-üm ahvalüm 101/1, ben-üm a’leme ziyaretüm 101/13, ben-üm zamanımı 101/14, ben-üm levnüm 101/14, biz-üm ne sözüümüz 280/13

İSİM TAMLAMASI

Üzerinde çalıştığımız eserde çok sık isim tamlaması kullanılmıştır. Bu tamlamaları belirtili, belirtisiz ve zincirleme olmak üzere üç başlık altında toplamak mümkündür.

a) Belirtili İsim Tamlaması

Bu tamlama aidiyet mülkiyet ve nispet ifade eder. Bu tamlamada hem tamlayan hem tamlanan ek alır. Tamlayan ilgi eki tamlanan ise iyelik eki alır.

‘âlemüñ vücudı 1/3, birinüñ ahvâlınden 26/11, insânüñ yolında 34/8, gişinüñ başına 40/13, anuñ hükmi 47/2, bizüm hâlimüz 50/10, ni‘metlerüñ şükürin

62/14, anuñ nefesi ve ruhu 67/5, kimsenüñ âleti 76/9, ruhuñ ahvâlini 80/2, miskinüñ işi 102/14, anuñ gözinde 111/10, teslimüñ teslimü 123/10, Hakkıñ buyruğı 127/9, ğayruñ yumurdasına 139/17 derûnları anlarıñ 148/7, anuñ dahı yolına 158/1, ‘ömrüñ güli 170/17, ikisinüñ arasında 180/14, insânüñ şerefidür 200/6, resulüñ edebidür 210/14, gişinüñ hayatı 235/8

b) Belirtisiz İsim Tamlaması

Belirtisiz isim tamlamasında belli bir aidiyet yoktur. Bu tamlama da sadece tamlanan kelime ek alır. Bu ek de teklik ve çokluk üçüncü şahıs iyelik ekleridir.

cihan padişahları 1/2, gönül göğinde 6/9, sa‘adet göğinde 9/11, ahlâk emrine 27/4, gönül sırçası 33/5, hadeşât taşına 33/6, yaz buludı 33/14, dünya maşlahatında 35/4, âdem oğlını 39/6, haşad vaktinde 45/4, beden pası 54/6, gönül evi 64/17, can dimağı 65/7, çini tabakları 65/12, gönül şabibleri 79/1, bahar hevâsı 88/3, gendü başı 91/6, cihan ‘arusınıñ 102/5, derd eseri 111/16, ‘aql devresinde 126/13, fikr hârisi 135/17, gendü yumurdasını 139/17, cihân halkına 143/16, kader ortasında 159/2, insan tohumı 190/1, dünya şarabı 202/5, sayf yirine 259/3

c) Zincirleme İsim Tamlaması

Tamlayanı isim tamlaması olan tamlamalardır.

cihân bağınuñ hevasını 6/2, evliyâ-(y)ı rüşen ballaruñ berâtlarınıñ nişânı 7/5, iki cihân gencinüñ miftahı 7/17, tedbir-i celâletüñ divânınıñ destûr-ı şahib defteridür 8/12, senüñ nuruñ zuhurı 17/5, gönül ikliminüñ bir büyük pâdişâhı 20/12, kıyâmet güninüñ şubhına 88/4, bağı ehlinüñ rakibi ve şahidiyem 103/7, anuñ mevlâsınıñ eşigini 109/16, cihân sarayınıñ binasına 144/4, bir padişahuñ devletinüñ noşanı 154/13, felek topınıñ aqtabı 261/1, anuñ hüsüninüñ manzârıdur 262/8, can bağınuñ gülzarı 263/16

Bazen de belirtili isim tamlamasında tamlayan ile tamlananın yer

değiştirdiği görülmektedir. Bu da yazara has bir duyuş düşünüş şekli olarak değerlendirilebilir.

zeyti anuñ 68/4, a‘mâlün senüñ 124/6, derûnları anlarıñ 148/7, rûhları anlarıñ 148/8, kerimi evvelinüñ 138/6, esâsidür imânuñ 212/10, bedizkasıdur yakînüñ 212/10

Yer yer de isim tamlamalarında tamlayan kelimenin söylenmediği de görülmektedir. Ancak bu tamlanan kelimenin içinde kendisini göstermektedir.

düşmenlerinüñ başını 9/5, sohbetlerinüñ nefesde muhkem teşiri 46/10, kavillerinüñ kalbde kavî takriri 46/11, tatlu canını 49/17, dünya sâhiresi elinde 55/4, gözünüñ çerermesi 170/16, şahibinüñ himmeti 168/8, dostuñuñ her zilletine 240/4

Belirtme (Akkuzatif) Hali: -ı, -i; -n, -nı, -ni

Belirtme hali eki Eski Türkçe’de -ğ, -g, teklik ve çokluk üçüncü şahıs iyelik ekinden sonra -n; zamirlerde ise -nı, -ni’dir. Ancak bu ek, ünsüzle biten kelimelere eklenirken önüne gelen yardımcı ünlüyü de bünyesine alarak -ığ, -ig, -uğ, -üğ şekline dönüşmüştür²⁰.

Batı Türkçesi’ne geçerken ğ ve g’nin düşmesiyle -ı, -i, -u, -ü yardımcı sesi asıl ekin görevini üstlenerek varlığını devam ettirmiştir.

Doğu Türkçesi, Azeri Türkçesi, Eski Anadolu Türkçesi ve yer yer de Türkiye Türkçesi’nde olduğu gibi üzerinde çalıştığımız eserde üç türlü belirtme hali eki kullanılmıştır.

a) Umumi olarak kullanılan belirtme hali eki -ı, -i’dir. Bu ek Eski Türkçe’de -ığ, -ig belirtme hali ekindeki ğ ve g’nin düşmesiyle meydana gelmiştir.

-ı, -i

a-n-ı 2/2, halk-ı 3/10, heva-sı-n-ı 6/2, hane-y-i 29/7, kim-i 29/10, gendü-y-i 49/17, sen-i 113/13, dud-ı 182/13, panbuğ-ı 183/11, kimesne-y-i 249/16

²⁰ M.ERGİN Türk Dil Bilgisi, İstanbul, 1997, sh.232, A.Von GABAİN, Alt Gram., sh.87

b) Teklik ve çokluk üçüncü şahıs iyelik eklerinden sonra gelen belirtme hali eki -n'dir. Bu ek metnimizde geniş olarak kullanılmıştır.

-n

el-i-n 9/9, bir-i-n 26/17, olacağı-ı-n bilüriz 39/10, hançer-i-n çeker 39/14, eserleri-n 46/8, bâtin koğu-sı-n 54/17, gönül kapu-sı-n 55/2, yarağ-ı-n 56/8, nazarı-n sahlarsa 76/11, gendü 'arzu-ları-n 77/10, ol iki-si-n 79/12, cennet kapuları-n 92/15, hizmet dava-sı-n 112/11, dünya ahiret-i-n 150/17, 'ömür nakd-i-n 164/9, dünyadan el-i-n çeke 166/16, yıkılması-n ister 186/5, göz-i-n yumaz 191/11, beden hâl-i-n 207/8, birkaç gişi-nüñ mal-ı-n 249/11

c) Eski Türkçe'de zamirlerden sonra gelen -nı, -ni belirtme hali eki²¹ Batı Türkçesi'ne geçişte Azeri Türkçesi'nde ve yer yer Eski Anadolu Türkçesi'nde kullanılmıştır. Bugün Türkiye Türkçesi'nde kullanılmayan bu ekin örneklerine rastlıyoruz.

-nı, -ni

şifat-ı-nı 2/1, bildük-leri-ni 3/8, esbâb-ı-nı 34/15, cenaze-ni 44/6, nefsi-ni 56/13, emsal-i-ni 148/7, ölüm yüz-i-ni 148/16, ahlâk-ı-nı 157/4, bu-nı 166/17, gönlüñ-ni 184/4, atıb-nı 190/8, din-i-ni 201/1, anuñ hürmet-i-ni 240/1, anuñ devlet-i-ni 240/12

Yönelme-Yaklaşma (Datif) Hali: -a, -e

Datif eki -a/-e'dir. Ünlüyle biten bir kelimeye eklendiği zaman araya -y-yardımcı sesi gelmektedir. Eski Türkçe'de "-ğa, -ge; -қа, -ke" şeklinde olan bu ek tarihi seyri içerisinde bir takım gelişmeler göstermiştir. Batı Türkçesi'nde şahıs zamirlerinin çekiminde datif şeklinin (baña, saña, aña) ñ ihtiva etmesi -ğ ve g sesinin düştüğünü göstermektedir. Eski Türkçe'de n ile ğ, ñ halinde birleşmiş lehçelerin teşekkülünde parçalanmayarak Batı Türkçesi'ne klişe halinde geçmiştir. Bu şekil üçüncü şahıs iyelik ekli kelimelerin çekiminde görülmektedir. İyelik ekinden sonra gelen yardımcı ses n ile ekin başındaki g birleşerek ñ meydana gelmiş ve sonradan n'ye

²¹ Muharrem ERGİN, Dede Korkut Kitabı, İndeks-Gramer, Cilt II, Ankara 1991, sh. 449

dönüşmüştür. Ayrıca iyelik ekinden sonra yardımcı ses n'yi kullanmayan eklerde (-ğa, -ge) kendini varlığını muhafaza etmiştir²². Birinci ve ikinci şahıs iyelik ekli kelimelerin datif şekli de dikkati çekmektedir. Aslında -mğa, -mge; -nğa, -nke şekilleri yanında, -ma, -me; -ña, -ñe şekillerinde olup “ğ ve g”nin çoğu şivede düştüğü görülmektedir. Birinci ve ikinci şahıs iyelik ekli kelimelere getirilen datif ekinden önce gelen bu seslerin düşmesi veya düşmek üzere olması yazı diline girebilecek şekilde umumileşmesinden ileri gelmektedir²³. Metnimizdeki örnekleri şunlardır:

dergâh-ı-n-a 1/1, sıfat-ı-n-a 2/1, nere-y-e 2/6, devlet-e 6/3, el-üm-e 26/15, ten-i-n-e 31/8, tañğrı-y-a 35/5, id-en-e 36/5, rîh-ı-n-a 40/3, hasta-y-a 50/10, niyye-y-e 81/1, meclis-e 110/2, halka 124/2, gişi-y-e 152/5, dünya-y-a 174/5, emel-i-n-e 213/2, yir-i-n-e 259/3, yaz-dur-mağ-a 294/10

Bulunma (Lokatif) Hali: -da, -de

Türkçe'nin her devresinde ve bütün şivelerinde bulunma hali eki -da, -de; -ta, -te'dir. Kalın sıradan gelen kelimelere -da, ince sıradan gelen kelimelere ise -de şeklinde eklenmektedir.

nefes-de 1/4, emr-i-n-de 2/17, gög-i-nde 6/9, ara-sın-da 11/7, kalpgâh-ında 21/13, mevcut-da 33/16, ahir-in-de 40/13, üş-de 48/14, meclis-de 73/8, dem-de 124/5, bil-de 141/10, şihhat-de 152/3, her kanğı hal-de 165/10, koyın-ı-n-da 212/9, zat-ın-da 234/4, biregü-de anun zaman-ın-da 266/2

Ayrılma (Ablatif) Hali: -dan, -den

Eski Türkçe'de -tın, -tin, -dın, din şeklinde olan bu ek Batı Türkçesi'ne geçişte yer yer -dın, -din şeklinde varlığını devam ettirmiştir. Ancak bu ekin Eski Türkçe'de -ta, -te, -da, -de şekline de rastlanmaktadır²⁴. Aslında bir ablatif eki olmayıp lokatif ekinin ablatif fonksiyonunu ünslenmesinden başka birşey değildir²⁵. Ek, Eski Anadolu Türkçesi ile Osmanlı Türkçesi'nin ilk devresinde -dan, -den şeklinde olup t'li şekli son

²² Faruk Kadri TİMURTAŞ, Eski Türkiye Türkçesi, İstanbul 1981, sh.69

²³ Reşit Rahmeti ARAT, Atabetü-l-Hakayık, İstanbul 1951, sh.111-112

²⁴ A. Van. GABAİN, Alt Gram sh.89, Suzan DURAN, Türkçe'de Cihet ve Mekan Gösteren Ek ve Sözcükler TDAY, Ankara 1956 (Belleten) sh.1-100

²⁵ Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1972, sh.236

zamanlarda ünsüz uyumuna bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Ancak Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde yer yer -dın, -din şekilleri de -dan, -den ile birlikte kullanılmıştır. Metnimizde -dan, -den şeklinde olan bu ek, bir kaç yerde -dın, -din şeklinde kullanılmaktadır.

gendü-den 2/5, madde-ñ-den 8/3, bu söz-den 34/1, gişi-den 45/7, zaman-dan 53/17, taşra-dan 60/13, zaman-dan sonra 83/13, ğavġa-dan 101/1, hizmet-i-n-den 110/9, ana-sı-n-dan 134/11, kalp-den 133/9, şovuk-dan 184/4, avuc-dan avuc-a 205/1, hayret-den 243/10, etraf-dan 263/6, itmesin-den 293/16
hefvâtuñdan öñ-din 38/8, an-dın çıkmamak gerek 160/2, ön-din 179/12

Eşitlik (Ekvatif) Hali: -ca, -ce (-ça, -çe)

Türkçe'de kullanılan eşitlik hali eki -ca, -ce'dir. Eski Türkçe'de ç'li şekli kullanılan bu ekin Eski Anadolu Türkçesi devresinden sonra c'li şekilleri ortaya çıkmıştır. Ek eşitlik, mukayese, miktar, kadar ve benzerlik ifade eden birçok fonksiyonu üzerinde toplamıştır. Metnimizdeki örneklerden bazıları şunlardır:

önüñ-ce 9/5, bun-ca 12/14, ardun-ca 31/1, mezhebin-ce 31/8, şa'at-ce 31/14, düzdüġin-ce 36/16, çöp-ce 59/4, ziyade-ce 85/10, halâyık-ca 85/16, anduġuñ-ca 141/11, olduġin-ca 145/1, mertebesin-ce 145/3, eserin-ce 146/4, dilin-ce 164/3, ardın-ca 165/7, zerre-ce 195/11, taġlar-ca 195/11, bilişin-ce 202/3, ömrin-ce 294/1

Cihet (Direktif) Hali: -ra, -re; -aru, -erü < -ġaru, -gerü

Türkçe'nin çeşitli devrelerinde önemli bir yer işgal eden bu ek, Eski Türkçe'de -ġaru, -gerü şeklinde idi²⁶. Daha sonra ġ/g'nin düşmesiyle ek -aru, -erü şekline dönüşmüştür.

-ra, -re

her ne-re-ye nazar itseñ 2/6, taş-ra-dan yâ râhib diyü çağırmış 47/8, taş-ra 235/4, andan taş-ra 256/16

²⁶ A. Van GABAİN, Alt Gram., sh.89, Suzan DURAN, a.g.m. sh.1-100

-erü

ölüm kapumuza gelmişdür iç-erü girmek ister 39/14 (<iç-gerü), arada ‘ukubet olmayınca maşşûd il-erü varmaz 72/15 (<il-gerü)

Vasıta (İnstrümental) Hali: -la, -le; -ıla, -ile; -layın, leyin; -cılayın,

-cileyin

Asli şekli -ladın, -ledin olan ekin²⁷ metnimizde instrumental eki -n’yi ihtiva eden birleşik edatlardan benzetme bildiren -layın/-leyin, -cılayın şekli metnimizde de geçmektedir.

vücut-uñ-ıla 7/9, naz-ile 9/2, tâc-ile 9/3, saşvet-üñ mehâbeti-y-ile 10/3, berekât-ı-y-la 10/4, derd-ile 10/11, canan-la 11/6, kerim-üñ-le 16/3, niyyet-le 27/1, ibret göz-i-yle 24/7, ruhları-yıla 35/14, gözi-y-ile 38/6, yıllar-la 43/15, eli-y-ile 44/14, anuñ-la 50/9, arşası-ıla 149/12, kelimatı fikr-i-y-le 158/3, yıllar-la 174/14, dostlar-la 177/5, ağaç-ıla 193/5, Allah-ıla 200/10 şabib-leri-yle 204/12, el-üñ ayâguñ-la 208/12, göz-i-y-le 213/3, gişi-y-ile 219/7, halk-ıla 249/2, bu-n-uñ-ıla 253/12, halk-i-y-ıla, eli-y-ile 266/15, ad-ıla 293/1

-layın, -leyin

kelb-i ‘azüza beñzedeler ve uğur-layın dağı şoşmaya ki 176/9, diken-leyin hâr dağı bitürür 190/5

-cılayın/-cileyin

öñünde bun-cılayın bir maşuf mehleke ola 93/2, ben de hemin an-cılayın gözikürem 100/13

Soru Eki: -mı, -mi

Eskiden beri işlek olarak kullanılan bu ek, metnimizde de aynı şekilde kullanılmıştır.

maşam mı olur 28/12, bir ravza-i enîka mı ola 41/11, eksük mi 50/6, nihayeti yok mı 76/1, noşsan-ı mı 154/13, ulu kudret mi 186/17, ‘ibret mi 198/11,

²⁷ Muzaffer AKKUŞ, Kitab-ı Gunya, Ankara 1995, sh.188

ta'am mı 225/9, aç mıdır tok mıdır 229/5, kaş mı olur 254/12, beglik mi 278/9

SIFATLAR

Sıfatlar vasıf ve belitme isimleridir. Üzerinde çalıştığımız eserdeki sıfatlar ya doğrudan doğruya sıfat olan kelimelerden ya da başka kelime türlerinden meydana gelmiştir.

A. NİTELEME SIFATLARI

tatlu canını 49/17, ol iki 'ayıbsuz ev 94/10, ol gökçek koçumu 102/16, gökçek hikâyetler 104/1, dürlü dürlü ta'amları 118/3, hasedsüz âdem 135/2, ulu memleket 165/16, bir ulu fazldür 166/7, eyü yavuz katlarında 168/17, degme yir 188/14, degme gişiyeye yetişmez 189/7, niçe doğru sözler 219/2, nice ulu padişahlar 203/6

B. KÜÇÜLTME SIFATLARI

Küçültme sıfatları -cak/-cek ve -cuk/-cük ekleriyle yapılmaktadır. Bazı örnekleri şunlardır.

hayat egerçi verd-i tariddür amma tizcek şolar 29/12, koyuncuklarımı hep aldı dir-idi 75/12, oğlanuğı düşürürler 188/8

C. BELİRTME SIFATLARI

Belirtme sıfatları, işaret, belirsizlik, sayı ve soru olmak üzere dört çeşittir.

a) İşaret Sıfatları

Eserde geçen örnekler şunlardır.

bu

bu cihanda bunda ne kâr kalur 119/2, bu cihanda 144/2, bu sarayda 164/15

ol

ol kitâbı 25/10, ol zulmeti 74/13, ol gişiyi 94/8, ol iki ayıbsız ev 94/10, ol gökçek koçumu 102/16, ol mertebelere 126/12, ol ikinün 127/4, ol yoluñ 248/10, ol kapu 267/14, ol kötilerle 272/5

şol

şol günahları 77/1, şol ma'navı 87/3, şol gişiler 90/3, şol kimsenün 111/9, şol

kimesneyi 111/12, 135/6, şol nesnenün hilafına 121/11, şol gönül erleri 125/6, şol gişilerün 132/6, şol gişi 135/5, şol gişiye 136/6, şol atası 142/8, şol halkdan 143/5, şol tağ 143/6, şol yeddi beyza 152/3, şol şerbete 164/11, şol gişinün işi 176/5, 176/6, şol meâli 207/17, şol kimesne 214/14, şol ulunun 230/11, şol nesneye 235/14, şol yıllere 263/5, şol dem 266/17

b) Belirsizlik Sıfatları

bir

gönül erinün bir zerre kadar himmeti 86/6, bir kulumna kaçkıyup 89/7, eger bir mazluma himâyet idersen bir eylüğüne biñ bulunursın 236/9,

bir iki

bir iki günlük lezzete niçe aldambilür 93/9

birkaç

birkaç günden soñra anı birağub göre gider 94/14

degme

degme kişinün aña münasib kelimatı 217/3, degme kişinün sözün şıma 235/12

bunca

bunca tehlikeler yolında turur-iken 91/16, ,

fılan

gendü gafil ve fılañ gişi öldi dir 31/5, fılan iklimün halkı ya kara imiş ya ağ-ımuş 125/9, fılan kimesneden nesne almazdı 290/5, fılan derviş beglerle bulışmazdı 290/4

her

her millet gendü yolunca buña yilerler 47/6, her kılını yaratmışdur 89/5, her vuslatuñ elbette bir iftirâkı 163/15, her meclisün ana münasib kelimatı 217/3, eger dostuñuñ her zilletine incinür 240/4, her şahısta 248/2

hiç bir

hiç bir muradları olmya 118/6, cehd eyle ki hiç bir gönli yıkmayasın 235/12

c) Sayı Sıfatları

Sayıların adlarını gösterdikleri için isimdirler. Ancak kullanım özellikleri itibariyle belirtme sıfatı vazifesi görürler.

Türkçe Sayı Sıfatları

1. Asıl Sayılar

bir

bir altun varaklarla 8/17, 58/17, bir pâdişâhuñ 154/13, bir uzvı 159/3, bir iki gün 174/5, bir kadem 262/3

iki

iki cihan gencinüñ miftahı 7/17, iki cihanuñ izzeti 80/5, ol iki aybsuz ev 94/10, iki haletden birisi 127/4, ol ikinüñ dañı birisi 127/4, iki gözüm diyü 171/10, ikisinün arasında 180/14, 180/15, iki cihanda 201/9

üç

üç dürlü 126/5, salţanatuñ üç hali 258/16

dört

dört nesne 137/1, dört şıfat 261/9

yidi

yidi iklimüñ millet-i imâreti 5/6, yidi kat semâvat 148/10, yidi deñize 171/2

biñ/miñ

biñ yaşına 74/3, anuñ biñ dürlü işârâtı 98/12, miñ selviden 139/9, biñ kâz-ıla alurlar 145/4, biñ bulunursın 236/9, biñ ğamına 205/1, biñ dürlü 290/1, biñ gez 293/17

onsekizbiñ

onsekizbiñ âlemi 205/16

yetmiş biñ

yetmiş biñ yıllık kulumı 121/7

yüzbiñ

yüzbiñ zam virürseñ 139/9

yitmiş biñ

yitmiş biñ yıllık kulunu dergâhından sürdi 121/7

2. Sıra Sayı İsimleri

-ncı, -nci

dörd-inci 11/7, üç-inci 34/10, iki-nci 34/10, biş-inci 34/11, iki-ncisinde 76/12,
dörd-inci seyri 34/11, seferlerüñ dörd-inci-sindeyüz 34/13

Yabancı Sayı İsimleri

vâhid “bir”

vâhid ki tañşil murâd ider hayırdur ol elifden ki tekbir-i a‘dâd ider 272/11

şeş “beş”

şeş gele 130/15

hezâr “bin, binlerce”

hezârân hikmetler 98/2, hezârân haller 147/9, hezâr tekrimle 172/15

d. Soru Sıfatları

Maârifname’de geçen soru sıfatları şunlardır:

kanķı

kanķı ‘amelüñ mişâli anda eyü olur 3/6, her kanķı hılt ki fasid ola 79/16, bu az
‘ömr içinde bunuñ kanķı birisi bilinür 125/12,

ne

emrinde ne ihtimâmlar itmişlerdür 20/15, ‘ömrün ne beķâsı var ki gişi aña
inana 204/17, ne devletlüdür ol ki ‘ameline zühd karışdurur 211/1, aña ne dil-
ile varursın 228/12

ZAMİRLER

A. ŞAHİS ZAMİRLERİ

Zamirler, isim grubuna dahil olup, kullanım bakımından isim gibi muamele

görürler. Ancak çekim esnasında kökün değişikliğe uğraması, önemli bir hususiyet arz etmektedir²⁸. Zamirdeki bu kök değişmesi, Türkçe'nin umumi yapısında istisnai bir durum arz etmektedir.

Teklik I. Şahıs: ben/men

bürhânı izm ü men dâne 19/1, ben taḥrîr iderdüm 25/5, ben anda ne nûkteler kaşd idüp ṭururam 25/8, ben râhib degülem 47/9

İlgi Hali: benüm

benüm ḥâlüm 26/11, benüm aḥvalüm 101/1, benüm 'aleme ziyaretüm 101/13, benüm zamanımı 101/14

Belitme Hali: beni

beni bir yire daḥı iledün 50/12, beni ḳalduruñ filan yire iletüñ dir 50/11, beni bir laḥza ḳomazlar 102/1, beni taḥvif eyleme 107/17

Yönelme/Yaklaşma Hali: baña

ol baña hemin yeter 222/3, Allâh'a baña şarap virdi diyü 225/4, baña şiyab virdi diyü 225/5

Ayrılma Hali: benden

benden ıṣlahı ve enfa'ı 101/2, ki benden bulunmaya 107/4, ben yisem kimse benden yimese dir 233/2, zıkr benden olmaya 293/9

Teklik II. Şahıs: sen

sen anı muḳîm şanursın 27/11, sen andan emin olma 37/13, sen anı yıḳmaḳ ardınca ol 41/3, sen bunca 'uhûd-ı îmânuñ-ıla neylersin 48/3, sen anı andan ḡaşb idesin 225/10, sen layık olmayınca 244/15

İlgi Hali: senüñ

senüñ nuruñ 7/10, senüñ muḥabbetüñ 7/10, senüñ tenüñ 17/11, senüñ üslûnuña 37/9, senüñ zamanuñda 265/14, senüñ buyruḡuñ-ıla 265/16

Belirtme Hali: seni

sen seni ḥalvet idüp 54/8, ben seni nice olıcaḳ bulabilürüñ 78/1, bunlar seni

²⁸ Mecdut MANSUROĞLU, Türkçe'de Zamir Çekimi, TDED III. sh.501-8, Muzaffer AKKUŞ, Kitab-ı Gunya, Ankara 1995, sh.200

âdem kıllurlar 142/1, Rabbun seni bir şahîh-i idrak yaratmışdur 179/2

Yönelme/Yaklaşma Hali: saña

saña ‘ayân ide 54/7, Allah’uñ saña luftı ırılmış olur 64/4, ben saña ne tarik-ile yetişebilürin 78/1, eger ‘akıl-iseñ saña münasib oldur 124/2, ben saña her bildüğim diyem 280/10

Bulunma Hali: sende

sende anda gülecek 44/10, sende melke olup 132/14, gafletle sende olasın 151/17, sende riyâ gerekmez 248/17

Ayrılma Hali: senden

senden yüz çevirür 17/1, senden soñra melûl olup ağlarlar 44/8, senden soñra aşar-ı haseneñ kıla 124/17, senden hoşnûd ve mütesellî olıcak 157/7, ol senden ayırtlaşmaz 172/5, senden soñra alışsalar gerek 173/12,

Teklik III. Şahıs: ol

ol bir hâzret-i ‘izzetdür 1/8, ol devrûñ ‘urefası-y-ıdı 13/13, sen ol Muhammed-i Kureyşî’ sin 15/17, ol zayıll olmaz turur 34/2, ol ki gendü eliyle gendüyi oda atar 49/17, ol nâdimler maşlahatıdır 274/8, ol bir şahdur 289/11

İlgi Hali: anuñ

anuñ anısına 29/1, anuñ nazarı 38/7, anuñ kaçaratı 74/17, anuñ ihsânını 194/1, anuñ muktezasında 270/12, anuñ nûrıdır 281/5

Belitme Hali: anı

anı bir şûret-ile gözedürler 2/11, neyler anı ki terk it anı kullâbına 174/17, anı pejmurde idüp yabana şalmadı 202/11, anı mu‘âyine görmek gerek 205/15, murâd anı idelü 222/14, anı bilmez ki 254/4, anı imdâd ider 270/3

Yönelme/Yaklaşma Hali: aña

her gişi aña nâzır-iken 2/3, sen aña kıl olma ki 174/11, bir sultân aña zillet virmeye 200/11, aña mazarrat itmeye 200/11, aña muftı‘ ola 201/7, her meclisüñ aña münâsib kelimâtı olur 217/3, aña her riķâb 270/10

Bulunma Hali: anda

andadır yine muḳaddes 2/6, sende anda gülecek 44/10, anda baḳıyye-i ḥâyât olmuş olur 78/13, memeleketüñ şalâḥı andadır 256/10, ḥikmet anda bulunmaz 278/2, anda t̂at bu şüretten ḳonılmışdur 289/15, murâd gönül anda olmaḳdur.290/12

Ayrılma Hali: andan

her baṣar andan ğayrına baḳmaz 2/5, hidâyet andan gerek 54/12, andan ōñra ḥıfz ide 61/10, âdemüñ ‘aḳlına andan olur 71/13, andan mu‘arrız ve mütevellî olur 73/15, asker andan teneffür eyleyüp 253/8, ḥalk-ı cihân andan şâkir olurlar 270/14

Eşitlik Hali: anca

anca gişiler olur ki ṭanmaḳ 220/7

Çokluk I. Şahıs: biz

biz ḥayal iderüz 54/2, biz ol üslûbla 54/3, biz biñ gez çalıṣsavuz 54/13, biz ne gişiyüz 56/3, biz ğaybı bilmezüz 210/3, hele biz niyyetümüz toḒruldalum 222/10, hele biz ünniyyemüz ḥayr idelüm 222/11

İlgi Hali: bizüm

bizüm sa‘yimüzle 54/12, bizüm himmetimizle 54/12, bizüm murâdımız 158/4, bizüm ne sözimüz 280/13

Belitme Hali: bizi

ol bizi tekzib ide 40/7, bizi ḥazretinden ba‘id itmeye 54/14, bizi nevmîd itmeye 54/15

Yönelme/Yaklaşma Hali: bize

ḥasret bize ki ḥalkı büṣrâ olalar 40/4, ol bize ta‘zib ide 40/7, ḥayf bize ki ḥiç fikr eylemezüz 45/8, Ḥaḳdan bize bir ḳapu açıldı 55/1, bize zarar itmez 61/1, ger fayide olur-ısa bize olur 289/10

Bulunma Hali: bizde

bizde ol da yoḳ 48/15, bizde ‘aḳl yoḳdur 49/15, bizde ḥoş ṭaḳsîr iderüz 95/15,

belki bizde nesne yok 158/14, bizde neler eyler 247/3

Ayrılma Hali: bizden

bizden sonra gelenler yolları bulalar 40/5, her yıl bizden giçiler ölür 56/3

Çokluk II. Şahıs: siz

Yaklaşma/Yönelme Hali: size

zulm size ol yirde kocınur 264/15

Bulunma Hali: sizde

sizde ta'âm şıkleti var 48/14

Vasıta Hali: sizüñle

sizüñle beraber olduk 48/14

Çokluk III. Şahıs: anlar

anlar dağı mümkün oldukça çalışdılar 3/9, ve anlar bir tayifedür ki 3/12, anlar mer'e ile zevci tefriğ ider 31/11, anlar ki ol gelecek seferlerin zâdını kayururlar 34/14, çün anlar sensüz şöbetler idüp gülseler gerek 44/10, anlar sarhoş olalar 252/11, anlar mülâzım-ı vağâr gerek 264/17

İlgi Hali: anlaruñ

anlaruñ menâkıbından biraz taqrîr kıldım 27/4, anlaruñ günâhlarınıñ 'uqûbeti bile çeker 46/17, anlaruñ âditânelerinden gitmezler 80/4, anlaruñ gibi bu da anuñ eşeri olur 87/7, fağr anlaruñ fağrıdur 208/4, nizâm-ı 'âlme anlaruñ 'uhûdına merbûtdur 254/5, anlaruñ encâhı-y-ıladur 261/1

Belirtme Hali: anları

çün anları âhir koyup gitseñ 44/9, anları bir velîmeye da'vet itseler 46/14, kimesne anları incitmeye 271/7, dayim anları ri'âyeti-y-ile gözleye 271/6, her kim anları medh ider 294/1

Yaklaşma/Yönelme Hali: anlara

biz anlara kaçan irevüz 40/2, anlara yitişen muşîbet buña dağı irer 47/1, her ne belâ ki anlara yitişe 46/17, anlara bir hâris dağı gerek olur 252/11, daima anlara i'zâz itmek gerek 256/12, kimesne anlara gel git dimeye 271/7

Bulunma Hali: anlarda

anlarda elbette bir rûhânî hâletde gerek 188/1, anlarda hamîyyet olmaz 277/11, anlarda gönül fer'î dünya kafesine koyup 284/1, anlarda ahkâm tabi'at bulunmaz 292/3

Ayrılma Hali: anlardan

anlardan şayıldı 74/10, egerçi anlardan şimdi şuretâ görmezlerse 130/1, sen anlardan birini hor tutma 149/3, anlardan fetret başarıların yumarlar 282/11, anlardan bir niçesini adlu adıla zikreyleyem 293/1, anlardan zâyid meşâyih-i 293/12

B. İŞARET ZAMİRLERİ

Üzerinde çalıştığımız eserde geçen işaret zamirleri bu, şu, ol, o ve sol'dur.

Tekil İşaret Zamirleri

bu

bu dağı anlara karin olur 46/17, bu nâzır olur 57/1, hâşıl budur ki 76/14, ve bir dağı budur kim 84/8, biri budur kim elbetde şahibi ölür 94/10, ya budur ki 127/5

İlgi Hali: bunuñ

bunuñ gibi emr gişiye def'î hâşıl olmaz imiş 23/13, bunuñ verâsında bir hakim ve kâdir 59/10, bunuñ gibi bazar eline girmiş-iken 65/13, bunuñ üzerine mutâbıkdur ki 78/8, ol bunuñ içine taşına biledür 89/4, bunuñ dağı hâli 92/16

Belirtme Hali: bunu

hakîm dağı 'aқıl-ıla bunu bilüp durur 53/16, eger bunu kaşd iderseñ ki 238/13, her türlü tedbirden bunu ahkem görürlerdi 260/1, 'âdem ola bunu yazdurmağa 294/10

Yönelme/Yaklaşma Hali: buña

muşbet buña dağı irer 47/1, her millet gendü yolunca buña gilerler 47/6, yoħsa mebd'e'den buña gelince 53/14, buña şarf ideler 69/5, buña kanķısı mâyil olur 70/2, buña elbetde bâlig olur 74/2, buña anlaruñ anlaruñ de'bi olur 116/7

Bulunma Hali: bunda

cümle-i meşâyih bunda 78/8, bunda olan işaretleri ri'âyet iderse 89/2, ben bunda n'eyler idüm 106/1, bu cihanda bunda ne kâý kalur 119/2, senün bunda hep hasenât ola 124/6

Ayrılma Hali: bundan

bundan cân-ı mu'atçar 16/16, bundan ulu ni'met mi olur ki 61/8, bundan ahmağ kim olur 91/8, bundan 'aceb nesne olmaz ki 91/14, bundan yukaru nice derecât 118/7, her vilâyete fesad bundan yetişür ki 275/17

Eşitlik Hali: bunca

sen bunca şehâdet ve îman-ıla n'eylersin 48/2, sen bunca 'uhûd-ı îmânuñ-ıla n'eylersin 48/3, bunca yıllık emelümüzden 54/15, bunca ni'metlerüñ şükürin itmeyüp 62/14, bunca tehlikeler yolında 91/16, bunculayın bir mağûf-ı mehleke ola 93/2, bunca meşakkat 93/9, bunca sa'yilerden 94/14, bunca râvîler ki 140/6, bunca ecdası 171/5, bunca berd ü harr zahmetin çekersin 208/10

Vasita Hali: bunuñla

bunuñla turuban 91/9, bunuñla incilâ bulur 127/14, ta bunuñla tahşîl ide 134/13

şu**İlgi Hali: şunuñ**

şunuñ ki gönlinde derd eşeri olur 110/16, şunuñ ki kalbinde ma'rifet 110/17

Belirtme Hali: şunu

hele icmâlen şunu bilmek gerek ki 269/13

Yönelme/Yaklaşma Hali: şuña

ammâ şuña degin mertebe-i buluğa murâhık ola 62/9, tâ şuña degin ki erkân-ı 'imareti bözmağ isteye 264/12

Bulunma Hali: Şunda

gâh gâh şunda mescide giderler 89/10

ol

İşaret zamiri ol ile şahıs zamiri ol arasında çekim bakımından hiç bir fark yoktur.

şol “şu + ol”

İşaret zamiri şol, şu ve ol’un birleşmesinden meydana gelmiştir. Bu zamirin çokluk şekli yoktur.

şol padişâhuñ dergahına ‘arz olunur 1/1, şol ki ‘âkı-ü hürc olur 29/1, şol tatlu canını 49/17, içinden şol bahâdur mehterlerine 272/1, şol dervîş ki dervîşlik yolında kemâle ermiş ola 290/16, şol tâife ki sultânü’l-muḥaḳḳıkin 293/10

bunlar

bunlar zamandan ve mekandan mücerred imş 53/17, ‘ulema(y)-ı Hâḳ bunlar olalar 112/8, bunlar taşradan güce bırakmışdur 125/17, bunlar seni âdemkılurlar 142/1

İlgi Hali: bunlaruñ

bunlaruñ birine ḳayil olup 85/4, bunlaruñ başı şadaḳası dirileler 112/9, bunlaruñ içlerinden 113/15

Belirtme Hali: bunları

ol kötilerle bunları bir tutmamaḳ gerek 272/5

Bulunma Hali: bunlarda

bunlarda artuḳ bulunur 288/7

Ayrılma Hali: Bunlardan

daḳı bunlardan me‘mun olurlar 273/7

şunlar

şunlar ki müşebbehdür anı bir şûret-ile gözedürler 2/11, şunlar ki evzâ‘i kevakibe nazarları var-idi 14/7, şunlar ki erbâb-ı ‘aḳl ve ḥazım olurlar ve şunlar ki aşḫâb-ı yaḳîn ve cezm olurlar 52/13, şunlar ki ehl-i ‘aşḳ ve derd olurlar 64/1, şunlar ki ‘uḳalâdur 80/3, şunlar ki şa‘adâdur 80/4, ammâ şunlar ki ebnâ-i eyyam olurlar 113/5, şunlar ki şair olup 146/8

Bulunma Hali: şunlarda

gâyet-i şunlarda ki başîret gözi açılmışdur 129/13

C. DÖNÜŞLÜLÜK ZAMİRLERİ

Dönüşlülük zamirleri öz, kendü ve kendüzi'dir. Bugün öz şekli kaldırılmıştır. Kendüzi yerine ise kendi'nin iyelik şekli olan kendisi kullanılmaktadır. Metnimizde kendü yerine gendü tercih edilmiştir.

öz

ve özini defn itmişdür 115/9, ma'rifeti düz olur başireti öz olur 214/14, gişi özin aňlayıcağ özgelere tınmaz olur 234/4

gendü < kendü

gendü yed-i kerimünle kadeh kadeh şarâb-ı tahûr olmuş dursan gerek 16/5, giyinüp bezenüp gendüyü 'arz itdükce 30/5, neşâtından gendüsini aldurmaya 71/16, kimini gendüden ib'âd ider 86/17, gendünüñ bir derdleri dağı gitmez 119/14, gendülere mu'ın olur 130/1, bir gişi gendüyi ögmekle nesne olmaz 189/8, gendüde aşâr gerek 222/1, ne iderseñ gendüñe ideydün 249/15, gendü Allah'dan korkduğınca 270/12, taşrada arayu gitmek gerek-çün gendüdekidür 282/4

gendüz < kendüz

Bu yapı gendü + öz kelimelerinden meydana gelmiştir. I. ve II. şahıslar için kullanılan bu şeklin örnekleri şunlardır.

muttaşıl gendüzümüze düşmez işleri işleyüp turur 45/1, gişi gendüzin gendüde tütabile 67/11

D. BELİRSİZLİK ZAMİRLERİ**kim, kimi**

Bu aynı zamanda soru zamiridir. Ancak aşağıdaki örneklerde belirsizlik zamiri olarak geçmektedir.

kim murğ-ı zâr olur 8/4, kimi toplup kimi dökilüyorur 29/10, kimisi tamâm dökilmiş 29/11, kimi bağ ve kimi çemen olmuş 58/15, her kimi ki ihan eker

135/2, kimi bilür isen ihvandan 173/14, kim ki gendü ‘aybını görebilür 200/2

ne, her ne

Örnekleri şunlardır:

her ne şûret ki dünyada zâhir olur 3/4, ‘ömrümüzde kim bilür ki ne kaldı 23/8,

her ne kadar ibrâm itdilerse uymadum 48/13, her ne hâlde olurlarsa aña dahı

görürler 46/15, her ne yire varsa zahmet bilesindedür 50/13, pes bu varlıkta biz

ne gişiyiz ne oluruz 56/3, her ne haber virürlerse 99/11, her ne kadar ki şedid

ola 122/2, her ne murâda çalışursavuz 222/13

kankı, kanķısı

Günümüzde hangi, hangisi şeklinde geçen kelimenin metnimizdeki örnekleri şunlardır:

kanķı ‘amelüñ mişâli anda eyü olur 3/6, kanķı menzil aña tar olacağını bunları

bilmedin 35/2, kanķısıdur aña mâyil olanı seçmeye 70/17, kanķı meclis ve

‘işreti gördün ki 94/2, bunuñ kanķı birisi bilinür 125/13, her kanķı hâlde ki

buluna insan 165/10, kanķı vezir geldi ki 191/3, kanķı hayât gülini gördüñ ki

202/10

ayruķ

Başka manasına gelen bu zamir bugün kullanılmıyor. Örnekleri ise şunlardır.

ayruķ añmaz evet bir aķçalıķ nesnesini bu kadar 50/1, andan soñra ayruķ veli

gelmez 84/1, ayruķ nefsi-ile beķa bulmaz 144/16, ayruķ şadâķate mecâli

olmaya 223/14

cümle, cümlesi

cümlesi aña nuşret 12/3, cümle resâil-i âhbâr-ı rüzigâr 12/10, cümlesi ‘itibarât-ı

faniyyedür 48/17, cümle erķâm-ı mevcûdât hep anda 81/14, bu cümlesiyle yine

ben eylügümi ķomazam 102/15, cümle ‘alemüñ aĥvâli birbirine muĥtelit

185/17, cümlesinüñ eşrefi olur 190/7, cümle cihân gedâsı gâh gendüyi esfel ü

‘arşı a‘lâ görür 207/6

her; herşey, herbiri, herbirisi, biri

tâ herşeyi maqâm-ı cemiyetde-yiken 1/13, umûr u dñniyyede her biri sa'y itmişlerdür 20/13, herbirisi ne zaḥmetler çekmişler 20/14, her birinün ahvalinden biraz şerheylesem 26/11, 26/12, her birisinün hali âḥire muhalif olmuş 58/14, her bir derûnuñ aña varması olur 85/16, her biri bir sûret-i ḥasene ile ḥûrûn maqsûrât ola 124/7, her ḳavlinde hikmetle âmîl olmak gerek223/8

her ki, her kim

Örneklerden bazıları:

her kim senün muḥalefetün besâtinı tayy idüp tura 15/14, her kim dünyadan tam elini keserse 28/11, her kimün ki lisânı na maḥzûn olur 68/2, her kimünle ki maşahabet eylerem 100/10, her kim ki mâlinuñ edâ ider zekâtını 138/12, her kimün ki yedi ḥâli olmaz in'âmndan dayim 223/17

kimse < kim + ise

Metnimizde örnekleri şunlardır:

hiç kimse anı görmez 2/2, kimse ne dâ'yim bu saffetlü gerek 47/15, bir kimseye ḡazab itse 73/10, her kimse ki hal dilinden söz añlar 98/10, kimse aña yetişmedi ve yetişemez 145/14, kimse incitmek kerimlik nişanı degüldür 218/2

kimesne, kimsene < kim + ise + ne

Maârifnâme'deki örnekler şunlardır:

aḥir bir kimesne ḳaldı andan şordılar 94/6, şol kimesne ki kemâlatında şaḳınur zilletden 141/3, bir kimesne ki bir deniyye ta'zim ider 220/10, bir kimesneyi bir münkirden niçe nehy idebilür 221/13, fûlan kimesneden nesne almazdı 290/5

E. SORU ZAMİRLERİ

Soru zamirleri "kim ve ne" dir. Kim ve ne zamirinin örnekleri şunlardır:

ne bilür 169/12, kim ki ḥayattan tuḫuban evlenmek isteye 175/9, ne bulursa

yiye 178/17, her ne dilerse 188/13, her kimün ki 241/4, olduğu nedür 254/11,
onlara ne irişe 293/16

F. VASFIYET ZAMİRİ

Vasfiyet zamiri ki'dir. Umumiyetle lokatif ekli ve zaman bildiren kelimelerde kullanılmaktadır. Metnimizdeki örnekleri şunlardır:

-ki

bu aradaki evkâtumuzu 24/2, şol gözelerdeki 29/10, ten şehrindeki 131/2,
dünyadaki 'aқıl 137/5, şunuñki 200/16, gendü nefsuñdeki 228/2, bir yirdeki
289/3

ZARF

A. ZAMAN ZARFLARI

Türkçe ve yabancı menşeli olmak üzere pek çok zarf kullanılmıştır. Bunların bir kısmı basit, bir kısmı ise birleşiktir. Zarflar sıfat ve isimlerden, isimlerin çeşitli çekim eki ve edatlarla kullanılmasından meydana gelmiştir. Zarflar zaman, yer, hal ve miktar bildirmektedir. Aslında tek başlarına oldukları zaman zarflar birer isim ancak her isim zarf değildir. Metnimizde kullanılan zaman zarfları şunlardır:

1. İsim ve Sıfattan Meydana Gelenler

bugün	sen bugün gereklüsin eyle yirinde kim 234/17
dün ü gün	kelb-i ekber dün ü gün hâris-i âsitânuñdur 8/16
bir gün	bir gün tolaşur nefsuñe uğrar 237/2
her gün	her gün diger hasene-y-ile hayat bulur 235/5
ezel	anuñ nezli ezelde maқsumdur 224/8
pes	cehâlet ve haқâret olur pes dâyim mu'temid olur 244/8
her vaқt	her vakt senden aşagaya raқmet it 236/3, her vakt zulmet hayretde olur 244/9
şol vaқt	şol vaқt ki gâyib ola beteқahhud idesin 240/10
ilkin	baţınuñ ilkin ve zâhiruñ faşih ola 228/8

bir zaman bir pâdişâh bir soğaktan geçse bir zaman ard kesilmez 83/11
her-dem her-demde sohbet-i bir meslis-i hâş ola 81/10, her-dem geçmiş
 ‘ömrünüñ hayfinda 227/13, her dem guşsa ve hayretde olur 244/9
gice...gündüz gice görür gündüz görmez 74/1
gündüz...gice gündüz nice yürürse gice anuñ üzerine uyur 88/7
hemin eger bir elife bakarsa hemin gördüğü ol olur 281/9
şimdi şimdi gözi gördüklerini kabul eylemez 292/5
evvel evvel gişi gendüyi bilüp andan gendüde anı bilmek gerek 282/2,
 282/3
irtesi irtesi andan göçerler 282/13

2. İsmе Son Çekim Edatları Getirilerek Yapılanlar:

-dan berü

cevelânuña şeh-süvâr-ı hikmet olmışdur şol demden berü 14/15, 14/16

-den soñra

birkaç günden soñra anı birağub göre gider 94/14, yitişüp mañzun olduğdan
 soñra 45/16, huşûlinden soñra 137/1, gendüden soñra 178/3, bir olduğdan
 soñra 278/10, olınuğdan soñra 293/5

-den taşra

ol kânunı ri‘âyet idüp andan taşra çıkmamak gerek 256/15, 256/16

3. Doğrudan Doğruya Edat ve Zarf Olanlar

girü

Gişi gendüyi bir tâ‘ifeye nisbet itse ol ta‘ife dahı anı girü kıomazlar 46/13

kaçan

bir dihkan-ıla kaçan berâber olıbilür 126/3, 126/4, muntazırdur ki kabre
 girmeye kaçan karıb olur 136/13

hemîşe

hemîşe bâkilden ve nefis eñâdisinde eñşahsın 42/15, 42/16

çü, çün

dünya anuñ-çundur ki gişi anı câyir ola 28/7, 28/8

B. YER ZARFLARI

Metnimizde geçen yer zarfları şunlardır:

karşu

ecel cellâdı karşumuza gelmişdür 39/14, hemen ölüm elçileri etrafından karşu gelir 138/15, 138/16, tâli'ı kuvvetde iken karşu turmağ olmaz 268/5, 268/6

ara

nice şöhetler olur ki arada 'ûdu çeng-iken 29/17, şayed ol lâklâka arasında bir kelime derûna tuş gele 130/14, 130/15, gendü 'inayet itmek istese ve arada vir huşuşda münâşebet olup ri'ayet itmek dilese 255/5, 255/6

orta

âdemiyan ortasındabir yig dâne dürr-i yetimsin 15/8

içerü

ölüm kapumuza gelmişdür içerü girmek ister 39/13, 39/14

girü

ol ta'ife dahı anı girü komazlar 46/13

qanda

her qanda giderse yârî gendü-y-ile bulur 206/15, her qanda gezersen aqcañ şayarsın 209/3

C. MİKTAR ZARFLARI

Miktar zarflarının bir kısmı sıfatlardan bir kısmı ise kelimenin tekrarından meydana gelmiş olup, sıfatların te'kit şekilleridir.

1. Doğrudan Doğruya Zarf Olanlar

qatı "çok, kesin, hızlı"

'ulemâdan qatı efzah olur 45/8

gey, key “çok iyi”

bırakmayasın elüñden mekruh-ıla gey ki 224/17, bâl-ı halile gey niye cem‘ idersin 225/1

igen “pek çok, o kadar”

aña varmağ igen yakın olur 85/17, bunca meşakkat öninde igen bir iki günlük lezzete niçe aldanıbilür 93/9

2. Sıfatlardan Yapılanlar

çok/çoğ

belî imandan îmana tevâfüt çoğ olur 57/10, insanuñ çok belâları âfet-i nazardan olur 67/7, dünya ki çoğ ola 64/9, çok gişiye maşlahat inanmamağ gerek 255/3, pâdişâhlarıñ âdâbı çoğ olur 269/10

birez

birez nesne göreyin 51/6, şafâsından birez tevakkuf maşşûduñ bu ki birez mâl dieresin 208/14, kelimât-ı şerifelerinden birez rivâyet idem 293/2

bir kaçre

birisine serverinüñ bir kaçre ‘inâyeti 86/7, ‘âlem cûd-ı bâhrınıñ bir kaçresidür 262/6

şol kadar

ve biri bu kim şol kadar zahik ide 253/2, ‘afv şol kadar gerekmez ki sebep ola 258/12

ol kadar

yüzüne bakmaya biñ ol kadar günâhı 89/8, ki tağlar götürmez ol kadar avqarı 90/7, ol kadar ‘ibâdetle rahmet ide 131/8

bu kadar

bu kadar söyledüğümüz dahı söz sovuğ ider 87/10, bir gişinüñ ki yolında bu kadar hayret ola 93/8

ne kadar

ibret ne kadar тұrursañ yakîn durur 66/12, fikri ve mûşîb olur nazarı her ne kadar temettu‘ ki dünyâdan eyler 291/12

öküş “çok fazla”

nefsün mekrleri öküştür aña aldanmayup tedkîk ide 77/6, şol gişinün ki sadaqâtı öküş bulunur 230/12

D. SURET ZARFLARI

Suret zarfları arz, hal, durum, sebep, netice beraberlik, ayrılık, tekerrür tahdit vb. manaları ifade eder. Bunlar yalnız zarf oldukları gibi bazen de isim, sıfat ve edatlardan gelen birleşik zarflar olabilirler. Metnimizdeki örnekleri şunlardır:

öyle “öyle, öylece”

öyle gerek ki 46/4, sen dağı öyle ögesin 51/4, öyle ikdam gerekmez 252/4, yine dağı öyle olmaya gendüsi kulından 89/6, ayyâm-ı leyâli lazzatun olur öyle mi sanursın 162/8

eyle ki

yine eyle-iken tecelliyâtı vardur 12/14, cehd eyle ki derat-i riyâyı gâsl idesin 46/5, sa‘y eyle ki ef‘âlün masun ola 46/6, eyle bil ki Allah’uñ sana luţfi ırılmış olur 64/4, eyle bil ki re‘y-i tedbir andan 73/15, sa‘y eyle ki anuñ edebile edeblesin 210/15

şöyle ki

şöyle ki ol düzene bir çöpçe hâlel gelse olmaz 59/3, şöyle ki ol dördü bir dâne mümkün degüldür 59/4, şöyle ki hayrı serden tamam faret ola 62/10, şöyle ki bir emr-i müsellim ola 70/1, şöyle ki meşhurdur 97/8, şöyle ki Hâk tebareke ve ta‘âlâ bir kulına hayr dilese aña ilham ider 204/2

şöyle

her vücûd iki cihâm şöyle kılmışdur ki 3/3, sensüz dağı şöyle gülerler 44/9, nefsinı şöyle unıdur 56/13, tebâ‘da şöyle olur ki 72/16, şöyle bulunmuş ki didükleri mümkün degül 99/11, ‘adâveti şöyle bir gide ki ayruğ sadâkate mecâli olmaya 223/14, pes şöyle fikr eyledüm ki 293/9

böyle

yine böyle-iken zâtına kesret gelmez 2/7, çün gördüm dünyânun hâlî böyledür

23/9, çün âhir böyle olacağın bilüriz 39/10, hem cinan-ı âdem dağı ‘ömr-ile böyle dirilür 50/14, böyle şanmañ ki 98/16, ekşer hâllerinde böyle olurlar 145/6, anuñ zekâtı böyle olur 222/8, ‘âlem böyle olıgelmişdür ki 292/8

resm

hüneri var-ise resm diyü yetim mâlına yapışmasun 77/2, resm diyü elinden alur bir yetimüñ 184/3, bir dürlü resm olur 258/14

bir bir

mallarını şâhibleri bir bir alurlar 208/3, hergün ef‘âlinin bir bir arayup 223/1

şol deñlü

şol deñlü hâcet degül ki bâ‘iş ola 258/13

az

az söyleye setr-i ‘uyup eyleye 218/12

çok

çok olur ki Hakkuñ kuvveti müntah-ı hurup olur 219/2

biñ

bir mazluma himâyet iderseñ bir eylügüñe biñ bulunursın 236/9

şaf şaf

rahmet melekleri yemininde şaf şaf ola 92/15, ulu çerileri gönül erleri olur şaf şaf karşı tırcağ 279/1

ayru

dostdan ayru haber idebilürler 283/13

karşu

‘adüvñüñ tali‘ı kuvvetde iken karşu tırmağ olmaz 268/5

nice

nice bir gerdün-ı gerdâna ‘itimâd idüp 48/7, nice tażyî idersin bu ‘ömri tavîli 42/10, nice izzetle yatanlar 28/3, nice nesnelere ki kahr-ıla bitse gerek 72/13, çünki ecel kâindür âdem ‘ömre nice tayanur 202/5

tiz tiz

münaşib ehlini tiz tiz gidermekle 256/9

eyü

mecâlisde anduklarınca eyü añarlar 257/7

niteki

niteki ekser nâsuñ imanı eyle olur 126/7, niteki kevâkibe ziynet-i semâ olur 149/9, niteki ‘ilm-ile taḥaşşun-ı mûcib-i def‘ olur 219/6

kat kat

‘azâb zebanileri şimâlinde kat kat tura 92/15

çoğ, çok

çok söyleyen de az bulunur ki 216/6, pâdişâhların âdâbı çoğ olur 269/10, ana az nesne çoğ olur 281/10

dürlü dürlü

gayeti ‘adem-i kudret dürlü dürlü bulunur 156/9, ehli katında dürlü dürlü bilinür 188/7, düzgünlük dahi dürlü dürlü olur 260/5, ‘alem-i ma‘nânuñ aḥkâmı dürlü dürlü olur 266/7

dürlü

halk biñ dürlü eşnâfdur 224/4, her kısmında bir dürlü resm olur 258/13, niçe dürlü dahı mazarrâti bulunur 263/11

hep

eger hep söylemelü olura 269/10

hemin

bir elife bakarsa hemin gördüğü ol olur 281/9

gâh gâh

ve eger gâh gâh vefa iderse 205/2

çok çok

ehl-i muṭâli‘a arasında çok çok vakitleri olur ki 24/2

EDAT

Edatların kendi başlarına manaları olmayıp gramer vazifeleri vardır. Edatlar özellik itibariyle birlikte kullanıldıkları kelimelerin kelime gruplarının ve cümlelerin kullanışlarına ve ifade kabiliyetlerine yardım ederler. Bu itibarla isim ve fiiller asıl, edatlara ise yardımcı kelimeler denir.

Edatların bir kısmı gibi, için, göre, üzere vb. yalnız edat olduğu gibi bir kısmı ise aslında isim, sıfat ve zarflardır. Edatlar bağlama, son çekim, soru, tekid ve nida diye bir takım bölümlere ayrılırlar. Bu edatların tasnifi cümledeki fonksiyonu ve manalarına göre incelenmiştir²⁹.

A. BAĞLAMA EDATLARI

Metnimizde kelimeleri, kelime gruplarını ve cümleleri birbirine bağlayan pek çok edat kullanılmıştır. Bunları özelliklerine göre şöyle sıralıyoruz.

1. Şart Bildirenler

Bu edatlar şunlardır:

eger “şayet”

eger bir kaç gün var-ısa tütalum 23/8, eger böyle iderse 36/4, eger bu hâller gider 63/9, eger falcı ise 99/17, eger bunlaruñ birine ceng güninde bir hâlet olsa 272/11, eger bildügümi yazarsam anca bilmedüğüm dahı kalur 293/8

ger

lehçesini degme ger hâris olmaz 68/13

lîkin/lâkin “ama, ancak”

lâkin gördüm 23/11, dervişlik degüldür lîkin nice idelüm 23/17, lîkin ‘âkıı oldur ki 49/1, lâkin ol dahı 85/12, lîkin dünyâda hiç kimesne 95/17, lîkin niçün sen müteneccis olursın 179/6, lâkin ‘uvvad anı hoş sanur 204/12, lâkin ğah olur ki 263/9

²⁹ F.Kadri TİMURTAŞ, Eski Türkiye Türkçesi, İstanbul, 1981, Muahrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, İstanbul, 1972, sh. 348, Tahsin BANGUOĞLU, Ana Hatlarıyla Türk Grameri sh.39-42, Muzaffer AKKUŞ, Kitab-ı Gunya, Ankara, 1995, sh.219-220

ve eger

ve eger ‘alemde beķâ mümkün olsa-idi 32/17, ve eger olursa dađı müdâm olmaz 37/10, ve eger bir mürebbi bulunmazsa 61/17, ve eger enlar sarhoş olalar 252/11, ve eger bunlar mużtarib olalar 275/16

ammâ “fakat, lakin”

görünür ammâ yine zâtında 2/10, ammâ şunlar ki 12/15, ammâ dünyâ murâdâtı dükenmez 51/7, ammâ âhîretde şevâb bî-şumârı olur 70/11, ammâ söz ğayet taţvîl olup 99/13, ammâ menâkıblerinde taţvîl itmeyüp 293/13

ammâ eger

ammâ eger şöyle ki hikâyet-i zebân ola 130/11, hâlelinî ammâ eger her emirde ararsa 255/10, ammâ eger şöyle ki 257/5

ammâ yine

ammâ yine böyle-ken 263/11

ammâ-çün

ammâ-çün gendünün sulûki zıkr-i tarîk-ile olmuş 85/9

egerçi

egerçi ‘aql aşıldur 52/5, egerçi ol ikinün dağı birisi eyüsidür 127/4, devletinüñ nuşretinde egerçi 272/17, egerçi cemi‘sinde maķşud bir ise 292/16

ki eger

derviş oldur ki eger halvetinüñ bir lâhza 132/9, muy didükleri bir nâr olur ki eger bir zerresi kesilürse 147/8, gelür ki eger bir padişâh ki 266/12

ve ğâh

ve ğâh olur ki anuñ-ıla niçe biñalar yıkılır ve ğâh olur ki 263/2

egerçi ğâh

egerçi ğâh olur ki andan müsâfirler müteezzî olurlar 263/2

2. İstidrak, Hasır (Sınırlama) Bildirenler

lîkin/lâkin

lâkin anı ol hırsaset itmemişdür 181/4, dervişlik degüldür lîkin nice idelüm

3. Sebep Bildirenler

zîrâ “çünkü, madem ki”

zîrâ Allah demek anlarıñ zikri olur 84/13, zîrâ cemi'-ı ehlullah'un tarîkînde ahîr-i nefî gider 84/16, zîrâ gâzab maḥallinde iken dahı 247/12, zîrâ ol ıslâh ve zâlm fesâdda olur 264/9

zîrâ ki

zîrâ ki şahlık maslahatında ḳonulan hikmet anda bulunmaz 278/2

çün “için, madem ki”

çün şükre ḳudret dahı anuñdur 1/5, çün gördüm dünyânuñ ḥâli döyledür 23/9, çün maraḫ içindedür 50/13, ka'bede gündüzde rızḳ-çun kadar kifâfa sa'y ideler 68/15, çün âḫir bozılsa gerekidi 82/17, anuñ-çundur ki 83/17, çün meleklerüñ mescûdisin ne ḳulluḳ idersin şeytana 175/1, çün Ḥaḳḳ'a ḳullıḳ itmezsin 209/10, çün her ni'met andan geldükden soñra 248/13, Yarabbü'l 'alemin çün 294/7

içun/içün

zîkr için yaradılan lisanı 62/16, işaret-içün ismi şârikâ-y-ıla vücûd bulup turur 74/11, cihânuñ bir olması anlarıñ vücudi içündür 143/14, raḳḳımı ṭoldurmağ-ıçun 174/5, ḳoyacağıñ için ne dürişürsin 209/9, yürür-iken hiç nesne için 'adâvet ider 245/5, añuñ ḥaḳ için çekdügi 'anâsı olur 270/7, aḫretüñ ticâreti için fikreyleye 291/11

çün u çerâ “niçin ve neden”

kâr-ı âferîde kârda çün u çerâ olmaz 57/14

hem çün

ne hem-çün ondan soñra ni'met-i ḥalde ola 175/14

çün ki

çünki anı gendü şuret-i cezm-ile söyler 185/10, çünki zaman ḥaındür (...) ve

çünkü ecel kaindür 202/4, çünkü muzîfullah ola 224/6, çünkü söz sevğ olunı bu araya irişdi 292/17

4. İstisna Bildirenler

meger

meger hâzret-i 'Îsî ki 'aleyhi's-şalatu ve's-selam 83/14, meger gendü sevâdları ola 114/11, meger kelimât ta'ârız-ıla 132/1, meger içlerinde merd-i meydanlar ola 145/7, meger güçle çıkarasın nâbindan 193/6, meger şol kimse ki idmân itmiş ola 215/15, meger anuñ hükmi olup imza oluna 247/16, meger görürsevüz bilmeyüz 289/5

meger ki

illâ meger ki nuṭkuñ muḳarin ola 132/1, illâ meger ki bir hikmet ola ki 218/3

illâ, ille

illâ zuhûr ve bir ğaybetdür ki sebep olmaz 2/4, aña illâ huzur 2/5, ve illâ cemî'-ı â'mâli heba vü zâyî olur 46/2, illâ 'arza olur heva 122/8, illâ sa'âdet cevherini tamam 'âdem olur 149/6, illâ bir kıt'a kaṭı'ı ider 197/15, illâ meger ki bu ni'met ola ki şükr eyleyesin 218/4, illâ mişâli anda direnmeyince 279/1

ṭâ

ṭâ cihanda delil ola 1/12, ṭâ devr-i hâtem-i vefiyye gelince 11/17, ṭâ elbir idüp ṭa'ata çalışalar 47/4, ol âşınâlık ṭâ ebedî enîsim ola 55/11, ṭâ intikâmınuñ ḍramı müntakı olunda 72/10, ṭâ aña baḳduḳça 106/4, ṭâ añunla gendü 'aybı ma'zûr ola 157/9, ṭâ gendü daḥı rahat olup 177/7, ṭâ her birisi 294/9

ṭâ ki

ṭâ ki aşl-ıla fer'î câmi' ola 52/12, huzur-ı tahûrı-y-ıla ṭâ ki fezâ-yı derûmı tola 67/2, ṭâ ki her faşılta bulına 101/2, ṭâ ki nefsleri 112/7, ṭâ ki daima birinden birine ḥimâyet ola 142/13, ṭâ ki az eyleye 202/2, ṭâ ki sana gerek ola 238/13

illâ ki

ve illâ ki eger uş uşa koyasın 51/4, ve illâ ki tereddüdden kurtılmaya 71/4, illâ ki müstahdif bulursın 122/7, illâ ki mâ şunlar ki şâir olup 146/7

5. Cümle Bağlayıcılar

ki

arz olunur ki cihan padişahları kapısında 1/2, ahmağ oldur ki aña i'tibâr ider 48/17, hârut ve mârut dirler ki aşda melek idi 74/8, olmaz ki anuñ biñ dürlü işârâtı olmaz 98/12, cehd eyle ki ne maluñ ola zekât viresin 124/17, sözlerinüñ ma'nası nedür ki dirler ve bu meslenün tevcîhi nedür ki 144/15, mümkün olmaz ki fâhr ide 190/6, devlet anuñ-çün istenür ki sahibi ihrâz ide 223/16, aḫvalini şol vaqt ki ğâyib ola 240/10, cehd eyle ki kimseye aẓrâr itmeyesin 249/16, 'adl eyle ki daim ola mülküñ 250/6, padişaha lâzımdur ki her gişi qadrine gör ri'âyet ide 271/10, bir zâtdur ki cihâmı muḫîṭ olur 280/6, murâdum oldur ki rûḫâniyyetlerinden buñ deminde bir meded yetiše 293/15

kim

pes 'âqıl oldır kim ol vaqitleri hıfz eyleyüp gözede 24/4, kim bilür kim ḫâli ne ola 49/12, validesine bir şefkat vire kim tamâm olunca aña cân u dilden ḫazânet ide 62/1, müşkil budur kim bundan şofra yine daḫı öyle olmaya 89/6, şol kimse kim yol zahmetini çekmez 134/5, muḫkem tesellisi budur kim ğufrânına ṭayanur 199/6, 'ilm odur kim anuñ nef'i ola 212/1, anda ğaẓab bunı idecek kim bile ğayrısında ne ider 247/2, hepsinden diledüğümüz budur kim ḫizmetlerinde olan küstaḫlığumuza qalmayalar 288/11

6. Atıf (Bağlama) Edatları

ya

fâriğ olup otururuz ya qalkup yimek yirüz 39/15, mevḫûf qalâ ki ya sa'id ola ya şaḫî 92/16, ya budur ki 'aḫilla cehd eyleyüp 127/5, ne ḫacetki ya dünyâda ya aḫiretde ru'la vire 193/9, yâ şamût olur yâ şadûk olur 218/6

yaḫuz < yaḫud

serv-i revân olup yaḫud bir elf-i ikbâldür 16/11

ile

kesilmez-imiş tedrîc ile ḫalvetden lezzet almağ 23/14, nefsüñ kerâhati ile

medfû' olmamağ gerek 70/5, tamâm-ı iclâl ile tekrîm eyle 141/14, himmet-i olur himmet-i 'âliye ile 190/6, eyadı ile ıslah idüp 246/9

veyâ

fahîhi olur veyâ bir câzuya benzer 36/14, yaruh veya ta'zible ben 108/1, ulumun ehemmine dürişe veyâ budur ki 127/5, gayeti reml veya nücûm dahı 187/11, yimez turur veyâ bir va'izdür ki 213/14, ya sağlığında bir hadiseye uğrar veya öldüğünden sonra 239/1, eyleye bir kaza veyâ bâlîdatı 255/14

ve yâhud

ne gendüler kaldı ve yâhud bir mevc-idi 39/1, okısa ve yâhud bir çavış gelüp 56/12, bânînüñ taksirinden ola ve yâhud mi'marun su-i tedbirinden ola 82/13, nakl olunan yakışmışdur ve yâhud ev katları 117/1, güçle ala ve yâhud bu yalân yire and içe 193/3, yaraşur ve yâhud şârim hâyil olur 216/15, dinilüp turur ve yâhud bu bir hal idi 266/4

Farsça atıf vavı "ü, vü" metnimizde kullanılmış fakat "ve" daha çok sayıda kullanılmıştır.

u, ü

fakruna her rûz u şeb meyildür 5/8, ni'metüñ hânına şeb ü rûz tolanur 9/3, bir zamândan gavğa u senk olur 30/2, bir âmâl ü âmâniya mağrur olup 48/6, kedh ü cevârih kıtur 97/4, hayat virmeye ulûm u adâb pes 142/4, ol şâ'at yir ü gök yıkılır 144/2, her gülşende andan rûy u mü görür 206/17, bunca berd ü harr zahmetin çekersin 208/10, her birisi bir manşib u menâle yetişe 251/11, zulm ü âşâmdan ihtirâz itmekde ola 271/5, bir yaramaz de'b ü 'aden olur 273/7, fuğarânuñ âfeti zerk u riyâ olur 273/11

vü

şevk erenlerine pür velvele vü cüş kıldum 25/12, cemî'-ı a'mâli hebâ vü zayı olur 46/2, tariqat ehline şafâ vü emn vire 251/7,

ve

feth eyledün ve kütüb-i tekâlîf-i enbâ-ı 7/1, her anda olmadı diyü kayura ve

eger şakî olursa 49/11, Hâk'dan idbâr eyleye ve nâci oldur ki 73/7, cihân Allah'ın memleketidür ve her gışinün işi anuñ hizmetidür 96/4, kim mertebesini şaklaya ve temkîn ehli pehlivanlar ola 145/7, haqqını güçle ala ve yâhud buyalân yire and içe 193/2, bil-ittifâk olur ve eger bir sa'adet yüz tutarsa 214/3, cemî'ı halk saña mâyl olur ve eger 236/10, 'arız olan haleller ve bunlaruñ-ıla zabt olunur 271/16, hidayet eksük olmaya ve her nefis nüfûs-ı muqaddeselerinden 294/5

7. Teşbih (Benzetme) Edatları

şöyle, şöyle ki

sensüz dahı şöyle gülerler 44/9, eger şöyle ki bir emr-i müsellim ola 70/1, şöyle ki meşhûrdur cünûn-ı funûn olur 97/8, şöyle ki okıduqça hurûfını ihyâ kıılır 129/9, şöyle ki ol fiil ol vaqtda olmamaq olmazdı 159/7, şöyle ki anuñ kuvveti 181/1, şöyle ki Hâk tebâreke 204/2, nefsinde şöyle pes şöyle fikr eyledüm ki 293/9

eyle ki

gendün muhasebe eyle ki mesne sözine inanma 157/5, sa'y eyle ki kelâmında 'izzet idesin 219/9, cehd eyle ki anuñ yürüdüğü yola gidesin 219/15, eyle ki eger vâli olursañ 250/3

öyle/eyle

zâtında ve yine eyle-iken tecelliyâtı vardır 2/14, öyle gerek ki ef'âlün tâhir ü muqaddese ola 46/4 aklına uyup muttaşıl öyle ikdam gerekmez 52/4, eyle bilki re'y-i tedbîr andan (...) olur 73/15, öyle olmaya gendüsi kulından 89/6, eyle bil ki 87/1, eyle düzeltmek gerek 142/10, eyle gerekdür ki 228/14, ol қазиyye didüğüñ gibi eyledür 265/17, eyle olıcaq her tâife âhir-ile zebûn olurlar 273/6

nitekim

nitekim bir kişi eşrâr-ıla muşâhibet itse 46/16

beñzer

turre-i her şeb iken muña beñzer gül-i hoş 7/15, dünya bir şayyâda beñzer ki

maşidesinden biñ dürlü faḥḥi olur 36/13, fikr bir ḳandile beñzer ki gönül mihrâbıñda aşılır 68/2, bir ḥilme beñzer ki 134/4, aña beñzer ki bir fâsık ‘âlim ola 191/7, bir başa beñzer ki bedensüz olur 210/14, bu şuna beñzer ki bir pâdişâh amân-ıla aldayup 254/3, buña beñzer ma‘âyib bulmaḳ 290/7, gendünñ ḳuşûr-ı naẓarından ve noḳşan fikrindendir beñzer ki 291/17

niteki

niteki cihânüñ beḳâsına hem ḥuccâm gerek hem ricâl gerek 96/11, niteki kevâkibe ziyne-i semâ olur 149/9, nite ki emti anuñ i‘tiyârı bahâsıyladur 157/16, niteki ‘ilm-ile taḥaşşun-ı mûcib-i def‘ olur 219/6, niteki ‘aṭâ yirine ḳılıc yaraşmaz 259/3, nite ki nedimler anuñ maşlahatına girişmemek gerek 274/8

B. SON ÇEKİM EDATLARI

Son çekim edatları umumiyetle sadece edat olarak kullanılan kelimelerdir. Son çekim edatları şunlardır:

a) Nominativ Halde Bulunan Edatlar

Bu edatlar gibi, bigi; ile birle bile; içün, deg, içre, üzre gibi kelimelerdir. Bigi kelimesinin nasıl meydana geldiğini izah edemiyoruz. Ancak bu kelimenin “gibi”den metatez yoluyla meydana geldiği söylenebilir³⁰. Bu edatlar genellikle zamirin genitif şekliyle kullanılır.

1. Teşbih Bildirenler

gibi/bigı

gün bigi ‘ıyân olup durur 16/12, insan bigi nesi olmaz 31/3, anuñ gibi ḥile-bâz ve mekkâr olmaz 31/5, sine varıcak añam gibi gelür 50/14, bir faşîḥ-i nâṭıḳ gibi söylenür 99/1, şol hemze gibi 122/3, zübâb bigi dünyâ işi 134/3, ‘acz gibi ‘âlemde şefi‘ olunmaz 134/8, insan toḥmı sayir toḥumlar gibi degüldür tiz bozultur 190/10, ‘ilm gibi kenz olmaz 204/1, ḥaḳḳı gözet ḥaḳ bigi mu‘ayen

³⁰ Faruk K. TİMURTAŞ, Eski Türkiye Türkçesi, İstanbul 1981, sh.103, Muzaffer AKKUŞ, Kitab-ı Gunya Ankara 1995, sh.223

olmaz 237/14, rüşvet gibi niẓâmı bozar nesne olmaz 267/13, bir kitab gibi ola âdem ola 294/10

2. Sebep Bildirenler

içün

medhün kaşâyidi-çün bir altun varaklarla tezhîb olunmuş dîvânuñdur 8/17, ‘ömrün huzûrı-çün aḥkâb-ıla cehennemde qarâr itmez 49/5, âhîret için ticâret eglemege 65/14, taḥşîr için bir kûlına kaḫıyup 89/7, Qur’ân okımağı komaḫ için 130/13, bir iki gün tırmağ-ıçun mübalâğa-i tedâbîr itmeye 174/5, esrâr için şanduk olur 218/5, hiç nesne için ‘adâvet ider 245/5, anuñ halk için çekdügi ‘anâsı olur 270/7, dünyâ(y)ı âhretüñ ticâreti için fikreyleye dâyim 291/11

3. Beraberlik Bildirenler

bile

her şeyle biledür 2/6, ol hareket üzerine bile dürilmişdür 59/2, eger ikisi bile cem’ olursa 96/16, eger hülvi var-ısa mürri biledür 203/13, bir gişiyeye güç idübsin bile gücenesin 224/15, anda ğaḫab bunı idicek kim bile ğayrısında ne ider 247/2

ile

kemâl-i kudreti ile şâḫ eylemişdür 1/11, hevânuñ men’i-y-ile memnû’ olmamak gerek 70/5, az nesne ile ‘aşşâb itmeyesin 141/7, şadaḫa ile redd-i belâ olur 194/13, mükârim-i ḫaşâyil ile ḫâli ola 223/10, kelb-ile melek bir evde şıgmaz 246/14, zulm-ile mümkün degül 264/8, geçmek ile anlara nesne dimez 292/5

4. Yer ve tarz Bildirenler

içre, içeri

ölüm kapumuza gelmişdür içeri girmek ister 39/13

üzere, üzere

her gişi ki bu zıkr olınan üzere muḫkem tura 71/8, hali üzere komaḫ yig olur 185/1

b) Datif İsteyen Edatlar

-a degin

sağh-ı felek-i muhîte degin 6/13, bu deme degin kazâyâsını zîkr iderse 61/6, ellerini dirseklerine degin yiyeler 93/7, tâ şuna degin ki zâhir ola 256/1, tâ şuna degin ki erkân-i 'imareti bozmağ isteye 264/12, caña degin ki bünyân-ı şerî'at yıkmak isteye 264/13

tâ "-a kadar"

tâ cihânda delil ola 1/12, tâ elbir idüp ta'ala çalışalar 47/4, tâ ki fezâ-yı derûnî tola 67/2, tâ anda her biri bir şûret-i hasene ile 124/7, tâ gendü dağı rahat olup 177/7, tâ ki az eyleye ricasını 202/2, tâ kesb itmeyesin mezemmeti 236/2, tâ anlaruñ dağı 260/16, tâ her birisi bir kitab gibi 294/9

c) Ablatif İsteyen Edatlar

1. Zaman Bildirenler

-den berü

mebde-i tekvinden berü ki 14/14, şol zamândan berü ki 15/5, ol vaktiden berü henüz yazılmadı kaldı 27/6, ötesini görmedüğinden berüden sanur 192/12

2. Sebep Bildirenler

-den ötrü

bu cihetden ötrüdür ki 188/16, bir şıfatdan ötürü ki sen anı götürürsün 238/12, bir sebebdan ötrü gendü 'inâyet itmek 255/5

d) İsme Muzaf Olan Edatlar

Bunlar özellikle yer ve cihet bildiren isimlerdir. Bunlar özellikle belirtisiz isim tamlaması yaparlar.

üstine

in'amun üstine yağardı 11/3, üstine mâ-i haşiyet ve caya kıoya 79/3, üstine tâlibleri uşmuş zübâb bigi 134/3, yatur-iken üstine cinni üşerler 188/9, hiç hiç bir kavîyi zayıf üstine ve ihtiyar eyleme 235/16

içine

bir gişi içine düşmeyince 30/14, kazu râtınuñ içine boğazına degin tola 69/8, ol bunuñ içine taşına biledür 89/4

içinde

sîne-i bî-kinün kürsisi içinde 5/11, Allah için dîn-ile cânlar içinde yir ider 24/13, bir kaç ayun içinde ibr tazarru'-name yazup 25/2, içinde neler göresin 54/8, nâgâh hammân içinde bulına 82/2, ifrâd-ı insân içinde andan efdâl olmaz 144/5, gönli şahrâsınuñ içinde gâh 'âlemi külli görür 207/4, ol kısmet içinde hayf olmaz 224/9, memleket içinde olan emvâl artar 271/9, içlerinde ittifâk olmaya 273/9, dâyim qarâb içinde olsamdır 289/2

C. SORU EDATLARI

Soru edatları ne ve ne ile ilgili kelimelerle kanı, aceb gibi kelimelerdir. Metnimizde şu örnekleri vardır.

ne

faķirüñ ne kudreti olur ki 1/7, ne çağırursın benrâhib degülem 47/9, nefsinüñ murâdını ne ise hergün anı ide 69/10, neler garķ ider 75/2, ne kıvanmak gerek şol ikbâle 191/5, neydügi bilinmez ve içinde ne olacağı görünmez 201/4, ne olur andaki bir gişiye güç idübsin 224/15, ne gelürse demek olmaz 262/1

nice

nice görüp oturubülürsün 44/5, nice bir lezzeti âcileye uyarsın 48/11, 'âlemde nice fûnun var ki 51/13, nice seyyiatla ki anı muhiţ ola 90/11, şimdi nice müneccim bulunır 187/14, âdem ömre nice tayanur 202/5, nice biñalar yıķılır 263/3

nite

nite ki emti 'anun i'tiyârı bahâsıyladır 157/16, nite ki millet-i hanifiyye zînet virmişdür 183/8, nite ki 'ilm ile taħaşsun-ı mûcib-i def' olur 219/6

kanı

kanı nedimleri ve gûyendeleri kanı dürlü dürlü sâzendeleri 39/1, kanı anuñ

kudûreti 205/2, **kanı şabâh** maḥmûr itdügi 205/4

kaḅa

her **kaḅa** giderse yârî gendü-y-ile bulur 206/15, her **kaḅa** gezerseñ aḅcañ şayarsın 209/3

kaç

bir **kaç** gün senden soñra melûl olup ağlarlar 44/8, insândan dahı maḅşûd bir kaç müselmândur 143/15

kaçan

hoş bûyuña kaçan öykinebilür 16/16, biz anlara kaçan irevüz heyhât 40/2, bu iki ma‘rifet kaçan beraber olur 53/2, her kaçan ki bir ğaniye 95/6, ibrahim yaptığını kaçan yıkabilür 140/2, her kaçan ki 244/10, gölge kaçan toğnilur 264/2, kaçan iltifat ider 289/12

kañkı

kañkı ‘amelüñ mişâli anda eyü olur 3/6, kañkı mezhebüne ğarezuña muvafık ola 43/9, buña kañkısı mâyil olur 70/2, kañkı tarıke ki ziyâde sulûk itmiş ola 85/13, bunuñ kañkı birisi bilinür 125/13, her kañkı hâlde ki buluna insân 165/10, kañkı vezir geldi ki 191/3, kañkı tabibdür ki menûn anı şar ‘idüp düşürmemiş ola 204/15, her kañkısı olmazsa salḅanat bozılır 248/13

D. İŞARET EDATLARI

İşaret edatları uş, uşda ve uşbu’dur. Örnekleri şunlardır.

uş

vah ki uş uşıla ‘ömr-i âḅir olmalu oldı 50/3, bu keşret içinden çıkmazuz uş 54/10

üşde

eyitdüm: üşde lezzet geçmekde sizüñle beraber olduk 48/14

E. BERKİTME EDATLARI

Tekit (belirtme) edatları olarak metnimizde dahı, da, de şekli kullanılmış olup tağı, teği şekli kullanılmıştır.

dağı

çün şükre kudret dağı anuñdur 1/5, ansuz dağı olmaz 49/1, biñ yaşına irse dağı nâ-bâlig olur 74/5, ol dağı Hakk'ın mazharı olur 87/6, şafâdan dağı olur 147/5, senüñ bünyânunu dağı vaqi' olsa 171/7, aña tınmak dağı olmaz 199/10, pâdişâhlığa dağı 'avn olur 121/14, bir kaç müselmânı dağı incideydüñ 249/15, fırsata geçüresin dağı mümettid olur 268/8, 'azizleri dağı aña 293/12

da/de

cedidden de hiç bir cedidi komaz 28/6, biz de ol da yok 48/15, ammâ her âyine de kâbiliyyetine göre olur 59/17, bu da anuñ eñeri olur 87/7, na-mah-dûda da halâvet-i 'avâkiba 175/13, 'âlemi gendü de bulur 207/1, pâdişâhlar da olıcağ 257/15, sonra da mu'azzil olur 268/11, Allah da 283/1

F. ÇAĞIRMA EDATLARI

yâ

Nûh Nebîden yâ şordılar ki dünyâyı nice buldun 28/14, taşradan yâ râhib diyü çağırmiş 47/8, ebedî enîsim ola âmin yâ Rabb'el-'âlemin 55/11, yâ ilahî ben seni nice olıcağ bulabilürin 78/1, yâ Dâvud sen okıma ki mescid-i akşâ senüñ elünde tamâm ola 265/13, yâ budur kim Süleymân hazreti gendü benefşe mübâşeret itmeyüp turur 266/2, yâ ilahdur 'uyun-ı ibretleri her dem 283/4, yâ Rabbü'l-âlemin çün söz bu araya geldi 294/7

-ene

Yapılan araştırmalarda şu ana kadar “-ene” çağırma edatına rastlanmamıştır. Bu eserde karşılaştığımız çok özel bir kullanımdır. Doğu Anadolu ağzlarında “var-a var-a” şeklinde “-a” olarak kullanılan bu çağırma edatı metnimizde “-ene” şeklinde kullanılmaktadır.

şimdiden terk idüp vaz gelseñene 44/9, sen de anda gülecek iş itseñene 44/10, çün mühimmüñ görmesin 'abeş zağmet görmeseñene 209/10, çün Hakk'a kullık itmezsin fâriğ isem yüriseñene 209/11

G. TEESÜRİ NİDÂ EDATLARI

Metnimizde tessüri nida olarak âh ve vay kullanılmıştır. Örnekleri şunlardır:

âh

bir evde yelle bir evde âh ü vâh olur 29/15, her tarafında âh ü vâhdur 37/2, biz aňlara kaçan irevüz heyhât âh ki esef Ya'kûb Yûsuf rîhına ytişmez gitti 40/2, gendü halvetinden dahı halini fikr eyleyüp ah eyleye 78/12, adamda derd olıcağ her nefesi âh-ı niyâz olur gendü eliyle tırmayup saltanatı sorayını yıkar ve mazlumların âhi-y-ıla memleketi kucağa yağar 277/13

vay

vay ol namâza ve aña güveneñe 89/14, vay eger anuñ 'inayeti olmazsa bir hasenât bir pula degmez 210/1

H. DENKLEŞTİRME EDATLARI

gerek...gerek

gerek şarap gerek sakı ola 228/14, gerek hân olsun gerek hağan 253/12

çün...çün

çün ademe elbetde dünyadân şubûr olsa gerek ve çün ademün âhîr-i menzili kuşur olsa gerek 39/5, cihân kürbetine beti-çün ne hem çün ondan soñra ni'met-i halde ola 175/14, hemin dünyâya âhîret-çün bakmağ gerek ve bu bâzarda anuñ-çün ticaret itmek gerek 205/8

ne...ne (ne...ve ne)

ne yürürsin bu dünya denzinde ki tolu timsâhdur ve ne huzur bulasın bir handa ki her tarafında âh ü vâhdur 37/1, ne gendüyi ve ne Allahı 69/9, aña ne hañûr-ıla gurur gelür ve ne lezzetle sürür gelür 93/2, ne nükteler ve ne gamzlar olur 98/14, ne faide olur anuñ gibi itlikden ve ne haşıl olur anuñ gibi kuvvetlikden 193/7, ne şöyle gerek ki tağşîr idüp hacâlete müeddi ola ve ne şöyle gerek ki teksir idüp 218/10, ana ne dil-ile varursın ne şafâ sürürsin 228/12, ne gedâ vardı ne sulğan 287/4

gâh...gâh...gâh/ gâh...geh...geh

gâh fenânuñ fenâsından şikayetler idem ve gah nefsun mekrlerinden hikayetler idem gâh ahlâkuñ eyülerinden takrîr ve gâh şifâtuñ yaramazlarından tahrir idem ve gâh tevbih yüzünden kelimat idem geh 'aql-ı ma'âşdan beyan idem geh 'aql-ı maaddan geh ahlâk-ı fuqarâdan söyleyem 26/4, geh toğrı inüp geh egri indigünden geh kondığı gibi ötdüğünden geh hiç ötmedin gitdüğünden 99/8, geh derûn-ı dilden dünle kalçup niyâz kıla gâh müteveccih olup huzûr içinde ola gâh Qur'ân okıyup nûr içinde ola 127/11, gâh tunağda gâh şişede ve gâh şuda gözüdür 188/7, gâh gönül hastalığı gâh beden süstlügidür gâh dil besteliği gâh gişi 205/4, geh eyüler görürsin gâh arslanlar gâh kırtlar 226/13

gâh...gâh/geh...geh

geh 'adl ü dâddan geh dervişler dilinden 26/8, gâh ni'metinden olur gâh belâsında olur 63/17, gâh vefasında olur gâh cefâsında olur 64/1, geh yüzün dönüp geh ardın dönüp 99/7, gâh tâib ve gâh tevbeye nâdim olasin 76/2, gâh ma'zul gâh mansûb 144/11, ol gâh söyler gâh ilenür 194/1, gâh olur ki hazır yig olur feşâhatdan ve gâh olur ki 219/5

her...ve her

her şeyle biledür yine münezzehdür ma'fiyyetden ve her nereye (...) her lâbesi meslubdur ve her 'azizi mağlûbdur 28/4, her gişi anlaruñ dillerini gendü i'tibârına göre añlar ve her âdem anların 99/3

gey...gey

gey ki cem' idüp ğanî idesin bâl-ı halile gey niye cem' idersin 224/17

ya...ya

şol 'ömr-i bakîde ya sa'id olalar ya şâkî 49/8, ya 'aşî şayılalar ya müttakî 49/9, 92/16, iklimüñ halkı ya kara imiş ya ağ-ımuş 125/9, ne hacet ki ya dünyada ya ahiretde ru'la vire 193/9

ne...ne...ne

her birisi ne zahmetler çekmişlerdür ve hilâfet emrinde ne ihtimâmlar

itmişlerdür 20/14, ne yoldâşları ne işleri kaldı ne eşleri 39/2, ne mal fâide itse gerek ne esbâb ne ihvân-ı meded itse gerek 39/7, ne dinine ziyân idesin ne dünyâsına ne ûlasına zarar idesin 249/16

kim...kim

kim bilür kim hâlî ne ola 49/12, her kim ki râsih olur ‘ulûm-ı ‘arabiyyede ve her kim ki kâmil olur ma‘rif-i edebiyyede 128/5, andan ebleh kim ola kim irte 178/6, her kim anları medh ider gendü fâyidesine yiler ve her kim anları ögmeye 294/1

dağı...dağı

biraz dağı çorsa anuñ dağı nâmı cihânı tamam dutar 257/9

mi...mi...mi

berzah zahmetleri mi yoḥsa maḥşerüñ mi yoḥsa cehennemde varacağı yir mi 49/12, şol şarâbdan tadar mı ki mûcib-i seḳam ola ve uşşı olan şol verdi ḳoḳar mı ki 175/15

budur ki...budur ki

ḥatır üzerine olaya budur ki muradı başa vara veya budur ki ol yolda baş vire 246/2

hem...hem

hem arada iş biter hem ortadan ‘adâvet gider 72/14, hem raḥm gerek hem celâdet gerek 251/16, hem ḳahr hem ‘inâyet gerek 252/1, hem ‘ayni olur hem üzni olur 275/8

eger...eger/ eger...ve eger

eger böyle iderse aña ‘âkıll demek şahiḥ olur ve eger itmezse anuñ itlâkı hemin bir ḳuru iştikâḳ olur 73/12, eger buña inanmazsa ḥod musulmân olmaz eger inanursa inanan gişi böyle kalmaz 93/5, eger ‘aşıkça ‘ışḳ yüzinden eger muḥaḳḳıḳ-ise ma‘rifet yönünden 99/16, eger ni‘meti olursa fâni olur ve eger lezzeti olursa âni olur 203/9, eger iḥsan iderseñ gendü nefsüñedür ve eger isâet iderseñ yine añadur 236/5

ya...veya

ya rahmet melekleri alup biñ a'zazla cennete iledeleler veya 'azâb melekleri yapışup döge döge cehenneme birağalar 92/17, ya budur ki 'ağılla cehd eyleyüp 'ulümüñ ehemmine dürişe veya budur ki 127/5, ya sağlığında bir hadişeye uğrar veya öldüğünden şofira vârişlere kalur 239/1, ya budur ki muradı başa vara veya budur ki ol yolda baş vire 246/2

hem...hem...hem...hem

hem dîni ma'mûr ola hem dünyâsı hem ûlası gökçek ola hem ukbası 68/9

ki...ki/ ki...kim

dilerse ki dünyâda huzur bula ve isterse ki içi vü taşı nûr tola 68/7, biri budur ki ahir gine yıqılır ve biri budur kim elbetde şahibi ölür 94/9, şa'y eyle ki kelâmda şadıq ola ve cehd eyle ki 141/1, cehl bir mu'ıyyedür ki kim ki aña rakib ola 211/5, dünya bir deniyedür ki kim ki anı tâlib ola 211/6, kim ki iktifa ider yesîrden müstağnı olur kesirden kim ki mu'temid olur 214/13

ve...ve

dininde ve dünyâsında ve müncî olur ûlusında ve 'uqbâsında 69/16, ve ol şâhid bulup gele haqqını güçle ala ve yahud bu yalân yire and içe 193/2, ve gâh halvet olup 'alemi gendü de bulur ve gâh cihân bağına nazar şalar ve gâh cihan 207/1

ammâ...ammâ

ammâ cehl andan eş'ab olur taqva egerçi te'ab olur ammâ fücûr andan it'ab olur 97/12, göñli marizdür ammâ devâsı 'âqıl elinde bulunmaz ve nefis hastadur ammâ şifâsı ten tabibleriyle olmaz 204/11, ammâ masbûtsın sen seni 'ağıl şanursın ammâ cahilsin 227/2

nice...nice

nice ganî giceleyenler ertesi fakîr olurlar ve nice 'izzetle yatanlar şabâh haqîr olurlar 28/2, dünyayı nice buldun ve 'ömr-i nice bildüñ 28/15, niçe bir tevbe

eyleyüp yine şıyasın ve nice bir oñmağa ikdâm idüp qoyasın 75/17, nice müllâk olur ki memâlık ânıardan ekmei olurlar ve nice ağniyâ olur ki 190/1, nice sözler olur ki gişi anı nirede gerekse söylemek olmaz nice hacce olur ki 218/14

FİLLER

İSİM FİİLER

A. BİLDİRME EKLERİ ve CEVHERİ FİİLLER

Haberin geniş zaman şeklinin ifade için kullanılan I. ve II. şahıs ekleri şahıs zamirlerinden, III. şahıs eki ise tur- fiilinden meydana gelmektedir. Haberin, görülen ve öğrenilen geçmiş zaman çekimi ile dilek-şart çekimi i- cevheri fiili ile yapılmaktadır.

1. Bildirme Geniş Zaman Ekleri

Teklik I. Şahıs Eki: -am, -em; -van, -ven

Eski Türkçe'deki "ben" şahıs zamirinden gelen bu ek, bugün -ım, -im şeklindedir. Eski Anadolu Türkçesi'nde b>v değişikliğine uğrayarak -van, -ven şekline dönmüştür. Aynı devre içerisinde b'nin düşmesiyle -am, -em şekli ortaya çıkmıştır. Eski Anadolu Türkçesi'nde umumiyetle bu şekil kullanılmış olup, bugünkü -ım, -im şeklinin de ortaya çıkmasına yardımcı olmuştur. Bu şeklin kesin olarak ne zaman ortaya çıktığı bilinmemekle beraber, büyük bir ihtimalle 16. asırdan itibaren ortaya çıktığı belirtilmektedir³¹. -am, -em şekli bugün Doğu Anadolu Bölgesinin Azeri Türkçesi'ne yakın olan ağızlarında hâlâ varlığını devam ettirmektedir. Metnimizdeki örnekleri şunlardır:

-am, -em

ben her muhibbün resuliyem 100/7, alilün habercisiy-em 100/7, aşıkun hemrazıyam 100/8, müştakun demsâziyam 100/8, ben bağ ehlinün rakibi ve şahidiyem 103/7

Teklik II. Şahıs: -sın, -sin

Eski Türkçe'de şahıs zamiri "sen" ile karşılanan bu ek, Eski Anadolu Türkçesi'nin ilk devrelerinden itibaren -sın, -sin şeklinde e/i değişikliğine uğramıştır. Aynı ekin -siñ, -siñ (sen cahil-siñ) şeklinde de kullanıldığı tespit edilmiştir³². Bugün ise

³¹ Faruk K. TİMURTAŞ, Eski Türkiye Türkçesi. İstanbul 1981, sh.110, Muzaffer AKKUŞ, Kitab-ı Gunya, Ankara 1995, sh. 227

³² Muzaffer AKKUŞ, Kitab-ı Gunya, Ankara 1995, sh. 228

kökün vokaline uyarak yuvarlak ve düz şekillerde varlığını devam ettiren ekin örnekleri şunlardır:

-sın, -sîn

bûy çarh-ı firûze gülşensin 7/16, cihân gencinûñ miñtaḥı sensin ve onsekizbiñ ‘âlemün mişbâḥı sensin 7/17, sen ol Ahmed-i ‘Arabîsin 16/1, rabbîsin sen 18/1, tamâm câhilsin 97/11, sen bu dârda misafirsin 167/16, sen elüñden geleni it bâkîsin 209/17, sen bugün gereklüsin 234/17, ve eyüsin 256/7

Teklik III. Şahıs: durur; -dur, -dür

Eski Türkçe’deki ṭur- fiilinden gelen ek, Eski Anadolu Türkçesinde dur- fiilinin özelliğini kaybederek durur’la fiilin ek haline dönüşmüş -dur, -dür şekilleri de kullanılmıştır. Ancak metnimizde -dur, -dür şekli daha fazla geçmektedir. Bugün ekleşmiş şekli kullanılmış olup, düzlük yuvarlaklık bakımından kökün vokaline uymaktadır.

durur < ṭurur

Asli yapısı ṭur- fiilinden gelen bu ekin metnimizde hem asli şekli olan ṭurur muhafaza edilmiş hem de durur şekli kullanılmıştır.

ṭurur

ḳıyâmete degin ṭurur 24/13, ḥayât seffinesi muḳârib-i sâḥil-i âḥiret oldı bî ḥaber ṭurursın 42/8, cehennem yana ṭurur 55/16,

durur

mu‘allâdan a‘lâ durur 5/13, ‘ibret ne ḳadar ṭurursañ yaḳîn durur 66/12, ammâ ma‘nide cühelâ dururlar 80/8, ammâ ḥaḳîḳatde şufehâ dururlar 80/9, andan mali olup durur gendü rengi durur 86/16, anlara muṭlak olmaḡa çare yok durur 120/9, fâzıl olup cimâ‘ı durur 126/3

-dur, -dür

olmaḡ-ıçündür 8/2, bu kadar ḡavḡa öñindedür 49/13, nefsün mekrleri öküşdür 77/6, ḥalün nedür 91/11, dost oldur 135/14, hep iden oldur 158/14, cehennem

önindedür 164/17, dünya hod anı talebdür 174/7, Hakk'ın bir atıyyesidür 185/4, 'aql-ı vardur 200/9, 'ilm odur kim 212/1, oldur 240/9, mülk anundur 262/4

Çokluk I. Şahıs: -uz, -üz

Eski Türkçe'deki biz çokluk birinci şahıs zamirinden meydana gelmiş olan bu ek, b>v değişmesinden sonra v ünlüyle kaynaşarak onu yuvarlaklaştırmıştır³³ Eski Anadolu Türkçesi'nde daima yuvarlak ünlülü olarak kullanılan ekin metnimizdeki örnekleri şunlardır:

-uz/-üz

pes bu varlıkda biz ne gişiyüz 56/3, biz ebnâ-i'z zamanuz 113/15

Çokluk III. Şahıs: -dururlar

ammâ ma'nide cühelâ dururlar 80/8, ammâ haqîkatde şufehâ dururlar 80/9

2. Görülen Geçmiş Zaman

Bu şekil i- yardımcı fiili ile yapılmaktadır. Eski Türkçe'de er- şeklinde olan fiilimiz, Batı Türkçesi'ne geçerken r sesini düşürmüş ve e/i değişikliğine uğrayarak i- şekline dönmüştür. Bu ekin yalnız teklik üçüncü şahıs eki kullanılmıştır.

Teklik III. Şahıs: -dı, -di; -ıdı, -ıdi

üftâde(y)idi 10/12, aḥkâm-ı nücûmdan haberleri var-ıdi 13/4, yoğ-ıdi 13/15
cehennem daḥı 'âlemüñ gereklüsiydi 159/11, ḥazret-i Muḥî görmez misin ki
oḡlı eşkiyâdan-ıdi 190/1, içinde ne ḥuşyar var-ıdi 287/1, bu alur anuñ bir
aḳçesi yoḳ-ıdı 290/6

3. Öğrenilen Geçmiş Zaman: -mış, -miş, -ımış, -imiş

Metnimizde şu örnekleri vardır:

pes fikr itdüm ki çün mümkün imiş 26/1, biz ḡabn-ı 'uḳûdımız ḡabn-imiş
45/14, bunlar zamandan ve mekandan mücerred-imiş 53/17, mücerredüñ
ma'nısı ne imiş 54/1, nefsüñ murâdatından imiş 77/7

³³ Zeynep KORKMAZ, Eski Anadolu Türkçesindeki -van/-ven; -vuz/-vüz Kişi ve Bildirme Eklerinin Anadolu Ağzlarındaki Kalıntıları, TDAY (Belleten) 1964, sh. 43-45, Muzaffer AKKUŞ, Kitap-ı Gunya, Ankara 1995, sh. 228

4. Şart

Teklik II. Şahıs: -ısañ, -ıseñ

eger er-ıseñ 180/8, bu cihânda ‘aziz ve nâmdâr-ıseñ 195/7, eger hâdim-ıseñ 249/1

Teklik III. Şahıs: -sa, -se; -ısa, -ıse

feleğün her ne kadar sa‘dı çoğ-ısa 9/17, eger anda ğaraz-ı celb-i nef‘-ıse 71/6, aşık-sa 99/16, eger fâlcı-ıse 99/17, eger bu mertebe hâfır-ıse 180/9, eger içüñde derdüñ var-ıse 249/4, meclis-i ‘ışretde(y)ıse bir niçe sâ‘at 267/11, maqsud bir-ıse 292/16

Olumsuzluk

Geniş Zaman

Teklik II. Şahıs: degülsin

müştehağ degülsin 235/15, meşriğ degülsin 235/15

Teklik III. Şahıs: degüldür

benüm halüm degüldür 26/11, yaramaz degüldür 126/17, ‘âkil degüldür 156/11, mümkün degüldür 186/14

Görülen Geçmiş Zaman

Teklik III. Şahıs: degüldi

bi tevcih degüldi 108/2

Çokluk III. Şahıs: degüller idi

Anlar evvel dahı saña şâdığ degüller idi 114/5

Öğrenilen Geçmiş Zaman

Teklik III. Şahıs: degül imiş

ol sâil fağır degül imiş 95/8

Soru

Geniş Zaman

Teklik I. Şahıs: degül miyem

ol gişi degül miyem 34/3,

Teklik III. Şahıs: degül midür

ahmak degül midür 49/11, ol yig degül midür 70/16, amel midür 96/8, aç mıdur toğ mıdur 229/5, büyük degül midür 246/3

Öğrenilen Geçmiş Zaman**Teklik III. Şahıs: mi imiş**

‘aceb gendüde taşra bir gişi mi imiş 53/11

I. BASİT ÇEKİMLER

Basit çekimler bildirme (haber, ihbar) ve inşâ (dilek) olmak üzere iki kısma ayrılmıştır³⁴

a) Bildirme (Haber, İhbar) Çekimleri**1. Görülen Geçmiş Zaman**

Geçmiş zaman eki -dı, -di'dir. Yazılış itibarıyla ünsüz benzeşmesine tabi olmayıp, teklik ve çokluk birinci ve ikinci şahıslarda ünlü daima yuvarlaktır. Şahıs ekleri olarak birinci şahıs için -m, -k, ikinci şahıs için -ñ, -ñuz, -ñüz ekleri kullanılmıştır.

Teklik I. Şahıs: -du-m, -dü-m

kıldum 27/1, yazdum 25/15, gördüm 34/4, uymadum 48/13, eyitdüm 48/14, ögdüm 51/4, didüm 91/12, aç oldum 197/5, oldum 261/17, itdüm 265/16, kodum 265/16

Teklik II. Şahıs: -du-ñ, -dü-ñ

irişdüñ 6/16, eyledüñ 7/1, itdüñ 16/1, bırağduñ 16/2, geçürdüñ 42/11, varduñ 91/12, tağıtdüñ 164/11, çürıtdüñ 164/12, gördüñ 202/15

Teklik III. Şahıs: -dı, -di

eyledi 3/8, irişdi 11/4, itdi 15/11, idi 21/2, açdı 39/3, yumdı 39/3, sürdürdi 58/4, düşedidi 64/5, apardı 75/10, şunıldı 107/17, koğuldı 152/9, konıldı 159/12, şuğaldı 171/1, añardı 166/10, çalmadı 202/12

³⁴ Muzaffer AKKUŞ, Kitab-ı Gunya, Ankara 1995, sh.238

Çokluk I. Şahıs: -du-ğ, -dü-k

hayf şol ‘ömre ki ‘abes yire geçürdük 39/17, biz yâd yada kalduğ 40/2, vaqti şol kadar geçürdük 45/2, ‘ömrümüz qalil-i ekserin geçürdük 45/2

Çokluk III. Şahıs: -dılar, -diler

çalışdılar 3/9, çekdiler 3/10, itdilerse 48/13, geldiler 48/14, oldıarsa 141/17, bildiler 282/8

Soru Eki: mı, mi

malları gerek oldı mı 238/15, gendü nef‘ buldı mı 238/16

2. Öğrenilen Geçmiş Zaman

Öğrenilen geçmiş zaman eki -mış, -miş’dir. Bazen de -up, -üp zarf-fiil ekinin öğrenilen geçmiş zaman yerine geçtiği araştırmalarda tespit edilmiştir³⁵. Bu ek umumiyetle üçüncü şahısta kullanılıp birinci ve ikinci şahıslara nadiren gelmektedir. Doğu Türkçesi’nde (Özbekçe, Kazakça vb.) asli şeklini muhafaza edip tur- fiili ile kullanılmaktadır. (kelüp turur sen) Gerindium ekinin böyle bir fonksiyona sahip olmasının sebebi; kendisinden sonra gelen tur- fiilinin düşmüş olmasından ileri gelmektedir.

Teklik III. Şahıs: -mış, -miş; -mışdur, -mişdür

mağberüñ tahtaları yonılmış 44/6, kefenüñ bizi toqınmış 44/6, baħr-ı kederden kudürı oqımış 136/9, soñra nâ-ehilleri düşmiş 187/14, menzilesinden inmiş 234/9, fâsîd için helal dimiş 237/13

Vurguyu belirtmek için yer yer durur, -dur, -dür pekiştirme eki de kullanılarak öğrenilen geçmiş zaman teşkil edilmiştir.

eylemişdür 1/12, virmişdür 1/13, olmuşdur 3/3, konmamışdur 35/10, gelmişdür 39/13, olmuşdur 42/13, dürilmişdür 59/2, olmuşdur 61/3, yatamışdur 89/5, eylemişdür 107/14, dinilmişdür 150/6, bozılmışdur 187/14, yaratmışdur 216/8

Çokluk III. Şahıs: -mışlar, -mişler; -mışlardur, -mişlerdür

hikmet-i ‘ilmiyyede kitâplar yazmışlardur 168/15, bir beriyye de uğramışlar 286/3, nireden gelürsin dimişler 286/3, gördüm ki cemi‘ geçmişler 293/3

-up/-üp:

-up, -üp zarf-fiil ekinin öğrenilen geçmiş zaman eki yerine kullanılmasıdır. Bu Eski Anadolu Türkçesine dayanan bir Azeri Türkçesi özelliği olsa gerekir. Bunun normal bir yapı olmayıp eski bir birleşik çekimden meydana geldiğini belirten Prof. Dr. Muharrem ERGİN, Eski Türkçe'den sonra Eski Anadolu Türkçesi'nde bol bol kullanıldığını Eski Anadolu Türkçesi devresinden sonra Osmanlı sahasında bu kullanımın ortadan kalktığını, buna karşılık Azeri sahasında teklik ve çokluk birinci şahıslar hariç, diğer şahıslarda öğrenilen geçmiş zaman eki olarak kullanıldığını belirtmektedir³⁶. Ancak başka bir araştırmacı ise teklik birinci şahısta da kullanıldığını örnekleriyle tespit etmiştir³⁷. Metnimizdeki örneklerde hem *tırur* hem *durur* hem de *-dur*, *-dür* şekilleriyle yapılanlar vardır.

-up, -üp tırur**Teklik I. Şahıs: -up tıruram**

ammâ âhirete mü'minem dir yine a'mâlinde tekâmül ider ve haşre inanup tıruram dir 199/5

Teklik II. Şahıs: -up tırursın

bunları fikr eyleyüp yürür-iken nice kalıp tırursın 44/4, düşüp tırursın 72/4, azup tırursın 121/6

Teklik III. Şahıs: -up tırur

akup tırur 9/10, idüp tırur 10/9, konilup tırur 25/10, geçüp tırur 34/14, geçüp tırur 45/1, kesilmeyüp tırur 54/16, bezenüp tırur 55/16, tezhip olunup tırur 147/1, sakf olur tırur 203/4, düzilüp tırur 203/6, dinilüp tırur 266/3

Çokluk I. Şahıs: -up tıruruz

gendümüze düşmez işleri işleyüp tıruruz 45/1, şayup tıruruz 49/16, hâzır eyleyüp tıruruz 56/10

³⁵ F. Kadri TİMURTAŞ, Eski Türkiye Türkçesi Grameri, İstanbul 1981, sh. 121-122, Muzaffer AKKUŞ, Kitab-ı Gunya, Ankara 1995, sh. 239

³⁶ Muharrem ERGİN, Azeri Türkçesi, İstanbul 1971, sh.123

³⁷ Muzaffer AKKUŞ, Seyyid Nigârî Divânı, Niğde 2001, sh.83

Çokluk III. Şahıs: -up tırurlar

bir laħza nefesleri ĥali olmaz lehv vü hevadan fariğ olup tırurlar 90/16

-up, -üp durur**Teklik III. Şahıs: -up durur**

geçüp durur 5/15, irüp durur 6/14, tölup durur 17/7, olup durur 59/14, mâlı olup durur 86/16, olup durur 105/7, tertib olinup durur 146/17, benzeyüp durur 205/7,

-updur, -üpdür**Teklik III. Şahıs: -updur, -üpdür**

ol daħı ııřķ âvâresi olupdur 105/6, eyle bilki ol daħı içüpdür 105/6, virilüpdür

107/16

Olumsuz Şekli**Teklik III. Şahıs: -ma-mış, -me-miş-ler**

madem ki tebdil olmamış 122/9

-mayup tırur

kesilmeyüp tırur 54/16

Çokluk III. Şahıs: -ma-mış-lar-dur, -me-miş-ler-dür

ķâlde ķalanlar ķalden geçmemişlerdür 180/6, ĥâl ehlinüñ daħı çoğı ĥalden geçmemişlerdür 180/7

3. Geniş Zaman

Geniş zaman eki olarak Eski Türkçe'de umumiyetle -ur, -ür nadiren -ar, -er, çok az da -ır, -ir, ünlüsüyle biten köklerde ise -r kullanılmıştır. -ur, -ür vokalle biten kelimeye eklendiği zaman araya "y" yardımcı sesini alarak -y-ur, -y-ür şekline döner. Eski Anadolu Türkçesi'nde ise -ur, -ür; -ar, -er ve r şekli yanında nadir olarak -ır, -ir şekli de görölmektedir. -ur, -ür'ün ünlüsü Eski Anadolu Türkçesi'nde daima yuvarlaktır³⁸.

³⁸ Faruk Kadri TİMURTAŞ, Eski Türkiye Türkçesi, İstanbul 1981, sh. 122, Muzaffer AKKUŞ, Kitab-ı Gunya, Ankara 1995, sh. 240

Geniş zamana getirilen birinci ve ikinci şahıs ekleri, öğrenilen geçmiş zamanda olduğu gibi şahıs zamirlerinden meydana gelmiştir. (-am, -em; -ın, -in; -sın, -sin; -uz, -üz; -sız, -siz) Üçüncü şahsın teklifi ek almaz. Çokluk üçüncü şahıs ise -lar, -ler ekini alır.

a) -r eki ile

Sonu vokalle biten fiil köklerine -r getirilmek suretiyle geniş zaman yapılır.

Teklik I. Şahıs: -r-am, -r-em

her kimünle ki muşahabet eylerem ve her neyle ki mücaleset eylerem 100/10,
gah telkiş eylerem eşcârî ta'dil eylerem leyl ü neharı 101/3, ilim okuram diyü
kerem olmakdan ne olur 182/9

Teklik II. Şahıs: -r-sın, -r-sin

bu dünya denizinde ne yürürsün 37/1, yatup uyursın 44/5, bunca şehâdet ve
îmna-ıla n'eylersin 48/2, turmayup Hakkâ eylesin 76/5, her nefesde
neffüneişlersin 76/6, ne remz-i mühim eylesin 103/16, hiç muqayyed olmayup
yürürsün 121/6

Teklik III. Şahıs: -r-

hamm-i ebrûna beñzer 7/15, fûlan gişi öldi dir 31/4, nakl eyler ol hâlinden
kabrine 41/15, egerçi 'âlem-i zahirde hoş ra'nâ şalınup yürür 105/9, ekremin
ister 112/16, 'ömri telc gibi erir 119/14, gönül kitâbından okır 125/7, velâyeti
şaklar 131/1, helâk eyler 134/2, dişin biler 169/9, ol kimesne ki mâlı cem' idüp
yiyene qor 170/4

Çokluk I. Şahıs: -r-uz, -r-üz

ya kalkup yimek yirüz ya yatup uyuruz 39/15, ammâ gelüp yapışacak ne
inlerüz 39/17, 'aceb şimdi 'âyık neyi ki diyü araruz 50/8

Çokluk III. Şahıs: -rlar, -rler

biraz turup ağlarlar 31/2, şiddet yetişürse ağlarlar 49/8, bir gişinüñ turmayup
'aybın isterler 113/6, kaçd eylerler ki 114/10, dem-ile sürmelerler 116/3,
merhem eylerler 116/4, nizâm-ı 'âlemi şaklarlar 143/8, harâret-i 'aşk-ıla takrîr

eylerler 146/16, aña dirler ki 149/8, uyurlar sen uyanuğ şanursın 163/17

b) -ar, -er eki ile

Teklik I. Şahıs: -ar-am, -er-em, -ar-in, -er-in

eger tevekkül iderem dirse 35/4, ben haqıkatde yine senüñ hizmetine yilerem
108/3

ben gendümi bileli bu hevada gezerin 51/4, otuz yıldur bu mâl-hülyâ-y-ıla
yilerin 51/5

Teklik II. Şahıs: -ar-sın, -er-sin

ma'mur idersin 41/5, seher bülbülleri feryâd idersin, uyursın 164/3, ne gülersin
bu yolda 164/16

Teklik III. Şahıs: -ar, -er

lezzete satar 50/1, tehvîn ider 97/15, ihan eker 135/2, nevâ yolında yiler
169/9, tırmaz akar 174/9, câni çıkar 199/4

Çokluk I. Şahıs: -ar-uz, -er-üz

gülerüz 39/17, iderüz 40/9, bakaruz 40/12, yararuz 50/8, çıkaruz 160/17,
bakaruz 210/4, umaruz 210/5

Çokluk III. Şahıs: -arlar, -erler

yırak yakın iderler 34/16, anı kaçarlar 38/1, tecrid olarlar 81/8, iverler 113/12,
ağlayup yilerler 196/15, kitaplar yazarlar 221/8

c) -ur, -ür eki ile

Teklik I. Şahıs: -ur-am, -ür-em

oluram 101/3, gözedürem 103/9, tıururam 107/7, tıufuram 199/5

Teklik II. Şahıs: -ur-sın, -ür-sin

görürsın 38/4, segirdürsın 43/2, görürsın 140/6, sanursın 163/17, aldanursın
167/16, kuşanursın 208/17, görürsın 262/8

Teklik III. Şahıs: -ur, -ür

olınur 1/1, kılınur 1/3, olur 1/7, kıılır 6/3, tonanur 9/2, örenür 35/5, şınur 33/6,
tolınur 33/8, dükenür 34/13, kıurtânur 35/17, umârlanur 36/6, çekzinür 53/3,

unıdur 56/13, kıılır 57/8, öginür 111/16, bilür 111/17, virür 126/1, gelür 138/16, ol olur 144/7, geçür 165/4, haber virür 203/4, gözikür 206/14, irkilür 238/17, dirilür 259/8, bırağur 265/11, ol olur 281/9

Çokluk I. Şahıs: -ur-uz, -ür-üz

bilürüz 39/10, çalışuruz 39/11, uşanuruz 40/10, tururuz 54/11, bildürürüz 161/2

Çokluk III. Şahıs: -urlar, -ürler

kılurlar 2/12, bilürler 3/5, tağılurlar 31/3, olurlar 34/7, kayururlar 34/15, olurlar 46/15, arıdurlar 102/12, yalvarurlar 145/5, bilürlerse 209/7

Geniş Zamanın Olumsuzu: -maz, -mez

Teklik I. Şahıs: -maz-am, -mez-em; -maz-ın, -mez-in

irtelere degin uyumazam 103/9, hizmetümden gafil olmazam 107/2, vazifemi terk itmezem 107/2, ben anı terk itmezem 107/8, râhlesiz bilmezem ki nice idersin 168/1

her gün ‘ömrüñ dürrleri zâyî’ olur bilmezsin neylersin 164/7

Teklik II. Şahıs: -mez-sin, -maz-sın

hiç fikr eylemezsin 38/13, gönülden çıkarmazsın 41/4, eylemezsin ki 44/1, fikr itmez misin ki nice seneler geçe 152/1, döşekde yatmazsın degme şarabdan içmezsin ve degme güzeli kuçmazsın 229/3

Teklik III. Şahıs: -maz, -mez

şükr-i edâ kıılınmaz 1/4, vesilet olmaz 1/6, anı görmez 2/2, andan gıayrına bakmaz 2/5, ma‘rifetden ayrılmaz 5/15, bir dahı toğmaz 33/12, Tanrıya ışmarlamaz 35/5, ölmeyince tuymaz 44/1, anı anup kayurmaz 49/14, bizim hiç tedbirimiz oñmaz 54/14, nesne eksimez 124/4, belâ belürmez 135/12, tabh eylemez 136/7, anuñ vuķu‘ ummaz 137/6, eyle itmez 143/12, dünya ahıretüñ birmez 150/17, nefâr olmaz 165/17, ni‘meti turmaz 174/9, sahtan kıurtılmaz 200/1, biñ gıamına degmez 205/1, şol hâlete iletmez 208/1, baymaz 224/2, nesne ile toymaz 224/2, sultânlığı turmaz 262/2

Çokluk I. Şahıs: -maz-uz, -mez-üz; -ma-y-uz, -me-y-üz

ecelimüz aınmazuz 39/11, erimezüz 45/12, bilmezüz 50/4, ‘avâyika bakmazuz 50/7, çık-mazuz 54/11, tururuz bilmezüz 54/11, aıup kayurmazuz 55/17, fikr idüp gücenmezüz 56/1, bulınsın dimezüz 56/7, ikimiz de görmezüz 280/10 meger görürsevüz bilmeyüz belki bir fâşık-ı müdebbir şanavuz 289/5

Çokluk III. Şahıs: -mazlar, -mezler

devletde olursañ hizmetinde eksik kıomazlar 113/12, ol gözle nesne görimezler 129/16

Soru şekli: mı, mi

bilür miyüz 39/13, fikr ider misin 41/10, kıoymaz mı 44/1, yapılır mı 94/11, kıoşar mı 75/16, şadar mı 175/15, görmez misin 189/17, Hazreti Nuñı görmez misin 190/1, bilmez mi 192/1

4. Gelecek Zaman

Gelecek zaman eki -acağ, -ecek'tir. Eski Türkçe'nin sonları ve Orta Türkçe'de kullanılan -ğay, -gey olan bu ek, Eski Anadolu Türkçesi'nde -ısar, -ıser yer yer de -acağ, -ecek şeklindedir. Ancak -ısar, -ıser şekli sadece Eski Anadolu Türkçesi'nde kullanılmış, başka dönem ve devrelerde yoktur. Bu devrede -acağ, -ecek yer yer kullanılmış ise de dahçok gelecek zaman partisibi olarak geçmektedir. Orta Türkçe'de -ğay, -gey şeklinde olan bu ek³⁹, Eski Anadolu Türkçesi'nde baştaki ğ ve g seslerinin düşmesiyle bir taraftan fonksiyon değıştirip, istek fonksiyonunu kazanmış ve diğerk taraftan da -ası, -esi; -acağ, -ecek şeklinde genişleyerek kendi fonksiyonunu devam ettirmiştir. Fakat bazı metinlerde az da olsa -a, -e'nin gelecek zaman fonksiyonunu ifade ettiğı belirtilmektedir⁴⁰.

Üzerinde çalıştığımız eserde gelecek zaman eki olarak daha çok -ısar, -ıser kullanılmıştır. Ancak -acağ, -ecek örneğine de rastlanmaktadır.

³⁹ Muzaffer AKKUŞ, Kitab-ı Gunya, Ankara 1995, sh. 243

⁴⁰ Faruk K. TİMURTAŞ, Eski Türkiye Türkçesi, İstanbul 1981, sh. 126, Muzaffer AKKUŞ, Kitab-ı Gunya, Ankara 1995, sh. 243

a). -ısar, -iser

Teklik III. Şahıs: -ısar, iser

biregüler yiyiser 208/15, düşmenlerün geyiser 208/16, haıtt idiser 214/6, reddidiser 214/7

b). -acaq, -ecek

Teklik III. Şahıs: -acaq, -ecek

gelmemişdür, gelecekdür dirler 12/14, bu cümleden derununa heybet gelecek 130/10

5. Şimdiki Zaman

Teklik III. Şahıs: -maqda, -mekde, -mekdedür

halkı dâim öğütmekde 23/4, herdem toldurup dökmekde 23/4, üşde lezzet geçmekde 48/14, çün eyyam geçmekdedür 69/5, ‘ömr dükenmekdedür 69/6, turmayup gitmekdedür 121/13

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde şimdiki zaman için özel bir ek kullanılmamıştır. Bu şekil daha çok geniş zamanla karşılanmıştır. Bugün kullanılan -yor eki yorı- fiilinin ekleşmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Ancak üzerinde çalıştığımız metinde görülen -ı yorur, -i yorur ve -a tur- zarf-fiil şekilleriyle yapılan şimdiki zaman çekimi gelecekte ortaya çıkacak ve bir tasviri fiil olan yorı- fiilinin sonraki yüzyıllarda ekleşerek -yor ekine dönüşmesiyle şimdiki zamanı karşılamasının bir işareti olarak değerlendirilmelidir. Metnimizdeki örnekler:

Teklik III. Şahıs: -yorur

kimi tolup kimi dökiliyorur 29/10

Çokluk I. Şahıs: -yor-uz, -yorur-uz

melekü'l mevt geliyoruz biz güleriz 39/16, gendümüz ânlayıyoruruz 50/10

b) Dilek Çekimleri

1. İstek

Eski Anadolu Türkçesi'nde ve bugün istek eki olarak -a, -e kullanılmaktadır.

Bu -a, -e istek eki, Eski Türkçe'deki -ğay, -gey ve daha sonraki -ğa, -ge'den inkişaf etmiştir. Ancak fonksiyon itibarıyla gelecek zaman ve şimdiki zaman manası da taşımaktadır.

İsteğin çekiminde kullanılan şahıs ekleri, anlatılan geçmiş zaman, muzarî ve istikbalde olduğu gibi zamirden gelen eklerdir. Yalnız teklik birinci şahısta doğrudan doğruya -m, çokluk birinci şahısta b>v değişikliği ile -vuz, -vüz şeklindedir.

Teklik I. Şahıs: -a-m, -e-m

olam 26/15, çizem 26/17, uyam 26/14, söyleyem 26/13, yiyem 26/9, bulam 50/12, diñlenem 102/9, olam 221/9, söyleyem 293/3, idem 293/3, gösterem 293/14

Teklik II. Şahıs: -a-sın, -e-sin

bilesin 36/17, bulasın 37/2, incinesin 37/4, çalışasın 41/4, gülesin 43/15, kalasın 44/11, ağlayasın 44/11, bulasın 54/9, göresin 59/7, olasın 76/2, şıyasın 75/17, göresin 78/2, iresin 78/2, okıyasın 81/2, göresin 107/8, idesin 120/13, onarasın 121/2, arıdasın 123/3, eyleyesin 132/3, geçesin 151/17, giyesin 178/8, şıyasın 279/10

Teklik III. Şahıs: -a, -e

idebile 1/7, bula 1/13, ide 21/7, incide 23/14, ola 26/3, çalışa 36/2, kılına 49/7, belüre 55/9, artura 63/8, unıda 66/2, dükene 69/6, koçulaya 81/6, bulına 101/2, gele 123/11, eksük ola 144/1, öldüre 133/2, uyana 136/1, aşıla 149/1, okıya 149/7, tuya 149/8, eglene 176/10, belüre 186/12, dükene 195/13, cehd eyleye 201/16, bâki ola 202/6, işlene 243/9, gide 258/7, vara 261/13, öge 288/9

Çokluk I. Şahıs: -a-vuz, -e-vüz

gözleyevüz 24/2, irevüz 40/2, kalavuz 40/5, idevüz 40/6, olavuz 40/7, giderevüz 50/5, sürevüz 55/8, bilevüz 161/1, olavuz 199/12, diyevüz 280/13, söyleyevüz 280/14, idevüz 289/8, gözedevüz 289/11

Çokluk III. Şahıs: -alar, -eler

bildüreler 3/8, kıllalar 3/8, döndüreler 3/10, yalvaralar 35/15, kırtulalar 35/16, kıllalar 102/5, olalar 112/5, inanalar 129/17, ideler 208/1, eyleyeler 209/7

İsteğin Menfisi**Teklik I. Şahıs: -ma-y-am, -me-y-em**

sağlayup tururam ki kimseye âkur itmeyem 47/17

Teklik II. Şahıs: -ma-y-a-sın, -me-y-e-sin

eylemeyesin 132/1, karışmayasın 139/1, itmeyesin 141/7, bırakmayasın 224/17, itmeyesin 250/3

Teklik III. Şahıs: -ma-y-a, -me-y-e

şaymaya 36/4, itmeye 54/15, koğmaya 65/9, şaklamaya 138/14, rakğ itmeye 174/5, olmaya 178/1, incinmeye 201/17, aklı olmaya 214/4, itmeye 254/1, buyurmaya 261/15

Çokluk I. Şahıs: -me-y-e-vüz, -ma-y-a-vuz

itmeyevüz 24/2, azmayavuz 199/15, olmayavuz 199/16

Çokluk III. Şahıs: -ma-y-a-lar, -me-y-e-ler

bilmeyeler 114/12, olmayalar 209/6, bilmeyeler 236/6, komayalar 265/6

2. Emir

Emir çekminde her şahsa göre değişik ekler kullanılmıştır. Teklik I. şahıs eki Eski Türkçe ve Orta Türkçe metinlerinde -ayın, -eyin, Eski Anadolu Türkçesi'nde ise -ayın, -eyin yanında ekin birinci şahıslarda -ayım, -eyim şekli de ortaya çıkmıştır. Teklik ikinci şahıs emir eki -ğıl, -gil'dir. Ancak Eski Anadolu Türkçesi'nde -ğıl, -gil'in yanında yer yer eksiz şekillerde kullanılmıştır. Osmanlı Türkçesi döneminde ise bu şekil (-ğıl, -gil) yavaş yavaş ortadan kalkmaya yüz tutmuştur. Ekin ünlüsü daima düzdür. Teklik üçüncü şahıslar için Eski Türkçe'de -çu, -çü; -çun, -çün; -zu, -zü; -zun, -zün şekillerinin kullanılmasına⁴¹ rağmen Orta Türkçede -su, -sü; -sun, -sün şekilleride vardır. Daha sonra ünlü uyumuna tabi olarak -sın, -sin ve -sun, -sün şekilleri birlikte

⁴¹ Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1972, sh. 306, Muzaffer AKKUŞ, Kitab-ı Gunya, Ankara 1995, sh. 24

kullanılmıştır. Çokluk birinci şahıs emir eki Eski Türkçe’de -alım, -elim, Eski Anadolu Türkçesi’nde -alum, -elüm şeklinde olup, ekin ikinci vokalli daima yuvarlaktır. Çokluk ikinci şahıs eki olarak -ñ (-uñ, -üñ; -uñuz, -üñüz) çokluk üçüncü şahıs için Eski Türkçe’de -zunlar, -zünler; -sunlar, -sünler; -sular, -süler, Eski Anadolu Türkçesi ile Osmanlı Türkçesi’nin ilk devresinde -sunlar, -sünler şeklinde Osmanlı Türkçesi’ni son devrelerinde ise vokal uyumuna bağlı olarak -sınlar, -sinler; -sunlar, -sünler şeklinde kullanılmıştır.

Üzerinde çalıştığımız eserde emir çekiminin örnekler şunlardır:

Teklik I. Şahıs: -ayın, -eyin; -ayım, -eyim

mâl-hülyâ-y-ıla yileyin 51/5, nesne göreyin 51/6, muhabbet ideyin 102/2, gönül vireyin 102/3, götüreyim 107/17, tâlib olayım 175/8

Teklik II. Şahıs: -ğıl, -gil

koğıl beni dilüñden 97/7, kani olğıl varına 120/12, bilgil ki 179/15, eylegil 237/2, korkğıl 237/8, nusret eylegil 237/15, hoş tutğıl 250/6, üleşed 124/3, divşür 132/14, dünyanuñ haberlerin ko 153/7, gör nicesini 174/10, arduna at gör 174/10, ko sen anı 174/16, işleyü gör 178/7, harçlanu gör 178/8, beslemege çalış 178/15, anuñ gıdasını düriş 178/15, söyle 198/9, işle 198/9, gör 235/1, aña tolaşmağı ko 238/5, dürist it 249/2, yirün yapış 249/4, iriş 249/4

Teklik III. Şahıs: -sun, -sün

uydursun 50/16, fikr itsün 50/16, yazılsun 56/7, bulinsun 56/6, anı işlesün 92/9, dürişsün 112/3, çalışsun 112/4, nazâr itsün 177/9, varsun 210/9 yilsün mi 210/8, gendü aqvâlin arasun 234/3

Çokluk I. Şahıs: -alum, elüm

tütalum 23/8, idelüm 23/17, yalvaralum 54/14, alıkoçalum 56/9, diyelüm 61/1, idelüm 179/10, tıyalum 195/16

Çokluk II. Şahıs: -ñ, -uñ, -üñ; -ñuz, -ñüz; -uñuz, -üñüz

iletüñ 50/11, kalduruñ 50/11, iledüñ 50/12, rızâ gösterüñüz 139/6, uğurlayüñ 176/9

Emrin Menfisi**Teklik II. Şahıs: -ma-ğıl, -me-gil**

habîs olmağıl 183/13, eger isterseñ nefsüñi yakın olmağıl 237/1

II. Şahıs: -ma, -me

eyleme 107/17, bırakma elüñden 122/17, eksük kıoma 210/10, şol sözi söyleme ki 219/10, aldanma 228/9, elden kıoma 235/11, canun-çün turma 239/3, kıırınma 243/11, sen oqıma 265/13

Teklik III. Şahıs: -me-sün, -ma-sun

yapışmasun 77/2, el şınmasun 77/3

Çokluk II. Şahıs: -ma-ñ, -me-ñ

mürâca'at itmeñ diyü 188/17, müneccimlere inanmañ diyü 188/17

Soru

ol hevâda yilsün mi 210/8, fâsık olsun mı 210/9

3. Şart

Şart eki -sa, -se'dir. Eski Türkçe'de -sar, -ser şeklinde olan bu ek, daha sonra r'nin düşmesiyle Batı Türkçesi'ne hep -sa, -se şeklinde geçmiştir. Metnimizde de bu şekilde kullanılmıştır:

Teklik I. Şahıs: -sa-m, -se-m

gendüde bulunan seyyi'âtı her gişiden umsam kimse benden ummasa dir ve her ni'metden ben yisem kimse benden yimese dir 233/1

Teklik II. Şahıs: -sa-ñ, -se-ñ

itseñ 2/6, döndürigörseñ 38/4, dürüşseñ 43/2, benefşeye baksañ neler añlarsın 103/15, mektubı virseñ 105/1, yalan söyleseñ 132/2, baksañ 140/10, atsañ da 146/12 nazâr itseñ 183/13, eyleseñ sen 231/13

Teklik III. Şahıs: -sa, se

yürise 17/13, irişse 46/15, oqısa 56/12, dise 56/12, işitse 78/11, anılsa 90/5, görünse 171/16, hâyr dilese 204/2, sana eylese 231/14

Çokluk I. Şahıs: -sa-vuz, -se-vüz

çalışsavuz 54/13, gitsevüz 56/8, disevüz 99/12, uyarsavuz 158/4, virsevüz 247/6

Çokluk III. Şahıs: -sa-lar, -se-ler

baña taħammül itseler 100/9, iki dostı görseler 113/8, bir gişi görseler 113/11, eger takrîr eyleseler beyânları menba‘-ı hakâyık olur ve eger tahîr eyleseler 287/15

Şartın Menfisi**Teklik III. Şahıs: -me-se, -ma-sa**

gendüde bulunan seyvi‘âtı her gişiden umsam kimse benden ummasa dir ve her ni‘metden ben yisem kimse benden yimese dir 233/1

4. Gereklilik

Gereklilik eki olarak bugün -malı, -meli kullanılmaktadır. Ancak bu şekil Eski Anadolu Türkçesi'nin sonlarına doğru ortaya çıkmış olup ikinci ünlüsü yuvarlaktır. Bu şekil her ne kadar gereklilik gibi görünüyor ise de, aslında gereklilik olmayıp gelecek zaman sıfat-fiili olarak karşımıza çıkmaktadır.

vaḳti şol kadar geḳürdük ḳaşat vaḳtinde aḳmalu olduḳ, şaḳalumuz aḳardı hiç âḳiri yoḳ fesadumuzun gitmelü olduḳ 45/4, cehennem yana ḳurur bizde ḳark meḳafeti yoḳ, kabrümüz ḳazımalu oldu hiç gireceḳümüz anup ḳayurmazuz 55/17, ‘âḳil oldur ki meclisde söz söylemelü olduḳ vaḳt Allah’un sem‘ini fikr ide deyr-i maḳfi iş itmelü olsa anun başarını zıkr ide 73/8, ne fâide olur ḳuşûr-ı müceddide çün âḳir ḳabre girmelü olıcaḳ ve ne ḳâşıl olur cünûd-ı mühennideden çün âḳir tenhâ gitmelü olıcaḳ dünyadan 170/10, eyüsin yavuzın yemyüz idince nice tecrübeler etmek gerek eger biri bilmelü oluncaya deḳin 256/7, bir ulu pâdişâha elçi göndermelü olalar ceḳd eyleyüp memleketde aramaḳ gerek şol ki ḳayetde ‘âḳil ola 269/1, fi‘l-cümle pâdişâhların âdâbı çoḳ olur ve eger hep söylemelü olursa bu kitâb üslûbundan çıkılır 269/10

Gereklilik kipi Eski Türkçe'den Eski Anadolu Türkçesi'nin sonlarına kadar

gerek kelimesinden istifade edilmek suretiyle yapılmıştır. Bunlar;

a) -sa/-se gerek; -a/-e gerek

Teklik II. Şahıs: -sañ gerek

kırtarsañ gerek 16/4, dursañ gerek 16/6, kıalsan gerek 44/3, geçseñ gerek 76/6, itseñ mi gerek 76/7,

Teklik III. Şahıs: -a gerek, -e gerek; -sa gerek, -se gerek

olsa gerek 13/2, gelse gerek 13/9, irişse gerek 13/11, itse gerek 33/7, toğsa gerek 33/7, tırmayup esse gerek 39/6, dükense gerek 66/6, örtse gerek 68/12, ol ola gerekse 142/16, ola gerek 142/17, ola gerekse 165/3, , her bir eseri irişse gerek 195/11, bir gün dükense gerek 198/14, turgursa gerek 240/17

Çokluk III. Şahıs: -salar gerek, s-eler gerek

iletseler gerek 35/14, cenazeni iletseler gerek 171/15

Ancak -sa gerek yer yer gelecek zaman da ifade etmektedir⁴².

Teklik II. Şahıs: -sa-ñ gerek, -se-ñ gerek (-acaksın, -eceksin)

yıllarla yir altında kıalsañ gerek ve cemi'-ı 'azañ çürüyüp toprak olsa gerek 44/3, ki her nefesde nefsüne işlersin kademi geçüp ma'aşiden geçmeyecek ne vakit geçseñ gerek yoğsa beden 'amelinden kıalıcak olmuş mukbili âzâd itseñ mi gerek 76/6, ne rahat olursın bu sarayda, çünkü âhir kıabre girseñ gerek 164/15

Teklik III. Şahıs: -sa gerek, -se gerek (-acak, -ecek)

ol dîn ulusu ketm-i 'ademden zâhir olup vücûda gelse gerek ve bir gâyet büyük peygamber ana rahminden toğuban sücûda gelse gerek cihânı anuñ da'veti tıtsa gerek ve 'âlemi anuñ dîni ihâta itse gerek 13/8, bir gün düşüp öğrenür ve gönül şırçası ne vakte dek bütün tırsa gerek ... hayat kıandili 'avâşif-ı âfâka niçe bir tahammül itse gerek, bir gün sevinür ve şıhhat güneşi ufq-ı selâmetde niçe toğsa gerek 33/5, cümlesi hemîn bir dest-mâl-ile silinse gerek kesri bir

⁴² Muzaffer AKKUŞ, Gereklilik Eki Üzerine Bir İnceleme, 4. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı 25-29 Eylül 2000, İzmir

dâra n'oldı-y-ısa hep eyle olsa gerek 39/9, hemîn bir yoldur giden bilür ki dükense gerek ammâ anı bilmez ki ahşam nireye inse gerek yolu bir şehre mi varsa gerek 66/6

Çokluk III. Şahıs: -salar gerek, -seler gerek (-acaklar, -ecekler)

şimdiden terk idüp vaz gelseñene çün anlar sensüz sohbetler idüp gelseler gerek 44/10, iki gözüm diyü sevdüklerüñ gözlerüñ yumsalar gerek ve üstüñe toz kondurmayanlar toprağa gömseler gerek 171/10

Fiilden isim yapma eki olan -mak, -mek'e gerek kelimesi getirilmesiyle de gereklilik yapılmaktadır. Ancak -mak gerek, -mek gerek şeklinin bazı araştırmacılar tarafından sadece teklik üçüncü şahısta kullanıldığı söyleniyor ise de⁴³ bir başka araştırmacı örnekleriyle diğer şahıslarda da kullanıldığını tesbit etmiştir⁴⁴. Üzerinde çalıştığımız eserde de bu şeklin diğer şahıslarda kullanıldığını gösteren örnekler vardır:

b) -mağ gerek, -mek gerek

Teklik II. Şahıs: -mağ gereksin, mek gereksin (-malısın, -melisin)

elbetde şunu bilmek gereksin ki zahmet çekmeyince iş olmaz ve şiddet görmeyince maşşûda irilmez 43/11, eger 'âlim-iseñ 'ilmüñ-ile 'amel itmek gereksin ve ger ganî iseñ maluñuñ zekâtın virmek gereksin 205/8

Teklik III. Şahıs: -mağ gerek, -mek gerek (-malı, -meli)

gişi gendüye ne yararsa éle dahı anı şunmağ gerek ve gendüsine ne şarâb hoş gelürse éle dahı anı şunmağ gerek 235/6

Metinde zaman zaman gayri şahsi unsurlara rastlanmaktadır.

hevânuñ men'i-y-ile memnu' olmamağ gerek nefsuñ kerâheti ile medfu' olmamağ gerek 70/5, eyle bilmek gerek ki ol fi'l Allah'a da hoş gelmez 89/1, tabîbine 'ilaç itdürüp dahı Allah'a işmarlamağ gerek belki ekşer tabîbe 'ilac itdürmemek gerek 184/16, bu gendü uluya terbiyet itmek gerek ve ol kötülerle bunları bir tutmamağ gerek ve ol ednâlar-ıla berâber gözetmemek

⁴³ Zeynep KORKMAZ, Marzubannâme Tercümesi, Ankara 1973, sh.172

⁴⁴ Muzaffer AKKUŞ, Kitab-ı Gunya, Ankara 1995, sh.250, Muzaffer AKKUŞ, Gereklilik Eki Üzerine Bir İnceleme, 4. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı 25-29 Eylül 2000, İzmir

gerek 272/4, cemî'ı memleketi gündünüñ esbâbı ve emvâlî **bilmek gerek** ve pâdişâhuñ cemî'-i murâdâtını gündünüñ âmâli **bilmek gerek** cümle re'âyâyı gündünün ehli 'ayâli 'add itmek gerek **cehd eylemek gerek** 274/11

Gerekliliğin Menfisi

çalışmamak gerek 51/16, eline girmese gerek 92/8, şasmamak gerek 119/3, dimemek gerek 131/11, bakmamak gerek 160/1, aldanmamak gerek 161/6, yanında kalır şanmamak gerek 149/17, kalmasa gerek 171/16, nehr berdine incinmemek gerek 175/9, gücenmemek gerek 175/10, aldanmamak gerek 176/1, itmemek gerek 218/9, kaçurmamak gerek 268/7

II. BİRLEŞİK ÇEKİMLER

Dilimizde kullanılan fiil çekiminin dört şekli vardır:

- a) Basit şekil
- b) Hikaye şekli
- c) Rivayet şekli
- d) Şart şekli

Daha önce belirtilen basit çekimlerde sade ve zaman bildiren bir ek ve üzerine şahıs bildiren ek getirilmektedir. Bu şekil fiilin basit şeklidir. Bu şeklin dışında kalan hikaye, rivayet ve şartı anlatmak için ise zaman bildiren ekin üzerine ayrı bir ek getirmek gerekmektedir. Buna da fiillerin birleşik şekilleri denmektedir. Birleşik çekimler için i- fiilinden faydalanılmaktadır.

a) Hikaye Şekli

1. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikayesi

Teklik II. Şahıs: -mişdu-ñ, -mişdü-ñ, -up tururdu-ñ, -üp tururdu-ñ

dünyaya sen ticâret-çün gelüp tururdun 164/9, şol ellerde ki zahmet çeküp yapmışduñ 171/12, şol sarayda ki çaluşup imâret itmişdüñ 171/13

Teklik III. Şahıs: -mişdı, -mişdi

hüveydâ olmuşdı 10/16, celâlün cihânı tutmuş ıdı 11/2, eger birkaç gün anlanup tura ıdı 33/15, leyle-i kadri bilmişdi 246/15, tama me'âyine görmüşdi 246/15

Çokluk III. Şahıs: -mışlar ıdı, -mişler idi

anuñ rûhu şerîfîni bulmuşlar idi 12/2, ‘ahd ü peymân itmişler idi 12/3

Menfi Şekli**Teklik III. Şahıs: -me-miş idi, -ma-mış ıdı**

benî âdeme düşmemiş idi 10/14, fitrat-ı zuhûrda nakş olmamışdı 10/17, melâikeye yetişmemiş idi 11/1, üç nesne(y)i kimesne görmemiş idi 253/1, üç sıfatı kimesne işitmemiş idi 253/1

2. Geniş Zamanın Hikayesi**Teklik II. Şahıs: -r-du-ñ, -r-dü-ñ**

diyâr-ı kudusden gelüp tururduñ 179/7

Teklik III. Şahıs: -rdı, -rdi; -ardı, -ardi; -urdu, -ürdi

gemisi tahtasını yonardı 11/3, ma‘ârif-i dürri dökilürdi 25/6, müceddid olurdu 34/3, tophâne içinde-iken cezbe yetişirdi 58/4, îmân şayardı 127/3, diyesüz olurdu 160/12, neler görürdi 217/9

Çokluk I. Şahıs: -ardu-ğ, -erdü-k; -ırdu-ğ, -irdü-k; -urdu-ğ, -ürdü-k

‘abeş yire geçürdük 39/17, ol arzu ile yilerdük 54/17, bâtın koğusun umarduk 54/17

Çokluk III. Şahıs: -rler idi, rlar idi

defter-i aşfiyâ olsa gerek dirler idi 13/12, ğayet diğkatler iderlerdi 269/9

Menfi Şekli**Çokluk III. Şahıs: -mezdi, -mazdı**

ol yoklık olmasa varlık bilinmezdi 60/15, eger ol ‘âyine olmasa vücud görünmezdi 60/15

3. İstek Şeklinin Hikayesi**Teklik II. Şahıs: -aydu-ñ, -eydü-ñ**

ne iderseñ gendüne ideydüñ 249/15

Teklik III. Şahıs: -a idi, -e idi

añlanup tura idi 33/15, ‘âkıll ola-y-ıdı 216/16, bâkıll ola-y-ıdı 216/17, bir fitne ve hâlel belüre-y-ıdı 259/16

Menfi Şekli**Teklik III. Şahıs: -maya idi**

iki ‘aybı olmaya idi 94/7, ol nakışa bulunmaya idi didi 94/8

b) Rivayet Şekli**Geniş Zamanın Rivayeti****Teklik III. Şahıs: -r imiş**

göğün niresinde тұrurmuş 53/15, dimekle mi olur ımuş 54/1, yağmur tarlasını şıvarmış 58/12, Hıaıda işitildürür imiş 77/10, bulurmuş 138/1, fülân idermiş diyü 157/10, olurmuş 187/5

Çokluk III. Şahıs: -rler imiş

kuşlar dilin bilürler imiş 99/6, kuşuñ vaz‘ına baçarlarmış 187/5, hükümler kılurlarmış 187/8

Menfi Şekli**Teklik III. Şahıs: -maz imiş, -mez imiş**

gişiye def‘i hâşıl olmaz imiş 23/13, az zamanda kesilmez imiş 23/14

Gerekliliğin Rivayeti**Teklik III. Şahıs: -mak gerek imiş**

tedrîz-ile halvetden lezzet almak gerek imiş ki keşret anı incide ve bir müddet gönül kitabından okumak gerek imiş ki zâhirde ‘ilmi umda 23/13
halvetden lezzet almak gerek imiş 23/14

c) Şart Şekli**Görülen Geçmiş Zamanın Şartı****Teklik III. Şahıs: -dı isa, -di ise**

ebûlâ şebâhı oldıyisa 17/9, ta‘yin buldıyisa 35/12, tecellî oldıyisa 35/12, şimdi nice itdiyise 51/1, nirede kaldısa 76/12, virildise 107/14, kaldıyisa 151/3, kıldıyisa 238/16

Çokluk III. Şahıs: -dilerse, -dılarsa

cesed-i hayâtına sebep oldılarsa 141/17

Geniş Zamanın Şartı

Teklik II. Şahıs: -rsa-ñ, -rse-ñ; -arsa-ñ, -erse-ñ; -ursa-ñ, -ürse-ñ

horosı dağı dilerseñ 106/10, eger isterseñ aña eyledim kitabıñı 107/16, eger dilerseñ ki 151/3, biñ kez korsañ kapundan 155/14, eger bislerseñ anı beslemeye çalış 178/15, eyu işlerseñ sen siñlenesin 198/10, yaramaz işlerseñ sen gücenesin 198/10

basiret göziyle degerseñ 59/6, renge dağı naql-i maqal iderseñ 86/17, kapudan kovarsañ bacadan düşer 155/17, yidi denize şokarsañ mümkün degül pâk olmaz 171/2, naz iderseñ ol saña ‘aşık olur 174/13, gendi fazluñı sen ögerseñ 236/15

naç‘ı ‘âcide çalışsarsañ 43/2, şerre yiler olursañ 43/3, ‘aybın bilürseñ 94/6, her zilletine incinürseñ 240/4

Teklik III. Şahıs: -rsa, -rse; -arsa, -erse; -ursa, -ürse

dünyânuñ meserreti var dirse 204/17, bir kez lezzeti var dirse 205/1, kim ki ğına isterse 215/4

ne tarafa çekerse 26/14, yakınlık iderse 31/8, her kim binerse 33/3, eger böyle iderse 36/4, ne ad taşarsa 36/5, maşlahatımız düşerse 40/12, nefis-i mücerrede iderse 112/2, her neye bakarsa 206/15

sucûdda dağı olursa 10/1, şiddet yitişürse 49/8, heyecan görürse 72/12, elüñden gelürse nefsüñi işlah eyle 122/14

Çokluk I. Şahıs: -rsa-vuz, -rse-vüz; -arsa-vuz, -erse-vüz; -ursa-vuz, -ürse-vüz

her ne dirsevüz diyelüm 61/1

inşâf idersevüz 49/15, tafşil idersevüz kelâm bu kitap uslubından çıkar 87/9

her ne murâda çalışsarsavuz 222/13, aşıl gişiler bize görünmez meger görürsevüz bilmeyüz 289/5

Çokluk III. Şahıs: -arlarsa, -erlerse; -urlarsa, -ürlerse

nice gülerlerse 44/8

her ne hâlde olurlarsa 46/15 muṭṭali⁶ olurlarsa ıslâh eyleyeler 94/5, nice bilürlerse 209/7, bilürlerse 266/11

Menfi Şekli

Teklik I. Şahıs: -mazsa-m, -mezse-m

‘ömrümce ögmezsem bir zerre kadr-i nâm-ı şeriflerine ziyân gelmez 294/1

Teklik II. Şahıs: -maz ısa-ñ, -mez ise-ñ

teyaḳḳuzda olmaz-ısañ 46/7, ol âyineye dimezseñ 60/17, eger tiz yumaz-ısañ 66/15

Teklik III. Şahıs: -mezse, -mazsa

gendüye fayidesi olmaz ısa 24/8, eger andan ‘inayet irmezse 40/8, arada sedd yapmazsa 44/17, eger bir mu‘in olmazsa 61/16, eger gendü başarmazısa bir tabîb-i hâzika yalvara 78/15, eger inanmazsa gendüye nazar itsün bir bir görür 177/8

Çokluk I. Şahıs: -mazsa-vuz, -mezse-vüz

eger biz itmezsevüz daḳı hele idene bildürürüz 161/1

Çokluk III. Şahıs: -mazlarsa, -mezlerse

egerçi anlardan şimdi şûretâ görmezlerse 130/1, egerçi anlardan olduğunu bilmezlerse 130/2

Gelecek Zamanın Şartı

Teklik III. Şahıs: -ıcaḳsa, -icekse

heşâb ne olcaḳ-ısa ol intızardan ḳurtulalar 35/15, andan şofıra ol şehre ne idecekse ider 143/12

PARTİSİPLER (İsim Fiiller)

Fiillerin zamana baḳlı sıfat ve isim şekilleri olan partisipler, geçici vasıf isimleri olduklarından yalın halde veya iyelik ve isim işletme ekleri almış olarak cümlede özne, nesne, vasıflayıcı tümleç ve yüklem ismi vazifesini görürler⁴⁵. İsim-fiiller, sıfat-fiillerin sıfat şekilleri olup, isim gibi tasrif edilirler⁴⁶. Asıl isimlerden farkı, nesneyi hareketine

⁴⁵ Muzaffer AKKUŞ, Kitab-ı Gunya, Ankara 1995, sh. 256

⁴⁶ F.Kadri TİMURTAŞ, Eski Türkiye Türkçesi, İstanbul 1981, sh.135

göre adlandırması, onun asıl varlığı ile veya bu vasfı ile değil, hareketi ile ifade etmesidir. Partisiplerin bir tarafının fiil, bir tarafının isim olmasından dolayı isim-fiil adı verilmiştir⁴⁷. İsim-fiiller herşeyden önce fiil şekli olduklarından zamana bağlıdır. Bu bağılıkları zaman bildirerek nesnelere hareket vasıfları ile karşılamalarıdır. İsim fiillerin bazısında zaman mefhumunun açık, bazısında ise açık olmadığı görülmüştür⁴⁸. Zamana bağlı olan isim fiiller şöyle sıralanmıştır.

a) Geniş Zaman İsim Fiilleri

Bu gruba giren isim fiiller umumiyetle geçmiş ve şimdiki zaman ifadesi taşırlar. Bazen de gelecek zaman. Bunlar -an, -en (<-ğan, -gen; -қан, -ken); -ar, -er; -ur, -ür ekleridir. Menfi şekli ise -maz, -mez ekiyle yapılmaktadır.

-an/-en

içine düşen yol bulmaz 36/15, gişinüñ başına yazılan 40/14, her yağın yağmur aña rahmet olmuş 58/10, her yuvalanan taş başına tokunmuş 58/10, ta'at-çün virilen istiğâ'atı 62/14, anuñ üzerine uyana 88/5, inanan gişi 93/6, ebhet-ü cemâl viren 114/15, karşusunda tıranı 120/3, anda ağzın açan bî-edeb olur 147/7, kani' olmayan onmaz olur 193/1, âkil olanuñ bilişince 202/3, ulu olan kiçinün 230/7, sana kalan ol olur 239/5

-ar/-er

dervişler arasında aña ol yâdiğar yiter ola 26/2, yutar yoldan 33/8, eyyam-ı vaşl kışar olur 33/11, umarlanur 36/6, ider-iken 41/14, eger şerre yiler olursañ 43/3, ni'met ekinleri şuvanlup oñmaz 95/13, her gişi ki miğdarından ziyâde mertebeye çıkar olur 154/5, qarartmışdur 183/15

-ğan/-gen

arağan olur 157/8, yalan girçek işüdüğine inanğan olur 157/9

-maz/-mez

gâh şifâtuñ yaramazlarından tañrîr idem 26/6, bilinmez olur 43/6, begenmez

⁴⁷ Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1972, sh. 333-334

⁴⁸ Kemal ERASLAN, Eski Türkçe'de İsim Fiiller, İstanbul 1980, sh. 8, Muzaffer AKKUŞ, Kitab-ı Gunya, Ankara 1995, sh. 256

iken 44/2, gendümüze düşmez işleri işleyüp tururuz 45/1, olmaz ola 83/7, yaramaz olur 87/9, hâsed insânda oñılmaz marâz olur 135/1, ayluk yaramazlığındandır ki müptela olmur 154/7, hiç bilmez ki ‘âlemde yaramaz nesne ne olur 206/3, andan ki yaramazlık idesin 236/7, hiç kimesne yaramazlığı-ıla dahı añmaz 257/7

b) Geçmiş Zaman İsim Fiilleri

Bunlar -duk, -dük; -tuk, -tük; -mış, -miş; -yuk, -yük ekiyle yapılmaktadır. -yuk, -yük eki metnimizde kullanılmamıştır. Bunlardan -duğ, -dük, -tuk, -tük eki görülen geçmiş zaman isim fiillerini, -mış, -miş ekiyle de öğrenilen geçmiş zaman isim fiilleri teşkil edilmektedir⁴⁹.

-duğ/-dük

a) İ- fiilinin partisibi

denî idügi zâhir ola 38/5, ne-y-idügi zâhir ola 38/6, dün mâ‘dûm-idük irte yine fâni oluruz 56/2, bir ‘abeş-idügin uyanıcak 134/4, mekr-idügin añlamaz 136/3, anlar ne halde-idügin yine gendürler görür 116/10

b) gişi anı düzdügince zahmeti artar 36/16, umulmaduğ yirden ‘ikâblar ider 57/17, birkaç iştilâhat bildüklerinden ‘ilmleri var şanurlar 80/12, İbrahim yapduğımı kaçan yıkabilür 140/2, anlaruñ düşmen şıduğını andan bilesin 279/9

-mış/-miş

tezhip olunmuş divânuñdur 8/17, kurulmuş terazi 10/5, olmamış ola 30/4, karañlıqda kalmış dile 55/8, gurbete düşmiş cana 55/9, ağlamış yüzlü olmağ 196/9, geçmiş ‘ömrinün hayfinda 227/13

c) Gelecek Zaman İsim Fiilleri

-acağ/-ecek

ammâ gelüp yapışacak ne iñlerüz 39/17, bir yıkılacak virâneysi niçe bir çalışasın 41/5, cehennemde varacağı yir 49/13, bozılacak binâyı ne yapardı 82/16, günde

⁴⁹ Kemal ERASLAN, Eski Türkçe’de İsim Fiiller, İstanbul 1980, sh. 9, Muzaffer AKKUŞ, Kitab-ı Gonya, Ankara 1995, sh. 257

olıcak hâli şimdi zıkr eyle 134/1, semniyat-ı şabada henüz çözecek vakt olmadı mı 151/16, indürecek vakt olmadı mı 151/16, toğunacağ dîbâc 179/9, çalışacağıñ 209/16, emcekleri kuruyup gide 258/7

-ası/-esi

her yıl dirüz ki gelesi yıl idevüz 50/5, her ne yire varsa zaḥmet bilesindedür 50/13, giyesini giyesin 178/8, eger ‘âtası var-ısa rücû‘ı bilesincedür 203/12, añaruñ başında kalın sevesi olur 279/4

I. GERİNDİUMLAR (Zarf-Fiil)

Gerindiumlar fiillerin zarf şekilleridir. Gerindiumlar şahsa, zamana bağlı olmayan, hal ve durumu karşılayan zarf şekilleridir. Gerindiumlar isimler gibi kullanılmayıp, isim çekim ekleri de almazlar⁵⁰. Zaten fiillerin zarf şekilleri daima çekimsiz kullanılır.

1. -a, -e eki

Ek -a, -e olup, asıl fiilin şeklini belirleyen zarflar yapar.

ide bile 1/7, ala bile 16/14, öykine bilür 16/16, koyabilür 23/16, başa bildi 32/8, ola bildükce 55/1, idemez 61/7, yata kıala 69/9, bulamaz 75/8, yetişebilürin 78/1, bulabilürin 78/1, iremedüm 78/4, yitişemedüm 78/5, döge döge cehenneme bırağalar 93/1, güle bilür 93/3, toyamaz 95/4, arta tura 106/5, bozamaz 113/7, görebilmez 120/3, seçemezler 126/16, götüremez 128/3, yıka bilür 140/2, göre bilür 200/2, idemezsin 209/12, aña gör 235/1, dost bulamazsın 240/17, çıkamaz 262/3, tıyabildüğü 268/1, idemez 274/6

2. -anda, -ende

giyende 175/5, ‘ilm şadı kesilende bir şem‘ gibidür 213/11, az söyleyende az olur 216/5, çok söyleyende az bulunur 216/6

3. -duğca, -dükce

“-dığı müddetçe, -dığı kadar” manalarına gelen ekin örnekleri şunlardır:

⁵⁰ Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1972, sh.338, Muzaffer AKKUŞ, Kitab-ı Gunya, Ankara 1995, sh.262

olduğca 3/9, işiddükce 7/14, okınduğca 24/14, buluşduğca 46/8, olabildükce 55/1, çağladuğca 64/6, elinden geldükce 92/11, üleşdüdüğüce 124/4, fikr itdükce 128/14, medh itdükce 157/2, sünbül gördükce 206/2, bülbül işitdükce 206/2, elünden geldükce 223/10, gördükce 260/14, yitdükce 290/17

4. -duğınca, -düğince

gurbetüm artduğınca 103/1, sen koduğınca olçurur 193/4

5. -ı, -i; -u, -ü

añlayu bildüğü 2/15, tolanu tolanu câmi'lerüñ öñinde aqıp turur 9/10, yürüyü bilür 35/3, oturu bilür 35/3, döndürü görsen 38/4, oturu bilürsen 44/5, düketi yürürüz 45/2, araymazuz 45/12, koyu virürsin 48/5, olmadı diyü kayura 49/11, uyduru bilürse 50/16, añlaymaz 52/7, idemez 61/7, gelimez 61/8, Salı vire 65/3, añlaymaz 75/2, uğrayu mı bilürdi 77/15, aldayu bilir midi 77/16, varımaz 86/1, diyüvir didiler 94/7, şarab diyü 112/1, bitürü mi bilür 126/2, olıbilür 126/4, bu üçden anaru niçe merâtib dağı olur 126/11, görimezler 129/16, n'eyleyü bilür 140/1, fulân idermiş diyü 157/10, tolu tolu içe 169/17, iki gözüm diyü 171/10, işleyi gör 178/7, harçlanu gör 178/7 sen düketi gör 178/8, sen yidürü gör 178/8, nağdüñi harçlanu gör 178/8, aç oldum diyü 197/5, üleşdürü gör 239/3, zemin diyü 203/2, oldum diyü 261/17

6. -ıcağ, -icek

Eski Anadolu Türkçesi'ne mahsus olan bu ek, -ınca, -ince manasını ifade etmektedir. Örnekleri şunlardır:

küfre irşâduñ irişecek imân olur 7/14, ba'zısı göricek hâtem-i nübüvvet olsa gerek dimişdi 13/1, her cânlar virecek cânuñ 17/11, ten tosını çözülecek yine bu meydanda tutılmaz 33/12, belâ gidicek bayâğı dostlarımız olur 40/12, üçüncü çağrıcağ taşra çıkmış 47/8, âdemüñ etegi yire sürinicek elbette murdâr yapışmayınca olmaz 64/7, olıcağ yirsin 229/1, adem gendüyi bilicek gayrıları añmaz olur 234/3, özin añlayıcağ özgelere tınmaz olur 234/4, bunu idicek kim bile gayrısında ne ider 247/2, gönli toğruldıcağ hizmeti meluñ muṭlağ olmaz 248/9

7. -ınca, -ince (< kınca, -gince), -ınca, -incek

Ek Eski Türkçe'de -kınca, -kinçe, -ğınca, -ginçe şeklinde idi⁵¹. Batı Türkçesi'nde ğ ve g düşmüş, -ınca, -ince şekline dönmüştür. Bu ekle yapılan gerindiumlar şunlardır:

gelince 11/17, olınca 27/2, inince 27/6, tolınca 33/12, bağlamayınca 35/5, olınca 36/17, toğunmayınca 39/15, çekmeyince 43/11, sürmeyince 49/1, vaz gelmeyince 51/8, eylemeyince 54/13, karışmayınca 64/7, olmayınca 72/15, bozılmayınca 83/8, düşünce 102/1, toluınca 113/10, şovuk gelmeyince 161/3, hasta olmayınca 161/4, her külüñ yanınca 177/10, gitmeyince 227/12, düzilmeyince 260/4, ağac toğrılmayınca 264/2

8. -ınca, -incek

yetişincek 86/8, esirgeyincek 243/16,

9. -madın, -medin

Eski Türkçe'de -matı, -meti; -matın, -metin; -madı, -medi; -madın, -medin şeklinde kullanılmış olan bu ek, bazı Türk şivelerinde ise -mayu, -meyü, -may, -mey; -mayın, -meyin şeklinde tesbit edilmiştir. Bunun sebebi ise, iç sesdeki koruyucu -ğ- sesinin geçirdiği daha sonraki -t-, -y- değişiminden ileri gelmektedir⁵². Eski Anadolu Türkçesi'ne -madın, -medin şeklinde geçen ek, Osmanlı Türkçesi'nde de bir müddet bu şekilde kullanıldıktan sonra -madan, -meden şekline dönmüştür. Metnimizdeki örneklerinden bir kısmı aşağıdadır.

ol hâzretüñ şubh-ı be'îşeti tülû' itmedin 12/16, ba' zısı şûretde görmedin 13/1, nefis kemâline varmadın bozulu 82/10, bir gün binâ tamâm olmadın iki bile yıkılur 82/13

10. -up, -üp

Eski Türkçe'de -p şeklinde olan bu ek⁵³, daha sonra yardımcı sesi de bünyesine alarak -up, -üp şekline dönüşmüştür. Ünlüyle biten kelimelere doğrudan, ünsüzle biten

⁵¹ Muzaffer AKKUŞ, Kitab-ı Gunya, Ankara 1995, sh.263

⁵² Muzaffer AKKUŞ, Kitab-ı Gunya, Ankara 1995, sh.263

⁵³ Muzaffer AKKUŞ, Kitab-ı Gunya, Ankara 1995, sh.264

kelimelere ise araya -y- ünsüzü alarak eklenmektedir. Örneklerden bazıları:

tırup 1/8, diyüp 2/17, düzinüp 9/2, alup 26/15, örtüp 31/2, çürüyüp 39/7, çürüyüp 44/3, anup 49/14, eyeyüp 56/9, baküp 60/13, inanmayup 77/7, koyup 79/6, açup 92/15, virülüpdür 107/16, yuyup 113/7, azup tırursın 121/6, nazar kılınup 126/8, taşrasını düzüp 133/14, hayat virüp 142/5, gendüyi bilüp 154/4, kadrüni bilmeyüp 164/12, şa'y eyleyüp 169/5, karnun yiyüp 174/9, şöhretine aldanup 181/10, üşüyüp 184/4, pejmurde edüp 202/11, eyleyüpdür 214/6, gözedüp 223/4, egirüp 225/10, kaçıyup 243/10, kuruyup 258/7, tırmayup dönüp tırur 268/12, çekmeyüp varurlar 272/1

11. -uban, -üben

Ekin daha da genişlemiş olarak -ubanı, -übeni, -ubanın, -übenin şekilleri de vardır. Bu şekil -up, -üp ekinin genişlemesiyle meydana gelmiştir. Metnimizde de geçmektedir.

toğuban 13/9, bunuñla tıruban 91/9, tırmayuban 125/15, hayatdan tütuban 175/9, aluban 175/10, tırmayuben 213/11, kaluben 249/5, eyleyüben 294/6

12. -ken, -iken

Ek -ken'dir. İ- fiilinin zarf fiil şeklidir. Ek vokal uyumuna tabii değildir. -ar, -er; -ur, -ür partisip ekiyle genişlemiştir. Örnekleri şunlardır:

sohbet ider-iken 41/14, begenmez-iken 44/2, tırabilür-iken 58/4, yatur-iken 91/15, tırur-iken 91/16, elüñ irür-iken 239/5, epsem tırur-ken 243/9, aşurur-ken 276/17

beniye-i eflâke girmiş-iken yine tırmayup kaçar 10/4, şahrâ-yı vücudda getürmiş-ike 286/15, muhabbet leşkerini vilâyet-i imkâna getürmiş-iken 286/16
İsim fiillerin gerindiumları i- fiili ile yapılmakta ve yalnız -ken şekli kullanılmaktadır.

ferehlik-iken 29/17, tophâne içinde-y-iken 58/4, bu esir-iken 124/12, günah az-iken 150/4, haberün yoğ-iken 167/17, elün işde-iken 178/7, bedeninde kuvvet var-iken 205/10

KAYNAKLAR

- AKKUŞ Muzaffer, Kitab-ı Gunya, Ankara 1995
- AKKUŞ Muzaffer, Seyyid Nigârî Divânı, Niğde 2001
- AKKUŞ Muzaffer, Gereklilik Eki Üzerine Bir İnceleme, 6. Milletler Arası Türk Dili Kurultayı 25-30 Eylül 2000 İzmir
- BANGUOĞLU Tahsin, Türkçenin Grameri, İstanbul 1974
- BANGUOĞLU Tahsin, Ana Hatlarıyla Türk Grameri, İstanbul 1979
- .. CAFEROĞLU Ahmet, Anadolu Ağzlarında Metathésé Gelişmesi, TDAY (Belleten) Ankara 1955
- DENY Jean, Türk Dili Grameri, Çeviren: Ali Ulvi Elöve, İstanbul 1941
- DEVELLİOĞLU Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Sözlük, Ankara 1970
- ECKMANN Janos, Harezmi Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar, Ankara 1996
- Edip Ahmet B.Mahmud Yükneki, Atabetü'l Hakayık, Yayınlayan: R. Rahmeti Arat, İstanbul 1951
- ERASLAN Kemal, Eski Türkçe'de İsim-Fiiller, İstanbul 1980
- .. ERASLAN Kemal, Doğu Türkçesinde Ek Uyumsuzluğuna Dair, TDED, Cilt XVIII, sh.113
- ERCİLASUN Ahmet Bican, Kutadgu Bilig Grameri-Fiil, Ankara 1984
- ERCİLASUN Ahmet Bican, Kars İli Ağzları Ses Bilgisi, Ankara 1983
- EREN Hasan, Türk Dilinde Metathésé, TDAY, Ankara 1953
- .. ERGİN Muharrem, Kadı Burhaneddin Divanı Üzerine Bir Gramer Denemesi, TDED IV, İstanbul 1951
- ERGİN Muharrem, Azeri Türkçesi, İstanbul 1971
- ERGİN Muharrem, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1977
- .. ERGİN Muharrem, Dede Korkut Kitabı, İndeks-Gramer, Ankara 1963

- GABAIN A.Von, Eski Türkçenin Grameri, Çeviren: Prof. Dr. Mehmet Akalın, Ankara 1988
- HACIEMİNOĞLU Necmettin, Kutb'un Hüsrev ü Şirini ve Dil Hususiyetleri, İstanbul 1968
- HACIEMİNOĞLU Necmettin, Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller, İstanbul 1984
- HACIEMİNOĞLU Necmettin, Karahanlı Türkçesi Grameri, Ankara 1996
- İslam Ansiklopedisi, Cilt X, sh. 666, İstanbul 1961
- KARAMANLIOĞLU Ali Fehmi, Kıpçak Türkçesi Üzerine Bir Gramer Denemesi, İstanbul 1958
- KARAMANLIOĞLU Ali Fehmi, Türk Dili, İstanbul 1978
- Kenderli Mahmud, Nehcül Feradis-Çeviren Janod Eckmann-Yayınlayan Semih Tezcan-Hamza Zülfikar, TDK. Yayınları
- KORKMAZ Zeynep, Marzubanname Tercümesi, Ankara 1973
- KORKMAZ Zeynep, Nevşehir Yöresi Ağızları, Cilt I, Ankara 1977
- KORKMAZ Zeynep, Eski Anadolu Türkçesindeki -van, -ven; -vuz, -vüz Kişi ve Bildirme Eklerinin Anadolu Ağızlarındaki Kalıntıları YDAY (Belleten) 1964, sh.43-64
- KORKMAZ Zeynep, Türk Dili Üzerine Araştırmalar, I., II. Cilt, Ankara 1995
- Rehber Ansiklopedisi Cilt XVIII, İstanbul 1993
- SAMİ Şemseddin, Kâmûs-ı Türkî, İstanbul 1996
- Tarama Sözlükleri, TDK, VIII Cilt, Ankara
- TEKİN Talat, A. Grammer of Orkhon Turkic İndiana Universty, Amerika 1968
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri, Eski Türkiye Türkçesi, İstanbul 1977
- Türk Klasikleri Ansiklopedisi Cilt II, İstanbul 1985
- Türkçe Sözlük, TDK, Ankara 1979
- Yeni Türk Ansiklopedisi, Cilt IX, İstanbul 1985
- Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig, Yayınlayan: Reşit Rahmeti Arat Cilt I, Ankara 1947, Cilt II. Ankara 1958

METİN

MA'ÂRİF-İ SINÂN PAŞA

BİSMİLLÂHİR RAMÂNİR RAHÎM VE BİHÎ NESTA'ÎN

(1) (1) Teḥaff-ı teḥiyât-ı bî ḥad ve hüdâyâ-yı meḥâmid-i lâ-tuḥşâ ve lâ-tu'ud. Şol padişâhuñ dergâhına 'arz olunur (2) ki cihân padişâhları ḳapusunda bir kem gedâsıdır ve cevâhir-i şükr ü sipâs ve dürer-i eşniye-i (3) bî-ḳıyâs. Şol sultânuñ eşigine nişâr ḳılınur. Ki onsekizbiñ 'âlemüñ vücudı anuñ (4) edna 'aḫasıdır. Bir nefesde virdügi ni' metüñ yüzbiñ yıllar-ile ḳalışup şükr-i edâ ḳılınmaz (5) çün şükre ḳudret daḫı anuñdur. Pes 'aczen gayri şükrine çâre bulunmaz. İ'tirâf-ı 'acz ü mezellet (6) gibi beşerde vesîlet olmaz ve ikrâr-ı ḳuşur-ı ma'rifet gibi insanda fazilet olmaz. Bir zerre ḳadar (7) mümkün faḳirüñ ne ḳudreti olur ki ḳâdir-i muḫlaḳuñ kemalâtını 'add idebile ve bir avuç ḫâḳ-i ḫâḳirüñ (8) ne ḫâḳatı olur ki ḫallaḳ-ı cihâna ḫurup ḫamd idebile. Ol bir ḫazret-i 'izzetdür ki ḫarîm-i (9) kibriyâsı hüviyeti ism ü resmden münezzeh ve müberrâdur ve ḫarem-i saḫa-i aḫadiyyeti ḫadd u ḫaşırdan (10) mücerred ve mu'arrâdur. Vaḫdâniyyet-i zâtında bî-mişıldür ve bî-hemtâ. "Ellezi leyse kemislihi şeyün fil ardı (11) ve lâ fis'semâ." Ol bir ḳâdirdür ki kemâl-i ḳudreti ile şâḳ eylemişdür şubḫ-ı vücûdı ḡasaḳ-ı 'ademden (12) tâ cihânda delîl ola ve ol bir ḫekîmdür ki rüfûr-ı ḫikmet-ile fitḳ eylemişdür. Retîḳ-ı cem'ı 'ayn-ı ḳıdemde (13) tâ herşeyi maḳâm-ı cemiyetde-y-iken yine tafşîl bulâ mir'ât-ı 'âleme cilâ virmişdür rûḫ-ı âdem-ile (14) tâ anda 'aynı müşâhide ve 'ıyân ola ve her mevcûda nefes itmişdür bir şıfatdan dem-ile

(2) (1) tâ her zerrede zâtına bir nişân ola. Ef'âlini ḫicâb itmişdür şıfatına ve şıfatını (2) niḳâb itmişdür zâtına gendüni ihfâ itmişdür ḡayet zâhir-iken hiç kimse anı görmez (3) her gişi aña nâzır-iken 'aceb ḳudret ve ḡarib-i ḫikmetdür ki bir vech olmuşdur ki niḳâb olmaz (4) aña illânur ve bir zâtdur ki ḫicâb olmaz aña illâ zuhûr ve bir ḡaybetdür ki sebep olmaz (5) aña illâ ḫuzur her başar andan ḡayrına baḳmaz ve yine mümkün degüldür ki bir bâşıra anı görmez. Her (6) şeyle biledür yine münezzehdür ma'ıyyetden ve her nereye nazâr itseñ andadır yine muḳaddes (7) zer-cihetden vücûdda gendüden ḡayrı nesne bulunmaz yine böyle-iken zâtına (8) kesret gelmez her

anda her bir yüzden şanı vardır ve her şanda bir dürlü nişanı vardır (9) her mazharda bir şuretda tecellisi vardır ve her gönülde bir yoldan tesellisi vardır (10) bir maḥbûbdur ki biñ dürlü libās-ıla görünür ammā yine zātında her libāsdan (11) mu‘arrā bulunur. Şunlar ki müşebbehdür anı bir şûret-ile gözedürler ma‘bûd-ı muḥlaklarını (12) bir tavırla muḳayyed kııurlar ve niçeler olur ki gendüleri erbāb-ı tenziye şanurlar (13) Ḥaḳḳ’uñ her şûretde tecellisinden ğāfil olurlar. Belf cemî‘-ı şuvar-ı ta‘ayyinātdan münezzehdür (14) zātında ve yine eyle-iken tecelliyātı vardır ‘adem mir’ātında vücûduñ zuhurda mir’āti (15) çoğ olur her gişi añlayu bildügi mertebeden haber virür gerek sen ḳabul it gerek inkar (16) “Leyse fi’ d-dār-ı gayrühû deyyār.” Ammā şaḳın bu aşıl sözlerden kerem olup mest olma (17) Çün cemî‘-ı birlik imiş diyüp teklîf-i emrinde süst olma teklîf daḥı vücûduñ (3) (1) cümle-i merātib tenezzülātındandır ve cennet cehennem daḥı Ḥaḳḳ’uñ mezāhir-i tecelliyātındandır (2) Ḥazret vücûd-ı cümle-i cihāna bir vech-ile tecellî ve zuhûr itmişdür ki ism-i zāhirüñ şûreti (3) dünyā ve ism-i bātınüñ āḥiret olmuşdur. Her vücûd iki cihānı söyle kılmışdur ki iki (4) ‘ālemi birbirine bağlamışdur. Her ne şûret ki dünyāda zāhir olur elbette anuñ mişāli āḥretde (5) gözikür. Ğāyeti enbiyā vahiy ve ilhām-ıla bilürler ve erbāb-ı riyāzet keşf-ile müşāhede kııurlar (6) ki ḳankı ‘amelüñ mişāli anda eyü olur ve ḳankı fi’lüñ şûreti anda gökçek gözikür pes (7) ‘ämme-i nāsa merḥamet ve ‘umûm-ı ḥalka şefkat-çün Ḥaḳḳ tebareke ve ta‘ālā ol tāyifeye emr (8) eyledi ki bildüklerini ḥalka bildüreler ve cemî‘-ı ‘ālemi a‘māl-i ḥaseneye irşād kııalar anlar daḥı (9) mümkün oldukça çalışdılar ve ellerinden geldükce dürişdiler münkirler ucından ne kerb ü (10) belā çekdiler ve mu‘annidler elinden ne meşakḳat ve ‘inālar çekdiler ne zaḫmetler çekdiler ki ḥalkı döndüreler (11) bir cemā‘ati güçle cennete göndereler anlar bir ḳavmdür ki anlaruñ vücûdı ‘āleme ni‘metdür (12) ve anlar bir tāyifedür ki sultān-ı nişān ve gedā şûretdür cān ikliminüñ şāhlarıdır (13) ve gönül velāyetinüñ pādişāhlarıdır südde-i ceberrûtun sedeneleridir ve ḥazāin-i (14) melekûtüñ ḥazeneleridir. Hidāyet merkebinüñ fārisleridir ve ‘ināyet meydānınuñ mümārisleridir (15) sîne serfirinüñ serverleridir ve rûḥ-ı ‘askeriyyenüñ mehterle-ridür. Ḥuşûşa içlerinden (16) şol bihterin bihterān-ı ‘ālem ve ḥulāşa-i tāvāyif-i beni ādem şadr-ı evvān-ı nübüvvet ve mühr-i (17) āsumān-ı fütüvvet şāh-ı memālik-i ‘arşa-i melekût ve mäh-ı derecāt-ı ‘ālem-i ceberût. Esrār-ı evvān-ı aḳdes (4)

(1) ve menba‘-ı bihār-ı feyz-i muḳaddes ser-çeşme-i zülāl-i ‘işmet ve ser-defter-i divān-ı devlet ḳuṭb-ı (2) felek-i risālet ve miḥver-i mınṭıka-i celālet ‘imād-ı bünyād-ı eḳālīm-i bālā vü pestî ve ‘umde-i iḳānim-i (3) diyār-ı hestî aṣl-ı uşul-i āferiş ve vāsıta-i ‘ālem-i dāniş ve bîniş merkez-i dāire-i (4) devlet-i dü cihāmı ve dāyire-i merkez-i sa‘ādet ve kāmurānı pişvā-(y)ı aşhāb-ı tevḥîd ve muḳtedā-(y)ı (5) erbāb-ı tecrîd. Mütemmim beyt-i ma‘mûr-ı şerî‘at ve mu‘allim-i riḳk-ı menşûr-ı ṭarîkat sultān-ı serfir-i ḳurbet (6) ve vüşul ve maḥşûş-ı naşş-ı sa‘ādet “ve mā muḥammedün illā resûl muḥāṭab-ı ḥiṭāb-ı ‘ālişān-ı (7) fezekir ve mücāhid-i cihād-ı fermān ḳum fe enzir bürdbār-ı innā senulḳî ‘aleyyen (8) ḥükmü burdār bellig mā ünzile ileyke manşûr-ı nuşret innā kefeynāke’l-müstehzîne (9) ecîr-i ücret “ḳul mā es’elüküm ‘aleyhi min ecrin ve mā ene mine’l-mütekellifin” şehsüvār-ı meydān-ı (10) hidāyet ve şehriyār-ı eyvān-ı ‘ināyet maḥrem-i esrār-ı nihan-ı sübhānî ve muḥîṭ-ı füyûz-ı tecelliyāt-ı (11) raḥmānî kevkeb-i semā-i yakîn ve kûh-ı felek-i temkîn muḳîm-i ḥalvet hane-i ğar. Ma‘din-i ḥilm-i (12) vaḳar feşîḥ-i lisān ve fesîh-i cinān seyyîd-i pesendide ve nûr-ı her dü dide pûşinde-i (13) kisve-i muḥabbet ve nüşende-i şerbet-i meveddet gül-i baĝ-ı şafā ve bülbül-i bûsitān-ı vefā (14) Resûl-i mühezzeb-i sîret ve nebîyyi muṭayyib-i serîret peygāmber-i mazḥār-ı zāt dîn-perver-i (15) muḳaddes-i şifāt hadî-(y)ı ṭarîḳu’s-sabîḳîn ve’l-la ḥikin ve muvazẓıḥ-ı sübüle’l-evvelîn ve’l (16) aḥirîn müstaḥdem-i e‘āzîmü’l-mülük ve’s selāṭîn ve müstetbi‘-i emācîdü’l-umerā-i ve’l ḥavākîn (17) rafi‘-ı elviye-i kelimātu’l-lahü’l-‘ulyā ve vāzî‘-ı eniyyetü’s şerî‘atü’l-ĝarrā şāḥibü’l beyānü’l ḳātî‘ (5) (1) ve’l-beyānü’s-sāṭî‘ vellezine’ṭ-ṭāhir ve’n-nûr-ı’l-bahir seyyidü’l-enbiyā senedü’l-aşfiyā (2) a‘nı seyyidena ve mevlāna muḥammedü’l Muşṭafa şallallāhü ‘aleyhi ve ‘āla ṭayyibîn (3) et-ṭāhirine vet tabi‘îne lehum ecmaîn ila yevmi’l-ḥaşri ve’d-dîn. Sen ol sultān-ı ‘āli (4) şānsın ki kürre-i ‘ālem-i çevgān-ı celālün ḥamında ber-serkeşte-gûye dönmişdür ve sen ol (5) fakîr-i padişāh-ı nişānsın ki nuh felek ḳalbün velāyeti yanında bir ednā gûye dönmişdür (6) muḥaddeb-i felek-i a‘zām muḳḳā‘ar-ı āsitāne-i ḥalvet-gāhuñdan bir nişānedür ve yidi iklimün milket-i ‘imāreti (7) sarāy-ı derûnuña nisbet bir virānedür üç çarḥ-ı mübeccel idrāk-ı ziyāret ḥazîf zāviye-i (8) fakruña her rûz u şeb māyıldür derûn-ı felek mümessil-i na‘l-ı semend berrāḳ-ı seyr ki her leyl ü nehār (9) ḥāmildür āsumān-ı dil-i ‘arş-ı āşıyanun her ḳuṭrında hezār-ı

derecât-ı şems ü menâzil-i kamer vardır (10) ve dâire-i besât kerem-i ihsânunuñ her gûşesinde biñ biñ kevâkib-i nuşret ve nücûm u zafer var (11) sîne-i bî-kinûñ kürsisi içinde merkûz olân sevâkıb-ı şevâbit nübüvvetüñ her biri bir (12) mihr-i cihân-ârâ olup durur ve kuvâd-ı bî-ınâduñ fezâsı arasında tertîb olunan (13) felek-i seyyâre-i fütüvvetüñ her biri ‘arş-ı mu‘allâdan a‘lâ durur. Nısfü’n-nehâr-ı devletüñ (14) tâ ebedî semt-i re’s-i sa‘âdet ve tevfiğden ırlmaz ve ufq-ı haqîkî ‘izzetüñ ‘ale’d-devâm (15) merkez-i ‘âlem-i tahkîk ve ma‘rifetden ayrılmaz. Dâyre-i irtifa‘i celâlüñ felek-i a‘zamdan geçüp durur (16) ve nesr-i tayıri risâletüñ derecât-ı semâdan uçup durur şer‘-i mu‘tahharuñ mütemmim-i hâvî (17) her şeri‘at olup durur ve tarığ-ı münevverüñ rehnümayı her millet ve tarıkat olup durur (6) (1) felek el-bürüc hizmet-i şerifüñ mınţıkasını hezâr ‘ukûd-ı derecât velâ-y-ile biline bağlamışdur (2) ve mu‘addilü’n-nehâr ‘unşur-ı laţifüñ mizâc-ı mu‘tedil bulmağ-çün cihân bağınuñ hevâsını ta‘dîl (3) eylemişdür her kim ki zenb-i mütabi‘atuña teşebbüs kıur elbette re’s-i devlete irişür ve her (4) kim ki dâyre-i şer‘üñi medâr idinür zârûrî zirve-i ‘izzete yetişür sen ol zât-ı ‘âlî (5) menkabetisin ki maşrıq-ı rûhuñ maţla‘-ı bürüc-ı dağâyık-ı yakîn olup durur ve mağrib (6) bedenüñ ‘ayn-ı hamıyye-i hamıyyet-i dîn olup durur müdürât-ı yevmiyye-i ahkâm-ı şeri‘atuñ dâire-i (7) haţt-ı ihtidâl u istivâ olup durur ve aqtâb-ı mücâvir-i eflâk-ı tarıkatuñ muntabık noқта-i (8) ta‘dil ü ihtidâ olup durur. Vücûh u şafahat ruhuñ câmi‘-ı muqantarât-ı âfâk-ı (9) tahkîkât olup durur batınuñ deñi yidi kuvvet-i müderreküñ tut ki gönül göğünde (10) kevâkib seb‘a-i seyyâre durur. Nefs ü kalb ü rûh bir dâire-i madde bâlâ kuţtabü’l erbâ‘adur (11) kavşu’n-nehâr derecât-ı rûz-ı sa‘âdetüñün ihtilâf-ı menâzır-ı nevâzır-ı havass ve inkılâb-ı evzâ‘ (12) ahkâm-ı nefsi bî-kıyâsdan tamâm â‘râz u gâyet meyli vardır ve irtifa‘-ı medâr-ı iftâr-ı (13) cihân-tâb-ı veletteküñ tāsâk-ı ‘arş-ı mecîd ve saţh-ı felek-i muhîte degin bülûğ ve neyli vardır semt-i (14) kablüñ ahşen-i sümût olup durur vaşıyyet-i şeri‘atuñ berre vü bahre irüp durur sür‘at-i (15) seyrüñ şol mertebede idi gâh olurdu bir gicede yedi kat semâvatı geçüp ‘arşa (16) irişdüñ belki demler olurdu ki bir dem de “sümme denâ fetedellâ fekâne kâbe kavseyni (17) ev ednâ” ya yetişirdüñ sen ol hâtem-i nübüvvetisin ki ‘ukûd u ‘akâyîd-i batıla-i tavayif-i ümmî enâmil-i usûl (7) (1) ve kavâ‘id-i ‘azimet-i şerifüñ ile fetğ eyledüñ ve kütüb-i tekâlîf-i enbâ-ı mâ tekdâdümü işarat-ı (2) erkâm-ı

eḳlām şerī‘at-ı münifüñ ile nesh̄ eyledüñ sen ol ‘ālî himmetsin ki baḥr-i (3) ‘ucâc-ı tarîḳ-i himmet-i ‘âliyeñde bir avuc ḡubâr olur ve ebr-i seccâc-ı reşk-i bârân ‘aḡâñ-ıla (4) her dem eşk-bâr olur a‘dâ-i bed sikâllerüñüñ nu‘vetlerinüñ beyânı “feta‘sen (5) lehüm ve edalle a‘mâlehüm” ve evliyâ-i rûşen bâllaruñuñ berâtlarınıñ nişâmı “ve keffere (6) ‘anhüm seyyiatihim ve eşlaḡa bâlehüm” vücûduñ lebnesi-y-ile ḡatm eyledük eyvânı (7) nübüvveti vücûduñ şerefesi-y-ile ref‘ eyledük menâr-ı fütüvveti küffüñ kâffe-i kâniyâta (8) kâfi cûd-ı saḡâvet olup durur ve sâ‘idüñ sâ‘iṣ-i sa‘ate degin müsa‘id-i devlet (9) ve sa‘âvet olup durur vücûduñ cihâna kilid olup durur ve cihân vücûduñ-ıla (10) bedîd olup durur senüñ nuruñ ḡamire-i mâye-i hestidür ve senüñ muḡabbetüñ pirâye-i (11) ḡudâ perestîdür rikâbuñuñ pâyına çarḡ atlas bir ferş olur ḡadrüñ kürsisinüñ (12) bir pâyesi ‘arş olur ilk eyyâm bir esb-i aḡir-geḡüñdür zâviye-i fakr-i tafâḡür ḡühekdür (13) pertev-i zâmîr-i münirüñ meş‘al-i rah-ı ‘âlem olmuşdur. Zıll u livâ-i şer‘uñ penâh-ı benî âdem olmuşdur (14) şubḡ-ı evrâduñ işitdükce raḡşân olur küfre irşâduñ irişecek imân olur (15) ḡurre-i mâh her ay ḡamm-i ebrûñâ beñzer turre-i şâm her şeb şiken mûñna beñzer gül-i ḡoş (16) bûy çarḡ-ı firûze ḡülşensin şembustân-ı cihâna şem‘-i rûşensin iki (17) cihân gencinüñ miftaḡı sensin ve onsekizbiñ ‘âlemüñ mişbâḡı sensin (8) (1) ‘arşuñ rif‘atı şeref-i nüzûlüñ bulmaḡ-ıçün durur ve gerisinüñ vüs‘atı muşḡâf-ı kerimeñe (2) maḡall olmaḡ-ıçündür levḡ-ı mu‘allî rûḡuñ şaḡâyifi içinde bir varaḡ olup durur ve ḡalem-i (3) a‘lâ medâdına med dedi senüñ maddeñden bulup durur ḡaḡâyıḡuñ ḡadayıḡ ḡatında (4) riyâz-ı cinân bir kim mürḡ-i zâr olur ve faẓluñ ḡülistâm içinde her bir melâike-i kirâm (5) bir ednâ mürḡ-zâr olur behişt-i berîn elḡâfuñuñ nefahâtı kısmından bir eşerdür ve duzaḡ (6) sözin ‘âşıḡlaruñuñ sîneleri tenevvürinden pür şererdür keyvân-ı saḡf-ı a‘lâ-yı küñbet-i (7) gerdân üstinden pâsbân-ı ḡârım-ı sarây-ı devletüñ olup durur bercîs-i minber (8) taḡdîs heft-pâye-i âsumân üzerinden ḡaḡib-i ḡuḡı-yi midḡatuñ olup durur behrâm-ı ḡavî (9) intikâm-ı şer‘üñ ‘aduvlarına muḡârebe itmek-çün bir tîg-rân ve çâbuk süvâr olup durur âfitâb-ı (10) ‘âlem-tâb şol güler yüz ki teşebbüh itdüḡi-çün aḡâlim-i seb‘a-i eflâke şehriyâr olup durur (11) zühre-i mâh-çehre risâletüñ ḡülistanınıñ bir muḡrib-i ḡûb manzârındur ve tîr-i vâfi tedbîr-i (12) celâletüñ divânınıñ destûr şâḡib-i defteridür ḡamer-i zerrin cevher-i na‘l-i rikâb-ı (13) şebdîz burâḡ-ı ‘âlişanuñdur ve keḡlebi

sevâbit şaḥife-i nişân sa'âdetüñde irtelere degin (14) zer-efşânuñdur tınnını münkâr-ı heybetüñdür 'avvâ şanâc nevbetüñdür cebbâruñ bilinde (15) seyfi turup mecbûr-ı 'azmüñ olmuşdur ve hevâ elinde bir ḥayye(y)i tutup müteḥayyir 'azimetüñ olmuşdur (16) kelb-i ekber dün ü gün ḥâris-i âsitânuñdur ve decâce-i 'ulyâ-yı semāvât bir mürğ-i ḥanuñdur (17) seffne-i felek medhüñ kaşâyidi-içün bir altun varaklarla tezḥîb olunmuş dîvânuñdur (9) (1) ve şol zât-ı kürsi didükleri ḥod bir kemter ḥarem-i ḥarîm sâḥa-i eyvânuñdur. Ne bâtü'l-na's (2) bunca nâz-ile saña ḥizmet beğendürmeg-içün her gice sarây-ı semâda düzinüp tonanur (3) ve iklîl-i şimâli ḥod başında tâc-ıla eline bir kaş'a alup ni'metüñ ḥânına şeb ü rûz (4) ṭolanur. Mümessik-i 'inân bir elinde savtı ve bir elinde 'inânı ḥizmetüñe muntazır olup durur ve dîn (5) düşmenlerinüñ başını re's-i ḡul gibi ber-savûş elinde tutup öniñce yürür dolḡın bir ḥayvân-ı (6) baḥrıdur ki saña muḥabbeti ucundan nev'-i insânı hep sever ve merâ-ı müselesile ḥod saña âşık (7) olduḡı-çün müddetler olmuşdur ki er yüzünü görmez göz cemâlüñ şevḡına rakş-ı şahn-ı semâda (8) rakş urur çatı saña ta'zîm içün felekde diz çöküp oturur keffü'l ḥaşîb dâyre-i (9) nişf-ı nehârda elin götürüp ḥazretüñe du'â kılar. Dâyima remḥuñ semâk-ı râmîḥ elinde ve kılıcuñ (10) 'arşda âşılur nehr-i felek ṭolanu ṭolanu câmi'lerüñ öñinde akip turur ve nesr-i fâyir nücûmı (11) saña şayd itmek-çün semâya kalkıp durur sa'âdet göginde cephe-i murâduñ her dem güşâdedür (12) ve kâse-i çarḥ-ı felek ḥavzuñ sâkîleri elinde bir bâdedür nesr-i vâki' saḡf-ı 'illiyün 'ikâb-ı 'ilm-i (13) 'âlem penâḥ şeri'atuñdur ve şems-i sâti' çarḥ-ı nilgûn-ı şemse sayîbân-ı bâr-gâh-ı tariḡḡıyyetüñdür (14) feres-i ekber felek-i a'lâ bir esb-i muḡaddem leşker-i guzât-ı cihâncûlaruñdur ki dâyim dâr-ı ḥarb ellerine (15) uşar ve neyyîr-i aḡmer-i künbed mînâ bir la'i-i güşvâre-i binâ güş u devrân mehrûlaruñdur ki (16) tâbı ḡalb-i 'aḡreb üzerine düşer her necm-i şâḡîb şeb-i ḥalvet-gâhuñ-çün bir şem'-i münevver kılinur ve süreyya bâḡ-ı temâşâ-gâhuñda bir 'unḡûd olup şalınur feleḡüñ her ne ḡadar sa'dı çoḡ-isa senüñ sa'âdetüñe irmez (10) (1) ve ḡamer-i ḡaddü's-sucûdda daḡı olursa çâre yoḡdur saña beñzemez şol şâḡîb-i devletsin ki ḡamel-i (2) ḡâmil-i envâr-ı bahar ṭal'atuñ olup durur da'vetüñ heyâkili gerdem-i cevzâya ḡâmil olup durur (3) sertân-ı dil ü cândan ḥizmetüñe mâyîl olup durur esed-i ḡükm-i saṭvetüñ meḡâbeti-y-ile beniyye-i eflâke (4) girmiş-iken yine turmayup ḡaçar ve 'azra siyâset-i şeri'atuñ

berekâtı-y-ıla müddetlerdür ki gönüller şahrasında (5) yalñuz gezer mizân-ı ‘adlûñ- için kurulmuş bir terâzüdür yirinde ve ‘akrebûñ nîş zehr-i âlûdı (6) her dem düşmenlerûñ cigerinde kıavs bir râmîdür ki her dem yayını çeküp a‘dañı hedef-i tîr ider vücûdı (7) bir cercidür ki ‘adlûñe şıgıñup dâyim esed dâiresinde yir ider delü bir sâkib-i mâdur (8) dur ki nehr-i cûduñdan cihâna feyz için rahmet şuyunu yağdurur ve hût bir hayvân-ı (9) lâ yemûtdur ki yemm-i himmetûñde emn-ile zamânlar geçürmişdür ki seyâhât idüp tırur (10) âsumân-ı âsitâne-i hizmetûñde bil bükmekden pûştî tamâm ham olmuşdur ve zemîn-i firkatûñ (11) derd-ile ağlamakdan çeşminden çeşmeler pürnem olmuşdur henüz madde-(y)i âdem rûy-ı zemîn (12) üzerinde müteferriķ ve üftâde idi ki senûñ şûret-i muķaddesûñ dest-i rûhü’l-ķudsde (13) ‘add u âmâde idi henüz mürġ-i bülbül sarây-ı cân ve hezâr-ı destân tûñi-(y)i revân kafes-i beden (14) benî âdeme düşmemiş idi ve henüz ķalib-i halife-i hâķî şunûf-ı nezâret ü pâķi ile (15) ârâste ve müzeyyen olmamışdı ki râyet-i perçem hidâyetûñ ‘arşa-(y)ı vücûdda peydâ olmuşdı (16) ve sancaķ-ı leşker risâletûñ velâyeti hestîde hüveydâ olmuşdı henüz şûret (17) “innallâhe ta‘âlâ haleķa âdeme ‘âlâ şûretihi” elvâh-ı fıtrat-ı zuhûrda naķş olmamışdı (11) (1) ve henüz şûrete inni câ‘ilün fi’l-arz-ı halife sâmi‘-ı evfâc-ı evvâh-ı melâikeye yetişmemiş idi (2) ki âvâze-(y)i ‘azamet ve celâlûñ cihânı tutmuş-ıdı ve debdebe-(y)i ebhatt-ü kemâlûñ (3) ‘âlemi kılmış idi henüz Nuħ (a.s.) gemisi tahtasını yonardı ki senûñ bârân-ı luţf u in‘amuñ (4) üstine yağardı şol vaķtde ki İbrahim (a.s.) mancınķ ile oda irişdi senûñ ruħuñuñ (5) himmeti ol demde aña yetişdi şol vaķt ki Musa (a.s.) tırmayup adını hücre sinûñ (6) ķapısını ķaçardı senûñ cânûñ canânla halvet hâne-(y)i ķudsde şoħbet iderdı (7) ve gerçi ‘İsâ (a.s.) dördinci feleke çıķup melâike arasında şadr-nişîn olup dururdı (8) ammâ senûñ rûħuñ her demde rûħ ķuds ile ‘arş élinde hem nişîn olup durur (9) Âdem (a.s.) halifetullâh ki mescûd-ı küll-i melik idi âdemî ki hâķ-ı pâyı sürme-i dîde-i felek (10) idi dâyima ruħınuñ hużûrı zemzeme-(y)i tesbih-i Muhammedî ile idi ve her demde (11) derûnınuñ nûrı eşi‘a-i cemâl-i Aħmed ile idi Yûnus’a hut ķarnında enîs olan (12) zıķrı idi ve Yûsuf’a çâh içinde celîs olan anuñ fikri idi Halîlûñ hulleti (13) ve şafâsı anuñ şevķine idi ve Ya‘ķu’buñ ķurbeti ve bekâsı anuñ ‘aşķına idi Süleymânûñ (14) ‘âlemde şâhlık itdüģi anuñ rûħâniyyeti kuvvet-y-ile idi ve ‘İsâ ihyâ-(y)ı emvât kılduģı (15) anuñ rûħu ma‘uneti-y-ile idi ol bir rûħ-ı külli-

y-idi ki cemî'-ı ervâh-ı enbiyânuñ cüz'ıyyâtı (16) idi ve ol bir nefsi küllî-y-idi ki cemî'-ı nüfus u küll anuñ te'âyyünâtı idi karn-ı âdem-i şafiden (17) ta devr-i hâtem-i vefiyye gelince her 'ahd ü zamânda ve her vaqt ü âvânda ki enbiyây-ı mürselin ki (12) (1) gelüp risâlet kâdemî-y-ile da'vet besâtına başladılar ve tevfiķ berâtı-y-ıla cihân halkına (2) irşâd kıldılar cemî'si mükâşefelerinde Hakk'a vâsiṭa anuñ rûḥ u şerîfini bulmuşlar-ıdı (3) ve cümlesi aña nuşret ve mütâbi'at için 'ahd ü peymân itmişler-ıdı ve iz eḥazzellâhu (4) mişâga'n nebiyyine limâ eyyeteküm min kitâbin ve hikmetin sümme câeküm rasûlün muşaddıķun limâ me'aküm (5) letü'minunne bihi vele tensurnehu kâle ekrartüm ve eḥazztüm 'alâ zâlikum işri kâlû ekrarna (6) kâle feşhedü ve ene me'akum mine's-şâhidine ol ḥazretüñ neşr-i fezâyili ve (7) zıkr-i şemâyili ile dâyima raṭbü'l-lisânlar ıdı ve ol cenâbuñ ḥuluş-ı muḥabbeti ve şafâ-(y)ı (8) müveddeti ile bir vaqt tayyibü'l-cinânlar ıdı cemî'-ı büṭün-ı kütüb-i âsumâni ve metûn-ı şuḥuf-ı (9) rabbânî anuñ şutûr-ı mekârim-i nuşret ve meḥâsin şıfatı-y-ıla ârâste ve müzeyyen olup ṭurur (10) ve cümle resâil-i aḥbâr-ı rüzigâr ve aḥyâr her diyârda anuñ aḥbâr-ı şıdk-ı nübüvveti (11) ve ḥakîkât-ı risâleti muḥarrir ve mu'ayyen olup ṭurur her tâife anuñ risâletine mu'temeddür (12) ve her millet anuñ rûḥ-ı şerifinden müstemiddür ḡâyeti şol münkir olân erbâb-ı dalâlet (13) ve tuḡyân ve 'inâd eyleyen aşḥâb-ı küfr ü 'işyân henüz ol zât-ı muṭahhar vücûda (14) gelmemişdür gelecekdür dirler bunca mu'cizât-ile Mekke'de zâhir olânı ol degül şanurlar (15) ammâ şunlar ki ol aşırda 'ulemâ-(y)ı i'lâm-ıdı ve efâzıl-ı ikrâm ıdı aşḥâb-ı cidd ü ictihâd-ıdı (16) ve erbâb-ı ma'rifet ve sadât ıdı henüz ol ḥazretüñ şubḥ-ı be'îşeti ṭulû' itmedin ve (17) henüz ol cenâbuñ kevkeb-i şeri'atı suṭû' itmedin ol server-i 'âlemüñ nübüvvetinüñ ḥakîkâtine (13) (1) i'tirâf iderlerdi ba'zısı şûretde görmedin uymuş-ıdı ve ba'zısı göricek (2) hâtem-i nübüvvet olsa gerek dimişdi henüz teklif-i mu'âķıd-ı mübâyı'âtını te'kîd itmişler-ıdı (3) ve henüz da'vet itmedin kava'id-i müşâyi'âtını teşyîd itmişler-ıdı ve şunlar ki evzâ'-ı (4) kevakibe nazarları var-ıdı ve şunlar ki aḥkâm-ı nücûmdan ḥaberleri var-ıdı ol fende (5) mahâretleri var-ıdı ve ol 'ilimde celâletleri var-ıdı cemî'si bu emirde ittifâķ itmişler-ıdı (6) ve cümlesi bu każiyyede itbâķ itmişler-ıdı ki elbette ketb-i aḥkâmuñ iḫtizâsı ve 'ilm-i (7) nücûmuñ muḫtezâsı oldur ki ol tali'de ki ol şâḥib-i kur'ânı cihân-ı mevlûd oldı (8) ve ol yılda ki ol mefḥâr-ı ins ü cân mevcûd oldı elbette

ol dîn ulusu ketm-i ‘ademden (9) zâhir olup vücûda gelse gerek ve bir gâyet büyük peygamber ana rahminden toğuban (10) sücûda gelse gerek cihânı anuñ da‘veti ıtsa gerek ve ‘âlemi anuñ dîni ihâta (11) itse gerek şarğa ve ğarba anuñ ümmeti irişse gerek ve cemî‘-ı aqtâr arzâ şeri‘atı (12) yetişse gerek hâtem-i enbiyâ olsa gerek ve ser defter-i aşfiyâ olsa gerek dirler-idi (13) fi’l-cümle şunlar ki ol qarnuñ fazlâsı idi ve ol devrûñ ‘urefası-y-ıdı gerek (14) aşhâb-ı keşf gerek aşhâb-ı tencim gerek erbâb-ı kehânet gerek erbâb-ı ta‘zîm (15) hiç tereddüt ve ıztırâb ve hiç şekk ve irtiyâbları yoğ-idi ki ol qarında çat‘î bir (16) şâhib-kırân-ı a‘zam vücûda gelür ve ol ‘aşırda hükmî bir ‘unşur-ı laţif-i mu‘azzam (17) velâdet bulur ol devirde elbette bir şâhib-i devrân belürür ve ol zamânda (14) (1) lâzimedür bir yegâne-(y)i zamân zuhur bulur tevfiķ ufukından elbette bir şems-i sa‘âdet tâli‘ olur (2) ve hidâyet göğinde lâ-büdd bir niçe siyâdet lâmi‘ olur.

EBYÂT

Sen olduñ âfitâb-ı burc-ı imân (3) meh-i eflâk fazl u ebr ü ihşân vücûduñdur çerâğ-ı çeşm-i bîniş-i kilid-i fetḥ-i bâb-ı âferiniş (4) ruķûm-ı âmuḡ-ı sırr-ı lâyezâlî cihân-efrûz iklim-i ma‘âlî la‘mürûñ tâc-ı fark-ı meşk bâruñ (5) elem-neşrah-ı ırâz-ı rüzigârûñ ‘alet taḥkîk-i tâc-ı serverânsın ‘ale-l-ḥaḳḳ-ı hâce-i peygamberânsın (6) sen ol misk-i ezfersin şol vaḳtten beri ki nâfe-i zât-ı şerîfüñ nâf-ı ‘abd-ı menâfdan (7) vücûd bulup zâhir oldu ve sen ol ḥurşîd-i enversin ol demden berü ki tal‘at-ı şûret-i (8) laţifüñ matla‘ benî hâşimden ṭulû‘ idüp bâhir oldu. Meşâm-ı dil ü cân-ı sâkinân-ı bisât-ı (9) hâmun ve ḥayâşim-i ‘aḳl u revân-ı kâṭınân-ı künbed-i gerdun revâyiḥ-i dil-i âsâ ve fevâyiḥ-i (10) cân-ı fezâñdan ‘arḳ-ı nübüvvet ve nefḥa-(y)ı fütüvvet tenessüm idüp hoş-bûy u mu‘atṭar olurlar (11) ve başâir-i eşhâb-ı mükâşefât ve müşâhedât ve serâir-i erbâb-ı halevâtü mücâhedât-ı (12) işreḳât-ı tecelliyât-ı rahmâniyye ve iza‘at-ı me‘ârif-i rûḥâniyyetüñden şu‘le-i vefâ ve (13) şa‘şa‘a-i şafâ-y-ıla her vaḳt müstezî ve münevver olurlar sen ol mevlûd-ı meymûnü’z-zât (14) sen ol mevcûd u şerîfü’ş şifâtsın ki mebde-i tekvinden berü ki kûy-ı vücûdât-ı (15) mükevvenât-ı sırr-ı kem-dân-ı ḥam şavlecân-ı ḳudret olmuşdur ve ‘arşa-(y)ı meydân-ı mümkinât cevelânuña (16) şeh-süvâr-ı ḥikmet olmuşdur şol demden berü ki mürebbiyân-ı ḳaza ve ḳader ve mürettebân-ı ḳavî ve ḳadr-ı (17) etfâl maşnû‘atı kehvâre-(y)i ḥalḳ ve emr içinde sarâyı

leyâlî ve eyyâmda terbiyet idüp beslerler (15) (1) vecd ol keşide-kân takâvim-i ğaybî ve erkâm-ı nihâde-gân-ı zeyecât-ı lâribî zâyice-i (2) tavâli-i mevâlid nâmı şafahât şubh u şâm üzerine işbât idüp çizerler. Senüñ gibi bir mevlûduñ (3) hüsn-i tâbi-i-ı ola vâki' olmamışdur ve senüñ gibi bir ferzend ki letâfet nesli ola (4) ve taharet aşlı olâ tayyib-i tıynetî olâ ve şafa-(y)ı nebiyeti olâ 'uluvvî nisbeti ola ve sümüvv-i hasbî (5) ola ve şeyme-i 'ademden feza-(y)ı vücûda kadem başmamışdur şol zamândan berü ki hâmile-(y)i (6) ruzigâr her leyl ü nehâr tevvamân-ı rûz u şebi toğurur dest-i takdîr senüñ gibi bir (7) mübârek kademi tabi'at kâbilesinüñ eline şunmamışdur. Sen neseb yüzinden rişte-(y)i (8) âdemiyân ortasında bir yig dâne dürr-i yetimsin ve sen hesab cihetinden zümre-i (9) kümmel-i 'âlemiyân arasında müsteħağ hezâr-ı tebcîl ve ta'zîmsin sen ol sa'âdet şî'ârsın (10) ki talâyi-i subh u sa'âdet velâdetüñ eşâb-ı zülâm-ı zulmi ve ruğyân-ı çehre-(y)i zamândan mahv idüp (11) izâlet itdi ve sen ol sa'âdet-i dışârsın ki tebâşîr-i zuhur-ı âfitâb siyâdetüñ envâr-ı (12) 'adl-i ihyânı sâhat-i cihâna neşridüp işâ'at itdi sen şol şâhib-i (13) devletsin ki her kim ki senüñ şeri'atuñ rûknine i'timâd idüp tura devlet anuñ ve (14) her kim senüñ muhâlefetüñ besâtını tayy idüp dura 'izzet anuñ her kim ki sünnetüñe mütâba'at ider (15) rûz-ı kıyâmetde sa'id olur ve her kim ki emrûñe mu'aneded ider sa'âdetden ba'id olur her (16) dilde kim hevân olmaya bir şahre-(y)i şammâ olur ve her ser ki pâyüñde ğaltân olmaya pâ olur (17) sen ol Muhammed-i Kureyşî'sin ki Mekke'de toğup cümle-(y)i besât-ı zemîni ve cemî-i sâha-(y)ı arzını (16) (1) muqaddem-i hümayûnuñ-ıla münevver itdüñ ve sen ol Ahmed-i 'Arabîsin ki Hicâz vilâyetinde büyüyüp (2) zülâl-i hidâyet ve säye-(y)i inâyetüñ muğârîk-ı sâkinân-ı şark u ğarb üzerine birağduñ sen (3) ol 'âli himmetsin ki eltâf-ı hulûk u kerimüñle halk-ı 'âleme rahmet eyleyüp 'arşa-(y)ı 'Araşât'da (4) cemî'isine şefâ'at idüp intizârdan kırtarsân gerek ve sen ol şerîf ol şerif-i menkabetisin (5) ki makâm-ı mahmûd mertebesinde kevser-i lütfuñ-ıla ümmetüñi konuklayup gendü ved-i kerimünle kadeh kadeh (6) şarâb-ı tahûr olmuş dursañ gerek sen bir dürr-(y)i ğâliyesin ki bir zerre kadar şevk-i inâretüñ (7) ile âşdâk-ı bihâr-ı 'ulûm ve me'ârif-i ledünniyyeden niçe biñ kizbüñ derr-i girân bahâ lâylı olur (8) ve sen bir zühre-(y)i 'âliyyesin ki bir nefesde bulunan nefehâtuñ-ıla riyâz-ı gülzâr-ı nûket ve letâyif-i (9) denîyyede hezârân hezâr-i ezhâr-ı behçet-efzâ fayîh olur. 'Âlemde her nuruñ işrâk ve

ziyâsı (10) nûr-ı mühayyân-iledür ve cihânda her rûhuñ şevk ve şafâsı levâmî-ı hümeyyân-iledür kâmet-i (11) bâ kıymetüñ risâlet gülistânında bir serv-i revân olup durur yâhud bir elf-i iqbâldür ki (12) miyâne-(y)i cân u revânda gün bigi ‘ıyân olup durur dâire-i nûn-ı dîn-i mübeyyînüñ maḥmî-idür (13) ehl-i imânuñ ve halka-(y)ı mim-i müy-ı miyyinün melcâ-idür mü-minânüñ ruḥsarı ḥurşid-i (14) cihân aranuñ senüñ katuñda ne yüzi var ki nümûdâr-ı ‘arızuñ olabile ve bedr-i (15) tamâm gitdi nümânüñ meclis ḥüsnuñde ne zühresi var ki bir zerre kadar mu‘ârizuñ olâ (16) bile ‘araḫ-ı hoş bûyuña kaçan öykinebilür misk ü anber ki andan dimâğ ve bundan (17) cân-ı mu‘aṭṭar turre-(y)i muṭarraḫ-ı ḥablü’l metin ḥavaşş u ‘avâm olur her kim ki bir kıl kadarı (17) (1) senden yüz çevirür dâhil-i zümre-(y)i evliyân kâle ni‘am olur çeşmüñ çeşme-(y)i teyakḫuz (2) ve intibâhdur ve şadruñ “müntakış naḫş-ı efemen şeraha Allâhü”dür. Hâḫ-i derûñ menzilüñe ehl-i şafâ (3) olur ve bir kılıñ kıymetine iki cihân nîm bahâ olur senüñ şer‘ünüñ mertebesi dil-i ‘arş olup durur (4) ve senüñ tufeylüñ hem ‘arş ve hem ferş olup durur her milk-i rikâb-ı risâletüñ öñince (5) râh-ı bûy olur meydân-ı felek ‘arşa-(y)ı celâletüñde nîm kûy olur senüñ nûruñuñ (6) zuhuru aşıl uşûl ü kâyinât olup ṭurur ve senüñ rûhuñuñ naḫş-ı ile şahâif-i (7) mümkünât ṭolup durur bu araḫ-ı ziyâ-(y)ı vücûduñdan zâhir olup ṭurur ‘arş u kürsi (8) ve levḫ-i kalem ve şems ü kamer şevâriḫ-ı bahâ-(y)ı kerem-i vücûduñdan bâhir olup ṭurur onsekizbiñ (9) ‘âlem içinde her ne ki var âdem bu nev‘ içinde ebû lâ şebâḫ oldı-y-ısa sen (10) ebû lâ revâhsın ol sebeb ni‘met-i teklîf oldı-y-ısa sen vasıta-(y)ı necâhsın (11) senüñ tenüñ cevheridür her cânlar virecek cânüñ ve senüñ na‘tuñ ni‘metüñ (12) ayinesidür her gönülller olıcaḫ revânüñ her ser ki ḥâk-i pâyüñe yüz sürer perver olur (13) ve her pây ki rikâb-ı şerîfüñ öñince yürise sefer olur dil-i mübâreküñ mâ kezebü’l-fevâddür ve (14) dide-(y)i luṭfuñ dîde bânı inne rabbeke li-be’l-mirşâd dur enmile-i ‘âliyeñ bisâtı (15) sipihr içinde kemen güşâ-yı cirm-i kamer olur ve ḥadeḫa-(y)ı şerîfüñ meydân-ı mâh-ı mihr arasında (16) ‘işmet nümâ-(y)ı mezak-el başâr olur sen sultân-ı memâlik-i dînsin sen (17) tuḡrâ-(y)ı şahîfe-(y)i yakînsin sen şâhib-i dil lâ yenâmü kalbisin sen (18) (1) mihmân-ı ebyet-i ‘indî Rabbîsin sen ve ilâ velâyet-i şecâ‘atsın sen haziyye-i yebdâ-i (2) şefâ‘atsın sen ol mâh-ı ṭal‘atsın ki her vaḫt ki ref‘ olına ḥicâb niḫâb-ı çîn (3) elüñde bir ḥaṭṭ-ı ḥafa-y-ıla oḫınur ki innî rasûlü rabbi’l-‘âlemin her kılûn lisân-ı

hâl-ile (4) okur tekrâr ene ed'uküm ile'l 'azîzi'l-ğaffâr çün Hâk'dan saña ihdâ (5) olındı hediyye-i hidâyet ü irşâd her kavme hitâbuñ oldı feya kavmi't-teb'ûnî (6) ihdikum sebile'r-reşâd şol kavim ki t̄aife-(y)i Hâk' a oldı mülhâk kâlu elân (7) ci'te bi'l-hâkki şol t̄aife ki işleri 'inâd idi ve hulf kâlû kulûbena ğulf (8) pes gâh buyurduñ ki beşâret illâ ibâdallâhi'l-muħlesîne inne raħmetallâhi ħarîbü'n (9) mine'l-muħsinin ve gâh okıduñ ki 'ibret illâ ğafele-i nâs inne leke fi'l ħayâti en tegûle (10) lâ misâs sen bir kâfile-(y)i sâlâr-ı bâdiye-i hidâyetsin ki Ķur'ân senüñ delîlüñ olup durur (11) ve sen bir sâkî-i bâkî bâdiye-i 'inâyetsin ki imân senüñ selsebilüñ olup turur. Şada-(y)ı (12) kevs-i çeşm-i siyâdetüñ kad cæküm mine'l-lâhi nûrûn ve kitabü'n-mübînün ve nida-(y)ı ħurus (13) seher-i sa'âdetüñ ve innehu le-tenzîlü rabbü'l-âlemin. Ref'-ı 'inâ-i 'avnüñ-çün Hâk'dan olup (14) turur fas bir şabran cemîlen ve def'-i mu'ânidin şeri'atüñ için taħfif-i müennid (15) olup turur ve mehhil hüm ħalilen rûyuñuñ vaşında Yûsuf'ı eşbâh ve innâ ebleh (16) ħaber-i şahîhdür ve ħûyuñuñ na'tında inneke le'ala-ħulugın 'azim. Naşş-ı sarihdür şeri'atüñüñ (17) mü'minüñ beyânı levkâne Musa ħayyen mâ vesî'a ilâ-ittiba'ı ve tarîkatüñüñ şümûlinüñ (19) (1) bürhânı izm ü men döne taħle-i levâi saltanatuñ ħudretinüñ şâni-içün levlâk oldı (2) tâc u külâh saŗvetüñüñ heybetinüñ nişâni-çün ümirtü en eħalle'n-nâsi ħatta yekulü la ilâhe (3) illâllah devletüñ sancagıñuñ imâreti livâü'l-ħamd yevme'l ħıymeti beyiddi ve 'izzetüñ (4) ħaşmetüñ 'alâmeti evvel mâhalekallâhü nûrı belâğat-ı kelâmuña işâret ider a'tıyyet-i (5) cevâmi'ü'l-kelâm-ı ħaber 'azamet-i celâlüne dalâlet ider nuşret-i bir-ra'bi miret-i şehrin gâh şûretüñden (6) ħaber virür inne mâ ene beşerun mişlüküm ve gâh ħâkîkatüñi taħkîk ħıur innâ leste kâhidiküm (7) rûy-ı mûyîña ħasem-içün "ve'd-duhâ ve'l leyli izâ secâ" ve beşâret-i envâ'-i na'im-içün "vele sevfe (8) yu'tıke rabbuke feterdâ" tesbiħde delîl müdâvemetüne ve sebbiha leylen tavîlan (9) ve teheccüdde mücâhedeñ-içün tenzîl ħumi'l-leyle illâ ħalilen Hâk' ħatında mertebeñi (10) beyân itmek-içün "mâ vedde ake rabbüke vema ħalâ" ve rûz-ı âħiretde sa'âdetüñi 'ıyân itmek-içün (11) "vele'l-âħiretü ħayrû'l-leke mine'l-ülâ" meşâkķ-ı da'vetüñe tesellî-içün gâh gelür ki "le 'ümrike (12) innehüm lefi sekretihim ya'mehûne" ve gâh oħınur ki "ve leħad na'lemü inneke yedigu şadrüke (13) bima yeħûlune" ħadd-i ħavz-ı cihân muraduñ-çün "innâ a'tayna kel-kevşer" ve redd-i ħavz (14) düşmez merdûduñ için "inne şâni eke hüvel ebter"

mazhar-ı nükte-(y)i inzâl-i lügata belîgâ-i lisânuñ (15) “fe innemâ yessernâhü bilisânike litübe’sşîre bihi’l-müttakîn” ve muda-(y)i şu‘le-i çerâğ-ı sa‘âdet-i ‘âli şânuñ (16) “velâkim rasûlallâhi ve hâteme’n-nebiyyin” cûd-ı minhâke taqva-çün dinilür ki “enfîk velâ taḥṣa (17) menzi’l ‘arşü’l aḳlâl” ve şeri‘at-ı cihân-ârâñuñ temessebesi-içün gelür ki “ya iyyühe’n-nebiyyî (20) (1) ḥırrizi’l-mü‘minine ‘ale’l kıtâli” şefa‘atüñ-içün âyeti metîn “‘asâ en yeb‘aseke rabbüke (2) makâmen mahmûden” ve fetḥüñ-içün naşş-ı mübîn “innâ fetahñâleke fethan mübinan innallâhe (3) vemelâ iketihi yüsallüne ‘ale’n-nebiyyi yâ eyyühellezîne âmenü sâllü ‘aleyhi ve sellimü teslîmen âllâhümme (4) salli ‘alâ muḥammedi’n-nebiyyi’l ümmî ve ‘alâ âlihi’l kirâm ve aşḥâbehü’l ‘ıẓâm.

NA‘TÜ’L-‘AŞARETÜ’L-MÜBEŞŞERE:

(5) Ḥuşuşa içlerinden şol ‘aşere-i mübeşşere bu ervâḫı muṭahhara ki her biri şeri‘at bustânınuñ (6) bir gül-i ra‘nâsı ve tarîkat gülistânınuñ bir bülbül-i gûyâsı gönül bağınuñ bir serv-ı dilârası (7) ve cân meclisinüñ bir maḥbûb-ı zibâsı şafâ fezâsınuñ nuri ve vefa ravzasınuñ (8) nevri sa‘âdet ‘aynınuñ ḳurresi ve siyâdet vechinüñ ḡurresi hidâyet leşkerinüñ (9) dilâveri ve ‘inâyet bahırınıñ şinâveri tevḥid leccesinüñ ḡavşı ve mâlikü’l-milk (10) ḥareminüñ ḫaşı olmışlardı.

NA‘TÜ’L-ḤULEFÂ’L ERBA‘A:

Ḥuşuşâ (11) aralarında şol cehâr-ı yâr-ı şâdiḳ ve çehâr-ı refîḳ-i muvâfiḳ ki her biri cân vilâyetinüñ (12) bir ulu şâhidi ve gönül iliminüñ bir büyük pâdişâhı idi. Şeri‘at sarâyınıñ muḥkem (13) ḫârisleri-y-idi ve tarîkat ḫizmetinüñ tamâm mümârisleri-y-idi umûr u dîniyyede her biri (14) sa‘y itmişlerdür ve siyâsât-ı şer‘iyyede her birisi ne zahmetler çekmişlerdür ve ḫilâfet (15) emrinde ne ihtimâmlar itmişlerdür ve tenfîz-i aḫkâmıda ne iḳdâmlar itmişlerdür ḳavâ‘id-i (16) şer‘-i kerîmi gökçek temhîd eylediler ve mebâni-(y)i dîn ḳavimi tamâm-ı teşyîd eylediler i‘lâm-ı (17) sünneti ḫoş a‘lâ idüp def‘ eylediler ve aşḥâb-ı bid‘atı muḥkem ḳahr eyleyüp def‘ eylediler (21) (1) dîn-i islâma laṭif nizâm virdiler ve ümmet-i Muḥammed’e ‘aleyhi’s-selâtu ve’s-selâm ḫoş (2) nizâm virdiler birisi mudayyıkı ve şâḫibi idi ve cem‘-ı umûrında muşâḫib idi bir vaḳâr-ı (3) pür-edep idi Ebû Bekr-i künniyet ü şiddîḳ laḳab-idi. Ḥaḳ tebâreke ve ta‘âlâ andan râzi ola (4) cennetde daḫı ḫazret-i Peyḡamber civârında câ bula ve birisi emîni ve Muḥammedî ve bâb-ı müşâverede (5) müstenîdi idi cem‘-ı ḫaşâyili pâk ü

mühezzeb idi. 'Ömer nām ve Fāruḡ mütelaḡḡib-idi. (6) Ḥaḡ tebāreke ve ta'ālā dīn emrinde sa'yine göre müsevviyāt ide ve ḥilāfetde cehdī (7) muḡabelesinde āḥiretde ref'-i derecāt ide ve birisi ḥuteni olup ḥizmetinde ṡururdu. (8) Dāyimā ḥayāsından melāike utanurdu kātib ü ḥayy ü camī-ı Ḳur'ān idi laḡabı Zī'n-nureyn (9) adı 'Osmān-ıdı Ḥaḡ ta'ālā anı cennetde tecelliyāt-ı kelāmiyyesi-y-ile enīs ide ve her demde (10) rûḥına ervāḡ-ı ḥurûf-ı Ḳur'aniyye-i celīs ide ve birisi daḡı ḥateni uḡuvvet-i me'bey idi. (11) Gendü 'ilmüñ medinesi ol bâbı-y-ıdı ser zıkr ü evliyā idü ebu'l-Ḥasan 'Aliyi'l Murtaza idi (12) Ḥaḡ tebāreke ve ta'ālā anı kıyāmetde aşfiyā şaffinüñ 'ālem-i deminde server ü evliyā leşkerinüñ (13) ḡalb-gāḡında mehter idüp cemī'-ı kümmel'i mükāşifin öñlerince cennete pişvā ve delīl (14) ve cümle evliyā-(y)ı müteḡaddimīn ve müteahḡirin ḡavz u rasulden sāḡi-(y)i selsebīl ola ve (15) ḡuşûşān āl'-i Rasul içinden şol iki ḡurret-i 'aynı ve ol iki 'ameyyeni mükerremini radiyallāḡü (16) 'anhüm ve erzahüm vec'al fi ā'lā ḡurefi'l cināni mişvāḡüm fi'l cümle hezārān-ı hezār (17) şunûf-ı salevāt-ı şāniyāt ve ulûf-ı taḡiyyāt-ı nāmiyāt ve zākiyāt ki ekser min yu'adü (22) (1) ve yuḡsa ve evferü min en yecidü ve yestāḡşi ola ol seyyid-i enām ol resûl-i ḡaş u 'ām (2) ol zill-ı alih ve ol şerī'at penāḡ ol şāḡ ve ol māḡ ol şāḡib-i devlet ve cāḡ (3) ya'nī Muḡammedü-resulullah ḡazretlerinüñ rûḡ u muḡahḡārına ve revān-ı münevverine nişār olındukdan (4) şoñra cemī'-ı ālīnüñ aşḡabınüñ ervāḡ-ı şerīfelerine vāşil ve mütevāşil ola ki cemī'ısı levāmi'-i (5) çerāḡ-ı ḡaḡīḡat seyyidü'l-mürselinden muḡtebeslerdür ve cümlesi şu'āşī'-i şû'le-(y)i şerī'at (6) ḡātemü'n-nebiyyinden mültemeslerdür muḡaḡḡat-ı daḡāyıḡ-ı aḡvāl-i nebeviyyedür ve müdeḡḡikān-ı ḡaḡāyıḡ-ı (7) kelimāt-ı muştafuyyedür mü'essesān-ı uşûl-ı ḡavā'id fūrû'-ı uşuldür ve mürettebān-ı mebāni (8) aḡkām-ı ma'ḡûl ve menḡûldür naḡlen āyāt u iḡbārdur ve rāviyān-ı eḡadis ü (9) āşārdur sālīkān-ı menāhic-i ferayiz-i sünendür ve mālīkān-i medāric-i şāḡih ve merfû'-ı ḡüsndür (10) müberrezān-ı mezāmīr-i şabr u şıḡḡ u yāḡīndür ve mübārizān-ı me'ārik-i cāhidü'l küffār ve'l-münāfikīndür (11) şarrāfān-ı nuḡûd-ı memālik-i ḡaḡīḡatdür ve vaşşāfāni nü'ût-ı menāzil-i ṡarīḡatdür cemī'-ı müteşebbisān-ı (12) şer'i mübīni Aḡmedidür ve cümlesi mütemessikān-ı ḡabl-i metīn-i ṡarīḡ-i muḡammedīdür Ḥaḡ tebāreke (13) ve ta'ālā cemī'isinden rāzı ve ḡoşnûd ola ve cümlesi anuñ ḡuzurında mevdûd olā (14) her birinüñ rûz-ı āḡiretde merātib-i seniyyesi ola ve her

birinüñ cennet-i firdevsde derecât-ı (15) ‘alîyyesi ola ve dâyimâ ve ervâh-ı muṭahharalarından ümmet-i seyyidü’l-mürselîn üzerine imdâd-ı (16) tevfiķ ve ‘inâyet eksük olmaya ve her vaķt nüfûs-ı muķaddeselerinden zümre-(y)i mü‘mînine (17) imdâd ve irşâd ve hidâyet eksük olmaya âmîn yârabbe’l-‘alemîn bî hürmet-i seyyidü’l mürselîn

(23) (1) SEBEB-İ TAḤRİR-İ KİTÂB:

Ve ba‘de sebeb-i taḥrir-i evrâķ-ı maķalât ve ba‘iṣ-i taḥrîk-i (2) silsile-(y)i ‘ibârât oldur ki gördüm ki ‘ömr geçmekte ve eyyâm dükenmekde zamân-ı muķtezî ve dehr-i (3) münķazî şebâbı ise bilkülliye gitdi ve kuvây-ise sûret-i sâ‘it oldı. Âsiyâb-ı devransa (4) ḥalkı dâim öğütmekte ve dolâb-ı çarḥ ise her dem ṭoldurup dökmeķde ve âşḥâb u aḥbâb ise (5) ṭurmayup eksilür ve etbâ‘ u ḥuddâm ise biri gider biri gelür nice bildüklerümüzüñ eşerleri (6) ḳalmadı belürsiz oldı ve bu nice gördüklerimiz var-idi ki ḥikâyetleri daḥı kesildi muzaḥat (7) itdügümüz mevâlinüñ çoĝu gitdi ve ihtilâṭ itdügümüz umrânüñ ekşeri Allah emrine vardı. (8) Bizüm daḥı ‘ömrümüzde kim bilür ki ne ḳaldı eger birķaç gün var-ısa ṭotalum ol da âḥir oldı (9) çün gördüm dünyânüñ ḥâli böyledür aña uymaĝ-ıla olmaz her gişi ki anuñ hevâsına yiler (10) âḥir nidemden ĝayrı fâyide ḳalmaz pes ḳışsa eyledüm ki ebnâ-yı dünyâdan münķaṭı‘ olup kesilem (11) bir ḥalvet ĝüşeye varup ‘uzlet ḳılam lakin gördüm ta‘alluķâtüñ ḥayli keşreti var anlardan (12) tamam inķiṭâ‘ olunmaz ve ‘ilmle nef süñ bunca yıldan ülfeti var anuñ ehlinden bilkülliye (13) vâz gelinmez bunuñ gibi emr gişiyi def‘i ḥâşıl olmaz imiş nef-i ḳıdve elli yıllık mâlûfindan (14) az zamânda kesilmez-imiş tederic ile ḥalvetden lezzet almaķ gerek-imiş ki keşret anı incide (15) ve bir müddet göñül kitâbından oķımaķ gerek-imiş ki zâhirde ‘ilmi unıda yoḥsa bir gişi (16) müṭâli‘a-i dersle me‘lûf ola anı ḳaçan ḳoya bilür ĝâyet-i müṭâli‘ası ‘ulûm-ı şer‘iyye ve (17) kütüb-ı meşâyiḥa ḳılür ammâ bu daḥı ṭarîk-i fikrdür dervişlik degüldür lîkin nice idelüm (24) (1) geh şimdi geh vaķitde elümüzden gelen budur bize vâcib olân oldur ki bu şûretdeki (2) ḥâlümüzü gözleyevüz bu aradaki evķâtumuzu bilkülliye tażyî‘ itmeyevüz ehl-i ‘ilmüñ muṭâli‘a (3) arasında çok çok vaķitleri olur ki ‘abes yirlere şarf olur ve ḥalka

muhteliğ (4) olânların elbette nice sa'atleri olur ki mālā ya'ni yirlere harc kılinur pes 'âkil oıdır kim (5) ol vakıtları hıfz eyleyüp gözede elinden geldükce bir mühimm-i diniyyeye şarf ide eger âhıret (6) maşlahatında olmaz-ise bāri ki gāh anuñ teşvışinde ola eger ahlākını tehzib (7) idemezse bāri nice tehzib olur melāhata kıala cihāna 'ibret gözi ile nazār idüp (8) fikr eyleye pes hāl dili-y-ile birkāç kelimāt söyleye eger gendüye fāyidesi olmaz-ısa başka (9) bir gişıye fāyidesi yetiše söz didüklerü cevher olur şāyet bir kıymetin bilenüñ eline düşe (10) dürüstdür ki bir kelimesinden bir 'aziz tefa' göre ki kıāiline anuñ sevābı bir niçe yıllık 'ibādet (11) yirine tura bir söz ki derün u dilden gele gökçek olur ve bir kelām ki aña 'azman u riyā (12) kıarışmaya gerçek olur bir sühānuña haqq-çun olā gönüllerde te'sir ider ve bir maqāl ki (13) Allah için dın-ile cānlar içinde yir ider söz bir nesnedür ki zāyil olmaz kıyāmete degin (14) tırur gāh olur ki niçe meclislerde okındukça du'ā-yı hayra sebep olur vakti (15) olur ki bir du'ası maqbül gişıye tuş gelür bir ağızı kıutlu dili tatlu 'azize şeş (16) gelür anuñ du'ası buña eķalli şol kıadar fāyide virür ki bir zühde ruhını anca mezāyıkadan (17) kıurtarur fakir dağı bu ma'nāyı kıaşt eyleyüp üç-dört āy mıkdarı ikdām eyledüm mütalı'a-(y)ı dersden (25) (1) Dersden artük evkıatı tazıyî itmemege ihtimam eyledüm. Allahü-ta'āla (2) haż-retinüñ kemāl-i (2) tevfiķ ü 'ināyetiyle ve ervāh-ı muṭahharanuñ rühaniyyetleri berekātı-y-ıla bir kıaç ayuñ (3) içinde bir tazarru'-nāme yazup tertib eyledüm. Haķ hażretinüñ nu'üt-ı kerimesinde (4) her ne ki hātıruma geldi söyledüm, Gāh olurdı ki bir meclisde üç dört varaķ yazardüm.(5) Germiyyeden bilmezdüm n'eylerdüm ne iderdüm mā'ānı dürri gelürdi ben taḫrır iderdüm ve ma'ārif-i dürri (6) dökilürdi ben taḫrır iderdüm. Egerçi ol nüsha bir Türkî kıtāb gibidür şüretde (7) amma cāmi'-i envā'-ı 'ulūmdur haķıkatde. Her tāife hażz alsun diyü Türkî diline şokup (8) tırurum. Amma ehl bilür ki ben anda ne nükteleyer kıaşt idüp tırurum. Esāsî (9) usul-i maşāyih üzerine urulup tırur ve bināsı kıavā'id-i ehl-i tarıķat üzerine kıonulup (10) tırur. Çün Allah hażretinüñ luḫfi-y-ıla ol kıtābı ahirine ilettdüm. Gördüm cihān bağıında (11) bir tāze gülistān düzettdüm. 'Aşķ ehline yine bir iki sāz öğretdüm ve derd üslerine (12) biñ dürlü zār u niyāz öğretdüm. Şevķ erenlerine pür velvele vü cüş

kıldum. Zebānî (13) sözüm dürlerine halka begûş kıldum. Felek řākında yine bir kıandîl-i zer aşdum ki (14) dil ehline şevk-le geniş nûrını başdum. Rûhanîyân meclisine bir şem' düzdüm. İlahî (15) ve 'uşşāk hengāmesine bir 'ışk-nāme yazdum kemāhi. Dil bülbüllerine bir gül-i ra'nā getürdüm (16) ve sîne-i serfîri ne bir maĥbûb-ı dil-ārā getürdüm. Cān tûfîsine gönül mısrından şeker (17) getürdüm. Bir def'a degül defa'ātle mükerrer getürdüm. Dāmen-i āĥîr-i zamanı cevāhir-i kelimātumla tol-durdum (26) (1) ve yük yük saĥûn güherlerini dost yolına nişar kıldum. Pes fikr itdüm ki çün mümkün imiş. (2) Ki bir gişiden az zamān içinde bu bunuñ gibi eşer ola ki dervîşler arasında aña ol (3) yādiğar yiter ola. Ne ola ki bir kaç gün daĥı 'inayet-i Hākķ'a i'timād idüp sa'y u himmet idem (4) aĥlāk bābında naşîhat-nāme şûretinde bir kitāba daĥı 'azimet idem gāh fenānuñ fenāsından (5) şikāyetler idem ve gāh nefsuñ mekrlerinden hikāyetler idem gāh aĥlākuñ eyülerinden (6) takrîr ve gāh şifātuñ yaramazlarından taĥrîr idem gāh ĥikmet yolından maķālāt idem (7) ve gāh tevbîĥ yüzinden kelimāt idem geh 'aql-ı ma'āşdan beyān idem geh 'aql-ı (8) ma'āddan geh aĥlāk-ı fuķarādan söyleyem geh 'adl ü dāddan geh dervîşler dilinden (9) bir tûfî-gûya olup şekerler yiyem geh 'āşıklar ağızından bir bülbül-i ĥoş-āvāz olup destān (10) serālikler eyleye ki kerim olup 'ārifler maķāmından ĥaberler virem ki tenezzül gösterüp (11) yine zāhidler maķāmına inem. Egerçi hiç birisi benüm ĥālüm degüldür amma söyleyem. Her (12) birinüñ aĥvālinden biraz şerĥ eyleyem. Gāh ola ki va'z şûretinde kelimat-ı murakķıķa söyleyüp (13) ağıladum. Fi'l-cümle ķalem-düz bang biñ dürlü zebān-ıla söyleyem. Amma ol kitābı çun ne faşıl (14) ve ne bāb kıoyam. Belki söz ne tarafa çekerse aña uyam Ma'ānî cenābını gözedüp (15) elfāz cānibinden diķķat eyleyem. Hemin ķalemi elüme alup Cenāb-ı Rabb 'izzete müteveccih olam.(16) Hātîf-i ĥaybdan her nev'a işāret olursa anı taĥrîr kılam. Her vaķtde Hāk ta'āla luĥfi-y-ıla(17) ĥātıruma ne kısm gelürse anı yazam. Bu degül ki sa'yiler eyleyüp birin yazam ve birin çizem (27) (1) pes bu niyyetle taĥrîr itmege ibtidā kıldum. Hāk Ĥazretinden tevfiķ u 'ināyet-i istid'a kıldum. (2) İttifāk bir iki ay mikdārı olunca eczā bir yire irişdi. Ki takrîb-le ehlullah'uñ zikri (3) araya düşdi. Ol münāsebet-le ĥātıruma geldi ki meşāyîh-i

meşhûde-(y)i añam. Anlaruñ (4) menâkıbindan biraz taqrîr kılam. Pes hemîn ol aradan aña şürû' itdüm. Ahlâk emrine (5) muqayyed olmayup ol üslûbı bir kadem. Amma bir kaç 'azîzüñ menâkıbı yazılınca mevâni' oldı (6) ol vaqtden berü henüz yazılmadı kaldı. Pes vardum menâkıba inince olan eczâyı (7) ayırdum. Ol mecmû'a(y)ı başka bir kitâb farz kıldum. Hâk ta'âla hazreti'nüñ eltaf-ı 'inâyetlerinden (8) ve ol ervâh-ı muqaddesenüñ rûhâniyyetlerinden ümidim oldur ki bir vaqtden ol menâkıbı (9) dahı itmâm idem. Cümle-(y)i kitâbı onuñ tevfiķı-y-ıla ihtitâm idem. İnehû karîbün mücîbün (10) ve hüve'l-'âlimü'l-kadîr.

ZEMMÜ'D-DÜNYÂ VEMÂ FİHA:

Dünyâ ğarrade ve ğaddâredür (11) hüd'dame ve mekkâredür. Sen anı muķîm şanursın ol seyyâredür. Dünyâ menzil-i 'ibretdür, (12) dünyâ maķam-ı haşretdür, dâr-ı selâmet degüldür ve cây-i ikâmet degüldür. Sükkâmına kanâ (13) lâzımdur ve cîrânına 'aña lâzımdur. Manzarı mûniķa ve muhbiri mubîkadur dav-i (14) âfildür ve zıll-ı zayıldür. Dünyâ ekkâle ve ğavvâledür. Her dem 'ömür naķdini almağa havâledür (15) dünyâ zâhirde hulve-i huğradur ki mahfûfdur şehevât-ıla ve hakîkatde bir cife-i (16) kudzedür ki tolmışdur kâzûrat-ıla. Her kimüñ ki dünyâ halâvetine rağbeti olur elbette (17) merâretinden anuñ nefesi olur ve her ki-müñ ki 'işinden şafâ ve nazreti ziyâde olur. (28) (1) Elbette âhirinde cefâ ve haşreti ziyâde olur. Bir hulvine ki baksañ hakîkatde mürrdür (2) ve her şâfisini ki görseñ diķkat idicek kederdür. Niķe ğanî giceleyenler ertesı (3) fakîr olurlar ve niķe 'izzetle yatanlar şabâh hakîr olurlar. Dünyânuñ her mevcûdı (4) hükm-i 'ademedür ve her şahîhi mi'raz-ı saķamdadur. Her lâbesi meslûbdur ve her 'azîzi (5) mağlûbdur. Hayâtı mevtledür ve vicdânı fevtledür. Her istikâmetinüñ elbette (6) bir i'vicacı olur ve her râhatına meşekķatinüñ imtizâcı olur. Cedîdden de hiç bir (7) cedîdi ķomaz iblâ ider ve devrâna hiç bir derdimüz ifnâ ider. Dünyâ anuñ-çundur (8) ki ğişi anı câyir ola. Hayir olmaya ve andan 'âbir ola 'âmir olmaya. Dünyâ mezra'a-i (9) nevaib olur ve meşre'a-i meşâyib olur. Müferriķa-i mecâmi' olur ve mecriye-i müdamü' olur. (10) Zamân bir şavlecândur ki 'ömr ucında bir kerre ölür. Dünyâ bir bahır olur ki şâhili anuñ

(11) makbere olur. Her kim dünyâdan tam' elini keserse mûsâ-yı ye's-le. Her sâ'atde yoldaş (12) olur Hızır ile ilyâsla. Dünyâ dâri gişiye dâr olmaz. Mağam mı olur ol ki anda karar olmaz. (13) Dünyânun mecîsi hemîn zehhâb olur ve fânînüñ 'imâreti hemîn harâb olur. Dünyâ harâbı (14) serâb olur ve emel-i hadîsi kezzâb olur. Nûh Nebîden sallallâhü 'aleyhî ve selama'ya (15) şordılar ki dünyâyı nice bulduñ ve 'ömr-i nice bildüñ? Eyitdi iki kapulu ev gördüm. (16) Birinden girdüm ve birinden çıkdum. Dünyânun lezzeti geçer. Hemîn ta'ibatıdur kalan. (17) Ğayet aħmakdur anuñ lezzâtına aldanan her nesne ki dünyâda mülhî müsir olur elbette. (29) (1) Âhırde huzı muzırr olur. Anuñ anısına aldanmaz. Şol ki 'âkil ü hür olur. Dünyânun (2) şekli ma'kûs olur ve âhvali menkûş olur. Anda muķbil olan müdebbir olur ve anda (3) mûsir olan mu'sır olur. Şâ'id olan hâbiť olur. Muşib olan hâbiť olur. (4) 'Aziz olan zelil olur, şerif olan rezil olur . 'Âkilleri hayrân olur. Reyyânları (5) 'atşân olur 'Ârifleri hâyim olur ve yaķazânları nâyim olur. Vakıfları nâdim olur (6) Vâcidleri 'âdem olur. Ne şiddiķi şadik olur meveddet de ve ne refiķi murâfiķ olur şiddetde (7) dünyâ dâr-ı fitendür ve dâire-i miķhendür. Her hâneyi harâb ider kimseye muķâbâ itmez. Dârânun (8) dâratını târümâr ider mudârâ itmez. şarşar-ı eyyâm virân ider bünyân-ı emeli ve mu'âdil-ı â'vâm (9) hedm ider hâit-i eceli cihân didükleri hemîn bir dolâba beñzer ve âdem oĝlânları (10) şol gözelerdeki âba beñzer. Kimi çolup kimi dökülüyor ve ol dökülen yine çola тұrur. (11) Kimisi tamâm dökilmiş ve kimisinüñ birazı. Kiminüñ 'ömrünüñ çoĝı gitmişdür kiminüñ azı. (12) Dünyâ egerçi 'iş-i henîdür ammâ karar itmez gider ve hayât egerçi verd-i tarîddür ammâ (13) tizcek şolar. 'Ömr bir deyndür ki anuñ kaçası hulûl-ı ecel olur ve hayâtı bir (14) ravzadur ki anuñ vüs'atı füsehat-ı emel olur. Dünyâ bir dârdur ki bir hânesinde (15) mizmâr ve her hânesinde şu-râh olur. Bir evde yelele ve bir evde âh ü vâh olur. Belki (16) nice hâneler olur ki sabâh düĝün-iken âhşâm mâtem olur ve nice yirler olur ki (17) gice ferehlik-iken gündüz pürgam olur. Nice şöhetler olur ki arada 'ûd u çeng-iken (30) (1) Bir laħzadan çarb u ceng olur ve nice meclisler olur ki çulu ĝulĝul u âhenk- iken (2) bir zamândan ĝavĝa u senk olur. Dünyânun nikâyeti hadd u hışâdañ geçmişdür (3)

ve 'âlemün şikâyatı 'aduv-i haşâdan geçmiştir. Dünyânın elinden ekbâd mı kalmıştır ki (4) curhı olmamış ola ve ecfân mı kalmıştır ki kurhı olmamış ola. 'Âkil oldur ki dünyâ (5) maḥbûbı géyinüp bezenüp gendüyü 'arz itdücce ebhec-i ziyneti ile ve cihân 'arûsı düzenüp (6) kuşanup cemâlini gösterdücce ihâ-yı huyyeti-y-ile müfteḥir olduğınca veşş-i kâsid-ile (7) ve mutanḥır olduğunca müşeyyi-i fâsid-ile nevâzişler gösterdügince ni'metler-ile ve nâzlar diretdükce (8) naḫmetleri-y-ile hiç mültefit olmayup ol tarafa nazar itmeye ve hiç i'tibâra şaymaya. ol (9) cihete medd-i başar itmeye. Bir acûzedür anın daḫı nâzı ne ola. Anın gibi murdarın naz u niyazı (10) ne ola. Diyüp hiç vefâsına mesrûr olmaya ve hiç cefâsından bî-ḫuzûr olmaya. (11) luḫfını mekr bile ve keremini ḡadr bile sūrûrını isâet bile ve dünûsumı denaet bile (12) ḫubûrını ihtiyâl bile ve ḡurûrını iḡtiyâl bile. Her fi'linde bir telbîs añlaya ve hemin (13) dünyâyı iblîs añlaya. Dünya bir saḫrâya beñzer içinde yir yir kuyular olur. Her kim içinde (14) gezer bir gün birine düşüp boḡulur. Ol kuyunun üsti örtülü bilinmez. Bir gişi içine (15) düşmeyince mümkün degüldür ki tuymaz. Âdem andan şaḫınmaḡla kurtılmaz ve andan ḫazer itmek (16) fâyide virmez. Gâḫ olur ki anca püşteler geçer düşmez ve nice menzil yürür ki yolu çâha (17) uğramaz. Nefs-i miskîn aña maḡrûr olup gider. Bir gün ḫaberi yoḡ-iken ayaḡı kuyuya batar. (31) (1) Hây diyince tamam düşer. Yola işleri üstine üşer . Ne ḫadar telleri var ardınca gereler (2) ve ne mededleri var bir iple çıkaralar. Biraz turup aḡlarlar. Âḫir üstini örtüp (3) taḡılurlar . İnsân bigi nesi olmaz ve âdem gibi ḫası olmaz. Bedeniyle teşyî ider (4) ve ḫalbi-y-ile mülâḫaza-(y)i beyt ider. Yoldaşını defn ider gendü ḡafil ve fülân gişi (5) öldi dir gendü zâhil dünyâ gibi ḡaddar olmaz ve anın gibi ḫile-bâz ve mekkâr olmaz (6) Bir gişinün maḥbûbını öldürür. Yine şaḫalına gülüp anı güldürür ve dûdını celîs-i dûd (7) ider. Yine anı gendüden ḫoşnûd ider. Dünyâ bir fâḫişedür. Her kim aña yakınlık (8) iderse cünûb olur. Belki mücerred tenine degmekle ba'zlar mezḫebince abdesti şınur. (9) 'Âkil oldur ki dünyâ-y-ile ma'âşı kırlaḡuçla âdem gibidür. Âdem olmadıḡı yerde yuva yapmaz (10) Ammâ âdemden gene ḫazer ider. Dünyâ didükleri Hârût'la Mârût'dan işar olur (11) Anlar mer'ce ile zevci tefrîḫ ider. Bu gişiyi Rabb'inden ayırur. Dünyâ bir yuva

olur âdem (12) büyüyecek içinden çıkmak gerek ve cihân bir zindân olur. ‘Âkil olan ol (13) zindândan çıkmak gerek. Dünyânuñ Allah katında cenâh-ı ba‘ûza kadar kadri yokdur (14) ve cemi‘-i dünyânuñ âhrete nisbet bir sâ‘atce ‘ömri yokdur. Dünyâ Allah’uñ mebgûzıdır (15) anı dilemez. Her kim anı severse Allah anı sevmez. Kañkı gönül kim dünyâya cânla (16) müte‘allık olur. Elbette anuñ siyâb-ı diyâneti mütemazzık olur. Dünyâ ‘uşşakınuñ gözlerinden (17) anuñ mu‘âyibi örtülür. Meşeldür ki muhâbbet gişi asm u a‘ma kalur. Rızâ gözi-y-ile nazâr (32) iderler noğşân ‘aybını görmezler ve nezaretine aldanup bakarlar. Hıızâb-ı şeybini (2) seçemezler. Hıiyânetini görmezler şanurlar ki emînedür. Zahirde cevâd göz kör ammâ bahîle (3) ve hasîse ve zanînedür hayât-ı dünyânuñ nesi var-ısa la‘b u lehv ü zeyne (4) olur. Her nefis ki aña aldanur. Mütenhire ve hazîne olur. Kârunla niçe zaman (5) muşadıkât itdi. Âhîr malı-y-ıla karnına yutdı ve Dağhâk-ıla bunca müddet muğahike (6) itdi ‘âkıbet aña neler itdi. Her ‘âkil ki geldi bunuñ elinden cigeri hûn oldı ve her (7) pâdişâh ki geldi bunuñ pençesinden zebûn oldı. Ne Kisrinüñ ‘askeri ecel (8) ağûsını başabildi ve ne dârâ müdârâsı-y-ıla devrânı tutabildi. Behrâm çûb (9) bunca zûr-ile âhîr-i dehr elinden zâr oldı. Rüstem-i destân bunca hîle-y-ile ve destan-ile (10) ‘âkıbet cihândan dil-âzâr oldı. Ne Erdeşîr’uñ tahtına ‘izzet itdi ve ne Anûş-i Revân’uñ (11) ‘adline hürmet itdi. Kayşerüñ kaşrı bî-kuşûr yıkıldı. Âlemde ne Ferîdun kaldı (12) ne devleti kaldı. Süleyman’uñ sarâyları cümle hebâ oldı yile vardı. Cihan şarşarı (13) niçe bunuñ gibileri esdi şavurdı. Ne Yusuf’uñ cemâline aldandı ve ne şişüñ (14) kemâline aldandı. Ne Nûh ‘ömr bulmağ-ıla kurtuldı ve ne İbrâhîm Halîl ölüp halâş buldı. (15) Ne Âdem kaldı ne Mûsa ne İdris kaldı ne ‘İsâ ne cihân fahrına cihândan (16) vefâ yetişdi. ‘Âlemden maqsûd ol-iken ol dağı tonın degişdi. Eger dünyânuñ (17) vefâsı olsa-idi aña olurdı ve eger ‘alemden beğâ mümkün olsa-idi ol bulurdı. (33) (1) Ammâ bu bir dardur ki bunda beğâ bulunmaz ve bu bir ‘âlemdür ki gün fesâddan hâli olmaz.(2) Dünyâ bir kañtara-(y)ı muhkemdür ki cihân halkı gelüp geçer ve leyl ü nehâr bir eşheb ü evhemdür ki (3) her kim binerse yine tiz iner. Ten tuvarınuñ elbette bir vakt indügüñ olur (4) ve beden meşkükinüñ elbette âhîr helâki olur. Nefs karûresi

nice bir karar itse gerek. (5) Bir gün yire düşüp örenür ve gönül şırçası ne vakte dek bütün tursa gerek. (6) Bir gün hâdeşât taşına tokınup sınır. Hayat kandili ‘avâşif-ı âfâka niçe bir (7) taḥammül itse gerek bir gün sevinür ve şihhat güneşi ufkı selamette niçe toğsa gerek. (8) Âḥir tölünür enfas-ı misafiri nice bir yutar yoldan gitse gerek. Bir gün yolu kesilür (9) ve vücut canbazı niceye dek ‘ömr urğanına binüp oynasa gerek bir gün ipi üzilür. (10) ‘Âḳil oldur ki bu günki şihhati ni‘met bile ki a‘vâm-ı ‘ömrini karar olur ve şafa zamanını (11) ğanimet añlaya ki eyyâm-ı vaşl kışar olur. ‘Ömr baharı gidicek bir daḥı gelmez ve hayat (12) güneşi tölinceḳ bir daḥı toğmaz. Ten tosını çözüliceḳ yine bu meydanda tütılmaz (13) ve beden bünyadı yıkılıcaḳ yine neşşade da yapılmaz şihhat-ı ḥużratı daim olmaz gider (14) ve dünyâ fırsatı yaz buludı gibidür bir sa‘atde geçer şebâb-ı lâle-zârı ne gökçek (15) idi. Eger bir kaç gün añlanup tura-idi ve yigitlik baharı ne ḥub idi eger yılda (16) bir kez ol da gele-y-idi. Ammâ her mevcudda tecellî bir kez olur ve her isti‘dâd kemalini bir def‘ada (17) alır. Her cüz-i maḥşûş ki gider yine bir daḥı gelmez ve her şahş-ı mu‘ayyen ki zayıll olur.

(34) (1) Yine i‘ade umamaz bu sözden ḥaşrı ecsade ḥalel gelmez ve bu kelamdan aña inkâr eglenmez (2) aşıl insan olan nefsdür ol zayıll olmaz tırur. Beden bunda daḥı tahlil-ile müceddid (3) olurdu anlar daḥı eyle olur. Şimdi ben ol gişi degül miyem ki geçen ol idim ma‘hezâ i‘zâ (4) bedenümde bunca teğayyür ve tebeddül gördüm. Fi’l-cümle gidene irmek olmaz ve mazi(y)i añmaḳ olmaz (5) zaman bir düş gibidür gelür geçer ve cihân bir uyḳu gibidür gişi öliceḳ tıyar. Anuñ-çundur (6) ki eḥâdiş de gelür. Hayatı dünyâ niyâm olur ve ehli anuñ niyâm olur lezzeti alâm olur (7) ve ḥalâveti aḥlâm olur. Erbâb-ı dünyâ misâfirüñ olurlar ve aña ḳadem başanlar dâḥilin olurlar (8) menâzili leyâli ve eyyâm olur ve merâḥili şuhûr u ‘avâm olur. İnsânüñ yolında altı seferi olur (9) ve andan soñra iḳâmet ḥazarı olur. Evvel seferi ‘anâşırdur şulb ide nuṫfe olinca (10) ikinci seferi nuṫfedür raḥm-i umde şûret bulınca üçüncü seferi cenîndür bâṫından mevlûd (11) olinca dördüncü seyri mevlûddur dünyâda ḳabre gidince bişinci seferi ervâḥdur biraz ḥadde (12) yine ḥaşr olinca altıncı seyri ec-sâddur yevm-i aḥiretde yirlü yirine varınca. Andan soñra (13) ḳarârdur seyri dükenür. Her gişi

maḳamına vara anda ḳalır. Egerçi bu seferlerüñ dördincisindeyüz (14) üçü geçüp turur. Ammâ şol ki aş'abıdur henüz öñimüzde maldır. Devletlü anlar ki ol (15) gelecek seferlerüñ zādını ḳayururlar ve ol seferlere yönelmedin esbābını görürler. Merkeblerini (16) yıraḳ yaḳın iderler ve ḳılavuzlarını bedreḳa-i deyn iderler. A'māl-i şāliḫa-(y)ı yoldaş idinürler (17) ve aḫlāḳ-ı ḫasene-i refiḳ ve iş idinürler. 'Aḳlı mı olur ol gişinüñ ki ḳabirden niçe (35) (1) çıkacağı ve şıraḫı niçe geçeceğine ve aḫvāl-i ḫaşrda ḫāli nice olacağını ve ḳanḳı menzil (2) aña dār olacağını ve ḳanḳı menzil aña tar olacağını bunları bilmedin şıḡa-y-ıla dünyāda (3) yürüyübilür ve ḫuzūr-ı ḳalble turup oturubilür. İrte ne olacağı bugün zikr itmez (4) aña göre zād ve yıraḳ fikr itmez. Eger tevekkül iderem dirse niçün dünyā maşlaḫatında eylemez (5) bir eşegini bağlamayınca Tanḡrıya işmarlamaz. Bu cehāletdür buña tükelān demek tesvīl-i nefsi (6) emmāredür ve bu ḫalāletdür bunuñla ḡufrān ummaḳ te'mīl-i ḡuvā-yı mekkāredür.

(7) İŞĀRET-İ 'AVF U ŞEFĀ'AT:

'Avf ummaḡa daḫı tarīḳ gerek ve şefā'at itmege (8) daḫı şaḳīḳ gerek. Ervāḫ arasında münasebet olmayınca nice şefā'at olur ve nefsüñ (9) ḫilḳatında ḳābiliyyet olmayınca nice ḫidāyet olur. Nizām-ı 'ālem hemīn müteferriḳ ḳolayına (10) ḳonmamışdır ve bu kār-gah esbāb-ı 'ādiyye-i müteselsile ile bağlanmamışdır. 'Afvuñ daḫı (11) ma'nası vardır anı ehli bilür. Ol cāzibe-i İllāhī'dür ki yine ḳopduḡı yire iledür. Her mevcūd (12) ne mertebeden ta'yīn buldı-y-ısa yine aña varsa gerek ve her ne şıfatdan tecellī oldı-y-ısa (13) yine ol şıfatuñ kemālını bulsa gerek. Enbiyā ve evliyā daḫı şefā'at itseler gerek. Ruḫları-y-ıla münāsebet oldı kemālātına iletsele gerek. Ḥatem-i enbiyā rūḫ-ı gül olduḡı-çün (15) şefā'atı 'ām olsa gerek. Maḫşerde cemī'-sı aña yalvaralar ki ḫesāb ne olacağı-ısa (16) ol intizārdan kurtulalar. Ümmeti olmayanlara münāsebetleri ḳadar şefā'at ḳılır. Ümmeti (17) olanı ḫod āḫir cehennemden de ḳurtarur. İmdi ervāḫ-ı münāsebetüñ merātibi çoḡ olur. (36) (1) Anı dünyāda dakīḳa dakīḳa kim bilebilür. Hemīn 'āḳile lazım oldur ki ceḫd idüp amāra (2) çalıḡa ve hemīn mü'mine vācib oldur ki sa'y idüp 'alāmetine durişe. Sünnet-i Resūli (3) gendüye ādet ide ve şerī'atı mūcibince 'ibādet ide. Andan soñra cemī'-ı 'ibādetin (4) bir

çûba şaymaya. Allah'ın 'afvına ve anuñ şefâ'atına tayana. Eger böyle iderse (5) tevekkül demek olur ve böyle idene ne ad taşarsa yakışur. Yoğsa bir gişinüñ ki meyli (6) dünyâda olur ve gönli havada olur. Andan soñraki evvel 'afv umarlanur hemîn bir kır (7) 'ibâdetdür ki söylenür.

RÜCÛ'-I İLÂ MEZEMMET-İ DÜNYÂ:

Dünyâ Allah'ın 'adûsıdur (8) anı seven anı sevmez. Mesel-imeşhûrdur ki iki karpuz bir koltuğa şıgmaz. dünyâ bir hâbişdür ki (9) her kim anuñ-ıla mu'âmele eyleye hasır olur ve her kim ki anuñ zemminde mübâlağa eyleye kaşır olur.(10) Dünyâ bir dâr-ı riyâ ve süm'a olur her gönül kim aña müteal-lık olur biñ kıt'a olur. Hayâli (11) amâl-i reşâsi olur ve sâhir hevâ-yı neffâş olur. Emâni didükleri hakîkatde azgâş (12) olur. Mal ki müddehar ola. Hemîn zarç u verrâş olur. 'Acebdür bu halk ki cisimleri (13) zuğûr ve 'ağılları ünâş olur. Dünyâ bir şayyâda beñzer ki her maşidesinde biñ (14) dürlü fahhi olur veyâ bir câzuya beñzer ki her bir 'ukdesinde hezâr-ı efsûn ve nefhi olur.(15) Dünyâ fullât-ı fenâ olur içine düşen yol bulmaz gider ve cihân 'imâret-i 'anâ olur. (16) Gişi anı düzdügünce zahmeti artar. Dünyâ bir dâr-ı fecî'at olur her cem'ınuñ âhiri şetât (17) olur. Dünyâ niğâbı keşf olıncak bilesin ki ma'suğuñ bir 'acûze-imiş ve ol vaqt (37) (1) zâhir ola ki cemî'-i ahvâliñ heb layecûz-ımuş. Ne yürürsin bu dünyâ denizinde ki tolu (2) timsâhdür ve ne huzûr bulasın bir handa ki her tarafında âh ü vâhdur. Niçe bir hırşuñ (3) lehebi müntefi olmaz ve niçe bir şürehuñ şerri muhtefi olmaz. Dünyâ ne fânidür ki sen (4) anuñ nağdi-çün incinesin ve mal ne cîfedür ki elüñe girmedüğine gücenesin (5) Dünyâ bir şebîkedür ammâ tab'uñ tayıri habbesini görür şebbekini görmez ve 'âlem bir (6) melâ'ikedür ammâ miskin âdem eşerini görür melegini görmez. Dünyâ edvâr olur ve halk-çun (7) anda eţvâr olur. Her günün libâsı ol günde olan tavârika münâsib gerek (8) ve her kavm-ile ma'aş gendülerde olan tarâ'ikâ münâsib gerek. Eyyâm-ı dâyim emniyete göre (9) olmaz ve her kavmün hâli senüñ üslûbunâ göre olmaz. Dünyâ degme gez tâbi'-i merâm olmaz (10) ve eger olursa dağı müdâm olmaz. Dünyânuñ 'uhûd-ı fâsidesi çoğ olur ve dünyânuñ (11) 'ukûd-ı kâsidesi çoğ olur. Dünyâ bir kañtara olur. Kañtarda vañan mı

tutulur. Dünyānuñ (12) gıdāsı sem olur ve dünyānuñ lezzeti elem olur. Malı mār olur Sen andan emin olma (13) ve dinārı nār olur sen aña yakın olma. Dirhemi hemdür teksîrine himmet itme ve zay'ası (14) zayfdur ta'mîrine 'azîmet itme. Çāh-ı cāhdur başîreti olan aña düşmez ve dünyā (15) bir fāhişe olur 'ākîl olan aña yapışmaz. Her 'izzetüñ soñu zilletdür ve her devletüñ (16) āhîri mezelletdür. 'Aķārib az nesne ile 'aķārib olur. Menākıb ā'dā gözine meşālib olur. (17) 'Avret didükleri 'ār olur tecerrüd ehli andan kaçarlar ve huddām u tab' bir ta'ab olur ki (38) (1) ulular anı çekerler. Mansıb-ı naşb u belâ olur ve kazâ hod bir muhkem-i kazâ olur salţanat (2) şandugūñ bir ulu hidmetdür. Mübtela olan bilür ki ne zaħmetdür. Her devleti dünyānuñ (3) bunā göredür ve her 'izzeti hemîn bu üslûbadur. Ni'met şandugūñ bir dahı baksañ niķmet (4) görürsin. Miħnet didügūñi döndürî görseñ miħnet bulursın

(5) TENBİHÂT:

Dünyāya başîret-i başarı ile bak ki denî idügi zāhir ola ve 'āleme (6) diķķat gözi-y-ile döne ki ne-y-idügi zāhir ola zamāna aldanma ki işi mekr ü hîledür ve gurûrina (7) inanma kim hîlesine vesîledür. Hevā züleyhā nesne uyma kim anuñ nazarı hemîn muħabbet-i 'āciledür. (8) 'Aķl-ı Yusuf'ına tabî' ol ki anuñ himmeti 'aķıbet āciledür. Tevbe ile hefvātuñdan (9) öñdin ve rücû' eyle saķaţātuñdan memātuñdan öñdin. 'Ömr bir dürr-i girān bahādur ki anuñ (10) kıymeti olmaz ve hayat bir cevher-i simyadur ki aña bahā bulunmaz. Ammā hayf saña ki dürri şatarsın (11) mehîn saña hazf kalur ve hasret saña ki 'ömr geçer ancak saña esef kalur. Gündüz olur (12) dünyāya uyup yürürsin ve aħşām olur gaflet döşeginde uyursın. 'Ömre inanup (13) anı tırur şanursın ve hayāta güvenüp anı kalur şanursın. Hiç fikr eylemezsîn ki kanı (14) bu huşûnı huşn eyleyüp bu sāhaları hāris olanlar ve kanı bu hađa'ıķı 'imāret (15) idüp bu timārı ğāris olanlar kanı bu şehirleri biña eyleyenler ve kanı bu şan'atları ihyā (16) eyleyenler kanı hezār-ı sürûr-ıla bu sarayları yapanlar ve kanı bu cihāna hüküm idüp benüm şananlar (17) kanı şol serîr-i sa'adet üstindeki cülûsları. Kanı şol meclislerindeki sākîleri (39) (1) ve kûsleri. Kanı nedimleri ve gûyendeleri. Kanı dürlü dürlü sâzendeleri. Ne gendüler (2) kaldı ve yāhûd bir mevc-idi belürdi ve gitdi. Ne yoldāşları ne işleri

kaldu ne eşeri Tut ki bir hayâl-idi geldi ve gitti (3) Hakk'a Baz-ı cihân hakka sin açdı ve gine yumdı ve müşa'bid zamân bir şu'bede-y-idi gösterdi. (4) Ebleh oldur ki bunuñ lezzeti ile mesrûr olur ve ahmağ oldur ki bunuñ devletine mağrûr olur (5) çün âdeme. Elbette dünyâdan kubûr olsa gerek ve çün âdemüñ âhir-i menzili kubûr olsa (6) gerek. Yıllarla şabâ ve debûr turmayup esse gerek. Âdem oğlını taşlar altında (7) çüriyüp kalsa gerek. Ne mal fâide itse gerek ne esbâb ne ihvân-ı meded (8) itse gerek ne aşhâb ne ululık kurtarsa gerek ne çâh ne memleket fâide itse (9) gerek ne sipâh. Cümlesi hemîn bir dest-mâl-ile silinse gerek. Kesri bir dârâ n'oldı-y-ısa heb (10) eyle olsa gerek.

TE'ESSÜFÂT:

Çün âhir böyle olacağın bilüriz. (11) 'Acebdür ki bu dünyâya 'abeş çalışırız. Her gün emele meşğûl olup ecelimüz aınmazuz (12) ve bu çürük hâlimüze râzı olup halelimüz aınlamazuz. Her dem emîn yürürüz server-i igtibat-ıla (13) Hiç bilür miyüz ki menûn bize mürtebiğ olupdur niçe irtibat-ıla. Ölüm kapumuza gelmişdür (14) içeri girmek ister ve ecel cellâdı karşumuza gelmişdür hançerin çeker. Biz henüz (15) fâriğ olup otururuz ya kalkup yimek yirüz ya yatup uyuruz hançeri tokunmayınca (16) bedenimüz tuymaz ve niçesi yitişmeyince cigerimüze koymaz. Melekü'l-mevt geliyoruz biz (17) gülerüz. Ammâ gelüp yapışacak ne inlerüz. Hayf şol 'ömre ki 'abeş yire geçürdük (40) (1) gâyet oldı ve yazuk rûha bedene hayy geldi mayit oldı. Biz yâd yada (2) kalduk dönüp vâsıl-ı 'arafât Hacc tamâm oldı biz anlara kaçan irevüz heyhât. Ah ki (3) esef Ya'kûb Yûsuf rîhına yitişmez gitdi ve n'idüm eli maflûb etegine yapışmaz gitdi. (4) Hasret bize ki halk-ı büsrâ olalar biz 'umyân kalavuz ve karşumuzda âb-ı hayât tura bize (5) zaman kalavuz. Bizden soñrâ gelenler yolları bulalar biz hayrân kalavuz. Yoldaşlarımız (6) sarhoşluğundan ayıla biz sekran kalavuz. Turmayup biz emeli taşdik idevüz. (7) Ol bizi tekzîb ide ve her dem biz hevâya mu'tı' olavuz ol bize ta'zîb ide. Bize oñmağa (8) çäre yokdur. Eger andan hidâyet irmezse ve biz işlâh olmağa müdded yokdur. Eger andan (9) 'inâyet irmezse. Bir gün bir günâha tevbe iderüz yine irtesi dönerüz. Bir vaqt bir hayra (10) ikdâm iderüz yine bir sâ'atden uşanuruz. Hasta oluruz 'ibret gelür yine

sihhat (11) buluruz. Bayağı şiddet gelür müttakî oluruz yine belâ gidicek bayâğı dostlarımız olur (12) her cânibden hic biz hâzer eylemezüz nevâyibden. Bir maşlahatımız düşerse bakaruz takvîme. Hiç muqayyed (13) olmazuz dînimüzde takvime. Bir gişi tãli'ni bilmekle ne olur. Çünkü tãli'nde olan elbette (14) olur. Gişinüñ başına yazılan tamam gelür. Hemîn arada hedeyân-ı müneccim kalur. Eger tevbeñ (15) cem' olursa 'azîmetle sã'atüñ hemîn sa'ddür ve eger hubb-ı dünyã muqârin olursa kesele (16) Qur'ân-ı nahsîn ol durur. Eger hevãñ zühali şehvetüñ mirrihine muqârin olursa burc-ı gâfletüñde (17) gönül iqlimi harâb u virân olur ve eger iqbâlün kameri ictihâduñ müşterisi-y-ile (41) (1) cem' olursa derece-i himmetüñde derûn-ı diyârı tamâm âbâdan olur. Eger sa'y iderseñ gönül (2) mürğını halâş itmege bir nefesdür. Hiç beden hicâbından korkma ki bir avânuq kafesdür. (3) Sen anı yıkmak ardınca ol çün âhîr yıkılsa gerek sen anı bozmağ ardınca ol çün (4) âhîr bozulsa gerek.

TEVBIHÂT

Niçe bir gönülden çıkarmazsın (5) biz kudûret-i hane(y)i ve niçe bir ma'mûr idersin bir yıkılıcağ virâne(y)i, niçe bir çalışsın bu hışal-ı (6) mezmûmiye ve niçe bir sa'y idesin bu erzâk-ı maqsûmeye. Niçe bir hâli olmayasın (7) envã'-ı ta'fîl-den ve niçe bir gâfil olasın âhvâl-i tahvîlden niçe bir ayrılasın ehasdan (8) ve ha-lîlden hiç kimseye haber şormayasın ol sebilden. Elbette bir gün senüñ dahı olsa (9) gerek rahîlüñ elüñden gitse gerek kesiruñ kalîlüñ. Hemîn 'amel olsa gerek yanuçca nezîlüñ (10) kabir içinde olsa gerek mebitüñ ve maqîlüñ. Hiç fikr ider misin ki ol vaqıtda n'olsa (11) gerek maluñ kabrünüñ riyâz-ı cinândan bir ravza-i enîka mı ola veya hufre-i nîrândan (12) bir hufre(y)-i 'amîka mı ola. Niçe 'aşîler olur ki müte'annit olur ısrâr-ı zünûbda ve müteqallib (13) olur firâş-ı 'uyûbda. Bir gün mizmar u mizher müskir ü münkir-ile 'işret ü envã'-ı melâhî (14) ve hezar-ı mashâra velahî ile şöhet iderken nâgâh mevt eli tutar yaçasını unutturur (15) aña evladını ve nisâsını. Naql eyler ol hâlınden kabrine. 'Arz eyler ol hâl-ile Rab'ına (16) 'iş ider-ken ni'am-ı gâriyye ü râyihâ ile na's üstinde yatur bir niçe nâyihâ ile (17) şöhet ider-ken yârân-ıla serâ-perdeler ardında muşâhabet ider olur yılânlarla kabri (42) (1) çuqûrında hayf saña ki bedenüñ

şahîh oldukça sakamuñ artar ve ‘ömrüñ riyâda oldukça (2) ismüñ artar. Eger bir
 ‘ibâdete kaçd iderseñ rahıldan bañf olur riclün ve eger bir hevâya (3) dürişürseñ
 ‘uṭâriden serî‘ olur fi‘lün. İkdâmuñ huṭ-vesi dâim ḥatâya ve zelle (4) döner ve
 niyyetüñ imşiyâtı her dem yarâmaz ‘ameledür. Eger barmağuña bir ip bağlarsañ
 bir kazıyye (5) añmağ-çün unutmazsın. Bir ‘uṣvuñda niçe tamarlar bağlanmışdur
 niçün Rabb’üñi añmazsın niyyetüñ (6) Hâk’dan yaña ammâ teveccühüñ
 hevâdâranedür ve seferüñ dost iklimine ammâ kulavuzuñ (7) şehvet diyârinadur.
 ‘Ömr râhilesi müşârif-i menzil-i ecel oldı bî-vecl yürürsin (8) ve ḥayât sefinesi
 muḳârib-i sâhil-i âhîret oldı bî-ḥaber ṭurursın. ‘Ömr ḍav’inden (9) bir şafak
 kaldı henüz rûhunâ rahmuñ ve himmetüñ yok ve ḥayat nüshâsından bir ramaḳ
 (10) kaldı henüz nefsuñe esefüñ ve şefkatüñ yok. Niçe tazıyî idersin bu ‘ömr-i
 ṭavili ve niçe (11) yüklenürsin bu vizr-i şakîli. Ğafletle geçürdüñ şebâbuñı ve
 kuvvetüñi ve ḳâhillig-ıla geçürürsin (12) eyyâm-ı kühûletüñi. Ḳalbüñ ḥarâb
 olmuşdur ḥaberüñ yok ve endâmuñ türâb olmuşdur nazaruñ (13) yok. Ḳuvâk-ı
 kavâ‘idi münhedim olmuşdur mu‘âdil-i heremle. Sen anı irâḳ meremmet
 idemezsin. (14) Yüzbiñ kez nedem-ile ne dehr saña vâ‘iz olur ne ḥavâdisini
 mûḳiz olur. Umruñuñ (15) ğâyeti acı saña oldur ki ḳararı çok ola nefsuñe
 hikmet ḥaberlerinde eyi misin hemîşe bâḳılden (16) ve nefs eḥâdisinde
 efşahsın.seḥbân-ı vâbilden cihân cîfesinde eş‘absın (17) kelbden ve dünyâ
 ḥîlesine ağlebsin sa‘lebden ḥırşuñ şıfatı ziyâdedür zübabdan (43) (1) ve ṭama‘uñ
 başarı ebşârdur ğurâbdan. Emelüñ bañını a‘ṭaşdur remelden ve şehvüñ (2)
 kavvası ekşerdür nemilden. Eger naṭ‘-ı ‘âcilde çalırsañ ruḥ gibi segirdürsin ve
 eger besaṭ (3) âcilde dürüşseñ piyâdeden eksik yürürsin. Eger şerre yiler olursañ
 ecresin (4) cevâd-ı eşhebden. Eger ḥayra gider olursañ ebtâsın a‘rec-i it‘abdan.
 Şol (5) ḳadar te‘hîr idersin ‘ulviyyeti vaḳti geçer ḳılınmaz olur ve şol ḳadar
 tesvîf idersin. (6) zekâtı ki yıl yıla girişür bilinmez olur. Halk-ıla mükâleme itseñ
 şadruñ evsa‘ olur baḥrdan (7) ve Allah-ile münâcât ḳılsañ ḳalbüñ ezyaḳ olur
 ḳabirden. Dünyâ ‘aşḳında ṭut ki (8) ‘azrasın ve âhîret zühdinde şanki başarısın
 taleb-i ‘acilde (9) ḳadrisin ve taleb-i ecelde cebrîsin. Ḳanḳı mezhebüñe ğarezuña
 muvafıḳ ola mezhebüñ oldur ve ḳanḳı meşreb ki (10) mizâcuña ḥoş gele

meşrebüñ oldur Cesedüñ mescidde ve albüñ öñdedür. Sen bir (11) vādīde ve dīn bir vadīdedür. Elbette şunu bilmek gereksin ki zamet çekmeyince iş olmaz (12) ve şiddet görmeyince maşūda irilmez gerekse ol zameti dar-ı fenāda çek gerek dar-ı (13) kararında çek gerekse bir kaç yıl bunda gör gerek akb-ıla nārda. Gerekse albüñi (14) ya bunda nār-ı merm-ile gerekse yanmaa rāzı ol āteş-i cehennem-ile gerekse bir kaç gün (15) bunda ala şoñunda ‘āıbet gülesin gerekse yıllarla cehennemde iñile. Āhirinde kim bile (16) n’olasın. Öñüñde anca avāl u ‘acāyib ü ār-içün hayret ü hevlüñ yok ve her gün (17) bunca havādiş ü nevāib olur niçün ğayret ü veylüñ yok. Yosa hādiş gişinüñ (44) (1) gendüye olmayınca oymaz mı veya ecel yitişüp ölmeyince tuymaz mı. Hiç fikr eylemezsin ki şol nāz-ıla (2) bislenen bedenüñ haşerāta kuvvet olsa gerek ve oranı birātları beğenmez-iken merkebüñ tābut olsa (3) gerek. Yıllarla yir altında alsañ gerek ve cemī-i ‘āzāñ çürüyüp topra olsa gerek. (4) Bunları fikr eyleyüp yürür-iken nice alkıp turursın ve bunları mülāhaza idüp turabilür-iken (5) nice gezüp oturi bülürsin. Ne hużūr-ıla yimek yirsin ve ne hāl-ile yatup uyursın (6) sen ğāfil yürürsin kefenüñ bizi toınmış ve maberüñ tahtaları yonılmış cenāzeñi mabere kim (7) iledecek gine gendü yoldaşlaruñ ve üstüñe topra oyup gidecek yine muşāhiblerüñ (8) ve ardāşlaruñ bir kaç gün senden şoñra melūlolup alarlar. Yine senüñ-ile nice gülerlerse (9) sensüz daı şöyle gülerler. Çün anları āhir oyup gitseñ gerek. Şimdiden terk idüp (10) vāz gelseñene. Çün anlar sensüz şobetler idüp gülseler gerek. Sen de anda gülecek (11) iş itseñene. Ne fāyda şimdi anlaruñla bile yilesin. Şoñra anlaruñla alasıñ alayasın

TE’ESSÜFĀT:

(12) Yazu ki gönül Yusuf’ını shevāt-ı felātında heva çāhına düşürdüñ (13) ve hayf ki cān Yūnus’ını heyūla deñizinde tabi‘at-ı hūtınüñ azına virdüñ. ‘Al (14) zekeriyyasını cehl bıcausıla biçdüñ ve rü yayasınüñ zulm eli-y-ile anın yire dökdüñ. (15) Nayire-i shevāt-ıla gönül ekinlerini yaduñ ve ye‘cūc-ı fesādāt-ıla derūn ‘imāretini yıduñ (16) Eger ğamāyim-i ‘ināyet deşt-i ulūbı sıvarmazsa rü iqliminüñ at-ı anūt-ıla işi āhir olur. (17) Eger zū’l-arneyn

tevfik arada sedd yapmazsa ol Ye'cûcler derûn-ı deyyarınun külleri göge savurur (45) (1) inşâf budur ki işimiz bizüm inşâfdan geçüp turur. Muttasıl gendüzümüze düşmez işleri (2) işleyüp tururuz. 'Ömrümüz kalîl-i ekserin geçürdük ta'îl-ile ve kalanını dağı dükedi yürürüz (3) tasvîf ü te'mille kimdür ki ta'accüb ider Yûsuf'un semeni bahsini. Her gişi bir anı lezzete (4) şatar nefsin. Vaḳti şol kadar geçürdük ḥaşad vaḳtinde ekmelü olduk. Şaḳalımız (5) ağardı hiç âhiri yok fesâdımızun gitmelü olduk. Her gişinün ḥâlini şoraruz hiç (6) şormazuz ḥâlini fuâdımızun. Fevâhiş-i 'uyûb egerci şabâda dağı kıḫa olur. Ammâ (7) şeyden şofira aḳbaḫ olur ve kebayir-i zenub. Egerci her gişiden faẓîḫa olur. Ammâ (8) 'ulemâdan katı efẓah olur. Ḥayf bize ki hiç fikr eylemezüz ki n' olur ḥalimiz yevm-i tenadda ve hiç (9) mülâḫaza eylemezüz ki nice tururuz yevm-i yakimü'l-eşhadda yaḳîn olmuşdur ki müteveccih olavuz (10) bir tarîḳ-ı aş'iyat. Ammâ ne zâde malîfuz ne merkebe 'ömrümüz düğümlü oldu dükemmez murâdâtımız (11) ḥayf ki baḫâletle geçer şol şerîf-i evkâtımız. Bedenümüz 'ibâdetde dil-i dünyevî murâdda cismümüz (12) Rûm'da. Ḳalbizüm Bağdad'da Öñümüzde turur arayımızuz ve maḳşûd qarşumuzda turur ve erimezüz (13) ittifâḳ itdük 'abeş yire bu 'ömrün zeminini ve isrâf eyledük yok yirlere bu ḫayât semenini (14) 'Âḳîbet bildük ki biz ḡabn-ı 'uḳûdımız ḡabn-imiş ve ol cemî' eyü şanduklarımız ba'z zann-imiş. (15) Ammâ ne fâyide olur 'ömr ḫarc olup maḡbûn olduktan şofira ve ne 'âide olur muşîbet (16) yetişüp maḫzun olduktan şofira

TENBÎHÂT:

Eger zünûb marâzlarına (17) 'ilâc iderseñ ecel yetişmedin gerek ve eger günâh sitemine tedârik iderseñ ḳalbe irişmedin gerek (46) (1) 'ibâdetün ḳabûli niyyata gön(-göre) olur ve a'mâlün revâcî 'azîmete göre olur. Sa'îd oldur kim (2) niyyeti nâḳî ve nâşî' olur ve illa cemî'-ı â'mâlî hebâ vü zâyî olur. 'Azemât-ı şaḫîḫ gerek ki ḫasenât semâya (3) 'urûc ide ve niyyet-i pâk gerek ki â'mâl-i 'âlim süfliden ḫurûc ide. Çün 'ibâdetün (4) melik-i ḳuddüse idersin. Öyle gerek ki ef'âlün ḫâhir ü muḳaddese ola. A'mâlde şafâ u nazret gerek (5) ḳabûl olunmaz ol 'amel ki müdennis ola. Cehd eyle ki derat-i riyâyı ḡasl idesin. A'mâlünün (6)

safhatından ve sa'y eyle ki ef'ālũn maşũn ola tekellũfũn nefahã-tından. Eger dāyim teyakkuẓda (7) olmaz-isañ bari geh gãh mütenebbih ol. Eger şâlihinden olmaz-isañ bari anlara müteşebbih ol. (8) İstifsâr eyle haberlerin, tettebbu' eyle eşerlerin, gördükce ta'zîmler eyle ve buluşdukca (9) tekrîmler eyle. Mümkün oldukça anlaruñla mücâleset eyle ve fırsat buldukca anlaruñla (10) muşâhabet eyle.

TERĠB-I MUŞÂHEBETÜ'L-ŞULEHA:

Şoĥbetlerinũn (11) nefesde muĥkem tesiri olur ve kavillerinũn ħalbede kavî takrîri olur rûĥları-y-la (12) dünyãda muşâhebet ħâşıl olur. Ol münâsebet âĥiretde mücib-i şefâ'at olur. (13) Gişi gendüyi bir tã'ifeye nisbet itse ol ta'ife daĥı anı girü ħomazlar. (14) Anları bir velîmeye da'vet itmeler aña içinden var git dimez-ler. Gendülere bir eylük (15) irişse elbette aña daĥı bir ħisse virürler. Her ne ħâlde olurlarsa anı daĥı (16) görürler gözedürler. Nitekim bir gişi eşrâr-ıla muşâhabet itse şurûrdan nã-emîn (17) olur. Her ne belã ki anlara yitişe bu daĥı anlara ħarîn olur. Anlaruñ günâhlarınuñ (47) (1) 'uĥûbeti bile çeker ve onlara yitişen muşîbet buña daĥı irer. Hem-çünân ħayr daĥı böyledür (2) Anuñ ħükmi ne ise bunuñ daĥı eyledür. Zıdd zıdduñ mir'atı olur. Birinũn ħälinden (3) biri kıyâs olunur. Gişi cehd itmek gerek ihvãmı aĥyâr ola ve sa'y eylemek gerek ki (4) yoldaşları ebrâr ola, tã elbir idüp ta'ata çalışalar. Birbirinũn ħuvveti-y-ile (5) 'ibâdete dürüşeler. Maĥşûd cihãna gelmekden 'ibaretdür. Yoĥsa ħalanı anuñ-çün (6) âletdür. Her millet gendü yolunca buña yilerler ve her ta'ife dinli dinince çalışırlar.

HİKÂYET:

(7) Ba'z kâmillerden rivâyet olunur ki Çin vilâyetinde bir şavma'aya ma'ye (8) uğramış. Taşradan yã râhib diyü çağırılmış. Hiç cevâp gelmemiş âĥir üçüncü çağırıcak (9) taşra çıkmış. Ne çağırursın ben râhib degülem dimiş. Râhib oldur ki anuñ Rabb'ından (10) rehbeti olur ve Allah'dan ħayfeti olur temcîd ider cemâlini ta'zîm ider celâlini. (11) Şâbir olur belâsına, râzı olur ħazâsına, ħâmid olur 'âlâsına, şâkir olur (12) na'mâsına. Mütevâzı' olur ħudretine, mütezelliil olur 'izzetine. Ĥâşî' olur rehbetine. (13) Ĥâzî' olur mehâbetine. Mütefekkir olur

hısabı ve mütezekkır olur ‘azābı. Nehārī şayim (14) olur ve leyli k̄āyim olur. Giceler uyımaz havf-ı nār-ıla ve evkātı geçer mesā’ile-i milk-i (15) cebbār-ıla rāhib olan kimse ne dāyim bu şıfatlu gerek zātı ādına muvāfiķ olup (16) bu s̄iretlü gerek. Ben rāhib degülem bir kelb-i ‘aķūram d̄āram. Nefsümi bu şavma‘da (17) şaķlayup t̄ururam ki kimseye aķr itmeyem ve bir ‘özr ehli zalim ve mekkārim-i halkdan (48) (1) kaşd-ıla ayrılıp ‘uzlet iderem ki kimseneye mekr itmeyem. İmdi biz k̄āfir küfr-ile yokdur (2) inşāf ider. Sen bunca şehādet ve îman-ıla n’eylersin ve ol Hāķ’dan bunca d̄ür-iken (3) bu miķdār i‘tirāf ider. Sen bunca ‘uhûd-ı îmānuñ-ıla n’eylersin.

TEVBİĤĀT:

(4) Nice bir nefsüñi mürāi‘ hevāda müseyyeb idüp gezdürürsin ve nice bir ķalbüñ h̄ilesini (5) ġāriyyete ilkā idüp koyuvirürsin nice bir s̄ûķ-ı şübehātda sāk-ı shehevāt üzerine (6) t̄urursın ve nice bir t̄arīķ-i d̄alāletde hutuvatı haķāyat-ıla atarsın nice bir āmāl (7) ü āmāniya maġrūr olup bünyād-ı zamāna t̄ayanasın ve nice bir gerdün-ı gerdāna ‘itimād (8) idüp mezāk-ı hadeşānda t̄ayanasın nice bir dünyā hevāsında uçarsın ve nice bir t̄arīķ-ı (9) Hāķ’dan kaķarsın nice bir göñlüñi han idersin ve nice bir hayālātuñi kārban idersin. (10) Biraz ķalbüñe ‘uzlet virüp halvet ķo ki pāk ola. Biraz añā riyāzetle cilā vir ki şahīh-i idrāk (11) ola. Nice bir lezzet-i ācileye uyarsın ve nice bir na‘im-i fāñiyyeye yilersin. Dünki (12) lezzetüñ n’eyledüñ n’itdüñ. Bu gün olacaġı daġı t̄ut ki itdüñ āvān-ı şebābda. Bir ta‘til-i (13) kevn yārenler-ile şöhbete varmağum. Her ne ķadar ibrām itdilerse uymadum. Aġşam (14) geldiler. Eyitdüm: Üşde lezzet geçmekde sizüñle beraber olduk sizde ta‘ām s̄iķleti (15) var bizde ol da yok.

TEVBİĤĀT:

İmdi cihānuñ cem‘-ı aġvāli (16) bu minvālledür ve dünyānuñ cümle-i lezzeti bu halledür. Hep āyinat-ı zayıledür bir yirde (17) t̄urmaz geçer, cümlesi ‘itibarāt-ı fāñiyedür. Aġmaķ oldur ki añā i‘tibār ider. Belî insān (49) (1) ansuz daġı olmaz ve beden lezzet sürmeyince dirilmez. Likin ‘āķıl oldur ki anı (2) ķadr-i kifāyetden geçürmez ve anuñ taġşlı için ardına uyup t̄urmaz. Bir lezzet-i fāñiyi (3) ele getürmek-çün bunca lezzet-i bāķıyye(y)i biraķmaz. Bir laġza ‘ācil

şafâsı-çün ebedî (4) âcili ardına atmaz. Bir iki gün gülmek-içün yıllarla ağlamağı ihtiyâr itmez. Bu kadar (5) ‘ömrün huzûrı-çün ahkâb-ıla cehennemde karar itmez. Dünyânun ne müddeti olur. (6) Çün âhirete kıyâs olma. Mütenâ-hîyyenün ne kadarı olur çün gayr-i mütenâhiye (7) nisbet kılma. ‘Acebdür şol ahmaqlar ki dünyâ nevası-çün mütedahhir olur ve bir âdemi (8) şiddet yetişürse ağlarlar otururlar. Anı fikr itmezler ki şol ‘ömr-i bakîde ya sa’id olalar (9) ya şakî, ya ‘âşî sayılalar ya müttakî. Eger sa’id olalar ebedi huzûrda (10) olsa gerek. Layenkaşi ‘şafâ ü sürûrde olsalar gerek. Çün bir gişi ki ebedi ‘ömrinde (11) şafâ süre. Ahmak degül midür ki her anda olmadı diyü kayura ve eger şakî olursa hod (12) kim bilür kim hâli ne ola. Ne dürlü dürlü varîfâta uğraya. Berzah zahmetleri mi yoğsa (13) maşşerün mi yoğsa cehennemde varacağı yir mi? Çün bu kadar gavğa oñindedür hiç (14) anı añup kayurmaz. Bu bir kaç günlük murâdât nedür ki hâşıl olmaduğuna taşalanur (15) turmaz. İnşâf idersevüz hemîn kuru ‘âkil dirilürüz yoğsa bizde ‘aql (16) yokdur bilürüz. Şol dünyâ maşlahatında bir kaç nesne añladuğumuzu ‘aql sayup (17) tururuz. ‘Âkil mi olur ol ki gendü eliyle gendüyi oda atar. Şol tatlu canını (50) (1) bir pulluk lezzete satar hemin bunuñ cevâbı budur ki Allah ‘afv ide dir. Ayruğ añmaz (2) evet bir aqçalık nesnesini bu kadar tevekküle itmez.

TEESSÜFÂT:

(3) Hayf ki bilmezlikle rüzgârımız geçdi vah ki uş uşıla ‘ömr-i âhir olmalı oldı (4) bir nefes dahı sağ olacağumuzu bilmezüz ammâ şalâhımız yıldıan yıla te’hir eylerüz her (5) yıl dirüz ki gelesi yıl idevüz felân nesne mâni’dür anı aradan giderevüz. (6) Âhir ol gider bir mâni’ dahı gelür. Dünyâda evvelen gişiyeye mevâni’ eksük mi olur hiç. (7) Dünyâ maşlahatlarında ‘avâyıka bakmazuz. Bir mühim olsa hepsini ardumuza ataruz. (8) Âhîret işine gelicek kılı kıldan yararuz ‘aceb şimdi ‘âyık neyi ki diyü araruz (9) bu üslubla nesne hâşıl olmaya. Hayfında biz dahı bilürüz hemin bir eglencedür ki anuñla (10) gendümüz añlayıyoruruz hemin bizüm hâlimüz şol hastaya beñzer kim bir yirde yatur ol (11) yatduğı yirde hâli tãngur. Beni kalduruñ filan yire iletün dir ol yire varıcak (12) huzur bulam şanur. Anda varıcak dahı turmaz egilür. Beni bir yire dahı iledün dimege (13) başlar. Yir ne fâyide ider çün maraz içindedür. Her ne yire varsa

zahmet bilesindedür. (14) Hem cinan-ı âdem dahı ‘ömr-ile böyle dirilür. ‘Ömr filan sine varıcak oñam gibi gelür ol (15) vaқта varur yine hiç oñmaz. Şimdi uymayan nefis ol vaqt dahı uymaz. Eger nefsi şimdi (16) uyduribilürse uydursın ve illâ nefsinüñ kahrına bir ‘ilâc fikr itsün. Yoħsa (17) bir vaқта dahı te’hirden ne olur. Hemin gendü gendüyi aldamağ olur. Çün bu nefis ol (51) (1) vaqtde dahı bile olsa gerek. Şimdi nice itdi-y-ise ol dem dahı eyle itse gerek. Ol (2) vaqtüñ ‘avâyıķı elbette eksük olmaz. Her ‘âyıķ ki âdemden gider. Elbette yiri gedük kalmaz (3) Hemîn cemî‘-ı avâyıķı arduna atup ikdâm gerek. Bir günü bir güne te’hir itmeyüp ihtimam gerek (4) ve illâ ki eger uş uşa koyasın ben nice ögdüm ise sen dahı öyle ögesin. Ben gendümi (5) bileli bu hevâda gezerin otuz yıldur bu mâl-hülyâ-y-ıla yilerin gâh didüm ki ‘ilm-i zâhirden (6) birez nesne göreyin gâh gönülüne geldi ki filân manşıba ireyin Allah ta‘âlâ ‘avn-ıla (7) cümlesine yetişdüm. Dünyâda her ne murâd itdim ise irişdüm ammâ dünyâ murâdâtı dükenmez (8) gişi vaz gelmeyince ol nihayet bulmaz. Âdem aña nihayet virmeyince yalñuz ‘ilm kısmından (9) gişi bir fenne çalışsa ‘ömri oldukça ol ‘ilme dürüşse fikr itdügince daķâyıķı (10) ziyâde olur ve diķkat itdügince haķâyıķı ziyâde olur. Leţâifine nihayet olmaz ve mu‘ârifine (11) gâyet olmaz. Anuñ gibi fünûnuñ ħaddi yoķdur ve envâ‘-ı ‘ulûmuñ ‘addi yoķdur.

(12) MEN‘-İ ŞARFİ‘L-‘ÖMRİ- İLE‘L-‘ULÛMİ‘L ĞAYRİ‘N-NÂFİ‘ATI:

Ammâ dünyâda ‘ilmler olur ki (13) gişiyeye tażyî‘-i ‘ömrden gayri fâyide gözükmey ve ‘âlemde nice fünûn var ki şâhibine (14) ‘anâsından ğayrı ‘âide degmez. ‘Ömr nakdi ‘azizdür her neye gerekse ħarc kılamak gerek. (15) Şol ki mühimmâtdur anı görmek gerek. Anuñ sa‘yinde ihtimâm idüp tırmağ gerek. Anda (16) dahı kuru elfâz ve ‘ibârâta dürişmemek gerek ve ‘abeş esâmı ve iştılahâta çalışmamak (17) gerek. Aķvâmuñ kıl ü kâlinde kalmamak gerek ve şürâĥ ve muħassîlerüñ cidâlinde kalmamak gerek (52) (1) kelâmuñ ħaşşası ne ise anı gözetmek gerek cümle kelimâtdan bir ħâşıl almağa sa‘y itmek (2) gerek. İkdâm itmek gerek ki haķâyıķ-ı eşyâda teyakķuzı ola ve cehd eylemek gerek ki ħükmi mevcûdâtda (3) tafaţtını ola şer‘ etegini muħkem tutmağ gerek ve şeri‘at tırıķını gözetmek (4) gerek. ‘Aķlına uyup muttaşıl öyle ikdâm gerekmez. Naķli koyup hemin ‘aķl canına ihtimam (5) gerekmez. Egerçi ‘aķl aşıldur Ammâ anda ħaţâ eksük olmaz. Anuñ vehmiyyâtını degme gişi (6) bedihiyyatdan

seçemez. Şer‘de niçe nesnelere var ki ‘aql aña girmez. Gendü dâiresinden (7) hâricdür añlaymaz. ‘Aql anuñ gibiye qarışmaz şâmit olur. Şeri‘at her ne dir ise (8) iman getirüp sâkit olur. Ammâ vehm ölçümlük idüp ortaya girür. Dürlü dürlü (9) temvihât-ıla qarışdurur. ‘Âkil ki tab‘ı selimi olmaz. Mütefekkir ki mezâkı müstaķim olmaz (10) gâh olur ki anuñ gibi de yañılır vehmüñ hükmini ‘aqluñ şanur imdi egerçi şer‘uñ (11) meşiyeti ‘aql u huccetdür ‘aqluñ dañı meşiyeti yine şeri‘atdur. şer‘a muvâfik olmağ-ıla (12) aña tamâm iķan olur. Pes gerekdür ki gişi hem ‘aql ve hem şer‘a tâbi‘ ola. Tâ ki aql-ıla (13) fer‘i câmi‘ ola. Şunlar ki erbâb-ı ‘aql ve hâzım olurlar ve şunlar ki aşhâb-ı yaķın (14) ve cezm olurlar. Zevâhir-i şer‘de te‘vilâta muķayyed olmazlar ve zâhir-i şer‘den bir kadem taşra (15) çıkmazlar. Her ne dir ise Allah’uñ murâdına inanurlar te‘vilin yine ana qorlar zâhirden (16) ne añlanursa anuñla ‘amel iderler hemin fâriğ olurlar. Maķşûd-ı ‘ilmden ‘amd ü fâ‘atdur (17) egerçi anuñ dañı yine ğayeti ma‘rifetdür

İŞÂRET-İ MA‘RİFET-İ HAKİKİYYE:

(53) (1) Ammâ ol ma‘rifet bir dürlü dañı olur anuñ şûreti bir yüzlü dañı olur. Ol öteden (2) berü gelür bu yönden varur. Pes bu iki ma‘rifet kaçan beraber olur. Ol ‘illeti bulur (3) bu dañı ma‘lûle çegzinür bu ma‘lûli görüp ‘illeti sezinür. Ol Allah’ı bilür diler ki her (4) şeyi anuñ-ıla bile. Bu sa‘y eyler mümkün ile vâcibi añlaya. Mümkün ile vâcib ne kadar bilinür (5) bir kaç uslûb ve i‘tibâratla hüküm olunur aķmaķdur ol gişiler kim ‘ilm-i zâhiri bilüp (6) anda qalurlar. Ya‘ni ma‘rifet hâşıl itdük diyü qarar qılurlar. ‘İlm oldur ki ‘amel ve mücâhede (7) ile ola. Ma‘rifet oldur ki mükâşefe ve müşâhide ile ola. ‘Âkil oldur ki başiret (8) gözini tamam taķdîķ eyleye. Ol başarı ile kâyinâtı tedķîķ eyleye. Halkdan münkaķı‘ Olup (9) ‘uzlet ide. Gice ve gündüz riyâzat çeküp halvet ide. Ol vaķt bile kim ‘âlem didükleri (10) ne yir imiş. Ol dem ma‘lûm ola kim gendü arada ne cevher imiş. Ol vaķt añlaya ki Rabbüm (11) didüģi kim imiş. ‘Aceb gendüde taşra bir gişi mi imiş. Bu mevcûdat-ı müteħâlîfe ‘âlemde (12) ne imiş yoķsa cümlesi bir vücûduñ mazhârı mı imiş. Her biri birine ğaķîķatde muğâyir (13) mi imiş yoķsa cem‘î‘ı yine birinde var mı imiş. ‘Âlem hemîn bu görünen ‘âlem-i maķşûsât (14) mı imiş yoķsa mebdedden buña gelince niçe ‘âlem dañı yaradılmış. Ol ‘âlemler yirüñ (15) ve göģüñ niresinde tûrurmuş yoķsa anlar

mekân istemez. Bu suâl bâtil (16) olur-imiş. Eger dirseñ ki hakîm dahı ‘aql-ıla bunı bilüp durur. Hikemâtuñ şol mücerredât (17) didügi anlardır. Tutalum ki ‘aql-ıla bilene bunlar zamandan ve mekandan mücerred-imiş (54) (1) ammâ gerekmez ki taḥkik olına. Mücerredüñ ma‘nısı ne imiş mücerred. Mücerred qurı demekle mi (2) olur-ımış. Birkaç uslübla taḥayyül itmekle mi olur-ımış. Her ne ki biz ḥayal iderüz maddeden (3) taşra çıkaruz ve her ne iki biz ol üslübla fikr iderüz anuñla muttaşif olmaz. Mekanda (4) olan her nesne mekanda gözedür tecerrüd. Tecerrüd gerek mücerredâtı bilmege ve münâsebet gerek her nesneyi (5) añlamağa. Ruḥ mücerred ise bedende qarışmışdur. İki birbiriyle alışmışdur âyinesi. Yüzini (6) beden pası tutmuşdur ve yaḥîn-ḥânesine vehm-i vesvâsı tolmışdur yine anı tecerrüdinde komamak (7) gerek ki mücerredâtı saña ‘ayân ide ve yine anuñ âyinesini şaf itmek gerek ki kâinâtı saña (8) beyân ide. Sen anuñ pasını açup şâfi it ki içinde neler göresin. Sen seni ḥalvet (9) idüp arıt ki cihânı gendüñde bulasın.

VAŞF-I HÂL:

Ḥayf éllere (10) naşihat iderüz. Gendümüze idemezüz bunca yıllardur kaçd iderüz bu keşret içinden (11) çıkmazuz uş. Uş diyü tururuz bilmezüz ki âḥir neye varuruz. Hemîn ‘inâyet andan gerek (12) yoḥsa bizüm sa‘yimüzle nesne olmaz ve hemîn hidâyet andan gerek yoḥsa bizüm himmetimizle (13) iş bitmez ol gel dimeyince. Biz biñ gez çalışsavuz ol tevfiḳ eylemeyince (14) bizüm hiç tedbirimiz oñmaz hemîn aña yalvaralum kim luḥfuyla bizi ḥazretinden ba‘id itmeye. (15) Bunca yıllık emelümüzden bizi nevmîd itmeye. Egerçi aña yarar iş itmedük ammâ kereminden (16) ümîdimüz kesilmeyüp turur. Egerçi rüzigârimuz ‘ilm-i zâhirde ḥarc iderdük. Ammâ ol (17) yolda dahı ol arzu ile yilerdük. Her zâhiri gördükce bâḥın koḫusın umardık (55) (11) ‘aql şemmiyle olabildükce koḫularduḫ elimüzden ne gelür. Ḥaḳ’dan bize bir kapu açıldı (2) Bâtili ḥaḳdan bu tarîḳ-ıla seçildi. Her ne kadar ki gönül kapusın açmak isterüz açılmaz. (3) Bunca yıldur isterüz kilidi dili ele girmez. Ma‘lûmdur ki bu cihân ‘alâyığı-y-ıla beste (4) olan gönlüñ miftâḥı bir ‘azizüñ elindedür ve zâhirdür ki bu dünyâ sāḥiresi elinde (5) meftûn olan dilüñ te‘vizi bir sāhib-i nefesüñ dilin-dedür. Ḥaḳ ḥazretinden (6) müsted‘î ve mes‘ûlümüz oldur ki ‘ömrümüz âḥir olmadın ol ‘azizüñ ḥuzûr-ı can-fezâsına (7) irevüz ve ol cenâb-ı

celâlınden mütemenni ve ma'mûlümüz oldur ki henüz hayat var-iken bu kara (8) yüzümüzi eşigi tozına sürevüz. Şâyed bu karamlıkda kalmış dile bir bucağdan (9) rûşınalık belüre ve başdaki bu ğurbete düşmiş cana bir taraftan âşınalık belüre. (10) Ol şu'lenüñ berkiyla kabrüm için rûşen idem ve ol muhabbetüñ nesîmi-y-ile yatduğum (11) yiri gülşen idem. Ol rûşınalık cemi'-i mezâyıkada celisim ola ve ol âşınalık tâ ebedî (12) enîsim ola âmin yâ Rabb'el-'âlemin. Şol gişinüñ ki nefsinde vâ'iz olmaz. aña (13) nef' eylemez mevâ'iz ve şol gönül ki içinde zâcir bulunmaz anı zecr eylemez vâ'iz (14) şeyb gibi âdeme nâşih olmaz. Eger inşâf olursa ölüm gibi gişiye vâ'iz olmaz. (15) Eger gönli şâfi olursa.

I'TİRÂF-I TAKSİRÂT-I NEFS:

Cennet (16) bezenüp durur bizde şevk 'alâmeti yok ve cehennem yana turur bizde hark mehfâfeti yok (17) Kabrimüz kazılmalu oldı hiç girecegümüz añup kayurmazuz ve kefenimüz biçimelü oldı hiç (56) (1) giyecegimiz fikr idüp gücenmezüz. Emelimüz ecelimüzi yakîn getürtemez ve emniyyemüz meniyyemüzi (2) aındurtmaz. Hiç bunu hayal itmezüz ki dün ma'dûm idük ırte yine fâni oluruz. (3) Pes bu varlıkda biz ne gişiyüz ne oluruz. Her yıl bizden giçiler ölür hiç bizüm 'ibretimüz yok (4) ve her zaman bir hâlden bir hâle varuruz. Hiç hayretimüz yok. Her gün görürüz mevtüñ (5) nezîrini. Hiç bir gün fikr eylemezüz anuñ tedbîrini. Manşib için bir atlar almağa çalışuruz (6) ve tîmarlar için defterlere girmege dürişürüz. Hiç defâtir-i te'binde ismümüz bulunsın (7) dimezüz ve hiç devâvîn-i müteheccidinde şevablarımız yazılsun dimezüz. Bir ednâ sefere (8) gitsevüz yarağın görürüz ve bir cüzvî maslahatımız olsa esbâbını kayıruruz. Hiç sa'y (9) eyleyüp hayrâta çalışmazuz. Rûz-ı âhirete iddihâr için ve hiçbir 'amel nakdini alıkoçalum (10) dimezüz. Yevm-i ye's ve iftikâr-içün. Hiç bilmezüz ki ne hâzır eyleyüp tururuz vaqt-ı ihtizâr-içün.

(11) TENBİH-İ LATİFE:

'Acebdür 'âlemüñ hâli. Bu mü'minlerüñ ahvâli. Eger birisine (12) padişahdan bir mektûb gelse okısa ve yâhud bir çavış gelüp gel dise heybeti (13) gönlini tutar ve rehbeti gendüyi kaplar. Nefsini şöyle unıdur hilmü ve sekînesi (14) kalmaz ve 'aqlını şöyle tağıdur ki vakâr u tûmânınası kalmaz ferahından vechi müstefir (15) olur ve tarabından kalbi müstafr olur. Âhir ki varımlu ola hezâr-ı ta'zîm-ile varur (16) ve biñ

dürlü edeble oturur meclisinde. İltifâtı onuñ cenâbına haşır ider (17) ve rinde nazarın ol haşrete kaşır ider. Hemîn ki bunuñ cenâbına nazar ide. Bu hâzır olur (57) (1) ve hemîn ki bunuñ tarafına teveccüh ide bu nâzır olur. Sa'y ider sözün zabıt ide (2) ve ihtirâz ider ki nâ-gâh habıt ide. Dünyâ padişâhınuñ meclisini böyle ri'âyet ider (3) ve anuñ hużûrunda edebi bu vech-ile himâyet ider. Ammâ padişahlar padişahınuñ münâdisi (4) hiç diñlemez ve müezzin biñ gez şalâ iderse kulağına girmez. Belki âdemler olur ki (5) ezân işitmekle sözünü kesmez bir lahza. Müezzin tamâm idince tırılmaz âhîr namaza (6) ki başlar göñlünde haqqıñ heybeti yok ve kıyâma ki kalkar kalbinde Allah'dan dehşeti (7) yok iner çıkar ne itdügin ve ne okudugın bilmez. Bütün namazı kılar bir an haqqa müteveccih (8) olmaz bedeni namaz kılar kalbi şehvâtı fikrinde. Dili Kur'an okur göñli mu'âmelâtı zikrinde (9) bir sa'atde namazı kılınca iver ve bir an dağı mescid içinde tırılmaz gider. Bunuñla musulmân (10) dirilür ve bunuñla ehl-i îman şayılır. Belî îmandan îmana tefâvüt çoğ olur (11) ve taşdıkuñ merâtibinde hâlet çoğ olur. Ba'id degüldür Allah'ıñ lütfından ve (12) kereminden ki bu kadar taşdıki dağı fi'l-cümle îman 'add ide. Egerçi kahr u celâlınden (13) dağı müsteb'id degüldür ki hiç kabûl eylemeyüp redd ide. İrâdet elindedür ve kabûl ve redd (14) ihtiyârındadır.

İŞÂRET-İ KAZÂ-İ EZELÎ:

Hiç âferideye kâr-ı âferide (15) kârda çün u çerâ olmaz ve hiçbir zerrenüñ hâli hâric kabza-i kaşa olmaz (16) lâ yüs'elü 'ammâ yef'al tuğrâ-yı menşûr-ı taqdiridür ve mâ yübeddelü'l-kavle ledeyye ünvan-ı (17) nâme-i tedbîridür. Gâh olur ki az nesne ile sevablar ider ve gâh olur ki umulmaduk (58) (1) yirden 'ikâblar ider. Diledi bir kavme gazâb ider nâfi' olmaz hasenâtı ve istedi (2) bir tâifden râzı olur zarar itmez seyyiâtı. İblisüñ 'ibâdeti aña ne menfâ'at (3) virdi ve sahranıñ mu'ânideti anlara ne mażarrad virdi niçeleri şavma'dan meyhâneye (4) sürdürdü niçeleri. Tophâne içinde-y-iken cezbe yetişirdi. 'Ömer radiyallahu 'anh Ebû Cehil'den (5) ziyâde ezâ ider-iken mu'azzam saḥâbe-i 'azâm oldu. Fuḫayl raḥim hullahü 'aleyh yollarda ḥarâmılık (6) iderken maḳbûl evliyâ-i kirâm oldu. Sehâib-i aḳdâr şelûc emtârı beydâ-i ekvânda (7) yağdurdı ve süyûl-ı kazâ miyâh ve aḫcârıla vâdiyi ḥadd-i şâr taldurdı. Âhîr ki yağmurlar (8) diñdi ve seyler indi gördiler ki Ebû Tâlib helâk olup gark olmuş meyânı deryâ lücce-i nedâmetde. Selman radiyallahu 'anh (9) sâlim olup ḥalaş bulmuş sâhil-i

selâmetde. Muhammed şallallahü ‘aleyhi ve sellem es‘ad-ı ‘alem olmuş. (10) Her yağın yağmur aña rahmet olmuş. Ebû Cehil eşkıyâ-yı beni âdem olmuş. Her yuvalanan taş (11) başına toğunmuş. Velîdi sil kapısı öñinde bir vâdiye düşürmüş ve Süheyb’i (12) selâmetle Rum’dan Hicaz’a getürmüş kiminüñ yağmur tarlasını suvarmış ve kiminüñ (13) yıl hâşılını şuya virmiş kiminüñ yağmur evlerini yıkmış ve kimine sil ev (14) yapmağ-ıçun esbâb yıgmış. Kâinâtuñ hâli böyle muhtelif olmuş. Her birisinüñ (15) hâli âhire muhâlif olmuş. Herbiri isti‘dâdına göre almış. Kimisi bağ ve kimi çemen (16) olmuş. Her dânededen aña münâsib bir ağac bitmiş ve her ağacdan dânesine muvâfık (17) yimiş bitmiş cümlesi taqdir-i ezeli iledür ve cemi‘isi kazâ-yı lemyezeli iledür. Anuñ (59) (1) kârgâh-ı taqdirinden taşra iş olmaz ve anuñ dâyire-yi kazâsından çâre yokdur (2) çıkılmaz her çöp ki çaldurur binâ-yı ‘âlem ol hareket üzerine bile dürilmişdür (3) ve her zerre ki gezer silsile-i cihanda anuñ vücûd-y-ıla derilmişdür. Şöyle ki ol (4) düzene bir çöpçe hâlel gelse olmaz. Şöyle ki ol dördü bir dâne mümkün degüldür (5) üzülmez. Eger cihâna ‘ibret nazarıyla bakarsan ve eger ‘âleme başiret göziyle (6) degerseñ her mevcûdda Allah’uñ vücûduna bir huccet-i kâti‘a ve her zerrede (7) anuñ vahdâniyyetine bir beyyine-i sâti‘a göresin. Nizâm-ı ‘âlemde bakdukça bâtınan (8) zâhiren lisân-ı hâlel okursın ki levkâne fi-hümâ ‘alihetün illallah lefesedeta (9) deqâyıq-ı ‘âleme nazar itdükce bilürsin ki bunuñ verâsında bir hakim ve kadîr bir (10) ‘alîm ve habîr vardur ki bu eşyada taşarrufi zâhir olur ve bu kışâsı ve metiyesi (11) urriye ve bu umûrda hükmi meymeneti olur imzâsı ve meşiyyesi odur yine cemi‘-ı (12) sücûdât-ı münkada ve müdde‘i-nedür taqdiri ve tekvîni ile cihanda bir fi‘l olmaz (13) ki anuñ ihtiyârıyla bulunmaya. ‘Âlemde bir ‘amel olmaz ki anuñ irâdâtı anda olmaya (14) zâtı müstatîr olup durur evveline kâdem-ile ve mâ‘adâsı mevsûm olup durur hudût-ıla (15) ve ‘adem-ile. Her mümkünüñ maddesi ‘adem olur. ‘Adem âyineyesinde vücûd görükür.

(16) İŞARÂT-İ ŞEMME-İ TEVHÎD:

Egerçi vücûd vâhiddür anda haşîş-i ekvân (17) olmaz ve egerçi nûr birdür anda ihtilâf-ı elvân olmaz. Ammâ her âyine de kâbiliyyetine (60) (1) göre olur ve her mümkünde isti‘dâdına göre bir levn olur. Vücûd bir bahrdur cihan (2) te‘ayyinâtınuñ emvâhidur egerçi bu sözi diyenüñ ba‘z hâlik ve ba‘z nâcidür (3) ne mevcûd ma‘dûm

olabilür ve ne ma'dûm mevcûd olabilür. Mevcûd ezelen (4) ve ebeden mevcûddur. Ve ma'dûm cemi'-ı ermanda mefkûddur cemi'-ı mümkünât lisan-ı ehl-i (5) taḥkîkda dâyıma ma'dûm olur. Egerçi ehl-i tãhire anda mevcûdât şayıur. Hiç (6) bilür misin ki külliyyetini ḥâlük ne dimekdür hemîn bu ma'nâya işâret itmekdür. Eger (7) dirseñ ki ḥalkuñ ve icâduñ ma'nâsıdur. Vücûdumla pes zâhirde muḥtefi ummaḥdur ve eger (8) dirseñ ki mümkin mevcûd degül demek mekâbire ve mu'âniddendür. Şariḥ-i nezâhet 'aql-ı şaḥîḥa (9) muḥâlefetdür. Eger ma'dûm imişse niçün gezer yürürdi. Eger mevcûd degülmiş ise niçün (10) gözikürdi. Bu ḥâller hep vücûd olanuñ ḥâlidür ve bu ef'al hep mevcûdâtuñ ḥâında (11) cevâbı budur kim bu ef'al hep ḥaḥḥuñdur ve bu şıfat cümle vücûd-ı muḥallıḥdur. 'Adem (12) âyinerinde dürlü dürlü gözikür ve yoklık mir'atlarında şûr-ı muḥtelife ile zâhir olur. (13) Taşradan bakup bilmeyen bu aḥvâli âyine-i aslı şanur ve nazarı kâşır olup añlamayan bunları (14) anuñ ef'âli şanur. Anı bilmez ki ol hemîn bir yokluḥdur. Gâyeti yoklık dîpdüñüz âyine-i (15) varlıḥdur. Eger ol yoklık olmasa varlıḥ bilinmezdi ve eger ol âyine olmasa vücûd görünmezdi. (16) Anuñ-çundur ki 'ârifler bu ma'nâyı dâyim mülâḥaza iderler ve aña işâret-çün alâ sebbâi (17) târifü bî-aşdadıha dirler ve eger şey-i mümkün diyü ol âyineye dimezseñ bil ki mefhûmında (61) (1) vücûduñ anda te'ayyünin bile gözedürseñ nizâ'-ı lafzı olur bize zarar itmez. Her ne dirsevüz (2) diyelüm maḥşûddan çıkılmaz. Fi'l-cümle cemi'-ı mevcûdât anuñ mir'atıdur ve her zerre anuñ (3) vücûdâtıdur. Cihan tolmışdur ni'meti-y-ile ve 'âlem ğarḥ olmışdur raḥmeti-y-ile

(4) İŞÂRET-İ Nİ'AM-I ḤAḤ SÜBHÂNEHÛ VE TA'ÂLÂ:

Kimdür ki Allah'ın ni'metlerin ḥaşr ve iḥşâ (5) idebilür. Kimdür ki 'add-ı remlü aḥşiyâyı ḥaşa idebilür. Eger bir mü'min ibtidâi (6) ḥâlden ḥilkatini fikr iderse ve nuḥfe deminden bu deme deġin każâyâsını zikr (7) iderse biñ yıl 'ömri olursa anuñ şükürin edâ idemez ve her nefesde Allah'a ḥamd (8) iderse anuñ ḥaḥḥından gelimez. Bundan ulu ni'met mi olur ki her ġişinüñ evvel (9) tñneti zâhir ide. Bir şûlb-i pâk-i tãhirden ve ibtidâi terkîbini ibdâ ide. Bir terâyib-i (10) âb ġayr-ı 'âhirden ve andan soñra ḥıfz ide. Bir raḥm-i zekiyye ve taḥiyyede ve tertib vire bir baḥn-ı (11) ümm-i taḥiyyede birez müddetden soñra mevlûd ola. Bir ḥayvan seviyyül eḥrâf ve bir insan (12) selîmü'l cevâriḥ vel a'tâf teemü'l-a'zâ ve kâmilü'l-eczâ nûr-ı başar süvar-ı ḥadıḥa-i 'ayânında

(13) ve 'iber-i başîret-i süveyda hadîka-i cinânında. Mertebe-i 'aklı-ı heyûlâtı hilkatinde konulmuş (14) ve isti'dâd-ı sa'âdet-i dü cihânı cibilletine şunulmuş. Ammâ mufâşılına rehâvet müsta'fî (15) olmuşdur. İsti'mâl-i âlâta kudreti yok ve mizâcına ru'ûbet-i müstevlî olmuşdur (16) a'mâl-i kuvvâya tākātı yok. Eger bir mu'în olmazsa fikdân-ı ğızâ-y-ile mizâcî mütehallil (17) olup münkâzî olur ve eger bir mürebbî bulunmazsa ğalebe-i ru'ubât-ıla harâret ğazîyyiresi (62) (1) münkatî olur. Pes zarûri nizâm-ı 'âlem için ve bekâ-yı nesl-i âdem için vâli-desine (2) bir şefkat vire kim tamâm olunca aña cân u dilden hazânet ide ve vâlidine daħı bir (3) merhamet vire kim gendünüñ ve anasınıñ havâyicine mütekeffil olup şıyânet ide. Pes (4) vâlidinüñ himmeti-y-ile ve ol ikisinüñ terbiye-tiyle kuvvâsı ziyâde ve âlâtı ezdiyâdda (5) olup birez vaqtdan soñra muhtâc olmalı ola. Hâricden ğızâya ve müktefi olmamağa (6) başlaya. Şir-i dâयेye dâhil-i feminde dürler gibi esnânı terkib ide ve muktezâ-yı hikmet (7) üzerine yirlü yirinde tertîb ide. Dehânında azu için medâric kıoya ve lisânında (8) hurûf için mehâric kıoya ilhâmi-y-ile mütekellim ola ve teysîri-y-ile müte'allım ola tadrîcle. (9) Kâmeti teşâ'üdde ola ve idrâki tezâyidde ola. Ammâ şuña degin mertebe-i buluğa murâhık ola (10) Şöyle ki hayrı şerden tamam fâret ola. Pes aña hidâyet-i îman ve tevfiķ-i iķân idüp (11) ibtidâi tufûliyyetden terbiyetini millet-i islâm üzerine ve neşv ü nümâsını din-i Muhammed (12) 'aleyhi's-şalât ü vesselâm üzerine kılup bunca 'ulûm-ı dîniyye ve ma'ârif-i yakîniyye müyesser (13) ide. Mizâcına. Şihhat ve 'âfiyet ve ma'âşına huzûr ve refâhiyyet vire. Âhir ol (14) ğışı bu cemî'-ı eyülükleri bilmeyüp ve bunca ni'metlerüñ şükrin itmeyüp ta'at-çün virilen (15) istitâ'atı 'isyâna âlet kılup ve 'ibâdet-çün konulan âlâtı tuğyâna kuvvet eyleyüp (16) zikr için yaradılan lisânı aħbâr-ı meşâlib ve müsâviye kıoyup ve ma'rifet-çün halk olunan (17) cinânı efkâr-ı âmâli ve âmâniye kıoyup müşâhede-i münâzır ve müzâhir-ı rahmân-çün maħlûķ (63) (1) olan başire-yi vücûh-ı ğavâniye kıoyup ve işfâ-(y)ı evâmir ve zevâcir-i sübhan-çün tertib olan (2) sâmi'a-i istimâ'-ı melâhı ve ağâniye kıoyup ma'âd için virilen 'aklı ma'âşı hizmetine (3) şarf eyleyüp ve âhiret-çün virilen esbâbı dünyâ maşla-ħaatına harc eyleyüp Hâķ tarafından (4) bi'l külliye fâriğu'l-bâl ve âhiret teşvî-şinden tamâm âsûde hâl ğarîķ-ı shevât ve müstağriķ-ı (5) haťîât-ı muķabbil-i 'avâcil-i lezzât ve mu'arrız-ı mevâcib-i tã'ât-ı muťi' şeytan ve tağı (6) rahmân olup

yürür-iken yine andan rahmetini kesmeyüp ve yine ‘a‘âyâsını eksimeyüp cemî‘-i cinâyetlerine (7) habîr-iken hiç birisin yüzine urmayup ve her vech-ile îzâ-ya kadîr iken hiçbir izâyı (8) itmeyüp ol levmi-y-ile ziyâde itdügince müşâet-i küf-rânını bu keremiyle artura. Tavlini ve ihsânını (9) âhîr göre kim kerem itmekle mümkün degül, añmaz ve ihsân itmekle çäre yokdur uşlanmaz. Eger bu hâller (10) giderse ‘âkıbeti harâb ve vîran olur ve eger bu üslûbla olursa âhîretde menzîli nîran (11) olur. Pes gâyet merhâmetinden ve kemal-i âtifetden gâh gâh gûşmâl için belâlar vire ki (12) nevm-i gâfletden mütenebbih olup mütefeyyiz ola ve ba‘z evkâtta nuşh için şiddetler yetişdüre (13) kem iken mağrûr olmayup mütte‘iz ola.

BEYÂN-I İNNE BELÂ ALLÂH’İ TA‘ÂLÂ Nİ‘METÜN:

(14) Şiddetüñ gerçi şûreti zahmetse ammâ hakîkatde ni‘metdür ve belânuñ egerçi zâhiri (15) zilletse ammâ ma‘nide devletdür gişiye Allah’ı añdurur ve âdemi dünyâdan uşandurur. Kalbe (16) diğkat virür ve ‘aqla ‘ibret virür. Birez derûna şafâ virür ve bir pâre rûha cilâ virür. (17) Allahuñ kullarına lufti gâh ni‘metinde olur gâh belâsında olur ve ‘âşıklara muhabbetüñ lezzeti (64) (1) gâh vefâsında olur ve gâh cefâsında olur. Şunlar ki ehl-i ‘aşk ve derd olurlar. Dostuñ (2) cefâsından ne şafâlar sürerler cefâ içinde olan şafâ dağı bir nev‘ olur ve şol (3) acı devâları içmekde dağı bir lezzet olur. Her kaçan ne görseñ önünde dünyâ sırbâli kışılmış (4) olur. Eyle bil ki Alla’uñ saña lufti ırılmış olur. Ol saña anı şaffet ve buhlından itmedi (5) nâgâh üzen olursa tşâyine düşe didi.

ZEMMÜ’L ĞINÂ:

Fi’l-vâki‘ dünyâ tarafı (6) çoğalduğca âhîret tarafı eksilür. Âdem dünyâ umûrına muqayyed olduğca âhîret umûrı (7) yabanda kalur. Gişide dünyâ çoğ olıcağ zarûri haram karışmayınca olmaz. Âdemüñ etegi (8) yire sürinicek elbette murdâr yapışmayınca olmaz. Her ne kadar şakınursa mekrûhâta (9) mürtekib olmayınca olmaz. Dünyâ ki çoğ ola. Helâl olursa dağı küdüret virür dînine (10) ve za‘af virür ‘aqlına, tarîkına zelil virür ve a‘mâline hâlel virür huşûşâ böyle iken. (11) Eger haram ola ol emvâl didügümüz hep âşâm ola, lahumı şakil olur em‘âya. Huşûşâ (12) ki çeker kanına boyatmış niyete ola ve imtilâ-yı şiklet virür ebdâna. Huşûşâ ki yinen lahm-ı (13) cîfe-i deniyye ola. Bir hacet ki meşûb ola. Bir binâda ol esası virânî olur ve bir ev

ki (14) zulm karışmadın yapıla ol ‘alâmet-i âbâdânî olur. Şol ki cesede tertîb virür haram yimekle (15) ol derûnuna kibrit ü neft koyar. Bilmezlikle gişi haram loğma yiyüp dağı derûnunuñ şafâsını (16) ummamağ olmaz. İnsanda zulmün bir zulmeti oldur ki tevhid nûrunuñ şu‘lesini belürtmez (17) ve bedende shevâtuñ bir duhânı olur ki gönül evini tütünden göstermez gıdâ-(y)ı harâm. (65) (1) Bir dühn gider olur kim mişbâh-ı rûhuñ nûrunu tağyîr ider ve ekel-i helâl bir zeyit-i ilâhî (2) olur ki kandil-i kalbe şafâ virüp tenvîr ider.

TEVBÎHÜ’L-GÂFİLE:

‘Âkil mi (3) olur ol gişi ki nazarı nâzırını yigitlikde kör eyleyüp şalıvire. Şhevâtı ğubâriyle (4) ve kuvâsı âlâtını kül eyleyüp şavura şebâbı nârı-y-ıla ve yaşı ziyâde olduċca nefsi baċarını (5) semürde. Birû-dem olıcağ lahm ve şehm-ile tırmayup ol ‘arûk-ı habîsesini pür ide. Bir (6) toñuz kanı tuzlu balċam-ıla ‘aql hekimini tabîb idinüp hevâ zükâmına ‘ilâc itmeye (7) ki can dimaċı canân nesîmi-y-ile mütenessim ola ve fikr-i bedrikasını delil kılp (8) kuds gülistânına teferrüce gitmeye ki hıred bülbüli gönül güline karşı tırmayup müterennüm ola. (9) ‘Ömr rebî‘ini ģanimet tutup derûn bahârında gezüp ma‘rifet çiçeklerini koċmaya ve hayret (10) nefhasını rahmet ‘add idüp can gülzârına girüp şafâ çemenlerine baċmaya. Âdem mi olur (11) ol ki cihân ģişt-zârında ve efrakinler ekinüp soñra yığın yığın haşıllarını götürmeye (12) ve ‘aċlı mı olur anuñ ki bu dünyâ dârında bir kaç gün ne zaċmet çekerse çeküp âhîr (13) ebedî rahat olup oturmaya. Haċċ-ıla mu‘âmele itmege bunuñ gibi bazar eline girmiş-iken (14) âhîr sermayesini dağı zâyi‘ idüp hüsran-ıla tura ve âhîret için ticâret eglemege bunuñ (15) gibi diyar eline girmiş-iken hiç meta‘ından yüklenmeyüp tavarların boş boş süre. ‘Adn (16) vara dürr getürmeye ve Mısır’a vara şeker getürmeye. Ba‘dad’a vara hurmasını (17) şormaya ve Hirat’a varup kemhasını şormaya. Tâcir olup Çine çıka çini tabaċları (66) (1) olmaya ve cündi olup Şam’dan gele Şam’ı nacaċları olmaya. Ka‘be’ye vara tazarru‘ ve niyâzı (2) unıda ve Mescîd-i Akşâ’ya gire iki rek‘at namazı unıda. Medine’ye ziyârete vara şalavata (3) muċayyed olmaya ve Mekke’de mücâvir ola ‘ibâdete muċayyed olmaya. Bunca yıllar dünyâda tura (4) ne gendüyi bile ve ne dünyâyı ve bunca müddet cihanda ‘ömr geçüre ne ûlayı bile ve ne (5) ‘uċbâyı ne meydanı bile ki nireden gelür ne müntehâsın añlaya ki nireye varur. (6) Hemîn bir

yoldur gider bilür ki dükense gerek ammâ anı bilmez ki ahşam nireye inse gerek (7) yolu bir şehre mi varsa gerek yoħsa bir felâte ve gendüsi bir ma‘mûreye mi düşse gerek yoħsa (8) ħarâbâta bilür ki âħir bir ħarâbeyeye düşerse ħâli ħarâb olsa gerek. Aç ve susuz yalnızca ve (9) yayağ ħalsa gerek. Yine bunuñla hiç ol ħâleti zıkr eylemez ve hiç ol ihtimâlün tedârikin fikr eylemez (10) ha ħurmayup ‘ömr yorgasına binüp gider her nefesinde zamandan bir mesâfe kaç‘ ider (11) anı bilmez ki bir gün ħaberi yoğ-iken menzîle irse gerek. ‘Ömr merkebi yorgalayuyürür-iken ħursa (12) gerek hey ħâfil olma teemmül eyle ve ‘ibret ne ħadar ħurursañ yakın durur. Rıħlet niçe (13) bir tevbe(y)i egleyüp te‘ħir idersin ve niçe bir günahlaruñı teksir idersin. Ma‘şiyet didükleri (14) bir şemme ħâtil olur. Eger az daħı olursa şeyin ‘âmil olur. Zeneb ħalbe dühen gibidür tevbe. (15) Eger tiz yumazısañ def‘i yayılır. Yanındağına daħı bulaşur tağılır. ‘Âkil olana (16) tevbe gerek. Tevbe henüz yetişmedin nevbeye âfâka gerek. Âfâka henüz irmedin vaqt (17) âfâka. Ammâ ne olur ol tevbeden ki şabaħ ide ahşam yine döne ve ne olur (67) (1) ol namazdan ki hemîn başı çıka ine. Muşallânuñ gerekdür sırrı pāk ola ħuzûr-ı (2) tahûrı-y-ıla tâ ki fezâ-yı derûnı tola. ‘İbâdet nûrı-y-ıla namazı mı olur ol gişinüñ (3) ki namazı içinde elleri ezyâl-i dünyâyâ müteşebbiş ola ve gönli içi ervâş-ı reziyyât (4) ile mütelevviş ola. Elbese-(y)i ħayâlâtı mümteli ħazûrât-ı shevât ola ve cem‘-ı ‘uzmâtı (5) müte‘allıħ-ı niyyât-ı ümniyyât ola. ‘Amel bir cesed olur ihlaş anuñ nefesi ve rûhı olur (6) ve ihlâş bir misk olur rûħa rahat viren anuñ rûhı olur. Ademüñ ekser (7) fesâdı taħliħ-i başardan olur ve insanuñ çok belâları âfet-i nazardan olur. Mâdâm ki (8) başarı mefdûd olur gönül âfetden maħfûz olur. Gözi açıcak bir kuşdur uçar çıkan kafesinden (9) taşra çıkar geh pâke konar geh necise ħıfz itmesi müşkil olur nefse. Her manzûr ki (10) dil ħânesinde naħş ve peydâ ider. Gönül Ka‘besi bir şûvar-ıla tolmış kenisâ ider.

(11) MEDĤÜ’L ĤALVET:

Ĥalvet olmak gerek ki gişi gendüzin gendüde tutabile ve ‘uzlet (12) itmek gerek ki meşâ ‘iri ħaramdan ħıfz idebile. Ĥalvet âdemün ħazâne-i ħafızası (13) ħayâlât-ı fâside ile toлмаğa ħomaz ve ‘uzlet gişinüñ kuvvet-i vâhimesin temvîhât-ı (14) baħıla ile aldanmağa ħomaz. Ĥalvet fitene mücen olur ve ‘uzlet selâmete ħışar (15) olur. Hiç olmazsa ‘uzletde şol fâyiide olur ki bâdiye-i shevâtta esen ehviye-i (16) muħtelifden

birez h̄alaş bulur ve cenûb mücânibe-i h̄akla h̄aşıl olan ‘uķubetlerden (17) bir p̄are kurtulur. H̄alvet didükleri mihr-i bîkr-i fikret olur ve sellem ma‘âric-i himmet olur (68) (1) murâda vüşûl bulmaz t̄alib ve rufâd olan ve ma‘âliye yetişmez. Mütecennib-i ictihâd olan (2) kaç-ı ‘avâyık-ı aşl uşûl olur. Egerçi anuñ tafşîlinde fuşûl olur. Fikr bir k̄andile (3) beñzer ki göñül mihrâbında aşılır veya bir çırağa beñzer ki ‘aķl meclisinde su‘le (4) virür. Zeyti anuñ h̄alvet olur ve fetilesi anuñ ‘uzlet olur. H̄alvet ziyâde (5) oldukça ziyâsı artar ve ‘uzlet muhkem oldukça şafâsı artar. ‘uzletde ihtimâ-yı beden (6) dahı olur ve h̄alvetde kuvvet-i ten dahı olur. Fużûl-ı ta‘âmdan kurtulur. Her ne yirse (7) hażm idebilür. Eger bir gişi dilerse ki dünyâda h̄uzûr bula ve isterse ki içi vü (8) taşu nûr t̄ola maķamını bir h̄alvet-gûşe idine ve kana‘at meksebinu tûşe idine (9) hem dîni ma‘mûr ola hem dünyâsı hem ûlâsı gökçek ola hem ‘uķbâsı zebâmı (10) muşavvin ola zikr-i müsâvi ve meşâlibden ve lisânı mahfûz ola ta‘arruz-ı münâķış (11) ve mu‘âyibden her kim ki h̄ıfz eylemez fekiyyetini. Elbette bir yire örtse gerek keyfiyyetini (12) her kimüñ ki lisânı nâ-mahzûn olur. Dâyim anuñ fevâdı mahzûn olur kim ki h̄âris (13) olmaz lehçesini degme ger h̄âris olmaz mühcesini (14) TERGİB-İ MÜCÂVERETÜ’L-KA‘BETÜ’Ş-ŞERİFE:

Ne devletlü ol gişi kim muķm olalar (15) Mekke’de ve mücâvir olalar Ka‘be’de gündüzde rızķ-çun kadar kifâfa sa‘y ideler ve gicede (16) h̄arem eţrafında tavâf idüp sa‘y ideler. T̄urnı geeler leyde maţla‘-ı süheylde (17) Allah’ı zikr idüp peygambere şalavat ve selâm ideler Beytü’l-H̄arâmı tavâf idüp hicre (69) (1) istilâm iderler i‘tinâķ ideler müstecâr-ile mülezzimi teyemmün ideler. Maķam-ıla zemzemi (2) dün içinde H̄aķ-ıla bazârları ola ve dünle ol maķamda tazarru‘ ve zârileri ola. (3) Her adım atduķca Allah’a şenâlar ideler. H̄aţîme varup mîzâb altında du‘âlar (4) ideler. ‘Ömrlerinüñ baķıyyesini böyle geçüreler ve rüzgârları-nuñ kıalanlarını (5) buña şarf ideler. Çün eyyâm geçmekdedür sa‘adet degül mi ki böyle geçe çün (6) ‘ömr dükenmekdedür. Devlet degül mi ki bu üslûbla dükene n’olur andan ki gişinüñ (7) evķâtı müstağrıķ-ı shehevât ola ve sâ‘âtı müstevhib-i hefvât ola. Cihan (8) kazurâtınuñ içine boğazına degin t̄ola ve dünyâmuz-ıla seng arasında (9) yata kıala. Âdem mi olur ol ki dâyim ola lâ‘ib ve lâhi sa‘atler ola ki fikr itmeye ne gendüyi ve ne (10) Allah’ı halka muhteliķ olup Rabbini unıda nefsinüñ murâdını ne ise her gün (11) anı ide.

BEYÂN-I NEZCÎHU'L-'AQL-I 'ALE'L HEVÂ:

Âdem oğlanında (12) iki âlet iktizâ olur biri 'aql ve biri hevâ olur birisi menâzil-i (13) hayra delili olur ve birisi mürâhil-i şerre nezili olur birisi başîr-i 'alîm olur (14) ki eger ol delil olursa sâlik mehçece-i beyzâ olur ve biri a'mâ-yı câhil olur (15) ki eger aña uyarsa hâbî-ı hâbî-ı 'işva olur biri 'alâmet-i tevfiğ ve hidâyet (16) olur ve biri âlet-i tuğyân ve gâvâyet olur biri nâfi' olur dininde ve dünyâsında (17) ve müncî olur ûlasında ve 'uqbâsında birisi zarr olur her hâletde mehlîk olur (70) (1) dünyâda ve âhiretde eger şöyle ki bir emr-i müsellim ola ve bir za'iyeye mühimme ola. Görmek (2) gerek ol ikiden buña kanķısı mâyil olur ve bu mühimmüñ taħşîline kanķısı (3) kâyil olur eger şöyle ki aña mâyil olan 'aklı ola ve anuñ taħşîline ol ikdâm (4) kıla. Cehd eyleyüp ol fi'le ihtimâm gerek ve sa'y eyleyüp ol emri itmâm gerek. (5) Hevânuñ men'i-y-ile memnû' olmamak gerek. Nefsüñ kerâheti ile medfû' olmamak (6) gerek ve eger şöyle ki aña meyl iden nefsüñ hevâsı ola ve anı iktizâ iden (7) tab'ûñ şafâsı ola. Sa'y eyleyüp ol fi'lden kaçmak gerek ve cehd eyleyüp (8) ol hevâdan geçmek gerek ol emirden tamâm-ı teberrâ gerek ve ol 'amelden bilkülliyeye te'arra (9) gerek. Nâhî nehîye muti' olmak gerek. Egerçi menâhisi acı daħı gelürse (10) ve emr-i hevâya 'âşi olmak gerek. egerçi evâmiri tatlu daħı olursa. Egerçi (11) anuñ evvelinde beşâ'at emrâdı olur. Ammâ âhiretde şevâb bî-şumârı olur (12) ve egerçi bunuñ ibtidâsında lezzet ve 'uzûbet olur. Ammâ 'âķibetde elbette (13) uķubet olur. Evvelinde ceyyid-ü mücdi şanılır. Âhiretde reddiyyü ve murdiyyi bulunur. (14) Şol gişinüñ ki lübbî olur anı ihtiyâr ider ki mûriş ola cedduvâsını (15) neyler anı ki câlib ola rıdâsını. Şunlar ki ehl-i temiz olurlar elbette mümeyyiz-i hâbîş (16) ve ibrîz olurlar şol muz ki anuñ sevâbı ola yig degül midür ol 'azâbdan ki (17) 'azâbı ola ve eger şöyle ki mütereddid olup bilmeye kanķısıdır aña mâyil olanı seçmeye (71) (1) gâh 'akldan şaña gâh nefsüñ hevâsından gâh re'yden şaña gâh gendünüñ (2) şafâsından birez tevaķķuf ve taşabbur ide ve birez teenni ve tedebbür ide müvâmire ide (3) evvidası-y-ıla ve müşâvere ide aşdaķası-y-ıla eger şöyle ki bir rây-ı lâyiħ ola (4) ve bir taraf vâzîħ ola. Hemîn anı ihtiyâr ide ve anuñ üzerine karar ide ve illâ (5) ki tereddüdden kurtılmaya ve hemîn bir tarafa raħcân-ı zâhir olmaya ol fi'le iltifât (6) idüp fikret ide ve nazar idüp diķķat ide

eger anda ğaraz-ı celb-i nef' ise (7) tamām-ı ferāġat ide ve eger ref'-i ħayr ise ol kâderce mübâşeret ide.

(8) TENBÎHÂT:

Her gişi ki bu zikr olınan üzere muhkem tura. Ba'iddür ki (9) ol dünyâda ve ahiretde nedâmet göre cemi' pişmanlık gişiye shevâtına uymakdan (10) gelür ve cemi'-ı nedâmet âdeme arzulara yilmekden gelür her gişinün ki 'aklı (11) aña imâm olur anuñ can mihrâbında şalveti müdâm olur. Âdem ki 'aklına ħâdim (12) olur. Maĥdûm-ı 'âlem olur ve gişi ki re'yine mu'ti' olur. Me'tâ'-ı benî âdem olur. (13) Âdemüñ 'aklına andan olur delil olmaz ki mütenâsib ola ħarekâtı ve (14) sekenâtı ve mahmûd ola mevâtın-ı tayışda vaġarı ve enâiyeti. Umûra ki mübâşeret (15) ider teenni ve şabrla ide ve ef'âl ki ikdâm ider. Tedebbür-i fikr-ile ide. İttifâġ-ı (16) şâli'ı mûsâ'ide idüp bir emr-i müferriġ ve mübehhic gelicek neşâtından gendüsini aldurmaya (17) ve nâ-gâġ baġtı muvâfaġat itmeyüp bir ħaber-i mühiş ve müz'ac işidicek ħayretinden (72) (1) hemâ şaşmaya. Rabi'ü'l câş ola tavarık deminde ħafizü'l-vaġâr ola (2) sürûr 'âleminde. Eger bir hefve olsa bir ħarındaşından 'ikâb yirine aña iġzâ ide. (3) Eger bir sıkta vâġi' olsa bir yoldaşından 'atâb yirine aña ırzâ ide

(4) TERĠB-İ HAZMÜ'L ĞAZÂB:

Cehd eyleye ki ġazâb aña ħiffet virmeye (5) ve sa'y eyleye ki mümkün olduġı kadar ġazaba uymaya. Ğazâb vaġtinde her diline (6) geleni söylemeye soñra ġazâb gidicek utanacaġın fikr eyleye. Dırâm-ı ġazâb (7) eşedd olur. Dırâm-ı lehibden 'âġil olan şaġınmaġ gerek anuñ şehâbından ve nâyire-i (8) intikâm ikvâ olur. Nâr-ı ħımmandan ittikâ itmek gerek. Anuñ ikâd ve iltihâbından (9) ħakîm oldur ki tevaġġuf ide. Ğazâbuñ şuvâzı muntafi olunca ħalîm oldur ki teenni (10) ide tâ intikâmınuñ dıramı müntaġı olunca. Eger ħazmuñ ġazâbında şûret-i (11) sevrân görse bu ħilmi-y-ile anuñ sevretini şavura ve eger anuñ tab'ında tamâm-ı heyecan (12) görürse bu şabr itmekle anı başdura ol ħatılık itdükce bu yumşaklık ide (13) ve ol yavuzluk itdükce bu yoldaşlık ide. Niçe nesnelere ki ħahr-ıla bitse gerek (14) luřf-ıla yig biter hem arada iş biter hem ortadan 'adâvet gider beli yirler olur (15) ki anda luřf fâide itmez. Arada 'ukûbet olmayınca maġşûd ilerü varmaz. Ba'z (16) tebâ'da şöyle olur ki sen kerem itdükçe ol te'annüd ider ve sen linet itdükçe (17) ol taşallut ider. Sen luřf itdükce ol

‘isyân ider. Anuñ gibi yirde ‘uqubet (73) (1) müstahsen olur ve anuñ gibi gişiye isâet-i hüsn olur ve anuñ gibiye kerem (2) ‘âkil yanında maḥmud olmaz ve anuñ gibiye teraḥḥum zevi’l-elbâb katında mevdûd olmaz (3) yirler olur ki anda iḥsan seyf-ile olur ve âdemler olur ki anlaruñ işlâhı (4) ḥatf ile olur

KELİMÂT-I HÜKMİYYE:

Ḥakîm oldur ki her yire ḥükmini (5) vire. Ḥikmet mucîbince ‘amel kıala. Nefs muḳteziyâtına baqmaya ve hevâ müştehiyâtına (6) aqmaya. Sa‘îd oldur ki tedebbür eyleye ve selîm oldur ki taṣabbur eyleye hâliḳ (7) oldur ki Ḥaḳ’dan idbâr eyleye ve nâcî oldur ki ‘âlemden i‘tibâr eyleye. (8) ‘Âkil oldur ki meclisde söz söylemelü olduğı vaḳt Allah’uñ sem‘ini fikr ide (9) deyr-i maḥfi iş itmelü olsa anuñ başrını zıkr ide. Göñlünde bir nesne ketm itse (10) anuñ ‘ilmini aña ve bir kimseye ğaḫab itse anuñ ḫilmini aña. Bir mazlûma el uzatsa (11) anuñ ḳudretini aña ve bir za‘ife şiddet itse anuñ baṣrını aña. Her ḫulḳını (12) bir ḫulḳ-ı raḫman-ıla kesr ide ve her şıfatını bir şıfat-ı rabbâni-y-ile ḳahr ide. Eger (13) böyle iderse aña ‘âkil demek şaḫiḫ olur ve eger itmezse anuñ ıtlâkı hemin bir ḳuru (14) iştikâḳ olur.

ZEMMÜ’L-MUḲABBİLÎN ‘ALE’L MAḤSÛSÂT:

Her gişinüñ bedeninde ḫissi (15) ḫâkim ve mütevellî olur. Eyle bil ki re‘y-i tedbîr andan mu‘arrız ve mütevellî olur. Muḳteżâyı (16) budur kim ḫiss-i maḫkûm ola. Ḥâkim olmaḳ olmaz bedende ḫis anuñ-çundur ki ‘ilme (17) aşalık ‘âlim olmaḳ olmaz. ‘Aḳl nûr ve ḫiss zulmet olur. Kim ki maḫsûsâta (74) (1) me‘lûf ola ḳarañulıḳda ḳalur. Ḥiss-i a‘şî olur gice görür gündüz görmez ve ‘ayn-ı (2) ‘aḳla hiç bir ḫicâb mâni‘ olmaz. ‘Aḳl bir yirdedür ki bulına elbette bâliḳ olur. (3) Ḥiss tıfl olur egerçi biñ yaşına irse daḫı nâ-bâliḳ olur. Ḥiss hemîn (4) ḫâzırı bilür ğâyeti bilmez. Ol ‘aḳl gördüğü müzâyakaya girmez. Ḥissûñ ta‘alluḳı (5) elbette maddiyata olur ve ‘aḳl lezzatını mücerredâti idrâkinde bulur. Melekde ‘aḳl (6) olur hevâ olmaz ve kelbde hevâ olur ‘aḳl bulunmaz şol gişi ki hevâsına ğâlib (7) olur ḳadri melekden artar ve şol gişi ki hevâyâ maḳlûb olur mertebesi kelbden (8) aşığa düşer. Hârut ve Mârut dirler ki aşda melek idi. Hevâyâ tâbi‘ olup (9) melekiyyeti gitti ve aşḫâb-ı kehfün bir kelbi var idi. Birḳaç gün anlara yoldaş oldu (10) anlardan şayıldı. Hevâ didükleri hevân olur. Nûnu masrûf olup ṭurur. Ḳubḫına (11) işâret çün ismi sarıḳı-y-ıla vücûd bulup ṭurur.

ZEMMÜ'L-ZULM:

Ġaflet (12) şehâbı perde olur. Şems-i haķikata ve zulm zulmeti hicâb olur nûr-ı şeri'ata. (13) Esf-i nesîmi esmek gerek ki ol şehâbı ref' ide ve îma şem'î yanmak gerek ol (14) zulmeti def' ide. Zâlimüñ zullâm-ı zulmetde zeled bulur. Kâdemi ve mehâvi âhîretde nef' (15) eylemez nedimi n'olur ol bir sa'at rahatdan mu'aķķab ola. Ta'ab-ı ebedi ve ne hâşıl (16) olur ol bir lahza lezzetden ki mûcib ola belâ-yı sermedi mazlûmuñ du'âsını (17) istiħkâr itmek olmaz ve hiç bir gişiyi denî şayup istisğâr itmek olmaz. Anuñ (75) (1) ķatarât-ı müdâmi silleler olur. Evler yıķar ve anuñ gözinden aķan çeşmeler Nil (2) olur neler ğarķ ider. Anuñ ķalbinüñ şereri müteşâ'id olur göklere çıkar ve anuñ (3) nefesinüñ nârı müşte'il olup cigerler yaķar. Zulmüñ bir hâşiyeti daħı budur ki (4) 'uķûbeti dünyâda daħı yitişür. Acele te'hîr olmayup 'âcilde daħı irişür. Şol (5) meşel gibi ki bir gişi bir gişi-çün kuyu ķazsa gendü düşer dinilür her zamânda ol (6) meşel için hezâr mişâller bulunur gâh olur ki adama nice şurur gelür her birisi (7) bir zulminüñ eşeri olur. Ammâ gendü añlayımaz ki bu nedür ve bu fesâduñ menba'ı niredendür (8) zâhirde ol zulme bunuñ arasında münâsâbet bulamaz. Egerçi başîreti başîr (9) olana irtibât-ı mahfî olmaz.

HIKÂYET

Rivâyet olunur ki bir sûtçi (10) var-idi südine şu ķatardı. Bir gün seyl geldi koyunını apardı ehl-i 'ibret-(11) idi hâlini añladı. Bu hâl neden olduĝını bildi ve ağladı hayf ki ol süde (12) ķatduĝum şular seyler oldu geldi koyuncuķlarımı hep aldı dir-idi. Egerçi adam (13) ehl-i hikmet olıcaķ iş nireden geldüĝünü tıyar ve gişi şâhib-i 'ibret olıcaķ (14) hâl ne idüĝün fehm eyler amma ne fâide vaķt geçdüĝünden şöıra ve ne hâşıl şu (15) başdan aşduĝından şöıra tevbe daħı zamânında gerek ve tedârik daħı av anında gerek.

(16) TEVBİĤAT:

Niçeye dek 'ahd eyleyüp bozasın ve niçeye dek 'aķd eyleyüp (17) çizesin niçe bir tevbe eyleyüp yine şıyasın ve nice bir oñmaĝa ikdâm idüp koyasın. (76) (1) Niçeye dek bu mellâhı nihâyeti yok mı ve niçeye dek bu ğavâyet ĝâyeti yok mı niçeye dek (2) 'abd-i denânir ve derâhim olasın ve niçeye dek gâh tâib ve gâh tevbeye nâdim olasın. (3) Vaķt olmadı mı ki bil-külliyeye vâz gelesin eski günâhlaruñ-çün zâr u niyaz

eyleyesin. (4) Ne düşüp тұrursın bu shehevata utanmaz mısın nefsünden sa'y eyle ki her günün (5) hayr ola emsükden. Ne cesaretdür ki тұrmayup Hakk'a eylersin ve ne hāsāretdür ki (6) her nefesde nefsüne işlersin қа- demi geçüp ma'āşîden geçmeyicek ne vaqıt geçseñ gerek (7) yoḥsa beden 'amelinden қалıcak olmış muқbili āzād itseñ mi gerek.

BEYÂN-I TERKÜ'L-HARÂM:

(8) Günāhdan geçmenün daḥı 'ibādet olduḡı қудret olıcaқdur ve ḥarāmı terk daḥı t̄ā'at (9) olduḡı istiṯā'at olıcaқdur ve illā bu gişinün āleti işden қалup zinā idemiyecek (10) anuñ-çun aña meşūbatı mı olur ve bir kimsenün ayaқları kötürüm olsa çıkamıyacaқ olsa (11) Allah için ḥalveti olur. Belf evvelgisinde daḥı şevāb olur. Eger nazārın şaқlarsa (12) fi'l-cümle қудreti nirede қaldısa anı terk ider ve ikincisinde ol ḥālet t̄ā'at (13) olur. Eger zenbe kefāret bulursa ol zāruri olan ḥalvetlerinde göñli Allah-ıla (14) olur. Hāsıl budur ki şol zenūbdan tevāpe Allah katında iṯidād olur ve şol (15) ḥarāmdan rücū'-ı ahiret-çün iṯdād şayılır ki ol günāh şahibine düşer ola (16) ve anuñ terkini maḥz Allah için ider ola yoḥsa şer қаdıısı meyhāneye varmamaḡı (17) 'ibādet şaymaқ olmaz ve eger mülhidde olursa ol anı élden utanur idemez. (77) (1) Élinden gelürse şol günāhları terk eyleye ki anı itmek-ile manşiba ve 'izzetine ḥalel (2) gelmeye. Hüneri var-ise resm diyü yetim mālına yapışmasun ve pādīşāh қānūnında (3) dürüst olan ḥarāmlara el şunmasun. Nefs gişiye bunuñ gibi de olduḡın olur. (4) Bunuñ gibi riyālu. 'amelleri 'ibādet şayduraḡan olur.

FÎ MEZEMMETİ'N-NEFS:

(5) 'Aқlı oldur ki dāyim nefsinün muḥāsebesinde ola ve aḥvālinün murāқabe-sinde ola. (6) Nefsün mekrleri öküşdür aña aldanmayup teğkik ide ve anuñ tesvi-lāti çoқdur. (7) Aña inanmayup taḥkik ide, çok nesne(y)i t̄ā'at şanurduқ ki ahir bildik ki nefsün (8) murādatından imiş ol şüretde gösterür-imiş ve niçe a'māli 'ibādet zan iderdük (9) soñra zāhir oldı ki nefsün shehevātından-imiş ve yañlış añladurmuş gendü (10) murādātını şuret-i Hakkda işitildürür-imiş ve gendü arzuların bir libāsa (11) қoyup bitürür-imiş nefс gibi mekkār olmaz ve anuñ gibi hilebāz ve ḡaddar olmaz (12) şeytan daḥı anuñ kuvveti-y-ile şeytanat idebilür ve iblisün daḥı anuñ arқası-y-ıla (13) işi ilerü varur. Ādemi ruḡ-ı cennetden mi çıkarurdı. Hāvva'yı nefс anı azıtmasa (14) ve şeytan

hem anı avlayı mı bilürdi. Eger ol tuzaktan tütmasa ne ğažab ħayyası-y-ıla (15) ol anuñ dairesine uğrayı mı bilürdi ve ne shevât talusı-y-ıla karşıasına (16) tırup aldayı bilür midi.

ĤİKÂYET:

Sultân Alâ‘ddin ħazretlerinden (17) rivâyet olunur ki bir gün Ĥağğı menâ-munda gördi. Pes nidâ idüp Rabb’ına didi ki (78) (1) ya İlahi ben seni nice olıcağ bulabilürin ve ben saña ne tariğ-ile yetiše bilürin (2) eyitdi: Nefsünden mefâriğat-ile beni göresin ve andan ayırtlağ ki baña iresin (3) didi ve Ebu ‘Ali bin Dağğâğ’dan mürevvîdür ki bir gün eyitdi: Yâ Rabbi ben saña irmek-çün (4) niçe mesâfeler kaç‘ itdüm ve niçe ‘alâğalar kaç‘ itdüm aħirine saña iremedüm (5) ve ol murâda yetişemedüm didi. Hitâb geldi ki bu mağşûda sen fikr itdüğün (6) yolla varılmaz ve mücerred ‘alâyığ-ı ħâricîden kesilmek-ile yetişilmez. Nefsünden müfârağat (7) itmek gerek. Eger Ĥağğ’a vuşlat isterseñ ve anı imâta itmek gerek. Eger ruħa (8) ħâyat isterseñ fi‘l-cümle cümle-i meşâyığ bunda müttefik ve cem‘ı kümmel bunuñ (9) üzerine mutâbiğdur ki nefse müĥâlefet gibi ulu ‘ibâdet olmaz ve anuñ-ıla mücâhede(10)den büyük ta‘at olmaz. Mademki giřinüñ nefsi tevbiğ olınsa münkesir ola (11) ve nařıĥat olınsa münzecir ola va‘z işitse niğğat gelüp ağıaya ve gâh (12) ki gendü ħalvetinde dağı ħalini fikr eyleyüp ağ eyleye. Anuñ gibi gönül bil-külliyeye olmamış (13) olur fi‘l cümle anda bağıyye-i ħâyât olmuş olur.

İşÂRET-İ MU‘ALECÂT-İ (14) EMRÂZ-İ ĶULÛB:

Ammâ marîz olur ‘ilac itmek gerek řıĥat bula ve eger gendü (15) başarmaz-ısa bir şabîb-i ħâzıka yalvara. Gönül marazlarınuñ devası bir dürlü dağı (16) olur ve anuñ dağı ‘ilâcinuñ bir ğayrı ehli olur. Anuñ dağı bir dürlü adûya (17) ve ‘âğâ- Ķiri olur ve anuñ dağı bir dürlü şabîb ve şanâciri olur. Meřelâ bir giři (79) (1) ki emrâz-ı şenûb tutsa ve andan ħalâř olmağâ ‘ilâç istese gönül şabibleri (2) buyururlar ki fağr-ı ‘uruğını řabr evrağı-y-ıla döşer. Ol ikisin helice-i (3) tevažu‘a Ķarıřdura. Bu cümle(y)i Ķıdr-ı yakîn içinde Ķoya üstine mâ-i ħařıyyet (4) ve caya Ķoya altına nâr-ı ħüzni yağâ. Ĥatab-ı zağmetle Ķaynada. Âħir ki şabîb-ı tamam ola (5) mizâc bula murâğibe süzgüsi-y-ile câm-ı rızâda řâfi Ķıla. Pes tevekkül şarabını (6) Ķarıřdurup ħılt ide andan istiğfâr ke’sine Ķoyup şığğ eli-y-ile tenâvül (7) ide ve eger bir dürlü ‘ilâc dağı buyurursa olur

ve bu aşıl terkib ile dağı ıslâh (8) olunur. Meselâ imân bostânına gele ‘uruğ-ı ‘azimet ve hubb-ı nedâmet ü varağ-ı (9) tedebbür ola ve dağı bezr-i varâ‘ ve semer-i fakr u a‘zân-ı yakîn ve lübb-i ihlâş devşürüp (10) zabt eyleye kaçûr-ı ictihâd ve uşûl-ı tevekkül ve ikmâm-ı i‘tibâr ve izhâr-ı tevâzu‘a (11) halt eyleye. Pes bu aduvviye-i başar-ı başîretle ve ‘ayn-ı ‘ibretle ve aña mâl taşdıki-y-ile (12) ve keff-i tevfiğ-ile hep ayırtlaya tamâm hâlîş eyleyüp tıbğ-ı taḥkîka qoya. Pes (13) mâ-i dumu‘la yuya andan kıdr-i ricâya vaz‘ eyleye nâr-ı şevkle muḥkem kaynada (14) aña dek ki enaniyet-i zebedin ata pes indürüp rızâ zarfına qoya. Bir yirde (15) tenavül ide ki hemin Allah ta‘- âlâ celle ve ‘alâ tuya fil-cümle ahlâṭ-ı ahlâḡdan (16) her kaçkı hılt ki fâsîd ola aña münasib ‘ilâc olunur ve ol hıltuñ dâfi‘ı (17) olan ahlâḡ-ıla bir terkîb düzilür.

İŞARET-İ ETİBBÂ-İ KULÛB:

(80) (1) Ruḡ tabîbleri olur ki anlar bu şan‘atı ‘amil olurlar ve gönül erleri olur ki (2) anlar bu fende kâmil olurlar. Dil nabzını tutup ruḡuñ aḡvâlini bilürler. (3) Nefs kadâvrasına baḡup ahlâḡuñ ahlâṭını görürler. Şunlar ki ‘uçalâdur (4) dayimâ anlardan istimdâdlarını kesmezler ve şunlar ki sa‘adâdur leylen ve nehâren anlaruñ (5) âsitânelerinden gitmezler. Anlaruñ karşusına tırup hizmet itmegi iki cihânuñ (6) ‘izzeti bilürler ve anlaruñ eşiginde yatup taş yaşdanmağı dünyânuñ ve âḡiretüñ (7) râḡatı bilürler ve anlaruñ her nefeslerini raḡmet tıtarlar ve anlaruñ bezm-i şöḡbetlerini (8) ḡanîmet tıtarlar. Ammâ şunlar ki zâhirde ‘ulemâ dirilürler ammâ ma‘nide cühelâ dururlar (9) ve şûretde ḡükemâ görinürler. Ammâ ḡaḡikatde sufehâ dururlar. Hiç anlaruñ ḡadrlerini (10) bilmezler ve anlara aşlâ ḡürmet kılmazlar. Hemin anları anlar bir bölük gedâlar şanurlar (11) bir alay işden uşanmış bî-nevâlar şanurlar anları câhiller gendüleri (12) fakihler şanurlar. Birkaç iştilâḡât bildüklerinden ‘ilmleri var şanurlar (13) ve ḡurı ḡıl ü ḡâl añladuğ-larından fehmleri var şanurlar. ḡaberleri yoğ ki (14) ma‘rifet bâbı dimekle olmaz ve taḡkîḡ-i kitabı yazılup oğınmaz.

ZEMMÛ’L- ḲÂNİ’ÎN (15) BE- ZEVAḢİR-İ İŞTİLAḡATÛ’L-‘ULÛM:

(15) ‘Âlim mi olur ol ki hemin bildügi esmâ (16) olur. Başarı rusûmı görür başîreti a‘ma olur. Her gişi ki ‘ârif-i şanâ‘at-ı (17) ta‘dil ü tevcih ola. Ol lâzım mı dur ki Allah ta‘âlâ ḡatında vecih ola. Mümkün olmaz ki (81) (1) gişi yetişe ‘ulûm-ı rabbâniyyeye mädâm ki terbiṭ eylemeye niyyeye. Niçe bir tıfl (2) şuret olup mektebhâne-i ḡuṡûṡda

diz çokup okıyasın. Biñ yıl okusañ (3) ğayeti ‘ulûm-ı resmiyyeden biraz elfâz u ‘ibâdet tıyasın. Eger merd-iseñ edille-i (4) tevĥidi elvâĥ-ı zâtuñda ara. ‘Âķil oldur ki şevâhid-i zât u şıfat-ı erkâm (5) vücûdında göre ‘ulûm-ı ilahiyye-i mücellidât-ı eşbâĥı içinden bakup okıya (6) ve nefĥât-ı raĥmâniye-i nismât-ı ervâĥından koķulaya, dersini gönül kitabından (7) ide ve mütâli‘asını zıll-i tabĥanesinde ide, medresesi Medîne-i (8) ĩudsde ola ve idrarı diyar-ı ünsinde ola. Tullâb-ı erbâb-ı tecrid olalar (9) ve aşĥâbı aşĥâb-ı tevĥîd olalar. Dersġâĥı bargâĥ-ı ihlâs ola ve her-demde (10) şoĥbeti bir meclis-i ĥâş ola. Eger ma‘rifete şuru‘ itse ġävvaş-ı zevĥ-ıla zıll-ı deryâ(11)sından nice dürler döke ve eger taĥķiķ itmek dilese âlet-i şevĥ-ile nice müşkil (12) yirleri keşf idüp söke filcümle. Eger kitap gerekse dil ayinesini mücellâ (13) ve pâķ eyle ki cem‘-ı nuķûş-ı ķâyinât anda yazılmışdur ve eger elvâĥ gerekse (14) rûĥ şaĥifesini şaĥîĥ-i idrak eyle ki cümle erkâm-ı mevcûdât hep anda (15) ĳazılmışdur. Olmaya ki şaĥâyif-i ĥayâlden okıyup ķanasın ve olmaya ki evrâķ-ı (16) ĥiss ü vehme aldanasın. Bu terkîb bozılacak ol elvâĥ hep bozılır hemin (17) mücerred saña ĳalıcaķ ruĥuñuñ levĥi olur. Pes bir şan‘ât ehline dönersin ki (82) (1) Nâġâĥ esbâb ve âletsüz ĳala veya bir kitâbdan okıyan şeyyâd gibi olursın ki (2) nâġâĥ ĥammân içinde bulına. Ol ‘ilmden n’olur ki kitâb gidicek şaĥibi ‘âri (3) ĳala nice bir ġişi yanınca ĥammâl-i eşķâl ola.

BEYÂN-I ĤAVÂSSÜ’L-ĤAVİ EL-BEDENİYYETE (4) İSTİ‘DADATÜ’L-KEMÂLİ’N-NEFS:

(4) Şol aĥķâm ki i‘tidâl-i mizâc insana dâyir (5) olur. Ol hemin dünyâda nefsuñ ma‘ârifine âlet olmaġ-ıçundur ve şol ĳazâyaya ki (6) terkîb-i a‘zâ-i bedene menûĥ ĳılınur. Ol zıkr olınan âlâtuñ istiĥâ‘atına (7) ĳuvvet olmaġ-ıçundur. Anlar isti‘dâdâtur kemâlle cem‘ olmaz. Kemâl tamâm olıcaķ (8) isti‘dâd baķı ĳalmaz. Binâ tamâm olduġından şoñra ĳara çavların bozarlar (9) egerçi binâdan evvel ne sa‘yiler ile düzerler. Eger dir-iseñ ki niceler olur ki (10) hunûd küçük-iken olur pes beden ĳara çavı niçün nefs ķemâline varmadın bozultur. (11) Anuñ cevabı oldur kim Ĥudâ ezel de bilürdi ki bu neşâda ol nefsuñ kemâli (12) ancaķ olurdu. Görmez misin ki nice ĳara çavlar olur düzilür bir ġün binâ (13) tamâm olmadın ikisi bile yıķılır bu lâzım degüldür kim ol bânîñüñ taķsirinden (14) ola ve yaĥûd mi‘mâruñ su-i tedbîrinden ola. Vaķt olur ki bir zelzele olur (15) yıķılır aña mi‘mâruñ üstâdlıġına fâide ĳılır. Eger dirseñ ki

mi'mâr-ı kaza (16) hod hakîm-idi ve cemî'-ı mübeyyinâta 'âlim idi bozılacak binâyı ne yapardı.(17) Çün âhir bozılsa gerek idi. Evvel yapup n'iderdi anuñ cevabı budur kim (83) (1) gâh olur ki bir şeyi maqsûdü'n bil- 'arz olur ve anuñ huşulinde bir hikmet (2) ü ğaraż olur gendü zâtına bizzât kaşd ve irādât olmaz. Belki bir maqsûduñ (3) taşşılı aña merbûţ olur ve gendü 'aynına 'ali hadd-i 'inayet olmaz (4) Belki bir murâduñ vücûdı aña menûţ olur. Şâyet ki kârgâh-ı tekvinde Allah'ıñ 'âdeti (5) bunuñ üzerine olmuş ola ve nizâm-ı mevcûdâtda kanûn-ı halk bu vech-ile (6) konılmış ola ki efrâd-ı insanda bir ferd-i kâmil olmak niçe nâkışlar gelüp (7) gitmeyince olmaz ola ve 'âlem-i kevn-i fesâdda bir mizâc-ı mu'tedil bulunmak niçe mizâçlar (8) düzilüp bozılmayınca olmaz ola.

İŞARET İNNE ZUHURÜ'L-HAKİKATÜ'L (9) MUHAMMEDİYYETÜ HÜ-VE'L-MAKSUDI MIN HİLĀKAT-İ ÂDEM:

Niteki tabî'at nuţfe (10) şüret Muhammediye(y)i bulmağ-ıçun niçe şüretlere girür çıkar kimisi zamândan (11) soñra kalur kimisi evvel geçer. Ol soñra kalana añun-çun demek olmaz. Bir pâdişâh (12) bir soqağdan geçse bir zaman ardı kesilmez. Ol sultân günin ki cihân (13) çarşusına uğradı. Ekşer hademi öñince geçdi-y-ise birezi dañı ardına kaldı. (14) Her nebî ki geldi öñince birez çavuşlık eyledi. Meger hazret-i 'İsî ki 'aleyhi's-salatu (15) ve's-selam birez öñince idi soñra ardına çekildi. Hakk ta'âlâ gendüye (16) ri'âyet ve ümmetine 'inâyet eyledi ki ümmetinüñ öñünü ve ardını hazret-i 'İsî ile (17) şıyanet eyledi. Anuñ-çundur ki 'İsî 'aleyhi's-selâm hâtim-i vilâyet-i mutallıka olur (84) (1) andan soñra ayruğ veli gelmez. Pes nüzül-i 'İsâ'dan soñra millet-i Islâm (2) âhir olur ayruğ ümmet-i Muhammed bulunmaz. Cihan içini heman kasâvet-i dalâlet (3) tutar pes muqtezâ-yı hikmet İlâhî üzerine kıyâmet kopar. Niteki hadis-i şahiğ de (4) gelür ki kıyâmet mümkün degüldür ki ahyâr üzerine kopmaz. Kıyâmet şol vaqt (5) kopar ki dünyada Allah Allah dir kimesne kalmar. Eger dirseñ ki ba'iddür (6) dünyâdan Allah adı unıdıla cemî'-ı dünyâda kim var-ise münker-i Hakk ola. Bir cevap (7) budur ki istib'âd bunuñ gibi emirde ne faide kalur. İşrâf-ı sâ'itde (8) ekşer olacağlar müsteb'idât olur ve bir dañı budur kim murad andan Allah'ı (9) göñlinden demek olur. Bu degül ki bir çuru lafz söylemek olur. Her Allah (10) diyen anı göñlinden dimez. Belki çoğı bir 'ibâretdür söyler ma'nısı ne idüğün (11) bilmez.

Pes şol gişi ki derûn-ı dilden Allah diye ba'id degüldür ki (12) kıyâmet kopacağı vaqtda hiç bulunmaz ve bu dağı budur kim şâyet murâd andan ehl-i Allah (13) kesilmek ola anlaruñ vaşfiy-ıla añlara işaret itmek ola. Zirâ Allah demek (14) anlaruñ zikri olur ve dayima ol lafzuñ mülâhâzası anlaruñ fikri olur. (15) Bundan bu lâzım gelmez ki bu halvetiler tarîkine işâret ola bu hadîsde (16) ol tarîkuñ tercihhine dalâlet ola. Zirâ cemî'-ı Ehlullah'uñ tarîkinde (17) ahîr-i nefî gider işbât kalur. Cemî'-ı sâlikleruñ sülûki mülâhâza-i Allah ile olur (85) (1) Hûsûsâ ki Allah Allah dimegüñ ma'nâsı câyizdür ki hemin Allah'ı añmak ola (2) gerek kelime-i tevhidle gerek mücerred Allah demek ola. Fi'l-cümle gerek zikr-ile sülûk oluna (3) gerek isimle ikisi dağı tarîkdür. Gerek halvetiler yolu gerek zeyniler yolu ikisi (4) dağı tahkîkdür. Bunlarñ birine kıyıl olup birine inkâr itmek delâlet olur. (5) Hemîn tâ'aşşubdan nâşi olmuş mu'ânide ve cehâlet olur. İkinüñ dağı 'âlî (6) se-nedleri vardur ve ikisinüñ dağı ulu mesnedleri vardur. İki tarîkde (7) dağı aña bir evliyâ gelmişdür ve ikisinden dağı kümmel-i meşâyıh yetişmişdür Necm-i Kübrevî (8) hazretleri ikisini dağı añar ve iki tarîkı dağı tamâm medhler ider ikisinden (9) dağı geçen evliyâyâ ta'zîmler ider. Ammâ-çün gündünüñ sulûki zikr-i tarîk-ile (10) olmuş. Ol tarîk gündü meşrebine ziyâdece yaqışmış. Vâkı'ada meşârib-i (11) muhtelif olur. Her meşreb bir tarîk-ile alısur. Egerçi mümkündür ki bir meşreb-i (12) vasi' ola her kankı tarîka girdise alısa. Lakin ol dağı şevk-i İlâhi ile (13) kankı tarîke ki ziyâde sulûk itmiş ola ve kankı şeyh katında ki gâyet kemâle (14) vuşûl bulmuş ola. Elbette anuñ dağı irtibâtı ol tarîka artuk olur ve (15) tâlîblere feyzi ol tarîkadan çok olur. Egerçi maksûd cemî'-ı yollardan (16) Allah olur. Lakin aña 'aded-i enfâs-ı halâyıqca rah olur her bir derûnuñ (17) aña varması olur ve her dervîşüñ bir yüzden anı görmesi olur aña varmak igen (86) (1) yaqın olur. Ammâ gişi kulavuzsuz varıamaz ve eger andan tevfiq olmaz-ısa (2) biñ yıl ararsa kulavuzını bulıamaz. Her başâr-ı başîret ki ğubâr-ı zenûb-ıla örtilüp (3) yıllarla a'mâ ola. Anuñ 'inâyeti irerse mümkündür ki kühl-i sihr ü riyâzat-ıla müdâva (4) olına.

İŞÂRETÜ İNNE MİLDARÜ'L-EŞYÂ-İ 'INAYETULLAHİ TA'ÂLA:

Maqsûdândan (5) 'inâyetdür ve murâd-ı Hâk'dan hidayetdür ve evliyâdan himmetdür ve enbiyâdan şefâ'atdur. (6) Bir gönül erinüñ bir zerre kadar himmeti tağlarca günâhlara ref' ider ve birisine (7) serverinüñ bir kaatre 'inâyeti denizler tolusı

seyyiâtı mahv ider. Hâk' dan tevfiķ (8) yetişincek günâhdan tevbe âsân olur ve andan hidâyet olıcaķ 'âsî (9) fi'iline peşimân olur. Hâķikatde ta'yib oldur kim diledüginüñ kalbini tevbeye (10) tahrik ider, diledüginini teskin ider. Her birini 'âlemde bir dürlü hâlet üzerine (11) tavfîn ider. Kimini bir hayra ikâmet ider kimini hayrdan âķşâr ider kimini gendüne (12) takrib ider kimini gendüden ib'âd ider. Egerçi ikisi daķı beşer ve ikisi daķı (13) bir lüleden şızar ammâ meşıyyat anuñdur her ne dilerse kıılır geh ne şâfi ki bulanuķ (14) aķıdır. Ya'ni maķalline nisbet itmekle adam anı eyle añlar yoķsa hâşâ (15) çeşme-i feyz içinde keder n'eyler. Her ne aķarsa andan şâfidür her kapla isti'dâdına (16) göre vâfidür her ne zarf ki andan mâlı olup durur gendü rengi durur ki (17) içindekinde gösterür. Eger germ olup renge daķı nakl-i maķâl iderseñ ve ol (87) (1) daķı neden oldı diyü baķs-i cidâl iderseñ eyle bil ki mâhiyyet-i ca'lu (2) câ'il ile olmaz ve anuñ levâzımı te'sir-i fa'ille olmaz. Belî mâhiyyât-ı mec'ûle (3) dinse daķı câyiz ammâ anuñ ğayr ma'nısı olur. Evet şaķın şol ma'na(y)ı (4) fehmi eyleme ki muvaķıfda dinilür. Belki mahiyyet didükleri şuver-i 'ilmiyye-i Hâķķ olur (5) ol ğod hemin 'âlem-i ğayb-ı muţlak olur. Hâzerât-ı hamsüñ birisi ol olur.(6) Tenezzülât-ı vücûduñ evveli ol olur kıalan 'avalem gibi ol daķı Hâķķ' uñ mazharı (7) olur. Anlaruñ gibi bu da anuñ eşeri olur. Ammâ yine böyle iken kıabiliyyât-ı (8) mec'ûl degül didüğimizüñ uşul-i meşâyih üzerine ma'nası var. Eger tafşil (9) idersevüz kelâm bu kitap uslubından çıkar. Türki dilinüñ maķâlına yaraşmaz (10) olur. Bu kıadar söyledüğümüz daķı söz sovuķ ider giderüz germiyet-i meclise taķammül (11) idemezüz ve hem ihtimâl virürüz ki nâğâh bir derd ehline tüş gelüp ğöre, ba'z (12) işaretler virmezdin maķsûdına vara söz ehline düşicek kelâm nireden (13) geldüğin bilür. Ğişi 'âşık olıcaķ bir çöp çıldur-dusı aña saz olur (14) ve âdemde derd olıcaķ her nefesi ah-ı niyâz olur.

İŞÂRET-İ NAZAR-I 'İBRET:

(15) Gönül ğözi ğöricek her naķşa baķarsa bir ğaţt-ı hûna olur ve cân kıulağı (16) işidicek her ne murğı ğörürse bir bülbül ğüyâ olur. Her neye ki nazar iderse (17) bir şaķih fikreti olur ve her ne de ki fikr iderse ğökçek 'ibreti olur her maķluķa (88) (1) ki baķar aña bir hâlden muķîr olur. Kimisi mübeşşir olur ve kimi münzir olur. Meselâ (2) şayf-i faşlı delâlet ider. Cehennemüñ harâret-i kıaviyesine ve şita kıalbi (3) işaret

ider. Tabaka-i zemheriyesine bahar hevâsı mütennibe olur cennet diyârına (4) ve harîf mevsimi mühim olur. Anuñ şemârına şehir vakitleri işaret olur. Kıyâmet (5) gününüñ subhına her gişi ne hâl üzerine döner ise anuñ üzerine uyana (6) nevmi tenbiye eydür. Mevte gâyet-i ol bundan bir pare çık öte. Yağazade fikri (7) ne ise menâmda ol olur. Gündüz nice yürürse gece anuñ üzerine uyur. (8) Pâdişâhların gâh olur az cerîme için çok cezâ ve ‘ukûbetleri Allah’uñ (9) nâgihâmı saşvetine işaret ider ve gâh olur sehel hizmet-içün bi hadd-i ‘iâ (10) ve minnetleri anuñ ‘umumı rahmetine delâlet ider. Vüzerânun anlar yanında hürmetlerinden (11) enbiyâ ve resulün haş katında ‘izzetleri fehm olunur ve nüdemânun anlarun meclisinde (12) şurbetlerinden evliyâ-i kırâmuñ Allah hûzûrunda rütbeleri fehm olunur. Fi’l cümle (13) salâtinuñ kapularında olan nizâmları ‘alemün nizâmına işaret olur. Eger (14) tafşil idersem teksîr-i elfâz ve ‘ibâret olur. Anuñ-çundur ki salâtinâ zıllullâh (15) dirler ve anlarun ‘iştânını Allah’a ‘iştân şayarlar. Eger her gişinün gendü-y-ile (16) hizmetkârı mâbeyninde mu‘âmele ki arta gendü-y-ile Rabbi arasındaki ahvâle (17) biñ işaret bulına. Her fiile ki gişi gendü hizmetkârından râzı olmaz. Eyle (89) (1) bilmek gerek ki ol fi’l Allah’a daşı hoş gelmez. Mücerred ‘aşıl bu ârâyı gözedürse (2) gökçek müttaki olur ve bunda olan işaretleri riâyet iderse tamam takî olur. (3) Ol hizmetkâr gendüye niçe ise gendü daşı Rabbine eyledür. Belki bu anuñ (4) zâhirine mâlikdür. Ol bunuñ içine taşına biledür. Bu anı hükmi-şer‘-ile şatun (5) alup birkaç aşçe virmişdi. Ol hud bunuñ cem‘-i ‘uzvuñ ve her şilını yaratmışdur (6) ammâ müşkil budur kim bundan sonra yine daşı öyle olmaya gendüsi kulından (7) umduğun gendü Rabbına kilmaya gendü bir edna takşîr için bir kulına kaçuyup (8) yüzüne bakmaya biñ ol kadar günâhı her gün gendü idüp Rabbi tanımaya.

TENBİHÂT-I (9) TEVBİHÂT:

Bu halk ‘acep olur ki her gün gendü hizmetine hademelerine taraffu‘larını (10) kesmezler. Hiç bizüm daşı mevlâmuz vardur diyü bir gün oña tevâzu‘ itmegi añmazlar gâh gâh şunda (11) mescide giderler anda daşı fikir itmezler ki n’eylerler n’iderler hiç hayâl itmezler ki kimiñ için (12) oturup kalkarlar ve hiç mülâhaza itmezler ki ne maşlâhat-içün inerler çıkarlar. Gendüler (13) namâz kılurlar tevekkülleri yabânda bedenlerü şalâtda ve kalbleri kolayında hemin namâz ‘adet (14) olmuşdur kılurlar

yoħsa bilmezler ki ne işlere ne kıılurlar. Vay ol namāza ve añā (15) güvenene añā
 ‘ibādet diyü inüp çıkana a‘māl göge çıkmalu olıcağ ol tāmā (16) çıkmaz ve ol namāz
 bu ‘ālemde kıalır. Semāya şu‘ūd idemez. Namaz oldur ki gendü (17) merfü‘ olup
 şahibini ref‘ ide. Şalāt oldur ki muşālliyyi menāhiden def‘ ide. (90) (1) Her şalavat
 şanılan şalāt olmaz ve her mektup pādişāhî berāt olmaz. Her müezzin (2) Bilāl olmaz
 ve her müsendir helāl olmaz. Her mażi nār olmaz ve her eşfer dinār (3) olmaz
 ‘acepdür şol gişiler kim ‘amelleri ‘amel-i işrār olur ve emelleri amāl-i ibrār (4) olur.
 Fi‘illeri mūcib-i ‘uķūbet Fir‘avn ve Kıaruñ olur ramizleri a‘tā-yı (5) meşubat-ı Mūsā
 ve Hārūn olur ve eger bir ‘ibadet añılsa za‘ifüz dirler ve eger (6) bir tāt añılşa
 naħifüz dirler. Ma‘hezā şol mikdār götürürler eşķāl ve evzār-ı (7) ki tağlar götürmez
 ol kıadar avķarı hiç fikr itmezler ki bu kıadar yükleri niçe (8) çekseler gerek ve bu
 mikdār eşķālle şırātı niçe çekseler gerek. Hiç hāllerinde (9) teemmül itmezler. Hem
 nefslerine emāni te‘mīl iderler ve hiç taħammüllerini fikr kıılmazlar (10) hem
 gendüleri āşāmi taħmil iderler. Eger ittifāķ bir ‘amel-i şālihleri sebķāt kıılursa (11) añı
 teşyi‘ iderler bir niçe seyyiatla ki añı muħiķ ola ve eger nāğah bir kelime-i tabiyyeleri
 (12) şu‘ūd iderse anı daħı ta‘ķīb iderler. Bir niçe ħabîsāt-ıla ki anı mehbiķ ola (13)
 naşihat hiç gönüllerinde yir itmez ki kıalbleri dā‘î degül ve sem‘leri vā‘î degül (14) ve
 va‘izānlara aşla te’sīr itmez ki derunları ibreddür ve cemedden ve fevātleri (15)
 aķsādur celmedden cebīnlerinden bir raşħa-i ħayā şızmaz ve vücunlarından bir (16)
 kıatre mā şammaz bir laħza nefesleri ħālî olmaz levh ü hevādan fariğ olup şururlar (17)
 mālēhā ve mā ‘aleyhādan anlar bir şaifedür ki aşħāb-ı ‘işyān olurlar ve anlar bir
 kıavmdür ki (91). (1) erbāb-ı řuğtān olurlar menzilleri nār olur ve cehennem anlara
 kıarar olur. Serābilleri (2) kıaşran olur ve ‘azabları elvān olur. Dümuhları dimā olur ve
 kelāmları bükā (3) olur ve ‘amelleri ħazlān olur. Emelleri ħūsran olur ve ħālleri
 lāyunkāl-i (4) şanın‘an şanın olur bir dost bulunmaz ki merħamet ide ve bir māl
 bulunmaz ki (5) menfa‘at ide birbirine mededi irişmez ve birinüñ birine feryādı
 yetişmez. (6) Herbirine gendü başı kıayısı olur. Oğul atanuñ ata oğuluñ nesi olur ne (7)
 fāide virür şekvā ve ne münkeşif olur belvā bizatihi velehū olur ki ne menn olur (8)
 anda ve ne selvā bundan aħmaķ kim olur kim bir sāt lezzetine yıllarla ‘azābı (9)
 şatun alır andan bunuñla şuruban girü uşlu ‘āķıl dirilür.

HİKÂYET:

(10) Ba‘z meşâyihdan rivâyet olunur ki eydür: Ben-di İsrâil’de bir gişi gördüm ki (11) ‘ibâdet anı tamam naḥif itmiş ve riyâzet mecâl kıomamış zâ‘yif itmiş ḥalûñ (12) nedür böyle olduñ ve sebep nedür ki bu mertebeye varduñ didüm. Eytidi: Sıkal-ı evzâr (13) ve ḥavf-ı nâr ve ḥayâ-yı melik-i cabbâr-ı Muḥammed İbn va‘siden rivâyet olunur ki (14) eydür: Bundan a‘ceb nesne olmaz ki bir gişi dünyâda güler yürür anı bilmez ki âḥir (15) gendüsi nireye varur ve niçe varḥalar öniñde yatur-iken ne dille cihânda (16) yatup ṭurabilür bunca tehlükeler yolında ṭurur-iken ne hużûr-ıla kâlkup (17) oturabilür. Fi’l-vâkı‘ didügi gibidür ki şol gişi ki mevtâ zâkir olur aña (92) (1) dünyâ dârında la‘b u lehv-i ‘aceb olur ve şol gişi ki aḥiretde ḥâif olur. Aña din (2) aḥvâlinde ğaflet ve sehv-i ‘aceb olur. Şol gişiye ki kıyâmet ‘araşâtına kâil (3) dinilür. Aña şimdi tekebbür ve zehv ‘aceb olur. Ḥayat didükleri bir niçe eyyam-ı kâlâildür (4) ve ‘ömr didükleri elbette bir zıll-ı zâyildür ahmaḥdur o gişi kim gendünüñ dünyâ ziyâfet ḥanesinde (5) bir zâyif-ı dâḥil idügin bilmez ve câhildür ol kimse kim bu darda mişâfir olup her (6) nefesde bir yiñi menzile varduğın ṭutmaz. ‘Âḳil oldur ki nefse taşvir ide (7) hergün sūr‘a-i mevti ve nazarında temşil eyleye her sâ‘at şûret-i fevti ol (8) vaḳit de ki ‘ömründen bir sâ‘at isteyüp eline girmese gerek ve ḥayâtan bir nefes (9) temennâ idüp bulmasa gerek ol sâ‘ati ne için isteyecek şimdi anı işlesün (10) fırsatı var-iken ve ol nefesi neye sarf idecekse şimdi aña sarf eylesün kudreti (11) var-iken eliyle ayağıyla dürişsün ecel cellâdı elin ayağın bağlamadın ve elinden (12) geldükce çalışsun mevt müvekilleri ṭutup bukağulamadın şol günü fikr eylesün (13) ki rûḥ bedenden çıḳmağâ muḫtarib ola ve can canib-i aḥirete müncerb ola melekü’l-mevt (14) karşıusunda ṭura ruḥunu kabz itmege müteveccih ola raḥmet melekleri yemininde (15) şaf şaf ola cennet kapuların açup ve ‘azâb zebânileri şimâlinde kat kat ṭura (16) cehenneme iletmek isteyüp bunuñ daḥı ḥâli hemin bir nefese mevḳûf kalâ ki ya sa‘id (17) ola ya şakî ya ‘âşi sayıla ya müttakî ya raḥmet melekleri alup biñ a‘zazla cennete iledeleler (93) (1) veya ‘azâb melekleri yapışup döge döge cehenneme birağalar. İmdi gişinün yolunda (2) bunuñ gibi bir sehm-nak-i mu‘arreke ola ve öñinde bunculâyın bir maḥûf-ı mehleke ola. Aña ne (3) ḥaṭûr-ıla gurur gelür ve ne lezzetle sūrûr gelür. Ne gönül ile gitgil idüp gülebilür (4) ve ne şafâ-y-ıla shehevâta aldanup ḳalabilür ne canla

cerâyime cûr'et idebilür (5) ve ne mecâl-ile göz göre gendüyi oda atabilür eger buña inanmazsa hod musulmân (6) olmaz. Eger inanursa inanan gişi böyle kıalmaz. Ka'bü'l-aḥbar'dan rivâyet olunur (7) ki eşkıyâ yevm-i maḥşerde nedâmetlerinden ellerini dirseklerine degin yiyeler ḥayretlerinden. (8) Aşlana itdüklerin daḥı tuymayalar bir gişinüñ ki yolında bu kıadar ḥayret ola. (9) Şimdi ḥayâtından ne ḥazz alır. Bunca meşekḳat öñinde igen bir iki günlük lezzete (10) niçe aldambilür.

BEYÂN-I ZEMMÜ'N NA'ÎMÜ'L-ÂCİLET:

Dünyâ ni'meti ne nesnedür ki (11) gişi aña inânup maḡrur ola ve ḥayât rāḥâtı ne ḥuzûr olur ki 'âkı̄l anuñla sürûr ola (12) niçe ni'met olur 'âcilde ki elbette bir niḳmet-ile müteḡayyir olmaz ve niçe şafi olur dünyâda (13) ki 'âkı̄bet bir niḳbetle mütekeddir olmaz. Kıanḳı vech-i mesrûri gördüñ ki bir vaḳitde (14) daḥı 'abûs olmadı ve kıanḳı rehâ ve surûrı gördüñ ki bir zamandan pûs olmadı (15) kıanḳı ke's-i lezzeti gördün ki şâyibe-i derd ü ḡuşsa kıarışmadı ve kıanḳı cam devleti (16) gördüñ ki her devrde bir ele düşmedi. Kıanḳı maḥbûbı gördüñ ki ḥüsnî libâsından (17) çıkmadı ve kıanḳı sultânı gördüñ ki salḫanat tâcını bıraḳmadı kıanḳı emiri (94) (1) gördüñ ki âḫir ḥâk-i ḥâr olmadı ve kıanḳı ḳahiri gördün ki 'âkı̄bet maḳḥûr olmadı (2) kıanḳı meclis ve 'işreti gördüñ ki âlet ve esbâb-ı daḡılmadı ve kıanḳı saray-ı izzeti gördüñ (3) ki yıḳulup bozılmadı. Meşḥûrdur ki bir pâdişâḥ bir 'âlî bina eyledi tamam olıcaḳ (4) ḥalkı topladı kıapusunda âdem ḳodı ki her çıkana 'aybını şoralar her ne kim 'ayba (5) muḳḫali olurlarsa işlâḥ eyleyeler. Her gişiye ki şordılar hiç 'ayb dimedi her (6) birisi hezâr medḥler idüp begendi. Aḫir bir kimesne ḳaldı andan şordılar. Eger 'aybın (7) bilürseñ diyüvirdiler. Eyitdi: Gökçek saray-ıdı eger iki 'aybı olmaya idi ve ḥûb (8) bina idi eger ol naḳıza bulunmaya idi didi. Def'î ol gişi(y)i pâdişahâ givürdiler (9) pâdişâḥ yanında ol iki 'aybı şordular. Eyitdi: Biri budur ki aḫir gine yıḳılır ve biri (10) budur kim elbette şaḫibi ölür. Eyittiler: Ol iki 'aybsuz ev olur mı ve ol iki naḳısa-suz (11) bina yapılır mı. Eyitdi: Beli buna olan sa'yuñ bir paresi-y-ile ve buna olan ḥarcuñ (12) yarısı-y-ıla cennette bir 'âlî saray yapılır ki ne şaḫibi ölür ne gendü yıḳılır. 'Âkı̄l (13) midür ol ki gice gündüz bir evi yapmaḡa çalışur 'ömri dürleriniñ anuñ yolına ḥarç (14) idüp dürişür. Birḳaç günden soñra anı bıraḡup ḡûra gider bunca sa'yilerden (15) zahid âḫirine faide görür ol yıḳ degül midi ki aña şarf olınan 'ömri bir nesneye (16) şarf

ideydi ki anuñ menâfi'ını ve fevayidini ğûrı içinde göreydi. Aña harç itdügini (17) şadağa vireydi ki her bir akçası bir bük deminde bulına idi. Bir 'abeş evlere (95) (1) harç olup gitmeye(y)idi ol ev ucundan aña bir yüz gururda gelmeye(y)idi.

(2)TERĠBÜ'Ş-ŞADAĞATI:

'Acebdür ki māl Allah'uñ ulu ni'meti olur ammā adem oğları (3) anı ma'aşıye harçlanur. Bir akçe şadağa ağır gelür. Ahiret-çün viremez ve eger (4) biñ akçayı hevā yolına harç iderse toyamaz. Şadağa-i 'abeş bir aşğa giddi (5) sanur. Ammā anı bilmez ki aña ahiretde hemin ol bulunur ve ol begenmedügi 'amelcükleridür (6) ahir gerek olacağ ve ol güçle itdügi işlerdür aña bulunacağ her kaçan (7) ki bir ġaniye niçün şol şaile akça virmezsin dinilür ġayet müselmān (8) olıcağ fakir degöldür diyü cevab virür. Tıtalım ki ol sāl fakir degül-imiş (9) hiç yiryüzünde fakir yok-ımuş bir dünyā maşlahatı-çün ahşāma değin gezer (10) tırmaz. Niçün sa'y idüp şehr içinde bir fakiri aramaz. Eger adam şadaĖanuñ (11) şevabı ne idigün bileydi. Dünyāda fakiri meşriğda ise dağı arayub (12) bulaydı şadağa ni'metüñ ulu şükri olur ve şadağa(y)ile ademüñ rızkı (13) bolalur ve şükür dolabı deverān itmeyince ni'met ekinleri şuvarılup (14) oñmaz ve tazarru' seyleri seyelān itmeyince 'acz vadileri rahmet suyu-y-ıla (15) tolmaz. Hağğ hoş cud ider Ėalkına ammā bizde hoş tağşir iderüz (16) hağğına iħsanı 'ām olup durur. Ādemi yevmi behāyime cāhile ve 'āleme tağıyyeye (17) ve zālime. Likin dünyāda hiç kimesne ni'metüñ Ėadriñi bilmez. Her nefesde ki (96) (1) ni'metüñ yıllarla şükri edā Ėılıñmaz 'ömrini tazyi' ider. 'Abessiyāta ve evĖatını (2) harç ider. Zāyi'āta şol şerif vağtlerinde deni nesnelere dürişür (3) ve şol gökçek sātlerinde çirkin 'amellere çalışur.

BEYĀN İNNE'L-MER'İ (4) YUĞİBBÜ İNNE YUŞREF-İ 'ÖMRE İLĀ EĞİMMİ'L-ĖADEMĀT:

Cihān Allah'ıñ memleketidür (5) ve her Ėişinüñ işi anuñ Ėizmetidür her Ėişi ki diler Allah Ėatında mertebesini bile (6) gülgün üzerine Ėāyım olduğı Ėizmeti göre ki kārĖāh cihanda mevacib (7) ve mühimmātdan mıdur ve nizām-ı 'ālemden maĖāsıd bizzatdan mıdur yoħsa bir (8) 'amel midür ki 'ālemden bil 'arz-ı Ėaşd olunur zārûri mağsûd olanuñ levāzımından olur (9) meĖāsıddan olıcağ dağı cemî'ısı bir olmaz. Selātınuñ cemî'-i münāşibi berāber (10) olmaz. Niteki cihānuñ beĖāsına hem Ėuccām gerek hem

cellād gerek hem-çünān anuñ (11) nizamına hem nebi gerek hem padişāh gerek hem ricāl gerek hem nisvān gerek (12) hem tācir gerek hem dihkān gerek ‘āķil olan ceħd itmek gerek ki a‘mālūñ (13) gereklüsinde ola ve ħademātuñ görklüsinde ola ki ol ħizmet-ile ħadri (14) ‘ālfī ola ve ol ‘ilim-ile nāmı sāmi ola

TAĤRĪSÜ’L-İŞTİĖĀL BĪ-EĤİMMÜ’L ULŪM:

(15) Ĥizmetūñ daħı ‘ilimden ‘alāsı olmaz ve řā‘atuñ marifetinden olması olmaz (16) ādem didükleri ya ‘ālim olur ya zāhid olur eger ikisi bile cem‘ olursa (17) ħod vāħidūn bā‘d vāħid olur. Ammā zahid oldur kim bu vāřañ kırup niyyātda ola (97) (1) zevāhir elbise ve řiyābda olmaya ve ‘ilm oldur ki taħķik ħucc-i beyyinātda ola (2) kuşur-i elfāz kitabda olmaya neçe ‘ulūm olur ki řaħibi anuñla müntefi‘ (3) olmaz ve niçe a‘māl olur ki semāya mürtefi‘ olmaz. Hemin ehillerine añlardan keddü (4) řarāyih ve kedħ ü cevāriħ kıılır. N’eyler ol ‘ilmi ol giři ki ‘itibār ve a‘mel ‘idecek (5) degül n’eyler seyfi ol kimse ki muħat-ile ve cidāl idecek degül vŭrŭ‘-ı (6) zemmāde fařihā olur ve suyufi nisvānda řabiħa olur niçe silāh cem‘-i vera‘ olur (7) ki hamiline eydür ki biraħ beni elŭñden ve niçe kelime olur ki eydür şoğıl beni (8) dilŭñden. Şöyle ki meşħŭrdur cŭnŭn-ı fŭnŭn olur. Hem çŭnān ekser fŭnŭn daħı (9) cŭnŭn olur. Ne olur ol fenden ki giřinŭñ dŭnine nef‘i olmaya ve ne olur (10) ol ‘amelden ki řaħibine fişkdan men‘i olmaya řol ‘ilm ki sen anuñ aşlına (11) tamām cāhilsin yikdür ol ħālden ki ‘ālim olup ‘amelinden zāhilsin ‘ilm egerçi (12) řa‘b olur ammā cehl andan eř‘ab olur taħva egerçi te‘ab olur (13) ammā fŭcŭr andan it‘ab olur řa‘b oldur ki müstā‘ħab-ı feci‘āt ola (14) ta‘b oldur ki müstevcib-i teb‘āt ola giři Ĥaħħ-ıla olıcaħ tevħin eydur (15) ħıřbını tehvŭn ider řa‘bını lāřif ider da‘binŭ ħŭsn ider edebini (16) ħayra ider niyyetini gökçek ider şaviyyetini řenā-i cemŭl virŭr ‘ācilende (17) řevābı cezil virŭr ācilende ħekŭm olan daim nazar ider aħvāl-i kevākibe ve her vaħit (98) (1) iltifāt ider ‘ālem de olan ‘acāyibe tefekkŭr ider muħaddirinŭñ ħudretinde (2) ve tedbir ider müdebbirinŭñ ħikmetinde her cüzide hezerān ħikmetler bulur ve her yirden (3) biñ dŭrlŭ ‘ibretler olur.

İŞĀRET-İ LĪSĀN-I ĤĀL:

Her giři ki nazar ider (4) ‘ayn taħķik-ile ve her kimse ki iltifāt ide nur-ı tevfiħ-ile bu řažiyyeye cāzim (5) olur ki her maħlŭħ lisān-ı hāl-ile mu‘terif Ĥalıħ’dur ve her

şāmit ki görürsin (6) hākikātdē nāṭıkdur lisan-ı hāl efsāh olur lisān-ı kâlden ve kelāmı işāret-i (7) aşdak olur. Kelām-ı maḳâlden lisān-ı haber-i mütehammil-i tekzīb ü taşdik olur (8) lisān-ı hāl ḥod her ne dirse tahkik olur lisānı kâlūñ muḳābili ‘avām-ı ricāl (9) olur ve lisan-ı ḥalūñ muḥāṭabı erbāb-ı aḥvāl olur. Elfāzuñ sāmı‘ı şımāḥ-ı (10) ecsād olur ve işārātuñ müdriki sem‘-i fevād olur her kimse ki hāl (11) dilinden söz añlar her mevcûd aña yoldaş olup anı añlar hiçbir mevcûd (12) olmaz ki anuñ biñ dürlü işārâtı olmaz erbāb-ı zevḳe hezerān kışşa (13) ve hikâyâtı olmaz her ḥayvānda ne işāretler ve ne remzler olur ve her cimād da (14) ne nûkteler ve ne ğamzlar olur her bir çiçek ki var bir dürlü lisān-ı olur ve herbir (15) kuşuñ gendüye münāsib bir zebānı olur kuş dilin bilenler bilürler ne dirler (16) ve ol lisānı añlayanlar añlarlar ki ne söylerler böyle şanmañ ki bu didügüm (17) bir ḳuru ḥayālat ola ‘aḳl kâtında bir ‘abeş i‘tibārât ola belki her birisi (99) (1) bir faşîḥ-i nāṭıḳ gibi söylenür dürlü dürlü muğayyibâtdan haberler virür ne va‘zlar (2) iderler ehl-i ‘itibār olanlara ve ne tezkireler iderler aşhāb-ı istibzār olanlara (3) her ğişi anlaruñ dillerini gendü i‘tibārına göre añlar ve her âdem anlaruñ murādını zevḳına (4) göre fehm eyler ol sebebdē cāizdür ki anlar ‘ukāla olmayalar ehl-i ‘ibret gendü (5) lerden ne fehm itdüklerini gendüler hiç bilmeyeler

ḤİKÂYET:

Zamān-ı ḳadîmde ‘arabda bir ṭāife (6) var imiş kim kuşlar dilin bilürlerimiş her kuşuñ vaż‘ına göre bir ḥüküm ḳırlarımış (7) gelüp ḳonduğı vaḳit ḳonuşından ve ol kanatları ğerişinden ğeh yüzün (8) dönüp ğeh ardın dönüp ğeh toğrı inüp ğeh eğri indügünden ğeh ḳonduğı (9) gibi ötdüğünden ğeh hiç ötmedin ğitdüğünden fi‘l-cümle her ḥâlden bir ḥâle işāret (10) alurlar imiş ve her heyetinden bir ḳaḳıyyeye dalālet alurlar-imiş tecrübe (11) şöyle bulunmuş ki didükleri mümkün degül taḥallûf itmez-imiş muğayyibâttan her ne (12) haber virürlerse bir dürlü daḥı olmaz-imiş birḳaç ğaripce kışşalardan disevüz (13) olurdu ammā söz ğāyet taṭvîl olup özenürdi fi‘l-cümle her ‘āḳil ki (14) anuñ bir fikreti olur ve her zekiki anuñ ‘ibreti olur ‘âlemde her vażı‘dan (15) gendü derdine münāsib bir eşer alur ve her mevcûddan gendü niyyetine yaḳışur (16) bir haber alur eger ‘āşıkısa ‘ışḳ yüzünden eger muḥaḳḳıḳ-ise ma‘rifet yönünden (17) eger fālcı ise fālı cihetinden her ğişi ne sorarsa anuñ niyetinden eger bu

(100) (1) Yolardan pir pâre zevkûñ var-ise ve bu aşıl ma'rifetlerinden şevkûñ var-ise
 (2) seher vaktinde bir bostan-ı şafâya ve bir ravza-i hadraya var ki başt olunmuş (3) ola
 adımı ve rakik olmuş ola nesimi, dimağı ala tayyibi ve muğanni ola ma'ğdisi (4)
 müteharrik ola aydañı ve mütemayil ola a'ğsanı, mütebehhic ola ezhârı ve muşavvit
 ola (5) hezârı müteselsil ola cedâvili ve mütebelbil ola belâbili, pes diñle her birinden
 (6) gör ki evvelde neler gelür dillerinden ol mükâleme ile bâd-ı nesimle gör ki evvelde
 (7) ne söyler şavt-ı rahimle, eydür ki ben her muhibbün resuliyem habibine, ve her
 'alilün (8) habercisiyem tabibine her 'âşikuñ hemî razıyam ve her müştakuñ
 demsâziyam (9) eger baña vedi'a koşalar bu neşri eda iderem idâ' olduğum gibi ve
 eger baña taħammül (10) itseler bu sırrı rivayet iderem esma' olduğum gibi, her
 kimünle ki muşahabet (11) eylerem, ve her neyle ki mücaleset eylerem, anuñla tabi'at
 berkidüp müttehid oluram leṭâfet-i (12) ünyasum sebebiyle, şöyle ki ol tayyib olursa
 ben de tayyib olup aña uyaram (13) ve eger ol habiş olursa ben de hemin ancılayın
 gözikürem eger ben muḳbil olursam (14) şahih olur benümle her 'alil ve her yire ki
 ben hulül idem şeref bulur nüzulümle ol (15) muḳbil eger müteneffis olursam
 müteneffis olur her müştâk ve eger müterennim olursam velveleye (16) düşer 'uşşâk
 ben leyyinü'l i'tâkam ben mübeyyenü'l in'atakam ben seriü'la tilanum (17) ben nefha-
 i zi'l menni ve'el tafam benüm mehhayum muhtelif olduğu bâd-ı hevâdan degüldür
 (101) (1) ve benüm aḫvalüm muḫtarib olduğu 'abeş hareket ve ğavğadan degüldür.
 Ben ri'ayet (2) iderem tamam fuşûl-ı 'erba ta ki her faşılta bulına benden aşlahı ve
 enfa'ı gah (3) bâd-ı şimâl oluram gah telkih eylerem eşcârı, ta'dil eylerem leyl ü
 nehârı, gah (4) şaba yiliyem ki innema iderem şimarı şafi kıloram baharı gah cenub
 oluram (5) gah her şemer ki kılmışdur aḫz ide ḫadd-i tayyini ve istifa ide Ḥaḫ terkibini
 (6) gah debur oluram ki her şecerün hafif ola ḫimli evraḫı kurıyup baḫi ḫala (7) aşı pes
 ben ol mürebbi 'âlem şafâ-baḫş beni âdem ki benümle yir kılinur (8) eşcâr ve benümle
 yetişür eşmar benümle münfetih olur ezḫar ve benümle müteselsil (9) olur leyl ü
 nehârı ve daḫı nice bunuñ gibi kelimâtı vardır ki ḫal diliyle añlanur (10) gendü ḫaline
 münasib ḫikayâtı var ki ol lisanla söylenür pes andan (11) ezhâra nazar eyle gör ki her
 birinün ḫalinden ḫaber şor

İŞÂRET-İ LİSÂN-I (12) ḤÂL-İ VERD:

Diñle verdi gör ki ne dir lisân-ı hal-ile eydür ben bir zayfam (13) ne müsafir-i şita vü ne şayfam benüm 'âleme ziyaretüm tut ki ziyaret-i laîf olur (14) benüm zamanımı ğanimet görsünler vaqt-i seyf olur egerçi benüm levnüm levn-i (15) ma'suğ olur ammâ nefesüm nefes-i 'âşıkdur egerçi baña bi-vefâ diyü (16) ta'n olunur ammâ 'âriflere muhâbbetüm şadıkdur sevmedüğim benüm şol dünyâdur ki (17) anuñ kararı yok ve vefâ itmedüğim şol na-ehllerdür ki anlaruñ itibarı yok (102) (1) Beni bir lahza komazlar koparurlar beni elden ele birağurlar bir maħbub eline düşünce (2) biñ ele düşerem ğurbet furqatiyle zaruri şolaram ben nice muhâbbet ideyin (3) dünyâya ve ben nice göñül vireyin ol bi-vefâya ben güler yüz-ile niķab açup (4) gelürem. Geldüğim yirde ol ħarı ħazır bulıram. Hiç yaraşur mı ki benüm gibi (5) maħbub nefisi dayıma ħarı kıllalar anuñ celisi ben cihan 'arusınuñ yüzinde (6) bir gevher olam baña lâyıķ mıdur ki her gün dikenlerle ħaşr olam 'âlem benüm ħüsnüm (7) altında zebun ola ħar elinden benüm yüregüm ħun ola bağ içinde birkaç (8) günlük müsafir olam. Anda daħı ħarlar arasında ħâr olam hele bu ħal ile (9) daħı komayalar diñlenem şu miskin bülbülüñ terennümâtıyla biraz eglenem. Her nâkes (10) ki bağ içinde gezer beni yirimde komaz gelür üzer. Yine anuñla daħı beni komazlar (11) elden ele alup ahır biraķmazlar pâre pâre iderler tenümi kıt'a kıt'a keserler (12) bedenümi odlara yaķarlar keydümi ve şu gibi arıdurlar cesedümi gözlerümi dumû'a (13) ğarķ iderler ve beni başdan ayağa ğarķ iderler yine bu ħal-ile daħı vaz gelmezler (14) hele miskinüñ işi tamam oldu dimezler bir karureye koyup güneşe karşı (15) korlar günden güne ħurķatümi artururlar. Bu cümlesiyle yine ben eylügümi komazam (16) ol gökçek koķımı elden biraķmazam reng-i rûyum giderse ben bûyumı kesmezem (17) bin pâre iderlerse ben ħuyumu kesmezem ħurķatüm ziyâde olduķça nefüm ħûb (103) (1) olur ve ğurbetüm artduķınca nefâĥâtüm merğub olur her kim eline alursa nesimümden (2) firķatümi bilür ve her kim aĝzına koyar-ısa ta'amum ile ħirfetümi bilür ħelâl olsun (3) koķularum anlara ki ben tebessüm etdüķçe benüm-çün ħasret ideler nice daħı bu (4) yüzden ħikâyât ve bu aşıl maķalât dünya bostânınuñ bi-vefâlıĝından (5) ve cihân gülistanınuñ bi-şafâlıĝından şikâyetler ider

İŞARET-İ (6) LİSÂN-I ĦÂL-İ NERGİS:

Bu bu sözde iken nergis dağı bir yañadın söze (7) başlar ol dağı bir dürlü nevâdan eydür ki ben bağı ehlinüñ raķibi ve şahidiyem (8) ve ben anlaruñ semiri vü menariyem kaçb-ı zümürüd üzerine bina olmuşdur esamüm (9) lüceyn ile ‘ascdeden kılınmışdur libâsum irtelere degin uyumazam gözedürem (10) Seyyidü’l-ķavm-i hâdim hüm direm her gişinüñ ki ‘azimeti ve himmeti olur. Aña gösterürem (11) ki tariķ-i hizmet nice olur kullukçı olan ķadem üzerine ķâ’im gerek ve hâdim (12) dirilen hizmet üstünde dayim gerek cüllâs arasında bile oturup celis (13) olmamaķ gerek ve hiçbir gişiyeye baş kaldurup enis olmamaķ gerek niçe (14) dağı bunuñ gibi haşâil gerek ki nergisden alınur ve vaz’ına bakup (15) diķkat itdükce bir bir eglenür nitteki benefşeye baksañ neler añlarsın (16) ve hiçbir çiçege nazır itseñ ne remz-i mühim eylersin

İŞARET-İ ZEBAN-I (17) HÂL-İ BÜLBÜL:

Bülbülü görseñ hal diliyle dünyâdan ne şikâyetler ider (104) (1) ve ehl-i ‘ibret olanlara ne gökçek hikâyetler ider ki cihân bağınuñ bi-(2)ķararlığından ve gah gül mevsiminüñ nâ-payidarlığından ki zamân bahârınuñ tizcek (3) geçmesinden ve gah zemin lâle-zârınuñ ta’cil gitmesinden her ravzınuñ (4) taraveti izmihlalinden ve her çemenüñ hużreti zevâlınden her şafâ ve lezzetüñ (5) ‘âķibet-i tekeddürinden her ‘iş hulüñ elberte temerrürinden her vuşlatuñ firķatinden (6) ve her muķabbetüñ hurķatinden her ‘âşıķuñ cevır ü cefâsından ve ol cefâlar içinde (7) olan şafâsından geh gülden egilir ve geh hârdan geh raķibinden ağlar (8) ve geh yardım geh ‘aşķ ‘illeti ğalip olup irtelere degin zarılıklar eyler ve geh (9) şevķ hâleti cüş virüp biñ dürlü terennümatla ırlar her ‘âşıķ ki anı görür (10) şevķine şevķ ķatar ve her derd ehli ki işidür doyamayup gündünden gider (11) hezâr muğanni gerek ki anuñ ğınasına öykine ‘Abdulķadir’üñ ne ķudreti var kim (12) anuñ nevâsında söz ide ve ğazanferüñ ne zühresi olur ki anuñ yanında (13) âvâz ide. Ol bir muğanni Hâķ’dur ki seherden turup feryâd eyler ve ol bir muķribi muķlakdur (14) ki her dem dil ehlini dil-şâd eyler. Gülüñ koķusu işitdükçe ol terennüm ider ve ol (15) terennüm itdükçe gül tebessüm ider

İŞARET-İ LISÂN-I HÂMÂMÊ:

Hâmâmê dağı bir (16) yanadın turmuşdur öter ol dağı derd eline neçe hâlât ider ‘ubûdiyyet (17) oķı tamam tutmuşdur ‘unķını ve muķabbet peri pür itmişdür cenâh-ı şevķını her ne (105) (1) mektubu virseñ emanet üzerine hâmil olur ve her ne risâlete

gönderseñ (2) ta'cille vaşıl olur bir tayife olur-imiş. Ânuñ evza'ını görürler-imiş (3) her vaz'ına göre muğayyebâtdan haber virürler-imiş. Ekser didükleri vâkı'a (4) muţâbık çıkar-imiş az vaқи' olur-imiş ki anda ğalaţ düşer imiş

(5) İŞARET-İ LİSÂN-I HÂL-İ TAVUS:

Ve eger anı dahı istersen ki göresin (6) tavusı eyle bil ki ol dahı içüpdür muhabbet hamrından küveysi. Ol dahı 'ışk âvâresi (7) olupdur ve ol dahı muhabbet biçaresi olupdurur İblis-i la'inün telbisi ol (8) miskine dahı yetişüp turur. Cennet içinde uçar-iken süzilüp taşra (9) çıkup durur egerçi 'âlem-i zahirde hoş ra'nâ salınup yürür ammâ batın (10) yüzinden haberdâr olan bilür ki ol ne haber virür eydür ki kanı benüm cennet (11) çemenlerinde segirdüp gezdüklerüm ve kanı benüm ol haremde seyr édüp yügretdüklerüm (12) kanı anuñ devrini dayir olduklarum ve kanı anuñ hûrını zayir olduklarum kanı (13) ol hevâda tayerânlarum benüm ve kanı ol fezâda cevelânlarum benüm ve kanı şol (14) demler ki ta'âmun tesbih-i cemâl-i Hâk idi ve kanı şol vaktler ki şarabum takdis-i (15) vücûd-ı muţlak idi. Ahir qadr-ı sabıķı beni sevķ itdi İblisün eline ve (16) 'âķıbet kaza kaķısı beni mübtelâ itdi anuñ-telbisine ol mel'unun telbis-ile (17) uğradum ben belâya ve anuñ sebebiyle düştüm bu dar-ı ibtilâya. Yoķsa benüm (106) (1) buna yirüm idi ben bunda neler idüm ne tururdum. Eger şeytân deñilmişse (2) ben bu diyârı qanda görürdüm anuñ fitnesiyle atdılar beni cennetden ve anuñ (3) vesvesesiyle 'azl itdiler ol 'izzetden amma hûsn-i zîynetden tamam bozamadılar (4) işümi ta aña bakduķça tezekkür idem eski 'ışımı anuñla dayim ziyâde ola derd ü firķatüm (5) ve aña nazâr itdükçe arta tura hurķatüm ben dahı ol derd-ile turmaz yilerem (6) ve ol hevâ-(y)ıla bostanlarda gezerem eger cennet ele girmezse bari andan bir nişâne (7) ola ve eger dosta vuşlat olmazsa bari zikrine bahane ola. Çün naķşımı (8) görmezem yari yir ta'mura görem. Çün boyuna irmezem bari bir boyuna irem nice dürlü (9) bu yoldan dahı taķassürler ider. Ehl-i 'ibret olmalar bir bir anı fehm eyler (10)

İŞARET-İ ZEBAN-I HÛROS:

HÛrosı dahı dilerseñ kim göresin ol dahı (11) ne haber virür bilesin nazâr eyle ki fehm eylesin hâl diliyle lisânınuñ taķririnden (12) ve kulaķ ur ki diñleyesin her sa'atde ezânınuñ taķririnden eydür ki (13) her vaktde ezân oķımaq baña dud-ı ezelden

vazife olur ve her kim seher (14) vaktinde uyuyup işitmeye ol cife olur benüm ezânım işaretdür ol (15) kimselere ki ilaayeh yet'üne rabbehüm tağarru'an ve hufyeten olur taşfik itdü kim (16) cenaħımı beşaret iderem necâh için ve tekvir itdügim sabah mı du'a iderem (17) felâh için eger huffâşuñ gicede vazîfesi var-ise gündüzde nayım olur (107) (1) kâyim aña dirler ki şeb-i rûz-ı hizmet üzerine kayım olur hizmet benümdür (2) ki hizmetümden ğafil olmazam ne leylde ve ne neharda ve kulluk benümdür ki vazifemi terk (3) itmezem ne sırda ve ne ciharda halâyıka ta'lim iderem evkatı ve ğafiline (4) tenbih iderem sa'atı 'ömrümden giçmez bir sa'at ki benden bulunmaya bir ta'at (5) Mevlâyı Hâkiqiye iderem ta'atı ve Mevlâyı Mecâziye daħı iderem ita'atı her gün (6) boğazlarlar efraħımı tınmazam ve her dem tefrik iderler ezvâcumı mukayyed olmazam (7) ben dayım tururam kapusunda hizmet-içün ben anı terk itmezem ol gerekse itsün (8)

İŞÂRET-İ LISÂN-I HÂL-İ HÜDHÜD:

Ve eger dilerseñ hüdhüdi daħı göresin (9) ve andan daħı haber şorasın nazır eyle nüfuzına nur-ı nâzirasınuñ ve iltifat (10) eyle dikkatine kuvvet başrasınun gör ki ğayib olur mı aña başardan şol (11) ki maħcub olur cümle-i beşerden yir altında şuları şöyle görür ki tut ki (12) arz aña zücac olur bir nazarda cevabı ila ayeħ heza' azbün fûratün (13) ve heza milhün üçac olur işitmedüñ mi bunca za'if kuvvet ve şağir-i cismanla (14) ne bahisler eylemişdür Süleyman-ıla ayıtdı eger saña bir melek virildise ki virilmedi (15) hiçbir aħda baña daħı bir 'ilm şunıldı ki hâşıl olması saña ata dede (16) sebâdan baña virülüpdür bir riya-i 'azim ve fevķ-ı külli zi'ilm-i 'alim eger isterseñ (17) aña eyledüm kitabıñı ve eger ta'cil dilerseñ getüreyim cevâbuñı hiç beni tahvif eyleme (108) (1) tahdid ve te'dible hiç baña i'ad itme ya ruh veya ta'zible ben hizmetüñden (2) ğayib olduğum bi-tevcħ degüldi eyle şanma ki benüm fi'lüm vecih degüldi (3) ben hâkiķatde yine senüñ hizmetine yilerem efrâfda senüñ dostun ve düşmenüñ (4) araram ahir hem Süleymanuñ emriyle risâlet itdi. Süleyman Hâzretinüñ mektubın (5) Belķis'a ilettdi ol cihetdendür ki nesh olumışdur aħkâm-ı zebhi ve ol (6) sebeddendür ki tilavet olunur aħkâm-ı medħi

İŞARET-I LISÂN-I HÂL-İ (7) BAYKUŞ:

Eger nazar iderseñ baykuşa dañı ve eger iltifat iderseñ ol (8) kuşa dañı görseñ ki ol dañı neler söyler turur ve ol dañı hiqmetlerden haber (9) virür lisan-ı hal ile dir ki selâmet ‘uzletde olur ve huzur halvetde olur gönlüñ (10) şafâsı inkıta‘-ı cema‘atda olur ve kalbün rahatı gûşe-i harâbâtta olur ne devletlüdür (11) anlar kim nasla mesakine itmezler mesakinlerde ve ne sa‘âdetlüdür anlar ki halk-ıla müzâheme (12) itmezler emâkinlerde mecâlisde anlar güle mecâlis olmazlar ve halvâtta anlar güle muvanis (13) olmazlar ihtiraz iderler ahyân-ı ma‘mureden ve ictinâb iderler boyut-ı maqşureden (14) firarları olur efniye-i bilâddan ve halaşları olur şürur-ı hataddan ferid olurlar (15) ahbab u ihvandandan ve şerid olurlar atrâb u hullandan anı bilürler ki ‘ömrine (16) miqdar tavil olursa kaşir olur ve her ne kadar hayât olur-ısa ‘âkıbet (17) fenâ maşir olur ‘âlemin ‘imaretine çalışmaq ğayet ‘asir olur hemin dünyâda (109) (1) yesire kayil olmaq gerek ki ol yesir olur ne noqşan olur anlara ki ta‘amları (2) dünyâda kurş-ı sa‘ir olur çünkü ahir ferikun fil cenneti ve ferikun fi’s-se‘ir (3) olur hekim olan dayima mülâhaza itmek gerek dünyânun harabını ve ‘âkil olan (4) her vaqt fikr itmek gerek ecelün iktirabını ğafil olmamak gerek ahvâl-i kıyâmetden (5) ve hesabından ve fariğ olmamak gerek ahvâl-i nefesden ve iktisâbindan bu fikr ile (6) baykuş gibi halvete dürişmek gerek ve bu mülâhaza ile halkdan kesilüp ‘uzlete (7) düşmek gerek dayim nazarın Haqqa diküp hemin gönliñde o gerek gicelerle (8) harâbatda gezüp her dem âvâzı Hu gerek her vaqt ‘ibretde olmaq gerek her (9) babdan gerek lisan-ı tuyurdan gerek zarîr babdan gerek evza‘-ı devvâb olsun (10) gerek tanin-i zebab olsun gerek nübah-ı kilâb olsun gerek haşerât-ı türab (11) her birinden bir hulk almak gerek ahlâk-ı cemilden ve her birinden bir şıfat almak (12) gerek şıfat-ı cezileden her mevcuddan bir edeb almak gerek mehâsin-i âdâbdan (13) eger dilerse bir gişi ma‘dud ola ulü’l el-babdan

İŞÂRET-İ RUMUZ-I KELB:

(14) Meşela kelb ki lisân-ı şer‘de ences mañluğat olur ehl-i ‘ibret olanlar (15) andan ne hub-ı ahlâk olur nazar eylerler anuñ edebine ve ferâsetine iltifat (16) eylemezler anuñ aşla hasâsetine görürler ki nice haris olur mevlâsınuñ işigini (17) biñ gez dögerler koyup gitmez anı eger ita iderlerse şakir olur ve eger men‘ iderlerse (110) (1) şabir olur ol kayim olur şol vaqt ki halâyık rahatda olup rükud olur (2) ve ol

şayim olur şol dem ki meclise ta‘amlar çekilüp medûd olur hiçbir (3) kıata şaki olmaz ve hiçbir ma‘kata ba‘i olmaz ne bir riba‘ me‘hudi olur ve ne (4) bir mebyet ma‘mudi olur eger mari‘z olursa ‘aidi olmaz eger bir yıllık sefere (5) giderse zadi olmaz ve eger kıatil olursa kıayidi olmaz cem‘-i muraddan ge‘mişdür (6) hiç muradı olmaz ne malı olur ne varışı ne ‘a‘arı olur ne kıarisi hemin bir (7) bi-neva olup kıapularda gezer her ne kıapuya düşerse ol kıapunun kıizmetine yiler (8) H‘ami olur kıamâsında mukim olur fenasında ve anı olur ‘uhudını ra‘i olur (9) ‘u‘dını bir la‘za ırılmaz kıizmetinden ve bir sa‘at kıoyup gitmez andan ra‘ı (10) olur ki kıa‘ir ola şuretde fakir ola ğayetde kimse bunu tefak‘ud itmeye ve bir a‘d (11) bunu ta‘ahud itmeye yine kıayim ola kıulluğında ve dayim mülâzım ola anda fi’l-cümle (12) ‘âkile gerekdür ki her kıayvandan bir şıfat-ı kıasene ala ve her birinden bir kıul‘ öğrenüp (13) anuñ-ıla ‘amel kııla gerek kelb olsun gerek kıımar her mevcuddan ki dünyada var (14) indi her birinüñ kıalinden söylersem ve her birinden bir şemme na‘l idersem kelâm-ı (15) imlâla mu‘azzı olur ve kitabı etnâba müeddi olur ‘âkil olan hemin bu kıadardan (16) kıuyar ve ‘ârif olana bir sinek vızıldısı kıoyar şunuñ ki ğönlünde derd (17) eşeri olur her mevcuddan anuñ biñ dürlü kıaberi olur şunuñ ki kalbinde ma‘rifet (111) (1) ve ta‘vası olur her vaz‘inden anuñ ki beşaret ve geh ittıkası olur ekrem (2) nüfus-ı enfası olur ve kıayr-ı ‘âmâl-i enfası olur

KELİMÂT-I HİKEMİYYE:

Şol ki (3) nefisini ihanet ider H‘a‘kıa ta‘at için ol mükerrem olur ve şol ki anı tezlil (4) ider Allah’a ita‘at-ı için ol müfah‘ham olur palas-ı köhne giymekle âdemüñ ‘izzeti gitmez (5) ve libas-ı fa‘hire idinmekle hem mertebesi artmaz begler kıapusına varmağ-ıla ğişi ulu (6) olmaz ve ol kıapuya yol bulmağ-ıla H‘a‘ kıapusına yol bulmaz H‘il‘at-ı kıüsrevanı (7) H‘üsranı müekkid eyler ve kıizmet selı‘anı şey‘anı aña musalla‘ eyler ğişi (8) kııfz eylemez fakiri yetümi madem ki anı ref‘ eyleme dini vü ‘ilmi ve ademi ref‘ (9) malı ve ehli madem ki anı kıa‘t eyleye fücûrı ve cehli şol kimsenüñ ki celil (10) olur nefesinde kııymeti ve ‘azim olur derunuñda himmeti anuñ ğözinde kıadri olmaz (11) dünya mevahibinüñ ve kıalbinde te‘şiri olmaz cihân meşayibinüñ anı tağayyir (12) eylemez teğayür-i umur ve anı tebdil eylemez taşarif-i dühür belki şol kıimesne(y)i tebdil (13) ve teğayyir ider ki kıadri şa‘ir ola ğendüye yetişen me‘ ü ‘ıtayadan ve şadri (14) kıayyık ola ğendüye muşib olan mi‘hen ü virz-ü ülyadan eger edeni kıbal ğörürse

(15) bi-hadd ferhân olur ve eger sehl-i idbar görürse hemin nalân olur ademüñ (16) çünkü aslı min-şalışalin ke'l-fahhar ola ne vechi vardur ki anda iftihar ola gişi ne öginür (17) ebileh ü cidd-ile ve ne kerem olur devlet-ü cidd-ile hiç bilür mi geldügi niredendür varacağı (112) (1) ne yiredür. Evvel-i bir nuḡfe-i necise idi ahir bir cife-i kazredür şarab diyü içdügi (2) bevldür ta'âm diyü yidügi 'azredür ve eger adem diyü nefsi-i mücerrede iderse varsun (3) şıfat-ı mücerredâta dürişsün ve eger insan diyü ruḡı muḡaddese dirse turmayup (4) ahvâl-i ḡudsiyyeye çalışsun ne sa'âdetlüdür cihanda şol gişiler ki 'âlim olup (5) ḡorḡar olalar. Hazret-i Hâḡdan ve hesabından ve sünni olup çıkmaz olalar (6) tarıḡ-i Muḡammed'den ve aşḡabından huşuşa ki dini ḡanifiye zamm itmış olalar mezheb-i (7) ḡanifi belki bu ikisine ḡatmış olalar Hilm-ie ḡanifi ta ki nefsleri revâsı hilm ola ve ḡableri (8) ma'adini 'ilm ola. Zümre-i ittıḡaya olalar vereşey-i enbiya olalar yiryüzinde 'ulema(y)-ı Hâḡ (9) bunlar olalar ve ḡalanı bunlaruñ başı şadaḡası dirileler 'ummar-ı saḡa(y)-ı arz olan (10) hemin bunlar olur ve 'ummali-i sünnet ü farz olan hemin bunlar olur yoḡsa her 'alim (11) dirülen ḡaḡıḡatde 'âlim mi olur ve her ḡizmet da'vasın iden ḡizmetinde ḡayim (12) mi olur nice gişiler olurlar ki ma'ruf olurlar meḡârem ve mesa'i-ile (13) ma'hezâ ki mevşuf olurlar meḡâre ve müsavi ile ve nice gişiler olur ki elsün-i ḡalkda (14) anlaruñ-çün hilm ü rasi ve 'ilm ü rasiḡ olur ma'heza ki ol şıfatla anlaruñ arasında (15) imyal-ı ferâsiḡ her ḡaḡıyye işidilen gibi bulunmaz ve her kışşa dinilen gibi olmaz ekşer (16) nas-ı 'âmmar olurlar egerçi ḡavilü'l-'âmar olurlar bir gişi ki kerim ola ekremin ister (17) me'külüñ ve bir gişi ḡayyib ola ḡayyibin arar menahilüñ merd olan ittıḡa ider meharimden (113) (1) ve mü'min olan ictinab ider meâşimden gah aña ba'ış kerem ü cibillet-i 'azize (2) ve ḡamiyyet-i nefsi-i 'azize olur ve gah anı mucceb-ı taḡriz-i ḡuduş-ı sari' ve taḡavvüf-i (3) zevacir ve ḡavari' olur devletlü ol gişiler ki anlaruñ şı'arı ḡayret ve ḡamiyyet (4) ola ve anlaruñ dişarı taḡıyye-i islâmiyye ola anlar erbâb-ı sihamet ve ḡazim olurlar (5) ve anlar aşḡab-ı cidd ü 'azim olurlar

ZEMM-İ EBNA-Ü'Z-ZAMAN:

Amma şunlar ki (6) ebna-i eyyam olurlar onlar ḡalayı'-i şürur-ı aşam olurlar bir gişinuñ turmayıp (7) 'aybın isterler ve her dem yuyup mezemmetin ararlar kelamlarında iradat-ı a'raḡ (8) iderler ve meclislerinde hetik-i ihraḡ iderler iki dostu

görseler ortalarında (9) cenîğ olsa dirler ve iki gişi çekişse aralarında senîğ olsa dirler (10) sözlerinde aşla masiva(y)-ı müsavi olmaz ve kalpleri mümkün degül kimseye (11) safi olmaz bir gişi görseler şakalına gülerler eñsesi toluınca müsavisine (12) iverler eger devletde olursañ hizmetinde eksük komazlar ve eger ‘izzetüñ (13) zayıf olursa seni görmüş dirilmezler ni‘metde olursañ öñünce yilerler (14) ve ni‘metde olursañ muşahabetüñi ‘ayb şayarlar niceleri gördüm ki bu haletlerine (15) i‘tiraf iderler biz ebna-i’z-zamanuz eyle gerek dirler bunlaruñ içlerinden ğayet (16) eyüleri anlar olur ki bir dostından devlet gidince bahane ile kesilür şöyle (17) şarih anı koyup terk idemez ilden utanur dostluĝını bozamaz cehd eyler ki (114) (1) bir cüzvi sebep bulup küse ol sebeple andan münasebeti kese gişi (2) dostına küsmek isteyicek sebep eksük mi olur adem dostluĝı bozmağ isteyicek bir sa‘atde bozular hüner şadağatı saklamağdur yoğsa (4) anuñ bozması asan olur gönül bir şırça binadur bir zerre kadar taş-ıla (5) virân olur eyie bil ki anlar evvel dağı saña şadiğ degüller idi ğayeti senden (6) ya ümidleri var-ıdı ya çorğarlar-ıdı çün ğarezleri kesildi gendüler dağı (7) kesilür halk nazârında kesilmege bir bahane bulur medhü’l münkağ’ın ‘ani-in-nasr. (8) Devletlü ol gişiler ki anlaruñ gibiden devr olurlar ve sa‘âdet anlaruñ ki ebna-i’z (9) zamandan mehcür olurlar cehd eylerler ki menzilleri tağlarda kühuf u ğayran ola ve (10) kaşd eylerler ki haneleri bi-raftar u cirân ola nazârları bir sübha (11) tağınmaya meger gendü sevâdları ola ve enisleri hiçbir ağd olmıya meger yine fuadları ola (12) hiçbir gişinüñ ‘aybını bilmeyeler ve bir ağduñ haberin işitmeyeler. Dünyadan (13) ‘alâğalarını keseler ve ‘avâm-ı nası hemin hevâm farz ideler cihandan ferağat (14) idüp gendü ‘âlemlerinde olalar ve halk ‘âlem ile zaruretden ziyade ihtilağ (15) kılmayalar egerçi ehl-i dünya katında mansıbdur gişiye ebhet ü cemâl viren (16) ve şöhretdür ademe rif‘at ve celal viren a‘vândur ‘izzet viren emvâldir (17) devlet viren esbab-ı dünyadur siyâdet viren ve müsa‘ade-i ümeradur sa‘âdet (115) (1) viren anlaruñ katında şol gişi kâmil olur ki müşarun ileyh bâlâ nâmil olur (2) amma hağıkağde kağil ve kâmil olur ki ol ‘âlim hâmil olur. Adem katında (3) menkür olur Allah katında mezkür olur muhtağır olur halk içinde (4) aña i‘ânet için mu‘yin ve nâşır olmaz mechül olur nas arasında aña (5) işaret-çün abahim ve hanâşır olmaz bâriz olmaz kimseye mülâzımı iken olmağa (6) tut ki hafada zamir-i müsekkin olur her kime dirseñ anı bilmez ve her kime şorarsan (7)

andan haber virmez fariğ olmuşdur hikâyât ve aşvâtdan ve gendüyi ‘add (8) itmişdür cemile(y)-ı emvâtdan gendüye kefen itmişdür hamuyi zararlı olup tekfin (9) olunmadın ve özini defn itmişdür bir zaviyede çâr u nâ-çar tedfin olunmadın (10) beytinüñ ka‘rını gendü kabr itmişdür ve nefsini yalñuzlîğ-ıla öğredüp şabr itmişdür (11) nefsinin gendüye enis itmişdür ve gendüyi gendüye celis itmişdür egerçi (12) bunlaruñ arasında olur ki niçeler gâh gâh halk-ıla ihtilağ iderler amma ol kadar (13) ihtilağları dağ mehacce-i zallerini irşâd-içün ve hucce-i zallelerini inşâd (14) içün dinüñ haffiyatını tavzi‘ içün ve şer‘ün müşkilâtını taşriğ içün (15) Hakkı tavsiye ve halka inşâh-içün tullabı teselliye ve muṭalibi ıslağ-çün (16) umuru tebeyyin ve evamiri infaz-içün ‘atışını edva ve ğarqını inşâd-içün (17) olur ol dağ anlara bir nev‘i ‘ibadet olur ve olur dağ anlaruñ huzurına (116) (1) ‘avn-u kuvvet olur bunlar bir tayifedür ki gözlerinden ğaflet nemimi götürölüp (2) hilâl-i hüdâyı görürler her demde niyyet-i şahîha ile imsâk-ı heva-içün (3) şayim olurlar gözerini gâh sürme-i seher vü gâh dem-ile sürmelerler ve çoğları (4) kuru hına şabr yakusını merhem eylerler muttaşıl dünya tariğini zühd-i kadim-ile (5) keserler ve ahret yolunuñ zâdını hâzır idüp ‘azim-i sefer iderler dayim (6) kalbleri kalb-i rehadan kalka olur ve her dem fevâidleri nâr-ı havf-ıla muḥterika (7) olur buña anlaruñ anlaruñ de‘bi olur ve dem‘ anlaruñ şarabı olur anlar heybet-i (8) cenâb-ı hâzret-i Hakk-ıla valihin olurlar Yillerle geçer ki anlar sahirin olurlar (9) anlaruñ kışşalarını leyâlden şormak gerek ki ol bilür ve anlaruñ şahîh (10) haberlerini gicelerde yıldızlar virür anlar ne halde idügin yine gendüler görür (11) her tayifenüñ kadriğini yine ol tayife bilür bizüm gibilerde anlaruñ hadîsetinden (12) haber olmaz ve bizim tariğimizde anlaruñ kademinden eser olmaz anlar bir kavdüdür ki (13) evvel menzilleri hadîs-i hadîsede ‘irfet-i nefsi‘ani’ d-dünyadur ve evsağ (14) mağamları haber-i murtaza(y)-ı ‘âlîde lev küşifü’l-ğıta‘ idür ve nihayet meratibleri (15) ma-râyet-i seyy‘en illa ve rayetullahi ba‘dehu’dur ve ğah illa ve rayetullahi ma‘hu (16) illa ve rayetullahi kablehu’dur bunuñ her biri hulefa(y)-ı raşidinüñ (17) birinden menkul olmuşdur meşarib-i muhtelif olur her birinüñ meşrebine (117) (1) ol nağl olunan yakışmışdur veyahud evkatları mütefavit olur (2) ol üç hâlet üçinde bile bulunur anlar bir tayifedür ki her vağt (3) Hakk-ıla mu‘âmelede olurlar ve her dem nefsleri ile muḥasebede olurlar (4) dayima murağib olurlar Allah’ı gerek feth itsünler cünunlarını

gerek itbâk (5) ve gerek imsâk itsünler nazarların gerek itlâk gerek naṭıḳ olsunlar gerek (6) sakit gerek mütekellim olsunlar gerek şamit gerek ihtilaḫda olsunlar (7) gerek zıkrde gerek feragatda olsunlar gerek fikrde anlar bir cema'atdür ki her 'arsaya (8) başarılar ol diyarda bereket bargeh olur ve her saḫiye ki ḫonarlar eṭrafi ṭolu (9) melâyike olur her şaḫib devletün ki nefes ideler cenabına cennet nefahatı cevr olur (10) sıyabına anlar bir zümre-i ervâh-ı muṭahharadur ki ḫuburları meraḫilinden rakib (11) olurlar ḫuşur-ı a'lâya ve ecdâsları menazilinden şu'ud iderler derecât-ı (12) 'alâya merkebleri berraḫ-ı tevfiḳ olur ve ve hidâyet-i Hâḫ ḫulavuz-ı ṭariḫ olur (13) önlerince sem'leri nûr-ı hüm yes'i beyne eydihim olur ellerinde tevḫi'leri (14) ela inne evliyahullahi la ḫavfu'n aleyhim olur vaḫti ki vaşıl olalar cennete (15) ve fayiz olalar ol devlete meftuḫ ola ebvabı ve ḫarşun-ıla bevâbı. Selâmü'n (16) aleyküm ṭıbtum ile teslim-i merḫaba ideler fedḫuluha ḫal-i din ile (17) beşaret ḫulud-ı beḫa ideler andan iḫerü givürelere bin tekrim-ile yol göstereler (118) (1) hezar-ı ta'zim-ile bir menzil bezeyeler ki iḫi ṭolu maḫşuratün fi'l-ḫam ola (2) ve bir meclis düzeler bi müdamı kevşer ve saḫisi müdam ola önlerine şol ḫisimlerinden (3) dürlü dürlü ṭa'âmları çekilür ki la'ayn rate vela üzünüm semi'at vela ḫuzur (4) 'ala ḫalb-i beşer ola her fâkiye ki ḫatlarına gele küllema rızıḫı minhamen şemeratün rızḫan (5) dinile şol ḫadar esbab ve emlâka malik olalar ki cemi'isinün meblaḫı (6) şemeni cüz'en bima şabartum olmuş ola ve ḫiḫbir muradları olmiya ki intizarda ḫoyalar (7) ki veleküm fiha ma testehi enfüsekümler dinilmüşdür ola ve bundan yuḫaru nice derecât (8) daḫı ola ki meratib-ile bundan ba'id ola ki ol derecâtüñ cününü kelâm-ı ḫadimde (9) ve ledünya mezidün ola ve bu ni'metlük cemi'sini bunuñ-ıla şuret bulup tamam ola (10) ki cennetüñ ḫapuları ve mahüm minha baḫr-ı çin ile ḫıtam ola

TENBİHAT:

(11) imdi her ki kerameti diler-ise dünyada kerb çekmek gerek ve her kim bu ni'meti (12) isterse her 'âlemde ta'ab çekmek gerek evamir ü nevahiye ita'at gerek (13) gerek rażı gerek kârih-i lisan u ḫayda muḫarrerdür ki heftül cennete bi'l mekâre (14) dünya dar-ı meksebdür gişi bunda ṭurmayıp kesb itmek gerek ṭabi'atda baṭalet (15) ve kesle ḫomayup gidermek gerek kesel didükleri bir ḫubar olur ayn-ı ḫarem-ile (16) 'âḫil olan yumaḫ gerek ma(y)-ı 'azm-ile her kim baṭalet eger 'ömr-i keş-zârında

elbette (17) nedâmet getürse gerek vaqt-i marâz u zarında amma hayât ne fayide ider ki şol vaqtda (119) (1) ki tedarik-i fevt olur ve nedamet ne aşşî kıılır şol zamanda ki nüzul-ı mevt (2) olur kanı erbab kuşur u aşşab giyür bu cihanda bunda ne kâr kalur mükedder (3) ‘aķil olan bugünkü ĥale ma‘rur olup şöyle şasmamak gerek ki yarında (4) böyle olmaz fırsat var-iken tedarik itmek gerekdür ki çâre yokdur ki (5) dünya bir kararda kalmaz lezzet-i shevât-ı nefis ü mihnet heva vü hevesdür ‘âķilin (6) gönüllerine ‘alafla viren ve ĥub-ı sabıķa adill ü ve kıaddur ĥatime-i eceldür (7) ‘arifin kıalubına kıulkıula viren her gâh ki ĥubub-ı baĥade-i Ĥaķķ-ıla huyub ide (8) ‘am ‘aķlını mazlum kıılır ufķ ma‘rifeti anuñ çaresi budur ki nefis-i esf-ile (9) tedarik kıılma ki ol ĥubub-ı şimâle dönüp ol sehab yarelene müddesik dayim (10) rasi malı şol derd-ile dilüñ ilahi olur ve ‘âfiyetüñ her vaķt rıza‘ası (11) cigerden çıkan düd-ı siyah olur tayibüñ nedâmet tabında olur (12) ve rahidüñ rahatı ‘ibadetinüñ kereminde olur ‘âşıķa safâ viren ĥarķ u ĥurķat olur ve muĥannete lezzet viren âlâm-ı furķat olur

TEVBİĤAT:

(14) ‘âcebdür şol gişiler kim ‘ömri tel‘ gibi erir amma gendünüñ bir derdleri daĥı (15) gitmez ve her gün ni‘meti tırmız artar bir gün teñri ibadeti ‘artmaz her dem (16) tevbe ve ‘ahd ider amma süĥab-ı şayf mikdarı tırmaz‘ve her vaķt kıul aķd (17) ider amma naķşı ma kıadr-i kıarar eylemez kıalbinde ĥılaf‘aff-ıla vardur ĥaber kelimatı nesim (120) (1) ü nefsinde ĥızlan ve đalalet vardur ta‘at ve ‘ibadet idemez ‘aķl-ı (2) maĥtum olıķaĥ ĥıtam ĥabavetle mümkün degüldür Ĥaķķı idrâk kıılmaz ve başiret (3) bürünicek ĥışâ‘-i ĥışavetle kıarşusunda tıranı elinden gelmez ĥorebilmez (4) ‘azm-i celli meclul olıķaĥ adem oĥlanı mażbu‘-u‘l-hal olmaz ve kıalb dairesini (5) reml tıtıcıķaĥ ‘amelde ihlâşa mecâl olmaz heva ĥıltı mizâcdâ galib olıķaĥ (6) ĥikmet ta‘mı fem tabi‘ata acı gelür ĥalâvetini tıymaz ve gönül içine kıasavet (7) hep tılıcıķaĥ meva‘ız tışlarıyla biñ kez ursañ mümkün deĥil kâr kıalmaz erbab-ı (8) dünya abede-i dinar u dirhem olurlar anlar mu‘tik olmaĥa çare yoktur (9) ve aşşab-ı heva üsera‘-i ĥırş-ı tam‘ olurlar anlara mu‘lak olmaĥa çare yokdurur (10) şol dem ki ademe yetişür menün ne mal fayide ider ol vaķt ne benün bir gişi (11) ki ‘abir kıantara ola neyler anı ki malı kıanaķir-i muķantara ola ‘aķil-isen ĥırşı kıoyup (12) kıani‘ olĥıl varına sen bugünü ĥör kim bilür irişür misin yarına niçe yer ki (13) teķsir idesin malufı ve niçe

yedek arturasın âmâlüñi niçe bir saña tevbiḥ (14) olasin mu'arriẓ olmiyasın lezzatünden ve niçe bir saña tenbiḥ olunasin ğafil olasin (15) ma'rifet zatuñdan niçe bir ḥabiṭ 'aşavat-ı gayy olasin ve niçe bir şari' neşvat-ı (16) baḳi olasin niçe bir mükeddir olasin şafa yayı 'ömrüñi ve niçe bir mühmil olasin (17) tammat-i 'ömrüñi niçe bir bülbül faṭşuñı mağrur idesin feth-i fitneye ve niçe yer (121) (1) tuṭi ṭab'uñı ḳarib idesin zağ-ı mihneye bilmezem kim bu ḥakim fuadı sen nice (2) oñarasın bu ḳadar nisaddan şoñra ve bilmezem kim bu ḥane(y)i sen niçe ağardasın (3) bu ḳadar sevaddan şoñra nefis fira'vına niçe tedarik eyleyesin elan ve ḳadd-iaşiyet (4) tufanına ğarḳ olmadan ve ḳalb ḳasisin nice iṣlah ḳılasın 'amedin mümeddetin (5) narullah-ı muvaḳḳadetün eyle ḥarḳ olmadın eger bir gün yoldan azarsañ sa'ı idüp (6) elbette yola girürsin 'acebdür ki kırḳ elli yıldur ki azup ṭurursın hiç muḳayyed (7) olmayup yürürsin Ḥaḳ tebarek ve ta'âla senüñ ri'ayetüñ-çün yitmiş biñ yıllık (8) ḳulunu dergâhından sürdi 'acebdür ki ol yine seni azdurup senüñ ile (9) bir oldı ol saña 'adüv olduğı için rabbuñ añı ḳaḳıdı anı saña yar (10) şanursın ol saña yaramaz ḳaşd etdüği-çün Rabbüñ anı redd etdi sen anı (11) bilmeyüp yarar şanursın sen bir 'âşık-ı müştakşın şol nesnenüñ ḥilafına (12) ki anuñ-çün münsasın senüñ himmetüñ tamam mebsuşdur şol 'amelüñ zıddına ki (13) anuñ-çün mahşuşdur 'ömr senüñ biḳa'undur amma ṭurmayup gitmektedir (14) şol ṭablasına ḳar ḳoyan gibi ki ras-ı malı erimekdür

TENBİHAT:

(15) meal işaret ü ila aştilaḥatı'l fûnun-ı mine'l 'arabiyyete ve ğayriha sa'ı eyle ki (16) muzariḥ olasin ibrara ta zafer bulasın şevaba fi'l isme muzari' olmağ-ıla (17) fayiz olur i'raba olmiya ki zamirüñ bir ḥalde hem dinden sali ola emrde ef'al (122) (1) gibi ol ki mümkün olmaz zamirden ḥâlî ola şabr u tevaḳḳuf it Allah'un ḳulluğında (2) her ne ḳadar ki şedîd ola madem ki benü sa'id vaḳf ide ki her yirde ki teşdid (3) ola olmiya ki tereddüdde olasin mezhebinde şol hemze gibi ki vaḳi' ola beyn-i (4) beynde 'âḳil oldur ki şabit olur din-i Ḥaḳda tebeddüli olmaz şol ḥareket-i bina eyyete (5) gibi ki dayim bir ḳarar ṭura taḥavvüli olmaz feva'il-i ṭabi'ıyyenüñ ihtilâfi kainât-ı (6) mütekevvine taḥtü's-semâda 'avamil-i naḥviyenüñ ta'aḳibi gibidür terakib arasında (7) esmada hiçbir yire naẓar-ı sehmini itmezsin illa ki müstehdif bulursın ḥavadişe (8)

ve nevâyibe nite ki hiçbir ismi bulmazsın illa 'arza olur heva feza vü reva fi'a vü nevaşiba (9) sa'î eyle ki muhtac olmayasın divana ve 'ıtasına madem ki tebdil olmamış (10) ola ve evi yaşına cehd eyle ki rükun itmeyesin cebabire-i müstevliyeye madem ki (11) amale dürüst olmya hüruf-ı müsta'liyeye Hâk dergâhından münsarif olma (12) gayrlarun cerrle nite ki isme munşarif olur tenvin-ile vü cerrle sa'î eyle ki baţtal olmayasın (13) 'amelde olan merfu' olur nite ki her ism ki fa'il ola elbette merfu' olur (14) elüñden gelür-ise nefşüñi işlah eyle ta'dil-i efaille neylersin şî'rüni asla (15) idüp ta'dad-ı tefa'ille elüñden geldükce ğafil olma şunuf-ı hayrdan ve darubundan (16) a'raz eyle e'ariz-ı şî'rden ve ağrab eyle darubından eger bir kelime söylerseñ (17) ki Hâk-ıla batıl arasında faşıla ola bırakma elüñden Allah'dan takva ve muraşabeyi bırak (123) (1) dilüñden iki harf arasında olan mu'âkıbe-i muraşabe(y)i mümkün oldukça terk (2) eyleme kelimat-ı şafiye(y)i neylerler ol kelâmı ki beyan ider ahvâl-i kafiye(y)i

(3) İŞÂRET-İ İŞTİLAHAT-İ FUKAHA:

Cehd eyle ki arıdasın içündeki encası (4) yoħsa nolur okuduğundan bâb-ı encası sa'y eyle ki kalbüñ baħr-ı ma'âniye (5) hayiz ola. N'olur saña ki 'âlemde ya nüfesa da ya hâyiz ola düriş aña ki 'ilmde (6) bir baħr olasın ki menafi'üñ 'âleme neşr ola kani' olma aña ki derunüñ bir havz (7) ola ki 'aşrı fi 'aşrin ola cehd eyle ki gice vü gündüz gönül ile münâcâtda olasın (8) n'olur andan ki bir sa'at huşursuz şalâtda olasın sa'y eyle ki tekbirüñ (9) tekrim-ile ola ve kıyamuñ ta'zimle ola ve rükü'ñ huşu'la ve itikad-ıla ola (10) ve sücuduñ huşu' Ve inkiyad-ıla ola tehiyyetüñ muħabbet ü vefadan ola teslimüñ (11) teslim ü şafâdan gele kalbüñ can-ıla müteveccih ola Hâk hazretine egerçi şureta (12) müstaşbel olursañ kâ'be cihetine mescidüñ iklim-i ruhaniyanda diyâr-ı muşaddese ola (13) ve şiyabuñ kazurat-ı rezayil-i ünsiyeden müdennise ola mihrabuñ küşe-i kan'at (14) ola ve imamuñ sabıka-i 'inayet ola sa'y itdüğün ka'be-i tahkiş ola ve tavaf (15) itdüğün rükn-i tevfiş ola zemzem didüğüb ab-ı rahmet ola ve şafa didüğün (16) şafâ(y)-ı cennet ola 'irfanuñda ma'rifet Hâk ola ve mevkiñde vukuf-ı cemâl-i muşlak (17) ola ziyaretüñ beytü's selâm ola ve kaşilüñ rekb-i darü's-selâm ola cehd eyle ki (124) (1) ne malüñ ola zekât viresin. Birinüñ aşşısın birinüñ ziyânuna tutasın. (2) Eger 'âkıl-iseñ saña münâsib oldur ki halka 'ilm

zekutını viresin ve eger ‘ārif-iseñ (3) saña vācib oldur ki ma‘rifet şadaķatını üleşed üleşdüresin. Ol şadaķa (4) dur ki şahibinden nesne eksimez dāyimā üleşdürdükce artar dükenmez. Eger nikāh (5) isterseñ benāt-ı fikrūñle ‘aķd ü muşāhibet it. Ebkār-ı ma‘āñfyeden her demde (6) bedene āzāl-ı bekāret it. Cehd eyle ki a‘mālūñ senūñ bunda hep ḥasenāt ola (7) ta anda her biri bir şûret-i ḥasene ile ḥûrûn maķşûrāt ola. Eger isterseñ ‘avretüñe (8) ṭalāk viresin ve eger dilerseñ tecerrüd lezzeti nedür göresin var ṭalāk vir dünyāya (9) ki rāḥat olasin bir ‘ācuze-i fāḥişeden ķurtulasın ve eger ister-iseñ bir rıķķı (10) ḥûrr idüp azād idesin ve bir müsülman esirini kāfir elinden ķurtarup dād idesin var (11) dūḥuñı ḥalāş eyle nefsüñ elinden var ol miskîni ķurtar anuñ zincirinden (12) saña şevābda bunuñ ‘atıķı hemān pes olur. Bu esir-iken biregüyi āzād itmek (13) ‘abes olur aķarib faķır-iken ebā‘ide şadaķa olmaz. ‘Āķıl gendü esirini (14) koyup biregü esirini ķurtarmaz. Eger bey‘ isterseñ n’eylersin şol ‘uķûd-ı fāsîde(y)i (15) ve n’idesin. Şol mu‘āmelāt-ı kāsîde(y)i var nefsüñi şat Ḥaķ yolına ki anuñ şemeni (16) irte saña bulına. Eger vaķf isterseñ var gendüñi vaķf eyle ḥayrāta bir ‘amele (17) çalış ki nef‘î maḥşûş olmaya, ḥayāta cehd eyle ki senden şoñra aşar-ı ḥaseneñ kala (125) (1) ki menāf‘ı dāimā dūḥuña vāşıl ola fi’l-cümle faķîḥūñ her bābını sen gendüñde (2) bul ki ‘ālemde söz çok olur ne olur saña anda ki fülān nesne la-yecüz veyā (3) yecüz ola.

BEŞĀRET-İ ḤİKMET-İ ḤAĶİĶİYE:

Ḥikmet ol şanma ki kütb-i (4) resmiyyede görürsin yazılmışdır. Ḥikmet oldur ki gönül levḥinde ķudret eliyle (5) ķazılmışdır. Sen Ḥakîm ‘Ebû ‘Alî ile Fārābî şanma onlaruñ zahîr kelimātından (6) añılana inanma. Ḥukema didükleri şol gönül erleri olur ki anlaruñ ‘arş civārında (7) yirleri olur. Ḥakîm oldur ki gönül kitābından oķur. Ādem ḥikmet tıyacak (8) ķıl ü ķālî birağur ne olur andan ki ‘ālemde cevher-i ferd var-ımuş ya yoğ-ımuş (9) ve n’olur andan ki fülān iķlimūñ ḥalkı ya ķara imiş ya ağ-ımuş. Ne olur andan ki (10) maķulāt-ı ‘arş-ımiş ya zāyide olur-ımiş anuñ ‘adedin bilmekden dîne ne fāide (11) olur-ımiş Eger dirseñ ‘ālemde bu daḥı ma‘rifetdür ve anuñ ḥuşûli daḥı nefse (12) göķçek şaffetdür dünyāda bu aşl-ı mārifet çok olur. Bu az ‘ömr içinde (13) bunuñ ķanķı birisi bilinür ‘āķil midür ol gişi ki muḥimmātını koyup ‘abessiyāta (14) çalışur, gendü henüz muķaddemātında-iken ‘ömr āḥir olup ecel yetişür yıllar (15)

olmuşdur ki ‘ulemâ turmayuban vücûd-ı yahşını eylerler. Henüz üç gün (16) hâlvet iden dervîş kâdr-i fehm eylemezler. Ol anı alîk-ıla tutmuşdur (17) bunlar taşradan güce bırakmışdur. Zîrekliklerine i‘timât itmişlerdür ve fi‘ratlarına (126) (1) i‘tikâd itmişlerdür. Anı bilmezler ki zîreklik ma‘hallinde olmayıcağ ne fâide virür (2) başar her ne kadar kavî olursa hic sem‘ işini bitürü mi bilür. ‘Aynın (3) her ne kadar ki fâzil olup cimâ‘ı durur müveccehe ile ta‘rif ider bir dih‘an-ıla (4) kaçan berâber olubilür ki ol bi’l-fi’l cimâ‘ eyler.

TAKŞİM ÜL İMÂN VE’T-TAŞDİK:

(5) İ‘tikâd üç dürlü olur ki her birine lügatda ‘irfân dinilür. Biri îmân (6) ve biri yakîn ve biri vicdân olur. İmân oldur kim hemîn onda taşdik (7) ve kabul bulunur. Niteki ekser nâsuñ îmânı eyle olur. Yakîn oldur ki (8) ve delil ile bilinür. Şih‘atine nazar kılınup cezm olunur. Vicdan oldur ki (9) ol ma‘niye taşdik gendü zâtında bulur. Şol lezzetine ve elemine cezm itdügi (10) cezm kılar hîç deliline mu‘ayyed olmayup nazar kılmaz ve eger delilini bulmazsa (11) dahı cezmi bozılmaz. Bu üçden añaru niçe merâtib dahı olur ki erbâb-ı (12) kulûba anlar keşf-ile hâşıl olur. ‘Aql ol mertebelere varmağ elinden gelmez (13) ve ‘aql dâiresinde olanlara ol ma‘rifet hâşıl olmaz. Hemîn ğayet (14) hâşıl olan ‘aqlı şol vicdân mertebesi olur. Ol dahı ‘ulemâdan (15) ba‘z ifrâda ba‘z ‘ağâyidde bulunur. Çok gişiler olur ki taşdiklerini vicdan (16) zann iderler. Taşdikleri muhkem olduğundan vicdândan seçemezler (17) ol hâlet dahı mü’minde yaramaz degül-dür. Allah’dan kulına ol ni‘met dahı az degüldür. (127) (1) Her ‘Arab ki gelüp müselmân olurdu. Ol islâmı yakîn eyle mi bilürdi (2) belki hemîn taşdik idüp cezm iderdi ol miqdâr taşdiki peygamber hâzreti (3) şallalla-hü’l-‘aleyhi’s-ve’sellem îmân şayardı. Fi’l-cümle ‘âkile lâzım olan (4) iki hâletden birisidür. Egerçi ol ikinüñ dahı birisi eyüsidür (5) ya budur ki ‘aqlı cehd eyleyüp ‘ulûmuñ ehemmine dürişe veyâ budur ki (6) hâlvet idüp gönül gözini açmağa çalışa dâyimâ sa‘yini tã‘ata eyleye (7) ve her vaqt ihtimâmını tã‘ata eyleye şehvet yolına yilmeye ve bir kimesneye izâ (8) kılmaya hiç bir gönli yıkmaya hemîn gendü hâlinde olup tura Hakk’uñ (9) buyruğı ne ise yerine getüre ki hulûş-ı niyyetle abdest alup namâz kıla (10) geh derûn-ı dilden dünle kalkup niyâz kıla gâh müteveccih olup (11) huzûr içinde ola gâh Kur’ân okıyup nûr içinde ola

NA‘T-I (12) UR‘AN-I KERİM:

Kitabullāh gibi ħabl-i metīn olmaz ve ur‘ān gibi şırāt-ı (13) müstakim ve mütebeyyin olmaz. Bununla ħayāt bulur şer‘uñ rüsüm-ı (14) fāmisisi ve bununla incilā bulur küfrün zulümāt-ı dāmıası bir şubĥ (15) dur ki kāşif olur leyālî şekki. Bir seyfdür ki kātı‘ olur hamāt-ı (16) şirki bir baĥrdur ki dāyim tırmayup zaĥir olur Lücci. Bir deryādur ki naẓar (17) itdükce ziyāde görünür mevci. Hiçbir nāẓir nihāyetini göremez ve hiçbir (128) (1) ġa‘iz ġavırına yetişmez. Her ħarfi bir şadefdür ki biñ lülü’-(y)i yetimesi var. (2) Her bir kelimesi bir şandukadur ki hezār cevāhir kerimesi var. Ebĥāruñ ‘acāyibi (3) ma‘dūd olursa bunun ma‘dūdı olmaz ve eşcāruñ ġarāyibi maĥdūd olursa (4) bunun maĥdūd olmaz. Eger feşāĥatı cihetine naẓar ola ħaşr ola fuşāĥā ve eger (5) belāġatı cānibine bakıla elkin olur. Bulaġa her kim ki rāsiĥ olur ‘ulūm-ı ‘arabiyyede ve her kim (6) ki kāmil olur ma‘rif-i edebiyede. Her kaçan ki naẓar eyleye ur‘ān-ı Kerīm’uñ selāmet-i (7) sükk-i musta‘rībine ve selāset mā-i müsta‘azbine ve rızanet-i naẓm ve terkibine (8) ve mütānete te’lif ve tertībine ve ġarāyib-i kināyet ve mecāzına ve fuşāĥat-ı işbā‘ (9) ve icāzına ve tarāvet-i ezhār u ızmārına ve letāfet-i ħazef ve tekrārına ve işābet-i ta‘rīf (10) ve tenkīrine ifādet-i taĥdīm ü te’ĥirine ve delālet-i ızah u taşrīhına ve diĥkat-ı (11) ta‘rīzine ve telvīhi- ne ve behcet-ı elfāzına ve ‘ibārātına ve ‘uzūbet-i teşbīhātına ve (12) isti‘ārātına ve talāvet-i mübādiyesine ve muĥata‘ına ve ħalāvet-i fevāşılına ve ħavāta‘a (13) cezm ider ki bir üslūb-ı ġaribdür ki mişlini kimse getürmemişdür getüremez ve bir nazm-ı (14) ‘acībdür ki nazīri mümkün degüldür bir daĥı bulunmaz fikr itdükce ādemüñ ‘ibreti artar ve naẓar (15) itdükce ġişinüñ ħayreti artar. Ĥiss-i ħuĥūlı selb ider ve luĥfi mezāķı celb ider. (16) Ādem elfāzına degirse dehşet gelür ve ma‘āni-sine bakarsa heybet gelür (17) terġibi kıraātü’l-ur‘āni. Devletlü ol ġişiler kim ur‘ān okımaġuñ ħazırını virürler (129) (1) ve ur‘ān okıduġca ħaĥķını edā kıırlar. Elfāzını cenāndan okurlar kıru lisāndan (2) degül ve tertībini derūnından gözedürler. Hemīn zebāndan degül ur‘ān ġāĥ olur ki (3) okıyana bir şadīķ-ı şāfi‘ olur ve ġāĥ olur ki ħarısına bir ħaşm-ı māni‘ olur. (4) ur‘ān olur ki ħaid olur ġufrāna, ur‘ān olur ki mülķi olur nīrana kim ki (5) ur‘ān okur ħaĥķını virmez ve kim ki ur‘ān okur didüġini bilmez ol ur‘ān aña (6) ħaşm olur kıyāmetde ve ol ur‘ān aña ġuduv olur yevm-i sā‘atde. Ĥurūf-ı (7)

ur'an'ın elbette ervāhı olur ve ol ervāhuñ elbette eşbāhı olur. Anlara (8) melāike-i muarrebīn-i mūvekkelūn olurlar ve anlar ervāh-ı ayyibūn ve āhirūn olurlar. (9) Her kim ur'ānuñ haından gelir şöyle ki okıduca urūfını ihyā kılar ol ervāh (10) aña 'avn-ı naır olurlar ve ol melāike aña melce-i vazhır olurlar. Yık deminde (11) ayrıurlar ve hācet vāqtinde yetiurler nie dūrlū mehālikden urtarurlar (12) ve anca mūzāyıkada ara olurlar. Dūnyāda ve ahiretde dāyim aña bulunurlar (13) ve her vāqtdede malahatına āim olup tururlar. Gāyeti Őunlarda ki baıret (14) gōzi aılmııdır ve bātin yūzi seilmııdır. Gendūler daı anları gōrūrler ve nie (15) yoldalık itdüklerini bilūrler. Ammā Őunlar ki macūblardır bātin hālını bilmezler (16) ve derūn gōzleri yumulmııdır ol gōzle nesne gōrimezler. Anlara vācib oldur kim (17) talīd idüp inanalar belki vicdān idüp yaın eyleyeler ki ol ervāh (130) (1) gendūlere mu'ın olur. Egeri anlardan Őimdi Őuretā gōrmezlerse ve nie yirlerde (2) hācetlerinde bulunur. Egeri anlardan olduını bilmezlerse abār-ı nebevviyede (3) bu ma'nāya iāretūñ nihāyeti yoıdır ve kelimāt-ı mutaffuyada bu taıa (4) dalālet ider. Ahādi yoıdır hemin cehd eyleyüp ur'anı ihla-ıla okımaq (5) gerek ve ur'an okıduca gōñlını ve gōzünü aña omā gerek. Zāmīrūñ muarin gerek (6) lisanuña ve niyyetūñ muvafı gerek. Beyānuña her cümleki geer ma'nāsında teemmūl ve tefekkūr (7) gerek ve her āziyye ki zıkr olunur mūeddāsında tefehhūm ve tebaur gerek. Fıkr itmek gerek (8) ki Őol okıduı terkibi ne al-ı kelimātıdır ve Őol elfāz ne ma'denden zāhir olmaq (9) 'ibārātıdır. Kelām kimindūr kime inmiıdır ve arada kim vāsıta olup getürmiıdır (10) bu cümleyi fıkr idüp okıyaca ve bu cümleden derūnına bir heybet gelecek ur'an okımaun (11) ol vāqt ma'nisi olur ol ur'an'dan aña fāide gōzikūr. Ammā eger şöyle ki hikāyet-i (12) zebān ola ve lāklāka-i lisan ola. Egeri ma'lūm degöl ki andan naabdan ğayri (13) fāide ola ve tā'bdan ğayri 'āide ola ammā eyle diyū ur'an okımaı omā iün (14) ve kāmilini idemezem diyū nāıını bıramaq olmaz. Őayed ol lāklāka arasında bir (15) kelime derūna tu gele ve Őayed ol elfāz iinde bir arf-i ihlāa Őe gele (16) añun Őevābı aña yite ve anuñ melāikesi anuñ anı maūdına ilte ve Őeyh āzetlerinden (17) radiyallahü 'anh. Manūldūr ki eydūr bir vilāyetde bir velī bulunıca Hā tebāreke ve ta'ālā ol (131) (1) velāyeti Őaklar ve bir Őehirde bir kāmil olıca ol Őehri mūŐāibden ıfz eyleyler. (2) Beden velāyetindeki zebān ırāat-ı ur'an'la

ma'mûr ola ve ten şehrindeki lisân (3) kelime-i şahâdetle pür-nûr ola ba'îd degüldür Allah'uhn kereminden ki ol 'uzvuñ (4) bereketile bu kalan a'zâ(y)ı dañı cehennem odından bekleye ve ol cārihinüñ (5) kerāmeti-y-ile kalan cevārihi dañı azāb yetişmekden şaklaya. Gişi kerîm olıcağ az (6) bahāne ile kerem ve ihsān ider ve ādem rahîm olıcağ sehl-i 'özü-ile 'afv (7) ve ğufrān ider ekrem eger meyinden ne 'acebdür ki ol miqdār tã'at-ıla mağrifet ide (8) ve erhamü'r- rāhimînden ne ba'iddür ki ol kadar 'ibâdetle rahmet ide.

(9)TENBÎHÂT:

Gişi tırmayup kâdir olduğı 'ibadete çalışmak gerek ve elinden geldiğı (10) tã'ata durişmek gerek hiç bir 'ameli adını saymamak gerek ve hiçbir hayrda bundan (11) ne fâide ola dimemek gerek. Tã'atuñ ululuğı ve kiçiligi Allah ta'ālā katında ma'lûm olur (12) ve günāhuñ kebirliği ve şağîralığı ol dergahda bilinür. Eger 'âkil-iseñ hiçbir (13) günāhi sen haķîr tutma ve hiçbir cināyeti sen şağîr tutma sen nāhînüñ (14) celāletine baķ kiberine ol nehyi olinanuñ baķma şağîrine gāh ola ki ecfānuñdan (15) bir laħza ola ki mûcib-i fiten ola ve gāh ola ki lisānuñdan bir lafz ola ki menba'-ı (16) mehen ola gāh ola ki zamîründe bir haķıra ola ki anda haķirāt var ola ve gāh (17) ola ki kağemünde bir haķve ola ki anda saķaķat ola ceħd eylesün lisānuñ (132) (1) taħrîk eylemeyesin nuķka illa meger ki nuķquñ muķarin ola şıdķa. Eger şöyle ki (2) girçek söyleseñ biñ müsâid ve mażarrat ola ve eger yalan söyleseñ (3) hezārān fâide ve meserret ola olmaya ki 'udül eyleyesin şıdķdan meger şuver-i mu'arız-ıla (4) ve mümkün olmaya ki meyl eyleyesin Haķ'dan. Meger kelimāt ta'arızı-y-ıla ekşer nās-ı Haķ'dan (5) devr olur ve ekşer da'vılar bâtil vizr olur. 'Amel ki anda riyā olur ol 'amel (6) ni ziyā olur riyā reyhi münten olur kaļup şāfiye anı tıyar ve şıdķ koķusu (7) misk olur. Cān meşāmı şafā sürer cihānda çok olur gönül ile Allah'dan (8) mu'arız olanlar egerçi az bulunursa aña mu'arız olanlar kimdür ki Allah'ıla mu'āmele (9) ide reyhi olmaya ve kimdür ki aña tereħhile gele feraħ bulmaya. Derviş oldur ki eger haļvetinüñ (10) bir lāħza haļfesini 'ömr-i nevħa şatarsa mağbûn ola ve faķîr oldur ki (11) eger fukarānuñ bir zāviyesini milk-i Kārûn'a deĝişürse maħzûn ola. Eger kimyā-(y)ı (12) necāt nicedür bilmek isterseñ ve eger iksîr-i hayāt nedür bulmak isterseñ (13) var 'aķāķir-i uzlet ve kañā'ati ve tevāzu' ve şabri ve 'iffeti cem' eyleyüp gönül (14)

kadavrasında divşür. Biraz vaqt muhabbet nârı-y-ıla bişür. Ahir ki tamâm sende (15) meleke olup mizâc bula ol vaqt bilesin ki gånây-ı haqîki niçe bulunur-imiş (16) ve iksîr-i şahîh ne ile hâşıl olurmuş ne devletlüdür. Şol gişiler ki bir gün rûhları (17) musâsı göñülleri medînesine gele anda nâgâh iki gişi bula birbirleri-y-ile iktitâl (133) (1) iderler. Birine kalb-i medîne hevâ dirler. Şol ki gendü şî'asındandur aña (2) naşrı ve i'ânet göstere yâ'ni kalbe yardım idüp hevâ kıbtîsını urup öldüre (3) pes nefis fir'avnından kaçup gâflet mısrını terk ide şu'ayb-ı şî'abını (4) tutup Yaçaza şehrine gide yıllarla anda tura ahir gele Fir'avn'ı ve leşkerini (5) kıra âdeme havâdiş-i dühûr ve a'vâm gibi va'z kâfi olmaz ve insâna şihhat dîn-i (6) islâm gibi tabîb şâfi olmaz. Ahlât-ı zenûp ziyâde oldukça kalbün marazını arturur. (7) Eger tevbe ile ihtimâ olunup 'ilâc olunmazsa anı öldürür. Ol sebeptendir ki (8) niçe gişiler olur ki ta'b çeker. Ta'abbüdde hiç bir vaqt lezzetini tuymazlar. Kalpde anlara (9) vâcib oldu ki evvel ahlât-ı shevâtî ishâl idüp kalpden giderelerdi andan (10) gıda-(y)ı 'ibâdetle tedric-ile şihhat ve kuvvet virelerdi yoḥsa gişinün içinde (11) mādde-i fâside turur-iken taşradan 'ibâdetle ne kadar düzelür. Eger bir sâ'at düzelürse (12) yine bir sâ'atdan bozılır. Evvel şihhat bulan kalb gerek andan kalib gerek ve evvel (13) düzilen derûn gerek andan lübb gerek. 'Âkil cehd eylemek gerek ki derûnını 'imâret (14) eyleye. N'eyler anı ki taşrasını düzup koşup şaklaya. Bâtin yaramaz olıcak (15) zâhir eyelüğinden n'olur. Bâtin hâlinün yaramazlığı kimden gizlenür. Her gişiye bir milk (16) müvekkildür zâbiḥ emrinde kavîdür. Ne nâsı ve ne gâlaḥ her ne işlerseñ hep yazılır (17) cümlesi irte saña 'arż olunur. Ol vaqtde cevâbuñ ne ise şimdi fikr eyle ve ol (134) (1) günde olacaḥ hâli şimdi zikr eyle. Dünyâ arduñdadur ahiret önününde ardın (2) gözetmek olmaz. Erlik yolında dünyâ bir bâle beñzer ki harîşî ziyâde olanı helâk (3) eyler zübâb gibi belki bir mezbeledür ki üstine fâlibleri uşmuş zübâb bigi dünyâ 'işî (4) bir hılme beñzer ki nâime lezzet virür. Bir 'abeş hayâl-idügin uyanıcaḥ bilür. Şol gişi ki (5) dünyâda ta'bını görmez ahiretde râḥat olmaz ve şol kimse kim yol zahmetini çekmez (6) menzile varupistirâḥât bulmaz râḥat lezzetini bulamaz belâ acısını görmiyen (7) vuşlat göline yetişmez. Firkat hârını çekmeyen her ni'mete düşvârlıḡ-ıla hâşıl olur (8) ve her 'izzet hârlıḡ-ıla hâşıl olur. Devlet kedde göre olur ve mecd cidde göre (9) olur. Gice uykusuzluğu olmayınca dün menzili olmaz ve dünle gitmeyince

menzile dağı érılmaz (10) Cezm muhkem gerek ki gişi maqluba érişe ve ‘azm-ı kavî gerek ki er maqşûdına yetiše. (11) Hâreket âbî-y-ıla kaşd anasından ne zaferler toğar. Ol ikisinden hürri olan kani‘ (12) olur. Şeref kâl- de ve kerîm olan müktefi olmaz. Fağr-i valide belki cehd ider ki (13) zamm ide kâlde tarîkı tâ bunuıla tağşîl ide nam-ı şerîfi tağşîl-i ma‘âlî kimdür ki (14) cehl olur neyl-i sehîl-i hezârândan eshel olur. Tüvâni-(y)i fağr-ı zillet virür ve beğâlet (15) husrân-ı mezellet virür. Meknet-i meziyye-(y)i şayf olur ve fırsat-izevre-(y)i tayf olur (16) ihmâl-i müeddî esef olur ve tama‘-ı mürekkeb telef olur ifrâğ ve tefrîtüñ ahîri (17) nedâmet olur ve tarîk-i ‘adâletde dâyim selâmet olur. Cehâlet gişinüñ gözini (135) (1) kör ider ve tûl-ı âmel âdemi mağrur ider. Hâsed insânda oñılmaz marağ olur (2) ve hâsedsüz âdem dâyim bî-ğarağ olur. Her kim ki ihan eker hâşılı peymân-ı mihan (3) olur. Âdem hakîm olmayıcağ havâdiş aña fiten olur. İnsân ki anda fikret olur (4) her şeyden aña ‘ibret olur. ‘İbâdet ‘ilmsüz bünyâdsuz binâ olur ve ‘ilm dağı (5) ‘amelsüz hemin hebâ olur. Şol gişi ki meyyit ü cehl ü şekavet olur. Anı mesh (6) dağı ‘ihyâ‘ idemez ve şol kimesne ki emege gayr başîret olur aña İsi dağı çare eyleyimez (7) zenûb-ı şadâ-(y)ı kulûb olur ve dümû‘-ı muhâ-i zünûb olur tevâzu‘ gibi vesîle-i (8) ‘afv olmaz ve ‘acz gibi ‘âlemde şefî‘ olunmaz. Şehvetle nedâmet karşı lihân olur (9) ve kesl-ile haybet-i razi lebân olur dünyâ ferağı kîse-i vükâs-ile olur ve ahîret (10) ‘izzeti fağr ve iflâs-ıla olur. Niçe halâvât ne loğum olur ki mûriş-i merâret-i niğam olur. (11) Devânuñ haşiyeti budur ki mürr olur. Anuñ çaresi merâretine şabr olur. ‘Âfiyet (12) halâveti-y-ile acılığı tıyulmaz. ‘Âkıbet hayr olıcağ geçen belâ belürmez. Havf zeker (13) olur ve recâ ünsî olur. Bağâlet muhannesleri mâyl-i nisâ olur. Âdeme muğrip olan (14) muğfi olur ve gişiye naib olan mu‘în olur. Dost oldur ki âzil ola (15) ‘âzir olmaya ve şadık oldur ki şadûğ ola muşaddık olmaya bir gişinüñ ki (16) şadûğı harrı olur. Eyle bil ki anuñ şandûğ sırrı olur. Cidd dedükleri (17) cenâh-ı necâh olur ve kesel didükleri nevm-i şabâh olur. Fikr hârisi uyuyıcağ (136) (1) ammâ uğrısı uyana ve vesvese yili esicek gönül deñizi bulanur. İnsân selâmet-i (2) emhâl ulu ni‘metdür ammâ qadrini bilmez ve âdeme mûni ve âmâl yûz hadî‘- atdur ammâ (3) mekr idügin añlamaz. Göñli biraz halvete koyıcağ şâfi olup kudûreti gider. Neteki bir bulanuğ (4) şuyı biraz qarışdırmayıcağ kederi dibine çöker. Âlemüñ ıztıca‘ı mihad-i hayfa (5) üzerine olur.

H̄aris-i yakaz anı komaz uyandırur ve cāhil menāmını firāş-ı ümniyye (6) içinde kalur
 nevm-i muttasıl ahlāmını. Her gişi ki ‘amel-i bezrini ircā-i recāya eker ve anı (7) dāyim
 tabh̄ eylemez. Şems-i hıdr elbette anuñ yimişi hām olur bişmez ve ol gişiye ol
 ‘amelden (8) fāyide yetişmez. Şol gişi ki h̄ālī dīn-i h̄ālīs olur. Egerçi zī’l-menākıb-
 ise dahı (9) zū’l-münākış olur. Niçe zıllı-i şāfi olur ki enfa‘ olur baħr-ı kederden kudūrı
 okımuş (10) zāhidinüñ olur. Bir fāsık-ı mütebahhirden bir gişiye şol mecālis olur ki ol
 aña (11) bir cihetden mücānis olur. H̄ariş-i dā‘iyede nev olur. Tama‘-ı diniye kanā‘at
 sebeb-i sümuv (12) olur maṭla‘-ı senīye kim ki halk arasında şenā umar meccāndan
 sen anı şaymak gereksin (13) meccandan her ğanīnün qaribi aña raķib olur.
 Muntazırdur ki kabre girmege kaçan qarib olur. (14) Dost oldur ki anuñ koķusı misk-i
 saħıķ ola. Egerçi menzili beled-i saħıķ ola. (15) Şol ‘āķıl ki dāyim ğafil olur beraber
 olur şol cāhille ki zāhil ulu (16) dört nesne cāhillerün haşşası olur ki elbette bir cāhilde
 anuñ hişşesi (17) olur. Bir söz ki ma‘nısı olmaya ve bir fi‘l ki cedvāsı bulunmaya ve bir
 haşūmet ki anda (137) (1) t̄ail olmaya ve bir münāzara ki anda haşılı olmaya. Dört
 nesne vardur ki huşūlinden (2) soñra aña redd olmaz ve vuķū‘ından soñra aña t̄ard
 olmaz. Kul maħkī ve sehm-i mermī (3) ve kağr-i cārī ve zemin-i māzī dört nesne olur
 ki kerīmün amāratı ve ħarruñ (4) ‘alāmātı olur. Bezī-i nezī küff-i azı ta‘cīl-i meşū-
 bet ve te’ħir-i uķūbet (5) dört nesne olur. Dünyādaki ‘āķıl aña tama‘ itmek olmaz ve
 ‘ālemde tecrūbe (6) ehl-i anuñ vuķū‘ın ummaz. Galebe-i każā ve nuşh-ı a‘dil-ve
 teğayyür-i ħulķ ve arzā-(y)i (7) ħulķ dirier ki ādemün fażlına delīldür ki padişāhına
 şükr eyleye. Egerçi ol (8) buña esāet dahı iderse ve dostını ħayr-ıla aña egerçi ol buni
 şerrile (9) dahı añar-ısa re‘iyyet ki müsāvī ider. Sultānını gendü eliyle kaṭ‘ ider lisānını
 (10) kim ki maĝrūr olur sökir selāmete elbette mübtelā olur ħumār nedāmete şūf-ı
 libās (11) dīn olur ve zühd ve imāret yakın olur. Ĥuķd-ı dāi-(y)i kulūb olur ħased re’s-
 i (12) ‘uyûb olur. Niçe me’mûl olur ki muzırr olur ve niçe maħzur olur ki musırr olur
 (13) her ba‘d ki müekkid şadākat olur. Ĥayr olur ol kabrden mûriş-i a‘dāvet olur (14)
 eşedd-i nevāzil-i devlet erāzil olur ve a‘zam-ı meşāib helāk-i efāzil olur (15) her vaķt
 ki nāzil olur kağr bātıl olur. Ĥazer muķasāt-ı fakīr egerçi mevt (16) aşĝar ider. Ammā
 mesāil-i nās mevt-i ekber olur. Niçe kelime olur ki nās (17) kaṭında fażīħa olur. Ammā
 Allah kaṭında fażīħa olur. Gişinün ‘ūnvān-ı emri (138) (1) ‘unfuvān ‘ömri olurmuş.

Her ne kemâl ki muḳadder ola. Yigitlikde bulurmuş (2) Allah'ũn ulu ni'emeti ḳullarına şihḫat-ı mizac ve âbdân olur. Ammâ 'aceb oldur ki ol neye (3) sebep fasûḳ ve 'işyân olur nâs-ı 'âlemde. Egerçi ecnâs olur ammâ nazâr (4) itseñ ekşeri ecnâs olur. İnsan didükleri nisyardan müştakḳ olur. Âdem ğarîb (5) olıcaḳ yâlmı alçaḳ olur. Sehâb-ı muzâdık olıcaḳ ra'dı yirinde olur. Mer'-i şâdık (6) olıcaḳ va'di yirinde olur. Kerîm-i evvelinũn bâriḳa-i haṭlî olur. Leîm olânũn şâiḳa-i (7) muṭallî olur. Niçe zu'mât olur ki gişi anı 'uzmât şanur ve niçe sürur (8) olur ki âdem anı ḫayrât şanur. Gün geldükce ḫasâreti artar. Şol kimse ki dîni (9) dünyâya şatar. Ricâl şanma hemin nisve olur. Şol ṭâife ki nisve aña üsve (10) olur. 'urusda mücerred ḫüsn gerekmez. İffet şıyânet daḫı gerek mer'ede hemin (11) cemâl gerekmez. Kemâl-i diyânet daḫı gerek dirlar ki felâḫat-ı felâḫla maşḫûb olur (12) ve bereket anuñ ehline maşyûb olur. Her kim ki mâlınũn edâ ider zekâtını (13) her yıl ziyâde bulur berekâtını. Şol ki nefse uyup hevâya düşer anı bilmez ki (14) Ḥaḳḳ yolında hüviyyeti düşer. Her kim ki şaḳlamaya lisânını hemîn şeytâna virür 'inânını (15) bir gişinũn ki sinni elliden geḫer pîrlük menâziline varur. Hemin ölüm elçileri (16) eṭrafından ḳarşu gelür. Eger bâṭınũn gökçek ola ve zâhirũnde gökçek olur. (17) Şunuñ ki sırrı eyü olmaz 'illeti daḫı aña göre bulunur. Eger ḫalḳum eyü olsun dirseñ (139) (1) ve eger eyülik nedür bilür-iseñ cehd it ki ḳarışmayasın kimsenenũn müsâvîsine (2) ve ma'âyibine ve eger zârûret olup idesin ḳarışdur mişâlini menâḳbına sen aña (3) ḫalışma ki ol saña eḫaff ve ehven ola sa'y eyle aña düriş ki ol 'arzuñı (4) iḫvan ola. Eger mesâkinden-iseñ mesâkinden nesne isteme. Eger saña (5) ḫuzûr gerekse selâḫından nesne isteme kerîm olan aña râzı olur ki gendü (6) bâbını ḳathı ide aña rızâ gösterüñüz ki birleşmek bâbını ḳar' ide. Şol gişiye 'âlemde (7) ḫırmân mı olur ki şıdḳ-ıla dâyim raḫmâna yalvarur. Sefîhi ol yiñer ki aña iltifât itmeyüp (8) a'râz ider. Hemîn anı taḫrîk ider şol gişi ki i'tirâz ider. Çemenden behimenũn (9) ḫazḫı ekl ü ḳarar olur ve ârifũn fâyidesi nazâr ü i'tibâr olur yüzbin zâm (10) virürseñ ki min selviden ehli ola hiç lezzeti olmaz. Eger minn ezi ile mûḫalli ola umûruñ (11) şalâḫı olmaz. İlla zi'l-bâb ile ve ruḫânuñ dûrı olmaz. İllâ aḳṭâb ile (12) dirlar ki şol yılda ki şûm olur. Belde-i vâlî 'uşûm olur. İmâretũn idbârına temâm emâret (13) olur kimdür ki füssâka hamîm ola meger ki ḡussaḳ-ı ḫamîm ola müttekûn ehl-i zılâl u sürûr (14) olurlar mücremûn-ı aşḫab-ı zılâl-ı su'r olurlar. 'Âḳil

oldur ki ğazab sebū'ını (15) ħilm silsilesi-y-ile ŝaklaya ve ŝehvet ħapusını taħva ħapucısı-y-ıla bekleye. Bir ğiŝi (16) ki aħrabāsına muħayyed olmayup ebā'ide iĥsān ü ğayet ider. Őol ni'āma beñzer ki (17) gendü yumurdasını ħoyup ğayruñ yumurdasına ħaŝānet ider kāzib her ne ħadar ki (140) (1) yemīn arturur. Hemīn yalanlıĝına yaħīn arturur yaħīn ehline neyleyü bilür ŝübehe müŝebbehe' (2) İbrāhim yapduĝını ħaçan yıħabilür. Ebrehem henüz anları yana lezzet virmez lütf-ı kelām (3) niteki gül ħoħusını idrāk idemez. Őaĥib-i zükām müŝādeme-i ħadisāt-ı nāħıŝ-ı (4) niyyet olur ve hücum-ı hezmān nāsih-i uzmāt olur. Sefer ehli ŝafā sürer. Güneŝden (5) yig ħamerden ve semersün lezzet alır. Nevmden yig seherden her süm̄mār-ile oturursın (6) aĥir gendüler ħikāyāt u esmā olsalar gerek bunca rāviler ki görürsin 'āħibet (7) gendüler rivāyāt u aĥbār olsalar gerek niħe ŝaĥīḥü'l-ħademler olur ki anlaruñ (8) ħayrda ħademleri olmaz ve niħe ebnā-i kirām olur ki anların zātlarında keremleri olmaz (9) niħe meŝyinede i'rāc olur ki derc-i ma'ālīde i'rāc olur ve niħe ħaħında (10) esmaĥ olur ki ħaħına baħsañ esmac olur. Őol ĝiŝinüñ ki ħaħı remīm olur ħulħi zemīm (11) olur. 'Amel ki anda fesād-ı i'tiħad olur. Âĥirinde ol serāb veyā remād olur ĝāh (12) olur ki ŝol ŝadaħa ki cevfi-fekkinden ola ħayr olur ol ŝadaħadan ki bāḥn-ı (13) keffeynden ola bir ĝiŝi ki sâilīne minḥat idüp minnet ider ve bir ĝiŝi nâilini men' eyleyüp (14) ħiffet ider. İkiŝi daĥı 'aħlā ħatında ŝınvān olur. Ol iki ŝıfat anlaruñ yanında (15) seyyān olur. Niħe iĥsān ü mevhibe olur ki temām mürüvveti mezhebe olur (16) ħazīde ol miħdār 'amel ider riŝve ki ŝaribde ol ħadar eylemez neŝve resm-i ħāzī hemīn (17) semm-i ħāzī olur. 'Âħıl olan ŝaħınmaħ gerek ki kalb-i 'azm-i ĝāfil olmaya ve necm-i ħazm āfil olmaya (141) (1) sa'y eyle ki kelāmda ŝadīħ ola ve ceĥd eyleye ki i'tiħadı vaħı'a muḥābbıħ ola (2) ħayf degül midür ki nefes-i nefis silme ola ve ŝıfatı ŝıfat-ı müslime ola. Őol ĝiŝinüñ (3) dāī ħayr olur ki anuñ kelāmı bî-hezl olur ve ŝol kimesne ki kemālātında ŝaħınur zilletden (4) ol ĝiŝinüñ ħarekātı maĥfūz olur ŝaħaḥātından eger hüsn-i muāŝere nedür bilmek isterseñ (5) ve ādāb-ı mecālise(y)i niħedür dirseñ bir ħarındaŝuñ söz söylese sen ittīŝāf it (6) ve bir meclisde bir ulu olsa dāyım aña iltifāt it ceĥd eyle ki dostuña ħiħ (7) 'itāb itmeyesin ve sa'y eyle ki az nesne ile 'aŝŝāb itmeyesin. Eger ŝöyle ki maŝlaĥat (8) tamām olmaya illā 'itāb-ıla ceĥd it ki 'itāb idesin kitāb-ıla 'itāb ki müŝāfehe (9) olur. Eyle bil ki hemīn müsāfehe olur dost

şanılanuñ meveddeti şiddetde bilinür (10) şafâda bilinmez ve qarış bilinenüñ uhuvveti bilde bilinür rehâda bilinmez.

İŞÂRET-İ (11) TA'ZİM-İ ESSÂN:

Eger eyü-y-iseñ dâyimâ üstâdlaruñı añduğunca mecaliste şenâlar it (12) medhlerinde mübâlağalar ve ibtirâlar it mehâsin-i haşâyiller-ile imlâ eyle mesâmi'-ı ve nesemat-ı (13) muzâyiller-ile mu'aţtar eyle mecâmi'ı. Eger bir meclisde cem' eylesen hezâr ü cehle ta'zîm eyle (14) ve tamâm-ı iclâl ile tekrîm eyle anlaruñ tevķısına ihtimâmuñı Hâķ'dan saña 'âyet bil ve eger ol (15) bâbda tehâvünüñ olursa saña hızlân bil anlaruñ senüñ üstinde haķları hemîn huķuķ (16) âb u ümm olur. Belki diķķat idicek bunlaruñ ri'âyeti anlaruñ ri'âyetinden ehemmm olur vâlidin (17) cesed-i hayâtına sebep oldıarsa bunlar rûh-ı hayâtına sebep oldılar eyler seni (142) (1) Bir hayvan eyledilirse bunlar seni âdem kılurlar. Bunlar degülmiş-ise kim bilür ki n'olurduñ (2) in'âmdan olurduñ. Belki azl olurduñ âdem didükleri gönül olur bâķî cesedden (3) n'olur gönül daķı meyyit olur. Mâdâm ki ihyâ itmeye başâir-i ve'l-bâb ve anlar daķı mevti (4) sayılır. Mâdâm ki hayât virmeye ulûm u adâb pes şol kimesne ki saña ifâde-i (5) 'ilm ve isti'dâd kılar. Tut ki ol saña hayât virüp sebep-i icâd olur. Eflâtûn'dan (6) manķûldür ki eydür üç haķ vardur rüzgârda zâil olmaz. Eger saķibi vâz (7) gelürse daķı kayyim-i 'âlem vâz gelmez. Bir vâlidinüñ veledinde bir üstâduñ şâkirdinde (8) bir efendinüñ ķulında fi'l-cümle gişi üstâdını şol atası ri'âyet ider gibi itmek gerek (9) anuñ-ıla niçe mu'âmele iderse bunuñla daķı eyle itmek gerek. Belki üstadı oğlı-y-ıla (10) daķı eyle düzeltmek gerek her bir efendisi oğlı farz itmek gerek.

BEYÂN İNNE'L-'ÂĶIL (11) İN YES'Â Fİ İN YEKÛNE LEHÛ MENFAATİ Fİ NİZÂMÛ'L-'ÂLEM:

Cihânuñ nizâmı böyle olur (12) ve 'âlem intizâmı bunuñla bulunur kim nâsuñ aralarında olan huķuķ ri'âyet ola (13) tâki dâyima birinden birine ģimâyet ola. İfrâdı insânuñ ba'zı ba'zına mevşûl olur (14) ve ba'zınuñ emri ba'zına mevkûl olur. Her vaķt üstlerine lâzımdur ki ödünçleşeler (15) menâfi' ve mu'avenâtı birbirinden men' eylemeyeler ellerinde olan mâ'avenâtı her gişi cehd (16) eylemek gerek ki nizâm-ı 'âlemde anuñ daķı bir menfa'atı ol ola gerekse zâhirde gerekse bâķında (17) bir ģizmeti ola gerek dehķân ola gerek cellâh' gerek vezîr ola gerek pâdişâh gerek (143)

(1) kaza ve gerek tadrîs ola elinde gerek mürşid ola şayhlık yolında cümlesi Allah ta'âlâ (2) hazretinün hizmeti ve kullığıdır. Her gişiye naşib olan kabiliyyetine göre yoludur (3) egerçi pâdişâhların cemî'-i kullıkları bir olmaz ve cemî'-i mansıbları berâber olmaz. (4) Ammâ behr-i hâl her gişi ki niyyetini haliş ider kulluğında. Ol dağı başına bir merd olur (5) yolında. Eger dirseñ ki şol halkdan 'uzlet ideñlerün nizâm-ı 'âlemde ne hizmetleri (6) olur. Şol tağ başına çıkup halvet idenlerün cihân halkına ne menfâ'atları (7) olur. Şöyle bil ki aşl-ı menfa'atı anların fi'lindedür ve hulâşa-(y)-i hizmet anların (8) 'âmelindedür anlar himmetleri-y-ile nizâm-ı 'âlemi şaklarlar ve anlar du'aları-y-ıla cihân halkını belâlardan (9) yiglerler anlar tırduğı yerde yaramazlık olmaz ve anlar olduğı vilâyete harablık (10) yetişmez. Meger irâdetullahda bir nesne ola ki aña def' olmaz ve kazâ-i ilâhî de (11) bir kazıyye ola ki aña men' olmaz ol vakt dağı galib budur ki ilhâm ider anlar çıkar (12) andan sonra ol şehre ne idecekse ider. Egerçi gâh olur ki eyle itmez anları dağı kor (13) ol kahrda anları dağı müşterek kılar fi'l-cümle anların vücûdı cihân halkına rahmetdür (14) ve anların beğası cemî'-i 'âleme ni'metdür. Cihânun bir olması anların vücûdı içündür cemî'-i (15) kâinâtdan maşşûd insândur ve insândan dağı maşşûd bir kaç müselmândur. Cemî'-i (16) dünyânun tırduğı anların vücûdı-y-ıladur ve her tã'atun kabuli anların sücûdı-y-ıladur (17) yirün göğün tırması anların 'aşkınadur ve dâim felekler döndüğü anların şevkinedür. (144) (1) Eger anların vücûdı ki eksük ola hemîn nizâm-ı 'âlem bozular ve eger şöyle ki añlar (2) bu cihânda bulunmaya ol sâ'at yir ü gök yıkılır. Bu didüğüm mübâlâğa degül tamâm (3) taħkiğdür. Bu söze tereddüd eylemez şunlar ki erbâb-ı tarîğdur. Niçe mübâlâğa olur ki (4) anların ba'z aqtâb ve ba'zı evtâd olurlar. Cihân sarâyının binâsına anlar 'imâd olurlar

(5) İŞÂRET-İ KUTB:

Kuṭb-ı zamân oldur kim ol 'aşrda andan ekmele olmaz. İfrâd-ı insân (6) içinde andan efḍal olmaz. 'Âlemün nizâmı ol vaktde anuñla bulunur ve cümle (7) cihânun vücûdundan ol vakt murâd ol olur eflâkun medâr-ı haḳîkatde (8) anun üzerine olur ve her mevcûd ki bulunur anun vücûdı vâsıtası-y-ıla bulunur (9) gâh olur ki bir gişi bir vaktde kuṭb olur bir vaktde olmaz bir zamânda gündüden aḫaḳ (10) bulunursa bir zamânda bulunmaz ve gâh olur ki 'ömrinde bir gişi bir niçe def'a kuṭblik (11) sürer

aralarında gendüden aḥaḳ bulunur ammā aḥlatmaz gider. Ğalibā ḳuṭb gāh ma'zûl (12) gāh mansûb olmağūñ ma'nāsı bu ola yoḥsa ba'iddür ki ḳuṭblıḳ maḳāmına varan (13) yine ardına dönebile. Egerçi ba'z meşāyih kelimâtında aña daḥı tecvîz gözikür sözlerinden (14) şöyle aḥlanur ki ol fārîḳı-y-ıla daḥı 'azl ü naşb olur. Eger dirseñ ki pes bu söz(15)lerinüñ ma'nāsı nedür ki dirler ve bu meselenüñ tevcîhi nedür ki kitâblarında yazarlar (16) eydürler ki vâşil olana ric'ât olmaz ve fenâ-i zât bulan ayruḳ nefis-ile beḳâ bulmaz (17) eyle bil ki vuşûlda ḥālât ü fenâda maḳâmât çoğ olur. Her dervîş dünyâda (145) (1) olduğunca maḳâmında ḥatardan kurtılmaz. Egerçi vâşil olandan muṭlaḳ vuşlat (2) gitmez mücerred fenâ maḳamına varmağ-ıla dervîşüñ işi bitmez. Dünyâda sağ olduğunca (3) teşvîşi dükenmez. Anuñ daḥı mertebesince yine düşmesi olur. Egerçi ol düşdüğü (4) yir niçelerün ulu mertebesi olur vezîrlikten düşenler sancaḳ begligini begenmezler. Biñ (5) kâz-ıla alurlar egerçi şubaşılara bir ulu mertebedür ellere ayaklara düşüp yalvarurlar. (6) İmdî dervîşler arasında bu 'aceb olmaz ekşer ḥâllerinde böyle olurlar. Dünyâda sağ (7) olduklarınca düşe ḳalka ṭururlar otururlar meger içlerinde merd-i meydanlar ola kim mertebesini (8) şaḳlaya ve temkîn ehli pehlivânlar ola kim maḳâmından ırılmayup bekleye ammā eyle-iken (9) daḥı yine anlaruñ evḳatında daḥı tefâvüt bulunur. Elbette bir ḥalleri bir ḥallerinden yig (10) olur ḡayeti şol ki mertebesidür anı yavı kılamaz. Varduğı mansûbdan yine 'azl olup düşmez (11) faḥr-ı 'âlem-i resûl benî âdem ki cihānuñ ḳuṭbu ve 'âlemün maṭlubı-y-ıdı gāh olurdu ki (12) ḳalb-i şerifine ḡaynlar gelüp istîḡfârlar iderdi ol 'ayn ḥâleti mi'râc gicesi-y-ile ma'lûmdur ki (13) bir degül idi. Ammā şaḥn-ı saray-ı ḳaddes içinde bir dâirede dâr idinmiş-idi ve bir maḳâmdar (14) ḳarâr idinmiş-idi ki evvelin ve âḥirinden kimse aña yetişmedi ve yetişemez ve efrâd-ı insândan (15) bir ferd mümkün degüldür ol mertebeleri bulmaz. Ol sebedendür ki ezelen ve ebeden cemî'-ı 'âleme (16) ḳuṭb-ı ḥaḳ olup durur ve cemî'-ı muzâhir-i mükevvenât arasında mazhar-ı cemâl-i muṭlaḳ ol (17) olup durur. Vücûduñ cemî'-ı tenezzülatı anda zuhûr bulmağ-ıçün olup durur ve Ḥaḳḳuñ (146) (1) cemî'-ı tecelliyâtı anuñ zâtı olmağ-ıçün olup durur. Evvel ta'ayyun ta'ayyun-ı muḥammedi olup durur (2) ve evvel vücûd vücûd-ı Aḥmedi olup ṭurur ma'nide evvel ve şûretde âḥir olup durur (3) devletlü ol gişiler ki anuñ fārîḳasına gitdiler ve sa'âdet anlaruñ ki şerî'atı etegin (4) ṭutdılar. Sünnetine mâlik oldılar ve

eşerince sâlik oldılar. Edebleri gökçek oldu (5) ve sözleri girçek oldu. Kavlleri hikmet üzerine oldu ve fi'illeri iffet üzerine oldu (6) süfehâdan mücârib oldular ve hükemâyâ muşâhib oldular sefihüñ sözünü kesir itmez illâ hükemâ (7) nâruñ şu'lesini sevindürmez illâ ki mâ.

ZEMMÜ'L-ŞU'ARÂ:

Şunlar ki şâir olup (8) müdmin eş'âr olurlar. Ekşer budur kim ol tâ'ifeyi hayâ vü 'ar olurlar şunlar ki gâzele (9) ve medhe nasîb olurlar anlar hakâyık-ı Hak'dan bî-nasîb olurlar ne tetebbu' idersin (10) şol kelimatı ki kavâni ola elsün-i münşidinde var şol nüfûsı ara ki kavâfi ola enârına (11) mürşidini ne sa'y ü iktidâ idersin. Şol şî'ri gâvîneni var cehd eyle ki muhtedâ idesin (12) selef-i şâlihîni şî'r egerçi atsan da bir zaid-i hüner olur. Ammâ anı kemâl şaymaz (13) şol gişi ki ner olur. Niçe ziyâde olur ki ide nokşân fâide olur. Nâkış olmaz mı (14) ol keff ki anda aşb'-ı zaîde olur. Ammâ şaşkın bu sözden Hoca Atfârü Şeyh (15) 'Irâkî anar Allah merkadına emsâlini şâ'ir şanma ve Hazret-i Mevlânâ Hudâvendigâr kıddes Allahü (16) sırrehhu gâzeliyatını bu kabilden 'add kılmâ. Anlaruñ kelimatı derd-i dildür ki söylerler ve anlar gâzellerini (17) harâret-i 'aşk-ıla takrîr eylerler. Anlaruñ divânları dûde-i şafâ-i vedâd-ile tahrîr ü tertîb olup durur (147) (1) ve anlaruñ mecmû'aları tîlâ-i hüsn-i i'tikad-ıla taşvîr ve tezhip olup turur (2) anlaruñ sözleri 'aşk meclisinüñ sâzı olur ve anlaruñ neşîdelerinin bir dürlü avâzı (3) olur anlaruñ sözleri ma'rifet şandûknuñ dürri olur ve anlaruñ kelimatı şevk (4) cenâhının perri olur. Anlaruñ nağmeleri bir sadâdan dağı olur ve anlaruñ semâları bir (5) şafâdan dağı olur anlaruñ zülf didükleri bir zülf olur ki onsekizbiñ 'âlem ol (6) zülfde şalınur. Anlaruñ hâl didükleri bir hâl olur ki hezârân haller ol yolda (7) pâyimâl olur anlaruñ leb didükleri bir leb olur ki anda ağızın açan bî-edeb olur (8) anlaruñ müy didükleri bir nâr olur ki eger bir zerresi kesilürse cihân tarümâr olur (9) anlaruñ kıdd didükleri bir bâlâ olur ki 'arş ehli aña zîrbâ olur. Anlaruñ hadd didükleri (10) bir rûy-ı tâbân olur ki cümle cihân ol hadd-ile handân olur. Anlaruñ haţt didükleri (11) bir misk olur ki 'âlem anuñ nefhası-y-ıla hayat bulur. Anlaruñ nâfe didükleri şol (12) bûy olur ki her mevcud anuñ-ıla zinde-cûy olur. Anlaruñ nokta didükleri şol Hak'a (13) dehân olur ki iki cihânda her ne varsa anda nihân olur. Anlaruñ kisve didükleri (14) bir giysü olur ki her kim aña teşebbüs iderse

yig su olur. Anlaruñ ebr didükleri bir (15) kemân olür ki q̄āb-ı q̄avseyn ol kemâne nişān olur. Anlaruñ ḡamze didükleri bir t̄ir olur (16) ki şāh-u gedā anuñ q̄atında bir olur. Anlaruñ müje didükleri bir h̄ançer olur ki q̄azā celladı (17) her gişiye şancar olur. Anlaruñ çeşm didükleri bir ‘ayn olur ki her cüz’i ol ‘aynda mu‘ayyen olur (148) (1) anlaruñ yed didükleri bir el olur cihān erzāqına ol müvekkil olur. Anlaruñ h̄üsn (2) didükleri bir naqş olur ki her maḥbûba andan bir h̄işşe baḥş olur. Anlar ‘āşık diyü (3) aña dirler ki ol naqşuñ numunesine yiler. Anlaruñ q̄atında muhibb-i şadık ol olur ki ol (4) nigāruñ derdi-y-ile avāre olup yürür. Her naqşa baqarsa ol naqşuñ bir h̄arfî gelür ve her ne (5) lafzı işidürse ol ma‘ninüñ zarfı gelür. Her ne şurete baqarsa anı anda görür (6) ve her ne yüzden degerse anı ol yüzde görür. Nigār didükleri anlaruñ bir zāt olur (7) ki rûḥları her dem göñül ka‘besini t̄aife olur. Derûnları anlarun bir derûn olur ki (8) yir ü gök anuñ içinde meknûn olur. Rûḥları anlaruñ bir rûḥ olur ki her dü-cihān (9) andan meftûḥ olur s̄ineleri anlaruñ bir kürsi olur ki her bir ḡüşesinde biñ ‘arş (10) u kürsi olur. Anlaruñ ḥayālleri bir ‘imāret-h̄āne olur ki yidi q̄at semāvāt aña nisbet (11) bir virāne olur. Anlaruñ cānları bir cān olur ki her dem vuşlat ‘ıydına q̄urban olur (12) anlaruñ küşteleri bir şehîd olur ki iki cihānda ebedi s̄aid olur. Anlaruñ derdleri (13) ‘ālemde bir derd olur ki her kim ol derde giriftār ola merd olur. Anlarun ‘aşq (14) cefāları bir şafā olur ki yidi iklimüñ saltanatı bir zerresine nim-bahā olur (15) anlaruñ ecel didükleri bir dürlü mevt olur ḥayf ol rûḥa ki ol lezzet andan (16) kuvvet olur. Anlaruñ fenā didükleri bir beqā olur ki ayruq ol gişi ölüm yüzünü görmez (17) q̄alür. Anları q̄atil olan bir seyf-i muhabbet olur ki terkibinde āb-ı ḥayāt-ıla şuvanılır (149) (1) anları aşduqları bir dār olur ki her kim ol dāre aşıla berḥurdār olur (2) anlar bir t̄aifedür ki cihānuñ rükni olurlar ve anlar bir q̄avmdür ki ‘ālemüñ zeyni olurlar (3) sen anlaruñ ba‘zını ümmî şanma ki anlar ‘ulemā-i a‘lāmdur ve sen anlardan birini ḥor (4) t̄utma ki anlar efāzıl-ı kirāmdur. ‘Āleme h̄üsn-i bahā viren anlardur ve cihāna behçet (5) ve şafā viren anlardur. Anlardan geçicek ‘ālemde ‘ulemā-i zahir olur ve anlardan aşağa (6) şeref bu t̄aife bulur. ‘Ākil olan dervîş olmayıcaq bārî ‘ālem olur ve illā sa‘ādet (7) cevherini tamam ‘ādem olur. Ammā ‘ālim aña dimezler ki q̄uru ıştılahāt oquya belki (8) aña dirler ki mebde-i ve ma‘ādımı t̄uya

KELĪMĀT-I HĪKEMĪYYE-İ MŪTEFERRĪQA:

Arza (9) ziynet viren anuñ gibi ‘ulemâ olur niteki kevâkibe ziynet-i semâ olur. Tâcirüñ (10) mecidi kisesinde olur. ‘Âlemüñ ululuğı kirârisinde olur gâh olur ki (11) câhiller yoldaş olurlar. Ulu’n-nühâya ferqadeyni görmez misin ki muşâhib olur. Sühâya (12) şemsüñ şu‘a‘ı hafî olmaz ve sırâc-ı Hâk muntâfi olmaz. Gişi arkasıyla taş çıkarmak (13) kulel-i künan cibâle esîr olur. Andan ki mütehammil ola menen-i ricâle bir gişi ki fânî ihtiyâr ider (14) bâkî üstüne ol dâyim gâlafta olur ve bir gişi ki ulısını ulı görür ‘uqbâsı (15) üzerine ol her vaqt sakafta olur bir gişi ki lâbis-i ‘âriye ola ol elbette meslûb (16) olur ve bir gişi ki mu‘âvin-i hevâ ola ol elbette mağlûb olur. Gişi dâim nefsinî (17) muhâsebe itmek gerek ki ‘ömri mahsup olur adem itdüğü yanında kalur şanmamak gerek (150) (1) gerek her ne eydürse mektup olur bir gişi ki meşğul olur ‘avacil-i tayyibâta vefayinat-ı (2) lezzâta ol kaçan ihtimâm idebilür mülemmât-ı memâte-rehfevât nevâte bir gişi ki bir günde (3) te‘yip ola gâyet şakınmak gerek ki aña âyb ola. Tövbe ki muhkem olmaya haqq-ıla muhadime olur (4) ve onuñ âhiri haq canibinden muşâri‘a olur. Günah âziken şakınmak gerek ki soñra (5) mizac da muhkem olup muraşşas olur. Bir maraz-ı evvel külf soñra behaq soñra bars olur. (6) zellelün evvelinde izamessehum tâifün dinilmişdür ve evsâfında kellabelrana ‘ala kulubühüm (7) gelmişdür ve âhîrinde ümmi a‘li kılup aqfelahâ oqınmışdur herhalde bir aña münasip ta‘bir (8) olunmuşdur ba‘zı ‘arifinden naql olunur ki eydür bir şeyhi gördüm ki tağayyür eylemiş haletini (9) ve naqs eylemiş ‘ibadetini vechini şordum ve sebebini istîfsâr itdüm eyitti bir zelle (10) şâdır oldu tedarikin de tehâvün itdüm ve tövbesinde tekâsül gösterdüm pes haq teala (11) baña ‘akubet eyledi men‘-i ibâdat ta‘atla ve hazelân itdi terk-i tevfiq ü hidayet-ile (12) Allahdan hazelân müşkil olur daim andan aña i‘âde gerek ve nefşinden tuğyân (13) yaramaz olur her dem şeytândan isti‘ane gerek şol gişi ki muvaḥḥid olur ‘alâkası (14) olmaz bir eḥadda görmez misin ki kelime-i şehadetün ihtilaḫı olmaz noḫta dünya (15) emrini tahvin eyle ki heyetin ola sen anuñ hevadişini yoḫ tüt ki lem yekün ola cihân (16) bir bûsitân olur ki ‘uḫula-i kamilin katında müşârip gideredür ve nufus-u naḫışın (17) yanında bir ravza-i ḥaḫradur dünya ahîretün bir mezra‘asıdur ki gişi bunda her ne ekerse (151) (1) anda anı götüre menya‘mel mişkal-i zerretin ḫayran yere ve men ya‘mel mişkal-e zerretin şerren yere (2) bir gişinün ki ‘ömr-i bir kaç sâ‘ât ve enfas olur aña daḫı ne bu ḫadar

efkar u vesvas (3) olur geçen 'ömürden ne kaldıysa kalânı dahı kıyas olur eger dilerseñ ki kalbüñ (4) ağna ola kârunla kisriden kani' olup niteki akrağ eyle fevadümme musiden

(5) İŞARET-İ HAVF VE RİCA:

Mürğ-i ruhuñ havf-ıla recâ iki cenâh olur ve müminüñ (6) ol ikisi arasında necahı olur 'âkil olmaz ol gişi ki hemin bir tarafa vire küllüni (7) ve tamâm bir canibe birağa zıllanı ta ki bunu ihâta eyleye yeis ve feza' veya hud müstevli (8) ola emn-ü tama pes feza' ucundan huzur bulmaya 'amele veyâ hud emni sebebden (9) müşekki ola emele belki 'âkil oldur ki ne âyis ba'is olup 'ameli 'abeşe şaya ve ne âmel (10) ne âmin olup gendüyi amelsüz kıoya dayima mabeyne ola nazarı ve ikisine bile ola başarı (11) herdem nefsinin mütereddid kıla reca-ile hezar arasında ve her vaqt münezz-i şıdk-ıla beşaretle (12) inzâr arasında gâh nefsinin tama' halevetini tadvire ragbet ve neşatını delip (13) ve gah fezağ muradını içerü setr-i sâl vel ne besatından kaçup 'âkil olan yaşadukça (14) tâvvedü isti'barda gerek ve tesif ve 'itibatda gerek yetmez mi ol ki bir nice yılları (15) cehl-i mu'tâyasına bezdi subli hevada ve zıllalı rikabını sürerdi senniyat (16) şabada henüz çözecek vaqt olmadı mı ihmâlini ve indürecek vaqt olmadı mı (17) işkalini hayf degül midür ki bunca şehverü sene geçesin gafletle sende olasın (152) (1) hiç fikretmez misin ki nice seneler geçe sen sinledür 'olasın. Allahuñ vasi' olur (2) rahmeti ma'dud olmaz ni'meti eger cem' günlerüñde şayim olasın ve her gice dağa (3) olasın şihhatde şol yedi beyza ki saña memdud olupdurur bir kılcıca şükürini ve bir çu nice (4) zikrini idemezsin rızq-ı taleble olmaz ve huşûl-i ta'bla olmaz ol Allahuñ virmesidür (5) kime dilerse virür. Her gişiye muqadder olan elbette yitişür. Kavm-i Musa ru'ye deyü (6) çalışdı tecelli cebele yetişdi. Kelim-i tura çıkup erni diyüp kaldı kelime içinde (7) hazret-i muhammed sallallahu 'aleyhi vessellem burak geldi virmek anuñdur ki kime dilerse virür (8) her gişinüñ kabiliyetini ezelde ol bilür nefha-i nübüveti salmân-ı farisinden ve suhib-i Rum'dam (9) koñuldu niceler yanında-iken herkülüm olup kaldı kalbüñ hayâtı nefsinin âmete yakıla (10) ve insanuñ siyadeti ruhuñ sa'âdetiyle olur devlet oldur kim ruhâni ola (11) ve izzet oldur ki sübhani ola yoñsa âlem-i devletüñ ne 'itibarı olur ve dünya (12) sa'âdetinüñ ne kararı olur nice gişiler vardı ki mesrurdı şehva emsile (13) bugün mañzun görürsin ve niçe kimesneer vardı ki

mağrurdu lezzât-i nefse şimdi (14) mağbun görürsin dünya saña tuğyân virüp izlâl ider haberüñ yok her şehvet (15) saña sultan olup izlal ider haberüñ yok dünya erkaniyla din sarayı tırmaz (16) rükn-i aqvaya yapışmak gerek rükn-i aqva didigüm ya'ni rükn-i takvaya yapışmak gerek (17) cadde-i haqq zahire ve beniyyedür ve muhacce din-i neyyire ve mübeyyinedür her hücce muttaẓaha olur (153) (1) ve her şübe müfreziha olur vücuh dela'îl-i veza olur ve millet-i hafıyye naqiyye-i (2) beyza olur ahmağdur ol gişi ki gaşâseti semini bilmez illa bedeninde ve maşiyesinde (3) ve kletti ve kesreti gözetmez illa mâlında ve haşiyesinde anı bilmez ki dini gâş olıcağ (4) simen ve abeden fâyide itmez ve 'amâli kalil olıcağ kesreti a'van fayide eylemez ecel (5) mektubdur 'ömre tınmak olmaz ve emel mekzubdur aña inanmak olmaz daim gözüñ (6) vücuh şalâhda olsun ki müte'allık olasin ıslâhına vücuh şabâhda olmasun (7) ki müteaşşık olasin eşhabına dünyanuñ haberlerin ço ahbar-ı dar-ı karar ki ağla fıkdan-ı (8) 'amâlünü kuvveti zayi' 'imarunda ağla her dost dirileni dost şanup şakın aldanma (9) her şadıkum diyeni şaduk şanup sözine inanma dirler ki halli şafi oldur ki şafi (10) evlasınuñ ma'âzıd ve muşfuña geder ola muanid ve münafıka şol gişi ki mevâd-ı (11) mezaduñ olur eyle şanma ki ol senüñ mevaduñ olur şidîk idinme ol gişi kim (12) şâdik olmaz rabbına emin idinme ol kimsene(y)-i ki 'itimadı olmaz gendüne insanuñ (13) mezatı yine insân olur muhâsini gerekse dostlarında istesün müsavi (14) gerekse yine a'dasında olsun

KELİMÂT-I EFLATUNNİYE:

Eflatundan (15) hikâyet olınur ki eydürmiş âkil olan bir murata bakmak gerek eger yüzi güzelse (16) havf mıdur ol güzel yüzini bir yaramaz haşletle çirkin ide ve eger çirkin ise ne vechi (17) var ki şuret kaçan sıret kabhı dahı kıta ve niye andan menkuldür ki hiçbir âkile (154) (1) şiddıktan hüsran olmaz ve hiçbir gişiyeye dostdan ziyân olmaz eger fazılca (2) fazlına fazl katup minneti olur eger safıyye ise aña murada itmekle 'arzını (3) şaklar olur ve yine Eflâtundan mürevvidür ki 'akile layık budur ki hiçbir 'akili (4) kaderinden ziyade itra idüp ögmeye tâ ol 'âkil gendüyi bilüp bunuñ medhîni (5) ya nifağ veya nağşına hamel itmeye ve andan menkuldür ki eydür her gişi ki miğdarından (6) ziyâde mertebeye çıkar olur eyü hulklarına dahı hulğ inkar iderler olur ve eydür ki (7) fezayülüñ haşiyeti budur kim ehli biri birine muhabbet ider ve

eydür ki ‘aķil dayıma virdi eylük yaramazlıgındandır ki müptela olalar ve yine meşelinden ta‘ret eder (8) gendü haşasını isti‘zam idüp şevabını istişğar itmek gerek ve hayranını (9) istiķ‘âl idüp şururını istikbâr itmek gerek ve eydür ki dört nesne olmayadı. (10) masuñ emri tamâm şalâh bulmayadı cehl bulıdı galip ve emeli kazıib (11) ve hırş-ı dâyip ve hevayı cazıip ve eydür ki devlet-i muķabille düşmen olmak olmaz (12) devlet-i iķbalde olıcaķ kimse anuñla çaķıřmaz ve eydür ki eger bilmek istersen ki bir (13) pâdişahuñ devletinuñ noķsanı mı var kararını ve sa‘âdetinuñ iķbalini var idbarı mı (14) bir yirde onuñ hıyânetini ketm idüp gizle andan soñra anuñ senüñle mu‘âmelesini (15) gözle eger maķbulsal elbette ķalbine bir halet gelüp senüñle mu‘âmelesi evvelkinden (16) müteğayyır olur ve eger müdebbir ise gönline hiç kimse gelmeyüp senüñle ihşılaşı bir ķarara (17) tırur mücerribdür ki salâtinuñ ķalubında inkişâfâtı olur ve meşhurdur ki elbette (155) (1) Erbâb-ı düvelün ilhâmâtı olur ve eydür ki bir padişahuñ ki ‘aşâyasının menşai (2) mücerred gendü ve şafâsı ola ve ‘uķubatinuñ medarı inkıyad-ı hevası ola ol padişahuñ (3) salşanatına igtirarı olur ve onuñ gibi devletüñ elbette edbarı olur amâ bir padişah ki (4) ki eger ‘ařâ eydürse ‘aķl-ı din iķtizâsınca ola ve eger ‘uķubet iderse şeri‘at (5) ve hikmet-i muķtezâsınca ola ve eger ikram iderse tol imtiħandan soñra ide ve eger (6) ihanet iderse tecrube(y)i ezmandan soñra ide ol padişahun ‘izzeti ve devleti (7) iķbalde ve tezayitde olur ve ol sultānuñ sa‘âdeti ve rif‘atı teraķķi ve teşâ‘üdde (8) olur ve eydür ki kim ki afv itdükden soñra günahı gene yüzine urur afv olan (9) keremi anuñla bozulur ve eydür ki aña berk aşķabı üç dürlü olur habber olur şerrir olur (10) mehin olur habber oldur ki tereddüd idüp anı getürmesen ķāpuña mümkün degüldür (11) ayrıķ daħi uğra yanuña amma senden dilini keser eger anılır alursañ hayırla ‘añar (12) şerif oldur ki dilini uzadur saña bühtānlar ider üstüne işi güci mecarisde (13) seni almak olur ve sen işidicek yirlerde saña sögmek olur mühin oldur ki (14) binkez ķorsan ķapudan getmez ve hergün sürerseñ evüñden çıkmaz tırmaz yiler (15) yalvarur her tarafdān dilekcidür götürür onuñ ve müveddeti saña degüldür devletinedür ve anuñ (16) hıżmeti saña degüldür ‘izzetüñnedür eger ‘izzetün giderse sen ķomazsan daħı ol ķor (17) geder ve eger devletde tırursan ķapudan ķovarsan bacadan düşer ve eydür ki bir gişi ki (156) (1) bir kimsenüñ iyilüğünü görür ya medyûnu olur mün‘imini ya garfimini

görecek elbette (2) zebûn olur ve eydür ki hâlâvet-i ta'âm vaqtinden merâdet-i devâbı aınmak gerek ve lezzet-i (3) müdâm deminde hâr-ı cefâyı aınmak gerek ve eydür ki eger bir kerime galebe idersen hücetle (4) saña ikrâm ve iclâl ider ve eydür ki eger isterseñ ki bir adüvvüñi bir pâdişâh katından (5) redditdüresin ve eger dilersen bir dilemedüğüñi anuñ yanından gideresin sa'y eyleyüp (6) ara ki elbette ahlakunuñ bir yaramazı bulunur. Dünyâda bir insân olmaz ki onuñ (7) cemî'i hışâli eyü olur pes aña ol şıfatdan meşğul ol ve aña ol tariğadan (8) yol bul ve eydür ki haşûd olan hemin bir zâlim olur ki zulme kudreti yetmez. Elinden gelse (9) ol hâsed itdüğünü alurdu, ammâ elinden gelmez. Ğayeti 'adem-i kudret dürlü dürlü bulunur (10) maşûd olur ki biregü ma'nide olur. Hâşûd olur ki gendü utanmağdan olur (11) ve eydür ki 'âkil degüldür ol gişi ki bir ulunuñ sırrını bilmek isteye ki ol ulunuñ (12) 'âdeti olmaya ki sırrını şaklaya ihtimâl var ki bir gişiye dahı söyleye sonra ifşâsını (13) bundan zann eyleye ve eydür ki bir gişinüñ hakikatini tuymak isterseñ hayr mıdur (14) şerir midür bilmek isterseñ anuñ-ıla meşveret eyle ki sözinden ma'lûm olur (15) niyyeti ve niyyetinden mefhûm olur mâhiyyeti ve eydür âdem evlâdına şefkat itmek gerek (16) ifrât-ıla muhabbet ve şefkatden ve gişi hizmetkârını esirgemek gerek. Ziyâde ri'âyet (17) ve merhametden ve eydür ki her halkuñ bir tâife katında kesâdı olur. İllâ emânet ki her (157) (1) yirde ol revâc bulur. Hatta turûf ve âvânî ki tağyîr eylemeye içine gireni kadri (2) âlî olur ve semeni gâlfî olur ve eydür ki halk medh itdükçe senüñ mehâsinüñi (3) ve menâkıbuñı sen unutma bildüğün müsâvüñi ve maşâlibüñi sen gendü 'ilmüñ üzerine ol (4) halkuñ medhine aldanma, sen ahlakunuñ gendüñ muhasebe eyle kimse sözine inanma (5) ve eydür ki kerim olana tecâvüz itmege zafer gibi şâfi olmaz ve hür olana intikâmdan (6) kudret gibi mâni' olmaz ve eydür ki şol gişi ki sende olmayan ile seni medh ider (7) senden hoşnûd ve mütesellî olıcağ sen berî olduğıñla seni zem ider senden (8) müte'ezzi ve müteşekkî olıcağ ve eydür ki gendü aybı olan biregü aybın arağan olur (9) yalan girçek işitdüğine inanğan olur tâ anuñla gendü aybı ma'zûr ola (10) ve fülân idermüş diyü gendü mağrûr ola ve eydür ki eşraya her ne 'ilmi gerekse öğretmek (11) olmaz. Şol 'ilm anlaruñ tab'ına kuvvet ve fesâdına âlet olur. Anlara dimek olmaz (12) 'ilm öğretmek anuñ gibi aqârîbe, ecneha takmak gibi olur aqârîbe ki her nireye (13) varursa neşterini urur kaçan gendüyi tutmak isteseler kaçır kurtulur ve eydürdi (14) ki

ne gökçek olur cûd-ı ağsârla ve ne hûb olur 'afv-ı iktidar-ıla ne yaramaz olur (15) buhl-i yesârla ve ne kabîh olur ukûbet-i i'tizarla ve eydür ki merdûñ kadri gendü (16) kıymeti-yle durur ve ri'ayet zemîni ile degüldür. Nite ki emti anuñ i'tiyân bahâsıyladır (17) semeni ile degüldür. Niçe niçe dağı bunuñ emsali. Eflâtun'ıñ kelimâtı ve hikmet-âmize (158) (1) maqâlâtı çoktur

İŞÂRET-İ VAŞF-I HÂL-İ MÜTEKELLİM:

Mağsûd anuñ dağı yoluna tenbih (2) itmekdi itdük. Hemîn bu bir kaç kelimâtıñ zikrine iktişar kılduk anuñ ekser maqâlâtı (3) akl-ı ma'âş yüzindendür ve mebgây-ı kelimâti fikriyle hikmet yolındandır. Eger biz saña (4) uyarsavuz mağsûdumuza muṭabık olmaz. Bu kitâbda murâdumuza muvâfiq olmaz. Bizüm murâdumuz (5) tehzib-i ahlâka müte'allık birkaç söz söylemekdür. Ammâ ol sözleri dağı şer'den (6) alup dimekdür. Ol münâsebetle biraz naşihât olına ve ol esnâda dağı hâtıra ne gelürse (7) dinile. Egerci Eflâtun didüğü sözleri biz dağı bi-'aynihi dirüz ammâ biz ânı (8) Qur'ândan ve hadîsden alup söylerüz. Bu kitabda tertib-i ebvâba niyyet olunmayup turur (9) ve bu kitap dağı bir aşılı kitap olsun diyu 'azîmet olunmayup turur. Hemîn aña kaçd (10) olındı ki hâtıra gelen yazıla her bâbdan gerek Eflâtundan olsun gerek kiçe kitapdan (11) her vaqtdede hâlet ne iktizâ iderse ol yazıla soñra cem' olıcağ ne şûret (12) bulursa bula. Eger Allahuñ irâdetinde var ise müyesser ide. Bu dağı bir kitâp olmasını (13) muqadder ide

REMZ-İ TEVHÎD:

Egerçi söyleyen bizüz ammâ söyleden oldur (14) Belki bizde nesne yok hep iden oldır egerçi ahlâkdan söyleriz ammâ (15) gönül hallâkdadır. Egerçi rızq bahşini iderüz ammâ nazar rezzâkdadır. Her ne (16) halkı ki medh iderüz anuñ kemalatınuñ bir mazharıdır ve her ne şıfatı ki zemm iderüz (17) insânun ittışâfi eserüdür. Yohsa hiç bir mevcudda yaramaz yokdur. Maḥlûkât (159) (1) arasında eyü yavuz yokdur cemi' mevcûdât mazhar-ı hağdur ve cümlesi tecelliyât-ı (2) vücûd-ı muṭlağdur

BEYÂN-I İNNE KÜLLİ ŞEY'İN ḤASENUN Fİ MEVZ'İ:

Her mavcûd ki mevkiinde (3) gerekdür ki oldı. Ğâyeti ba'zısı maḥalline lezzet ba'zısı elem oldı. Bir gişinin ki bir (4) uzvı yana bedeninde elbette ol azâb vâki' olur yirinde cümle-i âlemüñ ol dağı (5) eczasından olur 'inâyet-i ezeliyenüñ muṭtazasından

olur vücûda geldüğinden (6) bilinür ki taqdîr-i ezeli ânı istemişdür ve zuhura geldüğinden zâhir olur ki tedbîr-i lem-yezeli (7) anuñ üzerine olmuştur şöyle ki ol fiil ol vaktde olmamak olmazdı ol olmasa (8) ‘âlem tamam bulunmazdı. Gâyeti ol ihtirak şâhibine tamâm elem virür ammâ nice idelüm (9) ki ol elem dağı vücûdda gerek olur. Çün azâb böyle olıcağ aña sebe olan (10) ahlâkda eyü olur. Gâyeti bizüm yaramaz dedigümüz şâhibi hâline bakıp dinilür (11) taḥkîkde cehennem dağı ‘âlemün gereklüsiydi oldu ve ezelde anuñçün dağı (12) bir tâife konıldı. Anuñ dağı vücûdu Allahuñ ni‘meti dür ve anuñ feyzi dağı (13) Ḥaḫḫun rahmetidür. Eger ol olmasa cennetuñ ḫadrini kim bilürdi. Eger elem (14) olmasa lezzet şafâsı neden ma‘lûm olurdu. ‘Âlemi yaratmaktan maḫşûd (15) insandı ve insandan dağı murâd ‘irfandı ve irfan ol mizâca teklif-i söz (16) olmazdı ve teklif dağı cehennemsiz bulunmazdı. Pes cehennem dağı dâhil oldu (17) maḫşûdda ve anuñ ḫalkı dağı gereklü oldu vücûdda eger bu sözden cebr ḫokusu (160) (1) gelürse ve bu taḫrîrden ol ma‘ni fehm olursa ḫaḫâdur hiç aña bakmamak gerek (2) şol ki şer‘de muḫarrerdür andın çıkmamak gerek şol ki cebrle ḫader ortasında (3) ve ehl-i sünnet mezhep idinür. Hemîn mükemmil-i mükâşifin dağı keşfinde aña (4) muvâfiḫ bulur. Gâyeti ma‘ni daḫiḫ olduğı-çün ulema-i zâhirden ta‘biri (5) ancak ol kadar olur ‘ayân beyân olduğı çün aşḫâb-ı mükâşefenün (6) dağı taḫrîrleri muḫtelif bulunur. Hemîn ihtilaf ‘ibâratdadur ḫaşılda (7) degüldür. Ehl-i şer‘ didüğüyle cemî‘isinün didüğü birdür. Belî ol mes’elenün (8) her gişiye açılması gendü hâline göre olur ve her dervişün andan ḫaber virdüğü (9) gendü maḫamuna göre olur ammâ icmâlinde cemî‘isi tamâm birikür. Gayeti mertebesi (10) a‘lâ olan ziyade tafşilinden ḫaber virür ‘aḫıl varduğınca dervişler sözinden (11) añladığımızdan Allah ‘avniyle anlaruñ kelimâtından fehm eyledüğümüzden biraz nesne (12) disevüz olurdu ola ve anuñla efhama baḫ taḫrîb gelürdi ola ammâ türki (13) diyü bu kitâbı ‘avâm oḫur ol söz anlara bir ‘abeş yanḫu gelür ve yâḫûd (14) yañlış gider ḫalâlete sebep olur. Biz ḫalka nefḫ ḫaşd itmiş-iken ziyânna sebep (15) olur eger bir vech-ile söylerse ki gişi ol ihtimâlden şakına taḫrîr-i katî (16) târ vâḫi‘ olur ehline behr-i ḫâl şimdi demek olmaz söz uzanur maḫşuddan (17) çıkaruz eger Allah’uñ iradetinde vârise bir yire dağı işaret idevüz. Şimdi bize (161) (1) ‘acep olan oldur ki aḫlâḫ-ı ḫaseneden biraz dağı bilevüz eger biz itmezsevüz (2) dağı hele idene bildirürüz

‘ömür her ne kadar uzun olursa kaşır olur (3) vakt az kalıcağ tedârik-i ‘asır olur ahmağ olan kış maşlahatını şovuk (4) gelmiyince kayurmaz ve ebleh olan ölüm fikrini hasta olmayınca aňmaz. ‘Âkil (5) olan dâyim fikr-i ‘avaqıbdâ olmak gerek ve dünyâda olan hergün havf-ı meşâibde (6) olmak gerek hiç dünya’nuñ gurûruna aldanmamak gerek ve hiç eyyamuñ (7) sürûruna inanmamak gerek. Ferağ vaktinde terahi aňmak gerek ve ni‘am deminde ğamı (8) aňmak gerek. Murâd tamam olmasından korkmak gerek ve dünya emrini itmâm itmekden (9) kaçmak gerek sürûr evkâtında şürûr ummak gerek ve huşûr eyyâmında nâ huşûr (10) ummamak gerek ikbâl gördükçe kalbi lâ beğâdur demek gerek. Devlete irdükçe (11) âhiri letdür demek gerek şarâp içen humârını fikritmek gerek ve genç isteyen (12) anuñ mârını fikritmek gerek dünya balını belasız ummamak gerek ve âlemde ğınâyı (13) anasuz ummamak gerek cihânuñ her meserreti mağrundur ğam-ile ve ‘âlemün her halâveti (14) ma‘cûndur semmile. Dünya bir ejderhadur ki her gişiye zehri irer ve zamân (15) bir cellâddur ki nevbetle turup kırar ‘ömr-i her ne kadar tavîl olsa (16) bî tâyul olur. Ne fâyide şol ni‘metden ki elbette zâ‘il olur

TENBÎHÜ’L-ĠÂFİLİN:

(17) Ġâfil olma ölümden ki her tâli‘uñ ufulî olur ve hâzır ol âhirete ki her gâibüñ (162) (1) kufûli olur. Dünyâ bir sûk-ı meslûğdür. Ahmağ anı bir dâz-ı memlûk şanur (2) ve cihân bir hânût-ı tüccâredür Ebleh anı beyt-i ‘imâre şanur. Hayât kâmâtdur ki (3) biraz enfasdür mütereddîd olup soñra münkağ’ı olur ve bir nice kâmâtdur ki (4) mütemeddîd olup âhir münkağ’ı olur. Hiç bir ayil-i emele yetişmedin kitab-ı eceline (5) varır ve hiç bir harîs ezyalini taldurmadın ecel mikyâlini taldurur. Çün (6) âdemi tıoyurmuş ve bir kırza niçun gişi olur fâyit-i furşa ger ‘ömri (7) fırsat bilüp tedârik iderseñ neyl senüñ ve eger ihmâl idüp tekâbül iderseñ (8) veyl senüñ. Çün görürsin ki eyyâm-ı leyâli müferrika-i lezzatuñ olur eylemi şanursın (9) ki añlar senüñ muhallidatuñ olur hey aldanma zamâna ki ol tağyîr itmez mesîrini (10) ve inanma dehre ki ol esirgemez esîrini ‘ömür ağacına tayanma ki bir gün devrân (11) anı kal’ ider ve hayât merkebine güvenme ki az zamândan zemîn anı bel’ ider ne (12) bakarsan tülû‘-ı şemse ve ğurûb-ı şemse ki ol ikisi her gün koyar seni remse (13) çün âhir yire girsen gerek ne râhat olursın üstinde çün rûğ sende (14) emanetdür emânet yaraşur

issinde. Cihanı terk eyle ki bu bir fânî maqâmıdır (15) dünyâyâ talâk vir kim atañ almışdurur saña harâmıdır eger hûr-ı cenânı dilerseñ (16) ne yaqıuşursın bu acûze şûhâyeye ve eger ‘akârip ve hayâtdan kaçarsañ ne yaqın (17) olursın bu hayye-i fûhâyaya mâl ne cîfedür ki sen anuñçün bir qadem varursın (163) (1) ve dünya ne mezbeledür ki sen anda rahat olup tırursın

TEVBÎHÂT:

(2) Nice bir hırş zenbilini himmetüñ kahline kılup tama‘ mezayillerinde gezersin (3) ne nice bir dünya haşayını hevâk odına veqûd idüp içinde bile yanarsın (4) nice bir gâfletle uyursın rihlet vaqti yaqındur ve nice bir vuşlat ola (5) şanursın firqat vaqti yaqındur her vuşlatuñ elbette bir olsa gerek (6) ve her ictima‘uñ elbette bir ifiraqı olsa gerek. Her gişi acûbindan zarûri ayrılrsa gerek (7) ya önüñden gendü ölse gerek ya ol ölse gerek niceye dek sen tırursın oğluñ (8) tura arañuzda dâyim vuşlat ola birgün ya ol gider ya sen gidersin ya ol (9) seni gömer ya sen anı gömersin qanı bunca oğullaruñ qardeşlerüñ ve qanı bunca (10) yârenlerüñ yoldaşlaruñ qanı bunca ‘ıyş işretlerüñ ve qanı yigitlikde geçen (11) şöhetlerüñ qanı bunca gezdüğüñ segirdüklerüñ ve qanı bunca heva yolına (12) yügrütdüklerüñ qanı cihânı benüm şanduklaruñ ve qanı aña mağrur olup inanduklaruñ (13) qanı şebabda olan şevklerüñ qanı ol zamandaki ‘aşklarüñ qanı cân u dilden (14) sevdüklerüñ qanı yolına cân virüp öldüklerüñ n’ireye vardı anlar n’oldı (15) n’itdi hemin bir hayaldı geldi ve gitdi cihân halkı quru hayâle benzer ehline (16) âl itmek-çün âla beñzer şol ikâz şandugüñ ecsâd-ı raqûddur ve şol (17) kıyâmda şandugüñ aqvâm-ı ku‘ûddur halk uyurlar sen uyanuq şanursın (164) (1) baqr-ı şâfidür sen bulanuq şanursın göç vaqti oldı henüz firâş-ı hevâda (2) yatup ağırlanursın ölüm münâdîsi çağırır hiç muqayyed olmayup şağırlanursın (3) seher bülbülleri feryâd idersen uyusun her zerre dilince tesbih idersin sen (4) tırursın ‘ömür kafileleri göçdi sen fariğ olup gâfletdesin sen seni (5) tırur şanursın her nefesde rihletdesin günah marazlarına tövbe ile il‘ac idersin (6) ammâ yine nüksidersin vacip oldu ki fânî(y)i bâqiy-çün terk ideydüñ sen aqs (7) idersin. Bir habben zâyi‘ olursa bir nice gün ağlarsın her gün ‘ömrüñ dürrleri (8) zâyi olur bilmezsin neylersin dünyâ naqdini ‘abeş harc ideni sevmezsin (9) ‘ömür naqdini tırmaz çürüdürsün tınmazsın dünyâyaya sen ticaret-çün gelüp (10) tırurdun bilmedüñ hayf ki sen cihâna niçün

geldüğüñ tuymaduñ re's-i mâluñ (11) bi dâ'at-ı 'ömrüñ idi haramilere tağitduñ ve mâye-i hayâtuñ bir kaç nefes idi (12) kadrüni bilmeyüp çüritdiñ n'olur saña bir sükkerden ki âhiri sekerât ola ve n'olur (13) bir şehvetden ki 'âkibet haserât ola ne fâyide şol ferahdan ki şonu feza' ve hevln (14) ola ve ne i'tibâr şol şerbete ki bir sâ'atden bevl ola ne râhat olursın bu (15) sarâyda çünkü âhir kabre girsen gerek ve ne şafâ sürersin bu mesîreden çünkü (16) 'âkıbet ol tarlığı görseñ gerek ne gülersin bu yolda çünkü şırât yoluñdadur (17) ne huzûr bulursın bu menzilde çünkü cehennem öñüñdedür ne lezzet alursın (165) (1) bu nesîmden çünkü şonu semûm-ı zemherîr ola ve ne 'iş bulursın bu (2) eyyâmdan ki âhiri 'abûs-ı kamtarîr ola gerekse bir eve gir ki sakfi şıytânî (3) bir kaç avâd ola ve gerekse bir sarâya gir ki iremi zâtü'l 'imâd ola gerekse fakr u gamla (4) geçür eyyâmuñu ve gerekse câm-ı cemle sû'r a'vâmumuñu çünkü geçer ikisi de bir olur (5) ve çünkü gider hemin berâber eblehdür ol gişi ki dâyim lâhî ve lâ'ib olur bakmaz aña (6) ki ğurab-ı mevt üstinde tâ'ib olur ve her dem dünyâ talebinde râyiğ ve ğadî olur (7) görmez anı ki saik-i fenâ ardınca hâdî olur diler ki envâl ile taldura (8) evdiye ve mefâvizi anı bilmez ki muqadderden bir zerre kadar olmaz tecâvüzi dehr (9) didükleri hemin ems ü yevm ü ğidâ olur ve 'iş didükleri ğâh ğank ve ğâh ağda (10) olur her kankı ğâlde ki buluna insân anı tîz zâil ider mürr-i zamân bir dârda ki (11) bir laħza na'yîm olursa bir laħza bûs ola aħmakdur ânuñ şâhibi ki geh (12) mütehelli ve geh 'abûs ola bir gişie ki âlemde yiyecek kadar kuvvet ola n'eyler anı (13) ki hazinesi dürr yâkût ola şol ki nezr-i yesîre kâni' ola mûsir olur ve şol ki (14) kim cemm-i gafire ğariş ola mu'asir olur ğarişüñ bir ğaddi olmaz ki anda (15) muntehî ola maṭlabı ve bir ümîdi bulunmaz ki anda mütevaḳḳıf ola mergâbi

MEDHÛL'L-KANÂ'AT:

(16) Kanâ'at bir ulu memleket olur dâyim emîn ve bî mehlike olur (17) şâhibine fakr olmaz ğaniyyesinden soñra ve kenzine nefâr olmaz kınyesinden soñra (166) (1) anuñ yesârına yetişür yesâr olmaz ve anda hisâb-ı yemîn u yesar olmaz kanâ'at (2) mâlinun cem'ine şuğl u mu'net gerekmez ve ol ğanânuñ taḫşiline şirket ve ma'ûnet (3) gerekmez. Anda ihtimâm mükeyyel ve mevzûn olmaz ve anda teşviş-i müddeħar ve maḫzûn (4) olmaz kâni'de kârûndan evfer olur si'a ve serve inne mefâ tiha le

tenû'ü (5) bi'l-uşbeti uli'l-kuvvat egerçi Allâh'ın kullarına ni'meti çoktur ana nihâyet (6) olmaz ammâ diğkat idecek kana'at yetişür ulu ni'met olmaz Allah te'âlâ hazretinden (7) bir ulu fazldür ki bir gışinün şâfi ola meşrebi ve helâl ola meksebi kâni ola (8) virdüğine râzî ola itdüğine şikât ola aşhâbı ve kirâm ola ahhâbı (9) hayrda ola her niyyeti ve muvâfık ola ehl-i beyti ahlak ahhâbini şarf ide itâ'ate (10) ve es'ad sâ'âtini harc ide abâdâta 'ömrü tedarik ide fevtten onardı (11) ve isti'dâdını hâzır ide mevtden onardı. Bu günü ganîmet bile ahhâm (12) irmedin. Maşlahatını göre karaûnu olmadın Esbâb ve emvâli çokluğuna tınmaya (13) ki ba'zı semen-i verem olur ve yiğitlik zor ve kuvvetine inanmaya ki elbette şonı (14) şib ve herem olur . Dil murgunu avlaya meseri aşfûr olmadın ve âzûlardan (15) kesile henüz emniyyesi meniyye olmadın malını yiye esnânı dökülmedin Rabbine (16) şükr ide lisânı tutulmadın dünyâdan elin çeke ol andan el çekmedin (17) bu anı terk ide ol bunu terk itmedin sürûrî berkidüğün bilüp aldanmaya ve gurûrî (167) (1) zerğ idüğün bilüp inânmaya gendüsi 'siccîn idüğün bilüp içine düşmeye ve huşâmı (2) ser-cîn idüğün anlayup yaşımaya izzetini zâ'il-i bî i'tibâr bile ve nuşretini (3) zâ'il ve bî karâr bile. Maşibını naşb bile ve ni'metini ta'b bile ne devletine (4) aldanup mağrûr-ı şâdân ola ve ne mişnetine incinüp mağmûm ve giryân ola (5) ne izzetdeyem diyü ferahdâ ola ve ne zilletdeyem diyü terahdâ ola dehrün ahhâli ve edvârı (6) çoğ olur uşlu olan hiç birine bakmaz arzuñ encâdı ve aghvârı (7) öküş olur misâfir hiç birine de kalmaz leyâli evrâk olûr ki ânda emsâr çoğ (8) olur eyyâm-ı esvâk olur ki ânda is'âr çoğ olur 'âkil olanuñ her (9) muşbetde bir tersi olur ve hakim olanuñ her mâtemde bir ursi olur çün (10) eyyâm-ı irâdetüñle deverân itmez aña ne müdârâ olur ve çün ahhâm-ı irâdetüñle (11) cereyân itmez aña ne çâre bulunur

TEVBÎHÂT:

Kâmetün egilüp münhanî (12) oldı henüz kıyâmeti fikr itmezsin ve 'ömrüñ dünyâda âhir olmağa denî oldı (13) henüz ölümü zikr itmezsin mevt meliki kôsünü çalıcak zarûrî güş idersin (14) ve ölüm sâkisi kâseni taldurıcak elbette nus idersin 'ömr geçti (15) yine gelmege çâre yokdur gün gitti yine dönmege çâre yokdur sen bu dârda (16) misafirsin gendüñi muğîm şanursın bir iki gün bu misafürhânedede turduğuna

(17) aldanursın bir gün haberüñ yoğ-iken vaqt yetişür göçersin ammâ zâdsuz (168) (1)
râhlesüz bilmezem ki nice idersin

İŞÂRET-İ ‘ALÎ MÜMESSİLÜ’L AHLÂK:

Bir dara (2) varsañ gerek sükkâni ahlâk ve şifât olur ve âñun refikâsı a‘mâl ve melekât (3) olur eger ahlâkun eyu ise devlet senün ve eger şifâtun yaramaz ise (4) miñnet senün her huq-ı hasenün bir şüret-i hasenesi olur şâhibinün (5) himmeti neye ise aña münâsip gözikür eger anuñ lezzeti me‘kûl ve melbûsdan (6) ise cenneti dañı ol yüzden olur ve eger anuñ himmeti ulûm ve ma‘ârifeye ise rûh şafâsını ânda bulur. Hem cünân ahlâk-ı kabîhanun şüreti dañı dürlü dürlü olur (8) şâhibinün incinmesi ve yoldan ise cehennemini ol yollu bulur cehennemüñ (9) tabakâtı muhtelif olur her bir tâ‘ifenüñ ‘azâbı buna muhâlif olur her kim (10) dilerse âhîret teşvîşinden bî-bâk ola cehd eylesün ki ahlâkı bunda (11) pâk ola. ahlâkı hûp olan cehennemini kanda görür. Cehennem ândan bin yıllık (12) yol girü turur

TERGİBU’L-AHLÂKU’L-HASENE:

Cemî‘-i şerâyi‘den maqşûd (13) tehzîb-i şifâtdur ve cümle-i ‘ulûmdan murâd tayîb-i melekâtdur. Cemî‘-ı riyâziyyat (14) ve mücâhedât anuñ-çün konulmuşdur ve cem‘-ı evâmîr ve nevâhî anuñ-çün emr ve nehy olmuşdur (15) hükemâ ‘aқılları yitdükçe hikmet-i ‘ilmiyyede kitâplar yazmışlardur ve her tayîfe fehmleri (16) yetişdügince ol bâbda ebvâp ve resâil düzmişlerdür ammâ şunlar ki başiret (17) gözi açılmışdur. Hâk nuruyla eyü yavuz katlarında seçilmişdür her şifatuñ şüreti (169) (1) ‘âlem-i misâlde görürler ve her halkun hâlini bâtın ‘âleminde bulurlar. Bir yirde (2) kılcı yaramazlıqları olsa def‘i şüreti zahir olur ve bir hulqlarında zerre (3) kadar i‘vicâcı olsa teveccühlerinde gözikür anlar ahlâkuñ tehzîbini hükemâdan (4) yig bilürler. Aқılla ol kadar bilinmez ki anlar müşâhede ile görürler. Pes şol (5) gişiler ki nefislerinüñ sa‘âdetlerini umarlar ve sa‘y eyleyüp iki cihanda oñmâk (6) dilerler cehd eyleyüp anlaruñ itdüklerini elden komazlar leylen ve nehâren anlaruñ eşiginde (7) gayri yaşlanmazlar turmayup âhîret-içün yarâk iderler. Kıyâmetden oñdin-namâz (8) içün abdest alurlar ikâmetden oñdin ammâ gâfil olan turmaz hevâ yolında (9) yiler anı bilmez ki mevt sâbu‘i ardınca dişin biler gündüz ‘abeş sürer haylini (10) ve gice gâfletle geçürür leylini gicede bir cîfe ve murdâr olup uyur ve gündüz (11) de bir

mütecebbir-i bî-miğdar olup yürür dehri gider baîletle ‘ömri geçer (12) cehâletle ne bilür kanda gelür kanda gider ne zîkr ider ki ne idi ne fikr ider ki (13) ne ider ne bilür bu ne yirdür ne bilür nereye varur ne bilür niçün gider (14) ne bilür niçün turur. İnsânı hemîn şeyh ü şekl şanur ve hayâtı hemîn (15) şürb ve ekl şanur dîni hemîn şalât u şavm şanur ‘ömr-i hemîn leyl u yevm (16) şanur ammâ âkil olan bilür ki dünya dâr-ı gurûr ve cîsr-i mürûrdur bir-i harûkdur (17) ve nehr-i tâlût dur her kim andan bir gurfe ala sa ‘âdet anuñ ve her kim andan tolu tolu içe (170) (1) şekâvet anuñ. Dünyâ bir nâr-ı muhrikdür kim ki ândan müntefi‘ olur arağdan oturup (2) ışınmak gerek ve cihân bir hâlic-i muğarrikdür kim ki ândan mütemetti olur kenârdan turup (3) elin şunmak gerek aħmakdur ol gişi ki ‘alemde bir lebini kor bir lebine kor maşrûdur (4) ol kimesne ki mâli cem‘ idüp yine kor köpri üstünde ev binâ olmaz (5) ve yol üstünde yapu yapılmaz köpriye ugrayan hemîn geçmek gerek anda karar (6) fikr itmeyüp gitmek gerek hiç ‘ömürlerini teşyîd idebildiler mi şol burûc-ı (7) müşeyyede yapanlar ve hiç beğâlarını teşyîd idebildiler mi şol mürûh-ı mümeddeye (8) yapışanlar ol burûç-ı dünyadan hurûclarını def‘ ide bildi mi ve ol murûh-ı rûhlarını (9) kabzadan men‘ idebildi mi ne fâide olur kuşûr-ı müceddededen çün aħir (10) kabre girmelü olıcağ ve ne hâşıl olur cunûd-ı mühennededen çün âħir تنها (11) gitmelü olıcağ dünyâdan hemîn âhîret-çün zâd gerek budarda ancak ol (12) dâr için i‘dad gerek çün dünyânuñ turması yok aña göre ‘imâret gerek (13) çün yoldaşuñ a‘mâl olur aña göre ‘ibadet gerek ta‘at emrinde ‘amel (14) ardınca olmağ gerek ânda temennî yakışmaz ve âhîret maşlahatında ‘acel ardınca (15) olmağ gerek ânda teenni yaraşmaz

TEVBÎHÂT:

Şakaluñ tamâm agardı (16) henüz gönlün kararması gitmez elüñden iş gelmez oldu henüz gözüñün çerermesi (17) gitmez ‘ömrün güli şoldı hevân bahârı günden güne tâze olur. Hayât (171) (1) çeşmesi şugaldı arzularuñ sel sel gelür sen toprak olmuşsin (2) henüz gönlüñ hâk olmaz yidi denize şokarsañ mümkün degül pâk olmaz boynuñ (3) yire egilmiş kalbüñ senün egilmez ve bin yıl taşuñ düzerseñ için senün (4) düzelmez başaruñ da kalmadı henüz nazaruñ cihândan kesilmez gözlerüñ görmez oldu (5) henüz dünyâ gözünden gitmez bunca ecdâsı yer altına şalduñ hiç ibretüñ yok bunca şebbanı ebatından öndin def itdüñ hasretüñ yok (6) dostlarını gömersin kalur şanursın

anmaçlıklarunu gönderirsin sen seni ırmaz şanursin anı bilmez misin ki hâdimü'l lezzat (7) senün bünyânunu dağı birgün yıqup hadim itse gerek ve namı vefat birgün senün (8) mentüni dağı na'y bildürse gerek ecel mahlebi bir gün saña dağı yetişse gerek ve ölüm (9) pencesi bir gün saña dağı yapışsa gerek ol vaq'a bir gün saña dağı vaqı' olsa (10) gerek ol kâri'a bir gün seni dağı kârı olsa gerek iki gözüm diyü sevdüklerün (11) gözlerin yumsalar gerek ve üstüne toz kondurmayalar toprağa gömseler gerek (12) şol evlerde ki zağmet çeküp yapmışduñ ve şol sarayda ki çalışup imâret (13) itmişduñ bir gice içinde yatduğına incinseler gerek hemîn tâbûta koyup (14) gidermek ardınca olsalar gerek hemîn sa'y idüp evden çıkarmağ ardınca olsalar (15) gerek cenâzeñi letseler gerek ba'z ecdâse ve gendüler muntazır olsa gerek (16) eyyâm-ı şelâse pes tağılup kimesnesi qalmasa gerek qatunda hemîn 'amelün görünse (17) gerek öñüñde

TERGİBÜ'LA'MÂLÜŞ-ŞÂLIHA:

Ameldür âhir saña enis (172) (1) olan ve oldur saña âkıbet celis olan oldur saña muşâhip olan na's (2) üstünde mağsulken ve oldurur saña mürafik olan cenâzeñi üzre mağmûl iken (3) oldur saña elif olan mekânun muşalli iken oldurur saña harif olan (4) hufruñ içinde müddeyi iken oldur senün muşâhibün mażca'ın bir turâb-ı harâb iken (5) oldır senün ma'niķun haddün senün tarib iken ol senden ayırtlaşmaz (6) gerekse a'zân iştât olsun ol seni terk eylemez gerekse ızamuñ (7) rufat olsun şol demde ki nefha-i neşr olur ve şol günde ki ahvâl-i (8) haşr olur yine görirsin 'amelüni ol yevm-i ağberde .ve yine nağar idersin aña ol (9) feza'-i ekberde ki zılluñ gibi saña lâzım olmuşdur her nireye giderseñ yanuçca (10) mûlâzım olmuşdur imdi cehl eyle kim anuñ gibi bir qarın-i qâim ve bir refik-i dâyim ki (11) ölümde dirimde senden ayırtlaşmaya ve hiçbir halde seni koyup gitmeye bir şiddki (12) şahib-i şıdk ola kim saña mûnis ola vahşetuñde ve bir 'aziz-i kavî 'azimet (13) ola kim saña sekîne vire dehşerüñde ahiretde delil ola dâru's-selame (14) ve cennetde kulavuz ola bir âli maqâma taht ve hânelerüni pür eyler misk ü 'anberle (15) ve peymânelerüni toldura selsebil ve kevşerle ziyâfetler ide saña hezar tekrimle (16) ve pişkeşler çeke saña bin dürlü tazimle imdi eger dost gerekse cehd it ki (17) böyle idesin n'olur ol dostdan ki birkaç günde koyup gidesin eger emvâl gerekse (173) (1) varacağıñ yirde qazan meyyitün

mâlı mı olur arta kalan helâlden ve haramdan (2) cem' ider varisler alur hemîn gendüye yatduğı yirde hesâbı kalur

TAKRÎ'ÂT:

(3) Hıyfa saña ki biregüler için çalışsın sen yimezsın yiyen için dürişürsın (4) sen sa'y idüp yilersın aşşı kolayında oturan kâ'idüñ sen sihr çeküp (5) işlersın fâide epsem yatan râkidüñ sen buhl idüp gizlersın bir bâzil (6) gelüp anı bezl idiser sen hisset idüp şaklarşın âhir bir gişiyeye naşib olup (7) harclanısar sen hırş idüp irkersın kim bilür şandugunu kim açısar sen (8) turmayup ekersın kim bilür ekdüğünü kim biçiser sen senüñ-çün kaftân biçersın (9) kim bilür âhir kim giyiser sen bâğceñ içinde ağaç dikersın kim bilür yimişini (10) kim yiyiser buhlüñ ucından nefsünü mebzül idüp felsünü maızün idersın (11) hırşuñ ucından gice vü gündüz gendüñi maızün idersın neye cem' idersın (12) bunca mâlı-çün senden soñra alışsalar gerek şimdi şakladuğundan (13) n'olur-çün öldüğünden soñra üleşseler gerek eger 'âkil-iseñ nazar eyle (14) zâyid mâluña tefrik eyle yemînüñe şimâlünüñe ihsân eyle kimi bilürseñ ihvandandan (15) ve cirândan tâ kırtarasın cehennemde cânunuñi nirândan muhsın ancak ânı şanma ki (16) râvî-yi Kıur'ân ola muhsın oldur ki murûrı zami'ân ola kemâl oldur ki hurûf-ı (17) âmâle ve işbâ' ideler kemâl oldur ki bir mehlûfe inâle ve işbâ' iderler hüner (174) (1) Olmayadur ki mücevvid olup kırâ'atı hûb ola hüner oldur ki cevâd olup qarası mergub ola. (2) Devletlü ol degüldür ki mâlı çoğ ola. Devletlü oldur ki 'amâli çoğ ola. Fakir ol (3) degüldür ki kırmı aç ola. Fakir oldur ki halka muhtaç ola. Gani ol degüldür ki (4) rızkı çok ola. Gani oldur ki gönli ve gözi tok ola. hür oldur ki nefsini (5) rıkk itmeye rıkkını toldurmağ-ıçun. Dünyâyâ igen çalışmaya bir iki gün turmağ-ıçun (6) mübalâğai tedâbir itmeye ki mübalâğai takadîr olur Her gişiyeye naşibi yetişür gerek tiz (7) ve gerek deyr olur. Ahmak turup dünyâ ister dünyâ hod anı talebdür. Ebleh çalışup (8) rızkı arar, rızkı hod anı cälibdür. Ne bunca ihtimâm gerek halkı-çün 'alem tolu ni'metdür (9) halkı-ıçun. Hak ni'meti turmaz akar ammâ kıarnuñ yiyüp toymaz. Dost nesimi her dem (10) eser ammâ burnuñ koşu tuymaz, ko dünyâyı gör nicesini kıovar. Arduña at gör (11) nice arduña uyar. Sen aña kıul olma ki ol saña kıul ola. Az ni'mete şükr eyle (12) ki ni'metüñ bol ola sen aña aldunursañ ol saña münafik olur sen aña nâz (13) iderseñ ol saña 'aşık olur. 'Acib-dür ol gişiler ki mâllar harç iderler. (14) Bir

ķuru nāmus ve ‘ār için yıllarla nāra girür-ler bir kaç dāne dīnār için hırş-ı marzī (15) bizdedür ki dirhem aña merhem olmaz. Emel zaḥmeti bir sevdadır ki mālī (16) oñulmaz. Dünyā bir dār-ı bi-ķarardur ķo sen onu tūllābına ve cihān bir cīfe ve murdārdur (17) terk it anı küllābına. Ćün Allah’uñ ḥali-fesisin ne ḥizmet idersin sultāna. (175) Ćün meleklerüñ mescūdısın ne ķulluķ idersin şeytana. Rızķ-ćün her ķapuya (2) yilmek lāmet ‘alāmetidür ve her denīden dünyā istemek denāet emāretidür (3) ne’ylerler ol mālī ki anda menn-ü ezā ola. N’eylerler ol māiyi ki içi tolu ķazī ola. (4) N’ola cēvf-i ta‘āmdan ḥālī olursa tek ķalb-i ḥikmetle mālī olsun. Ne var eşvāb-ı (5) aḥlāķ ve esmāl olursa tek giyende ‘izz ü cemāl olsun. Vech muṣaffir olur (6) ne noķşān ṣāhibinde fer olsun. Bir kaç gün ğam olursa ne ziyān ‘aķbetinde (7) ḥayr olsun

KELİMAT-I HİKEMİYYE-İ MÜTEFERRİKA:

Kim ki ma‘ālīye ‘āşık ola (8) ğam elemi ni öğrenmek gerek ve kim ki lālīye tālīb olayam iblāsına ķatlanmak gerek,. (9) kim ki ḥayattan tūtuban avlamak isteye nehr ber-dine incinmemek gerek, kim ki ḥāni (10) aluban evlenmek isteye mihr naķdine gücen-memek gerek. Kemāl bir rütbedür ki (11) anuñ nerdübānı cū‘ u sihr olur ve ticāret bir ṣāñ‘atdur ne anuñ sermāyesi ḥareket (12) ve sefer olur. Her kim ki eyyām-ı ma‘dūdā merāret-i nevāyibe ṣabrı olur. Evķat-ı (13) nā-maḥdūdā da ḥalāvet-i ‘avāķıba vūşūl bulur. Dünyā mihnetine ne ğam-ćün soñında (14) faīde ola ve cihān kūrbetine beti-ćün ne hem ćün andan soñra ni‘met-i ḥalde ola. ‘Aķlı olan (15) şol ṣarābdan tadar mı ki mūcib-i seķam ola ve uşşı olan şol verdi ķoķar mı (16) ki mūrīş-i zūkām ola. Er olanuñ ḥamiyyeti bī-ḥadd ü ‘ārī bī-‘add gerek ve dāyimā her emrinde (17) ‘azīmet-i vicd gerek. Dünyā ālayişine inanmamāķ gerek ve cihān ārāyişine (176) (1) aldanmamāķ gerek. Az nesne için her līme-i tezellül idüp ḥaķir olmamak gerek. (2) Ve sehl-i ğayrīn-ćün her işinde sürünüp esīr olmamak gerek. Ḥarr olan mūniyyeye (3) rāzı olur dünyāya rāzı olmaz ve ğayreti olan seyfi ķabul ider ḥayfi ķabul itmez. (4) Ke-rīm olanuñ ṭab‘i zayma taḥammül itmez ve ṣayf faşlınuñ hevāsı ğayme taḥammül itmez (5) şol gişinüñ ki atyab olur tıynası ki aḥsen ola ṭamānınası şol gişinüñ (6) emr olur ‘işi ki eşedd ola baṭşı. Muvaffaķ ol gişidür ki cehl-i tuğyānını ‘ilm ‘ālemi-y-ile (7) ref‘ ide ve ğaźab leşkerini ḥilm ķuvvetiyle def‘ ide. Ḥilmde bir kūh ola ki ‘avāşıf-ı

mev'ıza (8) anı ayırmaya ve 'ilimde bir bahr ola ki hiç bir vaşif onu vaşf itmeye. Halkı (9) âşikâre talamaya ki kelb-i 'azûza beñzedeler ve uğurlayın dağı şokmaya ki (10) ba'ûza beñzedeler. Beli ol kadar sukûnı olmaya kesil ü tûvânı eglene ve ol (11) kadar taḥam-mül dağı itmeye ki 'aczi ve hevânı añlana ve ol kadar cumûḥ itmeye ki tuğyândan (12) şayla ve ol kadar ağmâz itmeye ki 'umyândan şayı-la ve ol kadar teğafül itmeye ki (13) ğabâvet añlana ve ol kadar teḥalüm itmeye ki reḥâvet añlana şol kadar ğaḫab (14) itmeye ki cāhildür diyeler ve şol kadar kazm itmeye ki zāhildür diyeler. Saḫḫ (15) idicek ḫilmi dağı bele ola ve ğaḫab idicek raḫmı dağı bele ola. (16) Eger cenk iderse ḫarb mertebesine varmaya. Eger ḫamle iderse (17) ḫarb mertebesine varmaya. ḫarri olursa berdi dağı ola ve şevḫi olursa (177) (1) verdi dağı ola. 'azza olursa idmā itmeye ve reybi olursa aşma itmeye. (2) Eger şa-vaşursa silmi bele ola ve eger çekişürse ḫilmi bele ola. Eger bir gişiye (3) buğzi olursa ebedi içinde şaklamaya ve eger bir kez 'adâvet itse dāyim anuñ üzerinde (4) olmaya. Az nesne için çok 'ikāb itmeye ve olur olmaz işi-çün 'itāb itmeye (5) dostlarla küsgün olmaya ve işlerine ivegen olmaya. Bir gişiyle dost olıcağ (6) onu 'aybsuz şanmıya. Ta ki andan bir 'ayb göricek hemîn uşanmaya. Çok nesne(y)i (7) ma'zûr tutup kimseye incin-miye. Tā gendü dağı rahat olup dāyim gücenmeye. (8) Eger elde bir 'ayb olursa gendü de biñ ol kadar olur. Eger inanmazsa gendüye (9) nazar itsün bir bir görür. 'Aybsuz yār isteyen yārsuz ḫalır. Tütünsüz nār isteyen (10) nārsuz ḫalır. Her külüñ yanınca ḫarı olur. Her mülk 'aḫabınca ḫumarı olur. Her (11) ululuğüñ soñında zilleti olur ve her tokluğüñ ardınca şikleti olur. 'Âḫil (12) degüldür ol gişi ki dostınuñ 'aybına baḫar. Yār bulmaz ol kimse ki yārinuñ (13) yaramazlığın arar. Uşlu oldur ki gendü 'aybını gö-re. éli ḫoya. Eblehdür ol ki (14) gendüyi ḫoyup biregüyi araya. 'Arif oldur ki her gişi-(y)i ḫoş nazar-ıla gözede (15) hiç kimesne(y)i yirmeyüp her gişiyle mu'āşire ide.

TERĠBÜ'L CÛD VE İNFÂḶ:

(16) Her nesi olursa dervişlerle ḫoş göre ve her ne eline girürse yiye ve yidüre. (17) Māl didükleri enfes-i 'alāḫ olur. Anuñ-çundur ki anuñ cûdı aḫsen-i ihlāḫ olur. (178) (1) Ammā māl oldur ki mebzül ola müknez olmaya. Ta'am oldur ki me'kül ola, muḫarrer (2) bilmeye. Gişi rızḫını yimek gerek henüz 'aḫarib yimedim ve 'âḫil mālını üleşdürmek gerek (3) gendüden soñra aḫarib üleşmeden. Eger oğluna ḫalursa birez

fışkına (4) istiṭā'at ve ḳudret ḳorsın ve eger 'avretüñe ḳorsañ bir ere daḫı varmaḡa (5) esbāb-ı ālet ḳorsın. Eger baña gerek ola dirseñ bu günü gör, bu gün viren (6) irtede virür. Andan ebleh kim ola kim irte nāḡāh aç olam diyü bu gün aç oturur. (7) Hey elüñ işde iken sen elüñle işleyi gör, 'ömr naḳdı şarf olmadın sen (8) naḳdüñi ḫarçlanu gör. Sen düketi gör gıyesini gıyesin senün dükenmedin. Sen (9) yidüri gör kâseñi kâseñ senün onmadın. Dirhem çoklığını isteme kim hem (10) arturur ve ni'am bollığını isteme kim ğam arturur. Denānıra muḳayyed olma ki her (11) biri bir zebāniyedür ve dünyā 'arūsına iltifāt itme ki bir 'acüze-i zāniyedür. Raḫmet (12) şol ğanuya ki her vaḳt neffa'-ı ğayr ola. La'net şol deniye ki.dāyim mennā'-ı ḫayr (13) ola. İnsan hemîn yimek ve içmek için yaradılmadı. Âdem dünyāya bu ḫıyanet (14) için gelmedi. Âdem didük-leri nefsdür ol mücerri olur. Beden ölürse daḫı (15) ol müebbed olur. Eger bislerseñ anı beslemege çalış ve eger ğıdā gerekse anuñ (16) ğıdasına düriş. Anı semirt ki saña gerek olan oldur ve anı şakla ki saña (17) aḫir ol bulunur. Beli âdeme yimek daḫı gerek ne bulursa yiye ve ğişi şavukdan ölmek (179) (1) olmaz ammā ne eline girürse giye. Ḥaḳ tebārek ve te'ālā seni bir zeheb-i pāk yaratmışdur. (2) Ne vechi var ki müzḫarif ve zeyf idersin ve Rabb'uñ seni bir şaḫiḫ-i idrak yaratmışdur. (3) Neden gelür sen saña ḫayf idesin. ğarruñ beyaz ve inādet üzerine iken niçün (4) hevā zulmatından mütesevvid olursın ve fiṭratuñ islām ve istiḳāmet üzerine iken (5) niçün atāñ anañ söz-ile mütehevvid olursın. Cibilletüñ tevḫid ü hidāyet üzerine iken (6) niçün mütemeccis olursın ve ḫil'atuñ pāklik ve tahāret üzerine. Lîkin niçün sen (7) müteneccis olursın. Diyār-ı ḳudusden gelüp ṭururduñ beden aḫlātına ḳarışup mütelevvis (8) olduñ ve bu milke yoluñ uğrayup ṭururdu bir kaç gün ihtilaṭ idüp (9) mütelebbit olduñ. ṭoḳınacaḳ dībāc idüñ ammā n'idelüm şoñra mesh olduñ. (10) Gökden inicek 'azab idüñ amma nice idelüm şoñra melḫ olduñ. İnsan (11) evvel yaradılcaḳ ta'dil ve tesviye bulmuşdı. Ammā şoñra 'avārız-ıla münḫarif oldu (12) ve ruḫ öñdin vücûd bulicaḳ tenvîr ü taşfiye bulmuşdı. Ammā beden kefafile (13) münkeşif oldu. Şöyle şanma ki senün yaradılmañ bir 'abeş lu'b ola ve şöyle (14) fikr itme ki saña olan va'd ü va'îd kizb ola. Egerçi inanursın. Ammā (15) bilgil ki inanmaḳ ile olmaz. Egerçi bilürsin ammā bu bilü ile Ḥaḳḳ'a varılmaz.

(16) ZEMME ERBĀBŪ'T TAḲLĪD:

Muḳallidüñ hâli muḫaḳḳik katında bir zârîr (17) gibidür. Başıir-i muḫaddîḳ katında muḳallid olan zavahir-i kelimâtdan geçmez. ve muḫaḳḳik olmayan (180) (1) nuri zulmetten seçmez. Hıyûl-i hayâldür binüp gezdügi zılâl-i zılâdur inüp konuğı (2) ‘ilimden bildügi hemîn kovalup ve kuşûrdur. Varaḳ-ı menşûrdan añladuđı hemîn aḫzâb (3) ve ‘uşûrdur. Naḳl-i nuḳlına aldanmışdur. Ve ‘aḳl-ı aḳilesine bağlanmışdur rivâyete (4) ḳani‘ olmuşdur dirâyet eksügi degül. Ve gendü ‘ilmine inanmışdur ‘inayet eksügi degül. (5) Ḥaḳ semâ‘-ile olmaz anı bilmez. Ve şol ki ‘ilmdür kitâba yazılmaz. Ḥaḳ an‘ana-y-ile taleb (6) olunmaz ve ḳıl ü ḳâl-ile Allah’a varılmaz. Ḳâlde ḳalanlar hep ḳalden geçmemişlerdür. Ve ḫâl (7) ehlinüñ daḫı çoğı ḫalden geçmemişlerdür. Ve er ḳâli ḳo ki ḫâl-i dilüñ ola ve ḫâli (8) daḫı ḳo ki söyleyen göñlüñ ola. Daḫı himmet it eger er-iseñ. Göñli daḫı bırak (9) Ḥaḳḳa irer-iseñ. Eger bu mertebe ḫaḫîr-ise ve oña irmek ‘asîr-ise. Aña (10) n’oldı ki birez ḫalvet idesin ḫalkdan kesilüp ‘uzlet idesin. Ta ‘inâyet (11) irüp göñül gözi açıla. Düşen olup ‘ilm-i cehlden seçile. Hele sen n’eyledüğüñi (12) bilesin. Neden geldüñ ne olasın. Ḥayf degül mi gişi gendüyi bilmeye. Cevherini yavî (13) ḳılıp bulmaya. Gendü cehlini bilmeyüp aldanma. ‘İlm-i resmi nesne şanup eglene.

(14) TAKSİMÜ’L ‘ULEMÂİ VE ZEMMÜ’L ‘ULEMAİ’ S SÛİ:

Cümle-i ‘alem iki fırḳa olur ikisinüñ (15) arasında ḳavi fark olur. Biri ḫâzin olur, biri ḫayin olur, biri mużayyi‘ (16) olur, biri şayin olur. Ḥâzin oldur ki varış-i şer‘-i nebevî ve emîn mu‘arız-ı Muştafâvî (17) olur. ‘İlm-i bıḳâ‘asını muḫkem şiyânet ider ve ma‘rifet cevherine tamâm emânet ider. (181) (1) Şöyle ki anuñ ḳuvvet-i himmeti-y-ile cebâbire-i selâḫin-i cihân aña bende olup iḫa‘at (2) iderler. Ve taşmîm-i ‘azîmetle ea‘zım-ı mülûk-i zaman emrine muti‘ olup mütâ-bi‘at iderler. (3) anuñ enfâs-ı şerifesi-y-ile ‘âlem niżâm bulur ve onuñ vücûdı berekâti-y-ile cihân (4) intizâm bulur. Ammâ ḫayin oldur ki anda şeri‘at vedi‘atı ḳonılmışdur. Lakin anı (5) ol ḫırasat itmemişdür ve aña ‘ilm cevheri şunılmışdur. Ammâ ḫıfz idüp şiyânet (6) itmemişdür. ‘İlmîni dünyâya virmişdür ve ma‘rifeti hevâsına uydurmuşdur. (7) Ma‘rifet-i dürri eline girmişdür. Ammâ yok bahâya anı bey‘ olmuşdur ve fütüvvet (8) emâneti aña virilmişdür. Ammâ ḳadri bilinmeyüp zayı‘ olmuşdur. Şûretâ ‘âlem (9) cihândur. Ammâ ḫaḳîḳatte bel‘im-i zamândur. Ḥalk içinde ‘ilm-ile meşhûrdur. (10) Ve şöhretine

aldanup mağrûrdur. Ne bilür ol mantığı ki cedel ü mirâyeler (11) nice ‘âlemdür ol ki bâb-ı ümerâya yiler. Naşûş-ı şarîhayı te’vîl ider. Anlara ruḥşât-içün (12) aḳvâl-i zâife-y-ile fetvâ virür anlara ve sa’t-çun fi’li-y-ile istiḥlâl ider şer’üñ (13) maḥârimini ve kavli-y-ile ḥall ider dinüñ menâzımını. Tams ider âsarı-y-ıla ma’âlimini (14) ve istiḥfâ ider ‘âmâli-y-ile ma’âzımını. Serâbı şarâb gösterüp ḥalkı aldar (15) ve her gişi ‘aḳl-ı ‘ıḳâlî-y-ıla bağlar. Dinini hevâsına şatar hiç ḥasâretini bilmez. (16) Ahîretini dünyâya degişür. Gendü ziyânını bilmez. Gönli müteferriḳ olmuşdur. Hiç cem’ (17) olmağa çäre yok ve ḳulakları işitmez olmuşdur. Hiç sem’ itmeğe çäre yok (182) (1) Ol bir marîzdür ki anuñ bür’i umulmaz. Ol bir maḥîzdür onuñ ḳari’i kesilmez. Emrazda (2) ḥadde onı tutmuşdur ve ‘alil-i mütezâdda anı bürimişdür. Bir ḥayy-ı dürzi-i mevettîde (3) ki mellâḥ keşti şeri’at onı nebz itmüşdür. Bir nâcidür silk-i ‘ırḳıda ki (4) timsah-ı baḥr-ı ḥaḳîḳat anı aḥz itmüşdür. Gendüde ‘ataş varması ücâc (5) ve ṫarîḳinde zelḳ var ḥamli zücâc. Gözlerinde remed var zervi-yi remâd olmuş ve yüreginde (6) cerâḥât var milḫ aña zamâd olmuş. Çün şehd eline girmede semmi bâri içmeyeydi. (7) Çün zehri terk itdi saḳi bâri itmeyeydi. Çün nefsini izâ’at ider hevâya (8) bâri ita’at itmeyeydi. Çün raḥmânı vekîl idinmedi şeytânı bâri delîl (9) idinmeyeydi. ‘İlm oḳuram diyü kerem olmaḳdan ne olur çoḡ oḳıduḡı bu olıcaḳ (10) ve ma’rifetüm var diyü öḡünmekden ne ḥaşıl olur ma’rifeti böyle olıcaḳ Belî din (11) ‘ilimsiz bilinmez ammâ dünyâ hevâsı-çün olmamaḳ gerek ve ‘ibâdet ma’rifetsüz olmaz (12) ammâ nefis şafâsı-çün olmamaḳ gerek Ḥaḳḳ-çün oḳıyup ‘ilm-i ḥaḳḳâni olmaḳ gerek (13) ve Allah-çün bilüp ma’rifeti Rabbânî olmaḳ gerek. ‘İlm olmayınca ‘amelüñ ne dadı olur (14) ve ma’rifeti olmayan ‘avamüñ ne i’tiḳatı olur. Her ṫarîḳ ki bî-hicce olur. Ol (15) ṫarîke-i mu’avvice olur. Ḥaḳḳuñ vuzûḫı ezille ile olur ve şühûruñ iştiḥârî (16) ehille ile olur. Şudûruñ şifâsı ‘ilm şerbeti ile olur ve ma’rifetüñ şafâsı yaḳın (17) ḥucetle olur. ‘Amel her ne ḳadar ḥub olursa ‘ilm ve ma’rifeye beraber olmaz. Leyle-i (183) (1) müzdelife yevm-i ‘arifeye berâber olmaz. Dilâver-i imâna silâḫ ‘ilm ü beyân olmazsa. a’zel olur (2) ve ḳalem-i faşîḫ lisâna. Eger sinân-i ḥucet ve bürhân olmazsa mi’zel olmaz. Ḥucet-i aḥḳâma (3) ‘imâd gibidür ḥıyâma. ‘Aḳl insâna sultandur ḳuvâ-sına. Şunlar ki erbâb-ı yaḳîn (4) olmaz, anlar mütteḳin olmaz. Tâleb-i Ḥaḳ zayfullah olur. Delîl-i ḳaṫı’ Seyfullah olur. (5) İ’lâm-ı şer’ anuñla i’lâ olur ve aḥḳâm-ı din anuñla imzâ olur. ‘İlm

‘âlemüñ (6) nuru olur ve her hafinüñ anuñla zuhûru olur. Her başar ola i‘kâb-ı ‘âlemini (7) elbette başardur riķâb ‘âlemini. Hâķ tebâreke ve te‘ala ‘aleme nizâm virmişdür (8) şeri‘at-ı hanîfe ile. Niteki millet-i hanifiyye zînet virmiş-dür ‘ulûm-ı Ebû Hanîfe ile (9) ‘aķâyidde zanna ‘itidar olmaz ve usul-i dînde zann-ıla i‘tikâd olmaz. ‘İlm hemîn lücciyeye (10) ve tılısân-ile olmaz ve ma‘rifet kıru nâm ü nişânla olmaz. ‘İmâme büyüklüğü (11) gişi büyük olmaz. Panbuğı ziyâde kıbartmağ-ıla yüñi olmaz.

ZEMM-İ ĞUZZÂTÜ’L-ZAMÂN:

(12) Niķe câhiller olur ki ‘ulemadan dirilür Ve niķe kaçılar olur ki füzelâdan dirilür (13) Ammâ nazâr itseñ görürsin ve diķķat itseñ bulursın ki bir habîs olmagil (14) ve şakîlü‘l heykeldür ki haşâsı tolu reşâdur ve şiyâbı pür cüşâdur. Hâramla(15) kırnını gebertmişdür ve fesâdla kılbini kıartmışdür. Kıblesi ‘atabe-i sulţandur (16) ve şalavatı mel‘abe-i şeytândur. Kılfîmi vuķûd-ı nirândur ve haddi mi lüşûs-ı ceyrândur, (17) maķ-kemesi dâr-ı fesâddur ve kaçâsı cehl ü ‘inâddur. Bir Hâķķ’ı bilür inkâd itmez (184) (1) ve bir ğaribi görür infâz itmez. Ulu maķşûdı dünyâyâ ulu olur ve her bir ulunuñ ulu (2) oğlı olur. Gendüyi ekber-i benîn yirine kıor ve bir yetimi bir cin yirine kıor. (3) Feraķ olup düğün şayar bir mü‘minüñ matemini resm diyü elinden alır bir yetimüñ (4) maķ‘amını bir öksüz üşüyüp şovukdan buyar. Bu anuñ göñüñ ni alup (5) şanduka kıoyar. Bir yetim açlığında tırmayup ağlar. Bu anuñ buğdayın (6) anbârda şaklar. Bu aşl kaçılarınuñ anca bunuñ gibi efa‘lleri olur ve (7) niķe daħı gendülere düşmez aķvâlleri olur. Tasradan gören bunları şalħa (8) şanur bunları murraķdur ve ırakdan baķan bunları ümenâ şanur bunlar serra kaçadar (9) ‘ilmden bir leħiyeye-i kırameleri vardur ve fażıldan ancaķ ħilye-i ‘imameleri vardur. (10) ‘İlm şuretle olmaz aña sîret gerek ve ma‘rifet dirilmekle olmaz aña (11) ħaķıķat gerek.

İŞÂRET-İ HÂLÜ’L MÜNECCİM VE’T-TABBÎB:

Ekşer tabibe (12) ve müneccime inanmaķ olmaz ve anlara i‘tikâd idüp sözlerine tınmaķ olmaz. Şâfi (13) Allah’dur i‘tikâd aña gerek ve müsebbibü’l-esbâb oldur, i‘timâd aña gerek. (14) Şimdi tabib dirilenlerinüñ coğı bir kaç ‘alâmeti bilür baķîsini bilmez ve müneccim (15) şayılanlarınuñ ekşeri bir kaç vaż‘ı görür kıalanını görmez. Ol sebeddendür ki (16) anuñ ‘ilâcında ħabı u zelîl olur ve bunuñ ecnârında kızb ü ħalel olur. Tabîbine ‘ilac (17) itdürüp daħı Allah’a işmarlamak gerek. Belki ekşer tabibe

‘ilâc itdürmemek gerek. Tabî‘ı gendü (185) (1) hâli üzere komağ yig olur. Nagâh bir cahil tabibüñ ‘ilâcı-y-ıla mizâc bozılır (2) ve müneccim dirilenlere hüd hiç haber şormamağ gerek ve eger şorarsa dahı (3) hiç inanmamağ gerek. Ekser müneccim olanlar ğaybî olurlar. Anlar kaçan ‘âlim-i ğaybı olurlar. (4) Ol dahı Allah’uñ bir mevhibesidür kime gerekse müyesser olmaz ve ol dahı Hakk’uñ (5) bir ‘aıyyesidür her kılına muğadder olmaz. Ehl-i müneccimüñ çoğı ‘abde-i tab‘ olur (6) ve herse-(y)i kevâkib seb‘ olur şevâbit hâlınden ol kadar haberi olmaz ve anuñ (7) evzâ‘ından gelen eşeri tamân bilmez. Gâh olur ki bir vaz‘-ıla hüküm ider. Bir vaz‘-ı (8) âhîr anı bozmuşdur. Hemin bu bir vaz‘-ı görür vaz‘ âhîr aña muhâlit olmuş olur (9) ba‘z teslîsi nef‘ diyü itikâd ider şer çıkar ve ba‘z terbî-ı ki şer diyü hüküm ider (10) hayr çıkar. Çünkü anı gendü şûret-i cezm-ile söyler. Pes keenne-i recmün bi‘l-ğayb eyler (11) bu sebebdendür. Şunlar ki ehl-i tesbîh ve tağdîs olurlar. Ekser budur ki münker-i (12) terbi‘ ve tesdîs olurlar ve şunlar ki aşhab-ı ‘alağ nefis olurlar. Anlar mülâhaza-i (13) sa‘d ve nağs olurlar ve şunlar ki erbâb-ı din kavîm olurlar. Anlar dâimâ bi-zîc ve (14) tağvîm olurlar. Pes bunlaruñ inkârılarınuñ ma‘nası ve sözlerinüñ fecvası (15) bu degüldür kim bunlar kevâkibüñ evza ü hâlâtına ve ol hâlâtıñ süfliyyâtına (16) ve irtibâtatına inkâr iderler. Niçe inkâr iderler ki bu Allah tea‘lanuñ bir kudret-i (17) ‘acîbe ve hikmet-i ğaribesidür ki cümle ‘âlemüñ ahvâli birbirine muhteliğ ve her birini (186) (1) ahîre murtabığ yaratmışdur. Şöyle ki şahn-ı semâ kevâkib-i menşûre yaratmışdur ki (2) kimisi şerrire ve kimisi hayyiredür. Yidisi seb‘a-i seyyâredür ve bişi hamse-i mütehayyiredür. (3) Ba‘zısı nücum-ı şâbitedür. Her birinüñ tab‘ında bir haşşa-i şâbitedür. Kiminüñ nisbeti (4) ihyâyadur ve kiminüñ intisâbı efnâyadur. Kimisi ‘âlemüñ ‘imâretin sever ve kimisi (5) harâb olup yıkılmasın ister. Kiminüñ şafâsı cihânuñ ‘iş ü sürûrındandır (6) ve kiminüñ lezzeti ‘âlemüñ fesâdât ve şürûrındandır. Kimi zühdi talib olur ve kimi fışkı (7) câlib olur. Fil-cümle her birinüñ hilkatında bir hikmet vardur mu‘ammâ. Küllün yecrî ila (8) ecelin müsemma. Cümlesinüñ ictima‘ından bir hâlet-i mutavassıta peydâ olur. Şöyle ki ‘âlem kevn (9) ü fesâda şol görinen üzerine hüveydâ olur. Hatta ki bir çarncanuñ yirde hareketi (10) semâda bir hâlet-i hey‘etinden olur ve bir ba‘ûzânüñ bunda vefatı tâli‘ında. Bir ulu nuhûsetden (11) olur. Her ne cüz‘î ki bunda bulına felekde bir vaz‘ olur ki aña muvafığ olur ve

her ne (12) hadise ki yirde belüre gökde bir hâlet-i hadise olur ki aña muṭabık olur. Bunuñ (13) sebebi bu degül-dür kim nüfûs-ı felekiyye müessirât ola ve evzâ'-ı 'ulviyyat-ı 'alel mucibât (14) ola. Belki Allah'dan gayrıdan çäre yokdur te'sîr olmaz. Mümkün degüldür mümkünde icâd (15) bulunmaz. Cemî'-ı eşyâ bizzat onuñ fi'ilidür. Ğayeti birbirine ma'ḳud olup bağlu-dur (16) ol dağı kemâl-i ḳudretinüñ nişânıdır ve ol dağı vağdaniyyet-i zâtinüñ bürhânı-dur. (17) Bundan ulu ḳudret mi olur ki yalnuz evzâ'-ı felekiyye degül her mevcûdda cem'-i mevcûdatuñ (187) (1) tefâşilinüñ 'alâmatı bilinür ve her bir zerrede cemî'-ı ḳâinatüñ ahvâlinüñ işâreti (2) añlanur. Ğayeti ba'zından ba'zını tıuyarlar bir 'ilm oldu ve ba'zından nesne (3) tıuyamadılar bilinmedi ḳaldı. Meselâ bir ḳoyun kemüğine bağarlar niçe dürlü ḳüçükler iderler (4) ve her yirde niçe 'acûzeler olur ki arpa şalmağla muğayyibâtı bilürler. 'Arabda bir taife (5) olurmuş ki bir ḳuşuñ vaż'ına bağarlarmış anuñ evza'ından hezar aḳkâm-ı (6) şahîḳa iderlermiş. Gâh olurmuş ki bir gişi başmağını çıkardığı vakt tıuruşından (7) ve gâh olurmuş ki bir gişinüñ bir yirde oturuşından niçe aḳkâm-ı şadıḳ (8) bilürlermiş ve nice dürlü muğayyebâta ḳüçükler ḳılurlarmış. İhtilâc-ı a'zâ ḳod (9) meşhûrdur. Anuñla niçe aḳkâma delâlet-i mezkûrdur. Dağı bunuñ gibi nice 'ulûm (10) var ki her birini bir taife gendü kesbi-çün şan'at idinmişdür ve her birini bir ḳavm-i (11) muğayyebatdan ḳaber virmek-çün âlet idinmişdür. Ğayeti reml veya nücûm dağı anlaruñ (12) birisidür ve bu ikisi aralarında ulusıdır. Cümlesinüñ aşlı vardır bir 'abes (13) ḳonılmayup tıurur. Ekşerinüñ ibtidâsı bir ilhâm-ı Rabbâni-y-ile olmuşdur. Şoñra nâ-ehillere (14) düşmiş bozılmışdur. Hemîn aşlından bir cüzvice eser ḳalmışdur. Şimdi nice (15) müneccim bulunur ki evzâ'-ı felekiyyeyi gökçek zabtı ide ve aña taḳrî' İtdüği (16) aḳkâmını bî- ḳabtı ide veya niçe remmâl olur ki ḳavâ'id-i remli tamâm bile. Eli ve nefsi (17) dağı mübârek ola muğayyebâta ḳüçük eylemek ḳuru ḳava'id ü uşul bilmekle olmaz ve ol (188) (1) 'âlemleri 'amele getürmek mücerred ebvâb-ı fuşûl bilmekle olmaz. Anlarda elbette bir rûḳânî (2) hâletde gerek ve anlarda her dem perhîz-i riyâzatda gerek. Eger Ḳaḳkânî olursa dâyim (3) Ḳaḳk'a teveccüh ü 'ibâdet gerek ve eger kehneden olursa ervâh-ı ḳafiyeye ile münasebet (4) gerek 'ulûm-ı gaybiyye(y)i anlar dağı ilḳâ iderler ve anlar dağı 'âlem-i kevn ü fesâddan ḳaber (5) virürler. Teshîr-i cinn dağı anuñ bir nev'i olur. Egerçi gâh olur ki ol vilâyetüñ (6) fer'i olur. Teshîr-i

cinnüñ daħı ħayli aqsamı olur. Her kısmuñ aña münāsib (7) aħkāmı olur. Teshîrüñ ālātı ehli kıatında dürlü dürlü bilinür. Gāh tınaqda (8) gāh şişede ve gāh şuda gözükür. Gāh olur ki esmāyla bir oğlanuĝı düşürürler (9) lā-ya-kıl yatur-iken üstine cinni üşerler. Anuñ dilinden cinne söyledürler (10) Her ne şorarsa muĝayyebātdan ħaber virürler ve gāh olur ki hemîn da-vet yeter mücerred-i (11) ‘azîmetle oqumaĝla iş biter. Da-vet idüp bir laħzada cinni cem- iderler. Her ne (12) maqşudsa anlardan şorarlar. Ammā pehlüvān oldur ki cinni göricek söyledi (13) ve her ne dilerse aña işlede. Fil-cümle ‘ulüm-ı rûhāniyyenüñ en-vā‘ı çoqdur. Egerçi (14) degme yirde anuñ tamām bilüri yoqdur. Ekşer kelimātları ekāzib ü turrihātdur ve ekşer aħkāmı (15) ebātil ve muzħarifatdur. ‘Ulum-ı ĝaybiyyede recm bil-ĝayb yaraşmaz ve aħbār-ı muĝayyebātda (16) zann ve taħmîn yaqışmaz. Bu cihetten ötrüdü ki şāhib-i şeri‘at şalavātullah-ı ‘aleyhi (17) ve selāmühû müneccimlere inanmañ düyü emr itdi ve ħalkı anlara mürāca‘at itmeñ diyü zecr itdi (189) (1) ve bir sebep daħı buydı ki ekşer müneccimler ol zamānda ‘Arab içinde kehne-i fecre olurdı (2) ve ekşer ĝaybdan ħaber virenler ol ‘aşırda zümre-i küfre olurlar-ıdı ve ħay tırur-iken (3) erbāb-ı kehānete varmaĝ edeb degüldi. Şāhib-i risāleti koyup şāhib-i cehālete varmaĝ (4) dād degüldi. Her ‘ilm şöyle degüldür ki ‘āleminüñ kıadrini ve celāletini arturur. Niçe fenn (5) olur kim şāhibinüñ cehāletini arturur. Âdem her ne şan‘ata gerekse çalışmaĝla efāzil (6) olmaz ve ĝişi her neyi gerekse hüner ‘add itmekle kāmil olmaz. Fazilet daħı bir aṭā-i (7) ilahidür. Degme ĝişiye yetişmez ve kemāl daħı bir baħşiş-i pâdişāhidür naşib olmayınca (8) kimse aña irişmez. Bir ĝişi gendüyi ögmekle nesne olmaz. Kıabul-i ‘am olmayınca faide kılmaz.

(9) BEYÂN İNNEL FAZLE Bİ’L-HİSB ÜLÂ Bİ’L-NİSEB:

Fazl-ı neseble olmaz aña ħaseb gerek (10) ve ululuk kıuru yirden olmaz aña sebep gerek. Ecdād-ı fażayili ile evlād öĝünmek (11) olmaz ve ata zikri-y-ile muħanneşe recüliyyet gelmez ĝişi bu ĝüni görmek gerek, geçeni kıomaĝ (12) gerek. Âdem tıran ile olmaĝ gerek gideni kıomaĝ gerek. ĝişi nesl-i ‘āliden (13) olmaĝla aña fażilet lâzım olmaz ve ber-kemāl bir silsileye ebedi mülāzım olmaz. Gāh olur ki (14) fażilet bir silsilede-hemîn bir ferd de olur ve gāh olur ki bir niçe yıldan şofıra bir (15) ferd de daħı belürtür. Merk-i kemāli fażilesi-y-iledür faşılası-y-ıla degüldür. İnsanüñ (16) hüneri

sırası-y-ıladur ‘aşiresi-y-ile degüldür. Niçe şerîf olur ki razı‘ ala sülâf olur (17) Hızırı görmez misin ki cedd-i sülâf olur. Niçe faşıkları görürsin ki babaları etkıyâdan itti. (190) (1) Hâzret-i Nuḥı görmez misin ki oğlu eşkıyâdan idi. Nice müllâk olur ki memâlik (2) anlardan ekmele olurlar ve nice ağniyâ olur ki ma‘âlik anlardan efḍaldür. Gâh (3) olur ki iki ḥâyinden beraber tuğar mü’temin ve’l-ğariṣ ve’d-demmi-yahṛüc minḥüme’l-lebin. (4) Niçe encâd denîden evgâd toğar ve dâima nâr içinden remâd toğar. Arz-ı hayat (5) getürdügin ḥayyât dahı getürür ve gülistân gül bitür dikenleyn ḥâr dahı bitürür. Şol (6) gişinüñ ki himmeti ‘âli olur himmet-i ‘âliye ile. Mümkün olmaz ki fâhr ide remme-i bâliye ile (7) belî şol ki nasuñ egri mi olur. Ḥaml ü fişâl yöninden cümlesinüñ eşrefi olur (8) ḥişâl yöninden. Şol ki atıbını olur tıyn yöninden ihlaşı olur dîn yöninden. (9) Ammâ bundan ma‘lûm olur ki ol ne nesl içinde olur ve nice tâhir olur ki ol (10) ne şoyda bulunur. İnsan toḥmı sayır toḥumlar gibi degüldür tiz bozulur. Egerçi (11) toḥum eyü olıcağ gâh gâh yine arasında belürür. Gişi mertebesini bilmek ğayet ḥub olur (12) ve âdem ḳadrine göre dirilicek mergub olur. Ne olur şol da‘vidan ki ḳabul olmaya (13) ve ne fayîde şol lâfi urmaḳdan ki maḳbul olmaya.

ZEMM-İ HİZMETÜ’S-SULTAN:

(14) Aḥmaḳdur ol gişi ki tefâḥür ider niçe aḥcâr ve ḥiṭân-ıla ve eblehdür ol kimse ki (15) ta‘âzum ider. Hızmet-i ümerâ(y)ı ve sultân-ıla. Anı bilmez mi ki ze‘âmet dedüklerinüñ aḥiri (16) ğarâmet olur ve nedime-i sultānuñ ‘aḳıbeti nedâmet olur. Vüzâret-ise ḥamel uzar (17) lazımdur ve imâretse zulum ve azar mülâzımdur. Vezir olan Musa üstine gerek ki ḥalkuñ (191) (1) malını ḳazıyup ola. Meger vezir Musa ola ki bu şıfatdan berî ola. Her kim isterse (2) ki göre bu nefsi vezzâreyi nazâr itsün şol kimseye ki ḳabul itmüşdür vüzâreyi. (3) anḳı vezir geldi ki ‘uzleti mezelletini müstevcib olmadı ve ḳanḳı emîr geldi ki devleti (4) nekbetini müsta‘ḳıb olmadı ve ne sevinmek gerek şol sa‘adete ki zulum anuñ fenâ-sında (5) mekîn ola ve ne ḳıvanmaḳ gerek şol iḳbâle ki ‘aksi ḳalb içinde ḳarîn ola.

(6) ZEMMÜ’L MELİKİ’Z ZÂLİM:

Ne i‘tibâr şol vâliye ki ğâşım ola. Egerçi al (7) haşım ola. Melik ki milketinde zalim ola. Aña beñzer ki bir fâşık ‘âlim ola. Zühd olmayıcağ (8) ‘ilmden dahı hiç fayide

bulunmaz. Bu ma'lûmdur ki biñ sa'y olursa şeytândan (9) a'lem olunmaz. Zûlm-ile şâhlik dahı olmaz ve eger olursa dahı çok tırmaz. Bir kaç (10) gün anı mağrur ider 'asâkir ve enşâr. İnnemâ yüahhîrû heme liyevmin teşhâşu fihî'l-başar (11) neşve-i dünyâya aldanup gezer. Yevm-i neşvadan gözin yumaz. Bâzı şıfat uğur doğan (12) çalar yine 'ömrin nüşûra irmek umar. Ol devlet aña 'arz olur. 'Arûzına (13) bir hikmet ve 'arz olur. Ol sebebden çok olmaz ma-beyn. El-'arz-ı layebkâ zemâneyn. (14) Melik hâkîm olıcağ befligine inanmaz. Devlet ehline düşicek devletine aldanmaz. (15) Dünyâ n'eydügin bilüp hiç 'itibâra şaymaz ve yedi iklimi gözinde bir ğubara şaymaz. Anı (16) bilür ki beğâsı olmayan kesneye i'tibâr olmaz ve 'âriyeti mâl-ıla gişiye ğana (17) olmaz. Gişi dünyâ şevketine aldanup ğurur itmek olmaz ve beden kuvvetine inanup (192) (1) şürûd itmek olmaz. Aħmağdur ol vâli ki mādûnına nazâr-ı sezrî olur. Anı (2) bilmez mi ki her meddûñ elbette cezri olur. Her nâyirenüñ ğumûdı olur. Her 'âşifenüñ (3) rukûdı olur. Bu gün a'lâmı menşûr-ısa ırte dürilür ve bugün cünûdı (4) mehşûr-ısa yarın tağilur kavażib mühennede n'eyleyü bilür devlet karfne olmayıcağ (5) ve kitâyib-i mücennededen ne haşıl olur sa'adet kemîni olmayıcağ. Hâğ'dan 'inâyet (6) olmayınca 'asker fâyide eylemez ve Allah'dan nuşret olmayınca leşkerle feth olmaz. Şol (7) melik ki şâhlik nişanı anuñ cebîninde konılmışdur ve şol pâdişah ki devlet (8) 'inânı anuñ 'aynına şunılmışdur. Anı bilür ki şahlık bir hilledür ki Hâğ tebâreke (9) ve ta'âla gendü luţfi-y-ıla egnine geyürmişdür. Eger dilerse bugün yine ğal ider (10) ve devlet bir duğadur ki Hüdâ-yı 'izz ü cell vücûdı ğülşeninde dikmişdür. Eger isterse (11) işbu sâ'at kal' ider. Hâğikatde milki ol virdi ol alur. Cahildür ol (12) gişi ki anı esbâbdan bilür. Eksük nazâr idüp zahirde kalur ötesini görmedüğinden (13) berüden şanur. Çün ni'meti ol virdi aña ta'at ve şükür gerek. Kul olandan (14) mevlâsına dayım senâ ve zikr gerek.

ZEMMÜ'T-TAMİ'-I Fİ HAKKI'L-ĠAYR:

Kimseye zûlm ve şayf (15) itmemek gerek. Allah'uñ kulları birbirin incitmemek gerek. Zûlm yaramaz ğasletdür (16) mażlûm olan gerek esedü gerek ba'üz olur ve cür ulu ma'siyetdür câbir (17) olan hemîn gelüp 'azuğ olur. Bir gişi biregü ğağkına tama' itmek eyü olmaz. Dünyâda (193) (1) gendü ğağkına ğani' olmayan oñmaz olur. Andan ki bir gişi bir gişi-y-ile 'uğud ve 'uhûd (2) ide. Aħir münâz'a idüp ğadı ğatında

cühûd ide ve ol şâhid bulup gele hâkâmı (3) güçle ala ve yahud bu yalân yire and içe elinden yalânla kurtıla. Bu hemîn (4) şevkâ beñzer ki bir yige-i kelb olur elüñdeki atı ıştırur. Sen kuduğınca ol (5) tırur demür gibi dişlerini geçürür taşla urursın gitmez, ağaç-ıla dögersin (6) kaçmaz mümkün degüldür vaz gelmez talebinden meger güçle çıkarasın nâbindan ve mañlebenden (7) sen dahı ikdâm idüp çıkarursın ve yaça koyup öñine birağursın. Ne fayide olur (8) anuñ gibi itlikden ve ne haşıl olur anuñ gibi kuvvetlikden. Ol yik degül mi ki (9) bir müselmanuñ hâkâmı tu-la vire. Ne hâcet ki ya dünyâda ya ahiretde ru-la vire. (10) Valî olan gerekdür ki 'anûd olmaya mıvva' ola. Gendü hâkka muñî' gerek gendü dahı (11) muñâ' ola. Gişi Hâk'dan hâif gerek ki halkı halkı andan hâif ola. Göñül evi (12) ka'be gerek ki 'âlem anı tâif ola. Mevlâsına ta'zîm gerek ki gendü dahı 'izzet bula. (13) Devletine şükür gerek ki dayîm devlet bula. Dervişlere yâr olmak gerek ki (14) Allah aña yâr ola. Derd ehlini şorar olmak gerek ki Hüdâ'ya yarar ola.

(15) ZEMMÜ'L-ĠANİYYÜ'L-BAHÎL VE'S-SAILİ'L-MÜBRİM:

Dünyâda yüzden çirkin nesne olmaz (16) ki bir ġanî 'âbis olur dahı aña bir fakîr bâis varur biñ dürlü tazarru' ider. (17) Ahîr hâsır ü âyis olur ve yahud bir sâili mübrem olur ki bir bahıla uyar tırur (194) (1) bu umar anuñ ihsânını. Kimse görmez atuñ nânını ol gâh söger gâh (2) ilenür bu tırmaz andan dilenür başt ider yedd-i memdûdeyi 'arz ider. Hâcet-i (3) memdûdeyi bu dir aña hât. Ol ider ki heyhât ne ol buña müte'añtîf olur (4) ne bu andan muşaarrîf olur merdûd olmaz redd-ile, kapudan gitmez tardı-ıla. Ol ise (5) bir mûsir-i dayyıku'l-kaşr ve ġanı 'abisü'l-beşr zemimü'l-haşail menhûsü's-şemail (6) hayatında zulûm mematında melum bu ise bir mumlık mulk neks-i 'alağ mellağ-ı bî-haya (7) kabihü'l-mahya iki cihanda fakîr ü mağmûm bu evde nâ-mûrâd ve anda mañrûm ne bu (8) ibrâmından utanup gider ve ne ol hûsn ü cehle şavar Hûsn-i likâ dahı hûsn-i (9) şahâdur ve liyyin-i kelâm dahı nev' in'âmdur halâvet-i lisan dahı ba'z ihsandur (10) cûd bir niçe şu'bedür ki a'lâsı nevl ü me'luf ve mu'addara ve ednâhâ kavlı-i (11) ma'rûf ve mağfirete. Tatlı dil çok uyuba perde olur ve güler yüze her gişi bende olur (12) şadaķatüñ aşdaķı talâķa-i beşer olur ve şadaķa-i mâluñ aķalli i'tâ-i 'aşr olur (13) şadaķa ile redd-i belâ olur ve şadaķa ile def'-i kaķa olur şadaķa zünübâ (14) kefâret olur ve şadaķa ile nârdan berât olur şadaķa ile mâl

ziyâd bulur (15) ve şadaka ile ‘ömr izdiyâd olur. Şadaka bir şabundur ki günahlar anuñla yunur (16) ve saḥḥâ bir kimyâdur ki az cevherde bulunur, ḥasaset bir oñılmaz ‘illetdür ki aña (17) aşla ‘ilâç ve merhem olmaz ve buḥl bir yarâmaz şıfatdur ki her kimde olursa ol adam olmaz. (195) (1) Saḥḥa bir pirâyedür ki insâna ziver ve baha virür. Vücûd bir sermayedür ki şaḥibine (2) ğanâ virür. Saḥḥa-y-ile âdemüñ her ‘aybı örtilür ve şadaka gişkiye evḳatı muzâyakada (3) bulunur. Sen Ḥaḳ-ıçun ṭurma vir bir gün saña gerek olur cemî‘ı hebâ olur ancak (4) saña ol ḳalur. Faḳir ol degüldür ki anuñ mâlı ḳalmaya fâḳir oldur ki anuñ şadakatı (5) olmaya ğani oldur ki mâlını aḥiret yolına bıḏâ‘at eyleye. Ğanımdür ol ki (6) naḳs arzusınâ iza‘at eyleye. Dünyâ ehline şadakadan ulu ticâret olmaz (7) ve aĝniyâya nâkeslikden büyük ḥasaret olmaz. Eger dünyâda ğani vü mâldâr-iseñ sa‘y eyle (8) ki aḥirete müflis ve fâḳir gitmeyesin ve eger bu cihânda ‘aziz ve nâmdâr-iseñ ceht it (9) ki ol cihâna ḥaḳir gitmeyesin. Sen cānuñ-ıçun virmeyüp oĝluña ḳomaḳdan ne olur (10) oĝluñ eger saĝ olursa ol da rızḳını bulur. Her ne şādaka ki idersin (11) her bir eşeri irişse gerek. Bir zerrece eylügüñ taĝlarcâ sevâbı yetişse gerek. (12) Eger bir dâne bunda ekerseñ müddetle anda götüresin. Ḥayf degül mi ‘ömr-i ḥırmetin yıllere (13) virüp savurasın. ‘Ömrüñ dükene ölüm seferine zâd itmeyesin vaḳtûñ bir gice (14) ecel vaḳtini yâd itmeyesin. Re’s-i mâlı ḥârç idesin elüñde hiç nesne olmaya ve (15) biḏa‘atı taẓyi‘ idesin hemin ḥalka deynük ḳala. Dün ü ğüñ ‘ömrüñi geçüre-sin (16) ‘abeş merâḥ-ile ne fâyide olur andan tıyalum meyyaḥ ola.

ZEMMÜ’L HEZL VE’L-MİZAḤ:

(17) Er-iseñ cadde-i cededden ayrılma ki lu‘b-ı ‘âdet-i şıbyân olur. ‘Âḳıl-iseñ (196) (1) ṭariḳ-ı ḥizmetden ırılma ki kesl-i ‘âlamet tuĝyan olur. Hâzil olanuñ dîni hezîl (2) olur ve hezli ‘âdet idinen zelil olur. Cedd-i ‘aḳlānuñ ṭab‘ında ‘azîze olur. Egerçi (3) ol ṭabi‘at-ı insanda ‘azîze olur hezli iḳşâr itmek âdeme ḥorlık ve sefâhet virür (4) vuzuḥuñı ifrâṭ itmek gişkiye ḥıffet ve denâet virür. Nice gülmek olur ki anuñ (5) soñında ağlaması olmaz ve neng gibi devlet gelür ki ‘aḳıbet gitmesi olmaz. Eger gişi bir laḫza (6) feraḥ olup sevinürlenürse yıllarla hüznler gelüp añlasa gerek ve eger felek bir dem berḳ (7) urup gülerlenürse hemîn-dem gözinden mezenler dikilüp ağlatsa gerek. Ol sebebdendür ki (8) ‘aḳıl dayim me-zah-ı vuzuḥuñ içinde olmaz. Egerçi terş-

i rû olup yüzi ve gözi dağı (9) ağlamaz gişi ağlamış yüzlü olmak eyü olmaz ve ‘arîf olan dünyâ-y-ıçun ağlamaz dünyâ (10) nedür ki gişi anuñ firakâtine ağlaya ve mâl ne hâbişdür ki âdem anuñ derdinden inleye.

(11) ZEMMÜ’L LÜ’ÂM VE METHÜ’L-KİRÂM MİNE’N-NÂS:

Ahmakdur ol gişi ki ma-i ecfânını (12) şemen-i ra‘fân ider dînini dünyâyâ şatup ticâretinden ziyân ider. Her fâkire (13) lâzım degül ki sail ola ve her sail şanma ki ‘âil ola her pâki müşâf olmaz (14) ve her mu‘âkıb müşâb olmaz. Niçe leimler olur ki niddiy-yü’l-müdâmi‘ olur ve niçe hâsîsler (15) olur ki deniyyü’l mu‘âmi‘ olur bir yol-ıçun ağlayup yilerler. Az u çok ne olursa (16) dilerler. Sen anuñ gibi(y)i adem şanma şûretine bakup aldanma adem oldur ki anuñ (17) ‘âli himmeti ola her emrde tamam ğayreti ola şıtkı muhkem ola ve ‘azimeti müstaḥkem ola. (197) (1) ‘Arzını ‘abes yire dökmeye ve denînüñ öfine çökmeye ḥayrum ḥazmı (2) ḥarâm şabırla bağlaya ve ‘azum-ı ‘azmî ‘inân tevekkülle şaklaya umûr-ı dîni tamâm (3) te’sîs ü ihkâm ide ve kavâ‘id-i şer‘i gökçek temhîd ü itmâm ide ihlâş-ı niyyet (4) idüp itfân-ı ‘amel ide, i‘tinâk-ı cedd idüp hicrân-ı kesh ide daîma zerâneti (5) ola şecâ‘atda ḥanâ‘ati ola müca‘atda aç oldum diyü kimseye ağlamaya ve faqîr oldum (6) diyü kimesneden dilenmeye. Nefs-çün kimseye zebûn olmaya, himmetini ‘âli eyleyüp dîn (7) olmaya mu‘ti‘ ola ḳazaya şabır ola belâyâ râzı ola maḳdûra ḳani‘ (8) ola meysûre.

KELİMÂT-I HİKEMİYYE-İ MÜTEFERRİKA:

Şol gişi ki dünyâsına (9) çalışur vay anuñ mâlına ve şol gişi kim âḥirete dürişür ol yetişür âmâline (10) her kim ki nefle dayîm muḥasebe ider sâlim olur ve her kim ki dînini her dem muḥafaza (11) ider ğanîm olur. Ye‘s fakîre ‘izzet virür tam‘-ı emire zillet virür. Her kim ki (12) tûl-ı emeli olur. Elbette sû-i ‘ameli olur. Her kim ki ḥâlîş ola tevekkeli rızḳ-çün (13) az olur ta‘ammülî ḥanâ‘at ‘izz ü ma‘serdür. Şadaḳa kenz-i mûsirdür. Şabr-ı münîye (14) yetişdürür şükr-i ğnâyâ yetişdürür. Her kimde ki yaḳînüñ kuvveti olur. Elbette (15) dînînüñ şihḥati olur. Hiç bir sa‘at geçmez gişinüñ dehrinden illâ bir kıt‘a ḳatı‘ (16) ider ‘ömrinden ‘âḳil olan ma‘iyyete nedâmet itmek gerek ve tã‘atin idâmet (17) itmek gerek tövbeden dönmek ğayet yaramaz olur ve andan ulu ğünâh az olur bir kimse ki (198) (1) ‘avdet ider zenbine hemîn cür‘et ider ve benne. Şol kimsenüñ ki ‘aḳlı ve dîni (2) zâcir olmaz. Iraḳ ol kimseye zevâcir olmaz.

Şol kimse ki naşîhat virmez aña mevt-i (3) veled aña va'z idemez hiç bir ahd. Şol ki 'ibret almaz eyyâmdan hiç aña fayide (4) olmaz melâmdan. Şol kimse ki şafâ sürer fesâddan ol fariğ olur ma'âddan. (5) Sa'id oldur ki teessüf ider emes-çün ve ta'ammül ider nefis-çün. Şakî oldur ki men'ider (6) nefisine hayrını ve cem' ider ki ğanî ide ğayrını. Her kimse ki hayr ider evvel (7) nefisine ider ve her kimse ki şer ider ve yine gendüye cinâyet ider. Her gişi ki haşâd (8) itse gerek ne zer' itdi-y- ise ve her nefis görse gerek ne men' itdi-y-ise (9) her ne dilüñe gelürse söyle ve her ne gönlüñe gelürse işle. Rabbuña mevt olmaz (10) ve cezâyâ fevt olmaz. Eyü işlerseñ sen diñlenesin ve yaramaz işlerseñ sen gücenesin (11) mevt gibi ve 'azam olur gişinüñ haline ve anuñ gibi 'ibret mi bulunur mâlina. Anı (12) bilen nice tûl-ı emel idebilir. Her gişi bilür ki müddet-i 'ömri kıalil olur ve anda (13) dañı tamâm selâmet-i müsteñil olur. Kim ki mufti' olursa hevâsına dînini şatar (14) dünyâsına. Gişi eyyâm-ı 'ömre nice aldanur ki bir gün dükenise gerek müddet. Eceli ve âdem (15) bu şahâyif-i dehre nice inanur ki bir vaqt durulsa gerek şahâyif-i 'ameli sa'y idüp (16) azaltmağ gerek seyyiâtı müddet-i ecel azaltmadın ve çalışup ziyâde itmek gerek hasenâtı (17) 'amelde sa'yden kıalmadın hayr itmek gerek andan yik bıdâ'at olmaz ve ihsân itmek gerek (199) (1) andan gökçek zirâ'at olmaz.

BEYÂN-I ZÂ'F-I BA'DE'L-İMÂN:

Bunuñ ma'nası (2) nedür ki gişi imân getürür haşra ve hesâba şonra 'amel idüp çalışmaz. Taşşîl-i şevâba (3) bu inanmağ nice imân olur. Bu 'ilm nice îkan olur. Eger bir yirde bir dünyâ zann (4) itse cânı çıkar çalışur. Eger bir 'amelde bir kaide sizerlense elinden geldükce devşirür. (5) Ammâ âhirete mü'minem dir yine a'mâlinde tekâmül ider ve haşre inanup tururam dir. (6) Yine yarağında tesâhül ider ulu tevcîhi budur ki 'afvına inanur ve muhkem tesellisi (7) budur kim ğufrânına tayanur. Ammâ eyle şanma kim bu tevcîh vecih olur. Belki buña (8) i'timâd iden sefiñ olur. Rızq-ı müte'ayyin- iken sa'yini kıomaz ve 'afv mütehammil-iken (9) niçün'amel itmez. Bu nefsüñ aldanmalarıdur buña i'tibâr itmemek gerek ve bu (10) şeytânüñ mekrleridür bunda karar itmemek gerek. Beli 'amel idüp hemîn aña tınmağ (11) dañı olmaz ve 'ibâdet idüp aña inanmağ dañı olmaz 'amele çalışup yine anuñ keremine (12) kıomak gerek ve 'ibâdete dürişüp yine anuñ lûtfından ummağ gerek. Biz ne olavuz (13) bizim

itdüğü-müz ne ola. Meger olursa yine anuñ kereminden ola. Bize lâzım olan (14) hemîn i'tikaddur ve her ne buyurursa inkiyâddur. Cehd idüp dünyâyâ aldanmamağ gerek (15) ki tarîkden azmayavuz ve sa'y idüp âhirete çalışmağ gerek ki tevfiğden maħrûm (16) olmayavuz.

RECÛ' İLE'L-KELİMÂTÜ'L HİKEMİYETÜ'L-MÛTEFERRİKA:

Kim ki dünyâyâ mağrur olursa (17) mağmûm olur ve her kim ki dirheme ihtimâm iderse mehmûm olur. Kim ki Allah'ıñ kâzasına (200) (1) rızâ vermeye saħtdan kurtulmaz ve kim ki Hakk'ıñ 'a'âyâsına kanâ'at itmeye (2) hasedden kurtulmaz. Kim ki gendü 'aybını görebilür ayruğ 'ayblamaz bir aħdi (3) kim ki gendüyi göremez kör olur ayruğ rüşd bulmaz ebedi. Kim ki râzı olur Allah virdüğü (4) hayra anda ayruğ hased olmaz ğayra. Kim ki Hakk'a nuşret ider mağhûr olmaz ve kim ki (5) nuşreti Hakk'dan bilmez Mansûr olmaz. Hakk'a mu'âvenet-i diyânet olur ve bâtıla i'ânet-i (6) hıyânet olur. Nuşret-i Hakk insânıñ şerefidür ve mu'âvenet-i baıl âdemüñ şerefidür. (7) Kim ki Hakk-ıla muğâlibe ider leyyin olur ve kim ki dînine tehâvün ider heyyin olur. Kim ki (8) 'âr itmeyüp tezellül ider aşhâb-ı dünyâyâ. Ol 'âridür yetişmez libâs-ı takviyeye ve şol ki (9) 'aklı vardur. Siyâb-ı takvâ-(y)ı serbâl idinür ki eskimeye serbâli ve şol ki fikri vardur (10) meşûbat-ı 'uğbâyı âmâl idinür ki hâsir evine âmâli Allah-ıla müte'azziz olur ki hiç (11) bir sultân oña zillet vermeye ve Rabb'ına mütevekkil olur ki hiçbir insan aña mażarrat (12) itmeye. Şol ki Hakk'a mu'temid olup müstağni ola nâsdan dâyim emin olur 'avârız-ı (13) iflâsdan. Şol ki mu'îni ma'bûd olur muhtac olmaz 'azabda 'ıyade nesvi'a (14) kalbi aña ma'ğud olur zaħmet çekmez emr-i mu'âşa ve mu'âdda. Şol ki mütemessük ola (15) dîne 'azîz olur naşrı ve şol ki müstazhir olur Hakk-ıla mümkün olmaz kaħrı. (16) Şunuñ ki aħirete imânı olur hâriş mi olur dünyâyâ şunuñ ki mücazâta (17) yaħîni olur niçün çalışmaz hüsniyeye. Devletlü ol gişi kim shevâtı ifsâd itmiş ola (201) (1) dînini ve sa'âdetlü ol kimse ki şübhâtı bozmamış ola yaħînini. Dîn beden şehrinüñ (2) sûrı olur ve yaħîn gönül ikliminüñ nûrı olur. Dînden aqvâ 'işmet olmaz (3) ve yaħînden ulu ni'met olmaz. Dîn muħkem olıcağ hırş ve heva kal-maz. Dâire-i kalbde (4) ve yaħîn müstaħkem olıcağ tekâsül olmaz tâ'at-ı Rabb'da gişi ki Allah'ına mufi' ola 'âşî (5) olur hevâyâ ve her kim aħirete inana i'tibar itmez dünyâyâ. Şunuñ ki Allah'a (6) i'timadı ola 'ameli kaçı

olur ve şunuñ ki aña tevekkeli ola ef'âli zeki olur. Kim ki (7) aña muftî' ola 'azîz ü mürtefi' olur ve kim ki aña 'âşî ola zelîl ve müttezi' olur. (8) Kim ki Allah'a muftî' ola dîne ve dünyâya malik olur ve kim ki nefsine muftî' ola (9) iki cihanda hâlik olur. Her melik ki milkini hâdim ide dînine maḥbûb olur (10) her dilde ve her padişâh ki dînini hâdim ide milkine mehrûb olur. Her gönülde (11) devlet-i dünyâya ne i'tibâr ki zıll-ı zâyildür ve ni'met-i 'âcileye ne karar ki zayf-ı (12) râhıldür. Eyyâm üçdür birisi mazîdür ki bilkülliyeye geçmiştir yine gelmez (13) ve birisi hâldür aña at dirler dâyim olmaz ve birisi müstaḥbeldür henüz gelmemişdür (14) n'eydügi bilinmez ve içinde ne olacağı görünmez. İmdi 'ârif olan i'tibar almak (15) gerek mâziden ḡafil olmamak gerek âniden ve murâdı neyse zamândan ḥişşesini (16) almak gerek. Andan cehd eyleye ki hiçbir gün yevmi yig olmaya ḡadndan (17) ve sa'y eyleye ki kimse incinmeye lisânından ve yedinden. Nefsine kavî olmak gerek. (202) (1) Eger da'vâ-y-ı kuvvet iderse ve şehvetine şabr itmek gerek. Eger lâf-ı mürüvvet iderse (2) az fikr itmek beḡâsını ve ecelini. Ta ki az eyleye ricasını ve emelini. 'Âḡil olanuñ (3) bilişince olur ne vaşiyyeti var-ısa. Egerçi cisminüñ sıḡḡhati ve 'ömrinüñ füşḡatı (4) var-ısa. Çünkü zaman ḡaindür. Gişi dehrince inanur ve çünkü ecel (5) kâindür âdem 'ömre nice ḡayanur.

İŞÂRET-İ FENÂ-(Y)İ DÜNYÂ:

Dünyâ şarâbı mümkün (6) degüldür ki şâfi ola şaribine ve lezzet esbabı mümteni'dür ki bâḡi ola şâḡibine. (7) Nice iḡbal gördüñ ki dünyâda münteḡil olmadı ve nice devlet gördüñ 'âlemde ki mütebeddül (8) olmadı. Ḳanḡı cemende nuşret gördüñ ki âḡir zâyil olmadı ve ḡanḡı ḡapuda 'izzet (9) gördüñ ki 'âḡibet zâyil olmadı. ḡanḡı şafâyı gördüñ ki belâya dönmedi ve ḡanḡı (10) vefâyı gördüñ ki cefâyâ dönmedi ḡanḡı ḡayât ḡülünü gördüñ ki dest-i devran (11) anı pejmurde idüp yabana şalması ve ḡanḡı sa'âdet mâlını gördüñ ki sâḡi-yi zamân (12) anı bir gün ḡadeḡ-ile yire çalması. Ḳanḡı devlet bahârını gördüñ ki bahası dâyim (13) oldu ve ḡanḡı 'izzet baḡını gördüñ ki revası ḡaim oldu. Ḳanḡı ḡüsn ü zinetini (14) gördüñ ki soñra bozulmadı ve ḡanḡı 'aḡd-i muḡabbeti gördüñ ki soñra çözümedi. Kimüñ (15) cemalini gördüñ ki zeval bulmadı ve kimüñ kemalini gördüñ ki vebal bulmadı. Nice bünyadı (16) gördüñ ki âḡir yıḡılmadı ve nice bilâdı gördüñ ki nice gez yapılmadı.

Her bir tahtayı (17) ki yonarsın gah taht u gâh tâbût olur ve her bir menzile ki konarsın gâh sarây (203) (1) ve gâh hânût olur. Her kûyî ki benüm diyü gezersin gah milk ü gâh vaqf olup (2) тұrur ve her yir ki zemin diyü başarsın gah fers ü gah saqf olup тұrur. Her sünbül (3) ki belürür bir zülf-i ‘anber-sâdan dem urur ve her gül ki açılır bir hadd-i semen simyâdan (4) haber virür ve her serv ki şalınur bir kâmet-i ra’nâdan yitüp тұrur ve her budak ki (5) görünür bir ‘uzv-ı dilarâdan olup durur. Nice kâse-i cellâhlar olur ki kâse-i (6) serişâhdan düzilüp тұrur ve nice ulu padişahlar olur kim hergün uyqularda (7) başılıp тұrur. ‘Âqıl olan bilür ki cihânuñ hâli böyle olur ve her vaqt bir (8) hâlden bir hâle muntekil olur. Eger hayrı dahı olursa yesîr olur ve eger (9) ‘îşi dahı olursa kaşîr olur. Eger ni‘meti olursa fâni olur ve eger lezzeti (10) olursa âni olur. Eger bir cânibden şalâhı var-ısa nice cânibden fesâdı olur (11) ve eger bir gişiyeye dâdı var-ısa nice gişiyeye bî-dadı olur. Eger ‘aslı var-ısa (12) meşûbdur semme eger ferahı olur-ısa mevşûldür gâmmе eger ‘atâsı var-ısa rücû‘ı (13) bilesincedür ve eger inqıyadı var-ısa imtinâ‘ı yanıncadur eger hulvi var-ısa mürri (14) biledür ve eger nef‘i var-ısa dürri biledür. Ni‘metleri muhtalıhdür yüsse ve sa‘âdetleri (15) muqârinür naḥveste. ‘Âqıl olan bunları görüp ‘âleme i‘tibâr itmeyüp kanâ‘atı (16) re’s-i mâl idinür ve cihâna i‘timâd itmeyüp mevayı âmâl idinür. Dünyâya meyl (17) itmeyüp aldanmaz Hüdâyi‘ına ve eyyâma nazar itmeyüp maḡrûr olmaz vedayi‘ına. Anı bilür ki (204) (1) tã‘atden yig hırz olmaz ve kanâ‘atden gökçek ‘ırr olmaz, ‘ilm gibi kenz olmaz ve şıḥhat (2) gibi fevz olmaz. Şöyle ki Haḡ tebareke ve ta‘âlâ bir kulına hayr dilese aña ilham ider (3) tã‘ati ve ilzâm ider kanâ‘atı, müzekkî ider din-ile ve maḡallî ider yakın-ıla, müktefi kılar (4) kadr-i kifaf-ile ve müktesi kılar libâs-ı ‘afâf-ile ve eger şöyle ki bir kulına şer dilese sevdürür (5) aña mâli ve baş ider âmâli. Maḡrûr ider dünyâsına meşḡul ider hevasına mürtekip (6) kılar fesada zulm itdürür ‘ibâda. İfna itdürür ‘ömrini melâhiye ve şarf itdürür (7) mâlını ma‘âşiyе. Aḡir dünyâdan gider hiçbir ‘ameli yoḡ ve ‘ömrü aḡirine irer. (8) hiçbir emeli yoḡ. Lehvi geçer hemin gendüye mürtekip olduḡı muḡadimi kılar ve mâli (9) gider ancak aña kesb itdüğü me’simi kılar.

TE'ESSÜFÂT:

Hayf şol 'ömür-i (10) şafiye ki küdüretle mârr olup gitdi ve yazuq şol 'iş-i ihlâya ki talhılığ-ıla emr (11) oldu. Göñli marizdür ammâ devâsı 'âkıl elinde bulunmaz ve nefis hastadur ammâ (12) şifâsı ten tabibleriyle olmaz. Fu'âd şakîmdür lâkin 'uvvad anı hoş şanur. (13) Derûn hasta olıcaq birûn şâfılığından ne olur. Egerçi hâzık tabibler (14) bulunur her hummâ-y-içün. Ammâ 'ilâca kim ikdâm ider ecel-i müsemmi için. Kankı tabibdür (15) ki menûn anı şar' idüp düşürmemiş ola ve kankı hekimdür ki kânûn aña nef' idüp (16) öldürmemiş ola.

ŞİKÂYET-İ DÜNYÂ:

Dünyâ nedür ki 'âkıl olan aña aldana ve (17) 'ömrüñ ne beğâsı var ki gişi aña inana. Eger dünyânuñ meserreti var dirse ardınca (205) (1) biñ gâmina degmez. Bir kez lezzeti var dirse 'ağabince biñ elemine degmez. Eger (2) bir vâqtde şafâsı var ise kankı anuñ küdüreti ve belâları ve eger gâh gâh vefâ (3) iderse kankı itdüğü cefâları. Eger birgün emir iderse kankı me'mûr itdüğü. Eger bir gice (4) sarhoş iderse kankı şabâh maħmûr itdüğü gâh zâhir-i marâzlarıdur gâh (5) göñül hastalığı gah beden süstlügidür gâh dil besteligi gâh gişi 'âlemüñ (6) nuşretine bakar nesne şanur gâh bî-vefâligini fikr idüp uşanur. Bir 'acüze (7) dür ki gendüyi bezeyüp tırur. Biñ dürlü arâyış-ıla düzinüp tırur. Evvel nazarda (8) bağan aldanur. İkinci nazarda peşimân olur. Hemin dünyâyâ âhîret-çün bakmaq gerek (9) ve bu bâzarda anuñ-çün ticâret itmek gerek. Hemin bunı aña mükessap bilmek gerek. Bunda (10) anuñ-çün kesb itmek gerek. Elinde âlât var-iken kemâlâta çalışmaq gerek ve bedeninde (11) kuvvet var-iken 'ibâdâta durişmek gerek ve bu dâri gendüye zahmet-çün bilmek gerek (12) ve bu seferi rûha ğanîmet için bilmek gerek. Ne maşlahata geldi-y-ise bunda anuñ (13) üzerine tırmaq gerek ve ne iş için geldi-y-ise bunda ol işde olmak gerek.

(14) İŞÂRETÜ'L MUHÂT-I TEVHÎD:

'Âlemi Haqq'ıñ bir âyinesi bilmek gerek ve ol âyinede (15) anı mu'âyine görmek gerek. Cihân bāğını anuñ nesîminden bir nefha bilmek gerek (16) ve onsekizbiñ 'âlemi anuñ cûdından bir şemme bilmek gerek. Dünyâyı âhîretüñ güzergâhı bilmek (17) gerek ve iki cihânı anuñ nazargâhı bilmek gerek. Eyle olıcaq

dünyâ gişiyе hoşdâr olur. Avucdan (206) (1) avuca gül ü gülzâr olur. Her deminde bād-ı şabâdan cân koğusın alır. Her nefesde nesim-i (2) seherden cânân koğusın alır. Sünbül gördükce giysü-yı mağbûbı yâd ider. Bûlbûl (3) işitdükce yanına düşüp feryâd ider. Benefşe yaşar doğınca haţţ-ı yâr şanur, serv (4) şalınduğınca kâmet-i dildâr şanur, kemân gördüğince kaşların şanur, incü gördüğince (5) dişlerin şanur, la'l gördüğince lebin añar. Sîb gördüğince ğabğabın añar. ‘Anber gördükce (6) zülf-i meşk-bûsın añar. ‘Ar‘ar gördükce kadd-i dîlcûsın añar. Gül gördüğince güler yüzün (7) fikr ider. Şeker tatduķca tatlu sözün zîkr ider. Güneşî gördükce anuñ şevķidür dir (8) ve şafâ geldükce anuñ zevķidür dir. Mağbûb gördükce anuñ cemâli mirâtıdır dir ve güzel gördükce (9) anuñ hûsni âyetidür dir. ‘Aşķ geldüğince anuñ cûşıdır dir ve şevķ geldüğince anuñ (10) hurûşıdır dir. Mihnet geldüğince anuñ muğabbetindendür dir ve derd geldüğince anuñ (11) meveddetindendür dir. Cefâ gördükce anuñ vefâsıdır dir ve belâ gördükce anuñ şafâsıdır dir. (12) Her hâlinde dostdan şâkir olur ve her hâlde hayr-ıla zâkir olur. Rızâsı anuñ rızâsında (13) olur ve irâdeti hemîn kazâsında olur. Hiç bilmez ki ‘âlemde yaramaz nesne ne olur. (14) Her nesne mağhallinde aña yig gözükür. Zehr olursa yâr elinden hoş gelür. Şehd olursa (15) ğayrıdan nâ-hoş gelür. Her neye bakarsa dostı anda görür. Her kanda giderse yârî gendü-y-ile (16) bulur. Her naķşda andan bir eşer görür ve her gözde andan bir nażar görür. Her çemende (17) andan bir reng ve bû görür ve her gülşende andan rûy u mû görür. Gâh ‘âleme ‘ibret-çün (207) (1) temâşâ idüp tûrur ve gâh halvet olup ‘âlemi gendüde bulur ve gâh cihân bâğına (2) nażar şalar ve gâh cihânı gendü bâğında arar gâh gülistâna çıkup seyr ider gâh (3) gendü gülistânında gezer gâh gendüyi bir nokta şanur felek topınuñ içinde ve gâh gökleri bir top (4) görür gönli şahrâsınuñ içinde gâh ‘âlemi külli görür gendüyi cüz’i gâh gendüyi bir küll bulur iki cihânı (5) cüz’i gâh gendüsi bende olur hıżmet içinde şafâsı gâh gendüyi bir şâh görür (6) cümle cihân gedâsı gâh gendüyi esfel ü ‘arşı a‘lâ görür gâh kalbini bir ‘arş-ı (7) mu‘allâ görür. Zâhirinde halka karışursa bātımında ‘uzletde olur. Gice gündüz (8) kesret içinde vahdetde olur. Cihândâ kâni‘ olur bir loķmaya ki beden hâlin igen unutmaya (9) hem kanâ‘at ider bir hırķaya ki tenini şovukdan şaklaya.

MEDHÜ'L LEFÂ'AT (10) VE ZEMMÜ'L-HARŞ:

Ḳanā'at bir kenz olur ehline. Andan ulu ğına olmaz bilene. Ḳanā'at (11) bir dürdür ki her kimüñ ki eline gire bir ḥordâr olur ve ṭama' bir cîfedür ki kim ki (12) yapışursa murdâr olur. Cihân bir bikrdür aña ḥarriş olan yakınlık idemez ḥarîş olur. (13) Dünyâ bir 'acûzedür ki aña ṭama' itdükce maḥbûb dirilüp nâzlu olur. Ḳanā'at didükleri (14) bir cennet-i 'âliyedür ki kaṭû fihâ dâniye. Ḥırş didükleri bir nâr-ı ḥâmiyedür ki fihâ (15) ğayr-ı âniye. Lisân-ı ḥal-ile her-dem ḥarişa nidâ olunur ki “ inne leke en lâ temûte fihâ (16) velâ yahyâ ” ve ziyân-ı remz-ile her vakit ḳâni'a dinilür ki “ en lâ tecû'a fihâ ve lâ ta'râ ”. (17) Ḥırş ehline ticâret-i esvâḳ şol mecâli ḳomaz ki tenessüm ḳabûl-ı eşvâḳ ideler ve dünyâ (208) (1) tâliblerini muḥabbet-i azrâḳ şol ḥâlete iletmez ki teveccüh cenâb-ı Razzâk ideler. Bunlar (2) bir nice ḥamle-i uzârdur ki ḳiyâmet muvaḳkaflarında yük altında 'âciz ü dermânda ḳalurlar (3) ve bir bölük ḥıfza-i mâl müste'ârdur ki aldıkları gibi mâllarını şâhibleri bir bir alurlar (4) ehl-i iftikâda dâyim iftiḥâr iderler. Ânu bilmezler ki faḳr anlaruñ faḥrıdur. Gendüler ğañî (5) dirilüp faḳrdan 'âr iderler. Andan ḥaberleri yok ki faḳr-ı âḥiret faḳrıdur. Bunlar (6) tâyife-i cemmâ'ûn ve ṭamma'ûndur. Bunlaruñ ayeti “ Ellezine hüm yurâ'une ve yemne'un elmâ'un ” dur (7) zehebüñ 'izzetinden ne olur ḥarclanmayıcak ṭaşla bir ebr olur. Ṭut ki pâdişâhlar (8) ḥazinesi senüñ olmuşdur. Anlar senüñ-çün saḳlarlar. Yir altına gömüp ölince (9) bekleseñ gerek uşta anlar beklerler.

TEVBİḤÂT-İ EHL-İ DÜNYÂ:

Ne belâdur ki (10) bunca berd ü ḥarr zaḥmetin çekersin ve ne himmetdür ki gice gündüz baḥr u berri gezersin. (11) Bunca meşşâḳ ve ihtârî ḳabûl idersin ve bunca 'âr u şenârî ḳabûl idersin (12) dişiñle tırnağuñla çalışırsın ve elüñ ayâğuñla dürüşürsün. Ḥalk-ıla ğâh (13) çekişüp ğâh barışırsın. Kimüñle söğüşürsün kimüñle döğüşürsün. Bu cümleden (14) maḳşûduñ bu ki biraz mâl dieresin. Bir ölmege müntazır var aña varasın. Ḥayf saña (15) ki ḥamâllık idüp çalışırsın âḥiri biregüler yiyiser ve yazuḳ saña ki sen ḥayyâtlık (16) idüp düşersin 'âḳıbet düşmenlerüñ geyiser. Ğışsa vehhem-ile olursın bir dirhemüñe noḳşân (17) gelürse. Öyke ile zunnâr ḳuşanursın bir dünyâdur ki ziyân olursa. Ḥaḳḳ-ıla (209) (1) râzuñı ḳorsın

halk-ıla bāzārı kōmazsın nefsiñe bir pul-çun. ‘Āleme āzārı kōmazsın. (2) Zāhiruñ ki namāz kılursa bātinuñ aqçada. Bedenüñ mescidde ise göñlün bağçede. (3) Dünle ki uyanursın māluñ añarsın. Hāq fikri yoq. Her kanda gezerseñ aqcañ şayarsın (4) Allah zikri yoq. Aqça fikri içün taşuñ almışdur ve māl teşvişi seni kılmışdur. (5) Hāşıl bu ki birkaç pulı şaklayasın. Dāyim üstün alup bekliesin ne yiyesin ve ne (6) yidüresün. Hemîn şaklayup turgurasın. Sen ölince vārişlerüñ olmayalar ve senden (7) soñra nice bilürlerse eyleyeler. Hiç ‘ākil olan bunı ide mi ve hiç uşşı olan (8) bunı işleye mi . Çün āhiretüñ-çün çalışmazsın. Dünyā niçün bādına çalışursın (9). Çün saña gerek ola niçün durişmezsin. Koyacağüñ içün ne durişürsin (10) çün mühimmüñ görmezsin ‘abeş zahmet görmeseñene. Çün Hāqk’a kullik itmezsin (11) fāriğ isem yüriseñene. Sen yaradılmadin rızkuñ senüñ muqadder idi. Sen vücûda (12) gelmedin levh içinde ol var-ıdı. Hemîn saña yetişecek oldur. Bir dürlü dağı idemezsin (13) biñ yıl eger çalışırsañ bir pul arturamazsın. Hāqk’uñ taqdiri senüñ sa’yüñ-ile (14) bir dürlü olmaz. Her ne yetişecek ise saña yetişür. Hemîn senüñ sa’yüñ yabānda kalur. (15) Añā çalışacağüñ sa’yi ta’āta eyle ve aña çekeceğüñ zahmeti ‘ibādete eyle. Hele ol (16) ‘amelüñdür yoldaş olur. Kabr qarāñluluğında iş olur. Egerçi ol dağı senüñ sa’yüñle (17) olmaz ve aña dağı ihtiyār-ıla el irmez. Hele sen elüñden geleni it bākışın anuñ (210) (1) irādetine ko ve sen ihtiyār-ı cüz’î şarf ile küllisini anuñ ‘inayetine ko. Vay eger anuñ (2) ‘inayeti olmazsa. bir hasenāt bir pula degmez ve eger bir zerre rızāsı ola tolu (3) seyyiāt olursa zarar itmez. Ammā n’idelüm biz ğaybı bilmezüz ‘ālāmetine bakaruz. Çün (4) levh-i każāyı oqımaduğ imāretine bakaruz. Eger sende tā’atden imārāt var-ise (5) ümizdür ki rızāsı dağı bele ola ve eger sende ‘ibādātdan ‘alāmāt var-ise umaruz (6) każāsı hayra olmuş ola. ‘İbādete çalışmadın ‘ināyet ummağ ‘ināyet olmamağ ‘alāmetidür (7) ve tā’ate durişmedin hidāyet ummağ hidāyet olmamağ imāretidür. Bir gişi nāğāh (8) bir şahrāda māl bulur. Her gün tırmayup ol hevāda yilsün mi. Bir gişiye bir gün meyhānede (9) cezbe yitişür. Her gişi varsun fāsık olsun mı. Sen saña düşiren ile ol gendüye (10) düşiren bilür. Senüñ tarafuñda sen eksük koma taqdir olan hod elbette olur.

(11) TERĠBÜ’L ‘AMEL Bİ’S-SÜNEN:

Sen turma ferâyizüñ edāsına çalış ve elüñden (12) geldükçe sünenüñ ri'āyetine dūriş. Egerçi ta'ātlaruñ efđali farizadur. Ammā şefā'ate (13) vesile olan sünnet-i müstefizadur. Fariza ki sünnetsüz olur. Bir bāşa (14) beñzer ki bedensüz olur. Sünnet-i hażret-i Resülüñ edebidür. Hıanı terk itmek 'āşiler (15) de'bidür. Sa'y eyle ki anuñ edebile edeblesin ve cehd eyle ki anuñ yürüdüğü (16) yola gidesin. A'melā olur niyye mādām ki inzāc itmeye niyye ve ef'āl olmaz sünniye (17) mādām ki olmaya sünniye. Gişi Allah-çün itmek gerek her 'ameli ki şani' oldur ve illa cemî'-ı (211) (1) zaħmeti 'abes ve zāyi' olur. Ne devletlüdür ol ki 'ameline zühd karşıdurur lezzet (2) ol bulur ki semmine şehd karşıdurur.

MEDHÜ'L-'İLM VE'L AQL U ZEMMÜ'L CEHL:

(3) Sa'ādet ol gişinüñdür ki 'ilmi semîr idinür ve 'aklı zahir idinür. 'Aklıdan (4) gökçek hilye olmaz ve 'ilmiden efđal kaniyye olmaz. Hiçbir seyf olmaz ki Hakk'a (5) beñzeye ve hiçbir 'avn olmaz ki şıdka beñzeye. Cehl bir muṭiyyedür ki kim ki aña (6) rākib ola tarîkıñda zülelden kurtulmaz ve dünyā bir deniyyedür ki kim ki anı tālîb ola umûrında (7) halelden kurtulmaz. Kōlayına cehtden muħabbet cehlā eşed olur ve bilmedin 'amelden (8) hizmet-i 'ulemā esned olur. 'Amelüñ fazileti 'ilmle olur ve 'akluñ kemāli hilm-ile olur. (9) Şol kimse ki 'akıl olmaz ġānim olmaz. Fazlı 'akıl-ıla edeble olur. Aşlla neseble olmaz. (10) Şol ziynet ki hüsni edeb eyler kubbı-ı neseb aña n'eyler. 'Ālim egerçi mu'ānid ola yigdür (11) Ol cāhilden ki müsā'id ola. Devlet-i dünyā ki irer cāhillere 'ibret-çün olupdur. (12) 'Ākillere şol gişi ki mu'acceb ola kavlinde müşāb olur. 'Aklıñda akluñ 'alāmet-i sur'at-i (13) fehm olur ve anuñ fehāmiyeti işābet-i vehm olur. 'Aklı-ı settār 'uyup olur. 'Aklı-ı mirāt (14) ġuyûb olur. 'Aklı ālet-i necāt olur. 'Aklı-ı mühezzip şifāt olur. 'Aklı üss-i müessir (15) olur. 'Aklı aşl-ı mefāhir olur. 'Aklı-ıla 'azîz olur maħbûbāt. 'Aklı-ıla zelîl olur (16) mekrûhāt. 'Aklıñ şemeri hüsni ihtiyār olur ve anuñ eşeri soħbet-i ihtiyār olur. (17) Şol ki esāet ide edebini izā'at ider nesebini. Mevāhibüñ hayrlısı 'akıl olur (212) (1) ve meşāibüñ şerlüsi cehl olur. 'İlm odur kim anuñ nef'i ola. Va'z odur kim anuñ (2) ed'i ola. 'İlm ki gişinüñ dînin işlah itmeye hemîn zilāl olur ve māl ki anuñ (3) āhiretde fāyidesi olmaya kuru vebāl olur. Şol gişi ki muntefi' olur 'ulûmi-y-ile ki 'amel (4) ider ma'lûmi-y-ıla ve şol kimse ki 'ulemā-y-ile

muşâhabet ide müvakkâr olur ve şol kimse ki (5) eşşirâ ile mücâleset müşâhabet ide muvakkîr olur. Şol kimse ki ‘alîl ola ‘aqlı keşîr olur hezlî. (6) Şol kimse ki sa‘y idüp te‘allüm itmedi şağrında mümkün degüldür akrânına mütekkaddim olmaz kiberinde (7) şol ki ‘ilmle enîs oldı vahşet çekmez hâlvetinde. Şol ki kitâb-ıla celîs oldı. Hâli (8) olmaz silvetinden. Şol ki maḥzuz olur evrâd u ezkârdan (9) şol ki koynında götürür kitâbını. Ol n’eyler yanınca aşḥâbını ‘aql-ı eşref libâsıdur. (10) insânun te takvâ-yı ekvâ-yı esâsîdür imânuñ. ‘Aql bedzḳasıdur yaḳînun ve ‘ilm (11) bünyâdudur dinun. Aşıl ‘ilm-i rağbedür şemeri ‘ibâdet durur ve aşl zühd ruhbedür (12) eşeri sa‘âdet durur. Aşıl mürüvvet ḥayâdur fayidesi ‘iffetdür ve aşl ḥamiyyet-i ihtimâdur (13) ‘âyidesi ‘izzetdür. ‘Aql bir sâisdür ki anun mişli sayini olmaz ve ‘adl bir ḥârisdür (14) ki aña beñzer ḥâris olmaz. ‘İlm-i mülûke daḥı zeyn olur ve pâdişâhlığa daḥı ‘avn olur. Mâni (15) zulm olur ve müeddi ḥilm olur. Mülûki komaz ḥalka eziyyeye ve gönüllerine merḥamet virür (16) ra‘iyyeye. Niçe nâ-mülâyim murâdları olur ki ‘ilm mâni‘ olur ve nice nâmuvecce maḳşûdları (17) olur ki ‘aql dâfi‘ olur. ‘İlm faḳîre ḡaniye faẓiletüdür ve ‘ilm dünyâda ve âḥiretde (213) (1) vesîletdür. Câhil olan ḥâlib-i mâl olur. ‘Aḳil olan sâ‘i-yi kemâl olur. Câhilun (2) i‘timâdı emeline olur ve ‘âḳilun istinâdı Allah’ına olur. ‘Âḳilun görmesi başîret (3) göziyle olur ve câhilun nazarı başar yüzinden olur ‘ilm bir kenzdür ki ol fenâ bulmaz. (4) ‘Âḳil bir şevbdür ki ol belâ bulmaz. Şol kimsede ki ‘ilm olur ol târiḳ-i zenûb olur (5) ve şol kimsede ki ‘aql olur. Ol menfi müttâḳi-yi ‘uyûb olur. ‘İlme yetişilmez illa ḥül-ı dersile (6)ve ma‘rifet ḥâşıl olmaz illâ kedd-i nefis-ile. Faẓlun nerdübânı ḥaleb olur ve devletun (7) pâsübânı edeb olur. ‘Âḳil oldur ki her vaḳt zînet-i şûret vire şanâyî‘ına (8) ve dâyimâ sa‘yini vaż‘ eyleye mevâzî‘ına. Niçe ‘azizler olur ki zelîl idüp durur. (9) Cehlî ve niçe zelîller olur ki aziz olub durur ‘aqlı. Rayiki ‘ilm söz ola zîlâl (10) olur. ‘İlm ki ‘amelsüz ola vebâl olur. ‘Âlim ki ḡayr-ı ‘âmil ola. Bir cemeldür ki ḥâmil ola (11) eyü yavuz. Her ne yüklenürse farkı yok. Turmayuben şeker tartar zevḳi yok. ‘İlm şadnı (12) kesilende bir şem‘ gibidür ki yaḳarlar. Bir ḥârîr-i maḥcûb önünde ve ma‘rifet aşḥâb-ı tuḡyanda (13) bir ‘arûsa beñzer ki ḳorlar bir ḥaşî maḥbûb ileyinde. ‘Âlim ki ‘âmil olmaya. Şol ḥabîbe beñzer ki (14) ḥalka tiryâk olış durur. Ki gendü yılan şoḳmışdur yimez ḥurur veyâ bir

va'izdür ki (15) halka naşihat ider. Ammâ tutmaz gendü faẓîhat ider. Hele didügi kadar itmez-ise de (16) hiç itmemek neden ve her bildüğünü tutmazsa dağı hiç tutmamağ neden. Edeb 'âkilüñ mâli (17) olur ve anuñ isti'mâli kemâli olur. Dâyimâ emri reşâdda olur ve rayini sedâdda olur (214) (1) kavli sedîd olur. Fi'li hamîd olur câhil olan hemîşe cehli ucından ğavâd (2) olur ve hevâsı sebebinden 'inâde olur. Kavli saķim olur. Fi'li zemîm olur. (3) Eger bir devlet-i iķbâl iderse bil-ittifâķ olur ve eger bir sa'âdet yüz tutarsa (4) bila istiĥkâķ olur. Ne fayda olur ol menzile-i 'âliyeden ki şâhibinüñ 'aklı (5) olmaya ve ne i'tibâr şol mertebe-i sâmiyeye ki aña yetişenüñ faẓlı olmaya. Bir gün (6) sefâhat anı düşürüp haţţ idiser rütbetine ve bir gün cehl anı vaz' eyleyüp redd (7) idiser kıymetine 'uyûbı açılıp haķıķati görünür ve zenûbı zâhir olup neydügi bilinür (8) devletinde mâdiĥ olanlar hâci olurlar ve 'izzetinde velî olanlar şoñra ma'âdi olurlar (9) hılâfinca 'âlimün devleti ki gendü zâtından olur ve 'âkilüñ sa'âdeti ki hüsn-i (10) şifâtından olur. Eger dehr düşürürse dağı mertebesinden düşmez ve eger dünyâsı dağı (11) giderse fazileti gitmez. Kâni' olur kifâfa rızķdan müstaĝni olur temâm-ı halkdan her kim (12) râzı olur kifâfa. Ol mü'eddi olur 'afâfa kalil ki ğınâ virür. Ĥayrdur ol keşirden (13) ki 'inâ virür. Kim ki iktifâ ider yesirden müstaĝni olur keşirden. Kim ki mu'temid olur (14) Allah'a fâriĝ olur naşirden. Şol kimesnenüñ ma'rifeti düz olur başireti öz olur. (15) Şol kimse ki müniyyesini zıkr ider ümniyyesi az olur. Devletlü oldur kim mü'min olup (16) hâ'if-i iķâb olur ve reşid oldur ki muĥsin olup hâiz-i şevâb olur. İlk günâhına (17) bakmayup gendü zenûbını arar ve halkuñ yaramazlığını koyup gendü 'uyûbını arar. Anı bilür ki (215) (1) ĥasedden eşer nesne olmaz ve tama'dan azar nesne olmaz. Şol yirde ki tam' ola anda (2) vera' olmaz ve şol kimsede ki ĥased ola ol rahatlık görmez. Her şerrüñ münşâi (3) ĥabb-ı ğına olur ve her ĥayruñ menba'ı muĥabbet tuķı olur. Kim ki 'izzet talep iderse (4) tã'atle itmeķ gerek ve kim ki ğına isterse ķanâ'atle itmek gerek. Kerîm oldur ki kef (5) ide ezâsını ve ğâlip oldur ki başmış ola hevâsını. 'Âlim oldur ki 'ilmini (6) isti'mâl ide ve 'âķil oldur ki faẓlını istikmâl ide. Her 'izzet ki 'aķl-ıla muvaţţid olmaya (7) zillet olur ve her 'amel ki 'ilm-ile müeyyed olmaya mezzellet olur. Zühd-i şıĥhat yakîn-ile olur (8) ve şıĥhat-ı yakîn kuvvet-i dînle olur. 'Âķıl olan hâli olmamaķ gerek fikretinden. Tâhir

gün (9) bir yeñi hazz illâ hikmetinden fâriğ olmak gerek âhvâl-i nâsdan ve hâzer itmek gerek (10) kimünle gerekse istinâsdan.

MEDHÜ'Ş-ŞAMT U ZEMM-İ İKŞÂRÜ'L KELÂM:

Şamta (11) mülâzimet itmek gerek ki zâtında huzur bulâ ve halvetde müdâvemet itmek gerek ki bâfında (12) nûr bula. Şamt gökçek şan'at olur ve sükut eyü haşlet olur. Şamt (13) niçe yirlerde hülâşa sebep olur ve nuṭṭ tûtileri kafeslere koydurur. Şem'uñ (14) lisânı egerçi muzahhik olur. Velîkin az zamandan anı mühlik olur. Kimdür ki muṭṭali' (15) ola sırrı melekuta. Meger şol kimse ki idmân itmiş ola sukûta. Söz eger cevher ise (16) anuñ gizlenmesi yig olur ve lafz eger dürr ise anuñ şaklanması yig olur. Ḥayf (17) degil midür ki gişi 'abes yire söyleye bunca dürlerini 'abes yire harc eyleye ve eger (216) (1) lafzı bir kuru hâz ise ve lisânı bir içi boş şadefse ne vechi var ki halka 'aybını (2) tıydura ve cevheri hâz idügin bildüre. Âdemüñ beyânı nişânı olur. Fazlınuñ (3) ve insânüñ lisânı tercümânı olur. 'Aklınuñ cehd eyleyüp kaşr itmek gerek cemîle ve sa'y (4) eyleyüp iktisâd itmek gerek kalîle. Fuzûl-ı beyân izhâr ider. Müsâviden bâfın olanları (5) ve şakaṭât-ı lisânı tahrik ider. A'vâdan sâkin olanları az söyleyende az olur ki nedâmet (6) ola. Çok söyleyende az bulunur ki selâmet ola. Dil ucından gâh olur ki başlar (7) yiter ve gişi epsem turmağ-ıla çok işler biter. Ḥaḫ ta'âlâ celle ve 'alâ insânda âfâtı ki (8) yaratmışdur. Nuṭṭı cümlesinüñ müşârin itmişdür ve âdemde selâmet-i ki taḫdir itmüşdür. (9) Şamtı cem'inüñ medârin itmişdür. Niçe merâkib-i terâkibde müsta'li ve fârisler olur ki (10) rûz-ı kıyâmetde müşâat olurlar ve nice melâbis-i isti'ârâtle mütecemmil ü lâbisler olur ki (11) hevâcir-i sâ'atde 'arât olurlar. Şol 'ârif ki bilür Allah'ın celâlini ekşer budur ki (12) ol az ider maḫâlmı. Ḥalvet-i ihtiyâr idüp sâkit olur ve eger halka kârişursa daḫı (13) şâmit olur. Eger şorarsañ tefâvütini nuṭṭ-ıla sukûtüñ var nesr-ile hâlete (14) dafda'-ıla hutuñ lisân didükleri bir seb'-ı şâil olur. Dâyim kaydda yaraşur (15) ve yaḫud bir şârim hâyil olur zâruret olmayınca gamimde yaraşur. Bir gişide ki (16) minkaşsa-i hars ola. Yigdür andan ki şalşale-i cers ola. Eger sahbân-ı vâyil-i 'âkıl (17) ola-y-ıdı. Dâyim temenni iderdi ki bâkıl ola-y-ıdı fesâhat. Egerçi kemâl görünür. Ammâ (217) (1) şâhibi ekşer vaḫt-i âfetde olur ve şamt egerçi noḫşân gözikür. Ammâ şâmit olan (2) selâmetde olur.

‘ibārātuñ biñ dürlü şaķazātı olur. Gişi anı şaķınmaq hayli (3) işdür ve her meclisüñ aña münāsib kelimātı olur. Anuñ ri‘āyet itmesi hayli teşviş (4) olur. Gāh olur bir söz sebebi-y-ile niçe bünyān-ı muḥabbetler bozulur ve gāh olur ki (5) bir kelimāt ucundan anca maḥķūd müveddidler çözüür. Kelāmdan gelen vaḥşet hiçbir nesneden (6) gelmez ve sözden olan cerāḥat degme keret oñılmaz. Her sā‘atde arturur eşāmını. Az (7) söyleyen her vaķtde vaķārda olur ve çok söyleyen dāyım ihtizārda olur. Tekşir-i (8) maķāl imlāl virür sem‘a ve kesret-i suāl müeddi olur min‘a. Eger kelim-i şāmit (9) olupdı. Neler görürdi acāyibden ve eger Hażret-i Yusuf sākıt olaydı ma‘şüm olurdı (10) nevāyibden. Nuṭķ egerçi insānuñ kemālidür. Ammā ziyādesi ‘aşürdur ve fużul-i (11) kelām hebā-(y)i menşürdur. ‘Ārif olanuñ kalbi ‘uķūl ve lisānı ma‘ķūl olur ve münāfiķ olan (12) gendü muġavveh ve dīni mümevveh olur. Niçe sözler olur ki ādeme ölüm ķapuların fetḥ itdürür. (13) Ḥuruşuñ sayḥası gāh olur gendüyi zebḥ itdürür. Niçe ḥavf olur ki müeddi (14) ḥatf olur ve niçe kelime olur ki müzeyyil-i ni‘me olur. Niçe demler olur ki anı (15) sefk itmişdür femî ve niçe insānlar olur ki anı helāk itmişdür lisānı. Ḥadd-i senān (16) idemez. Ḥiddet-i lisān itdügün ve sū-i ef‘āl kılmaz. Sıhr-i aķvāl kılduġın. Cerāḥat (17) ki ḥıśāmdan ola berāber olmaz aña ki kelāmdan ola ne ḥācet ki bir söz (218)

(1) söyleyesin ki vaḥşet viresin bir ḥarre ve yāḥūd zaḥmet çeküp muḥtāç olasin (2) ‘özre. Faḥş söylemek ḥekimlik şanı degüldür ve kimse incitmek kerimlik nişanı (3) degüldür. Eger ‘āķil-iseñ ‘aķl-ile lisānuñı illā meger ki bir ḥikmet ola ki neşr eylesin (4) ve eger fāzıl-iseñ ḥıfz eyle beyānuñı illā meger ki bu ni‘met ola ki şükr eylesin. (5) Ḥarr olanuñ şadri esrār için şanduk olur ve ḥakim olanuñ emri (6) yā şamūt olur yā şadūķ olur. Şamet ‘alāmet olur. ‘Aķl-ı nühiyyeye ve şiddiķ-ı imāret (7) olur vera‘ ve taķıyyeye. Şamt insānda ulu fażilet olur ve şiddiķ her murāda (8) vesilet olur kelāmda. Egerçi imlāl gerekmez ammā lisānda daḥı kelāl gerekmez. Şöyle ki (9) maķam-ı muḥācce olsa taķşir itmemek gerek ve maḥall-i mübāḥise olsa tekşir itmemek gerek. (10) Ne şöyle gerek ki taķşir idüp ḥacālete müeddi ola ve ne şöyle gerek ki tekşir idüp melālete (11) müeddi ola. Ne şöyle gerek ki kirāma nefret vire ve ne şöyle gerek ki leyyāme cür‘et vire. (12) Az söyleye setr-i ‘uyup eyleye ve tatlu söyleye ki celb-i ķulub eyleye sözde ifrāt (13) itmek zillet virür ve

kelâmda teksîr itmek mezellet virür. Âdem gendüden ulu ile (14) mu‘ârıza ve muhacce itmek olmaz ve niçe sözler olur ki gişi anı nirede gerekse (15) söylemek olmaz. Niçe hacce olur ki telef-i muhacceye irişdürür ve niçe karşı olur ki irtikâb-ı (16) ğuşşaya yetişdürür ve niçe haķ olur ki hikmet anuñ söylemesin istemez ve niçe (17) ilzâm olur ki haşm ol ilzâmı götürmez. İşâret-i beyân-ıla igen benâna varur ve cedel-i (219) (1) lisân-ıla igen senâna varur. Gâh olur ki kelâmuñ şihhat-i müneffer kılup olur ve çok (2) olur ki Hakk‘uñ kuvveti müntah-ı hurup olur. Niçe doğru sözler olur ki anuñ söylenmesinde (3) nedâmet olur ve niçe Hakk gelecciler olur ki anuñ dınmamasında selâmet olur. Gişi her (4) diline geleni dimek olmaz ve âdem her bildüğünü söylemek olmaz. Her maķâmın bir maķalı olur (5) ve her mertebenüñ bir kelamı olur. Gâh olur ki hazırı yig olur feşâhatdan ve gâh olur ki (6) lekene yig olur belâğatdan. Niteki ‘ilm-ile taħaşşun-ı mûcib-i def‘ olur. Gâh olur ki taħaşşun-ı (7) sebab-i nef‘ olur. Ne fâide olur bir gişi-y-ile meħacceden ki saña ğâlip ola. Anuñ ķahrı (8) ve ne hâşıl olur. Bir kimesne ile muħâşımından ki sen de nâfiz ola. Anuñ emri cehdi eyle (9) ki sözüñde hürmet gözedesin ki sen de ihtirâm bulasın ve sa‘y eyle ki kelâmuñda (10) ‘izzet idesin ki i‘zâz ve ikrâm bulasın. Şol sözi söyleme ki cevâbuñdan incinesin (11) ve şol gişi-y-ile söyleşme ki hitâbından gücenesin. Gişinüñ ‘aqlına delîl kavlı (12) olur ve âdemüñ hünerine delîl hayli olur. Cehd it ki kavlüñ sedîd ola. Fi‘lüñ hamîd ola. (13) Kelâmuñda mür olmaya ve fi‘âlünde şer olmaya. Fuzûl-ı kelâmdan şaķın ol nefi ider fazluñı (14) ve setr ider ‘aķluñı ibrâm virür celîsüñe sîamet virür eñisüñe. Eger şöyle ki (15) sülûk idesin câdde-i iķtişâda ve iķtişâd idesin edâ-i murâda. Her sözüñ hâlî olmaya. (16) İhtisârdan emîn olursın dayıma ‘uşârdan mer’i her dem vezn olunur ķavl-ile (17) ve taķvim olunur fi‘l-ile intikâl olunur zekâvetine ķillet-i kelâm-ile ve istidlâl olunur. (220) (1) mürüvvetine keşret in‘âmı-y-ıla kavliñ keyfiyyeti delîl olur ve ‘aķluñuñ kemiyetine ve âdemüñ (2) fi‘li ‘alâmet olur niyyetine. Niçe ķavl olur ki messeyi olur ‘âcilde. Mużır olur acelde ve niçe kelimât olur ki câlib-i niķmât olur ve niçe ‘ibârat olur ki râķib-i ğibrât olur. (4) Eger şaķınırsañ ‘ısrâtdan lisânuñ emîn olursın satvâtından sultânuñ. (5) Eger ihtiraz iderseñ ekşar-ı kelimatdan ķurtulursın dayimâ zacerâtdan. Eger ihtirâz (6) iderseñ lisânuñ furķâtından emîn olursın. Zamanuñ

saķatâtından (7) niķe sualler olur ki sukût olur anuñ cevâbı ve anca gişiler olur ki tanımak (8) olur anuñ hitâbı. Her iki gişi bir olmaz ve her maķâm beraber olmaz. Şerif-ile olan muhâvere (9) saķif-ile olmaz ve kerîm-ile olan mu'amele leîm-ile olmaz. Bir gişi ki bir 'azizi tahfif ider. (10) Delâlet ider ki leâmeti vardur aşında ve bir kimesne ki bir deniyye ta'zim ider. Fehm olunur (11) ki sehâfeti vardur 'aķında. İnsan dâyim enîs olur meşeline ve şakilesine (12) ve tabi' her dem mâyil olur aşına ve edvemesine. Ahlâķuñ çoğı tabi'-i olur (13) kesb-ile. Hemîn tekmiî olunur ve evşâfuñ ekşeri cibilli olur sa'y-ile az nesne taķşil olunur. (14) Hilkatte kâbiliyyet olmayınca sa'y fâyide eylemez. Cibilletde isti'dâd bulmayınca çalışmak-ıla (15) bulunmaz. 'Aķl bir 'aķıyyedür. Allah'uñ aķayasından ve nefis bir muķıyyedür anuñ maķayâsından. Eger dilerse işledüp boynına zaman (16) hudı ķor ve eger isterse terk eyleyüp mühmel ve seddi ķor. Naşihat faide eylemez anuñ (17) 'inâyeti olmayınca ve söylemekle nesne olmaz anuñ hidâyeti olmayınca.

BEYÂN (221) (1) İNNE'N-NUŞĖ-I MEDİKÜN MİNE'L-ESBÂBÜ'L-
'ÂDİYYETÜ'N-NUŞĖ:

Belî gâh olur ki söylemek dağı (2) esbâb-ı hidâyetde olur Ve nuşĖ olunmak dağı 'alâmât-ı 'inâyetden olur. Anuñ-çündür ki (3) çok görürüz. Ahlâķ-ı hasene işitmekle dağı nef'î olur ve va'z-ı naşihatle tabi'atda (4) mektûm olunur belürür. Mizâcdâ anca nesnelere konulmuşdur ki 'avârız-ıla örtülüp durur (5) açılır. Her mevlûd-ı fıtrat üzerine toğup durur ammâ atası anası bunu Yahûdi ve Naşrâni ķılır. (6) Ol sebeptendir ki 'âlemde şerâyi' ve tekâlif olmuşdur ve her kavme enbiyâ ve mürselîn gönderilmişdir. (7) Her şehirde 'ulemâ tırmayup halka va'z iderler ve her 'aşırda hükemâ 'ilm-i ahlâķda (8) kitablar yazarlar.

VAŞF-I HÂL:

Faķir dağı ya'ni kaşd itdüm ki hükemâ-i müteķaddimin (9) selegine münselik olam ve niyyet eyledüm ki 'ulemâ-i sâlifin şarıkına sâlik olam. (10) Naşihat sûretinde birkaç kelimât diyem ve hikmet uslubunda bir niķe 'ibâret söyleyem. (11) Egerçi gişinüñ gendüde olmayınca teşiri olmaz ve haţb gendü yanınca mümkün degül (12) ğayrı yandurmaz. Bir gişi bir ma'rûfe nice emr idebilir gendü itmedüğine mu'terif olıcaķ (13) ve bir kimesneyi bir münkiriden niķe nehy idebilir.

Gendü ol münkeri mu‘terif olıcağ. Bir yola (14) niçe delil olur gendü ol yola sâlik olmayıcağ ve bir fışkıdan niçe men‘ idebilür gendü (15) ol fışkı târik olmayıcağ. Bundan ‘acep ne ola ki bir keḥḥâl ola ki zü-‘ameş ola ve bir saḳḳâ (16) ola ki zü-‘aṣṣ ola. Ṭabīb ola ki ḥalka ‘ilâc-ı ide(?) gendü ḥasta ola ve cerrâḥ (17) ola ki éllere merhem vire gendü ŝikeste ola. Gişinüñ sözi teşir itmege ol (222) (1) gendüde aṣâr gerek. Âdemüñ taḍı ḥararet virmege şahib-i nefesde nâr gerek. Ammâ gâḥ olur ki (2) muḥkem kâbiliyyetler olur ki sehl-i nesne ile işlâḥ olur ve eyü isti‘dâdlar olur ki (3) adını sözle şalaḥ bulur. Eger dünyâda bir kimesne sözümden naṣîḥat alursa ol baña (4) hemîn yeter ve eger ‘âlemde bir gişiyeye nef‘im toḳınursa sa‘yimden fayidesi artar. Az mıdur ol ki (5) Allah’uñ bir bende-i muḥlişinüñ taḥsiline sebep olam ve yitmez mi bu kim bir nefsi-nâḳısuñ (6) tekiline sebep olam ve eger ol daḥı olmazsa hele bir gişi noḳşânını bilmege sebep olur (7) ve hiç sözümden fayide itmezse hele âdem ‘işyânını bilmege sebep olur. ‘İlm daḥı bir kenzdür. (8) Anuñ zekâtı böyle olur ve ma‘rifet daḥı bir ni‘metdür bunuñ-ıla bir kâti ziyâde bulunur ‘ilimden (9) maḳşûd gişi aḥlâḳını düzmekdür. Egerçi andan daḥı maḳşûd-ı Ḥâlik’ını bilmekdür. Çün (10) a‘mâl niyyete göre olur. Hele biz niyyetümüz toḡruıdalum çün murâdât-ı ümniyyete göre olur. (11) Hele biz ümniyyemiz ḥayr idelüm. Eger biñ işimizde biri Allah-çün olursa bize yiter. (12) Niyyet-i ḥayr bir kimyâdur zerresi ‘âlimi altun ider. Hele dîbâceyi ḳoyalum maḳşûda (13) gelemüm. Çün her işimizi Allah bilür hemîn anuñ-ıla olalum. Her ne murâda çalışırsavuz (14) murâd anı idelüm ve her ne maḳşûda dürüşürsevüz maḳşûd anı ḳılalum. Her yüzdenden (15) görinen oldur hemîn naḳar gerek ve her yirde bulunan oldur hemîn baṣar gerek. Her ‘amel ki anuñ (16) niyyetine olur ol ‘ibâdet olur ve her fi‘ilde ki maḳşûd ol ola ol ta‘at olur.

(17) KELİMÂT-I NUŞḤİYYE:

Gişi sa‘y idüp çalışmak gerek ‘azmi ve niyyeti pâk ola (223) (1) ve dâyimâ Allah’dan ḳorḳmak gerek ki ḡayrdan bî-bâk ola. Her gün ef‘âlini bir bir arayup (2) seyyiâtına istiḡfâr gerek ve her vaḳt aḳvâlini naḳd eyleyüp saḳatâtına ihtizâr (3) gerek. Aḥlâḳınunı ḳabâyihını arayup gendüden def‘ itmek gerek ve ef‘âlinüñ ŝenâyi‘ını (4) gözedüp nefsinin men‘ itmek gerek. Gişi her sâ‘atde nefsi-y-ile muḥâsebede olmaḳ (5)

gerek hısâb vaktine varmadın ve âdem her nefesde Rabbi-y-ile murâkabede olmak gerek. (6) Cân bedenden ayrılmadın. ‘Ömrden her nefesi fırsat bilmek gerek ve hayâtdan her sa‘âti (7) ğanimet añlamak gerek. ‘Ömrüñ bekâsına aldanup mağrur ol mamağ gerek ve ‘îşüñ şafâsına (8) inanup mesrûr olmamağ gerek. Her kavlinde hikmetle âmil olmak gerek ve her fi‘linde dâyim (9) ‘adâlete melîl olmak gerek cehd itmek gerek ki şifât-ı safiyye ola ve sa‘y eylemek gerek ki (10) ahlâkı marziyye ola. Elinden geldükce mükârim-i haşâyil ile hâli ola ve mümkün (11) olduğınca zedâyil-i şemâyilden hâli ola. Hakk-ıla mu‘âmelatında âdâbı hüsn ola ve halk-ıla (12) muhâletâtında de‘ebî müstahsin ola. Eger azâb iderse rızâya yir kıoya ve eger (13) ‘ıķâb iderse şafâya yir kıoya. Ne şadâkatı şöyle kııla ki ‘adâvet-içün yir kılmaya (14) ve ne ‘adâveti şöyle bir gide ki ayruğ şadâkate mecâli olmaya. Eger devlete irerse aħbâbını (15) tefâkkud ide ve eger ‘izzet bulursa aşhâbını te‘ahhüd ide. Bir devlet ki eħbibbâsına eşeri olmaz. Bir şecere beñzer (16) anuñ semeri olmaz. Mâl anuñ-çün gerek olur ki gişi bende ider hûrileri. Devlet anuñ-çün (17) istenür ki şahibi iħrâz ide şükürleri. Her kimüñ ki yedi hâli olmaz in‘âmdan dâyim (224) (1) maşun olur melâmdan. Şol kimse ki hariş olup cem‘ ider malını. Ol hergün (2) turmayup arturur âmâlini. Anuñ gibi gişi mümkün degüldür bayımaz. Aña çare yokdur hiçbir nesne (3) ile toymaz buhl almışdur ardını ve öñünü hırş tutmuşdur içini ve taşını. Anı bilmez ki (4) halk biñ dürlü eşnâfdur. Ammâ cümlesi Hakk hazretine azyâfdur. Mazifi zayfinuñ (5) kaydını yir. Zayıf olana ölçümlük yaraşmaz. Çün bu cem‘iyet Hakk’uñ dâ‘vetidür. Dâ‘vete (6) varan yimek-içün çalışmaz. Çünki muzifullah ola. Bir zerre olmaz ki aña zayf olmaz çünki (7) kıssâm-ı hallağ ola. Ol kısmet içinde hayf olmaz. Her gişi hâlîkdur mâtehalluk behiye (8) ve her ferd müyesserdür mâ-halkın lühuye. Her nüzil ‘âleme nüzûl ider. Anuñ nezli ezelde mağsumdur (9) ve her müsafir ki cihana kâdem başar anuñ-çün muğadder olan bu kadar ma‘lumdur. Her gişiye ki (10) i‘tâ olunur vi‘âsına sağduğıncadır ve her kimse i‘am kılinur em‘âsı aldugıncadır. (11) Gişi buhl itmekden fayide hemîn denâet olur ve âdeme hâsed itmekden ‘âide hemîn leâmet (12) olur. Leîm olan me‘lum olur her lisanda ve kerim olan mükerrerem olur her mekanda iħsan (13) iderseñ her dem feraħ ve mesrurlıķ içinde olursın. Asâ‘et iderseñ dâyim mesâ‘et (14) bi huzurlıķda kıalursın. Eylük idüp gişi huzurda olmak yig degül mi.

Kimesne incitmeyüp (15) gendü sürûrda olmak yig degül mi. Ne olur andaki bir gişiye güç idübsin bile gücenesin (16) eger bunda incinmezseñ ahretde bari incinmeyesin. Çün dehri bilürsin intikâmın alursın (17) kıru yire arada bednâm olmağdan ne olur ne vechi var ki bırakmayasın elüñden mekruh-ıla gey ki (225) (1) ki cem' idüp ğanî idesin bâl-ı halile gey niye cem' idersin bu harâmı niçe arturursın. Üşâreşi (2) bir helâl egerçi kalîl ise yigdür biñ harâmdan eger celil-ise. Kim ki bir dirhemi (3) iki dirheme şatar tutki bir himmetini iki himmete şatar 'acebdür ol gişi ki bir 'aşşenüñ şerbeti (4) elinden alup içer ve bir 'uryanuñ libâsını çıkarup gendü giyer. Şoñra hamd ider Allâh'a baña (5) şarab virdi düyü ve şükr ider Hâlika baña şiyab virdi diyü ni'mete hamd itdüm şanur anı (6) bilmez ki nıkmâtına itmişdür ve âlaya şükr eyledim şanur anı bilmez ki belâya itmişdür. Cürâmiler olur ki (7) bir mazlum yetimi zebh idüp malını alduklarına hamd iderler ve hunîler olur ki bir nâ-hağ demi sefiğ idüp (8) anı gendülere hüner 'add iderler. Nedür ol maliki kanun diyü vallâh cem' iderler ve ne resmdür (9) ol ki kısmet itdüm diyü kaçılar alurlar. Ta'am mı olur ol ki büleğ-i eyyâmı ola. Şerâ'i olur (10) ol ki damğai yetâma ola libas mı alur ol ki arâmlıkde enâmile egirüp sen anı andan (11) gaşb idesin ve şiyâb mı olur ol ki biregü gendü-y-içün çalışup diküpsin arkaşından (12) selb idesin. Beş satır bir mektub yazup biraz meblağın alasin anı dağı toğru veya egri yazasin (13) bunuñ-ıla elüme mal girdi diyü sevinesin ve buñun-ıla manşib-ı menâline érdüm şanasın (14) 'azl idecek melûl olup yanasın yağılasın ve yine bir mişl için mülâzım olup kapularda (15) yilesin şadağalar viresin ki yine bu aşl manşib elüñe gire. Şükr idersin (16) Allah bir sıhhat üzerine ki çizânı esnânuñ vecd idersin debbege bir gaşb üzerine (17) neheb itmüşdür anı imanüñ. Hey mağrûr olma ol kısm derrağa ki anuñ berekâtı olmaz (226) (1) Padişah buyurmağ-ıla ne olur haramuñ berâtı olmaz. Cehd eyle ki bir gişinüñ malını (2) güc eyleyüp almayasın zulm idügin bilürken ve sa'y eyle ki bir haramı tenâvül idüp yimeyesin. Hâram idüğine 'ilmüñ var-iken hukuğ-ı nâsı edâ eyle rûz-ı sâ'ate koma ve fûrûzuñı kağa (4) eyle muvağğıf-ı kıyamete koma ol günde zer ü sim olmaz ki viresin ve ol günde mal ve mülk olmaz ki (5) ödeşesin hâkim dağı 'âdildür hiç kimseye mühâba itmez ve kağı dağı kavidür kimseye müdârâ (6) itmez. Ulu kiçi ânda bir olur melik ile gedâ beraber olur. Mal yirine hasenatuñ alurlar. Olmaycağ (7) seyyiatuñ artururlar. Ne kazanduñ ola ki anı da

éle viresin ve ne hasenatuñ ola ki (8) üleşdüresin ‘aқıl mıdur ol ki bunda biñ zaһmetle zabt idesin dinar ve dirhemi. (9) Belalar çeküp kayd idesin eşheb ve edhemi cem idesin. Envā‘ı en‘amı ve şaқlayasın (10) mevāşī ve aғnamı āһir göresin ahiretde ki ne hayl var ve ne şād cemi‘i halāyık meşşat-ı (11) emvāl hep gitmiş ancak günahı kalmış ve ol esbāb zāyi‘ olmuş hemîn nedim ve āһı kalmış (12) her ma‘şiyet bir şuret-i seni‘aya girmiş zaһmet virür ve her şan‘at bir heyet-i (13) қabiһde gözüküp vahşet virür. Geh eyüler görürsin gāһ arslanlar gāһ қurtlar (14) görürsin gāһ yılanlar gāһ ğul şuretinde şuver-i ğaribe görürsin geh şeyātın şeklinde (15) eşkal-i ‘acibe görürsin. Her birisi saña қаşd iderler. Kimisi ısırılar kimi şoқarlar (16) niçün fikr eylemezsin bu hālī ve zikr eylemezsin bu aһvālī. Dünyā senden қаçar sen aña (17) ‘aşıқsın ol saña münafıқdur sen aña şadıқsın turmayup һuyūt-ı dünyāya meyl (227) (1) idersin. N’eyledüñ dār-ı ‘uқbāyı niçe eydürsin. Sen seni āyık sanursın ammā mebhutsın (2) ve sen seni uyanıқ şanursın. Ammā masbûtsın sen seni ‘āқil şanursun ammā cahilsin (3) sen seni mütenebbih şanursın ammā ğafilisin. Eger ziyreklik var-ısa daһı yirinde degüldür (4) ve eger fehmüñ var-ısa daһı maһallinde degüldür. Niçe fitnat olur ki sabıқ olur fitneye (5) ve niçe miһnet olur ki ba‘is olur miһenneb. Niçe zeki olur ki һark idüp helāk ider (6) anları nār-ı zekālari ve niçe naқiler olur ki ğarқ idüp helāk ider. Anları mā-i бүkālari (7) niçe ‘ābidler olur ki anlara şalavatlarından ‘aide hemîn seһr ü neşeb olur ve niçe faқihler (8) olur ki anlara ‘ilmlerinden faide hemîn şiyāһ ve şaһab olur şol günde ki eşhād-ı қaim (9) olur ve niçe zehhād hāim olur.

TENBİHAT:

Şol vaқtde ki ‘ibbād һaşr (10) olup ma‘ad olur niçe ‘abaduñ a‘mali remād olur. Şol günde ki mizān қurılır (11) ve a‘māl şorılır niçe ağır şanduğuñ һayrātı bir zerre bulursın ve niçe i‘tibar itmedüğüñ (12) seyyiatı tağlarca görürsin. Hiç bir eylügün çok görüp mesrur olma ve hiçbir (13) yaramazlığun az görüb mağrur olma her vaқt gelicek hālīnüñ havfında ol ve herdem (14) geçmiş ömrüñüñ hayfında ol her nefesde Allah’uñ zikrinde ol ve her sa‘atde ölüm (15) fikrinde ol dayim ol evrād ü ezkārda her ‘aşşı yi ve ebkārda şol kadar it Hаққ’uñ zikrini ki (16) aһir medhûş olup terk idesin һirfetini ve şol kadar iç muһabbet һamrını ki aһir sarhoş (17) olup kesr idesin zarafetini sücüd ruһun olıcaқ ne nakarāt-ı cibah olmaz ve zikr-i şirk olıcaқ (228) (1)

hareket şifah olmaz. Sen Allah'ın añ meclisündeki ol dağı seni aña hazayir-i
 kudusunda (2) sen anı zıkr it gendü nefsündeki ol dağı seni zıkr ide hissinde sen aña bir
 (3) şibr-i yakîn ol ki ol saña bir zira' yakîn ola. Sen aña gönülden müteveccih ol ki ol
 saña (4) varmadın karşı gele. N' olur andan ki kâhil olup yatasın uyyasın neye yararsın
 ki (5) baḫtal olup gezesin yürüyesin. 'Ömr gibi re's-i malı nefsüne uyup 'abeş yire harç
 (6) idesin ve huzur gibi gökçek hâli halka karuşup herec ferec idesin. Dayım (7)
 tarafuñ raqıd ve hirasuñ vâkıd ola her gün şehvetüñ zaid ve kuvvetüñ sâkıd ola (8)
 'amelüñ kabiḫ emelüñ fasih ola batınuñ ilkin ve zâhirüñ faşih ola. Sen gafil ve düşmen
 (9) kemini ola sen mağrur ve ecel yakîn ola. Hey aldanma dünyâya ki denâet anuñ
 lâzımıdır (10) şakın inanma zamana ki zevâl anun mülazımıdır ne i'tibâr-ı dünyanuñ
 nuzretine ve zühretine (11) maḫbûbuñ vefâsı olıcaḫ ne i'tibar behcetine bir 'acuze ki
 niçe senüñ gibi aldanmış ola (12) aña ne gönül virürsin ve bir fahişe ki niçe fâsıḫdan
 arta ḫalmış ola aña ne dil-ile varursın (13) ne şafâ sürersin müdâmdan çünki müdâm
 olmaya ve ne germ olursın bir 'işe ki ber devam (14) olmaya. Gerek şarab gerek sâḫi
 ola eyle gerekdür ki bâḫi ola lezzet ki fâni ola ḫakim ḫatında (15) anuñ i'tibârı olmaz
 ve server ki zâyil ola 'âḫil gönlinde anuñ kararı olmaz eḫ'imenuñ (16) ihtiyâr idesin
 etyebini ve eşribenuñ ihtiyâr idesin a'zâbını. Mesâkinüñ ararsın (17) aḫşenini ve
 melâbisüñ géyersin aḫşenini ve merâkibüñ istersin ecrisini (229) (1) ve menâşibuñ
 dilersin zâhiri seni müḫa'ımuñ semîni olıcaḫ yirsin ḡaşşını atarsın (2) ve melâbisüñ
 semini olıcaḫ girmesin. Reşşini atarsın yıḫuḫ evde oturmazsın ve eski (3) döşekde
 yatmazsın. Degme şarabdan içmezsin ve degme güzeli ḫuçmazsın cism-i aḫvâlini (4)
 tamam ri'âyet idersin ve beden aḫkamını muḫkem ḫimâyet idersin. Ammâ ruḫ-ı
 miskini añmazsın (5) ve gönül halini görmezsin gıdası nedür bilmezsin aç mıdur tok
 mıdur şormazsın. Her yaḫşı (6) aña yidürürsin ve her murdârı aña géydürürsin. Tiryâḫ
 yirine zehr içürürsin ve şerbet (7) yirine ḫahr içürürsin. Menzili gülşen-i canan-iken
 küḫanı abdân idersin ve merkebi burâḫ-ı (8) perrâ-iken nefes-i ksilân idersin. Enîsi
 mücerredât-ı bâḫıyye iken abdân-ı fâniye eylesin (9) ve lezzâtı meserrâtı daime-iken
 ḫuzuz-ı âniyye eylesin libas-ı ḫuyut-ı dünyâ ki sen anı ḫarir (10) ve dıba şanursın bir
 şevb-i mutavvîdür ki yevm-i neşr olmayınca yırtuḫlarını bulmazsın ve ḫil'at-i (11)
 zevḫ ü şafa ki sen anı zıba ve ra'na şanursın. Bir libas-ı denîdür ki ḫaşr olmayınca

‘ayblarını göremezsın öñüñden (12) bu zülmetler gitmeyince mümkün olmaz ki haķāyık-ı mahiyyāt-ı mümkünāt seçile ve ileyiñden bu perdeler (13) açılmayınca muħal olur ki deķayık-ı esrār mümkünāt açıla cibilletde her ne kadar zekāvet (14) olursa riyāzet olmayınca çare yokdur dengi gitmez ve fiñatda her ne kadar zekāvet olursa ‘aķıl-ıla (15) mümkün degüldür jengi gitmez. Göñül gözü açılmayınca bu zahir gören gözü-y-ile nesne görmez ve başiret (16) nurı olmayınca başar nurı-y-ıla yola yürinmez. Bu günah pasları arınmayınca göñül ayinesi pāk olmaz ve bu zünüb (17) küdüretleri gétmeyince nefis kavî idrāk olmaz tevbe çārûbı süpürmeyince dil hanesini süpründü (230) (1) tutar ve dide saķķası şallamayınca içindeki tozu dimaĝa çıkar.

TERĜİB-İ TEVBİH:

İnabet (2) hoş ‘ibādet olur. Devletlü ol ki aña müyessir olmuş ola ve nedāmet gökçek tã‘at olur (3) sa‘ādet anuñ ki aña muķadder olmuş ola gişi suçın bilmek hoş nesne olur (4) niçe suç işlemeyenüñ gururından yig gözikür. Kerim olan elbette tevbeyi kabul (5) ider. Gāh olur ki günah eylemeyenden yig tutar. Şol kimse ki tevbe kabul itmez. Anuñ (6) a‘zam olur şenā‘atı ve şol kimse ki tā‘ibe ihsān eylemez anuñ aķbaħ olur isāeti (7) ve ulu olan kiçinüñ seyyiātını maħv itmek gerek. Hemîn ki ol özr eyledi bu ‘afv itmek (8) gerek. ‘Afvuñ gökçeği ol olur ki gişi kudreti var-iken ide vücuduñ aħseni ol (9) olur ki adem ‘usreti var-iken ide

TERĜİBÜ’L İHSÂN:

Gişi dayim (10) ihsān itmek gerek ki gendüye daħı ihsān ola ve adem herdem ‘afvda gerek ki (11) gendüde ğufrān ola. Şol ulunuñ ki in‘āmâtı çoĝ olur қаза ider. Ol (12) Haķķ siyādeti ve şol gişinüñ ki şadaķātı öķüş bulunur celb ider ol hüsni (13) ziyādeti. Egerçi eyelük eyü nesne olur ammā erāzile olıcaķ rezāyilden şayılır (14) ve egerçi intikām yaramaz şan‘at olur ammā maħallinde olıcaķ fezāyilden şayılır. Tesbiħ-i vaş olur (15) ammā mütekebbire olıcaķ sünnet olur ve tevāzu‘ gökçek hulķ olur. Ammā dünyā-y-içün (16) olıcaķ bid‘at olur. İn‘ām şıfat-ı maħbubadur huşuşā kim aķāribe ve ihvāna ola (17) ve ihsān-ı haşlet-i mergubedür huşuşā ki eħibbāya ve cırāna ola. ‘İzzeti olmaz ol (231) (1) kimsenüñ ki ceyrātı delil ola ve devleti olmaz ol gişinüñ ki ihvānı kālil ola. Ğanîmi (2) olur ol ki fakir ola aşhabı ve sa‘adetde mi olur ol ki şekāvetde olalar icābı.

(3) KELİMÂT-I HİKEMİYYE-İ MÜTEFERRİKA

Kim ki 'aziz tutar felsini zelîl ider nefsinı kimüñ ki (4) gökçek ola lîkâsı. Mergub olur ihâsı kimüñ ki küfrân-ı ni'emet 'âdeti ola 'acebdür ki (5) iki cihânda sa'adeti ola bir nesneyi virmemek vade idüp eglemekden yig olur (6) meşhurdur ki ye'is iki rahatuñ biri olur. Bir kimsenüñ müdâm olur şükri müstedâm (7) olur birri her mün'imüñ bir şükri olur ve aña münâsib zikri olur. Allahıñ şükri tûl-i (8) senâ-y-ile olur ve gendüden ulunuñ ihlâşı du'â-y-ıla olur ve beraberinüñ hüsni- cezâ-y-ıla (9) olur ve ednânuñ neylî 'aşa-y-ıla olur. Kimseye inanmazlar maķâle-y-ile madâmki taşdik (10) eylemeye fe'âli-y-ile ol nesne iclâ-yı nevâl olur ki anuñ 'aşası bî sual olur. Kerîm şol (11) vaķt girmez tamâm ider ki itdügi in'âmı itmâm ider. Şol gişinüñ ki gökçek olur batımında (12) şafâsı vacib olur halk arasında anuñ aşafâsı. Tevbe ki hâlîş ola muhlis 'uķubet (13) olur ve niyyeki hasen ola mucib-i meşubet olur ve eger bir gişiyeye eylük eyleseñ sen (14) anı setr eyle ve eger bir gişi saña eylese turmayuben neşr eyle minnet-i nevâl işķâķ ider (15) şükri ve i'câb-ı a'mâl ihbâķ ider ecrini. Kim ki râzı olmaz elindeki ni'emetden (16) 'ömri geķer hali olmaz niķmetden kimüñ ki řabi'atında isâet olur. Elbette anuñ (17) aşında denâet olur. İsâetden yaramaz nesne olmaz huşuşâ şol gişiyeye ki saña (232) (1) ol ihsân itmiş ola ve zulm gibi kabih şifat bulunmaz. Huşuşâ şol kimseye ki saña andan (2) eylük yetişmiş ola. Bir kimsenüñ ki gendü nefesine yetişmeye hayrı anuñ gibi gişiden (3) ne umar ğayrı. Bir kimsenüñ ki az ola halkdan recâsı aña delâlet ider kerîm-imiş (4) abâsı. Bir kimsenüñ ki 'âlî ola himmeti ğalî olur kıymeti bir kimsenüñ ki rav'î ola hulķı (5) mer'î olur haķķı. Şol gişinüñ ki seyyi olur hulķı dayyık olur rızķı. Şol gişinüñ (6) ki şatı olur felsine cevâd olur nefesine mala cûd-ı 'izzet virür ve 'arza cûd-ı (7) zillet virür. Cûd gişi(y)i sevdürür azdadına ve buhl âdemi mebguz ider evlâdına (8) şol gişi ki şâdik olur meķâlinde. Her gün mertebesi ziyâd olur kemâlinde. Kim ki sefihe (9) cevâb virür andan bedter olur sefihe söyledükce sefâheti artar olur. Her kimüñ ki ķatında (10) ķadri olmaya maluñ her şarafdan merci'î olur iķbalüñ her kimüñ ki mebsuť olur (11) rahası rahatlık olur sâhnesi her kimüñ ki mebzûl olur malı. Devleti anuñ yanında (12) olur ve her kimüñ ki metrûk olur âmâli her gişi aña bende olur. Maluñ hayırlısı oldur kim (13) anuñ-ıla ķaza oluna levâzım ve anuñ-ıla bina olña mekarim ve şerlûsı oldur kim me'huź ola

haramdan (14) maşruf ola eşāma. Kerim oldur ki unutmaz senüñ itdügüñ hizmeti ve unıdur (15) saña virdügi ni‘meti hiç tezekkür itmezsın itdügüñ şenā‘atdan ve dayim (16) utanur gendü itdügi cināyetden le‘im oldur ki unıdur şol haq ki senüñ ola ve unıtmaz (17) şol haqqı ki gendünüñ ola ‘azim ‘addider senden olan isā‘eti ve yessir şayar (233) (1) gendüde bulunan seyyi‘āti her gişiden umsam kimse benden ummasa dir ve her ni‘metden (2) ben yisem kimse benden yimese dir ol sebebdendür ki dāyım melûm olur ve ol cihetden (3) dür ki her vakt mezmûm olur. Hüsni-âdâb ol gişide olur ki gendüden keff ide (4) mehârimi ve tayyib-i ahlâk ol yirde bulunur ki her gün ziyâde ide mekârimi. Kerim (5) oldur ki ‘afv ide muqtedir-iken ve sahi oldur ki cûd ide müftakır-iken halim oldur ki (6) anuñ hilm-i fikdân-ı nuşret ve in‘ıdāmı kudretten olmaya. Cevād oldur ki ol cûdı (7) def‘ ide o taleb-i ceza için kılmaya şücā‘ ol degüldür ki kaçmağa mecâli olmayup. Gendüyi düşmene (8) uya ve şâmet ol degüldür ki lisanında kelâli oldığıçün tınmayup ebsem tura. İnşâf mıdur (9) ol ki gendünüñ zafi hasmınuñ kuvvetinden gele ve ihlâş mıdur ol ki gendüde ihtiyâc (10) ve anda ‘izzetden gele kerîm olanlarıñ haşleti neye qadir olursa cûd olur ve esim (11) olanlarıñ ‘âdeti eline göre ni‘meti hüçüd olur. Hüsni niyyet gibi müberret olmaz (12) ve kerem-i şabi‘at gibi sıret olmaz her kim ki gönül bağında diker ‘ilm şecrini elbette (13) âhir diyü şüver-i yesirdür selâmet şemerini her kimde ki diyânet olur mürüvvet olur her kimde ki (14) emânet olur fütüvvet olur. Kerim olan zünûbuñ sehvine qalmaz ve hür olan bir gişinüñ (15) ‘aybın yüzine urmaz ‘afv fazldan gelür ve i‘tizâr ‘ağıldan gelür bir gişinüñ (16) bir ‘ayb-ıla bunca fezâyilin örtmek olmaz ve âdemüñ bir günah-ıla niçe eylüklerinden (17) geçmek olmaz. Eger dünyâda bir mühezzebü’s-ş-şifat isterseñ ki anuñ ‘aybı olmaya bulunmaz (234) (1) ve eger ‘âlemde bir ma‘şumü’z-zât ararsañ ki anuñ zenbi olmaya ele geçmez her gişi ki bunda (2) şübhe ider gendü nefesine bakşun ammâ ‘ayn rıza-y-ıla degül ve her kimse ki bunda şükr (3) eyler gendü ahevâlin arasun. Ammâ hükmi-heva-y-ile degül âdem gendüyi bilicek gayrıları añmaz (4) olur ve gişi özin añlayıcaq özgelere tınmaz olur. Gişinüñ zatında inşafi olıcaq (5) dili varmaz ki gayruñ me‘âyibîn söylemeye ve âdemüñ gendü halinde i‘tirafi olıcaq gönli (6) çekmez ki halkuñ meşalibini nakl eyleye gişi gendüye ne yararsa halka dahı anı şanmak gerek (7) ve gendüsine ne şarab hoş gelürse éle dahı anı şunmaq gerek.

Erbâb-ı hûremâtı (8) ri'ayet itmek gerek. Egerçi hürmetden dağı düşdi-y-ise ve aşhab-ı mürüvvet-i himâyet (9) itmek gerek. Egerçi 'izzetleri dağı gitdi ise bir ehl-i fazlı görseñ ki menzilesinden (10) inmiş yine aña tekrimiñi kıoma ve bir şerifü'l-aşlı görürseñ ki mertebesinden düşmiş (11) sen aña ta'zümüñi kıoma sen anda su-i hâlet görüb mesa'at nazarı-y-ıla bakma (12) ve sen anda idbâr ü devlet görüb denâ'et yüzünden gözetme dünyānuñ kesri olduğı gibi cebri (13) dağı çoğ olur ve devletüñ edbârı oldı-y-ısa iqbâli dağı bulunur. Mal didükleri gâh ğadi (14) ve gâh rāyih olur ve devlet didükleri gah ğâyib ü geh lâyih olur ğişinüñ fazlına bakmağ gerek (15) 'avârızuñ i'tibârı olmaz ve ademüñ zâtını gözetmek gerek taşradan gelenüñ kararı (16) olmaz. Bir kıavmüñ 'azizini görseñ ki zelil olmuş sen aña rahmet eyle ve bir tâifenüñ (17) emirini görseñ ki hakir olmuş sen aña 'izzet eyle sen bugün gereklüsin eyle yirinde kim (235) (1) bilür n'olsa gerek yaranda sen hayruñı aña gör ahir ecrini görürsin ve sen (2) eylüği ide gör bir gün şükrünü görürsin. İnsân ihsân-ıla niçe hûrileri eşiginde (3) bende ider ve âdem in'âmı-y-ıla eyü adını kıyâmete değin zinde ider her kimse ki fezâyile (4) çalışdı. Defâtir-i zâmanda ibkâ itdiler resmini ve her ğişi kim rezâyile dürişdi şahâyif-i (5) cihandan mağveylediler resmini ol ğişi ölür mi ki âşâr-ı fazlı turur her gün diger (6) hasene-y-ile hayat bulur. Dünyāya güzer itmekden murâd hasenât kazanmağdur ve cihāna (7) sefer itmekden mağşud eyü adla geçmekdür. Kisra kâfir-iken 'adli-y-ile her dilde añılur (8) ve Haccâc müslim-iken zulmi-y-ile kıyâmete değin söğilür. ğişinüñ hayatı bir kaç dürlü olur kimi (9) cismnüñ ve kiminüñ adı olur. Cehd eyle ki cismüñ olursa da aduñ zinde ola ve sa'y eyle ki (10) bedenüñ çürürse de namuñ payende ola. Eyü sünnetler kıo ki senden soñra seni andurasın (11) ve yaramaz bid'atlardan şakın ki sinüñe söğdüresin elüñ ğirçek itdükce eylüği sen elden (12) kıoma ve söz güher olur degme ğişinüñ sözün şıma cehd eyle ki hiç bir göñli (13) yıkmayasın. Göñül bir saraydur 'imâret itmezsen bârî yıkmayasın olmaya kim inşâfdan (14) taşra hüküm idesin. Olmaya kim i'tisağ idüp zulm idesin tam' eyleme şol nesneye (15) ki sen aña müsteħak degülsin ve teħakkümler itme şol kimseye ki sen anı meşriğ degülsin (16) ğâlib eyleme hiç hiç bir kıavîyi zayıf üstine ve ihtiyâr eyleme hiç bir denîyi şerif (17) üstine. Mu'aheze itme şehvât-içün. Meķâbire itme 'ünvân içün intikama (236) (1) ivme ki kerimlik nişanı degüldür ve 'uķubete

yilme kim raħimlik şanı degüldür. Ğanimet gör (2) iħsānı ri‘āyet it iħvānı taźyi‘ itme hiç zemmeti tā kesb itmeyesin mezemmeti (3) her vaķt senden aşağaya raħmet it tā sen daħı raħmet bulasın ve her-dem madünüñe (4) ‘izzet it tā sen daħı ‘izzet bulasın kimseye isāet itme ki isāet cālib-i belā olur (5) ve her gişiye iħsān eyle ki mūcib-i senā olur eger iħsan iderseñ gendü nefsüñedür (6) ve eger isāet iderseñ yine añadur eger iħsān idesin eylügüñi bilmeyeler yigdür andan ki (7) yaramazlık idesin řükr eyleyeler. Eger dilüñe řabr itmeyüb ħalka te‘addi idesin ‘ālemi (8) gendüñe řarf-ı e‘ādī idesin eger bir zālime i‘ānet iderseñ sen andan bedter olursın (9) eger bir mazluma ħimāyet iderseñ bir eylügüñe biñ bulunursın. Eger meylüñ Ğaķķ’a ise (10) cemī‘-ı ħalk saña māyil olur ve eger aķvālüñ Ğaķķ’a ise cümle saña ķāyil olur. Eger niyyetüñ (11) gökķek ise her ümniyetüñ gökķek olur. Eger ‘azimetüñ řāfi ise muradatuñ yigrek olur (12) eger bir giřinüñ yolunda kızasın berberi-(y)i āħirsen mübtelā olursın ol bir’ile ve eger bir kimsenüñ (13) helak için idesin ber tedbiri āħir sen helāk olursın ol tedbirle eger şöyle ki bir müselmanuñ (14) sırrını ifşā idesin senüñ daħı niçe sırlaruñ yayalar ve eger şöyle ki anuñ bir ‘aybını ibdā (15) idesin senüñ daħı niçe ‘ayblaruñ tıyalar. Eger gendü faźluñı sen ögerseñ olanca kemālüñi (16) taħkir idersin ve eger itdügüñ in‘āmı sen añar-iseñ virdügüñ ni‘meti tekdır idersin (17) eger zılm iderseñ eytāma zılm olunur evlāduña ve eger ifsād iderseñ dünyāda fesād virürsin (237) (1) ma‘duña eger isterseñ nefsüñi yaķın olmağıl āřāma ve eger severseñ oğlunu raħm eyle(2)gil eytāma eger bir fitne tıpun atarsañ eyle bil ki bir gün tılaşur nefsüñe uğrar (3) ve eger bir ‘udvān kılıcın řalarsañ şübhe yokdur ki bir vaķt yetişür re‘süñe uğrar dünyā-y-içün (4) göñül yıķma ki hemīn yıķılır āħiretüñ yılan gibi ħalkı şokma ki maħmūd olmaz ‘āķıbetüñ (5) nemimeye yilme ki denaet ‘alāmetidür ve se‘āyete sa‘y itme ki redāet emāretidür. A‘māl-i (6) ħayrata çalış ki ecri senüñ zāħirüñ ola ve iħsana ve řadaķate dırüş ki her (7) dilde senüñ şükrün ola aħmakdur ol giři ki ħaķķı olmaduğı alup ħaķķı olmayana virür (8) virdüginüñ řevābı olmaz. Alduđınuñ ‘iķabı ķalır. Eger ‘özr iderseñ yine sen ķorķđıl (9) ‘özründen ve eger mekr iderseñ yine sen iħtiyať eyle mekründen řol aķvālden güzer it (10) ki mucib-i mūdām ola ve řol in‘alden ħazer eyle ki muķtaźi müzā‘m ola ve řol a‘mālden (11) řaķın ki ol a‘mālden fāsıd itmiş olasın niyyeti ve řol re’yden ħazer it ki (12) ol re’yide arduña itmiş olasın řeri‘ati řol ķazadan beri ol ki

anda bir ğaraż-ı (13) fāsıd için helāl dimiş olasın ğarama ve şol i'tikaddan ırağ ol ki anda muğalefet (14) itmiş olasın icma'ı ehl-i islāma dayıma fi'lüñde ğağkı gözet ğağ bigi mu'ayen olmaz (15) ve dayıma ğavlüñde şıdķı gözet şıdķ bigi kar'ın olmaz nuşret eylegil ğağķa ki ğahr idesin (16) ğalkı ve ğalışmağıl kesbeki celb idesin rızķı münāza'a itme şol ğişilerle (17) ki i'timādı dininedür ve mücadele itme şol kimesne-y-ile ki istizhārı yaqıñinedür (238) (1) din ğışsini olur devletüñ ve fikr ğırzı olur. Ni'metler her devlet ki dinüñ ğayaatında (2) ola mağlub olmaz ve her ni'met ki şükrüñ ğirāsetinde ola meslüb olmaz her ğişi ki mütemessük (3) olmuş ola millet-i islāma ve her kimse mu'taşım ola sünnet-i muğammed 'aleyhişşalatü vesselāma (4) sen üstüñe lāzım bil anuñ ta'zimini ve iclālını ve sen nefsuñe ğaram bil anuñ dinini (5) ve malını 'abeş yüziñ aña tolaşmağı ğo ve yok yirden aña ulaşmağı ğo ğāh filan sözi (6) söyledi diyü ta'n itme ve ğah filan işde bulındı diyü su'ı zann itme her ğişiye nefsiye ğo (7) gendü ğaline diğķat idüp oturma ef'āline ve aq'vāline elüñden geldükce 'ulemāya ta'zim it (8) ve ğudretüñ yitdükce ğükemāya tekrım it andan ta'zim ğılduğca gendü 'izzetüñ arturursın (9) ve anları tağfif itdükce gendü ğıffetüñ tıydurursın kibr siyābi-y-ıla bürünme kim nās-ı (10) muğabbet olurlar senüñ zilletüñi ve zılm merākibine binme ki ğalk ğāre olurlar. Devletüñi (11) ğiç bir ğişiye 'ıķāb itme bir zenbinden ötüri ki sen aña ğötürürsün ve ğiçbir ağde (12) 'itāb itme bir şıfatdan ötüri ki sen anı ğötürürsün. Eger mal cem' iderseñ ki (13) dayimā ğalka nef'üñ ire bu dağı bir ulu zāna'atdur ve eger bunı ğadş iderseñ ki tā ki (14) saña ğerek ola. Ol tamām 'ömrüñi iza'etdür senden öñdin ğeçenleri ğör ğiç ol (15) malları ğerek oldı mı ve senden ğayrı cem' idenlere bağ ğiç cem' eyledüğinden gendü nef' (16) buldı mı? Añıların nice oldı-y-ısa senüñ dağı eyle olur ve anlara ne faide ğıldı-y-ısa (17) saña dağı ol ğalur şol mal ki irkilür kimesne ğörmüşdür ki ol ğarç olur (239) (1) yā sağlığında bir ğadıseye uğrar veya öldüğünden soñra vārişlere ğalur. Hemîn yiyüp (2) bitürmek ğerek. Eger 'ağıñ var-ısa ve hemîn esüp şavurmağ ğerek eger bilüñ yar-ıse (3) vir dervişlere canuñ-çün turma üleşdürigör imanüñ-çün vāy aña ki vaşıyyet (4) idesin soñra vireler mağallenüñ imāmı ile ğadınuñ ādemileri alalar. Gözün ğörür-iken (5) vir ki saña ğalan ol olur ve elüñ irür-iken üleşdür ki soñra saña hemîn ol bulunur (6) ğıfz eyle ğırmanı ki mağfuz ola ğürmetüñ ve şükr eyle ni'mata ki eksük olmaya ni'metüñ (7) ictināb it ğıyanetden

ki mucib-i hacālet ve taḥkīr olur ve ihtimām it ki emanete (8) ki müstevcib-i a'rāz ve tevķir olur. Cehd eyle eyyamuñı şarf itdügün fezayil-i diniyyenün (9) tekmiline ola ve sa'y eyle ki emvālünı harc itdügün menāf'-i uhreviyyenün taḥşiline ola (10) 'ömr-i kaşır olur taḥşir idersin eger ifnā iderseñ ḥasenātdan ğayrısına ve mal (11) 'aziz olur israf kılırsın eger 'iṭa idersen şadaqatdan ğayrısına. 'Aqıl midur ol (12) ki 'ömrünı şarf idesin bir nesneye ki andan saña hiç menfa'at ve ḥayr olmaz ve fikr midür (13) ol ki malunı ḥarclanasın ki bir yire andan saña meşubet ve ecir olmaz eger dāyim 'ibadete çalışmazsañ (14) ve eger bir vaqtdē ṭā'ata dūrüşmezseñ evķatunı dört kısım eyle ve her kısımda bir 'ādet resm eyle (15) birini ḳo Allah'a 'ibadet-çün ve birini ḳo 'ibad-ıla müşāḥebet-çün ve birini ḳo nefsunı ıslahı-çün (16) ve birini ḳo beytinün meşālihi-çün fezayil-i taḥşil itmekde tesahül itme ve mekarimi teknil (17) itmekde tekāsül itme. Bir dostunı görürseñ ki saña muḥabbet idüp yolunda vefası var (240) (1) ve senün-çün ta'aşşüb idüp a'daña cefası var sen dañı anunı ḥürmetini ḥimāyet it (2) ve şadaqātini ri'āyet it āz nesneyle aña müteğayyür olma ve sehl-i 'ārızı-y-ıla mütekedir olma (3) şıddıķı şādıķ degme gez ele girüp bulunmaz ve bir kez ele girdükden sonra elden gidermek olmaz (4) ve eger dostununı her zilletine incinürseñ ve her saķaṭasına gücenirseñ 'ālemde sen (5) hiç kimse(y)ile dostlık idemezsin ve dünyāda biñ yıl 'ömrün olursa bir dost bulamazsın (6) kim bulunur cihanda ki anunı zellātı olmaya ve kimdür bu 'ālemde ki anunı saķaṭatı olmaya (7) 'ayıbsız mümkün degül cihanda ādem olmaz ve insān didükleri sehv ü nisyānsuz olmaz.

(8) TERĠİB-İ ḤİFZÜ'Ş ŞADĀQAT:

Eger şöyle ki bir ğişi 'ömrini geçüre ḥizmetünde (9) ve müddetini ifnā ide ṭa'atünde saña vacib olan oldur ki ri'āyet idesin zamāni ḥayātında (10) ve kefil olasın eytāmına vefātında tafakķüd idesin aḥvālini şol vaqıt ki ğāyib ola be teķahhud (11) idesin ḥālını her ğāh ki āyıb ola senün ğınaña anunı ğınāsını lazım bilesin ve senün (12) devletüne anunı devletini mülāzım bilesin.

KELİMĀT-I ḤÜKEMİYYE:

Eyle bil ki (13) müfāsede-i ihvān emareti ḥazalinde olur ve müşādaķa-i ricāl 'alāmāt-i ikbālden olur (14) ifsad ṭariķ-i 'adem tevfiķden olur ve izā-i refik su-i ṭariķden olur. Ğurūr şemerre-i (15) cehl olur ve ḥazer-i eser 'aql olur ḥazm-i emrād

olur ve ğufle ezrâ'da olur tûl-i (16) ruqâd madum-ı murad olur. Kesl ve imtirâha müfevvet zâha olur. Şol melek ki kâ'id olur (17) tedbir aradan elbette anı sedâyid-i hâddeşâb imamet idüp turgursa gerek ve şol pâdişah ki (241) (1) nâyim olur fikr i'damuñ elbette anı mekâyid-i devrân mütenebbih idüp uyandursa gerek. Şol (2) kimsenüñ ki dâyim ola kesli elbette hâyib olur emeli. Egerçi hiç bir işde kesl (3) gerekmez hemçünan umurda 'acele gerekmez. 'Acel hâta olur egerçi mü'eyyide-yi devlet olursa (4) ve teenni işâbet olur egerçi mağzi olursa her gah ki niyyet eyleseñ istişâre eyle (5) ve her geh ki 'azimet eyleseñ istiğâre eyle. Şol gişi ki mu'cib olur arasına eger budur mağlub (6) olur a'dāsına şol gişi ki gendüye düşenden ziyâde qalır tezellül-i 'aczi cemî'-ı kulûbdan (7) zayıll olur kadri ve 'izzeti. Şol gişi ki cahildür kadriñi elbette müte'addi olur şavrnı (8) her kim ki dilerse selâmet üzerine ola dayim emrinde istikâmet üzerine ola. Her kim ki (9) ğafil olur 'avâyıkdan sâlim olur nevâyibden her kim ki seri' olur cevâbda bağı (10) olur şavabda. Her kimü ki şabi'atı mü'âdat-ı ricâl üzerine olur anuñ evkâtı münaza'a (11) ve cidâl üzerine olur her kimüñ ki zâtında az olur feżayil za'if olur (12) muradatıma resayil her kimüñ ki kıllil olur 'âlemden i'tibârâtı ef'alinde yaramaz olur (13) ihtiyârâtı kim ki kâtim olup mühr urur terine malik olup mutaşarrıf olur emrine. Her kim ki (14) 'ârider va'zdan ol müntefi' olmaz muvâ'ızdan her kim ki vaqt-i naşihatde kaçduğından (15) beñzi şararur zâruri sa'at fezihatde tarıkdüğünden yüzi kararur her kim ki (16) nefesine siyâset idebilür ol halka riyâset idebilür. Ğanî oldur ki (17) hârcına zebûn olup esir olmaz ve emîr oldur ki hevâ anuñ üzerine emîr olmaz. Eger dilerseñ ki (242) (1) ha'if olmayasın ebedi hayf idüp incitmeyesin bir ahtebed-idi eger sihr virürseñ 'ayn-ı (2) fikretüñe balığ olursun gine himmetüñe şol gişinüñ ki hadisi a'ma ola. Mümkün degüldür ki (3) ol hüda bula şol gişi ki muhken itdi tecârübi mağmûd olur 'avâkıbı her kimüñ ki (4) meyli olur tûvâniye ol kimse vaşıl olmaz emaniye hüsn-i ceddüñ imârâtı olur (5) kıllit-i ğafle devletüñ 'alâmeti olur şol gişinüñ ki zâtında şûh ola mümkün degüldür ki (6) aña muşğ ola bir gişi hâta dahı iderse ister şad-ıla yigdür ol yağınden ki cahilden (7) ola. Eger müşir idünürseñ bir câhili dayimâ saña ihtiyâr ider bağılı her gişi ki işlah (8) olmayana hüsn-i müdârât-ıla zâruri olunmaq gerek su'i mükâfat-ıla niçe cehl olur ki (9) infa' olur 'ilmden ve niçe harb olur ki yigrek olur silmden. Şol

kimesnenüñ ki (10) hayr olur ihtiyarı dayima müşahib idinür ahyârı şol kimse ki mağrur olur (11) müsâlîme-i zemmetine âhîr uğrasa gerek müşâdeme-i mihnete şol kimsenüñ ki kâlfîl (12) olur ‘azmi keşîr olur gâmi şol kimse kim ifşâ ider şırruñ müfeşşed olur emrüñi (13) şol gişide ki mürüvvet olmaz anda din olmaz ve şol âdemde ki havf olmaz anda yakîn (14) olmaz şol kimsede ki hayâ olmaz anda îmân olmaz ve şol gönülde ki şafa olur (15) anda gadavât olmaz eger sa’y idüp rıfka yapışursañ ganim olursın ve eger turmayup (16) ‘unfa dürişürseñ nâdim olursın eger umuruñda teenni iderseñ sâlim olursın (17) zeleden ve eger ef’alünde ta’cil iderseñ nâdim olursın ‘aclden bir kimse ki ta’zi (243) (1) ide gendü emrini müzayyi’ olur her emri ve bir kimse ki bilmez ola gendü kadriñi cahil (2) olur her kadri bir kimesne ki mağrur ola ‘izzete anı yire düşürür ‘izzî ve bir kimse ki mu’accib (3) ola re’yine anı ihlâk ider ‘aczi niçe ‘özü olur ki anda sırruñ izâ’ati olur (4) ve niçe naşîhat olur ki anda fezihatuñ iyâneti olur nuşhuñ eyüsi oldur kim (5) işideni muharrik ola işlah ve yoldaşuñ hayırlısı oldur kim nefsi mâyil ola şalâha (6) ‘özüñ kabîhi oldur kim müeddi ola şerre ve ademüñ yaramazı oldur kim muharriż ola darra (7) istişlâh itmek ‘aduyı hüsn-i maqâle yigdür andan ki istişâl olma tûl-i fi’al-ile (8) eger talib olursañ bir emeli ki ‘âdetde yokdur bulına gâbiş yirden mutîl olursın (9) ta’buñi ve eger fâ’il olursañ bir ‘ameli ki câiz degüldür işlene ebsem turur-ken talib (10) olursın ‘atbuñi hiç bir dostuña yañılıp inanma hayretten öñdin ve hiçbir düşmenüñe (11) kağıyup kırınma kudretten öñdin bir gişi incitme soñra incindüğine incinesin ve bir (12) ‘ağdi çözme ki soñra çözüldüğüne gücenesin bir emri ifsâd itme ki soñra (13) saña ‘ayb ola işlâhı ve bir kapuyı sen yapma ki soñra saña şeyn vire iftâhı (14) haqd eyleme ki ol şada olur kulûba ve lecâc itme ki ol sebep olur hurûba. Eger ahyârı (15) münkâd itmek isterseñ tûl-i rağbe ile olur ve eger işrârı münkâd itmek isterseñ (16) tûl-i rehbe ile olur esirgeyincek gişiye rahmet mâni’ olur maḥalline rahmete oldur haq (17) kesbe mağfîret sebep olur helâki ümmete. Şol gişiler ki za’fâdur anlara hüsn-i hirâset (244) (1) gerek ve şol kimseler aqvîyâdur anlara hükmi siyâset gerek bir kimse ki eksük ider (2) siyâseti mümkün degüldür ki tamam ide riyâseti siyaset olmaycaq ez’âf-ı a’da kavî olur (3) ve cüret olmaycaq ecbeni a’dâ ceri olur şol ki fâzil olur re’yine izafe ider (4) üdeba-i ‘ulemayı ve şol ki ‘âkil olur ‘aqlına zamm ider ‘uqul-ı hükemayı tâlib ister

şad (5) olur ve tarik-i istibdād olur mer'üñ cehlinden ve sahfetinden olur ve re'yinüñ (6) sukmından ve za'findan olur ki nefsinde şöyle taqdir ider ve hissinde şöyle (7) taşvir ider ki istimdād ārā mucib āzra ve denāet olur ve istişāre-i nüşhā muqtazi (8) cehālet ve haqāret olur pes dāyim mu'temid olur tedbirine ve mültefit olmaz müşirine (9) her vaqt zulmet hayretde olur ve her dem guşsa ve hayretde olur ammā 'ākil olan 'ār (10) itmez ister şāddan ve istinkāf itmez istimdāddan her kaçan ki katında bir müşkil ola (11) ve her vaqt ki gendüye bir mühim belüre mülteci olur ara-i 'uqalayā ve müteveccih olur istişāre-i (12) nuşhāya şirket ki re'yide ola müeddi sevab olur egerçi milkde olicağ (13) ba'ış-i iztırab olur eger dilerseñ ki rağım-ı enf-i e'ādi olasin fezayilüñ (14) taşşiline dürüş ve eger isterseñ ki balıg gine emānı olasin nefsüñüñ tekniline (15) çalış sen layık olmayınca varduğunu manşıbdan saña kadr gelmez adem oldur ki (16) manşıbına fahr vire manşıb-ı ādeme fahr virmez aşhab-ı munaşib iki dürlü olur (17) ba'zı olur ki manşıbdan ağır olur fazlından ve mürüvvetinden ötürü ve ba'zı olur ki manşib andan ağır olur noqşandan ve dena'etden ötrü şol ki (245) (1) manşıbdan gālib olur anuñ hilqatiñde tevazu' ve büşra olur ve şol ki manşib aña (2) gālib olur anuñ hali tecebbür ve tekebbür olur şol kimsenüñ ki aşında denā'et olur (3) anuñ ef'ālinde hıyānet olur ekşer ehl-i dünyāyı ki görürsin hemîn bir şuretdedür ki (4) aşlı yok durur ve hemîn bir bedendür ki 'aqlı yokdur gaşş ider nuşh ide yürür-iken fesād (5) ider şulh ide yürür-iken hiç nesne için 'adāvet ider ve yok yirden hıyanet ider (6) ne şadākatına vusuğ olur ve ne kelāmında şadûğ olur gāh olur saña fayide şanur (7) zarar ider ve gāh olur saña dostlık diyü neler ider cehli ucından bilmez itdüğünü (8) ve biñ söylerseñ añlamaz n'itdüğünü i'tikādı budur ki saña bir menfa'at itti (9) veyahud senden bir ulu mażarrat def' itti anı bilmez ki zararı gendü ider tınmaduğı (10) musıkî yerine geçer anuñ gibi dostdan 'ākil düşmen evlā olur ve anuñ zararından (11) bunuñ zararını ednā olur.

MEDHÜ'Ş ŞADAKA:

'Ākil hod oldur ki cehd (12) idüp kimesne(y)i gendüye düşmen itmeye egerçi her gördüğünü dağı gendüye hāş idüp (13) mütemmin itmeye düşmen az oldukça kalbüñ huzurı artuğ olur dostlar yüzün (14) gördükce gönülün sürürü artuğ olur ve eger bir düşmeni dağı var ise sa'y idüp (15) dost ide andan mütevekkî' olan mażarratı

dostluğına def' ide n' olur andan ki (16) ihtimamlar ide anuñ haline ve hileler ide anuñ istişaline meşgul ider aña (17) şalbini ve iřhāt ide ol ecelden rabbini infāk ide ol hevaya emvalini ve ittiřāb ide (246) (1) ol yolda nefsini ve ricālini ma' hazā ki yine dāyim emrinde şazer üzerine ola ve mu'amelesinde (2) şatır üzerine ola ya budur ki muradı bařa vara ve ya budur ki ol yolda bař vire (3) bundan ise büyük degül mi dūr ki anı isti'tař ide luřf-ı maķālle ve anı istiřlāh (4) ide şüsni-i fi'al-ile ba'z saķatātına müsāmaħa ide ve ba'z taķřirātına müsahale (5) ide gendünüñ ba'z murādātından geče ve arada ol řicābı bi-tekellifāne aça (6) ařir tedric-ile ol 'adüv řuña vara kim bir veli vefi ola ve bir şiddik-i řafi ola müşarik (7) ola buña şayrda ve şerde ve müsahim ola buña nef'id-i vizrde buna 'avn ola işdaş (8) ve 'avādi gelürse ve buña mu'in ola ezdād ve e'adī olursa buña şuvvet ola mezāyıkā řāzilde (9) ve buña 'udde ola nevāib ve nevāzilde çün bu mümkün ola ki eltaf ve iyadi ile (10) işlah idüp meřadıķa idesin e'ādi(y)ile ne şaruret ki nefse uyup řāzabda (11) olasın ve řāzab ucından bunca ta'bda olasın.

ZEMMÜ'L ĞAZAB:

(12) şiddet-i řāzab eyü şifat olmaz ve řāzabı sari' olan rahat olmaz evřāf-ı (13) zemimenüñ şayet uluř řāzab olur ve insana řāzab 'arız olıcaķ insaniyyeti (14) bozılır řāzab olan gönülden ferişte olmaz kelb-ile melek bir evde şışmaz (15) peyğamber şazreti şallalahü 'aleyhi ve sellem leyle-i şadri bilmişdi ve tamām me'āyine görmişdi (16) geldi ki aşhabına şaber vireydi ve anlara daħı bildüre-y-idi yolda görür ki iki (17) giři çekişür anları görüp peyğamber şazretine řāzab gelür ol řāzab ucından incinür (247) (1) şadrine gicede idügin yavı şılır imdi ma'lumdur ki peyğamberde ziyāde řāzab olmaz (2) ve řāzabı daħı elbette bî-sebep olmaz anda řāzab bunu idicek kim bile şayrısında ne (3) ider ve anda bu şadar eyleyicek kim bilür bizde neler eyler eger dirseñ ki peyğamber ibtida-i (4) nübüvvetden fena-i zāt bulmuşdi ve tebdil-i şifat kılmışdi aħlaķı řaķķāni-idi (5) ve evřāfi nurāni idi anda řāzabuñ ziyāni niče bulunur ve ol řifatüñ şuğyanı (6) neden olur imdi egerçi buña cevap virsevüz olur ki insān mādām ki řayd-ı (7) bedendedür beşeriyetden çıķmaz ve ādem şayatda olduğınca ādemiyyeti gitmez mümkün hiçbir (8) vakitte aħkām imkāndan ayrılmaz vācib mümkün olmaz mümkün vacib olmaz pes her (9) mümkünüñ maķamına göre zellāti olur ve menziline

göre sakatâtı olur gâyeti (10) seyyi'at-ı muqarrebin hasenât-ı ebrâr olur ve naķâyıs-ı muqaddisin feżayil-i ahyâr olur (11) ammâ lâzım degül ki bu maķamda bu cevap dinile ve bu huşuşda buña mültezim olına (12) ki peygamber hazretinden ol ğazab terk-i ũla ve ahlâķ olur zirâ ğazab maķallinde iken (13) daķı teveccüh-i tamme 'anıķ-ı maṭluķ olur pes der dest ki ğazab yirinde vaki' ola yine (14) eyle iken ruķuñ tamâm tecerrüdüne mani' ola fi'l-cümle ğazublık bir şıfatdur ki cenâb-ı (15) zülcelâlden ğayrıya yaraşmaz meger anuñ emri olup icrâ oluna ve ķahirlu bir ķaletdür ki (16) ķahhar bir kemâlden gayrıya yaķışmaz meger anuñ hûkm-i olup imza oluna ol sebedendür ki (17) bı şıfat maķallinde düşecek selâṭında olduğı gibi hiç yirde mergub olmaz (248) (1) ve erbâb-ı hûkmde yaķışduğı gibi hiç bir ğışide maķbûb olmaz inşân egerçi Hakk'ıñ (2) her şan'atıñuñ mazharı olur ve her şaķışda anuñ bir vaşfinuñ eşeri olur lakin (3) ba'z şan'atuñ kemali bir yirde olduğı gibi bir yirde olmaz ve bir şan'at bir mertebe üzerine (4) iki kerre tecelli bulmaz ba'z ferdüñ ba'z halk-ıla münasebeti olur ve ba'z şaķışuñ (5) bir şıfatdan sa'adeti olur anuñ fazileti anuñ taķşilinde ve anuñ kemâli anuñ (6) tekmilinde olur hemîn niyyeti toğruldup çalışmak gerek ki ol aña 'ibâdet olur ve hemîn (7) teveccühini Allah te'âla ve celle 'aliyye idüp dürişmek gerek ki ol aña tã'at olur (8) hiç bir 'amel olmaz ki dünyâda ki niyyet şâğ olıcaķ ol 'amel haķ olmaz ve hiçbir (9) fi'l olmaz bu milkde ki gönli toğruldıcaķ hızm̄meti maluñ muṭlaķ olmaz eger imâret (10) sultân kullığı ise sayıslık daķı kimüñ hızm̄metidür ve eger vezâret ol yoluñ (11) ululuğı ise çavuşlık daķı çavışlaruñ 'izzetidür padişahlara hadım eçnâs gerek (12) olur hem vezir gerek olur hem kennâs gerek olur beglik hızm̄metinde ikisi daķı (13) gön olur her ķankısı olmazsa salṭanat bozılır çün her ni'met andan geldükden soñra (14) her dem anuñ şükriñe dâim gerek çün her hızm̄met anuñ olduķdan soñra ğışı hemîn hızm̄metinde (15) ķâyim gerek her hızm̄metüñ gendüye münasib şükri olur ve her ni'metüñ anı mezîd olur (16) zikri olur eger 'âlim-isen 'ilmüñ-ile 'amel itmek gereksin ve eger ğani iseñ malunuñ (17) zekatını virmek gereksin eger zâhid-isen sende riyâ gerekmez ve eger muḥliş-iseñ (249) (1) medâhine ve medârike gerekmez eger hâdim-iseñ cinâyetden şaķın ve eger emîn-iseñ (2) hıyânetden şaķın eger aşhâb-ı ticaretden-iseñ halkıla bazaruñı dürüst it (3) ve eger

erbâb-ı bahâyetden-iseñ Hakk'ıla râzuñı dürüst it eger zâhirde kalduñ (4) ise şeri'atuñ zâhiriñe yirüñ yapış ve eger içüñde derdüñ var-ise gönül erenlerine iriş.

(5) ZEMMÜ'L MÜTŞİHİNE'L MAKŞİRİN Fİ'Ş-ŞERİ'AT:

Şol ki tâhirde kaluben zamanuñ (6) meşâyihine münkir olur yigdür andan ki şeyh dirilüp zâhir şer'i elinden bir uğur (7) mümkün degüldür bañın zâhir söz olmaz ve bāñını bilen zâhiri elinden bırakmaz şeri'atı (8) olmayanuñ tatiqatı olmaz tariqati olmayan haqıqate irmez telbis-ile şayhlık (9) olmaz ve riyā-y-ıla dervişlik bulunmaz eger şöyle ki şayhlık bilmeyesin şayh dirilesin (10) andan bunuñdur ki haram idügin bilüp harāmi olasin hele anda kimesnenüñ dinini (11) ifsād eylemezsin ve bir aħduñ 'aķidesini fesāda virmezsin ğayeti bir kaç ğişinüñ (12) malın alasin diye bir kaç ādem daħı öldüresin ammā bunda bilmezsin ki ne hālāt idersin (13) niçe miskinleri ebedi emvāt idersin tārāc idersin dinlerini ve ğarāta (14) virürsin yakınlarını zāyi' idersin re's-i mallarını ve ğasi idersin āmāllerini hele barı (15) şöyle oldu ki ne iderseñ gendüñe ideydün buna lāzım idi ki bir kaç müselmānı daħı (16) incideydüñ cehd eyle ki kimseye azrār itmeyesin ve sa'y eyle ki kimesne(y)i incitmeyesin ne (17) dinine ziyān idesin ne dünyāsına ne ūlāsına zarar idesin ne 'uķbasına n'eylerseñ (250) (1) eyle dünyādan haķ ğayr-ıla gitme. Elüñden gelürse 'ömriñde bir qarınca incitme. Bir kuluñ bir kuluñı (2) incitse nefsuñ ğayet incinür cümlesi Allah'uñ kullarıdır aña daħı eyle olur sa'y (3) eyle ki eger vālî olursañ kimseye zulm ve eza itmeyesin ve eger hākim olur-ısañ bir tarafa meyl (4) ü çaba itmeyesin eger kaçdı olur-ısañ kimseden rüşvet yimeyesin eger daħı gözedürseñ resm-i (5) kısmet daħı yimeyesin.

NAŞİHAT-I SELĀTİN:

Eger pâdişāh olursañ gökçek eyle (6) niyyetüñi ve hoş tutğıl ra'iyyetüñi 'adl eyle ki daim ola mülküñ zulm eyleme ki seri' ola hülküñ (7) meger Allah'uñ irādâtı bir memleketüñ helākine ola bir zālīm pâdişāhı biraz müddet anda qoya (8) yoħsa zulmün hāşiyyeti budur kim vaz' ider ğişinüñ kadrini danķış ider 'ömrini meril (9) olur ni'metini muñil olur naķmetini muğiyyi' olur a'mālini muķarrib olur acālini mübğaz olur (10) halka mebğuz kıılır Hakk'a musil olur sîretini za'if kıılır kudretini. Her melik ki (11) 'aķlımı vezir ider ba'id olur zulmi ve her sultān ki 'adlini emir ider nāfiz olur hūkmi.

(12) MEN'U'Z-ZULM Ü TAHRİŞÜ'L-ADL:

‘Adl zînet virür tâhtına ve kuvvet virür (13) bahtına. Yemin olur devletine ve nasîr olur izzetine mu‘ayyen olur sa‘âdetine mes‘ûd (14) olur siyâdetine hâris olur mülkini ve dâfi‘ olur hülkini huzur virür re‘âyâsına (15) ve şükr itdürür ‘a‘âyâsına câlib olur da‘vât-ı şâdıqayı ve mestevcib olur meşûbât-ı (16) süb‘eti bir sâ‘atı biñ yıllık tâ‘atına geçer ve bir lâhzası ‘ömri oldukça ‘ibâdete geçer cemî‘-ı (17) erbâb-ı ‘uqûl bunda müttefikdur ki pâdişâhlara ‘adlden aqva ceys olmaz ve ‘âlem halkına emenden (251) (1) ehni ‘iş olmaz ‘adl gibi hafız-ı saltanat olmaz ve emn gibi istirâhat-i memleket olmaz (2) şol mülk ki nâs elinden sâlim olur selâmet anuñ ve şol pâdişâh ki halka te‘addî ider (3) nedâmet anuñ ne devletlü cân olur ol pâdişâh ve ne iki cihânuñ cânânı olur ol şâh (4) ki gendü huzur bula ‘adli sayesinde ve memleketi râhat ola zıll-ı himâyesinde bunca (5) kulûbuñ hüsni-ı istirahatına sebep ola ve bunca nüfusuñ huzur-ıla tâ‘atına sebep ola (6) Allâh’uñ kullarına hâmi‘ ola ve ‘âlemüñ nizâmına sâ‘i‘ ola i‘lâm-ı şer‘i a‘lâ ide ve aḥkâm-ı dini (7) ibkâ ide şer‘at bağına bahâ ve hüsni vire ve tarîkat ehline şafâ vü emn vire bir memleketüñ (8) ‘imâretine sebep ola ve bir vilayetüñ ‘ibâdetine sebep ola ‘ulemâ sâye-i devletinde rif‘at bulalar (9) ve fuzalâ zıll-ı himâyetinde ‘izzetler bulalar erbâb-ı kemâle hüsni-ı ihtimâm idüp re‘âyetler ide (10) ve aşhâb-ı hünere i‘zâz ve ikrâm idüp ‘inâyetler ide eyyâm-ı devletinde cümlesi ğâni olup (11) envâle yetişe ve a‘vâm-ı sa‘âdetinde her birisi bir mansıb u menâle yetişe müfsidler her (12) bucaḡda matrûd u maḡhûr olalar ve ḡasûdlar her guşede zelîl ü ḡor olalar şehirler (13) emîn ola sürrât-ı leşuşdan ve hiç bir ḡânda teşviş olmaya ol huşuşdan (14) memleketde harâmîlere yir kılmaya ve hiç bir taḡda taḡilur ḡurmaya ehline ‘afv (15) iderse yirinde siyâset ide aḡyâra luḡf iderse eşşerâya ‘uqubet ide pâdişâhlara (16) hem raḡm gerek hem celâdet gerek ve selâḡine hem şefḡat gerek hem şalabet gerek (17) eger siyâset olmaya riyâset olmaz eger şefḡat olmaya ra‘ıyyet dirilmez pâdişâhlara (252) (1) hem ḡahr hem ‘inâyet gerek ve selâḡinde dîn ü diyanet gerek anlarda vera‘ müeyyid mülk (2) olur ve anlarda ḡam‘ müvellid hülk olur mülküñ tâcı ‘afâfi‘ olur ve pâdişâhuñ (3) hüsni-ı inşafı olur pâdişâhlu iken cimâ‘a hâris olup ḡalbi aña mürtebiḡ olmamaḡ (4) gerek ve nisâya ifrât-ıla meyl eyleyüp anlaruñ-ıla ziyâde muḡteliḡ olmamaḡ gerek aḡlâḡ-ı (5) nisvân pâdişâhlara büyük ‘ayb olur nâḡâh

ziyâde ihtilât-ıla anlardan ahlak (6) kesb olunur kesret-i cimâ' dahı muz'if olur ibdânı mühlük olur insanı nakş virür (7) 'ömrine hıffet virür kadrine şehvânî kıılır zâtını hayvânî kıılır şıfatını hâcib (8) olur 'aqlını sâtir olur fazlını çoğ olur ki sebeb olur bir zulm bî sebebe ve ekser (9) vaqt bâ'is olur ziyâde lehv ü le'abe her pâdişâh ki lehve mülâzemet ide zâyî' olur (10) ra'ıyyeti ve bir melik ki şürbe müdâvemet eyleye fâsid olur revıyyeti pâdişâhlar memleketinüñ (11) hârisi olur ve eger anlar sarhoş olalar anlara bir hâris dahı gerek olur her pâdişâh ki (12) hâlî olmaya lezzât ve melâhîden ol gafil olur mikaye azdâd-ı e'âdîden her pâdişâhuñ (13) ki rağbeti ziyâde olur hezle ol Hâk katında müsteħak olur 'azle hezl dahı (14) pâdişâhlarda olmayınca olmaz ammâ oran-ıla gerek ve le'tâyif dahı fuzalâ katında 'abeş (15) sayılmaz ammâ hüsñ beyân-ıla gerek niçe sözler olur ki bir ta'bir-ile hezl ü fuşş olur (16) ve bu yüzden dahı söyleseñ hüsñ ü luft virür pâdişâhlarda ki fuşş çoğ ola (17) sevki şaffet olur ve her gişinüñ ki hezli keşir ola bî hamıyyet olur rivâyet olunur ki (253) (1) sultân Mahmud'dan üç nesne(y)i kimesne görmemiş idi ve üç şıfatı kimesne işitmemiş-idi (2) biri bu kim iki yüz kaloriden eksük bizzât i'tâ ide ve biri bu kim şol kadar zâhik ide (3) ki esnânı ibdâ ide ve biri bu kim her ne kadar hışm iderse mümkün degül idi ki düşnâm-ıla izâ (4) ide fi'l-vâkı pâdişâhlara bu üç şıfat gerekdür ki ve fevr-i himmete ve kerem-i tabi'ata ve zekâ-i cibillete (5) delâlet ide bu sebeble halk arasında mehâbetini ve kulüb-ı nâsda muħabbetini râsih idüp bire güde (6) dirler ki pâdişâh rast-ı gûy ve kem gûy gerek küşâde-rûy ve nigû hûy gerek kavî bende gerek (7) kim hânde gerek 'aziz dindar gerek ki her gişinüñ gözi yañup aña cür'et itmeye ammâ hâlvet-i (8) dost dahı gerekmez ki 'asker andan teneffür eyleyüp nefret itmeye pâdişâhlarıñ gendülere münâsib (9) zînetleri gerek ve hüsñ-i cemâl virür kisvetleri gerek makâmları 'âlf gerek ve sarâyları (10) sâmi gerek Ersetü Raħimallah ü 'aleyh eydür ki her pâdişâhuñ memleketinde bir nâm-ı hâşî gerek (11) şöyle ki ol nâmuñ aña ihtışaşı gerek. Gerek hüdâvendigâr olsun gerek sultân (12) gerek hân olsun gerek haķan tâ bunuñ-ıla halk arasında ziyâde ola hürmeti ve kulüb-ı (13) nâsda kavî ola heybeti pâdişâhlarıñ heybeti ziyâde olduķca leşkeri kuvvet bulur ve anlarda (14) mehabet artduķca re'âyâ râhatda olur dirler ki pâdişâhlar 'azbü'l-lisân gerek fasihü'l-lisân (15) gerek kalbinde kasâvet gerekmez ve emrinde lecâcet gerekmez vâşî'u'l-fıkr gerek münşerihü's-şadr

(16) gerek mütetalli' gerek 'avâkıb-ı ümürda ve mütecessis gerek ahvâl-i cumhura pâdişâhlara evvel-i vâcib (17) olan oldur ki hudûd-i dîni tamâm ri'âyet ide ve muhâdim-i şer'i gökçek himâyet ide şeri'ata (254) (1) muhâlefet itmeye her ne kadar gendüye nef'i müştevcib olursa hükmi şer'den çıkmaya. Egerçi (2) bir mâl-ı 'azîme sebep olursa ol tâhirde nef' gözikür. Ammâ andan ulu zarar olmaz mümkün (3) degüldür anuñ ziyânı aşsısı-y-ıla berâber olmaz. Bu şuña beñzer ki bir pâdişâh emân-ıla aldayup (4) bir hisar ı alur anı bilmez ki sözine i'tibâr kılmayup niçe hisarlardan kalur. Pâdişâhlar (5) imânını bozmağ olmaz ve 'uhûdını şımağ olmaz. Nizâm-ı 'âlem anlaruñ 'uhûdına merbûtdur ve intizâm-ı (6) benî adem anlaruñ 'uqudı-y-ıla ma'kûddur anlaruñ ol babda 'özrleri erkân-ı 'âlemden bir rükni (7) yıkağ olur ve anlaruñ ol kısımda mekrleri sarây-gün ve fesâduñ bir tarafın bozmağ olur (8) şâh olanlaruñ himmetleri muşâlih-i enâma gerek ve pâdişâh olanlaruñ 'azimetleri işlâh-ı havâş (9) ve 'âme gerek. Her vaqt şabr u fikri qarın itmek gerek a'mâline ve dayima recrî vü kahrı terk (10) itmemek gerek 'ammâlîne anlara yüz virmemek gerek halkı incidürler ve anlara hilm itmemek gerek ki (11) mağrûr olup zulm iderler. Pâdişâh-ı 'âdil olduğı nedür? 'Amilleri zâlim olıcağ ve sultânda (12) kaş mı olur? vâfileri gâşim olıcağ pâdişâha lâzımdur ki men' eyleye hizmetinden (13) aşhâb-ı şürûdî ve kam' Eyleye memleketden erbâb-ı fücûrî müfsidler sözine aşlâ kulağ (14) urup ihfâ itmemek gerek ve müzevvir olan veziri dahı olursa yanından gidermek gerek (15) aşhâb-ı 'arazdan kaçmağ gerek tut ki yılandan kaçar ve sözlerin şöyle işitmek gerek tut kim (16) süm içre pâdişâh olanlardan dayima memleketüñ tefakkuğından olmak gerek ve her vaqt re'âyânuñ (17) te'ahhüdin-den olmağ gerek. Nâ-ehl olanlara vilâyet virmemek gerek ve zâlim olanlara emâret (255) (1) virmemek gerek. Bir gişi vezir idicek sözüni diñlemek gerek ve eger vezire inanmazsa vezir (2) idinmemek gerek vezire hüsn-i i'tikâd itmek gerek vezirüñ sözine i'timâd itmek gerek (3) çok gişiyeye maşlahat inanmamağ gerek. Vezirler maşlahatını nüdemâya tanınamamağ gerek her maşlahatı (4) ehline işmarlamağ gerek ki müstakîm ola ahvâli ve ehli olmayanda maşlahat komamağ (5) gerek ki muhtarib olmaya ahvâli eger bir nâ-ehle ki bir sebebden ötrü gendü 'inâyet itmek (6) istese ve arada bir huşuşda münâşebet olup ri'âyet itmek dilese gendü yanından (7) her ne kadar ni'met dilerse vire ammâ anı

ta'yin idüp bir hizmetde komaya her vilâyetüñ (8) fesâdı müşâlih ehline düşmemekden olmuşdur ve her memleket ki bozulmuşdur bu cihetden (9) bozulmuşdur. Her pâdişâh ki isti'ânet ider. Şagâr-ı ricâl-ile gübâd-i a'mâle müdayyı' olur (10) 'amelini müstevcib olur halelinî ammâ eger her emirde ararsa ehlini ve aña tefviż iderse (11) 'ağd ü hallini az ola ki a'mâlinde kesl göre ve a'mâlinde hâlel göre ve memleketinde fesâd (12) göre re'âyâda bî-dâd göre pâdişâh olan cehd eylemek gerek ki vülâtı küfât ü naşûhâ (13) olalar ve sa'y itmek gerek ki zü'amâsî şikât ve emnâ olalar. Ammâ şöyle ki bir kimseye (14) ısmarlaya bir vilâyeti ve tefviż eyleye bir қаза veyâ bâlîdâtı anı aña ısmarlayup arasına girmemek (15) gerek ve aña hükmi hüccet koyup kimesne karışmamak gerek ayruқ anı 'azl itmemek gerek madem ki (16) istikâmetde ve emânetde tura ve ayruқ anı incitmemek gerek madem ki zabtında ve küfâtında (17) tura anuñ hakkında i'zâ sözine aşfâ itmemek gerek ve erbâb-ı ğaraż kelimâtiyla aña izâ itmemek gerek (256) (1) tâ şuña degin ki zâhir ola hiyâneti ve tamâm rüşen ola şenâ'atı şöyle ki gendünüñ (2) 'azlinde sözi қalmaya ve tamâm mebhût olup mülzem ola eyle olıcaқ gidermek mağallinde olur (3) ve ol taқdirce 'azl itmek yirinde olur. Yoһsa az nesne için bir ğişi çıkarmağ-ıla (4) ve münâşib ehlini tîz tîz gidermekle müşâlih bi'l-külliye muğattil olup bozulur ve memleket ğarâb (5) olup yıkılır. Müfsidler ğuzur bulup ğalleri kolay olur bir vâli қatında yir bulmazsa (6) birisi қatında yir bulur. Bir vâli bir vilâyetüñ ğalini bilince bunca zamân geçmek gerek (7) ve eyüsin yavuzın temyîz idince niçe tecrübeler itmek gerek eger biri bilmelü oluncaya degin (8) ol çıkup ve biri henüz yirleşmedin yeñisi gelüp muttaşıl velât-ı müteceddid olacak olursa (9) ol vilâyetüñ hali ğarâb olur ve eyüsi yaramazı bilinmeyüp қalır. Emdi pâdişâh (10) olanlar gendü hevâsını қomak gerek şol ki memleketüñ şalâhı andadur aña uymak gerek (11) şeri'at қulpına muğkem yapışmak gerek ve şol ki emr-i şer'îdür 'ulemâya tanışmak gerek (12) daima anlara i'zâz itmek gerek ve şol nesneden ki anlar men' ider ihtizâz itmek gerek (13) erbâb-ı ğaraż sözi-y-ile kimsenüñ malını almamak gerek ve birisinüñ nifâkı-y-ıla birisini incitmemek (14) gerek. Her memleketde bir 'örf olur ki anuñ nizâmı anuñ-ıla olur. Ol 'örfi gözedüp andan (15) tecâvüz itmemek gerek her vilâyetde bir қанuñ olur ki müşâlihi anuñ-ıla düzilür. Ol қанunı (16) ri'âyet idüp andan taşra çıkmamak gerek şöyle ki ol 'örfi ve қанunı ri'âyet eylemek ol (17) yirüñ

âbâdânlığı ‘alâmeti olur ve andan arturup tecâvüz itmek ol memleketüñ virânlığı (257) imâreti olur her pâdişâh ki ‘âlem ziyâde olsun diye ve her sultân ki zikr-i hüsnüm (2) cihânı tutmasun diye cehd eylemek gerek kim ol memletüñ gendüden öñdin olan (3) bedi‘-i mu‘teberesinden bir pâresini añsa ve sâ‘y eylemek gerek ki ol yirüñ gendüye gelince (4) olan mezâlim-i mu‘karridesinden bir miqdârın kese tâ bunuñ sebebiyle nâm-ı şerifi iktâr-i ‘âleme (5) irişe ve bu cihetle şayt-ı ‘adli şarka ve garba yetişe ammâ eger şöyle ki ol memletüñ (6) gendüye gelince mu‘karridâtına tınmaya lâkin anuñ üzerine gendü ziyâde zulm dağı komaya ol (7) kadar ‘âlemde şöreti olmaz ammâ hiç kimesne yaramaz-lığ-ıla dağı añmaz belki mecâlisde (8) añduklarınca eyü añarlar lîkin iş güç idinüp etrâf-ı ‘âlemde sevilmezler ve eger ol mu‘karridât (9) üzerine arturursa ve eski bid‘atler üzerine biraz dağı çorsa anuñ dağı nâmı cihânı (10) tamâm tutar ve anuñ dağı şayt ü şadâsı şarka ve garba irer ammâ ne fayide ki ‘âleme adı (11) zulmle tolar şöreti şol âb-ı zemzeme harablık itmişe döner ve eger ifrât iderse (12) zulmde bir misli olur. Dünyâ turduğınca zulm-ile adı turur.

MEDHU’S-SEĤĀĪ Fİ’S-(13)SELĀTİN:

Pâdişâhların ‘âlemde fahrı ve kemâlleri gökçek nâm-ile olur ve anların (14) dayim ebhet cemâlleri halka en‘âm-ıla olur saĥâ egerçi her yerde hûb olur (15) ‘ammâ pâdişâhlar da olcağ mergûb olur cûd egerçi cihânda çok olur ‘ammâ selâtinde (16) tamâm yaraşuğ olur pâdişâhların cûdı iki nev‘ olur ve anlarda saĥâ iki yoldan (17) bulunur biri a‘lâ ve biri dün ter olur ikisi dağı pâdişâhlıkda yeter olur. A‘lâsı (258) (1) saltanata zinet virür ve her nâsı hemîn kadar kifâyet olur ednâsı oldur ki hemîn halkdan (2) çeke tam‘ elini ve a‘lâsı ol olur ki anuñ üzerine ziyâde ide bezl-i malını ammâ eger şöyle ki (3) re‘âyâdan zulm-ile ala lâkin yine cûd idüp halka ulaşdura ol saĥâ pâdişâhlara yarar (4) olmaz ve ol cûd-ile saltanat karar bulmaz ol bezl-i ‘uĥalâ katında cûd olmaz ve ol (5) saĥâ-y-ıla hüdâ andan hoşnud olmaz şol söz ki zâleme arasında meşhûrdur dinilür (6) re‘âyâ bir koyun gibidür turmaz sağılır anuñ ma‘nâsı ol degüldür ki şöyle sıfat ki (7) emcekleri kuruyup gide ne kurusına südi kala ne saña fâyide ide ‘âlem halkınun (8) nizâmı ellerinde olan emvâli-y-ile olur ve re‘âyây-i mülküñ intizâmı ri‘âyet-i ahvâli-y-ile olur (9) pâdişâh olan dâyima tedbîr-i mülkde tekâsül itmemek gerek ve hiç bir vaqt emr-i şer‘ide (10) tesâhül itmemek gerek hemîn

bir yirde ki oldı bir yirde dağı olur dağı ziyâde olmayarak (11) nizâm bozulur siyâsetde hiç taķşir itmemek gerek egerçi efrâta virüp tekşir (12) dağı itmemek gerek ‘afv şol kadar gerekmez ki sebep ola ol pâdişâha cür‘et itmege ve râhmet (13) şol deñlü hâcet degül ki bâ‘iş ola aña esâ‘et itmege. Âdem iki kısım olur ve her kısmında (14) bir dürlü resm olur. ‘Afv itmek olmaz şol gişiyeye ki müstevcib-i ‘uķubet ola ‘uķubet itmek (15) olmaz şol gişiyeye ki müsteħaķķ-ı meşûbet ola Eflaţundan raħimehullahu hikâyet olunur ki eydür: (16) Salţanatuñ üç ħali olur ve her ħaline münâsib fiâli olur. Bir şebâbi ve bir kuvveti olur (17) ve bir kühûlet ve bir şeyhûħatı olur şebâbında siyâset ħalib gerek maġfiretten ve ‘uķubet (259) (1) artuķ gerek merħametden ve kehûletinde bir taraf çok gerekmez biribirinden artuķ gerekmez (2) ve şeyhûħetde tecâvüz-i ħalib gerek ve ‘afvla ħulûbi câlib gerek fi’l cümle siyâset olmayınca (3) salţanat olmaz ve sırf merħametle memleket tütılmaz şayf yirine ‘aţâ yaķışmaz niteki (4) ‘aţâ yirine ħılıc yaraşmaz her birinüñ bir yiri olur ve ikisiyle memleket diri olur. Pâdişâhların (5) ‘afvü siyâseti gendü ħapularında gerek ki heybetleri ħalka te‘şir ide niteki ‘aţâ (6) ve ‘inâyetleri gendüden bizzât gerek ki muħabbetleri ħılıp nâsda yir ide sultân ki (7) sâyis ola evvel siyâseti gendü nefesine itmek gerek andan re‘âyâsına ve cündine (8) ve pâdişâh ki ħahhâr dirilür evvel ħahrı hevâsına itmek gerek andan ‘adûsına ve zıddına (9) madem ki pâdişâhuñ nefsi gendüye muñ ve me’sûr olmaya leşkere dağı heybet ve siyâseti dağı (10) tamâm olmaz ve madem ki hevâsı ‘aķlına zelil ve maħhûr olmaya a‘dâ gözine ‘avf ve şalâbeti (11) dağı tamâm olmaz pâdişâhuñ Ĥaķķ-ıla mu‘âmesi dürüst olıcaķ Ĥalk-ıla mu‘âmesi dağı (12) dürüst olur ve eger anda süstlik ola hemîn bunda dağı süstlik olur bir pâdişâh (13) ki memleketinde ħalel göre gendü nefisini öger arasun eger şöyle ki gendü nefisini öger hemîn (14) anı dağı öĝmiş bilsün selâtin-i Yunan ki dayıma işlerni ma‘rifet ve ħikmet-ile işlerlerdi (15) ve aña sırre-(y)i ‘Acem ki her tedbîrlerini ħükemâ-(y)i müeyyidât-ıla işledürdi hemîn ki taşradan memleketlerine (16) bir ‘adüv yüz tütüdi ve yahud memleket içinde bir fitne ve ħalel belüre-y-idi evvel gendü (17) melâ-zıķ-ı melâhiden el çekerlerdi tâ ol murâd olunca murâdât-ı nefisden geğerler-idi (260) (1) leşker fikrinden bunu aķdem görürlerdi ve her dürlü tedbîrden bunu aħkem görürlerdi (2) pâdişâhlar degül her gişi tecrübesinde bunu böyle bilür ve hem böyle bulur madem ki Ĥaķķ-ıla (3) irtibâtı eyü ola her işi eyü olur

eger şöyle ki Allâh-ıla mu'âmelesi bozulmaya hiç bir emri (4) bozulmaz ve eger ol bozulursa yine ol düzilmeyince mümkün degül düzilmez belî bozgunluk (5) düzgünlük dağı dürlü dürlü olur her gişinüñ haline bir dürlü bozgunluğu bulunur (6) her gişinüñ Rabbi-y-ile mu'âmelesi olur ol mu'âmeleye göre muhâsebesi olur her gişinüñ (7) halini gendüden ğayrı kimse bilmez ve biregü halini gendü haline kıyâs itmek olmaz niçe mertebe (8) olur ki gendüye kemâl gözikür gendüden ulularuñ ol noqşândur ve niçe hâlet olur ki (9) gendüye tâ'at gelür gendüden a'lânuñ ol 'işyânudur ğâh olur ki bir gişi bir gişinüñ (10) bir dürlü maâşını görür ki Rabbi-y-ıla mu'âmelesi anuñ ol kadar olur eger ol hal gendü de (11) olsa Hâkık-ıla mu'âmelesi bozulur ve eger ol vech-ile bu dağı ma'âş kılsa kemer-i 'ubûdiyeti (12) çözüür ammâ ol hâlet ol gişiye hiç zarar itmez ve ol dirlikle hâkdan irtibâtı kesmez (13) fi'l cümle her gişi cehd itmek gerek ki gendü yolına göre Rabbi-y-ıla mu'âmelesi hûb ola ve her pâdişâh (14) sâ'y eylemek gerek ki bir tarîka sülûk ide ki 'uqalâ katında mergub ola her vaqt 'ulemâyı gördükce (15) tekrîm ide ve her dem fuqarayı yetişdügince ta'zîm ide dayima dervişlerden istimdâd (16) eksük olmaya tâ ki anlaruñ dağı aña imdâdı eksük olmaya 'âlemüñ niżâmı anlaruñ bereketi-y-iledür (17) ve cihânuñ intizâmı anlaruñ himmeti-y-iledür nâsuñ şalâhı anlaruñ işlâhı-y-iladur ve halkuñ (261) (1) nücümü anlaruñ en câhi-y-iladur felek topınuñ aqıtâbı anlardur ve quds diyarinuñ aşhâbı (2) anlardur cân ikliminüñ şâhlarıdur iki cihân pâdişâhlarıdur dünyâda padişâh (3) dirilenler anlara kul olmak gerek ki 'âlemde şâh olalar ve 'âleme sultânım diyenler anlara gedâ (4) olmak gerek ki cihâna pâdişâh olalar. Pâdişâhlara tekebbür niçe yaraşursa mağallinde tevâzu' (5) dağı anlaruñ zinetidür ve sultânlara tecebbür niçe yakışursa mağâmında meskenet dağı (6) anlaruñ ebhetidür. Pâdişâhlar ğarq-i şerânibden mest gerekmez ve pâdişâhlar tedbîr-i memleketde (7) mest gerekmez anlarda cûd ve seğâ gerek ve anlarda dihiş ve i'tâ gerek anlaruñ himmetleri (8) 'âlî gerek ki qadrleri sâmi ola anlaruñ 'azimetleri kavî gerek ki devletlerni hâmi (9) ola. Dirler ki dört şifât vardur ki elbette gerekdür ki pâdişâhlara lâzım ola ve dörd (10) haşlet vardur ki anlara mülâzım ola pâdişâh gerekdür ki cevâd ola ve gerekdür ki anda (11) 'adl ü dâd ola gerekdür ki kavlinde şâdiq ola ve va'dinde muvâfiq ola gerekdür ki (12) kulûb-i nâsda mehâbetî ola ve umûrunda zalâbeti ola vüzerâ her vaqt şâhdan (13) dümeştde ola ve ümerâ her dem

andan heybetde ola her didügi yirine vara (14) ve her buyruğı tamâm ola bu dağı gözedüp. nâ-ma'çkulu dimeye ve her olur olmaz nesneleri (15) buyurmaya umûrunda fikret idüp emr eyleye ve aḥkâmında diḳḳat idüp işleye (16) ef'âli güzaf oldukca bahâsi eksilür ve olmaz nesneleri buyurdukca buyruğı ũtılmaz (17) olur bir gişi melik oldum diyü melikde ne gerekse itmek olmaz ve bir gişi sultânım diyü diline (262) (1) her ne gelürse demek olmaz 'aḳıl bir sultândur ki andan ulu sultân olmaz her sultân (2) ki aña iṭâ'at itmeye sultânlığı ũturmaz ol dağı Allâh'ũn emrinden bir zerre tecâvüz (3) idemez ve ol dağı onuñ fermânından bir ḳadem taşra ḳıḳamaz.

İŞÂRET-İ ŞEMME-İ SALṬANAT (4) HÛDÂ-Yİ-TA'ÂLÂ:

Mülk anuñdur cümle anuñ zindesidür 'aḳıl didükleri dağı (5) anuñ bir kem bendesidür bir nûrdur ki cihân mihri hevâsınuñ bir zerresidür (6) bir vücûddur ki 'âlem cûdı bâhrınuñ bir ḳaṭresidür bir maḥbûbdur ki şûr-ı mümkünât (7) aña ayine olmuşdur ve bir ma'şûḳdur ki nuḳûş-i kâyinâtda dayim mu'âyene görünür her (8) kemâl ki görürsiñ anuñ kemâlinüñ mazḥarıdır ve her cemâl ki görürsiñ anuñ ḥüsninüñ (9) manzârıdır her pâdişâh ki görürsiñ anuñ şâhligından bir nişânedür sultân-ı (10) cihân ol durur ḳalanı arada bahânedür mülk anuñdur. ḳalan mâliklerüñ bu mülk nesidür (11) her sultân ki görürsin ol ḥazretüñ bir ḥalifesidür çün pâdişâh ḥalîfallah (12) ola lazımdur ki anuñ her işi lillâh ola Allah'ũn ḳullarını Allâh-içün bekleye ve 'alemüñ (13) niḳâmı anuñ buyruğı-y-ıla şokula eger niyyeti taşḥîḥ iderse itdügi ḥizmetden pek (14) 'ibâdet olmaz ve eger göñlüni Allah'a toḡruldursa pâdişâhlıḳdan ulu ṭâ'at olmaz (15) hemîn niyyetini muḥkem idüp ve 'azimeti müstaḥkem idüp emrini Allah'a işmarlayup ve her fi'linde (16) anuñ rızâsını ḳaşd eyleyüp memleketi ḥıfz idüp re'âyasını re'âyet itmek gerek ve leşkerini (17) zabt idüp adl-ile siyâset itmek gerek pâdişâh bir ḡayışa beñzer ki 'alemün bereḳâtı (263) (1) anuñla olur ve arz ḥayâtı anuñ-ıla bulur cihânuñ refâhiyyeti mûcib ve 'alemüñ (2) istirâḥâtı müstevcibdür egerçi ḡâh olur ki andan müsâfirler müteezzî olurlar ve ḡâh (3) olur ki anuñ-ıla niçe biñalar yıḳılır ve ḡâh olur ki seyler aḳıdup ziyânlar ḳılır yine (4) böyle iken anı Allah'dan ni'met ü râḥmet bulurlar ve yine bu ḥal-ile iken istiskâya (5) ḳıḳup anı ḥaḳdan istid'â ḳılurlar ve yaḥud şol yillere beñzer ki Allâh ta'âlâ (6) râḥmet için gönderür eṭrafdan buludları cem' idüp yağmurları yağdurur ebdâna (7) râḥat virür ve enfâsa istirâḥat virür semânı

innema ider ve miyâhı icrâ ider (8) ‘âlemden ‘ufunâtı ref‘ ider ve hevâdan fesâdâtı def‘ ider baħrdan sefen-i kâyide (9) olur ve niçe dürlü daħı fevâ‘id olur lâkin ğâh olur ki niçe gemileri daħı ğark (10) ider ve ğah olur ki od düşürüp bir şehri ğark ider niçe daħı bunuñ gibi (11) mefâsidî olur ve niçe dürlü daħı mazarrâtı bulunur ammâ yine böyle iken ‘âlemden (12) ni‘metligi gitmez ve cihândan kimse anuñ eksüldüğünü istemez evet efrâţ idicek (13) ğazret-i Ğakķ’a tazarru‘-ıla yalvarurlar bu şarşar şarf olunup bir mu‘tedil geldüğün (14) isterler dirler ki bir memleketüñ ki pâdişâhı ‘adil ola ol memleket dayim güler (15) ve bir vilâyetüñ vâlisi zâlim ola ol vilâyet her vaķt aĝlar pâdişâhuñ ‘adli (16) ‘âlemüñ bahârı olur ve anuñ güler yüzi cân baĝnuñ gülzân olur cihânuñ (17) ziyâsı anuñ bahâ ve şevķi-y-ile olur ve ‘âlemüñ şafâsı anuñ hüsni halkı-y-ıla olur (264) (1) anlaruñ zâtı muradı olur halk ‘âlemüñ ve anlaruñ halkına tâbi‘ olur aħlakı Âdemüñ (2) pâdişâh bir şecere gibidür ki ‘âlem anuñ zıllı olur aĝac toĝrulmayınca gölge kaçan toĝrılır (3) çün bir ğişinüñ ki halkı şahih olıcaķ ‘âlemüñ halkı şahih ola ol ğişi cehd eyleyüp (4) ğılķatini taşhîĝ itmek ğayet kabih ola çün pâdişâhuñ eylüĝi ‘âlemüñ murâdidur (5) ve aña daħı ğalacaķ ‘âlemde bir eyü adıdur cehd eyeleyüp aħlakını hüsni itmek gerek (6) ve sâ‘y eyleyüp ef‘âlini müstaħsen itmek gerek halk-i hüsni bir hüsndür ki aña zevâl (7) olmaz turur hilâfinca şûret-i ğasenenüñ ki mizâc-i taĝyîr-ile bozılır pâdişâh ki (8) zâlim ola bir behurdâr olmaz zûlm-ile mümkün degül salţanat pâyidâr olmaz pâdişâh ki ‘adil (9) ve müşfik olur elbette anuñ zamânı zâlimden artuķ olur zirâ ol ıslâĝ (10) ve zâlim fesâdda olur elbette ıslâĝ zamânı efsâddan ziyâde bulunur ma‘lûmdur ki (11) yıķmaķ yapmaķdan eshel olur bir yılda yapılan bir günde yıķılır pâdişâh talime imhâl olunur (12) tâ şuña deĝin ki erkân-i ‘imareti bozmaķ isteye ve sultân-ı câbire müsâmaĝa kılınur tâ (13) aña deĝin ki bünyân-ı şerî‘atını yıķmaķ isteye ol vaķtde ğayyûm-i ‘âlem ğayrete gelür aña ihlak (14) ider ve yaħud erhâ‘i ‘ınân idüp ol memleketi helâk ider her pâdişâh ki dinini dünyâsını (15) şaşınur bir yirdeki zûlm size ol yirde ğocınur pâdişâhlaruñ liķâsı hûb (16) gerek ve muşâĝibeti maħbûb gerek ef‘âlleri müretteb gerek ve aħlâķları mühezzeb gerek (17) anlar mülâzım-ı vaķâr gerek anlar mütecennib-i ğıffetü ‘âr gerek meclislerinde mehabetleri gerek (265) (1) ve halkuñ anlardan maħâfetleri gerek ğuzurlarında oturanlar edeblerini şaşlamaķ gerek ve meclislerine (2) gelenler vaķârlarını ğözetmek

gerek tahfifi mûcib fi'il gerekmez ve tâ'rizi meşûr kul (3) gerekmez pâdişâhuñ heybeti-y-ile memleket behçet ü bahâ bulur ve saltanatuñ kuvveti-y-ile (4) ra'iyet-i istirahat ü şafâ bulur pâdişâhlara lâzımdur ki şehvetlerini redd eyleyeler (5) 'aķilları kuvveti-y-ile ve ğazablarını men' eyleyeler hilmleñ kuvveti-y-ile.

ELTENFİR (6) MİNE'L KATLİ BE-ĶADRİ MÂ-YEMKÜN:

Mümkün oldukça neflerini komayalar ki katli-nefse (7) irtikâb ide madem ki siyâset-i melik-i din icâb itmeye ictinâb ide Hâķ ta'âlâ (8) dergâhından şirkden soñra katli-nefs gibi cerîme olmaz ve ol hâzretde andan soñra (9) anuñ gibi bir ma'şiyet-i 'azîme bulunmaz binâ-i(y)ı Hâķdur anı kim yıķabilür eger yıķarsa bâķî (10) 'âlem intikâmın alur eger rahm iderse dünyâda alup kırtarur ve eger ğazab iderse (11) ahirete kıoyup cehenneme bırağur şeyh hâzretleri rivâyet ider füşüşda ve bir hikâyet (12) nakl ider bu husuşda ki Hâķ ta'âlâ celle ve 'alâ Davud Peyğâmbere vahy idüp buyurur (13) ve hitâb idüp nidâ kıılır ki yâ Dâvud sen okıma ki mescid-i aķşâ senüñ elüñde tamâm ola (14) ve ol binâ senüñ zamanunda ahir olup yapıla çün senüñ elüñden katli-nefs olup durur (15) ol olmaz çün sen Hâķ binasın yıķduñ senüñ binâñ yapılmaz Dâvud eydür itdümse (16) señün buyruğuñ-ıla itdüm siyâset-i şer'iyeye idi ki yirine kıodum Hâķ tebâreke ve ta'âlâ (17) eydür belî ol kıaziyye didüğüñ gibi eyledür 'ammâ ol 'amelüñ behr-i hâl muķtezâsı böyledür (266) (1) ve eger dirseñ ki Süleymân dahı pâdişâhdı zâhirdür ki katli-nefs kıılıp durur ma'hezâ (2) ki beyt-i mukaddesüñ binâsı anuñ zamanında tamam olup durur cevâb'ı ya budur kim Süleymân (3) hâzreti gendü benefse mübâşeret itmeyüp kıurur ve bu kıaziyye gendü eli-y-ile öldürende (4) dinilüp kıurur ve yahud bu bir hâl idi ki Dâvud peyğâmberle Rabbi arasında olmuş ola (5) lâzım degüldür ki bu mu'âmele her yirde muķarrid kıılına Ehlü'llahuñ bu yoldan uslûbı (6) çoğ olur anlara i'tirâz olunmaz birinüñ fi'lini birüne taķbik idüp birbirine kıyâs (7) kıılınmaz 'âlem-i ma'nânuñ ahkâmı dürlü dürlü olur her ğişinüñ Rabbi-y-ile mu'âmelesi bir yüzden (8) olur fi'l-cümle pâdişâhlara lâzım oldur kim ğazabları rayilerine muvâfik olmayınca 'amel itmeyeler (9) kıânun-i saltanatda tamâm vâcib olmayınca hiç kimseneyi kıatl itmeyeler taķşir itmeyeler (10) şabırda ve ta'cîl itmeyeler kıahrda eger bir ğişi istiseler ki öldürelen ol sâ'atde (11) öldürmeyüp kıabs itdürelen bir zamân dahı anı fikr eyleyeler ve andan soñra niçe (12) bilürlerse eyleyeler eflâtuñuñ

kelimâtında gelür ki eger bir pâdişâh ki bir gişi habs (13) eyleyüp ıtlâk ide ol gişiyi mertebesinden ziyâde ihsân ve infâk ide (14) ve ba'zı mülûkden rivâyet olunur ki anlarda kânun-i de'b buyımış pâdişâh bir kimse(y)i (15) gendü eli-y-ile döğecek ayruğ ol gişi(y)i kimse döğmezmiş bundan maşsûd budur kim (16) kahr itdügi yire rahmi dahı gerek ve gâzab itdügi yire hilmî dahı gerek rahmî tarafı (17) çok gerek hilmî cânibî artuğ gerek muhsinüñ ihsânı şoldem maqbûl olur ki (267) (1) isâ'ete dahı kudreti biline ve kerimüñ ikrâmı şol vaqt mu'teber olur ki itmemege dahı (2) istiâ'atı biline ol sebedendür ki selâfında lûtf gerekse şiddet dahı gerek (3) ve ihsân gerekse saşvet dahı gerek kahrı rahmına merbûğ gerek ve gâzabı hilmî-y-ile (4) maşlûğ gerek himmeti 'Âlî yirlerde gerek ve ikdâmı ulu omuzlarda gerek şabi'atında denâet (5) yaraşmaz ve ef'âlinde hasâset yaraşmaz az eylüge çok ihsân itmek gerek ve her ihsânını (6) bî-imtinân itmek gerek denî şab' olanlarla muşâhabet itmemek gerek ve sûkî şıfat (7) olanlarla mu'âşeret itmemek gerek gendüsi 'işe düşüp memleketi gözden şavmamağ gerek (8) ve gendüsi hevâya uyup mülk-i maslahatını vüzerâya şalmamağ gerek gendü kârışmayınca biraz cumhur (9) olursa mümkün degül başaramaz ve gendü mübâşir olmayınca biregü eli-y-ile nesne hâşıl olmaz (10) biraz vaqt mukteżâyı hevâsında ise biraz vaqt memleket fikrinde gerek bir iki sâ'at (11) meclis-i 'işretde ise bir niçe sâ'at meşâlih zikrinde gerek rüşvet bâbını tamâm sedd (12) itmek gerek ve rüşvet alanı kapusından şard itmek gerek iki şeyin alur ki şeyn alur. (13) İslâmda biri rüşvet biri şefâ'at-ı aşkâmda rüşvet gibi nizâmı bozar nesne olmaz (14) bir kapudur ki rüşvet ola ol kapu düzilmez pâdişâh olanlar i'dâ halini dahı müteraşşid (15) gerek ve anlaruñ ahvâlini metefakķıd gerek her şarafda 'uyûn-i mütecessisini gerek ve her (16) vilâyetde ta'at-ı mu'temedini gerek câsûslaruñ dayim biri gelüp biri gitmek gerek muttaşıl (17) pâdişâhu sudurlaruñ halinden şaberdar itmek gerek kimi bâzirgañ şıfatında gerek ve kimi elçi (268) (1) şüretinde gerek her biri bir yolla girişmek gerek şuyabildügi şaberi getürmek gerek (2) pâdişâh cümlesinden bir şaber almağ gerek ve cemî'isinüñ hâşılını birikdürmek (3) gerek fi'l-cümle a'dânüñ şali pâdişâhdan mektûm olmamağ gerek her zamânda dünyâ (4) meşguldür na-ma'lûm olmamağ gerek ammâ ezhâr-i 'adâvetde uymayup çekmek gerek zaşmetlerini (5) tâ bir gün âsânlıg-ıla devleti şuş getüre firşatlarını 'adüvnüñ şâli'ı kuvvetde iken (6) karşı şurmak olmaz ve

düşmenüñ devleti teraqqîde iken anuñ-ıla tıruşulmaz ammâ zamân (7) el viricek geçürmemek gerek ve fırsat ele giricek kaçurmamak gerek nâgâh (8) fırsatı geçüresin dañı mümettid olur bâ'î favîl olur zirâ'î şedid olur şevketi (9) 'azim olur saşveti müzmin. olur râsî mu'ciz olur devâsı 'adüv-i memleketde bir maraži (10) dür ki ibtidâsında 'ilâc itmeyicek sonuñda müşkil olur düşmen salţanatuñ bir (11) râsîdür ki evvelinde tekâsül idicek şoñra da mu'azzil olur 'âlemdür bir qarâra (12) tırmaz ve zamândur daim müsâ'id olmaz felek tırmayup dönüp tırur devlet bir gün (13) bozulursa bir gün düzelür zamânuñ bir vaqtinde müsâ'idesine inanmak olmaz (14) ve nücümüñ bir tâli' de sa'âdetine tayanmak olmaz fırsat sehâba beñzer ki bâ-karâr olmaz (15) devlet şarâba beñzer ki bî humâr olmaz fırsat vaqtini şavmamak gerek ki berdevâm olmaz (16) ve müdâm-ı keremiyetini geçürmemek gerek müdâm olmaz pâdişâhlar ki bir ulu pâdişâha elçi (269) (1) göndermelü olalar cehd eyleyüp memleketde aramak gerek şol ki ğayetde 'âkîl ola (2) anı göndermek gerek sâ'y eylemek gerek ki resûl olan fehm ve fatin ola ve emin üdeyyin ola (3) mültezim-i vaĥâr ve 'iffet ola ve mütecennib-i iksâr ve ĥiffet ola fi'linde ĥaĥ üzerine ola (4) ve kelâmında şıĥ üzerine ola ve vera' eyleye ĥali tama'dan ĥali ola tâ ki ĥaĥdan (5) 'udül itmeye anlaruñ tevĥîr-i en'âmları-y-ıla ve tarîĥden ĥurûc kılmaya anlaruñ iĥsañ-i (6) ikrâmıy-ıla eger resûlüñ kelâmında kizb olursa fevt olur murâdât ve eger (7) elçinuñ sözinde nifâĥ olursa mütevellid olur fesâdât baĥıl olur niyyât (8) ve munteĥis olur 'azamet ol sebebdendür ki mülûk-ı müteĥaddimin elçi bâbında (9) ğayet diĥkatler iderlerdi ve ol emirde tamâm ihtimâm idüp gözedürlerdi fi'l-cümle (10) pâdişâhlaruñ âdâbı çoĝ olur ve eger hep söylemelü olursa bu kitâb üslûbundan (11) çıkılır şöyle ki ol âdâb-ı ri'âyet olunmaya 'imâret-i bilâd olmaz ve şöyle ki ol (12) aĥlâĥ tıtılmaya siyâset 'ibâdet olmaz 'ammâ 'ârif olana bir iki cümle-y-ile işâret yeter (13) ve añlayan kimesneye bir kaç kelime ile delâlet yeter hele icmâlen şunu bilmek gerek ki (14) melik olana elbette bu vâcibdürki gendü nefsine mâlik ola ve pâdişâh olana (15) bu lâzımdur ki 'adl yolına sâlik ola.

İŞÂRET-İ HAĞIKATE İLÂ ÂDÂBÜ'S-SELÂTİN:

(16) Şol sarây-ı melik ki ĥavâ'idi aĥkâm-ı 'adl ola ve du'âyimi ĥuvâyî 'aĥl ola maĥşûn ola (270) (1) ve devleti şükür-ile maĥrûs ola a'mâli birr-ile Ėaĥ tebareke ve

ta'âlâ menşûr ider anuñ (2) vâfisini mahzûl ider mu'âdisini müeyyed ider anı mebdâdî-i kâdr-ile ve müşeyyid (3) ider anı mebdânî-i hâzer-ile pâdişâh-ı 'adil olduğınca anı imdâd ider hâlik ve vedâd ider (4) hâlâyık pâdişâh ki 'adil ola. Allah'ıñ hâlifesi olur arzında hâkim olur vâcibinde (5) ve farzında emrine itâ'at her gişiye vâcib olur ve hükmine imtisâl lâzım ve lâzib olur. Gendüsi (6) imâm-ı metbû' olur ve mütâ-bi'atı farz ve meşru' olur aqreb-i da'vâtı icâbete sultân-ı 'âdilüñ (7) itdüğü du'âsı olur ve evlâ-yı hasenât mesûbete anuñ halk için çekdüğü 'anâsı olur (8) gendü nefsinı Allah-ıla ıslâh itdüğünce ıslâh ider ra'iyetini ve gendü Rabbi'ne muftî (9) olduğınca halk gökçek ider tâ'atini gendü hużû' İtdüğünce Allah'a zelil olur (10) aña her rikâb ve gendü tevekkül itdüğünce Rabbi'ne sehl olur aña her şı'âb gendü rızâ-yı (11) Hâk' da olduğınca her gişi anuñ rızâsında olur ve gendü muktezâ-yı şer'î gözetdüğünce (12) her gişi anuñ muktezâsında olur gendü Allah'dan korkduğınca a'yan-ı halkda heybeti (13) ziyâde olur gendü şer'î ta'zîm itdüğünce kulüb-i nâsda 'izzeti ziyâde olur gendü Allah'a (14) du'â ve şükür itdüğünce halk-ı cihân andan şâkir olurlar gendü Hudâ'ya senâ ve zikr itdüğünce (15) 'âlem bunı hayır-ıla zâkir olurlar bir gişi ki Hâk ta'âlâ nâs arasında ihtiyâr eyleyüp (16) mertebe-i riyâsetle anı mu'azzam ide ve meziyye siyasetle anı mükerrrem ide ol gişiye lâyıkdur ki (17) ra'iyetüñ lûtf-i ri'ayeti-y-ile hıfz eyleye mertebesini ve memleketinüñ hüsn-i himâyet-ile ref' eyleye meziyyesini (271)

(1) tâ ki dayim ola siyâdeti ve mezîd ola sa'âdeti bir kimse(y)i ki Hâk celle ve 'alâ vâfî ide (2) bilâdına ve emin ide 'ubâdına beş eyleye yedini ve sultânını ve ref' eyleye menzilini (3) ve mekânını ol kimseye münâsib oldur kim müeddî ola emânetini ve hafız ola diyanetini (4) cemil ide sîresinî ve gökçek ide serîresini halka 'adl itmek de'bi ola (5) ve Hâk' a tevâzu' eylemek edebi ola zulm ü âsâmdan ihtirâz itmekde ola ve senâ-i havâş (6) ve avâmı ihrâz itmekde ola memleketde ola tâcirleri hoş göre dayim anları ri'âyeti-y-ile (7) gözleye kimesne anları incitmeye ve kimesne añlara gel git dimeye anlarıñ ticâretleri-y-ile mem-leket (8) âbâdân olur ve anlarıñ biçâ'adları-y-ıla 'âlem içi erzân olur anlarıñ vâsıtası-y-ıla (9) pâdişâhuñ nâm-ı haseni etrafâ gider ve anlarıñ sebebi-y-ile memleket içinde olan emvâl artar (10) pâdişâha lâzımdur ki her gişi kâdrine göre ri'âyet ide ve her kimseye liyâkatına göre 'inâyet (11) ide ümmeti hayin yirine komaya ve hayin-ile emin mu'âmelesin itmeye.

İŞÂRET-İ Rİ'ÂYET-İ CÜND (12):

Cündünü gökçek şiyânet ide 'askerini tamâm himâyet ide bunlar erbâb-ı 'âr ve hamiiye (13) olurlar ve bunlar hafıza-(y)ı 'avâm-ı re'ıyye olurlar bunlar süyûf-ı melik-sultân olurlar (14) ve bunlar huşûn-ı memâlik ü büldân olurlar bunlar pâdişâhlıgũ zîneti olurlar ve bunlar (15) hilâfetũn übheti olurlar bunlarũn-ıla def' olunur 'avâdi ve bunlarũn-ıla kahr olunur e'âdi (16) bunlarũn-ıla izâle olunur melike 'arız olan hâleller ve bunlarũn-ıla zabt olunur memleketdeki (17) 'ameller pâdişâh olan bunlarũn za'iflerine kuvvet vermek gerek ki kuvvet tuta emri. (272) (1) ve bunlarũn fakirlerini ğani itmek gerek ki müşeyyed ola erdi ve bunlarũn dağı içinden şol (2) bahâdur mehterlerine ve dilâver-i serverlerine ki düşmene tevaĸĸuf çekmeyüp varurlar ve ceng (3) yirinde arslan gibi turlurlar. Bunlara artuk 'inâyet itmek gerek ve dirliklerinde tamam (4) ri'âyet itmek gerek her birine ulusu olan himmet itmek gerek. Bu gendüden uluya terbiyet (5) itmek gerek ve ol kötülerle bunları bir tutmamak gerek ve ol ednâlar-ıla berâber gözetmemek (6) gerek bunlarũn dağı hüneleri bundadır ve sipâhilerũn dağı faziletleri bu aradadır (7) ehl-i hünere ri'âyet itmek gerek ki turlmayup hüneleri mütezâyid ola erbâb-ı kemâle (8) himâyet itmek gerek ki her günde kemâlleri arta tura çeri her ne kadar çođ olursa hemin (9) çeri bunlardur ceng gününde cümlesi meyyit olur hemîn diri bunlardur bunlarũn (10) biri buñ deminde biñ gişi yirin tutar biñle bitmez ol ki bunlarũn biriyle biter (11) vâhid ki taĸşil murâd ider ħayırdur ol elifden ki tekbir-i a'dâd ider eger bunlarũn (12) birine ceng gününde bir hâlet olsa ki bir 'uzvına tamam ħasâret olsa şöyle ki (13) ayruĸ 'amelden ħalsa ve ölince işe yaramaz olsa yine mahv itmemek gerek. Defterden (14) ismini ve yine men' itmemek gerek 'aņasını ve resmini eger şehîd olursa öñũnde (15) ve eger ħatîl olursa 'askerũnde a'kâbini yine ħoş tutmak gerek ve evlâdını (16) eyü ri'âyet itmek gerek ki bunlarũn dağı raĸbetleri ziyâde ola pâdişâhuñ (17) ħizmetinde ruĸlarını bezl itmek âsân ola devletinũn nuşretinde ve egerçi (273) (1) bu cündiler bir ħoş tâife olur ve memleket niżâmı bunlarũn-ıla bulur amma bunlarũn (2) dağı zabtı ħayli kâr olur ve bunlarun-ıla mu'âmele dağı bir ulu bazar olur sa'y-ile (3) itmek gerek ki bunlar ecnâs-ı müteferriĸa ola ve tavâif-i müteħâlîfe ola aralarında eĸbaĸ (4) olmaya ve içlerinde ittifaĸ olmaya tâ ki ittifaĸ idüp pâdişâha cür'et idemeyeler (5) ve icma' eyleyüp bir ulu şena'at

idemeyeler ba'zı ba'zına havâle kılna bir bölüginüñ (6) şefa'atı bir bölüğine def olına eyle olıcağ her tâife âhîr-ile zebûn olurlar ve re'âya (7) dahı bunlardan me'mun olurlar her kavimde bir yaramaz de'b ü 'âden olur ve cündüñ (8) âfeti dahı muhâlefeti kâ'de olur. Ümerânuñ âfeti sû-i sîre olur ve vüzerânuñ âfeti (9) hıbs-i serire olur. Za'mânuñ âfeti za'f-i siyâset olur ve 'ulemânuñ âfeti (10) riyâset olur kuđđâtuñ şiddeti tama' olur ve fuķahânuñ kıletti vera' olur. 'Adlüñ (11) âfeti meyl-i velât olur. Memlûküñ âfeti za'f-ı hımât olur fuķarânuñ âfeti zerk u riyâ (12) olur ve müceddüñ âfeti kibr ü hıyela olur. Âfetlerde melik afetinden büyük âfet olmaz (13) ki aña âfet yetiŕecek âlemde nizâm kalmaz. Meliküñ âfeti gâh begden ve gâh vezirden (14) olur ve gâh olur ki ikisi dahı bir yirden olur pâdiŕâh havâŕisine mağlub (15) olmamağ gerek ve pâdiŕâhuñ heybeti kulûbdan meslub olmamağ gerek zâtında her ne kadar (16) luř iderse ķahrı dahı olmağ gerek ve hazinesinde her ne miķtar tiryak var-ise (17) zehri dahı olmağ gerek vüzerâsına dâyim muhâbbet itmek gerek ve muhâbbet itmedüğini (274) (1) vezir itmek gerek bir meliküñ ki vezirine i'timâdı olmaz ol meliküñ aŕla bünyâdı olmaz (2) pâdiŕâh nefis yirine olur vezir aña 'aklı olur nefsuñ 'akla i'timâdı olmayıcağ (3) bedenüñ hâli n' olur.

İŖÂRET-İ AĞLAK-I VÜZERA:

Vezer dahı pâdiŕâhuñ (4) muhâbbetine vâŕıķ gerek ve hıżmetinde ŕâdıķ gerek aklı ŕâhiķ gerek ve vüddi ŕâhiķ (5) gerek eger vüddi rast olmazsa nuŕŕ itmez ve eger 'aklı ŕâhiķ olmazsa naŕiķat (6) idemez bir pâdiŕâhuñ ki hâin ola veziri mümkün olmaz ol devletüñ (7) vezir pâdiŕâh-ıla ŕoķbet ve 'iŕŕ itmemek gerek belki vezir begle yiyüp içmek (8) gerek ol nâdimler maŕlaķatıdur vezir aña ķarıŕmamağ gerek. Nite ki nedimler anuñ maŕlaķatına (9) giriŕmemek gerek. Beg 'iŕretde iken vezir maŕlaķatda gerek ve beg raķatda iken (10) vezir hıżmetde gerek vezir dâyim fikr-i memleketde gerek vezir her dem tedbîr-i maŕlaķatda (11) gerek cemi'-ı memleketi gendünüñ esbabı ve emvâli bilmek gerek ve pâdiŕâhuñ cemi'-ı (12) murâdâtını gendünüñ âmâli bilmek gerek cümle re'âyayı gendünüñ 'ayâli 'add itmek (13) gerek ve akŕâ-yı memleketde bir tâifeyi gendünüñ ehli ve âli 'add itmek gerek ceħd eylemek (14) gerek ki mümkün olduķca taĖŕil-i malda kifâyet ide. Amma ŕöyle dahı itmemek gerek ki (15) bir günüñ malını pâdiŕâh si'âyet ide pâdiŕâha anuñ duğülü hıyırardan gerek (16) ve aña

ilkâsı her vakt o yoldan gerek dâyima pâdişâhı mani'-i mâtem gerek ve muharrız (17) mükârim gerek. Hâdi hayrat gerek ve muhârrik-i hasenât gerek dafi' u'ukubat gerek (275) (1) mu'ayyen-i meşûbât gerek ve neyi kalur şöyle gerek ki pâdişâhdan gâyet tersân ola (2) pâdişâh gâzab idicek evzân ola amma emin emin ola pâdişâhdan canına (3) ve andan havfi olmaya hânümânına mu'tekid ola meveddetine ve mu'tekid ola muhâbbetine gendünüñ (4) aña ihlas vefâsı ola ve derûnunda cân u dilden şafâsı ola gönlünde aña (5) zerre kadar nifâkı olmaya ve aña nifâkını bildügi-y-ile ittifâkı olmaya ve eger pâdişâh henüz (6) oğlan olsa anı hor tutmaya aña lala dirilüp gemdü bildügin itmeye arslan (7) oğlu 'âkıbet arslan olur pes bir gün aña andan ziyân olur pâdişâhuñ veziri (8) hem 'ayni olur hem üzni olur her emirde vâsita-i irâdât ve izni olur kâtibi nuçkı olur (9) ve şâhib-i hâlkaşı olur resûli olan 'ağıllı olur ve nedimi olan müselli olur (10) pâdişâh olan her birini buña göre ihtiyâr itmek gerek ve her birisini ol turduğı (11) hizmete yarar itmek gerek umur-ı nâsa bir kimse(y)i vâli itmek gerek ki gökçek ola kifâyeti (12) ve şâdiğ ola ri'âyeti 'âlim ola bu vatan ahvâli ve mezâhirini ve mücerreb ola mevârid-i umurını (13) ve müşâdirini ümera erkân-ı mülk-i huzzânı olurlar ve vilât-ı 'uyûn-ı devlet ve a'vânı (14) olurlar. Bunlaruñ-ıla müstaķim olur a'mâli ve bunlaruñ-ıla müctemi' olur emvâli bunlaruñ-ıla (15) imâret bulur sultân ve bunlaruñ-ıla 'imâret bulur beldan eger bunlar müstaķim (16) olalar müstaķim olur umur ve eger bunlar mużtarib olalar mużtarib olur hamr-ı bûr (17) her memeketüñ helâkine sebep bu olur her vilâyete fesad bundan yetişür ki pâdişâh (276) (1) olan aşhab fazâyili vaz' ide ve nerbât-ı zâili ref' ide istihkaķ ide 'aṭiyye-i (2) nâsiha iğtirar ide tezkiye-i mâriha ulularını düşüre ve anları kaldura iş (3) ehlinde olmaya ve manşib müstaḥakķın bulmaya halka birr itmeyüp şükr uma ve 'âleme (4) şer eyleyüp hayr uma

ZEMMÜ'L-VEZÎRÜ'L-MÜFSİDE:

Vezir idene bir müfsid ve münâfıkı (5) ve müşâhib idene bir şerir-i mütemelliķi ki buña taḥsin ider kabihî ve ibğaz ider nasihî (6) şürûr-ı fi'âlini hayrat gösterür ve mu'ayib ḥişâlini hasenât gösterür ihlaş da'vâsın (7) ider amma andan ulu düşmeni olmaz ve aña nâşih dirilür amma ol itdügi fesâdı kimse itmez (8) gendü 'ızzeti için anı zillete düşürür ve gendü devleti-içün anı mezellete düşürür murâd (9) idinmez

mağdumunuñ şalahını ve maqsûd idinmez ‘âlemün ıslâhını pâdişâh-ı nefsi (10) hevâsına uydurup yıldıurur ve pâdişâh añmaduğu fesâdâtı bu añdurur bu dağı degüldür (11) ki pâdişâhı seve ve dileye ve anuñ arzularınıñ huşûlin isteye hemin gendü (12) maşlahatı için çalışur ve gendü ‘izzeti artmağ-ıçün dürişür yoğsa onuñ gibi gişinüñ (13) kimseye muhabbeti olmaz ve anuñ gibi mizac hiç kimse(y)i göñülden sevmey. Şöyle ki ol pâdişâh ki (14) aña lâf-ı ubûdiyyet ve ihlas iderdi ve ol sultan ki aña devâ-yı meveddet ve ihtişaş (15) iderdi eger aña teveccüh ve ikbal itmez ola ve aña münâsib emvâl virmez ola ‘azl eylese menzilesinden (16) vird eylese katından isnâd ider ol pâdişâha her fazîhi ve nisbet ider aña (17) her kabîhi medhinde hâdden aşururken mübâlağasını ve ıtrâsını fırsat bulursa ider (277) (1) zemini ve hecâsını bu aşl-ı tîbi‘at böyle olur ve bunuñ gibi eşhâsuñ hâli (2) bu olur amma bu pâdişâhdan devlet-i ketmüñ ‘alâmeti ve bir şultanuñ sa‘âdeti ketmüñ (3) emâreti oldur ki gözi bağlanur bunuñ gibi kimesnelerüñ hâlini görmez olur bunca (4) yerde ferâsetleri var-iken bunlaruñ gibilerüñ mahiyetini bilmez olur pes bunuñ gibi (5) su‘ât-ı zulmenüñ sözlerine inanur ve bunuñ gibi müfsidlerüñ aqvâline aldanur anlar (6) hod dilerler ki ifsâd ideler dinini gendü dünyası-çün ve izâle ideler ta‘ayyüni nefslerinüñ (7) hevâsı-çün nakz ideler ‘ahdini ve niyyetini ve tahrîf ideler cündüni ve ra‘iyyetini mürtekb (8) kılalar envâ‘-ı âşâma ve müsteħak kılalar meşâlib ve mezâma

ZEMM-İ SU‘ATÜ’S-SELÂTİN:

(9) su‘ât söz-ile ‘amel itmek denâet olur ve anları kifât şanup inanmağ ğabâvet olur (10) anlar kâlilü’l-vera‘ olurlar şedîdü’ğ-ğama‘ olurlar leimüt tîba‘ olurlar harîşun-nifa‘ (11) olurlar anlar ehl-i mürüvvet olmaz ve anlarda ğamiyyet olmaz şol pâdişâh ki anlara (12) iltifat idüp sözlerine uyar hemîn eline bir ğazma alup devleti bünyâdını ğazar (13) gendü eliyle turmayup saltanatı sarayını yıkar ve mazlumlaruñ âhı-y-ıla memleketi (14) ğucağa yağar gendüden müteneffir kılar havâşısını ve a‘vânını ğavi iken za‘îf (15) kılar milkini ve sultanını her melik ki esâet ider ğavâşısına ve cündüne (16) hemîn ihşan ider ‘aduvına ve zıddına her melik ki cüd ider evliyâsına (17) ve ra‘iyyetine hemîn i‘ânet ider zevâl-i milkine ve devletine pâdişâhlar nizamı için ğonılır (278) (1) ve nizam dağı ‘adlile bulunur pâdişâh ki ‘âdil olmaya ol ğağıkatde meşâh olmaz (2) zirâ ki şahlığ maşlahatında ğonılan ğikmet anda bulunmaz

pâdişâh bir çoban olur (3) ki kırtndan şaklıya n' olur ol çobandan ki kırtndan ziyade yiye pâdişâh (4) ki zâlim ola kâfir olur ni' mete ve sultân ki bağı ola müsteħak olur ni' mete. Pâdişâhuñ (5) sîreti gökçek oldukça emîn olur a' dadan ve 'adli ziyâde oldukça ħavfi (6) kalmaz 'idâdan 'udvâmı ziyâde olduğunca sultânlığı eksilür eşbâha (7) memâlik olur kulûb elinde olmaz ve şuverde taşarruf ider gönüllere hüküm idemez

(8) İŞARET-İ Rİ'ÂYET-İ KULÛB:

Aşıl gönül gerek şûretten ne olur gönüllere mâlik (9) olmayınca beglik mi olur kulûb bir yire müteveccih olıcağ anı kimse men idemez (10) bir niçe gönül bir olduğdan sonra anı hiç nesne def' idemez her işi işleyen arada (11) gönüldür kim anı şûretten şanur gönüldür gönül başıcağ ħaşm dağı başılır ve gönül (12) korkıcağ el ayak tutulur gönül dağı gendü başına bir sultandır aña 'izzet gerek (13) ve gönül dağı can milkinde ħandur aña ħürmet gerek 'âkil olan sa'y itmek gerek (14) ki hiçbir gönile yitişmeye ve soñın şanan şakınmağ gerek ki bir gönül eri-y-ile irişmeye (15) ba'zı yirde gördüm ki nüfûs-ı kümmelden ħayrı her nefse ki mevt gelür elbette (16) bu gönile yitişmekten olur gönül bir şırçadur şınuğdan sonra ayruğ bütün (17) olmaz ve şol gişinüñ ki ihtiyâtı var şakınur şırçaya tokinmaz pâdişâhlarıñ (279) (1) ulu çerileri gönül erleri olur şaf şaf karşı turıcağ anlarıñ yirleri olur

(2) BEYÂN-I 'AVNÛ'S-SÛRÛ'L-MEŞÂLIYYET:

Anlar bâtından ervâğ çerisi olur (3) anlarıñ dağı içinde birisi ulusu olur anlarıñ dağı eyninde kisvesi olur (4) ânlarıñ da başında kalın sevesi olur gâh ağ giyerler gâh kara gâh ala binerler gâh (5) torıya kiminüñ ħusrevâni dülbendleri olur ve kiminüñ mevleviyâne bendleri olur (6) kimi 'Arab şûretinde olur kimi 'Acem kimi Türk şûretinde olur kimi deylem kimi pîr şûretinde (7) olur kîmi civan kimi şakallu şûretinde görünür kimi oğlan anlar dağı düşmene (8) karşı tururlar bâtından gözi olanlar anları görürler evvel ervâğ-ı başar (9) düşmeni andan sonra başar tenteni anlarıñ düşmen şıduğını andan bilesin (10) ki sen düşmenüñi şıyasın gâyeti gözün olmaduğı-çun anlarıñ nice şıduğın (11) görmeyesin hiç zerre bunda direnmez illâ mişâli anda direnmeyince hiçbir nağş (12) bunda görünmez illâ nümûnesi anda olmayınca her şecere ki bunda kalkar bir köki (13) vardur anda biter ve her çeşme ki bunda akar bir

menba'ı vardır andan şızar (14) sen gördüğün şüretdür ma'nı 'âlemi özgedür sen şanma ki güneş görürsin (15) her gördüğün gölgedür.

İŞÂRET-İ ŞEMME-İ TEVHİD:

Güneş diyü (16) gördüğün bir güneşün zıllıdır ol güneş kim ayduñı ehli kıatında bellüdür (17) güneşe perde olmayaydı zıllı olmazdı ve zıllı olmayaydı güneş seçilmezdi zıllı (280) (1) olmasa-y-ıdı güneş 'âlemi bürürdi ve güneş olmasaydı zıllı yüziñ kim görürdi (2) eger diğkhat iderseñ zıllı dağı nûruñ bir pâresidür gölge didükleri güneşün âvâre(3)sidür cihâna nûrı feyz iden güneş olur her mertebesi bir tecelliye tuş (4) olur cümlesinüñ nûrı bir zâtdan olur ihtilaf gördüğün te'addür-i murâddan (5) olur her âyinede bir dürlü şevk nûrı olur ve her sûretde bir yüzden (6) inkişâf zuhurı olur bir zâtdur ki cihânı muhiğ olur ve bir irâdetdür ki (7) 'âlemi mürîd olur bir nûrdur ki her zerrede anuñ haşşası var bir mağhubdur ki (8) her gûşede anuñ kışşası var gerek nûr diyelüm gerek vücûda lafzı koyalum birdür (9) maşşûda eger bâtın gözi açılma ve ol gözle saçılma ol vakt yakışurdu (10) ben saña her bildüğim diyem öñdin soña şimdi ikimiz de görmezüz sızınma ile (11) söylerüz dil ehlinden dilerüz ki 'âtişet nazarı-y-ıla sakaşatumuzı 'afv ideler (12) ve gönül erlerinden isterüz kim luğ eli-y-ile seyyiâtumuzu mahv ideler cemîsinüñ (13) ednâ gedâsiyuz ve cümlesinüñ hâk-i pâsiyuz bizüm ne sözümüz var ki anlara (14) diyevüz ve biz kandan ki anlara söz söyleyevüz maşşûd müteneşşih olana (15) birkaç kelimât idi ve murâd mütenebbih olana biraz işâret idi amma sözdür (16) gah olur ki artuğ gelür ve gişi kerem olıcağ hâcetden ziyâde söylenür (17) çün bir sözden maşşûd oldur söz aña çekilür çün her yirde murâd odur (281) (1) tabi'at aña varur her gâh ki bir yirde bir ulu iş göre anuñ kudreti âşârın öger (2) ve her gâh ki felekde güneş göre anuñ tecellisi envârñ öger bir sulţanuñ ki (3) başını göre anuñ şavvetidür dir ve bir pâdişâhuñ ki kaydını göre anuñ şiddeti(4)dür dir sağâsını gördükce anuñ cûdını yâd ider ve 'izzetini gördükce anuñ sücûdını (5) yâd ider bir meclisdeki bir şem' göre anuñ nûrıdır dir ve bir hânedeki (6) bir nûr göre anuñ zuhûrıdır dir eger meyhâneye girse anuñ 'ışkı gelür bî-hûş (7) ider ve eger puthâneye girerse anuñ hüsni gözüküp medhûş ider her şürete (8) bağduğca andan bir reng-i nağş alır ve her hüsne nazar itdükçe andan bir hışşe (9) bağş alır eger bir elife bakarsa hemin gördüğü ol olur gişinüñ himmeti 'âli (10) olıcağ aña az nesne çoğ olur

eger gülistâne girerse anuñ buyınuñ bir nefhasıdır (11) dir ve eger bir busitânu görürse anuñ luftunuñ bir şemmesidür dir (12) her bir gül aña rûy-ı dostdan haber virür ve her sünbül aña mûy-ı dostdan (13) haber virür bir rindi görürse ki hamr içür bu içmeden pür-cüş olur bir sâki(y)i (14) görürse ki devr ider buña şunmadın sarhoş olur. Hâk meyinden içi (15) tolmışdur hemîn bir bahâne gerek ve 'ışk sazı dimağın almışdur ancak kuru (16) terâne gerek ve dest-i hüsnî gözindedür hemîn bir manzar gerek ve yar nakşı dilindedür (17) hemîn bir mazhar gerek fil-cümle her kâmil ki hikmet gözine deger hemin anı görür ve her (282) (1) 'ârif ki 'ibret nazarı-y-ıla araya ancak anı bulur bilenler şöyle dirler ki anı taşrada (2) aramağ-ıla olmaz ve görenler şöyle söylerler ki anı yabanda istemek-ile bulunmaz evvel (3) gişi gendüyi bilüp andan gendü de anı bilmek gerek ve andan soñra varup taşrada (4) arayı gitmek gerek çün gendüdekidür taşrada olan taşrada bulur (5) gendüde bilen çün maħbub ki bir ola biñ dürlü libâsa girürse bilünür (6) ma'suğ ki hüsnünü 'arz ide hezâr zînet ve ârayış-ile görünür

(7) MEDĤ-İ EHLULLÂHÜ'L-İZÂM MÛTTEANULLAHİ BİMİYYÂ MİN BERAKÂTÛHÛM:

Ne devletlüdür ol (8) gişiler ki gendüleri bildiler gicede gündüzde gendülerle oldılar ve ne sa'âdetlüdür (9) şol tâife ki Allah'ı zikr iderler işâyâ ve ğuduvvatda ve ne hoşdur şol kavm ki (10) rablerine müteveccih olurlar evkât-ı halvâtda maħbub olmuşdur anlara halvet (11) ve maṭrûd olmuşdur anlardan fetret başarıların yumarlar başîretlerin açarlar şuretde (12) bütün gözükürler amma kılı kıldan seçerler her dem vahdet çemenlerinde ma'rifet çiçeklerin (13) direrler her gün bir yeñi meñzile konup irtesi andan göçerler gâh riyâzet (14) misâfirleri olub temaşâ-yı şahra ve deşt iderler ne miñnet gelürse kerbleri (15) var ve ne ni'met gelürse tarabları var nefsleri-i karar bulup müstekkin olmuşdur (16) ve kalbleri îḡan îman-ıla muṭmain olmuşdur vecihleri muzi ve fi'illeri marazîdür (17) kalbleri semâvi ve cisimleri arzîdür edâyı haḡḡullah için rehn itmişlerdür zimemlerini (283) (1) ve ibtiğâ rıdvan için cehd itmişlerdür himemlerini nefslerini bırakmışlardur señün Allah da (2) mücâhide için ve ruhlarını komışlardur târik-i haḡda eger nutk iderlerse Hâḡḡ'un zikri-y-iledür. Eger hareket iderlerse (3) anuñ emri-y-iledür eger ferah añulursa anuñ ḡurbi-y-iledür ve eger tarḡ gelürse anuñ 'atabi-y-iledür (4) aḡvatları zikrullahdur ve evkâtları münâcat yâ ilahdur

‘uyun-ı ‘ibretleri her dem (5) seyyâle olur mevâzi‘-i uqadlarında ve nücûm-ı ‘âzimetleri her dem seyyâre olur (6) burûc-ı ictihadlarında teheccüd vaqtinde mütecennib olurlar zehl-i keselden (7) sihr deminde seri‘ olurlar kamer-i ‘acelden dünyâdan zâd kadarını alup mâ-zâdi (8) israf tutarlar ve fuzûl-i ‘îşden her ne var-ise verâ-yı kâfa atarlar anlar bir tâife (9) dür ki fehm itmişlerdür vücûdı tamâm añlamışlardur maqşûdı nâs dâyim rikâdlarında (10) ikeri anlar cem‘-i zadlarındadır ve halkuñ nazarıları gururlarında iken anlaruñ uyunları (11) kùburlarındadır dümu‘ları ‘azrân olmuşdur şahrâyı muhabbet içinde aqup yürür (12) ve derunları nîrân olmuşdur ki harâret-i meveddet turmayup anı ölçerüz ne (13) dostdan ayru haber idebilürler bir lahza ve ne anuñ rızasından gâyrı tekellüm (14) iderler bir lafza ma‘rifetleri haqîkatdendir ‘âdat ve rûsûmdan degüldür ve şükürler-i (15) muhabbetdendir nebt-i kûrûmdan degüldür bedenleri hastadır gûram-ı vecd-ile (16) ve kalbleri şahîhdür nesim-i hadd-ile anlar bir merzâyı ‘ışk olurlar ki anlaruñ-çun (17) ‘âid olmaz ve anlar bir katlâ-yı şevk olurlar ki anlaruñ-çun kâid olmaz anlaruñ ervâhı (284) (1) riyâzet-ile abdân-ı ‘âdiyeden çıkup turur ve anlarda gönül fer‘i dünya kafesine koyup (2) kaçup durur dâima anlaruñ ervâh-ı muḥahireleri havâşıl tıyur şevk içinde riyâz-ı (3) üns ve tevhidde uçup yürürler ve anlaruñ nüfûs-ı muḥaddeseleri kanâdil-i murassâ‘-(y)ı (4) mu‘allağa şûretinde zılâl-i ‘arş-ı mecidde asilup tururlar anlar bir tâifedür ki heyyînün (5) ve leyyinün olurlar ve anlar bir kavmdür ki müteḥarrîkun ve sâkinün olurlar ve cedd deminde (6) arslan gibi sekrân olurlar ve havf vaqtinde bir ‘usfurdan za‘îf gözikürler (7) ‘ışk zevkından nevm şafâsını bilmezler ve şıdk şevkından levm cefâsını bilmezler (8) anlar ashâb-ı atmârdur ki şehâib-i emtârı yağdururlar ve ‘ulemâ-i ‘ulâmdur ki nizam-ı (9) ‘âlemi turgururlar gündüzde şâyim olup dâyim yürürler pâk-i ihşây-ile gicede kâyim (10) olup irte(y)i kılurlar vüdu-i ‘ışay-ile Allah katında olur füturları ve ma‘rifet ni‘meti-y-ile (11) olur suḥurları haq bunları ‘âşım ve vâkı olur ve Allah bunlara muḥ‘im ve sâkı olur. (12) Dâyim tene‘um iderler müvâid-i ictihad-ıla ve her dem iktihâl iderler mürâvid-i şehhâd-ile (13) dillerinde mütebeyyin olmuşdur ‘ilm-i cehlden ve gözlerinde rûşen olmuşdur hazan-ı sehlden (14) nûr-ı yakîn zulm şekden açılmışdur ve şubḥ-ı îman ‘ışk-ı şirkden seçilmişdür ruḥları (15) nazar-gah-ı Hâk olmuşdur ve kalbleri âyine vücûd-ı muḥlaq olmuşdur şamt (16) kilidi-y-ile şanduk-ı

lehvâtı berkitmişlerdür ve riyâzât tîğı-y-ıla behâyim-i shevâtı (17) ürkitmişlerdür dilhânesinde ikâmet itmişlerdür ve gönül evini ‘imâret itmişlerdür (285) (1) derûn iklimine şah olmuşlardur ve ruh memleketine pâdişâh olmuşlardur kıuds (2) diyârnuñ ‘aziz ve mükerremleridür ve Hâk dergâhınuñ maqbul ve muhteremleridür harim-i (3) vefânuñ haşlarıdur ve ‘ummân-ı şafânuñ gavvaslarıdur dost yolınuñ ‘azimet(4)lerini berk itmişlerdür ve cânân öfinde dil ü cânı terk itmüşlerdür nefis hevasından (5) geçüp ‘arş fezâsında pervâz ururlar ve beden ‘alâkasını kesüp mücerredât-ıla (6) dem-sâz olurlar cennet tavuslarıdur ki cân sebze-zârında cevelân iderler (7) ve behişt bülbülleridür ki gönül gülistânında tayrân iderler ma‘rifet tûtileridür (8) ki ten kafesinde turup gûyâlık iderler ve muhabbet kumrılarıdur ki dost (9) derdi-y-ile hoş-âvâlık iderler târiqat fârisleridür ki meydân-ı şeri‘atda (10) dilâverlik iderler ve haqiqat bahrileridür ki deryâ-yı tevhidde şinâverlik (11) iderler ‘ışk beriyyesinuñ misâfirleridür ki ac ve şusuz olup gezerler ve can (12) ka‘besinuñ mücâvirleridür ki bir kadem taşra çıkmayup tavaf iderler. Ma‘rifet (13) bazirgânlarıdur ki vücudları cevherini sermâye idinmişlerdür ve vahdet tâcirleridür ki (14) yoklık nakdini mâye idinmişlerdür can tabibleridür ki dil hastalarına (15) şifâ virürler ve gönül hekimleridür ki derûn dâlarına devâ virürler iderler şanî‘at ‘ârifleridür (16) ki nazarları cevher-ile hak-i fıreyi zer iderler ve iksir vâkıflarıdur ki dil rûyını (17) bir demde altuna berâber iderler ‘âlemi şöyle itmişlerdür ki iki cihânı bir cûya şaymazlar (286) (1) ve cihandan şöyle geçmişlerdür ki eger dünya yıkılırsa tuymazlar Hâk hażretinuñ heybetinden (2) halleri pür-dehşe ve pür-hayâdur diri yürüyenleri emvâtdur yire girenleri ihyâdur (3) rivâyet olunur ki bir beriyye de uğramışlar nireden gelürsin dimişler eytmış “min (4) ‘inde kavmi lâ tülhîhim ticâretün velâ bey‘un‘an zikrillah” ya nireye gidersin diyü istifsar (5) itmişler eytmış kim: “ilâ kavmin tetecâ fi cünûbihim ‘anı’l-meğâci‘ yed‘üne rabbehüm tedarrû‘an (6) ve hufyeten” bunlar bir tâife-i emnâdur ki elest deminde emanet-i tevhid ve iman (7) bunlarıñ dest-i kâbiliyelerine şunulmuşdur ve bunlar bir cema‘at-i nücebâdur ki ezel güninde (8) necâbet-i ihlaş-ı îkân bunlarıñ isti‘dâd-ı cibilletlerinde konulmuşdur nişân-ı sa‘âdet (9) şahife-i cebinlerinde merkûm olmuşdı henüz cihanda ne nakş vardı ne raqam (10) ve berât-ı siyâdet levhi vücudlarında taħrir olunmuşdı henüz ‘âlemde ne levh vardı (11) ne kalem bunlar ezel hamhânesinde nûş-ı ‘ukâr iderler-idi

henüz felek ne ham (12) getürmişdi ne mül ve kıdem gülzârında ‘ış-i bahar iderlerdi. Henüz zaman ne (13) bahar göstermişdi ne gül kuds câmii içinde anlar ta‘at iderken ne mescid (14) var idi ne deyr ve vuşlat ka‘besinde anlar ‘ibâdet iderken ne gök olmuşdi (15) ne yir bunlar ‘ışk ‘amelini şaħra-yı vücudda getürmiş-iken ‘âlemde ne ‘ilim vardı (16) ne şaħra ve bunlar muħabbet leşkerini vilâyet-i imkâna getürmiş-iken dünyâda ne asker (17) vardı ve ğavġa bunlaruñ hilķatında zatları vahdet şarabından sarhoş-iken devr (287) (1) içinde ne huşyar var idi ne mest ve bunlaruñ besât-ı ‘izzetleri bâlâ-yı çarħda (2) mefruşken dehr içinde ne bâlâ var-idi ne best ve bunlar muħabbet kopuzunu şevk (3) eli-y-ile çalarken ne muħabbet vardı ne maħbub ve bunlar şafa burakımı ‘ışk kâncısı-y-ıla (4) sürerken ne rakib vardı ne merkûb bunlar ‘aql éline sultân iken ne gedâ (5) vardı ne sultân ve bünlar vücûd memleketinde ħan iken ne memleket vardı (6) ne ħan bunlar bir tâifedür ki maħbûbu’l-ķulûb ve’l-ervâħ olurlar ve maṭlubu’n (7) nüfûs ve’l-eşbâħ olurlar maḳbûle’t-ṭarâiķ olurlar mergûbü’l-ħalâyîķ olurlar (8) mu‘azzez-i enâm olurlar ve mûkerrem-i ħaş u ‘âm olurlar her ‘âlim ki ‘ilm-i zâhirde vahid ola katlarına (9) gelicek bir ṭıfl ebced-ħân ola ve her kâmil ki kemâl-i hünerimde ferîd ola kemallerine bakıcaķ (10) ġâyet ednâlardan ednâ ola süddeleri muḳabbil-i şifâh-ı şâhân olur ve âsitâneleri (11) mübeccel-i cebâbire-i cihan olur meclisleri raħat-ı ruħ olur ve muşâhabetleri (12) ġayet fütuħ olur nefsleri ħayat-baħş dil-âbâd olur ve nażarları ġam-(13)endaz ve şafâdâd olur yüzleri dil küşâ olur ve sözleri can fezâ olur (14) kelimâtları cevâhir-i zevâhir-i ma‘âni olur ve ‘ibâdetleri ġurer-i dürer-i ma‘âni olur (15) eger taķrir eyleseler beyânları menba‘-ı ħakâyîķ olur ve eger taħrir eyleseler beyânları (16) ser-çeşme-i daķâyîķ olur eger ħikmet sözi açılrsa pür-ħükm ü ma‘ârif olurlar (17) ve eger ‘ibret yüzine bakılrsa pür-nüket ve letâif olurlar ve dâima Ĥaķķ-ile mu‘âmelede (288) (1) olurlar nefes-i nefis-ile muħâsibde olurlar herdem murâķib olurlar Allah ħazretine (2) ve muteveccih olurlar cenâb-ı ‘izzetine gerek feth itsünler cefnlerini gerek eṭbâķ gerek (3) imsâķ itsünler nażarlarını gerek itlâķ gerek nâṭîķ olsunlar gerek sâkit (4) gerek mütekellim olsunlar gerek şâmit gerek muħâverede olsunlar gerek zıkrde (5) gerek ferâġatda olsunlar gerek fikrde bunlar bir tâifedür ki bunları öġmek istiyen (6) uşanmaz ve bunları medħ itmek isteyen diñmez her ne kemâl ki işbat iderse (7) bunlardâ artuk bulunur ve her ne ķadar ki

mübalâğa ide mübalâğasından çok (8) bulur bizüm ne dilimüz ola ki bunları öge bilevüz ve bizüm ne kudretümüz ola ki (9) anları aña bilevüz maqşûd hemîn bunlara ‘arz-ı muhabbetdür rûhâniyyetlerinden (10) istidâ-i himmetdür ihyâsınuñ ve emvâtınuñ bende-i fakîriyüz ve cümlesinüñ (11) işiginde efgende-i hakîriyüz cemi’sinden istedüğümüz ve hepsinden (12) diledüğümüz budur kim hizmetlerinde olan küstahlıgumuza kalmayalar ve tevķirlerinde (13) olan taķşiratumızı afv eyleyeler biz anlaruñ kudretini ne bilürüz ve anlaruñ kemallerinden (14) ne añlaruz anlaruñ hemcinsi gerek ki anlaruñ qadrlerini bile gendüler gibi kâmiller (15) gerek ki anlaruñ kemâlini añlaya

İŞÂRET-İ ERBÂBÜ’L-İHTIFÂ-İ MİN AŞHÂBÜ’L-ĶULÛB:

(16) Hıuşuşa ki bunlaruñ meşâribi muhtelif olur ba’zısınuñ tarîķi ba’zısına (17) muhâlif olur kimisi diler ki tamam hamil ola istemez ki müşârün ileyh bâlâ nâmîl ola (289) (1) sîmürg gibi kaf kazına çıkup şaklanmaq ister âb-ı hayat gibi halvâtda gizlenmek (2) ister kenz gibi dâyim turâb altında olsam dir ve seyf gibi dâyim qarâb içinde (3) olsam dir eger bir yirdeki anı turalum ayruk turmaz mümkün degül bilindügi yirde olmaz (4) eger tursa mertebesinden sâķıt olur ve eger halka qarışursa kemâlâtını (5) nâķid olur bunuñ gibiler bize bilinmez ve bu aşıl gişiler bize görünmez meger görürsevüz (6) bilmeyüz belki bir fâsık-ı müdebbir şanavuz anca bî-üdebâna hâlât idevüz anca (7) bize düşmez harekât idevüz ceħlimiz ucından eger eminde taķşirler idevüz bilmedüğümüz (8) ecelden nâ-gâh taħķirler idevüz eger ‘afv idüp tecâvüz iderse luţf gendüsinüñdür (9) eksük gedük her ne var-ise gendü bendesinüñdür bezm-i ta’zimümüzden aña ne olur (10) ve eger fayida olur-ısa bize olur bize vâcib oldur ki hemîn gendü edebümüz gözedevüz (11) ve göre geldüğümüz de’bümüz gözedevüz yoħsa ol bir şahdur ne ihtiyâcı var (12) bir gedânuñ selâmına ve ol bir sultandur kaçan iltifat ider bir sevkînuñ (13) kelâmına ve ba’zısı olur ki irşâd için halka gözikür ve ol maşlahât için (14) arada bellüdur anuñ ‘ibâdeti ihtilâf-ıla olur ve ol kemâlini bu arada bulur (15) aña hizmet bu tarîķden şunulmuşdur ve anda tâ’at bu şûretten konulmuşdur (16) eger şöyle ki ol halkdan ‘uzlet idüb ihtilâf itmez olur-ısa mertebesinden (17) tedenni idüb kemalâtına yetişmez olur her kim ki irşâda me’mur iken kaçır Yunus gibi (290) (1) zülümâta düşer ihtilâtuñ daħı merâtibi biñ dürlü olur kiminüñ meşrebine az

(2) düşer kiminüñ meşrebine çoğ olur birinüñ hâli-y-ile birine ta'n itmek olmaz (3) ve birinüñ hulki-y-ıla birine sû-i zan itmek olmaz filan dervîş halka karışmazdı (4) bu karışur ve fûlan dervîş beglerle bulışmazdı bu bulışur fûlan yimezdi (5) yir içer fûlan gezmezdi bu şoğaklar gezer fûlan kimesneden nesne almazdı (6) bu alur anuñ bir aqçası yoğdı bunda birkaç biñ bulunur niçe dağı bunuñ emsâli (7) meşâlib ve buña beñzer ma'âyib bulmağ câhilâne kelimât ve 'âmiyâne mağalâtur gâh (8) ola halka karışmağda bir hikmet var ola ve gâh ola beglerle buluşmağda bir 'illet (9) var ola bir pâdişâhuñ ıslâhına sebep ola gâh ola çok yimekten huzurına (10) kuvvet ola gâh ola aqçası olmakdan 'ibâdetine âlât ola ve gâh ola her yirinde (11) buña beñzer bir vecih ola ol cihet fi'line münşâ(y)ı ve medâr ola mağşud Allah'a (12) teveccühdür her ne şuret-ile gerekse olsun murâd gönül anda olmağdur şuret-i (13) hâli ne gerekse olsun riyâzetden dağı gönül aña dönmekdür ve halvetden dağı (14) mağşud kalbi gayrıdan kesmekdür gâyeti mübtediler bu hâlet evvelinde riyâzadsuz olmaz (15) ve yıllar-ıla halka karışana biraz müddet halvetsüz olmaz amma şol 'azîz ki tevhidde (16) fenâ bulmuş ola ve şol dervîş ki dervîşlik yolında kemâle ermiş ola gâh ola ki (17) anuñ meşrebte 'uzlet düşe halvetden çıkmaya kudreti yitdükce sa'y idüp halka karışmaya (291) (1) ve gâh ola ki meşrebine ihtilâf düşe ve tariğine ol yakışa ihtilâf-ıla aña (2) zarar gelmeye ve halka karışmağdan ziyan bulmaya ve hiddetini keşretde dağı bula ve huzurını (3) cemiyetde dağı bula fi'l-cümle bunlaruñ ahvâli çoğ olur yine hallerini gendüler bilür (4) bunlara mezemmet elini uzatmağ olmaz ve bunlara sû-i nazâr-ıla bakmağ olmaz bunlar dağı (5) insandur beşeriyetleri gitmişdür peygamber dağı beşeriyeti bi'l-külliyete terk itmişdür (6) mâdam ki âdem beden bendi-y-ile bağlanmış ola ve heyûlâ kaydı-y-ıla şaklanmış ola siccin-i (7) tabi'atda müstekkin ola ve 'âlem-i kevn-i fesadda mütemekkin ola elbette anuñ ahkâm-ı (8) heyulâniyyesi ve âsâr-ı cismâniyyesi olur kadr-i hâcetce dünyâda irtibâtı ve fi'l (9) cümle benî-nev' ile ihtilâfı olur böyle olmayınca dünyâda diri olmaz ve dünyâda (10) diri olmayınca kemâlâtını bulmaz dünya dağı yaramaz dâr degüldür gâyeti karar degüldür bir gişi (11) ki dünyâ(y)ı âhretüñ ticâreti için fikr eyleye dâyim anı bu nazâr-ıla gözleye şahih olur (12) fikri ve müşib olur nazarı her ne kadar temettu' ki dünyâdan eyler kadr-i hâcetinden (13) ziyâde olmaz ve her ne miğdar ki 'âlemden intifa' ider vâcib olandan

tecâvüz (14) itmez her ne ‘amel ki bu niyyet-ile işleye elbette şavâb olur belki yiyüp içüp yatup (15) uyuduğundan dağı şevâb olur ba‘zı kimseler olur ki ehlullâhdan birine bakar (16) görür ki ol dağı dünyâdan temettu‘ ider ol sebebden aña münkir olur belki turmayup (17) zemmine muşırır olur ol gündünüñ kuşûr-ı naazarından ve noqşan fikrindendir beñzer ki (292) (1) enbiyâ-i mütekkaddiminüñ hiç aḥvâlini tetabbu‘ itmemişdür ve evliyâ-i sâlifinüñ (2) aşla menâkıbılarını şormamışdur ğâlibâ anları melekler şaliverdi ola ki (3) hiç beşeriyetleri olmaz ve anları bir tâife fikr iderdi ola ki anlarda aḥkâm (4) ṭabi‘at bulunmaz ma‘lum oldu ki anları görse dağı kâbul itmezmiş ve anlarıñ ef‘âline (5) dağı inkâr ider-imiş ğâyeti anlar geçmek ile anlara nesne dimez ve şimdi gözi (6) gördüklerini kabul eylemez anı bilmezler ki zamân-ı Ehlullah’dan ḥali olmaz ve cihan (7) anlarsuz niżam tutmaz ve ‘âdetullah dağı bunuñ üzerine olmuşdur ve kadimden (8) ‘âlem böyle ol-gelmişdür ki añlarıñ dağı ba‘zısı âşikâre olur ve ba‘zısı (9) ḥâfi ve ba‘zısı ḥalka qarışur ba‘zısı muḥtefi ba‘zısı zâhir eri ba‘zısı (10) bâṭın ba‘zısı ma‘lum olur ba‘zı kâmin ğâyeti azmân-ı mütefâvüt olur (11) ve a‘şâr-ı muḥtelif olur her devrünüñ bir iktizâsı olur ve her ‘aşruñ bir muḥteżâsı (12) olur vaḳt olur ki kemâl zâhir erlerinde çok olur ve zaman olur ki (13) kümmel-i bâṭın yüzünden artuḳ olur fi’l-cümle her ğişi ki anlarıñ menâkıbını tetebbu‘ (14) idüb görür cezm ider ki anlarıñ meşâribi dürlü dürlü olur birinüñ yolına (15) biri yürimez ve birinüñ meşrebi birine yaḳışmaz egerçi cemi‘inde (16) maḳşud bir ise ve cümlesinüñ ḥâşılı bir görse çünki söz sevḳ (17) olunı bu araya irişdi ittifaḳ-ı hâtif-i ğaybdan ḥatıruma bu düşdi (293) (1) ki evliyâ-yı kirâmuñ menâkıbından söyleyem ve anlardan bir niçesini adlu ad-ıla (2) zikreyleyem kelimât-ı şerifelerinden biraz rivâyet idem ve aḥlâk-ı laṭifelerinden (3) ba‘zını ḥikâyet idem amma gördüm ki cemi‘ geçmişler añarsam söz uzanur (4) ve eger ba‘zına iktişar idersem anı terciḥ añlanur ḥuşûşa ki kütüb-i (5) tezkire taşnif olınuḳdan soñra niçe evliyâ-i ‘îzam gelmişlerdür ve anca (6) meşâyiḥ-i kirâm geçmişlerdür ve bizüm memleketimizünüñ dağı niçe geçmiş uluları vardır (7) cemi‘sinüñ aḥvâli şahiḥ bilinmek olmaz ve menâkıbılarından zann olınmayan yazılmaḳ (8) olmaz eger bildüğümü yazarsam anca bilmedüğüm dağı ḳalır ol ḳalanlarıñ rûḥâniyyetlerinden (9) utanılır pes şöyle fikr eyledüm ki taḥşiş-i bi’z-zikr benden olmaya ve şâyibe-i (10) terciḥ benüm kitabdan añılmaya şol tâife ki

sultânü'l-muḥakkıķın ve bürhânü'l (11) müddeķıķın ḥoca Feridüddîn 'Attar Kaddasallah Sırrehu tezkiresinde añmıřdur (12) zıkr idem ve anlardan zâyid meşâyih-i meşhureden birķaķ müsellem 'azizleri daḥı añam (13) amma menâķıblerinde taṭvıl itmeyüp iḥtiřâr idem her birinüñ aḥvâlınden hemîn (14) bir numûne gösterem isnâ-i kelâmda ḥatıruma gelen leṭâifeden söyleyem andan (15) soñra hemîn du'a idüp ḥatm eyleyem murâdım oldur ki rûḥâniyyetlerinden buñ (16) deminde bir meded yetişe yoḥsa benüm gıbinüñ medḥ itmesinden anlara (17) ne irişe biñ gez ögersem anlaruñ kemâl-i fazlından nesne artmaz eger (294) (1) 'ömrümce ögmezsem bir zerre ķadr-i nâm-ı şeriflerine ziyân gelmez her kim anları medḥ ider (2) gendü fâyidesine yiler ve her kim anları ögmeye yine ziyânı aña irer hele (3) meydem oldur ki Ḥıaķ ta'âla cell ü alâ tevfiķ vire anları yâd idem (4) ve anlaruñ zıkr-i ḥasenesi-y-ile bu kitâbı bünyâd idem her dem ervâḥ-ı (5) muṭahharalarından hidâyet eksük olmaya ve her nefis nüfûs-ı muķaddeselerinden (6) ğâyet eksük olmaya her biri luṭf eyleyüben bir meded ide tâ ki (7) ruḥumuz bedenden iman-ıla gide âmin. Yâ rabbü'l 'âlemin ĉün söz (8) bu araya geldi bu cildi bunda tamam idelüm inşâallahü ta'âla (9) cild-i âḥire de tezkire-i evliyâyâ ihtimâm idelüm tâ her birisi bařķa (10) bir kitab gibi ola âdem ola bunu yazdurmaĝa iķtifâķ-ıla (11) Elḥamdülillahi Rabbil 'Âlemin evvelen ve âhiren ve ṭâhiren ve bâṭınan ve řallallâḥü 'âla (12) Seyyidinâ Muḥammedin ve âlihi ve řaḥbihi ecmâin. Temmet ḥâze'l-kitâb-ı mübârek (13) nâme-i menlâ sinân-ı yařâ aleyhirraḥmetü ve innena 'alâ bedel 'abdü'l-(14)zâ'ifu'l naḥifu'l müdenese'l muḥtac ilâ raḥmetullahi ta'âla (15) Câ'fer İbni 'Abdullah ĝâferullahi lehu ve'l vâlideyhi ve'l cemi' (16) u'l-mü'minü ve'l mü'minâtü taḥarrete Muḥammedin eşrefü'l (17) kâibât fi'l-leyletü'l arât ve ķutbü'l ķata min arâsat ķahr-ı seba a'fetüm min şuhure semme nüma' ve sebķis ...